

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Mierové rokovania po roku 1918 a ich vplyv na moderné právo

Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie

Peace negotiations after year 1918 and their influence to modern law

The Collection of scientific Contributions of the International scientific conference

Erik Štenpien - Lucia Pištejová - Ivan Svatuška (eds.)

Košice 2023

Zborník vznikol s podporou a je výstupom riešenia výskumného projektu APVV-19-0419 „100 rokov Trianonskej zmluvy.“

Mierové rokovania po roku 1918 a ich vplyv na moderné právo

Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konajúcej sa v dňoch 13.-14.04.2023 organizovanej Katedrou dejín štátu a práva Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Zostavovatelia:

doc. JUDr. Erik Štenpien, PhD.

JUDr. Lucia Pištejová, PhD.

Ing. Ivan Svatuška

Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach

Recenzenti:

doc. JUDr. Marta Breichová – Lapčáková, PhD.

Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach

PhDr. Gabriel Szeghy, PhD.

Archív Mesta Košice; Dejepisný spolok v Košiciach

Redaktor:

JUDr. Ivan Vaňa

Tento text je publikovaný pod licenciou Creative Commons 4.0 - Creative Commons Attribution-NonCommercial-No-derivates 4.0 („Uved'te pôvod – Nepoužívajte komerčne - Nespracovávajújte“)

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedajú autori jednotlivých príspevkov. Rukopis neprešiel jazykovou úpravou..

Dostupné od: 14.09.2023

Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk

ISBN 978-80-574-0237-4 (e-publikácia)

OBSAH

ÚVODNÉ SLOVO	7
INTRODUCTORY WORD	9
FROM PRIMATIAL LAW TO ECCLESIAL SOCIAL MOVEMENTS	
Nándor BIRHER.....	11
REMARKS TO THE NOTION OF LIABILITY OF ARBITRATOR IN OLDER HUNGARIAN PRIVATE LAW – WITH A COMPARATIVE LEGAL APPROACH	
Ádám BOÓC.....	20
INTERNATIONAL INTERFERENCES AND INTERNATIONAL CRIMINAL LAW INITIATIVES AT THE END OF THE FIRST WORLD WAR	
Borisz Bendegúz BURGER.....	33
VYBRANÉ ASPEKTY PROCESU UZATVÁRANIA MEDZINÁRODNÝCH ZMLÚV Z POHĽADU RÍMSKEHO A MODERNÉHO PRÁVA	
SELECTED ASPECTS OF THE PROCESS OF CONCLUDING INTERNATIONAL AGREEMENTS FROM THE POINT OF VIEW OF ROMAN AND MODERN LAW.	
Ľuboš DOBROVIČ.....	47
NATION STATE AS CORE OF THE ROMANIAN CONSTITUTIONAL IDENTITY	
József Zoltán FAZAKAS.....	55
REFLEXIA 10TEHO VÝROČIA TRIANONSKEJ MIEROVEJ ZMLUVY V DOBOVEJ TLAČI	
REFLECTION OF THE 10TH ANNIVERSARY OF THE TRIANON PEACE TREATY IN THE CONTEMPORARY PRESS	
Miroslav FICO	83
DEVELOPMENT OF HUNGARIAN CRIMINAL LAW IN THE INTERWAR PERIOD	
Imre KÉPESSY.....	91
DIE UNGARISCHE RENTENVERSICHERUNG ALS TEIL DER SOZIALPOLITIK IM ERSTEN TEIL DES 20. JAHRHUNDERTS	
THE HUNGARIAN PENSION INSURANCE AS PART OF SOCIAL POLICY IN THE FIRST PART OF THE 20TH CENTURY	
Ibolya Katalin KONCZ.....	98

THE RACIAL EQUALITY PROPOSAL DURING THE PARIS PEACE CONFERENCE OF 1919 AND ITS INFLUENCE ON MODERN ANTIDISCRIMINATION LAW	
Wojciech J. KOSIOR	112
NÁVRHY A PROJEKTY K OTÁZKE VOJNOVÝCH ŠKÔD A SPÔSOBY ICH NÁHRADY NEPRIATEĽSKÝMI ŠTÁTMI FORMULOVANÉ ČESKOSLOVENSKOU DELEGÁCIOU	
PROPOSALS ON THE ISSUE OF WAR DAMAGES AND METHODS OF COMPENSATION BY ENEMY STATES FORMULATED BY THE CZECHOSLOVAK DELEGATION	
Dominika KOVÁČOVÁ	126
PREČIN POBUROVANIA PROTI ŠTÁTU (PRÍSPEVOK K TRESTNOPRÁVNEJ OCHRANE ČESKOSLOVENSKÉHO ŠTÁTU V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ)	
THE MISDEMEANOR OF SEDITION AGAINST THE STATE (CONTRIBUTION TO THE CRIMINAL LAW PROTECTION OF THE CZECHOSLOVAK STATE IN THE INTERWAR PERIOD)	
Miriam LACLAVÍKOVÁ – Tomáš GÁBRIŠ	136
MIEROVÁ ZMLUVA Z NEUILLY-SUR-SEINE A BULHARSKO V ČASE „DRUHEJ NÁRODNEJ KATASTROFY“	
PEACE TREATY OF NEUILLY-SUR-SEINE AND BULGARIA AT THE TIME OF THE "SECOND NATIONAL DISASTER"	
Rudolf MANÍK	156
PROCES FAŠIZACE V EVROPĚ MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI	
THE PROCESS OF FASCISATION IN EUROPE BETWEEN THE TWO WORLD WARS	
Pavel MARŠÁLEK	174
MAGÁNJOGI SZERZŐDÉSEKRE VONATKOZÓ KÖGENS SZABÁLYOK A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉSBN	
COGENT RULES FOR PRIVATE LAW CONTRACTS IN THE TRIANON PEACE TREATY	
Péter MISKOLCZI-BODNÁR	183
UJLAKI MIKLÓS ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA	
THE LIFE AND WORK OF MIKLÓS UJLAKI	
Péter NAGY	209
SNAHY O UDRŽANIE ÚZEMIA SLOVENSKA V HRANICIACH PRVEJ MAĎARSKEJ REPUBLIKY	
EFFORTS TO KEEP THE TERRITORY OF SLOVAKIA WITHIN THE BORDERS OF THE FIRST HUNGARIAN REPUBLIC	
Dávid PANDY	236

KOMISE PRO NOVÉ STÁTY NA PAŘÍŽSKÉ MÍROVÉ KONFERENCI

COMMISSION ON NEW STATES AT THE PARIS PEACE CONFERENCE

René PETRÁŠ 246

FINALIZÁCIA ROKOVANÍ O TRIANONSKEJ MIEROVEJ ZMLUVE – POSLEDNÉ KROKY K JEJ PODPISU

FINALIZATION OF THE NEGOTIATIONS ON THE TREATY OF TRIANON – THE LAST STEPS TOWARDS ITS SIGNING

Lucia PIŠTEJOVÁ 254

PROBLEM UNIFIKACJI POLSKIEGO PRAWA SPADKOWEGO PO 1918 ROKU NA PRZYKŁADZIE ZASAD ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA DŁUGI SPADKOWE

THE PROBLEM OF UNIFICATION OF POLISH INHERITANCE LAW AFTER 1918 ON THE EXAMPLE OF THE RULES OF LIABILITY FOR INHERITANCE DEBTS

Renata ŚWIRGOŃ – SKOK 268

HISTORICKÉ ASPEKTY UŽÍVACÍCH INŠTITÚTOV NA SLOVENSKU V OBDOBÍ PO ROKU 1948

HISTORICAL ASPECTS OF USE INSTITUTES IN SLOVAKIA IN THE PERIOD AFTER 1948

Milan SUDZINA 287

MOZAIKOK AZ 1919-ES ST. GERMAIN-I BÉKESZERZŐDÉSŐL: AZ ANSCHLUSS-TILALOM

MOSAICS FROM THE 1919 TREATY OF ST. GERMAIN: THE ANSCHLUSS BAN

István SZABÓ 306

A VERSAILLES-I BÉKESZERZŐDÉS KÖVETKEZMÉNYEI NÉMETORSZÁGRA

THE CONSEQUENCES OF THE TREATY OF VERSAILLES FOR GERMANY

Magdolna SZIGETI 326

TRIANON – NOVÝ ZAČIATOK, ALEBO TRPKÝ KONIEC?

TRIANON – A NEW BEGINNING OR A BITTER END?

Erik ŠTENPIEN 335

MIEROVÁ KONFERENCIA A POSTOJE ČESKOSLOVENSKEJ A POĽSKEJ REPUBLIKY K SPORNÉMU ÚZEMIU SPIŠA A ORAVY

THE PEACE CONFERENCE AND THE POSITIONS OF THE CZECHOSLOVAK AND POLISH REPUBLICS TOWARDS THE DISPUTED TERRITORY OF SPIŠ AND ORAVA

Ivan VAŇA 345

MALÁ DOHODA

LITTLE ENTENTE

Vladimír VRANA..... 362

Úvodné slovo

V čase zjednotenej Európy je už len málo národov, ktoré stavajú svoju národnoštátnu existenciu na živení sporu so susednými národmi. To vždy bola a ostane agendou extrémistických politikov na oboch stranách politického spektra. Trianonská mierová zmluva z roku 1920 bola a navždy ostane zmluvou, ktorá bude predstavovať základ existencie Slovenskej republiky. Tým bude vždy trňom v oku tým maďarským politikom, ktorí sa nezmierili so zánikom Uhorska. Ako mi však v čase môjho doktorandského štúdia povedal môj múdry školiteľ, dnes je už snaha o obnovenie Uhorska v hraniciach pred rokom 1918 nerealizovateľnou utópiou.

Napriek tomu sme v roku 2019 podávali žiadosť o udelenie grantového projektu APVV vedení snahou o zmierenie. O akési slovensko - maďarské vyrovnanie v téme, ktorá bola dovtedy vnímaná rozporne. Aj v čase riešenia projektu sme sa stretli so správami spoza našich južných hraníc, kde sa na futbalových štadiónoch nosili šály s vyobrazením mapy tzv. Veľkého Uhorska. Aj preto, aby sme sa v budúcnosti vyhli podobným provokáciám, má riešený projekt význam. Hoci chápeme, že sa situácia nezmení zo dňa na deň.

Od začiatku riešenia projektu až doteraz sa uskutočnili 4 medzinárodné konferencie, z toho jedna konferencia bola určená pre doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov a ostatné tri boli stretnutiami členov riešiteľského kolektívu s významnými odborníkmi zo zahraničia. Posledná konferencia, ktorej výsledkom je predkladaný zborník, sa uskutočnila v dňoch 13. a 14. apríla 2023.

Aj keď vydaním tohto zborníka grantový projekt nekončí a členov riešiteľského kolektívu ešte čakajú iné povinnosti, chceli by sme sa touto cestou poďakovať všetkým členom riešiteľského kolektívu, ktorí sa zúčastnili nie len tejto, ale aj všetkých doterajších konferencií a svojimi príspevkami významne prispeli k posunu v skúmaní témy Trianonskej zmluvy vpred. Veľká vďaka patrí riešiteľom zo zahraničia – z Poľska, ale najmä z Maďarska. Za korektný prístup, nevyhľadávanie sporov pri odborných stretnutiach na konferenciách, ale za to, že aj oni hľadali a často aj nachádzali so slovenskými riešiteľmi spoločné východiská pre riešenie čiastkových tém.

Samozrejme, konferencia by nemala úspech bez účasti nezávislých odborníkov, stojacich mimo riešiteľského kolektívu. Všetky, ale predovšetkým táto posledná konferencia zaznamenali mimoriadne hojnú účasť. Predkladaný zborník nie je však zborníkom vystúpení, ale zborníkom príspevkov, - vedeckých štúdií, ktoré nejakým spôsobom so skúmanou problematikou súvisia. Aj pozitívnepráve príspevky, ak ich autormi boli riešitelia, boli vždy doteraz súčasťou našich konferenčných zborníkov. Súčasťou projektu je aj vyriešenie čiastkovej problematiky vplyvu Trianonskej mierovej zmluvy na súčasné právo, a to nie len to slovenské.

Grantový projekt je projektom aplikovaným. To znamená, že jeho výsledky sú určené pre niekoho. V tomto prípade jeho odberateľom je Dejepisný spolok v Košiciach, ktorý už druhým rokom využíva výsledky riešenia grantového projektu pri svojej činnosti, predovšetkým pri popularizácii vedy – členovia riešiteľského kolektívu sa zúčastnili už celého radu prednášok pre verejnosť, ktoré organizuje Spolok. Vysoko si vážime možnosť popularizovať vedu práve touto cestou.

Ďakujeme tiež recenzentom predkladaného zborníka – p. doc. JUDr. Marte Lapčákovej – Breichovej, PhD. z Právnickej fakulty UPJŠ v Košiciach; ako aj p. PhDr. Gabrielovi Szeghymu, PhD. – predsedovi Dejepisného spolku v Košiciach.

Zborník v predkladanej forme je určený prioritne odbornej verejnosti. Ak sa nájdú študenti právnických alebo iných fakúlt, ktorých problematika slovensko-maďarských vzťahov zaujíma, budeme len radi, ak si ho prečítajú. Možno im publikované príspevky pomôžu v štúdiu a vlastnom odbornom raste. V neposlednom rade je tu aj skupina laických čitateľov, ktorí sa zaujímajú o slovenské národné dejiny. Pre nich len jedna výzva: priatelia, odložme teraz emócie, aj keď ide o ťažkú tému. Je tu ten pravý čas na „slovensko-maďarské vyrovnanie“. Pokúsme sa teda o neho, aby sme mohli vedľa seba žiť ako dobrí susedia!

Košice, apríl 2023

Editori

Introductory word

In the time of a united Europe, there are only a few nations that base their nation-state existence on nourishing disputes with neighbouring nations. This has always been and will remain the agenda of extremist politicians on both sides of the political spectrum. The Treaty of Trianon from 1920 was and will forever remain the treaty that will represent the basis for the existence of the Slovak Republic. This will always be a thorn in the side of those Hungarian politicians who have not come to terms with the demise of Hungary. However, as my wise supervisor told me during my doctoral studies, today the effort to restore Hungary within the borders before 1918 is an unrealizable utopia.

Despite this, in 2019 we submitted an application for the award of a grant project to the APVV led by the reconciliation effort. About a kind of Slovak-Hungarian settlement in a topic that was perceived contradictory until then. Even at the time of solving the project, we encountered reports from beyond our southern borders, where scarves with the image of the so-called map were worn at football stadiums Great Hungary. Also to avoid similar provocations in the future, this project is important. Although we understand that the situation will not change overnight.

From the beginning of the project until now, 4 international conferences have been held, one of which was intended for PhD students and young researchers and the other three were meetings of the members of the research team with prominent experts from abroad. The last conference, which resulted in the present proceedings, took place on 13 and 14 April 2023.

Although the grant project does not end with the publication of this collection, and the members of the research team still have other obligations. we would like to thank all the members of the research team who participated not only in this conference, but also in all previous conferences and have contributed significantly to the advancement of the study of the Treaty of Trianon through their contributions. Many thanks to the solvers from abroad - from Poland, but especially from Hungary. For the correct approach, not looking for disputes during the professional meetings at conferences, but for the fact that they also looked for and often found common ground with Slovak solvers for the solution of subtopics.

Of course, the conference would not be a success without the participation of independent experts, standing outside the research team. All conferences, but especially this last conference, were extremely well attended. However, the present collection is not a collection of speeches, but the collection of contributions - scientific studies, that are related in some way to the investigated issue. Even positive law contributions, if their authors were solvers, have always been a part of our conference proceedings until now. A part of the project is also solving the partial issue of the influence of the Trianon Peace Treaty on current law, and not only Slovak law.

The grant project is an applied project. This means that its results are intended for someone. In this case, its customer is the History Society in Košice, which for the second year uses the results of the grant project in its activities, especially in the popularization of science - members of the research team have already participated in a number of public lectures organized by the Society. We greatly appreciate the opportunity to popularize science in this way.

We also thank the reviewers of the presented collection- doc. JUDr. Marta Lapčáková - Breichová, PhD. from the Faculty of Law, UPJŠ in Košice; as well as Mr. Gabriel Szeghy, PhD - the President of the History Society in Košice.

The collection in the presented form is primarily intended for the professional public. If there are students of law or other faculties who are interested in the issue of Slovak-Hungarian relations, we will only be glad if they read it. Perhaps the published contributions will help them in their studies and their own professional growth. Last but not least, there is also a group of lay readers who are interested in Slovak national history. Just one appeal to them: friends, let us put aside emotions now, even if it is a difficult subject. The time is right for a 'Slovak-Hungarian settlement'. So let us try for it, so that we can live side by side as good neighbours!

In Košice, April 2023

Editors

From primatial law to ecclesial social movements*

Nándor BIRHER**

Abstract

The two concepts in the title do not seem to have much in common. In reality, however, the turn of the 1900s witnessed a major shift in ecclesial thinking away from centralisation towards decentralisation and the strengthening of local organisation. Close ecclesiastical cooperation with the state is replaced by the organisation of more autonomous ecclesial communities. This becomes clear by the 1930s, when the principle of 'subsidiarity' is formulated and the individual self-organising church groups are empowered to represent Catholic doctrine according to their own rules.

Pope Francis' visit to Hungary in 2023 has once again highlighted the importance of the role of the Head of the Church and Vatican diplomacy in shaping regional and world politics. In our study, we will examine the impact of "Rome" on politics during the Trianon era, and how a mindset emerged that increasingly emphasised spiritual and relational aspects rather than territorial ones.

Key words:

canon law, Vatican diplomacy, diocesan boundaries, Trianon, networks, subsidiarity

1. THE RIGHT OF PRIMACY AND ITS ABOLITION

The basis of primatial law is the identification of the king's role as¹ "rex et sacerdos" One of the most beautiful pictorial representations of this is the mosaic in the Monreale Cathedral, where the image of "L'incoronazione vera e propria di Guglielmo II re della Sicilia 1166 a Palermo" shows Christ himself placing the crown on the head of the monarch. It can be seen that the concepts of imperium and sacerdotium are almost inseparable, not only in the Eastern Church, but also in the Western Church. In practice, this meant, among other things, that lay rulers took an active role in the appointment of bishops. Disputes over the scope of the right to appoint bishops were constant in the Middle Ages, as the history of the battle of the investiture illustrates. In Hungary, the rights of the monarch were strong, and were traced back to St Stephen, the crown and the apostolic cross. According to the Hungarian Catholic view, the right

---

* „This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-19-0419.“

** Dean of the Faculty of Humanities and Social Sciences, Pázmány Péter Katolikus Egyetem.

¹ BÁNK, J. *Kánoni jog I.*, Szent István Kiadó, Budapest 1960, 599.

of the archbishop was in this sense a personal privilege² linked to the Hungarian king of the time. In practice, this meant the right of the Hungarian king to appoint (presentatio³) the bishop.

The exercise of the rights of the archbishop was, of course, a matter of constant dispute between the king and the Holy See. The state aspects were listed by Werbőczy, referring to the Council of Constance⁴. The title of apostolic king, according to the Hungarian historical constitution, also meant a very strong right with a significant influence on the life of the Catholic Church⁵.

This situation was resolved by the controversies surrounding the separation of church and state. After the laws of 1848, the question of religious freedom also had to be reconsidered. During the transitional period, the prerogatives of the archbishop were exercised by a ministry of a neutral state which aimed to separate church and state. In comparison, it would have been an improvement if the right had been returned to the king, or at least if Catholics had been given the right of self-government, as was the case for other denominations.

The solution had to wait until 1855, when - for the last time – the Habsburg empire saw the strength of unity in its Catholic roots. The intention to try to unify the multi-ethnic empire along the lines of the Catholic religion was clear. This, of course, required a pact with Rome, which had been years in the making. In this task, the bishoprics that straddled the ethnic groups played a major role.

The attempt to create a Catholic empire ended definitively in Hungary on 20 November 1918 with the proclamation of the Republic and the dethronement of King Charles IV. On 21 November 1921⁶, Pope Benedict XV declare The unity of the Hungarian and Austrian churches could not be established on the basis of national borders, but in relation to the bishops. The Concordat between Emperor Franz Joseph and Pope Pius IX, adopted on 18 August 1855, proclaimed in the imperial patent of 5 November and in force until 30 July 1870, created a pact which sought to reorganise the weakened empire along Catholic principles⁷. The right to

---

² Im. 600.

³ GÁJER, L. *Az apostoli királyi cím használata Ferenc József uralkodása alatt*. In: GLÄSSER, N. - ZIMA, A. „A KIRÁLYHÜSÉG JÓL BEVÁLT ÚTJÁN...” Rendi és nemzeti kötődések szimbolikus változásai 1867 és 1918 között, NKAT Szeged 2016, 175., Salacz Gábor, A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Mo.-n, Argumentum Kiadó, 2002.

⁴ Im. 177.

⁵ It should be noted here that the emphasis on the apostolic title on the part of the state was, according to the Church's understanding, contrary to both the Concordat of Worms and the regulation of the First Lateran Council, which left the election of bishops to the chapters.

⁶ Acta Apostolicae Sedis XII (1921) 521-524.

⁷ Only under Austrian law is the date 1870, it was repealed under Hungarian law with the restoration of the Hungarian constitution in 1867. It was used in ecclesiastical practice by Hungarian Catholic bishops until 1918. KLIEBER, R. (ed.). *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918*, Ein amtsbiographisches Lexicon, Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn,

appoint bishops was transferred to the Church, and the *summum ius patronatus* was limited to the oath of the appointed bishops before the Emperor, in accordance with Articles 19 and 20 of the Concordat. So that the personal rights and privileges attached to the king had ceased with the dissolution of the kingdom and that the successor states were not their successors. 13. § of Article I of Law I of 1920⁸ on the Restoration of Constitutionality and the Provisional Settlement of the Exercise of State Supremacy states that the governor "may not exercise the right of primate."

In later years, the appointment of bishops became increasingly a matter for the Holy See, and the rules of the 1917 edition of the *Codex Iuris Canonici* point in this direction, while canon 377 of the 1983 Code already clearly excludes⁹ the jurisdiction of the secular authorities in this matter.

---

⁸ As an outlook, the situation after World War II was for a long time based on unilateral regulation (without the consent of the Holy See). Decree-Law No. 20 of 1951 on the way of filling certain ecclesiastical posts provided that:

§ 1 Archbishops, titular archbishops, bishops, auxiliary bishops, archabbots, abbots and regional heads of monastic orders could be appointed to the territory of Hungary only with the prior consent of the Presidential Council of the People's Republic.

§ 2 The provisions of § 1 shall apply to all appointments to the above-mentioned Catholic ecclesiastical posts made since 1 January 1946.

Section 3 This Decree-Law shall enter into force on the day of its promulgation and its provisions shall remain in force until a new appropriate arrangement for the filling of the aforementioned ecclesiastical posts has been made by bilateral treaty.

The regulations were also unilaterally amended by the State in 1957 and in the related implementing order in 1959. Under Decree-Law No 22 of 1957 'on the State contribution required to fill certain ecclesiastical posts': According to Article 54(2) of our Constitution, in order to ensure freedom of conscience, the Hungarian People's Republic shall separate the Church from the State. Accordingly, our organs of state power do not exercise the right of primacy exercised by Hungarian heads of state for centuries and deeply penetrating into the life of the Roman Catholic Church. It is, however, necessary to ensure the interests of the State when making ecclesiastical appointments in order to assert the sovereignty of the State. Therefore, the Presidential Council of the People's Republic hereby decrees the following Decree-Law.

Article 1 (1) The filling of a church leadership position which does not fall within the competence of a body under Hungarian jurisdiction shall be made on the basis of a special agreement with the competent foreign body. The agreement shall be prepared by the Council of Ministers.

(2) In cases not covered by paragraph (1), the appointment (election) shall be governed by the statutes (law) of the church.

(3) For the appointment (election) provided for in paragraph (1), the prior consent of the State shall be given by the Presidential Council of the Hungarian People's Republic.

⁹ Can. 377. 1. §. Bishops are freely appointed by the Pope or confirmed by him after a lawful election.

2. §. Every three years, the Congregation, or, when circumstances justify it, the bishops of the episcopal conference, shall draw up jointly and in secret a list of those priests belonging to the secular or consecrated life who are highly qualified for the episcopate. The list shall be submitted to the Holy See. Each bishop shall also retain the right to submit separately to the Apostolic See the names of those priests whom he considers worthy and suitable for the episcopate.

5. §. Henceforth, the secular authorities shall have no right or privilege whatsoever in the election, nomination, presentation or appointment of bishops.

2. SOCIAL CHANGE

The first half of the 1900s was a period of social and territorial change. The fruits of the revolutionary thinking announced a few decades earlier had been reaped, and the borders of states in Europe were, and indeed still are, in a state of constant change in wartime and revolutionary circumstances. In our research, we have typically focused on the ecclesiastical aspects of the area affected by the Treaty of Trianon, but we should not ignore the fact that the Papal States themselves, restored in 1815 by the Congress of Vienna, also had their borders altered. Garibaldi's conquests continually reduced the territory of the Papal States, until finally, with the help of French troops, the Patrimonium Petri, an area of some 13,000 square kilometres, was at least preserved. It was only until 1870, however, when the Prussian-French War caused the French troops to withdraw and were replaced by King Victor Emmanuel's troops. In 1871, Pius IX did not accept the Italian government's commitment, made in the law of suretyship, that the Pope's person would remain intact, that he would be entitled to some property and an annual monetary allowance. The Rome issue was finally resolved by the Lateran Pact, signed on 11 February 1929 by Benito Mussolini and Pietro Gasparri, Cardinal Secretary of State to Pope Pius XII.

In this sense, too, Vatican diplomacy was rightly sensitive to what was happening in the post-war territorial changes. It became clear that social changes were also reflected in territorial changes¹⁰. The interplay between base and superstructure, as defined by Marx, became tangible when the ideology of liberalism and communism completely transformed property relations and rewrote constitutional orders, even to the point of changing the borders of the state.

This meant that the Church had to focus more and more on spiritual issues, constantly struggling against the revolutionary movements of liberalism and communism, and ensuring the emergence of communities capable of maintaining religious unity without territorial ties. Thirdly, there was the social function of supporting the poorest, from which the social movements later grew. These social movements became particularly strong in Germany, and were further strengthened on the Protestant side by the so-called "social movement". Kulturkampf. In this paper, we will now refer to the example of von Ketteler, who followed a similar path to Karl Marx in his youth, but was eventually ordained a Catholic bishop. It was precisely because of the role of moral force that Ketteler was convinced that the state alone was

---

¹⁰ HAJDÚ, Z. *Országhatár- változások és egyházi területi struktúrák a Kárpát-medencében 1918-1947 között*. In. HAJDÚ, Z. (ed.). *Szubszidiaritás és regionalitás az egyház- és államszervezetben*, Pécs 2010, 101-122, HAMERLI, P. *A Trianont követő „zűrzavar” Lorenzo Schioppa apostoli nuncius szemével (1920. október–december)*. *Egyháztörténeti Szemle* XVIII/2 (2017), 80-96.

incapable of solving the social question. What is needed is love embodied in the Church, as well as the institutional system of the Church. The Church must act autonomously on the social question. He stressed that industry treats man as a machine and tries to "operate" him as cheaply as possible. The Church, on the other hand, sees man as the image of God. This can be the basis of true human dignity and the solution to the social question. This solution, the realisation of the true essence of human dignity, can only be found in a community which accepts and lives the fact that man is a creature and a child of God.

We cannot, he said, allow the community of people to be replaced by a community of money. "What good are the so-called human rights enshrined in constitutions, of which the worker has so little, as long as the money power tramples on social human rights?"¹¹ "

The Catholic social teaching of the time sought to address these fundamental issues by focusing on the rights of the poor and vulnerable. On the other side, in Hungary, the communists became the voice of social issues, at first only briefly¹².

It can be clearly identified that the Catholic Church and Vatican diplomacy had to fight on several fronts. It had to cope partly with the rise of anti-religious ideologies and partly with new situations arising from the transformation of geographical areas. In this ever-changing and complex political context, a new conviction is emerging that, in addition to the ecclesiastical hierarchy, the exercise of power at local level has an important role to play.

3. SUBSIDIARITY AND CARE

It is clear that churches have had to resort to new instruments in an ever-changing world. Prominent among these instruments were those that promoted local, autonomous involvement, less tied to geographical areas or governments. In this sense, Catholic thinking increasingly moved away from a mindset linked to empires, nation states and nations, and returned to a focus on local communities¹³. One of the most important principles of this development, developed in the inter-war period and later to become one of the founding principles of the European Union, was subsidiarity.

---

¹¹ BIRHER, N. *A társadalmi megújulás két példája: W.E. von Ketteler és Hamvas Béla*. In. *Deliberationes* 2018/2, 11. évf., 26-42.

¹² TÓTH, T. *Az apostoli szentszék és a tanácsköztársaság (1918-1920)*. In. FEJÉRDY, A. *A tanácsköztársaság és az egyházak*, Szent István Kiadó, Budapest 2020, 69-85.

¹³ The decree of the Second Vatican Council, *Christus Dominus*, writes the following about the diocesan bishops in point 11: „Individual bishops who have been entrusted with the care of a particular church-under the authority of the supreme pontiff-feed their sheep in the name of the Lord as their own, ordinary, and immediate pastors, performing for them the office of teaching, sanctifying, and governing.”

In 1891, the encyclical *Rerum novarum* was one of Pope Leo XIII's most important writings on the Catholic Church's mission in social matters. On the 40th anniversary of this encyclical, Pius XI issued the encyclical *Quadragesimo anno*. It should be noted here that this same Pope had, a few years earlier, in the Holy Year 1925, decreed the celebration of Christ the King on 11 December in his encyclical *Quas Primas*. The significance of all this was to draw attention to the fact that if people make the wrong king, leader or comrade their ruler, there could be great trouble. The Pope saw clearly the ideals of atheistic communism and liberal secularism, which easily put false kings on the throne.

In this process, the analysis of concrete social situations, the examination of changes since *Rerum Novarum*, such as the organisation of self-help, the creation of workers' organisations, employers' associations, etc., was part of the process. There were also questions relating primarily to the relationship between capital and labour, with particular emphasis on the question of fair wages and the task of regulating the economy. The Pope spoke of the dangers of capitalism and communism and outlined a better, more efficient economic order based on moral renewal. One of the foundations of this new social order is subsidiarity¹⁴, which the document describes as follows:

„Still, that most weighty principle, which cannot be set aside or changed, remains fixed and unshaken in social philosophy: Just as it is gravely wrong to take from individuals what they can accomplish by their own initiative and industry and give it to the community, so also it is an injustice and at the same time a grave evil and disturbance of right order to assign to a greater and higher association what lesser and subordinate organizations can do. For every social activity ought of its very nature to furnish help to the members of the body social, and never destroy and absorb them¹⁵.”

The next point supplements the previous ones:

"Therefore, those in power should be sure that the more perfectly a graduated order is kept among the various associations, in observance of the principle of "subsidiary function," the stronger social authority and effectiveness will be the happier and more prosperous the condition of the State.¹⁶"

The ecclesiastical structure, which focuses on smaller organisations, also makes it possible for individual dioceses and bishops to cooperate with each other in a way that goes

---

¹⁴ After several partial applications, the legal basis is Article 5(3) of the Treaty on European Union (TEU) and Protocol (No 2) on the application of the principles of subsidiarity and proportionality.

¹⁵ QA. 79.

¹⁶ QA. 80.

beyond borders. It is an opportunity that the future will also be a challenge to exploit more fully. The effective application of subsidiarity is certainly ahead of its time and has not yet been fully implemented, either in the Church or in the European Union.

As a final point of reference, it is worth recalling a later ecclesiastical document, the *Provida mater*¹⁷, issued by Pius XII in 1947. The Church, as a caring mother after the Second World War, recognised the need to give an even greater role to local organisations, even ensuring that the Church would continue to function 'underground' under communism. The encyclical provides a framework for the work of the Church of Resistance, which has helped to preserve in our region of Central and Eastern Europe the faith which is also the basis of our cooperation.

4. SUMMARY

In conclusion, religions, especially the Christian tradition, still play an important role in the politics of the region. These traditions, like the cultures themselves, are in a constant state of flux. But their purpose is always to 'nourish' and shape societies towards a better and more humane future. In the words of Pope Francis:

„Here I think of the course of the Danube, which links this country to many others, uniting not only their geography but also their history. Culture is in some sense like a great river: it runs through and connects various areas of life and history, enabling us to navigate in this world and to embrace distant countries and lands. It nurtures the mind, satisfies the soul, and fosters the growth of society. The very word culture comes from the verb to cultivate: knowledge entails a constant planting of seeds that take root in the soil of reality and bear rich fruit.”¹⁸

BIBLIOGRAPHY

1. *Acta Apostolicae Sedis XII* (1921) 521-524.
2. ANIKÓ, Á. „*Espaces sensibles, les églises gothiques*”. In. *La poétique du vague dans les œuvres de Chateaubriand: vers une esthétique comparée*, Paris, L’Harmattan, 2016, 125. old.

---

¹⁷ BERTALAN, P. *PROVIDA MATER*. Egy rejtőzködő enciklika magyarországi utóélete, Human Exchange Emberi Erőforrás Fejlesztő és Tanácsadó Alapítvány, Kaposvár, 2009.

¹⁸ <https://www.vatican.va/content/francesco/en/events/event.dir.html/content/vaticanevents/en/2023/4/30/ungheria-cultura.html>, 2023. April. 30 Apostolic Journey to Hungary: Meeting with the Academic and Cultural World Faculty of Information Technology and Bionics of the Catholic University “Péter Pázmány” (Budapest).

3. BOCCOLINI, A. - TUSOR, P. *I Collegi per stranieri a/e Roma nell'età moderna*, I. Cinque-settecento, Sette Città, Viterbo, 2023.
4. BÁNK, J. *Kánoni jog I.*, Szent István Kiadó, Budapest 1960.
5. BERTALAN, P. *PROVIDA MATER*. Egy rejtőzködő enciklika magyarországi utóélete, Human Exchange Emberi Erőforrás Fejlesztő és Tanácsadó Alapítvány, Kaposvár, 2009.
6. BIRHER, N. *A társadalmi megújulás két példája: W.E. von Ketteler és Hamvas Béla*. In. *Deliberationes* 2018/2, 11. évf., 26-42.
7. GÁJER, L. *Az apostoli királyi cím használata Ferenc József uralkodása alatt*. In. GLÄSSER, N. - ZIMA, A. „A KIRÁLYHŰSÉG JÓL BEVÁLT ÚTJÁN...” Rendi és nemzeti kötődések szimbolikus változásai 1867 és 1918 között, NKAT Szeged 2016.
8. GYIMESI, J. *A szellemektől a tudattalanig. Tudomány, áltudomány, pszichoanalízis*. L'Harmattan, Budapest. 2019.
9. GYIMESI, J. *Animal Magnetism and Its Psychological Implications in Hungary*. In. POKORNY, L. – WINTER, F. (eds.). *The Occult Nineteenth Century: Roots, Developments, and Impact on the Modern World*. Palgrave Studies in New Religions and Alternative Spiritualities, pp. 59-83. 2021.
10. HAJDÚ, Z. *Országhatár- változások és egyházi területi struktúrák a Kárpát-medencében 1918-1947 között*. In. HAJDÚ, Z. (ed.). *Szubszidiaritás és regionalitás az egyház- és államszervezetben*, Pécs 2010, 101-122,
11. HAMERLI, P. *A Trianont követő „zűrzavar” Lorenzo Schioppa apostoli nuncius szemével (1920. október–december)*, *Egyháztörténeti Szemle* XVIII/2 (2017), 80-96.
12. KLIEBER, R. (ed.). *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918*, Ein amtsbiographisches Lexicon, Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn, Drucker, Humbolt 2012.
13. SALACZ, G. *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Mo.-n*, Argumentum Kiadó 202.
14. ŠTENPIEN, E. *Peace conference in Paris and negotiations with Germany in 1919*. *Glossa Iuridica*, 2021, 8(3), 63-83.
15. STIPTA, I. *A trianoni békeszerződés hatása a magyar bírósági szervezetre (1920-1942)*. In. ŠTENPIEN, E. (szerk.). *100 rokov Trianonskej zmluvy - diplomacia, štát a právo na prelome storočí Košice*, Szlovákia : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (2021) 340 p. pp. 218-236. , 19 p.
16. TÓTH, T. *Az apostoli szentszék és a tanácsköztársaság (1918-1920)*. In. FEJÉRDY, A. *A tanácsköztársaság és az egyházak*, Szent István Kiadó, Budapest 2020, 69-85.

17. TÓTH, T. *A kettészakított érseki egyházmegye. Apostoli kormányzás a Bácskában az I. világháború után*, 124-153. In. SÁGI, G. *A magyar katolicizmus és Trianon*, Budapest 2023.
18. VRANA, V. *Roman diplomacy in ancient Rome*. *Glossa Iuridica*, 2021, 8(3), 123-140.

CONTACT

Dr. habil. Birher Nándor

birher.nandor@ppke.btk.hu

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Budapest, Hungary

Remarks to the Notion of Liability of Arbitrator in Older Hungarian Private Law – with a Comparative Legal Approach*

Ádám BOÓC**

Abstract

The study deals with the concept of arbitrator's liability in Hungarian law. Taking into account the rules of the older Hungarian private law on arbitration proceedings, the author pays special attention to the legal history as well as to practice of our present time, using a comparative approach.

The conclusion of the study is that a regulation on arbitrator's liability as a separate liability form is absolutely justified.

Keywords:

arbitrator's liability; arbitration agreement; Hungarian law; legal history legal comparison

1.

The former Hungarian private law contained several important rules regarding the liability of arbitrators, which - as we will refer to below - cannot be neglected when considering interpretation of the applicable law. One must distinguish between the civil and the criminal liability of the arbitrator in contemporary law, even if there are some transitions between the two forms of liability. The fundamental questions of the exercise of *judicial* (and not arbitral) power were regulated by Article 24 of Act IV of 1869, which reads as follows: “*Judicial liability is regulated by a separate law.*”¹ Article 19 of Act IV of 1869 contains an important rule - not insignificant for the subject - which reads: “*Article 19: The judge shall act and judge in accordance with the law, the regulations made and promulgated pursuant to the law and the customary practice of the law.*” On this, Gábor Hamza, ordinary member of the Hungarian

---

* This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-19-0419.

** University Professor, Head of Institute of Private Law Studies (KRE, Budapest)

¹ For the text of the article see: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86900004.TV&targetdate=&printTitle=1869.+%C3%A9vi+IV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> last accessed 25 January 2023) In connection with the article see HOMOKI-NAGY M.: *A bírői felelősség az 1869:IV. tc. alapján.* In: Acta Universitatis Szegediensis. forum, Acta Juridica et Politica 1 (2017) pp. 45 - 68. see: http://acta.bibl.u-szeged.hu/56961/1/juridpol_forum_007_001_045-068.pdf , last accessed 25 January 2023.

Academy of Sciences points out that, on the basis of this statutory mandate, judges could also take into account the influence of Roman law in applying customary law.²

With regard to civil liability, two older pieces of legislation deserve attention: the relevant provisions of Act VIII of 1871 and the related provisions of the Code of Civil Procedure of 1911 (CCP by Sándor Plósz).³ Article 66 of Act VIII of 1871 on the Liability of Judges and Court Officers contains the following provisions: “§ 66 *If a judge or a clerk of a court has caused damage to any person in the course of the proceedings, either intentionally or through culpable negligence, by his acts or omissions, to the extent that such damage could not be avoided by the remedy provided by law, he shall be liable to full compensation. And if the judge or magistrate has given cause for the appeal by manifest misconduct, the higher court shall, in its decision on the appeal, order him to pay the costs, on application by the party.*”⁴

In her study, Kinga Bódiné Beliznai emphasizes that Act VIII of 1871 provided that judges and court officials were liable for intentional or reckless breach of their official duties and were also liable for damages caused by breach of their official duties.⁵

Mention is made of the historical impact of Act IV of 1869 and Act VIII of 1871, which have also influenced current Hungarian law, this being well demonstrated by the fact that the AB Decision 33/2012 (17 July 2012) considers both pieces of legislation as historical sources. It is to note that the essence of this decision is the following: “*The Constitutional Court declares that Article 90 ha) and Article 230 of Act CLXII of 2011 on the Legal Status and Remuneration of Judges is unconstitutional, and therefore annuls it with retroactive effect from the date of its entry into force, i.e. from 1 January 2012.*”⁶

The Code of Civil Procedure of 1911 by Sándor Plósz also deals with the issue of arbitrator misconduct among the rules governing arbitration proceedings, as follows: “§ 773

---

² See HAMZA, G. *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition.*, Budapest, 2009, p. 377.

³ On Act VIII of 1871, see in particular HOMOKI-NAGY, M. *A bírói felelősség kérdésének megítélése a gyakorlatban* Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás 2020/3, pp. 208 - 237.

⁴ See: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87100008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D28>, last accessed 25 January 2023. For the debate in the Chamber of Deputies on Act VIII of 1871, see SCHLACHTA, B. L. *A bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló 1871. évi VIII. tc. képviselőházi vitája.*, Jog és Állam No. 42., ed.: MISKOLCZI-BODNÁR, P., Budapest, 2022, pp. 207 - 214; For older Hungarian literature, see: MÁTHÉ, G. *A bírói felelősség és a bírókra vonatkozó főbb rendelkezések törvényi szabályozása a dualizmus első éveiben* Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Tom. 14, Budapest, 1972, pp. 175- 187.

⁵ See BÓDINÉ BELIZNAI, K. *A bírói felelősség szabályozása Magyarországon 1871-ben.* Jogtörténeti Szemle. 2019, No. 2. 19 – 28., p.23.

⁶ For the text of AB Decision No 33/2012 (17.VII.17.) see: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/0D0C4A0C9BF49CC4C1257ADA00524F96?OpenDocument>, last accessed on 25 January 2023.

An arbitrator may be obliged to act as a judge only on the basis of a declaration in his own document. The signature of a document containing his designation or selection shall be deemed to be an acceptance in writing. As soon as the declaration of acceptance has been communicated to the opposing party, the arbitrator may resign only with the agreement of both parties, unless there is a valid reason for doing so. An arbitrator who, without just cause, fails to perform or is late in performing the obligation arising from the acceptance of a selection shall be liable, on application by either party, after hearing him, to a fine not exceeding two thousand crowns. An appeal shall lie from any order rendered on this point. In addition, such arbitrator shall be liable to pay to each of the parties the costs and damages incurred.⁷

In relation to the delay in delivery of the arbitral award, an important provision is contained in § 780 of the Code of Civil Procedure of 1911 as follows: “*Section 780 If the arbitral tribunal delays for any reason in deciding the case, the ordinary tribunal shall, at the request of either party, fix a reasonable time limit for the delivery of its judgment, upon the unsuccessful expiry of which the arbitration agreement shall be terminated in the present case. The tribunal shall decide on the request by order, after oral hearing and, if necessary, after hearing the members of the arbitral tribunal. The order shall be subject to appeal. This Article shall not preclude the application of Article 773.*”⁸

The provisions of Articles § 780 and § 773 can be applied independently of each other, recognizing that the arbitrator's delay may not necessarily and not exclusively result in the judgment.

If one turns to the original wording of the Austrian Civil Procedure Act of 1895, which is still in force today, it contains a similar provision in § 584 (2): “*§584. An arbitrator who fails to perform the obligation assumed by accepting the appointment or fails to perform it in time shall be liable to the parties, without prejudice to their right to request the suspension of the arbitration agreement, for all damages caused by his culpable refusal or breach.*”⁹ It is important to note that, although this section of the Austrian ZPO (the Code of Civil Procedure) does not deal with fining of judges, it regulates the basis for damages in the same way as the Hungarian Code of Civil Procedure of 1911, which considers culpable obstruction of proceedings (*Weigerung*) or delay in proceedings (*Bezögerung*) as tortious conduct. It is clear

---

⁷ See: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=91100001.TV&targetdate=&printTitle=1911.+%C3%A9vi+I.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikkk&referer=1000ev>, last accessed on 25 January 2023.

⁸ See: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=91100001.TV&targetdate=&printTitle=1911.+%C3%A9vi+I.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikkk&referer=1000ev>, last accessed on 25 January 2023.

⁹ See: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1895&page=492&size=47>, last accessed on 25 January 2023.

that Austrian legislation, like that of several other Central European States, had a significant influence on Hungarian procedural law.¹⁰

Article 773 of the Hungarian Code of Civil Procedure of 1911 was amended by Article 15 (1) of Act X of 1928 on certain aspects of criminal justice, changing the currency from two thousand crowns to two thousand *pengő*. Its provisions reads as follows: “*Section 15 The amount of the fine or penalty for forestry offences (Title I, Chapter IV, Title I, Act XXXI of 1879) and of the fine or penalty which may be imposed as a punishment or order in criminal or civil proceedings or in administrative proceedings, if this was determined by legislation enacted before 1921, shall be the same number of pence as the number of crowns or the number of crowns corresponding to the amount originally determined.*”¹¹ In addition to the change in currency, the wording of the legislation is also important, in the author’s view, because it clearly treats the arbitrator who is fined in arbitration proceedings in this respect in a similar way to the concept of out-of-court procedure.

Given that the Austrian ZPO of the time did not include the possibility of fining an arbitrator, while the Hungarian Code of Civil Procedure of 1911 did, it is worth referring to the report of the House of Representatives' Committee on Justice regarding the proposal of the this Code, which Géza Ujlaki quotes as follows: “[I]t happens several times that the arbitrator named by a party, seeing that his party's case is in a bad state, thwarts the decision by not attending the court session. In view of such cases, the Commission does not consider the obligation to pay compensation for the arbitrator's misconduct, as provided for in § 773, to be sufficient, but also considers it justified, as is the case today, to fine him.”¹² It can be seen that the intention of the legislator is in fact to penalise not only the respondent who caused the damage but also the arbitrator who did not act impartially and independently from the parties to the proceedings, i.e. who may be subject to disqualification proceedings. However, Ujlaki also points out that delay or failure to perform duties properly does not in itself constitute a ground for disqualification, only if the arbitrator favours the opposing party by the delay or is incapable of administering the arbitration because of the delay.¹³

---

¹⁰ For a summary of the impact of the Austrian Code of Civil Procedure on the Central European states, see: RECHBERGER, W. *Die Ideen Franz Klein und ihre Bedeutung für die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Europa*. *Ritsumeikan Law Review* 25 (2008), pp. 101 - 110. <http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/r/r25/rechberger%81i101%95%C5%82%A9%82%E7%81j.pdf>, last accessed on 25 January 2023. For the impact of the Austrian Code of Civil Procedure on *arbitration* in Slovakia and in *Transcarpathia*, see: BOÓC, Á. *Észrevételek a választottbíráskodás fejlődéséről szlovák, kárpátaljai területeken az I. világháború után* *Glossa Iuridica* 8:3 (2021), pp. 161 - 180.

¹¹ See: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=92800010.TV&targetdate=&printTitle=1928.+%C3%A9vi+X.+t%C3%B6rv%C3%A9ny cikk&referer=1000ev>, last accessed on 25 January 2023.

¹² See: UJLAKI, G. *A választottbíráskodás kézikönyve*. Budapest, 1944, p. 172.

¹³ See: UJLAKI, *op.cit.*, p. 175.

On what regards contemporary Hungarian regulation on criminal liability of arbitrators, of relevance is Article 8 of Act VIII of 1871 and Article 3 of Act VIII of 1871. Article 3 of Act VIII of 1871 provides the following: “*The scope of this Act shall also extend to arbitrators in respect of official offences.*”. Article 8 of the same Act also expressly mentions a special additional penalty for arbitrators: “*Article 8: If the offence of misconduct in office has been committed by an arbitrator, in addition to the ordinary penalty and its consequences, the loss of his capacity as an arbitrator shall be ruled in the event of him being disqualified.*”. In essence, disqualification from serving as an arbitrator is defined as a secondary offence. In view of the fact that this law treats arbitrators and ordinary state judges the same way with respect to the enforcement of the administrative offences, it is justified examining the regulatory background of the law in more detail from the perspective of the status of arbitrator. For this purpose, we refer to Professor Homoki - Mária Nagy ‘s study who quotes the provisions of Act VIII of 1871 noting the legislative debate on the Act of 1871 and with respect to which István Bittó, the then Minister of Justice (later Prime Minister), said the following: “[T]he responsibility of judges is the more necessary the more independent the judge is, both downwards and upwards; because it is a tremendous power which is placed in the hands of the independent judge; [...] it is necessary to ensure [...] that the judge will not abuse this great power, and to see to it that the power exercised by the judge is not the power of arbitrariness, not the power of caprice, but the power of law. [...] But judicial responsibility is also demanded by the spirit of our Constitution, which is based on the principle of personal responsibility”.¹⁴

Article VIII of the Criminal Code of 1871 was repealed with the entry into force of the Criminal Code, Act V of 1878 (the Csemegi Code). Chapter XLII of the Csemegi Code regulates offences and misdemeanours in office and those committed as lawyers. Article 461 of this Code defines the public officials regulated by the Chapter as follows: “*Public officials are those who are required by their office, service, or special assignment to perform the official duties of the State, the administration of justice, or of a jurisdiction or municipality; likewise those who are employed as supervisors, physicians, clerks, or servants in public funds, hospitals, or insane asylums directly administered by the State, jurisdiction, or municipality.*”¹⁵ This definition clearly does not cover arbitrators. Although Tihamér Fabinyi refers to the fact that there have been means of interpretation that, since the arbitrator, although through the

---

¹⁴ See: HOMOKI – NAGY, *op.cit.*, pp. 65 – 66.

¹⁵ See: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=87800005.TV&txtreferer=94500007.TV>, last accessed on 25 January 2023.

parties, is entrusted by the State with the exercise of the judicial power of the State, the arbitrator could be included within the definition of said Article 461, this has not been widely accepted.¹⁶

An interesting particularity is that the Explanatory Memorandum of the Csemegi Code, at the same time, includes arbitrators at the stock exchange court in the concept of public officials under same Article 461, as follows: "*...For the purposes of the Criminal Code, persons who exercise the function of arbitrator at the stock exchange courts will also be considered public officials - because they, too, by virtue of their mandate obtained by decree of the law, perform the judicial function of the state, and decide on the very important property interests of the citizens. The same reasons which make it necessary for ordinary judges to have criminal guarantees for the exercise of their powers in the exercise of their office also make it necessary for members of the stock exchange tribunals to have such guarantees. The bribery of these or the deliberate perversion of law and justice by the members of these courts, is as much an abuse of the power conferred by the State as if it were committed by an ordinary judge; the citizen is as liable to be deprived of his rights by the malice, selfishness, and unjust judgment of a member of the Exchange Court, guided by ulterior motives, as if the attempted plunder were committed by a judge of the court who has been derelict in his duty and honour. The power derived from the State cannot remain without guarantees for these subjects; no one, and therefore not the individuals in question, have obtained a patent for subverting the requirements of the legal order by means of the power derived from the State.*"¹⁷ The quotation of this relatively lengthy text may be justified by the specific position taken in the explanatory memorandum, which considers the stock exchange arbitration tribunal as a special institution whose arbitrators, if abused, can cause citizens as serious harm as if they were state judges.

We note that in the modern Hungarian arbitration literature, László Kecskés, ordinary member of the Hungarian Academy of Sciences points out that in Hungary, stock exchanges and chambers of commerce and industry have played a significant role in the operation of arbitration courts. László Kecskés refers to the fact that the first stock exchange was established in 1854, when Lloyd's set up a grain exchange in Budapest. Then on 18 January 1864 the first major Hungarian organised arbitration court was established next to the Budapest Commodity Exchange, while later on such dispute resolution forums also started to operate next to the rural produce and grain exchanges.¹⁸

---

¹⁶ See: FABINYI, T. *A választottbíráskodás* Budapest, 1920. p. 164.

¹⁷ See: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1875_09/?pg=384&layout=s , last accessed on 25 January 2023.

¹⁸ See: KECSKÉS, L. *A választottbíráskodás jogi szabályozása Magyarországon.*. KECSKÉS, L. – TILK, P. (eds.). *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai.*. Pécs, 2018. p. 55.

However, the principles of interpretation of criminal law do not in any way imply that other arbitrators can be considered public officials within the meaning of the Code of Criminal Procedure by an expansive interpretation.

Based on examination of case law of the time, one can conclude that the arbitrator was essentially liable in criminal proceedings, but the arbitrator's act did not constitute an offence against the office. Géza Ujlaki refers to Judgment No. 151 of the Criminal Chamber of the Curia, according to which arbitrators are not public officials, but an arbitrator who acts in bad faith against his principal and deliberately causes damage is undoubtedly committing a criminal offence, not a public official offence, but a common offence.¹⁹ Ujlaki rightly specifies that the term 'principal' is inaccurate because the arbitrator, once elected and having accepted office, is considered to be completely independent of the litigant.

2.

Act LX of 2017 on Arbitration, the new Arbitration Act in force since 1 January 2018 (“**New Arbitration Act**”) contains an enabling rule on arbitrator liability in Article 57(3): "*The rules of the permanent arbitral tribunal or, in the case of ad hoc arbitration, the arbitration council and the agreement of the parties may exclude or limit the liability of the permanent arbitral tribunal, the arbitration council and the arbitrators, except for liability for damages caused by intent or gross negligence.*"²⁰ (The New Arbitration Act replaced Act LXXI of 1994.)

The Ministerial Explanatory Memorandum to the New Arbitration Act pointed out that the bill would limit the legal consequences of breach of contract to the provisions of the Hungarian Civil Code, (i.e. 6:152), since not only liability for intentional but also for grossly negligent damage cannot be excluded or limited in a contract concluded between the parties and the arbitral tribunal.²¹ The reasoning is also relevant to the topic because it clearly advocates a contract-based approach to arbitration liability. In the author's view, the Minister's Explanatory Memorandum clearly shows the need to regulate arbitrator liability as a separate form of liability.

<https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/2021-02/a-valasztottbiraskodas-es-mas-alternativ-vitarendezeesi-eljarasok-jogi-szabalyozasanak-alapjai.pdf> , last accessed on 25 January 2023.

¹⁹ See UJLAKI, *op.cit.* p. 186.

²⁰ It is worth highlighting that in the original version of the New Act on Arbitration, in force from 1 January 2018, this rule was included in paragraph (4).

²¹ See: <http://www.parlament.hu/irom40/15361/15361.pdf>, last accessed on 25 January 2023.

Pursuant to Article 67 (8) of the New Arbitration Act, the Arbitration Court attached to the Hungarian Chamber of Commerce and Industry established its Rules of Procedure (“**MKIK Rules of Procedure**”) at the beginning of 2018, which were last amended with effect from 31 December 2022.²² The sections of the new amendments concerning the arbitrator's liability are discussed below.

Article 50 of the MKIK Rules of Procedure of 2022 contains the following provisions regarding the limitation of liability: “*Article 50 [Limitation of Liability] The Hungarian Chamber of Commerce and Industry, the Arbitral Tribunal, its organs and its employees, the Arbitration Council and its members shall not be liable for damages or any other legal consequence, nor shall they be liable to pay compensation or make reparation on any legal ground whatsoever for any act or omission in connection with the arbitration proceedings, except for damages caused by intent or gross negligence.*”

The main difference from the previous provision, described above, is that the limitation of liability no longer applies to damage caused intentionally or by gross negligence. Professor Tamás Sárközy points out that this is in line with the liability rules of the Hungarian Civil Code in force.²³

Katalin Murányi, a former Supreme Court judge, refers in an earlier article to Article 56 of the old, no longer in force MKIK Rules of Procedure of 2011, which contains the institution of limitation of liability, in connection with which she makes the following - critical - comment: “*I think that this provision is not sustainable. It cannot be upheld because, on the one hand, in a court hearing a damages action could not apply such a general exclusionary provision in the Civil Code. 314(1) and (2) of the Civil Code will not take into account the general rule of the Civil Code, will not take into account the provisions of the Civil Code and will not take into account the provisions of the Civil Code. 342(1), last sentence. I do not know what justification can be given for maintaining such a provision when today in Hungary all authorities, the state court, the judge and I could list them all are clearly liable for damages (the question is to what extent), only the Arbitral Tribunal and the arbitrator should be exempt from liability for damages even if they have acted in an extreme manner, perhaps even committing a criminal*

---

²² For the Rules of Procedure in force as of 31 December 2022, see <https://mkik.hu/eljarasi-szabalyzat-20221231>, last accessed on 25 January 2023. For a presentation of the New Act on Arbitration in English, see in particular VARGA, I. *Hungary: Chapter 4*. In: LIEBSCHER, C. - FREMUTH-WOLF, A. (ed.). Huntington (NY) 2020, pp. 281 - 398.

²³ See: SÁRKÖZY, T. *Választottbírói helytállás – felelősség, különös tekintettel a választottbírói ítéletek érvénytelenítésére*. Gazdaság és Jog. 2019/7-8, p. 24.

offence. I believe that maintaining this provision will not increase but decrease confidence in arbitration, and I therefore propose the deletion of the provision in Article 56 of the CCAA."²⁴

Article § 56 of the MKIK Rules of Arbitration 2011 called for by Katalin Murányi - contains the following provision: *“The arbitrators, the Arbitral Tribunal, the Hungarian Chamber of Commerce and Industry or its employees shall not be liable to any person for their acts or omissions in connection with the arbitration.”*

This provision, which excludes liability for arbitration to the fullest extent possible, is similar in content to Article 41 of the 2021 ICC Rules of Arbitration, as follows: *“The arbitrators, any person appointed by the arbitral tribunal, the emergency arbitrator, the Court and its members, the ICC and its employees, and the ICC National Committees and Groups and their employees and representatives shall not be liable to any person for any act or omission in connection with the arbitration, except to the extent such limitation of liability is prohibited by applicable law.”*

An important difference in the 2021 ICC Rules of Arbitration compared to the earlier versions of ICC Rules of Arbitration is that the limitation of liability does not apply to the extent that such limitation is excluded by the applicable substantive law.²⁵

The Rules of Procedure of the Arbitration Court attached to the Hungarian Chamber of Commerce and Industry have been amended as of 31 December 2022 (**“2022 MKIK Rules of Arbitration”**). The amendment was adopted by the Presidency of the Arbitration Court attached to the Hungarian Chamber of Commerce and Industry (**“Hungarian Arbitration Court”**) on the basis of the recommendations of the working group chaired by Professor István Varga.

Among the amended provisions, there are several that directly or indirectly affect the issue of arbitrator liability, discussed below are the provisions of the 2022 MKIK Rules of Arbitration that specifically deal with arbitrator's liability.²⁶

Paragraph 22(1) of the 2022 MKIK Rules of Procedure has been amended and a new paragraph (3) has been added: *“§ 22 [Adoption] (1) The arbitrator shall accept the nomination by signing and submitting to the Court of Arbitration a declaration accepting the nomination*

---

²⁴ See: MURÁNYI, K. *Az állami bíróságoknak a választottbíróságok működéséhez kapcsolatos gyakorlata és gondolatok az esetleg szükséges jogszabály módosításokról.* In: KECSKÉS, L. - LUKÁCS, J. (eds.). *Választottbírák könyve*, Budapest, 2012, p. 353.

²⁵ For an interpretation of this, see: WEBSTER, T. H. - BÜHLER, M. W. *Handbook of ICC Arbitration, Commentary, Precedents, Materials*, London, 2014, p. 610.

²⁶ For a full description of the amendment to the Rules of Procedure, see R. SCHMIDT, *More Than a Facelift? - New Hungarian Arbitration Rules Take Off in 2023*, available at <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2023/01/05/more-than-a-facelift-new-hungarian-arbitration-rules-take-off-in-2023/>, last accessed on 25 January 2023.

or appointment as arbitrator, as the case may be, in the Annex to these Rules, no later than 30 days from the date of the notification. The arbitrator shall ensure the accuracy of the terms of the acceptance throughout the proceedings and shall disclose to the Arbitration Council, the Parties and the Arbitral Tribunal any changes thereto that affect the proceedings. (2) The mandate of the arbitrator shall be established by the acceptance of the nomination or appointment. (3) By accepting the appointment of an arbitrator, the arbitrator undertakes to perform his/her duties as arbitrator in accordance with the provisions of the Rules of Procedure. (emphasis added)”

According to the internal working paper prepared for the Board of the Hungarian Arbitration Court, the rationale for these amendments can be summarised as the time limit for the submission of the acceptance statement to the Court of Arbitration in paragraph (1) and the new paragraph (3) are intended to ensure the efficiency and further expediting of the formation of the tribunal and the conduct of the proceedings.

While the author agrees with this reasoning, two important issues need to be mentioned with regard to the arbitrator's responsibility. If one accepts the general rule that the arbitration agreement is concluded by the signing of the arbitration statement - and, accordingly, by the arbitrator submitting it to the parties or to the arbitral institution - the obligation to deliver the statement of acceptance to the institution within a certain time limit can be considered as the first actual contractual obligation of the arbitrator. In the author's opinion, this is part of the contractual and not of the pre-contractual relationship (to which *culpa in contrahendo* could apply), since the arbitral tribunal does not make any substantive statement with legal effect in relation to the arbitral relationship after the receipt of the statement of acceptance.

Our second comment relates to the new paragraph (3) of Rule 22 of the 2022 MKIK Rules of Procedure. The fact that by accepting the mandate of the arbitrator the arbitrator undertakes to perform his/her duties as arbitrator in compliance with the provisions of the 2022 MKIK Rules of Procedure is a declaration that the 2022 MKIK Rules of Procedure, with all their provisions, including the rule on limitation of liability, are an unequivocal part of the arbitration agreement. Analysing the relevant rules of several arbitral institutions (e.g. ICC, AAA), Professor Emilia Onyema stresses the same in her monography.²⁷

Paragraphs 43 and 44 have been amended in the context of the arbitral award. An important turn has been added to section 43(2) of the 2022 MKIK Rules of Procedure: “*Article 43 (2) The award shall be in writing and signed by the members of the arbitration panel. In the*

---

²⁷ See: ONYEMA, E. *International Commercial Arbitration and the Arbitrator's Contract*, Abingdon, 2010, pp. 104 -117.

case of proceedings with more than one arbitrator, the signatures of the majority of the members shall be sufficient, provided that the reasons for the lack of signature shall be indicated and certified by the Arbitral Tribunal on the award. (emphasis added)”.

According to the reasoning in the internal working paper prepared for the Board of the Hungarian Court of Arbitration, the authority and integrity of the arbitral tribunal is protected if the reason for which an arbitrator did not sign the award is documented in an institutionalized way - declared by the arbitral tribunal. It also follows that the documentation of the lack of signature does not depend on the arbitrator refusing to sign and/or participating in the decision or being prevented from doing so.

The following paragraph (3) is added to Article 44 of the 2022 MKIK Rules of Procedure: “(3) *The arbitrator who signs the award may add a written dissenting opinion to the award, which shall be placed in a sealed envelope with the case file. The President of the Arbitral Tribunal may, in justified cases, allow access to the separate opinion. The separate opinion shall not contain information concerning the internal deliberations of the arbitrators.*”

This provision also aims to preserve the authority and integrity of the arbitral tribunal and to prevent, as the working paper puts it, the occurrence of unacceptable arbitral conduct that has occurred in practice and has led to the disclosure of the secret of deliberations.

In Annex 2 (Schedule of Fees) to the 2022 MKIK Rules of Procedure, a paragraph (4) has been added to Article 53 as follows: “*Article 53.4) The Court of Arbitration shall be entitled to reduce the fees of the arbitral tribunal if the arbitral tribunal fails to deliver the award to the Court of Arbitration within 45 days as provided for in Article 43.3 and has not requested an extension of this time limit. The difference in the fees in such a case shall be placed in the reserve fund.*”

As it is known, one of the most elementary obligations of an arbitrator is to render a judgment, however, the author’s position is that the arbitrator's delay may cause harm to the parties not only by rendering the judgment, but also by other procedural acts in the proceedings.

A similar rule to the new paragraph (4) of Article 53 of the 2022 MKIK Rules of Procedure can also be found in the rules of arbitration of other arbitral institutions. On 17 December 2015, the decision of the Bureau of the Court of Arbitration (Bureau), which was promulgated by the MKIK Court of Arbitration in plenary session also held on the same day, deals with the legal consequences of draft judgments sent to the MKIK Court of Arbitration by arbitrators who were unlawfully late.

Summarizing the above, the author’s firm position is that just as the arbitrator's contract - according to several representatives of the international literature - is a *sui generis* contract,

so is the arbitrator's liability a *sui generis* liability form, which deserves a separate regulation. Hopefully, the Hungarian legislator will soon create independent rules on arbitrator liability, which will contribute significantly to the development of arbitration dispute resolution.

LITERATURE

1. BOÓC, Á. *Észrevételek a választottbíráskodás fejlődéséről szlovák, kárpátaljai területeken az I. világháború után* Glossa Iuridica 8:3 (2021), pp. 161 - 180.
1. BÓDINÉ BELIZNAI, K. *A bírói felelősség szabályozása Magyarországon 1871-ben.* Jogtörténeti Szemle. 2019, No. 2. pp. 19 – 28.
2. ONYEMA, E. *International Commercial Arbitration and the Arbitrator's Contract*, Abingdon, 2010.
3. FABINYI, T. *A választottbíráskodás* Budapest, 1920.
4. HAMZA, G. *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition.*, Budapest, 2009.
5. HOMOKI-NAGY, M. *A bírói felelősség kérdésének megítélése a gyakorlatban* Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás 2020/3, pp. 208 - 237.
6. HOMOKI-NAGY, M. *A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján.* In. Acta Universitatis Szegediensis. forum, Acta Juridica et Politica 1 (2017) pp. 45 - 68. see: http://acta.bibl.u-szeged.hu/56961/1/juridpol_forum_007_001_045-068.pdf, last accessed 25 January 2023.
7. VARGA, I. *Hungary: Chapter 4.* In. LIEBSCHER, C. - FREMUTH-WOLF, A. (ed.). Huntington (NY) 2020, pp. 281 - 398.
8. KECSKÉS, L. *A választottbíráskodás jogi szabályozása Magyarországon..* KECSKÉS, L. – TILK, P. (eds.). *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai.* Pécs, 2018. p. 55. <https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/2021-02/a-valasztottbiraskodas-es-mas-alternativ-vitarendezeesi-eljarasok-jogi-szabalyozasanak-alapjai.pdf>, last accessed on 25 January 2023.
9. MÁTHÉ, G. *A bírói felelősség és a bírákra vonatkozó főbb rendelkezések törvényi szabályozása a dualizmus első éveiben* Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Tom. 14, Budapest, 1972, pp. 175- 187.
10. MURÁNYI, K. *Az állami bíróságoknak a választottbíráskodások működéséhez kapcsolatos gyakorlata és gondolatok az esetleg szükséges jogszabály módosításokról.* In. KECSKÉS, L. - LUKÁCS, J. (eds.). *Választottbírák könyve*, Budapest, 2012. pp. 307 – 353.

11. SCHMIDT, R. *More Than a Facelift? - New Hungarian Arbitration Rules Take Off in 2023*, available at <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2023/01/05/more-than-a-facelift-new-hungarian-arbitration-rules-take-off-in-2023/>, last accessed on 25 January 2023.
12. SÁRKÖZY, T. *Választottbírói helytállás – felelősség, különös tekintettel a választottbírói ítéletek érvénytelenítésére*. *Gazdaság és Jog*. 2019/7-8. pp. 19 – 24.
13. SCHLACHTA, B. L. *A bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló 1871. évi VIII. tc. képviselőházi vitája.*, *Jog és Állam No. 42.*, ed.: MISKOLCZI-BODNÁR, P., Budapest, 2022, pp. 207 – 214.
14. WEBSTER, T. H. - BÜHLER, M. W. *Handbook of ICC Arbitration, Commentary, Precedents, Materials*, London, 2014.
15. UJLAKI, G. *A választottbíráskodás kézikönyve*. Budapest, 1944.
16. RECHBERGER, W. *Die Ideen Franz Klein und ihre Bedeutung für die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Europa*. *Ritsumeikan Law Review* 25 (2008), pp. 101 - 110. <http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/rlr25/rechberger%81i101%95%C5%82%A9%82%E7%81j.pdf> , last accessed on 25 January 2023

CONTACT

Prof. Dr. Ádám Boóc

booc.adam@kre.hu

Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary

Institute of Private Law Studies

Department of Civil Law

H-1042 Budapest

Viola u. 2 – 4.

International Interferences and International Criminal Law Initiatives at the End of the First World War

Borisz Bendegúz BURGER

Abstract

During the First World War and the subsequent period up to the conclusion of the peace treaties, the need arose both to criminalize acts committed by individual state leaders during hostilities against their own citizens in the exercise of their public authority and to criminalize acts against peace. Although efforts in this direction were not crowned with success at the time, the events of the First World War highlighted the untenability of the premise of contemporary international law that excluded political crimes from the scope of international criminal legal assistance, and the provisions of the Treaties paved the way for the development of modern international criminal law.

Key words:

Soviet Republic of Hungary, Treaty of Trianon, transitional justice, extradition, political crimes, murder

INTRODUCTION

The series of events following the First World War and its consequences present an outstanding paradox of Hungarian history; in one hand, the ideal of national independence – being at the forefront of political thought and the aim of resolute struggles renewed from time to time for the previous hundreds of years – was finally attained¹. However, the *de iure* independence of Hungary under international law remained theoretic, as Hungary could not be characterized as sovereign in the true sense of the word, meaning that she would have shaped her own actions and thus been responsible and answerable for her decisions to her own self. On the contrary, the Entente powers largely determined the direction and limits of its internal political development and the ultimate questions of constitutional configuration, (with the

---

¹ At the price of the other provisions of the Treaty of Trianon, and therefore one is inclined to ponder upon the accuracy of the quote „More tears are shed over answered prayers than unanswered ones” attributed to St. Theresa of Ávila by Truman Capote.

notable example of the form of government to be set up,)² as was the case with other central powers such as Austria³ and Germany⁴.

This article examines foreign attitudes and state behavior towards Hungarian efforts to prosecute persons politically responsible for the communist dictatorship of the Soviet Republic that came to power in Hungary after the signing of the armistice, claiming many lives despite of its temporary nature.⁵ The wider context of the transformation of the legal and diplomatic perception of the legal responsibility of political leaders for the crimes committed by persons acting as depositories of state power against the subjects of the very same state during the peace negotiations following the First World War, serves as a framework for the study. Although claims of accountability for acts committed in the possession of state power were not, or were only partially (and depending on political deliberations and the balance of power) realized after the First World War, the issues raised at that time can be seen to be precursors to the criminal trials and explosive development of international criminal law following the Second World War, and thus an important stage in the development of the both internal and international legal regulation of political offences.

In explaining the topic, I will proceed as follows. First, I will examine the foundations of the doctrine of non-interference in political prosecution in the age of modern diplomacy through the institution of extradition and briefly summarize the approaches of what a political offense is in the contemporary literature of criminal law. Then, I briefly analyze the legal concepts and their workings through the disposition of the foreign powers to the prosecution of political leaders responsible for the subsistence of the communist dictatorship of Hungary the massacres committed against ethnic minorities in the Ottoman Empire the outbreak of the First World War in general. Lastly, I will examine the further development of legal systems criminalizing actions of political leaders aimed at the population of the state.

---

² SZABÓ, I. Az első nemzetgyűlés és a jogfolytonosság. In: KOLTAY, A. – MOLNÁR, G. (ed.). *Bonus Iudex: Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából*, Budapest: PPKE-JÁK, 2018. 393-396.

³ For a brief overview of the constitutional conundrums the First Republic was riddled with, see FIZIKER, R. Frau Kuk halálától a k. u. k. Monarchia összeomlásáig. Az Első Osztrák Köztársaság születésének mítoszai. In: *Állam- és jogtudomány* vol. 60, 2019. n. 3, p. 22-23.

⁴ „The prejudice of Americans against monarchy, which Mr. Lloyd George made no attempt to counteract, had made it clear to the beaten empire that it would have better from the Allies as a republic than as a monarchy. Wise policy would have crowned and fortified the Weimar Republic with a constitutional sovereign in the person of the infant grandson of the Kaiser, under a council of regency. Instead, a gaping void was opened in the national life of the German people.“ CHURCHILL, W. *The Second World War*. Boston: Houghton Mifflin Company 1986. vol 1, p. 5-6.

⁵ The official document compiled by the deputy Crown Prosecutor puts the number of deaths at 587. VÁRY, A. *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. Budapest: Hogyf Editio. 1993. 45. However, recent historical research disputes this figure BÖDÖK, G. *Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919-1921)* doctoral thesis. Eger: Eszterházi Károly Egyetem, 2018. p. 169.

1 A GENERAL OVERVIEW OF POLITICAL PROSECUTION AND FOREIGN INTERFERENCE

The fundamental aim of international relations has been to influence the policies of foreign states since the earliest times, but in the modern era, and especially in the light of the events of the twentieth century, this need has very often (as in the period under study) also been directed towards the settlement of issues that fall within the purview of fundamental competence of these states, namely the design of their internal constitutional systems.⁶

1.1 The principle of non-intervention and political offences

Whereas the historical origins of mutual legal aid and extradition can be found at the efforts of rulers of the antiquity to prevent perpetrators of crimes against the state commit that threaten the (i.e. political offences), from withdrawing from their jurisdiction, the modern history of extradition – based upon the principle of non-intervention – as evolving in the opposite direction, excluded political offences from the scope of the obligation of extradition under international law.⁷

Whether the political offense exception first appeared in the 1834 Convention between France and Luxembourg or in an exchange of notes between France and Switzerland in the same year is still open to interpretation,⁸ it is unquestionable that the exception rule enacted into national law for the first time by the Kingdom of Belgium in 1833⁹ became quite widespread in the nineteenth century to the degree where it can be said that is it would be difficult to find an extradition treaty that does not contain such an exception.¹⁰ A notable exception to the exception being known as the Belgium Clause was inserted into the Belgian Extradition Act, stating that the assassination or attempted assassination of a foreign monarch or a member of the royal family shall not be considered a political offence, thus extradition shall be granted in such cases after having to refuse the extraditions of two would-be assassins

---

⁶ Culminating in the Constitution of Bosnia being adopted as annex 4 of the Dayton Agreement, “The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina”

⁷ BLAKESLEY, C. L. The Practice of Extradition From Antiquity to Modern France and the United States: A Brief History. In: *Boston College International & Comparative Law Review*. 4, (1981) p. 41-43.

⁸ BLAKESLEY, C. L. The Practice of Extradition From Antiquity to Modern France and the United States: A Brief History. In: *Boston College International & Comparative Law Review*. 4, (1981) p. 51.

⁹ PETERSEN, A. C. Extradition and the Political Offense Exception in the Suppression of Terrorism. In: *Indiana Law Journal*. vol. 67, n. 3. p. 767.

¹⁰ The treaties on mutual legal assistance and extradition concluded by and between Austria- Hungary and: the Kingdom of Sweden on 2 June 1868.; the Kingdom of Italy on 27 February 1869.; the Kingdom of Belgium on 13. December 1872.; the United Kingdom on 3 December 1873.; Russia on 15 October, 1874 (article IV.); the Netherlands on 24. November 1880.; Brazil on the 21 May 1883 (Article 8); Uruguay on 25. June 1887.; Serbia on 17 march 1911 (Article 3) all contain the political offence exception clause.

of Napoleon III, which became just as widespread in the practice of international mutual legal assistance and extradition treaties.¹¹

1.2. Attempts at the definition of political offence

However, the absence of a generally accepted definition or practice of political offences in international law or other generally accepted definitions and practices makes the practical application of the rules prohibiting extradition in political matters, which are generally accepted in conventions on extradition problematic.¹² In the case of such intergovernmental requests, states have a wide margin of appreciation, leaving room for the individual circumstances of the case to be taken into account, as certain international treaties expressly refer to the fact that “in each case, it will, of course, be for the requested State to determine whether the offence for which extradition is requested should be regarded as a political offence”.¹³

In the legal literature of the time, the basis for determining the political nature of an offence in the absence of a definition was a matter of debate, with certain authors (regarded as subjectivists) consider the purpose of the perpetrator as the determining factor, laying emphasis on the political motive of these offences, while other (objectivist) legal scholars include specific crimes committed in this category, essentially identifying political crimes with crimes against the state.¹⁴ There is also the view voiced among others by Carrara, that no definition based on a strictly objectivist or subjectivist position can be universally valid in all cases, and that the creation of a satisfactory definition is precluded.¹⁵

2. FOREIGN PERCEPTION AND INTERFERENCE IN THE TRIAL OF THE PEOPLE’S COMMISSIONERS OF HUNGARY

In Hungary, in addition to social demand, there were also political reasons for prosecuting the political acts of the leaders of the proletarian dictatorship, after its overthrow by the Roman military occupation of the country, as the regime following the fall of the Soviet Republic sought to legitimize its own constitutionality by demonstrating the concept of legal continuity

---

¹¹ DEFABO, V. Terrorist or Revolutionary: The Development of the Political Offender Exception and Its Effects on Defining Terrorism in International Law. American University National Security Law Brief. ISSN 2160-102X vol. 2, No. 2. (2012). p. 74.

¹² BLAKESLEY, C. L. Extradition Between France and the United States: An Exercise in Comparative and International Law. In: *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. 0090-2594, vol. 13. No. 14. (1980) p. 698.

¹³ The wording of the third paragraph of Article 3 of the Extradition Treaty concluded by Austria-Hungary and Serbia on 17. and 30. March, 1911.

¹⁴ FINKEY, F. *Politikai bűncselekmények és a büntetőtörvénykönyv*. Budapest: Magyar tudományos Akadémia, 1927. 5-6.

¹⁵ SCHAFER, S. The Concept of the Political Criminal In: *Journal of Criminal Law and Criminology* Vol 62 (1972) No. 3, p. 211.

with the Kingdom of Hungary (which they also sought to support by showing that the Soviet republic was not a state and sought for the judiciary to hand down a judgement to that effect), while at least relatively restoring the legal order and dismantling the Bolshevik state.¹⁶

2.1. Disposition of the Entente Powers towards the Soviet Republic of Hungary

For the reasons above, the powers that had any role in the prosecution of the leaders of the proletarian state were partly justified in invoking the prohibition of interference in internal political affairs, however at the same time, it should be pointed out that in other cases there have been attempts in the Entente Powers to attempt to criminalization of political leaders responsible for massacres on a larger scale.¹⁷

The prosecution of the criminals of the Hungarian Soviet Republic, however, could not have any significance on a European scale, despite the fact that especially immediately after the Soviet Republic seized power, the Entente Powers were alarmed that the revolution would spread to the Austrian capital, similarly beset by supply problems and under the strong influence of the Social Democratic Party, at least to the failed attempt at a revolution on 17 April 1919.¹⁸

Moreover, as the Soviet Republic was one of the first XX. century totalitarian dictatorships to be overthrown, the public was not aware of any necessity of the criminalization of the perpetrators of crimes acting in a valid official capacity of leaders of government (the Hungarian prosecution also strove to make the case a non-political one under internal law), and the legal theoretical structures substantiating it were also lacking. On the contrary, in the absence of experience of later totalitarian dictatorships, the trial of the People's Commissioners has provoked strong protests from certain European intellectuals and political organizations on the left. In this context, mention may be made of the Manifesto published on 15. December 1920. in Vienna at the initiation of Friedrich Adler and signed, among others by G. B. Shaw, Sigmund Freud, Karl Renner. and Albert Einstein¹⁹ or the boycott of the International Transport Workers' Federation orchestrated by the union leaders of the II. International with significantly more serious consequences for Hungary, which, however, has been abolished following

---

¹⁶ It must be noted, that at the same time, irrespective of criminal prosecution, the Hungarian military also carried out impromptu reprisals without any legal basis which resulted in about 1169 deaths. BÖDÖK, G. *Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919-1921)* doctoral thesis. Eger: Eszterházi Károly Egyetem, 2018. 214. p.

¹⁷ Ao in the case of the Armenian genocide, where it is not irrelevant that the number of victims was hundreds of times greater than those of the Soviet Republic of Hungary. TUSAN, M. "Crimes against Humanity": Human Rights, the British Empire, and the Origins of the Response to the Armenian Genocide. In: *The American Historical Review* Vol 119 (2014) No. 1, p. 47–77.

¹⁸ ORMOS, M. *Padovától Trianonig. 1918-1920.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1984. 270-272. p.

¹⁹ CSONKA, L. Nemzetközi és hazai fellépés a népbiztosok megkegyelmezése érdekében In: *ARCHIVNET* vol 15 (2015) No. 3, p. 9.

protests from most European governments and the whole of the Hungarian political spectrum i.e. including Social Democrats.²⁰

2.2. Interference in the trials of the public officials of the Soviet Republic of Hungary

The conduct of the proceedings was subject to significant restrictions by the occupying Romanian army command. After the seizure of the capital on 4 August 1919, the command made it its prerogative to try, arrest and detain people for crimes committed in the course of maintaining the overthrown dictatorship, with some of the persons subject to proceedings whose detention was carried out by the Romanian authorities in practice were executed, while others were released.²¹

Notwithstanding the fact that Romania lost its title for the occupation of Hungary granted by the peace conference with the overthrow of the Soviet Republic, the military leadership nevertheless wanted to postpone the withdrawal to a later date.²² Therefore, the military command was interested in maintaining a state of confusion which could be invoked as a reason for maintaining occupation, and used the management of the criminal prosecution of the perpetrators of crimes under the Bolshevik regime as a means to this end, as the note of protest sent by the Hungarian government to the mission of the Entente clearly suggested: “The practice of the Romanians of releasing individuals en masse who may be legitimately suspected of committing a whole series of crimes equally dangerous to the whole of civilized society, has the appearance of being aimed squarely at creating a permanent disturbance in Hungary by these elements, and thus justifying the presence of Romanian troops in Hungary.”²³

As the Romanian authorities finally allowed the investigations to continue, excluding the possibility of an indictment and judicial procedure, on account of the anti-state, and therefore political nature of the crimes and the vacancy of the office of Head of State exercising the power of pardon, only after the departure of the occupying Romanian army.²⁴ Once the obstacle of the Romanian authorities' ban on the ordering and execution of arrests necessary for the prosecution has been removed with the withdrawal of the military just the main political leaders were

---

²⁰ ROMSICS, I. *Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve*. Budapest: Gondolat Kiadó. 1982. p. 108.

²¹ NÁNÁSI, L. Politika, alkotmányjog, büntetőjog az 1918/19-es hatalmváltásokkal kapcsolatos büntetőeljárásokban. In: *Jog, Állam, Politika* vol. 9. (2017) No. 1. p. 12.

²² ORMOS, M. *Padovától Trianonig. 1918-1920*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1984. 338. p.

²³ Letter of the Hungarian Prime Ministry without file number, 1. October 1919. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára OL K.578. Cited by: NÁNÁSI, L. Politika, alkotmányjog, büntetőjog az 1918/19-es hatalmváltásokkal kapcsolatos büntetőeljárásokban. In: *Jog, Állam, Politika* vol. 9. (2017) No. 1., p. 23. Notably Garbai Sándor, the president of the Revolutionary Governing Council of the Soviet Republic was freed by Romanian officers.

²⁴ Budapesti Büntető Törvényszék Bkgy.6274/1920. BFL VII.5.c.

prosecuted, but a total of 70,000 proceedings were opened, resulting in almost 6,000 judgments including around 2,500 acquittals, thus the most important task of the criminal courts re-established after the dictatorship became the adjudication of the staggering number of trials for crimes committed under the Soviet Republic.²⁵

2.3. Political and non-political elements

As far as the members of the Revolutionary Governing Council, the so-called People's Commissioners were concerned, who are primarily burdened with political responsibility as for the actions of the Soviet Republic, the lack of a crime that corresponds to the modern concept of genocide has made it very difficult to classify the acts committed. A special characteristic of the trial of the People's Commissioners, constituting a rarity of legal history, was that the conduct of the perpetrators was classified by both the prosecution and the court as a "private" (i.e. non-political) offences in cumulation with the crimes against the state having regard to the unconstitutional and therefore invalid nature of the power exercised (note that the indictment explicitly seeks to avoid the usage of the term of Soviet Republic, consistently referring to it as the "so-called «Soviet Republic»" between quotation marks, but even defining it as "the criminal organization operating under the name of «Soviet Republic»").²⁶

The reason for such a classification of the acts at hand as non-political crime was twofold, firstly as the fundamental demands of the society necessitated that the individuals who were morally responsible for the creation and operation of a dictatorship that claimed lives, should also be held legally responsible for such actions, even in the absence of specific legal provisions (owing to the unprecedented nature of the case) fitting to the facts of the case²⁷, and secondly, from a practical point of view, having regard to the fact that the rules of extradition law generally observed did not allow for the extradition of offenders of political crimes to be extradited. However, the Austrian Republic refused to comply with the request for the extradition of former People's Commissioners and considered them to be political refugees,²⁸ notwithstanding the fact that the extradition between Austria and Hungary was governed by the

---

²⁵ VÁRY, A. *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. Budapest: Hgyf Editio. 1993. p.

²⁶ Budapesti Büntető Törvényszék Bkgy. 50328/1919. BFL VII.5.c Vol. XXVII. p. 1401. File no. 19738/1920k.ü. p. 19.

²⁷ Although the rules of the crime insurrection under 153. § of the Criminal Code of 1878 with the aggravating circumstances defined in 154. § and the first paragraph of 155. § was clearly applicable. It is also worth recalling this rule for the sake of similarity with the crime of genocide: „A group also constitutes an insurrection if its aim is to attack a class, nationality or religious denomination of citizens.“

²⁸ Bp. Büntető Törvényszék 5736/1919. BFL VII.5.c.

principle of reciprocity²⁹ was followed under the regulation effective since 1800³⁰ which, in view of the close connection of the states, differed significantly from the extradition conditions generally applied, covering not only a specific category of offences but all offences and infringements, and not including the political offence exception either.³¹

It must be noted that indictment was only filed with the Royal Tribunal of Budapest – after having been approved by the Ministry of Justice – on the 6 June, 1920. although the document itself was drawn up the well before that, dated 21 April, 1919.³² The reason for why the indictment was filed after such a long delay, on the second day after the signing of the peace Treaty of Trianon, is presumably that the Hungarian government, intended to avoid the appearance of violating Article 76 of the Treaty of Trianon prohibiting political impeachment in advance. The Article in question explicitly states that “No inhabitant of the territories of the former Austro-Hungarian Monarchy shall be disturbed or molested on account either of his political attitude between July 28, 1914, and the definitive settlement of the sovereignty over these territories, or of the determination of his nationality effected by the present Treaty.”³³

Following the commencement of the trial however, the People's Commissioner of the Soviet Union's for Foreign Affairs communicated by way of telegram to the Hungarian Cabinet that ten Hungarian officers held as prisoners of war were declared hostages by the Soviet Union, eventually subjecting them to the same punishment as the People's Commissioners on trial, moreover, the extradition of the prisoners of war captive in Soviet Russia came to a halt indefinitely.³⁴ Thus, although the trial may have been relevant in terms of appeasing society's sense of justice and legitimizing the existing power structure, was no longer decisive for the fate of the indicted politicians. Ironically, half of the former People's Commissioners deprived of their lives by the very power that intervened in their interests, as they became victims of the Stalinist purges in the Soviet Union in the 1930s.³⁵

As regards the introduction of the treaty article prohibiting the exclusion of political crimes, it can be said that it was not exclusively aimed at crimes committed during the Soviet Republic, but the massacres committed by the Soviet Republic took place separately from the

---

²⁹ EDVI, I. K. *A büntető törvénykönyv magyarázata I.* Budapest: Révai testvérek, 1894. 68-69. p.

³⁰ VARGA, N. *Magyar állampolgársági jog a 19. században.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 2019. 387 p.

³¹ Decree No 35.135 issued by the Minister of Justice on the 13 December 1880.

³² NÁNÁSI, L. Politika, alkotmányjog, büntetőjog az 1918/19-es hatalmváltásokkal kapcsolatos büntetőeljárásokban. In: *Jog, Állam, Politika vol. 9.* (2017) No. 1., p. 19.

³³ RÉV, E. *A népbiztosok pere.* Budapest: Kossuth Kiadó, 1969. 278. p.

³⁴ NÁNÁSI, L. Politika, alkotmányjog, büntetőjog az 1918/19-es hatalmváltásokkal kapcsolatos büntetőeljárásokban. In: *Jog, Állam, Politika vol. 9.* (2017) No. 1., p. 16.

³⁵ Bajáki Ferenc, Bokányi Dezső, Haubrich József, Kelen József and Szabados Sándor. CSONKA, L. Nemzetközi és hazai fellépés a népbiztosok megkegyelmezése érdekében In: *ARCHIVNET* vol 15 (2015) No. 3, p. 9.

most important hostilities of the First World War, after the armistice, and claimed the lives a small number of victims compared to that of the volume of loss of life in the First World War.

3. FOREIGN PERCEPTION AND INTERFERENCE IN THE CRIMINAL PROSECUTION OF PERSONS RESPONSIBLE FOR THE ARMENIAN GENOCIDE

At the same time, the Armenian genocide, as one of the first and one of the largest genocides of the modern era, which took place during the hostilities of the world war, was at more the forefront of the attention of the Entente Powers, and the Peace Conference explicitly sought to establish criminal responsibility for them.³⁶ Article 230. of the Treaty of Sèvres made it an obligation of Turkey to surrender persons “being responsible for the massacres committed during the continuance of the state of war on territory which formed part of the Turkish Empire on August 1, 1914”.³⁷

The exceedingly systematic nature of the crimes naturally alarmed the public opinion, and prompted the Entente to issue a joint declaration to the Sublime Port coining the expression of crimes against humanity as early as 24. May 1915.³⁸ The above provision of the Treaty of Sèvres did not specify, under what substantive law will the trials be conducted, nor did it specify under the jurisdiction of what state shall the lawsuit fall provided that the League of Nations does not – as it did not – constitute the international criminal court that the article refers to in an overly vague and speculative way, only stating that the Entente reserves its right to designate such a Tribunal.

Nevertheless, the enforcement of the provision of the Treaty was not only unsuccessful because the Treaty did not enter into force,³⁹ but - although the United Kingdom took serious steps to bring the culprits in its custody to justice - the new Turkish state obtained the extradition of those responsible in exchange for the release of British prisoners of war, and also released those sentenced in the court martial proceedings of 1919-1920.⁴⁰

---

³⁶ TUSAN, M. “Crimes against Humanity”: Human Rights, the British Empire, and the Origins of the Response to the Armenian Genocide. In: *The American Historical Review Vol 119* (2014) No. 1, p. 47

³⁷ Treaty of Peace with Turkey. Signed at Sèvres August 10, 1920. Treaty Series No. 11. (1920) London, 51. p.

³⁸ TUSAN, M. “Crimes against Humanity”: Human Rights, the British Empire, and the Origins of the Response to the Armenian Genocide. In: *The American Historical Review Vol 119* (2014) No. 1, p. 62

³⁹ MONTGOMERY, A. E. The Making of the Treaty of Sevres of 10 August 1920. In: *The Historical Journal vol. 15* (1972) no. 4, p. 778.

⁴⁰ DADRIAN, V. N. The Documentation of the World War I Armenian Massacres in the Proceedings of the Turkish Military Tribunal. In: *International Journal of Middle East Studies*. vol. 23 (1991). No. 4, p. 23.

4. PROSECUTION OF THE PERSONS RESPONSIBLE FOR THE OUTBREAK OF THE FIRST WORLD WAR

Unlike in the Second World War, there was no criminal assessment of political responsibility for the outbreak of the First World War, but this was raised as an issue at the Peace Conference, which was intended to criminalize those considered by the Entente to be responsible. Although the attempts to hold the German political leaders to account eventually failed, in line with the ardent opinion of Clemenceau serving as the chairman of conference, the conference has been active in this area.⁴¹

4.1. The Report of the Responsibilities Commission

The plenary session of the Preliminary Peace Conference on 25. January, 1919 decided to set up a Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcement of Penalties, for the purpose of inquiring into the responsibilities relating to the war. The committee submitted its report on 29. March 1919, and found – hardly unsurprisingly – that the responsibility for the provocation of the First World War rests on the German Empire and Austria-Hungary, and, to a lesser degree, upon the Ottoman Empire and Bulgaria.⁴² The report covered the international law infringements of premeditation of war, the violation of the neutrality of Belgium and Luxembourg, certain violations of the laws and customs of war, the personal responsibility of the political leaders of the Central Powers, the constitution and procedure of the appropriate tribunal for such crimes relating to war.

The gravity of the alleged violations according to the findings of the committee on the premeditation of war is in any case diminished by the fact that international law at the time did not prohibit the commencement of war, and even the League of Nations, established after the First World War, only made the exercise of *ius ad bellum* subject to compliance with special conditions, but did not completely exclude it.⁴³ The Report therefore emphasizes the violation of the neutrality of the Netherlands and Luxembourg as being so unprecedented as to call for the special measures, i.e. setting up the proposed High Tribunal, composed of the representatives of the Great Powers and the powers with special interests, with the Prosecuting Commission appointed by the Great Powers.

---

⁴¹ ORMOS, M. *Padovától Trianonig. 1918-1920*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1984. 270. p.

⁴² Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcement of Penalties. In: *The American Journal of International Law 0002-9300 Vol. 14* (1920), No. 1/2 p. 98.

⁴³ KAJTÁR, G. Az erőszak tilalma. In: JAKAB, A. – FEKETE, B.(ed.). *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* <http://ijoten.hu/szocikk/az-eroszak-tilalma> (2018).

4.1. Sovereign immunity and political liability

The groundbreaking statement of the Commission, which is to be considered an important precursor for the later development of international criminal law, is that: “There is no reason why rank, however exalted, should in any circumstances protect the holder of it from responsibility (...) this extends even to the case of heads of states.”⁴⁴ The report furthermore points out that from the perspective of international law, the immunity rules of internal law protecting state officials have no relevance at all, the rules of international law overriding them. The unusual and radical character of this legal holding in its time is also demonstrated by the fact that both the American and the Japanese delegations annexed reservation to the report, challenging the notion of the acceptability of the criminal prosecution of any Head of State.⁴⁵

It should be stressed that the draft seeks, first and foremost, to establish the legal basis for the impeachment of the emperor, without the least concealment as indicated by the frequent passages along the lines of “to take one case – the ex-Kaiser” or “the ex-Kaiser and others in high authority”⁴⁶ The proposal of the Commission was incorporated into the Peace Treaty of Versailles in a much narrower scope than proposed, only in relation to the former Emperor (what the proposal was intended to do in the first place), as Article 227 of the Treaty stated that: “The Allied and Associated Powers publicly arraign William II of Hohenzollern, formerly German Emperor, for a supreme offence against international morality and the sanctity of treaties. A special tribunal will be constituted to try the accused, thereby assuring him the guarantees essential to the right of defence.” However, as well known, the Netherlands refused to extradite the former Emperor, invoking political offence exception.⁴⁷

Although this article could not be put into practice, it contains a number of innovative solutions which actually would be implemented later in the century: apart from breaking down political immunities against criminal prosecution for crimes committed by wielding political power, and the notion that an international court may prosecute a person, and in doing so, may be “guided by the highest motives of international policy, with a view to vindicating the solemn obligations of international undertakings and the validity of international morality.”⁴⁸

Therefore war-related prosecutions of higher ranking officials of the German Empire were conducted by the Reichsgericht in Leipzig on the basis of German criminal law (or rules

---

⁴⁴ Commission 1920, 116.

⁴⁵ Commission 1920, 152.

⁴⁶ Commission 1920, 117.

⁴⁷ BLAKESLEY, C. L. Extradition Between France and the United States: An Exercise in Comparative and International Law. In: *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. 0090-2594, vol. 13. No. 14. (1980), p. 699.

⁴⁸ Article 227 of the Treaty of Versailles,

of internal law on the rules of war being incorporated into the law of Germany) at the discretion of the Entente, and not before the military tribunals of the Powers against whose nationals such crimes were committed as provided for by Article 229 of the Treaty of Versailles.⁴⁹

CONCLUSION

During the First World War, a number of situations arose which claimed many human lives and which the existing criminal justice system was unable to sanction properly, partly because they fell outside the scope of the laws and customs of war extant at the time, and partly because they involved conduct, which were not prohibited by the criminal law of the time at all, such as acts committed against peace and acts committed by state leaders against the population of their own nationals wielding state power, and finally because the political offence exception to the right of extradition eventually constituted a serious practical obstacle to prosecution.

The Peace Conference made efforts to resolve some of these, in accordance with its own political deliberation, and although these efforts were not be enforced in practice, they did declare in theory in certain – however narrow – cases the principle of the responsibility of state leaders for their political actions, the idea of referring certain criminal proceedings to international courts proceeding under international law, and these ideas served as a forerunner of the emergence of international criminal law after the Second World War, even if these efforts did not go as far as to define a crime of genocide, given the limited experience with totalitarian dictatorships. This effect to the development of modern international criminal law of the Peace Conference – indirect as it is – can be said to be undoubted.

LITERATURE

1. BLAKESLEY, C. L. Extradition Between France and the United States: An Exercise in Comparative and International Law. In: *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. ISSN 0090-2594, vol. 13. No. 14. (1980) p. 653-716.
2. BLAKESLEY, C. L. The Practice of Extradition From Antiquity to Modern France and the United States: A Brief History. In: *Boston College International & Comparative Law Review*. ISSN 0277-5778, vol. 4. No. 1. (1981). p. 39-60.
3. BÖDÖK, G. *Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919-1921)* doctoral thesis. Eger: Eszterházi Károly Egyetem, 2018. 449. o.

---

⁴⁹ SOLIS, G. D. Obedience of Orders and the Law of War: Judicial Application in American Forums. In: *American University International Law Review*. ISSN 1520-460X vol. 15 (1999). No. 2. p. 481-526.498-499.

4. CHURCHILL, W. *The Second World War*. Boston: Houghton Mifflin Company 1986. p. 5-6. 4736. p. ISBN 978-03-9541-685-3
5. CSONKA, L. Nemzetközi és hazai fellépés a népbiztosok megkegyelmezése érdekében. In: *ARCHIVNET*. ISSN: 1613-5547 vol 15 (2015) No. 3, p. 9.
6. DADRIAN, V. N. The Documentation of the World War I Armenian Massacres in the Proceedings of the Turkish Military Tribunal. In: *International Journal of Middle East Studies* ISSN 0020-7438. vol. 23 (1991). No. 4, p. 554–555.
7. DEFABO, V. Terrorist or Revolutionary: The Development of the Political Offender Exception and Its Effects on Defining Terrorism. In: *International Law. American University National Security Law Brief*. ISSN 2160-102X vol. 2, No. 2. (2012). p. 69-104.
8. EDVI, I. K. *A büntető törvénykönyv magyarázata I*. Budapest: Révai testvérek, 1894. 461. p.
9. FINKEY, F. *Politikai bűncselekmények és a büntető törvénykönyv*. Budapest: Magyar tudományos Akadémia, 1927. 34.
10. FIZIKER, R. Frau Kuk halálától a k. u. k. Monarchia összeomlásáig. Az Első Osztrák Köztársaság születésének mítoszai. In: *Állam- és jogtudomány*. ISSN 0002-564X, vol. 60, 2019. n. 3, p. 18-31.
11. HATOS, P. *Rosszfiúk világforradalma - Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története* Budapest: Jaffa Kiadó, 1921. p. 608. ISBN: 978-963-475-250-9
12. KAJTÁR, G. Az erőszak tilalma. In: JAKAB, A. – FEKETE, B.(ed.). *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* <http://ijoten.hu/szocikk/az-eroszak-tilalma> (2018).
13. MONTGOMERY, A. E. The Making of the Treaty of Sevres of 10 August 1920. In: *The Historical Journal* ISSN: 1469-5103 vol. 15 (1972) no. 4, p. 775-787.
14. NÁNÁSI, L. Politika, alkotmányjog, büntetőjog az 1918/19-es hatalomváltásokkal kapcsolatos büntetőeljárásokban. In: *Jog, Állam, Politika* ISSN: 2060-4580 vol. 9. (2017) No. 1. p. 3-23.
15. ORMOS, M. *Padovától Trianonig. 1918-1920*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1984. 471. p. ISBN: 9789630998321
16. PETERSEN, A. C. Extradition and the Political Offense Exception in the Suppression of Terrorism. In: *Indiana Law Journal*. ISSN 2169-3218 vol. 67, n. 3. p. 767-796.
17. RÉV, E. *A népbiztosok pere*. Budapest: Kossuth Kiadó, 1969. 278. p.
18. ROMSICS, I. *Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve* Budapest: Gondolat Kiadó. 1982. 281. p. ISBN: 963-281-103-8

19. SCHAFER, S. The Concept of the Political Criminal. In: *Journal of Criminal Law and Criminology* ISSN 0091-4169 Vol 62 (1972) No. 3 p. 380-387.
20. SOLIS, G. D. Obedience of Orders and the Law of War: Judicial Application in American Forums. In: *American University International Law Review*. ISSN 1520-460X vol. 15 (1999). No. 2. p. 481-526.
21. SZABÓ, I. Az első nemzetgyűlés és a jogfolytonosság. In: KOLTAY, A. – MOLNÁR, G. (ed.). *Bonus Iudex: Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából*. Budapest: Kúria, Pázmány Press, 2018. 383-398. ISBN 978-96-3308-334-5
22. TUSAN, M. “Crimes against Humanity”: Human Rights, the British Empire, and the Origins of the Response to the Armenian Genocide. In: *The American Historical Review* ISSN 0002-8762 Vol 119 (2014) No. 1, p. 47–77.
23. VARGA, N. *Magyar állampolgársági jog a 19. században*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2019. 428 p. ISBN 978-96-3454-424-1
24. VÁRY, A. *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. Budapest: Hogyf Editio. 1993. 45. ISBN 963-8484-00-4
25. *Treaty of Peace with Turkey. Signed at Sèvres August 10, 1920. Treaty Series No. 11. (1920)* London, His Majesty’s Stationery Office, 1920. 100. p.
26. Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcement of Penalties. In: *The American Journal of International Law* 0002-9300 Vol. 14 (1920), No. 1/2 p. 95-154.
27. Budapest Főváros Levéltára (Archives of Budapest capital, abbrev.: BFL) Budapesti Büntető Törvényszék iratai, VII.5.c

CONTACT

Dr. Burger Borisz Bendegúz

burgerborisz@gmail.com

Pázmány Péter Catholic University, Doctoral School of Law and Political Sciences

Szentkirályi utca 28-30.

1088 Budapest

Hungary

Vybrané aspekty procesu uzatvárania medzinárodných zmlúv z pohľadu rímskeho a moderného práva*

Selected aspects of the process of concluding international agreements from the point of view of Roman and modern law.

Euboš DOBROVIČ

Abstrakt

Autorom predkladaný vedecký príspevok analyzuje vybrané aspekty procesu uzatvárania medzinárodných zmlúv z pohľadu rímskeho a moderného práva. Autor skúma jednotlivé princípy uplatňované voči subjektom uskutočňujúcim diplomatické kompetencie, charakter uzatváraných medzinárodných zmlúv a ich druhy.

Kľúčové slová:

medzinárodná zmluva, *foedus*, rímske právo, rímske medzinárodné právo

Abstract

The scientific paper presented by the author analyzes selected aspects of the process of concluding international treaties from the point of view of Roman and modern law. The author examines individual principles applied to subjects exercising diplomatic competences, the nature of concluded international treaties and their types.

Key words:

international treaty, *foedus*, Roman law, Roman international law

...NAMIESTO ÚVODU

Pri základnom vymedzení a analýze obsahu pojmu tzv. „*medzinárodného práva rímskeho*“ narážame v právne-romanistickej vedeckej literatúre¹ k prevalentnému názoru, podľa ktorého rímske právo vo svojom vývoji nedospelo k štádiu vytvorenia samostatnej oblasti rímskeho medzinárodného práva. Predmetná premisa vychádza z parciálnych zistení, podľa ktorých:

---

* Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantového projektu APVV – 19 – 0419 – 100 rokov Trianonskej zmluvy.

¹ WATSON, A. *International Law in Archaic Rome: War and religion*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1993.; VERZIJL, J. H. *International Law in Historical Perspective*. 1968.; CHROUSE, A.H. *International Treaties in Antiquity*. Class. Med. 15. 1945.

1. v období antického Ríma neexistovala široká medzinárodná komunita národov (národných štátov)², ktorá by (z pohľadu Ríma) 2. rozoznávala vzájomnú suverenitu (nezávislosť) rôznych národov v zmysle ich samostatnej právnej subjektivity. Podľa predmetného názorového smeru predstavitelia antického Ríma uplatňovali pravidlá majúce medzinárodný charakter podľa svojho uváženia (a pre ich prospech) bez ohľadu na ostatné národy. Diferentný (a čiastočne opozitný) pohľad na existenciu medzinárodného rímskeho práva sa zameriava na jeho podstatu optikou historického vývoja samotného rímskeho štátu.

V období od legendárneho založenia mesta (753 p.n.l.) do skončenia druhej vojny s Latínmi (338 p.n.l.) resp. do úplného ovládnutia Apeninského polostrova Rímom (270 p.n.l.) je možné skúmať rímske medzinárodné právo, keďže existovalo vo svojich zrejmých znakoch. Medzi Rímom a ostatnými (latinskými) národmi (v predmetnom období) prebiehali čulé obchodné styky a vojnové konflikty, ktoré vyústili do mnohých medzinárodných zmlúv (*foedus*). Práve existencia *foedera aequa*, t.j. medzinárodných rovných zmlúv (ako opozitum *foedera iniqua* – medzinárodných zmlúv nerovných v neskoršom období) je možné konštatovať, že Rím rozoznával princíp rovnosti a vzájomnosti, čím uznával suverenitu a právnu subjektivitu ostatných národov (*comitas gentium*).

V archaickom období vývoja Ríma patrila kompetencia uzatvárania medzinárodných zmlúv a vyhlasovania vojny do rúk fetiálov, rímskeho kolégia dvadsiatich kňazov, ktorí v archaických časoch vývoja rímskeho práva disponovali nielen náboženskými funkciami (kompetenciami), ale predovšetkým vykonávali verejnú službu, konkrétne v medzinárodných vzťahoch s ostatnými štátmi. Ich povinnosťou bolo skúmať splnenie, resp. nesplnenie podmienok pre uzatvorenie medzinárodných zmlúv (*foedus*). Fetiálovia pôsobili pri schvaľovaní a kontrole dodržiavania medzinárodných zmlúv, vo veciach extradície a boli reprezentantmi Ríma pri oficiálnom vyhlasovaní vojny. Pri zahraničných misiách boli vedení jedným fetiálom z kolégia, ktorý ako hovorca delegácie niesol oficiálny titul *pater patratus*.³ Okrem uvádzaných právomocí patrila fetiálom v kontexte archaického medzinárodného práva kompetencia požadovať náhradu (*rerum repetitio*) a ako už bolo spomínané na rozkaz rímskeho senátu (v spolupráci s ľudovým zhromaždením) právo vyhlásiť spravodlivú vojnu.

Odvíjajúc sa od uvedeného je možné ustáliť existenciu tzv. *comitas gentium* a akceptovanie cudzích práv prostredníctvom nadnárodného princípu prirodzeného práva: „...qui quidem civium rationem dicunt habendam externorum negant, ii dirimunt communem

---

² Tzv. *comitas gentium*.

³ BERGER, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia (USA), The American Philosophical Society, 1991, 470.

*humani generis societatem.*⁴ Uzatváranie *foedera aequa* medzi Rímom a ostatnými národmi v uznanej a právom vymedzenej forme, ktoré spôsobovali vznik obojstranných povinností právneho charakteru je najvýraznejším znakom samotnej existencie medzinárodného práva rímskeho.

Druhé obdobie od roku 338 p.n.l resp. 270 p.n.l. do pádu Rímskej ríše v roku 476 n.l. je typické mocenskou zmenou postavenia Ríma vo vzťahu k ostatnými národom, kedy Rím (vo všeobecnosti) neakceptoval ich právnu subjektivitu a suverenitu, pričom prostredníctvom nerovných medzinárodných zmlúv (*foedus iniquum*) uplatňovali výlučne svoju vôľu.

Cieľom predkladaného vedeckého príspevku je vykonanie analýzy prameňov vo vzťahu k jednotlivým aspektom procesu uzatvárania medzinárodných zmlúv v rímskom právnom prostredí so zameraním na jednotlivé princípy uplatňované voči diplomatickým vyslancom a rovnako tak so zameraním na charakter a druhy uzatváraných medzinárodných zmlúv.

1 PRÁVA SUBJEKTOV DIPLOMACIE V ČASOCH ANTICKÉHO RÍMA

Akákoľvek medzinárodná zmluva by nemohla byť uzatvorená bez existencie subjektu, ktorý zastupuje národ ako jej zmluvnú stranu. Nepochybnou úlohou diplomatických zástupcov (vyslancov) bolo v časoch mieru dohadovať a uzatvárať zmluvy, ktorých obsahom bolo ustanovenie spojenectva, obchodu, alebo priateľských vzťahov. V časoch vojny vyslanci rokovali o uzatvorení mieru, náhrade škody, či extradície (vojnových) zajatcov.

Títo zástupcovia boli označovaní ako *nuntii* alebo *legati rei publicae causa*. *Nuntii* nedisponovali kompetenciou diplomaticky vyjednávať, boli iba doručovateľmi správ toho subjektu, ktorí ňou disponoval. *Legati* boli oficiálni zástupcovia suveréna (nesúc znaky štátnej moci), s diplomatickou kompetenciou k vyjednávaní obsahu a podmienok medzinárodných zmlúv. Právom vysielat' svojich zástupcov k diplomatickým rokovaniam disponovali iba nezávislé a etablované štáty, národy či mestá, pričom rôzne *ad hoc* entity, lupiči, piráti a lúpežníci boli vylúčení z *comitas gentium*.⁵

Činnosť diplomatických zástupcov na území cudzích (častokrát nepriateľských) národov nemohla byť vykonávaná bez garancie – záruk, ktoré je možné zosumarizovať prostredníctvom základných princíпов.

---

⁴ Cic. Off. 3.28 - Citácia diela: CICERO, M., T. De Officiis použitá pre účely tohto vedeckého príspevku: MILLER, W. M. Tullius Cicero. *De Officiis. With An English Translation*. Cambridge: Harvard University Press; Cambridge, Mass., Londýn. 1913. Dostupné online: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0047%3Abook%3D3%3Asection%3D28> (10.04.2023).

⁵ Ulp. D. 49, 15, 24 5. - pre účely tohto vedeckého príspevku ďalej použitý zdroj: WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985. 768 s. ISBN 0-8122-7945-X

1.1 Povinnosť prijať a „pohostiť“ diplomatických zástupcov

Pre samotnú uskutočniteľnosť medzinárodných diplomatických vzťahov bolo nevyhnutné ako základný princíp stanoviť povinnosť prijať cudzích diplomatických zástupcov, pričom výnimkou z pravidla (princípu) upraviť možnosť (*ex iusta causa*) ich odmietnutia. V časoch antického Ríma sa medzinárodné vzťahy nerozvinuli do podoby stálych diplomatických zastúpení, a tak ich prítomnosť pri diplomatickom vyjednávaní na cudzom území musela byť zabezpečená prijímajúcim štátom (národom) prostredníctvom *hospitium publicum* alebo významnou rodinou prostredníctvom *hospitium privatum*.

Diplomatickí vyslanci sa po príchode hlásili u kvestorov a podľa ich vzťahu k Rímu ostávali mimo hraníc mesta Rím (nepriateľský národ) blízko *Campus Martius* alebo priamo v meste Rím (priateľský národ).

Zapojenie významných rodín do procesu diplomatických vzťahov malo pragmatický význam. Pri absencii stálych diplomatických zastúpení práve prostredníctvom poskytnutia *hospitium privatum* súkromnou osobou (významným *pater familias*) sa vytvorilo puto medzi hlavou významnej rímskej rodiny a diplomatickým zástupcom cudzieho národa (zväčša rovnako významným členom toho cudzieho národa), ktoré malo charakter priateľstva a recipročnej ochrany a asistencie v prípade diplomatickej návštevy *vice versa*. Obsahom *hospitium* bolo zabezpečenie ubytovania, stravy, služieb a osobnej a právnej ochrany.⁶

1.2 Nedotknuteľnosť diplomatických zástupcov

V súlade s *ius gentium*⁷ diplomatickí zástupcovia predstavovali personifikáciu samotného národa a tak ich osobná sloboda, súkromie, príbytok a majetok nemohol byť postihnutý žiadnym spôsobom, t.j. diplomatickí zástupcovia disponovali právom (garanciou) nedotknuteľnosti. Diplomatickí zástupcovia nemohli byť zadržaní mimo zákonný dôvod, ich príbytok nemohol byť prehl'adaný a nikto doň nemohol bez ich súhlasu vstupovať, pričom ich majetok nemohol byť zadržaný.

V prípade porušenia predmetných pravidiel sa delikt voči diplomatickým zástupcom považoval za delikt priamo voči národu, ktorý zastupovali. V prípade porušenia zo strany rímskeho občana (voči zástupcovi cudzieho národa) bolo sankciou potrestanie vo forme

---

⁶ LIVIUS, T. *The History of Rome*, Book 1, 58: Livy. *Books I and II with an English Translation*. Cambridge. Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935. Dostupné: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0151%3Abook%3D1%3Achapter%3D58> (10.04.2023)

⁷ Pomp. D. 50, 7, 17

noxálnej extradície, alebo uloženie a vykonanie hrdelného trestu. V prípade situácie *vice versa* bolo neakceptovanie vydania rušiteľa rímskemu štátu považované za *iusta causa belli*.⁸

1.3 Právna imunita diplomatických zástupcov a princíp neutrality

Diplomatickí zástupcovia cudzieho národa na území Ríma disponovali imunitou pred deliktuálnou zodpovednosťou, t.j. neboli subjektom súdnej jurisdikcie prijímajúceho národa. Diplomatickí zástupcovia však mohli byť stíhaní za delikty spáchané na cudzom území, a to prostredníctvom súdnej jurisdikcie vlastného štátu.⁹ Vo všeobecnosti však diplomatický zástupca mohol byť žalovaný *ex contractu* iba ak zmluvu uzatvoril predtým, ako bol ustanovený do funkcie.¹⁰

Okrem už spomínanej imunity *ex contractu* a *ex delictu* bolo povinnosťou diplomatických zástupcov (pod hrozbou noxálnej extradície) nezasahovať do vnútropolitických otázok prijímajúceho štátu, t.j. ostať v predmetných veciach neutrálny.

2 CHARAKTER A DRUHY MEDZINÁRODNÝCH ZMLÚV V ČASOCH ANTICKÉHO RÍMA

Dôležitou otázkou pri skúmaní charakteru vzťahov medzi rímskymi občanmi a cudzincami je vymedzenie stavu, v ktorom sa antické komunity nachádzali v prípade existencie, resp. neexistencie uzatvorenej medzinárodnej zmluvy. Je prirodzené, že medzi rôznymi antickými národmi existovala prirodzená forma nedôvery, avšak je tiež prirodzené, že medzi rôznymi antickými komunitami prebiehala výrazná obchodná a sociálna výmena. Otázkou inklúzie resp. exklúzie cudzích národov zo spoločenského a obchodného života samotného Ríma je možné analyzovať z pohľadu medzinárodného, t.j. z pohľadu vplyvu uzatvorenej medzinárodnej zmluvy na postavenie cudzinca

---

⁸ LIVIUS, T. *The History of Rome*, Book 1, 14: Livy. *Books I and II with an English Translation*. Cambridge. Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935. Dostupné: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0151%3Abook%3D1%3Achapter%3D14> (10.04.2023)

⁹ Paul. D. 5, 1, 24, 1 – 2; Marc. D. 48, 11, 1.

¹⁰ Ulp. D. 5, 1, 2, 3 – 5 - pre účely tohto vedeckého príspevku ďalej použitý zdroj: WATSON, A. *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 1. 1985. 768 s. ISBN 0-8122-7945-X

Podľa Tita Livia¹¹ a Procula¹² existovali tri typy zmlúv:

a) *foedus iniquum* – zmluvy nerovné, ktoré sa uzatvárali medzi víťazom a porazeným, kedy víťaz jednostranne určoval podmienky porazenému,

b) *foedus aequum* – zmluvy rovné, ktoré existovali medzi dvoma mocensky rovnými národmi, ktorí uzatvárali mierovú zmluvu za obojstranne výhodných podmienok, obsahujú garancie pre členov oboch komunít týkajúcich sa ich majetku a osoby, garancie riešenia sporov samostatným tribunálom, resp. iným špecifikovaným procesom a garancia *hospitium publicum, amicitia, ius commercii ex iure gentium* a zabezpečenie diplomatických garancií pre ich zástupcov,

c) *foedus sociale* – zmluvy o spojení medzi dvoma národmi.

Ďalšie delenie medzinárodných zmlúv podľa ich obsahu¹³ je nasledovné:

a) *hospitium publicum*, ktoré obsahovali ustanovenia upravujúce privilégium dané cudzincom pôsobiť na rímskom území, mať garantovanú súkromnú resp. verejnú „pohostinnosť“ (*hospitium*), právnu pomoc, asistenciu a napríklad aj privilégium obchodu (*commercium*),

b) *amicitia*, ktoré upravovali morálnu povinnosť chrániť slobodu a majetok občanov zmluvných strán, pričom zahrňovali aj *hospitium*,

c) *societas*, ktoré obsahovali *hospitium* a *amicitia*, pričom zahrňovali aj právnu povinnosť vojenskej a ekonomickej pomoci v prípade nutnosti,

d) *comercium*, ktoré sa dotýkali práv a povinností zmluvných strán v oblasti medzinárodného obchodu,

e) *indutiae*, ktoré upravovali otázku dočasného, alebo trvácnejšieho prímeria medzi zmluvnými stranami.

Otázku inklúzie resp. exklúzie cudzích národov zo spoločenského a obchodného života samotného Ríma je možné analyzovať z pohľadu vnútroštátneho t.j. z pohľadu vplyvu

---

¹¹ LIVIUS, T. The History of Rome, Book 34, 57, 7–9: Livy. Books XXXI-XXXIV with an English Translation. Cambridge. Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935. Dostupné: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0151> (10.04.2023): [7] „There were three kinds of treaties, he said, by which states and kings concluded friendships: one, when in time of war terms were imposed upon the conquered; for when everything was surrendered to him who was the more powerful in arms, it is the victor's right and privilege to decide what of the conquered's property he wishes to confiscate; the second, when states that are equally matched in war conclude peace and friendship on terms of equality; [8] under these conditions demands for restitution are made and granted by mutual agreement, and if the ownership of any property has been rendered uncertain by the war, these questions are settled according to the rules of traditional law or the convenience of each party; [9] the third exists when states that have never been at war come together to pledge mutual friendship in a treaty of alliance; neither party gives or accepts conditions; for that happens when a conquering and a conquered party meet.“

¹² Proc. D. 49, 15, 7, 1

¹³ Pomp. D. 49, 15, 5, 2

uzatvorenej medzinárodnej zmluvy na postavenie cudzina v rámci systému *ius civile* a *ius gentium*. Cudzinci boli vylúčení z aplikability *ius civile*, pričom na súkromnoprávne vzťahy medzi rímskymi občanmi a cudzincami a uplatňovalo *ius gentium*, ktoré nakoniec ovplyvnilo aj právo samotných rímskych občanov (pôsobením cudzineckého préтора a jeho ediktálnou činnosťou). Vo vzťahu k medzinárodnému právu a jeho vplyvu na postavenie jednotlivca – cudzinca voči Rímu je možné vypožorovať dvojicu názorov, a to 1. princíp neustáleho stavu nepriateľstva (vojny) medzi antickými komunitami, ktorý je možné upraviť formou medzinárodnej zmluvy, resp. existenciu prirodzeného stavu (*ius naturale*) zabezpečenia práv pre cudzincov v miere neovplyvňujúcej práva rímskych občanov, pričom tento prirodzený stav môže byť zmenený existenciou (priateľskej) medzinárodnej zmluvy, resp. existenciou stavu vojny (nepriateľský stav). Od vyššie uvedenej faktickej situácie sa odvíja aj skutočný rozsah práv (možností) cudzinca na území Ríma.

ZÁVER

Z analyzovaných prameňov sa vo vzťahu k cieľu predkladaného vedeckého príspevku javí ako vysoko pravdepodobné, že v časoch antického Ríma (s prihliadnutím na špecifiká jednotlivých vývojových štádií) existovala značne rozvinutá (právna) úprava procesu diplomatických vzťahov majúca charakter archaického medzinárodného práva. Aj keď sa prístup rôznych antických komunít (voči sebe) javí značne exkluzivistický, bez určitej miery kooexistencie by však nemohlo dochádzať k čulému vzájomnému obchodnému a vojenskému styku.

Tento exkluzivistický univerzalizmus bol typický akceptovaním princípov *ius naturale* vo vzťahu právam (k nedotknuteľnosti osoby, majetku) cudzinca, ktoré sa rozširovali prijatím medzinárodných zmlúv *foedus aequum* a garantovaním *hospitium*, *amicitia*, *ius commercii ex iure gentium*, resp. sa *vice versa* zužovali vo forme akceptácie *foedus inquam*.

Úprava *hospitium (publicum a privatum)*¹⁴ je pozoruhodným príkladom právnych pravidiel, ktorá rímske medzinárodné právo obsahovo „posúva“ o niekoľko storočí dopredu. Aj keď o stálom diplomatickom zastúpení a vzniku ambasád v medzinárodnom právnom priestore môžeme hovoriť až po uzatvorení Vestfálskeho mieru v roku 1648, resp. o úplnom rozvoji modernej diplomacie počas a po Viedenskom kongrese (1814 – 1815), práve pôsobenie antických *ad hoc* diplomatických zastúpení na úrovni národov, či samostatných zástupcov v rámci recipročných vzťahov v rímskych a cudzích prominentných rodinách vytvára

---

¹⁴ D. 50, 7

predpoklady, ktoré smerujú k záveru, že v čase antického Ríma boli položené základy medzinárodného práva ako ho poznáme dnes.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BERGER, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991, 808 s. ISBN 0-87169-435-2.
2. CICERO, M., T. *De Officiis*: MILLER W.: *M. Tullius Cicero. De Officiis. With An English Translation*. Cambridge: Harvard University Press; Cambridge, Mass., Londýn. 1913. Dostupné online: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2007.01.0048>
3. LIVIUS, T. *The History of Rome, Book 1, 14: Livy. Books I and II with an English Translation*. Cambridge. Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935. Dostupné: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0026>
4. LIVIUS, T. *The History of Rome, Book 34, 57, 7 – 9: Livy. Books XXXI-XXXIV with an English Translation*. Cambridge. Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935. Dostupné: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0151>
5. WATSON, A. *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 1. 1985. 768 s. ISBN 0-8122-7945-X
6. WATSON, A. *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985. 768 s. ISBN 0-8122-7945-X

KONTAKT NA AUTORA

JUDr. Ľuboš Dobrovič, PhD.

lubos.dobrovic@upjs.sk

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Katedra dejín štátu a práva

Kováčska 26

040 75 Košice

Slovenská republika

Nation state as core of the romanian contitutional identity

József Zoltán FAZAKAS

Abstract

The development of the Romanian national identity over the past century and a half has been influenced by the traditions of each era, state system and constitutional foundation. In fact, the recodification of the nation-state foundations and the choice of values, which occurred as a result of the historical process following the fall of the communist dictatorship, can be seen as a direct consequence of the achievements of the previous constitutional regimes and of national communism, since the facets of the nation-state foundations were essentially present in the political heritage of all previous constitutional arrangements and successfully ensured the achievement of Romania's state goals. The study presents this constitutional historical path.

Key words:

constitution, constitutionalism, Romania, nation state, nationalism, national communism

INTRODUCTION

The past is factual and cannot be modified arbitrarily in retrospect,¹ but at the same time, the events that happened can be examined, interpreted in context, and their lessons can be formulated and drawn as a basis for conclusions for the present. The law is also factual, like the past, and its interpretation, content and function can be revealed not arbitrarily, but in relation to the normative rules it contains.² However, unlike the past, law also defines the framework for its own interpretation and for departing from it. Law is constantly evolving³ and, considering the results of historical experience as well as the effects of other social and physical circumstances,⁴ can be constituted.⁵

The study of the history of law,⁶ researching and investigating the relationship between the past and the law, and the causal links between them, is an activity that combines several goals and tasks that go beyond itself. The primary task of legal history is to explore and promote the understanding of the foundations of existing legal institutions from a historical perspective,⁷

---

¹ KOSÁRY, D. Előszó. In: KOSÁRY, D. *A történelem veszedelmei*. Budapest: Magvető Kiadó, 1987, s. 5.

² SZABÓ, M. *Rendszeres jogelmélet*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2015, s. 46, s. 55–59, s. 111–118, s. 121–124.

³ HORVÁTH, B. *A jogelmélet vázlata*. Gödöllő – Máriabesnyő: Attraktor, 2004, s. 19–20, s. 26–27, s. 31–105.

⁴ MONTESQUIEU. *A törvények szelleméről*. Budapest: Osiris Kiadó, 2000, s. 53–54, s. 450.

⁵ SZABÓ, M. *Rendszeres jogelmélet*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2015, s. 124–138, s. 178–196.

⁶ BOLOVAN, I. *Istoria dreptului românesc*. Cluj-Napoca, 1998, s. 3.

⁷ Előszó. In: HORVÁTH, P. (szerk.). *Egyetemes jogtörténet I*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1997,

by which its results help the present legislator and the practitioner in the historical interpretation of the law,⁸ and its lessons can also serve as a legislative starting point and impetus⁹ for the future path of law in the context of historical lessons.¹⁰ Hence the second task and purpose of legal history, which is to build on the national constitutional tradition to explore the basic assumptions of constitutional identity and value choice.¹¹ Consequently, the historical traditions and constitutional heritage of a state are not a closed legacy of the past, but rather a set of institutional elements that influence the constitutional structure, development and legislation of the state in question, and which, in the light of changing circumstances, provide the foundations and solutions needed to meet new challenges.¹²

As we know, the First World War brought about radical changes in Central Europe, socially, economically, legally and in foreign policy. One of the elements of this was the Paris peace agreement that ended the First World War, which led to the creation of a multi-ethnic state in Romania.¹³ Accordingly, the 'nationality challenge' originally posed to Austria-Hungary has reappeared and recurred in the successor states,¹⁴ essentially determining the internal political and inter-state relations of the states concerned to the present day. One of the most important elements of this is the issue of constitutional value choices and, within this, the value choice of the nation state. And all these circumstances are particularly pronounced in the case of Romania, so the historical analysis of the constitutional choice of values in the Romanian nation-state is inescapable and carries messages that are relevant for the present.

1 THE CONSTITUTIONAL VALUE CHOICES AND ROMANIA

In the complex relationship between reality and facts, the various constructions of law give rise to legal institutions in which facts acquire legal significance when a constitutional choice of values by the legislator, whether social, political, ideological or otherwise,¹⁵ as a basis

---

s. 13–16.

⁸ SZABÓ, M. A jog alkalmazása. In: SZABÓ, M. (szerk.). *Bevezetés a jog-és államtudományokba*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2001, s. 141.

⁹ T. KOVÁCS, J. A belső jogalkotási eljárás. In: TÓTH, J. Z. (szerk.). *Jogalkotástan*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2019, s. 145–146.

¹⁰ SZABÓ, M. *Rendszeres jogelmélet*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2015, s. 223–226.

¹¹ VARGA, Z. A. Az Alkotmánybíróságok szerepe a nemzet/alkotmányos önazonosság védelmében, *Iustum Aequum Salutare*, XIV. 2018/2, s. 21–24.

¹² CAENEGEM VAN, R. Ch. *Bevezetés a nyugati alkotmányjogba*. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008, s. 50–55, s. 401–405.

¹³ BOIA, L. *Miért más Románia*. Kolozsvár: Koinónia Könyvkiadó, 2013, s. 54–60.

¹⁴ GYURGYÁK, J. *Európa alkonya?* Budapest: Osiris Kiadó, 2018, s. 130–132.

¹⁵ DĂNIȘOR, D. C. *Drept Constituțional și Instituții Politice vol 1. Teoria generala*. Craiova: Editura Sitech, 2006, s. 27–32.

of value¹⁶ and source of value,¹⁷ actually gives rise to law, and law confers special protection on those values and then applies them.¹⁸ A legislative choice of values can be imagined, as above, in the context of a complex system of relations between facts and reality on a political and legal basis,¹⁹ with the social structure of the society of the state in question as a self-evident basis as the social factual starting point. Consequently, if the social structure of a given state is not homogeneous – or more precisely, if there are national communities present – the state in question is considered to be multi-ethnic, which makes the nation-state's choice of values²⁰ a particularly important proposition, also in view of the fact that the constitution – and by extension its choice of values – is the benchmark for the assessment of all legislation as the basis of the legal system.²¹

According to the Article 1(1) of the current Constitution of Romania – unique in Europe²² – "Romania is a sovereign and independent, unitary and indivisible nation-state."²³ This starting point is excluded from the scope of constitutional amendment²⁴ under Article 152(1) of the Constitution,²⁵ and consequently the nation-state position is inviolable as a constitutional value choice and thus as a guiding principle of government. This choice of values and its inviolability is underlined in Article 12(2) of the Constitution, which makes the day of the Romanian National Assembly of 1 December 1918 in Alba-Iulia (Gyulafehérvár) the exclusive national holiday of Romania. Although the Alba-Iulia (Gyulafehérvár) National Assembly was only one in a series of historical processes leading to the creation of a Romanian state with an enlarged territory,²⁶ the territorial provisions of the Resolutions of the Alba-Iulia

---

¹⁶ BOBOȘ, G. *Teoria generală a statului și a dreptului*. București: Editura didactică și pedagogică, 1983, s. 193–197.

¹⁷ ÁDÁM, A. A posztmodernitás és a posztmodernizáció alkotmányosságáról. In: DRINÓCZI, T. – JAKAB, A. (szerk.). *Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011 I.* Budapest-Pécs: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-és Államtudományi Kar - Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar – Szent István Társulat, 2013, s. 36–37.

¹⁸ SZABÓ, M. *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2005, s. 225, s. 240–242, s. 272–274.

¹⁹ FOCȘENEANU, E. *Istoria constituțională a României: (1859 - 1991)*. București: Editura EIKON, 2018, s. 14–15.

²⁰ CAENEGEM VAN, R. Ch. Bevezetés a nyugati alkotmányjogba. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008, s. 31–33, s. 53, s. 271–273.

²¹ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 282–287.

²² DĂNIȘOR, D. C. *Libertatea în capcană. Aporii ale justiției constituționale*. București – Craiova: Universul Juridic - Editura Universitaria, 2014, s. 42–44.

²³ DEACONU, Ș. *Instituții politice*. București: Editura C.H. Beck, 2017, s. 80–84.

²⁴ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In: CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 122 – 123.

²⁵ BĂDESCU, M. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2021, s. 28.

²⁶ MURZEA, C. I. – MATEFI, R. *Evoluția statului și dreptului românesc*. București: Editura Hamangiu, 2015, s. 224.

(Gyulafehérvár) National Assembly (hereinafter: Alba-Iulia Resolutions)²⁷ adopted at that time – de iure by the Treaty of Trianon – meant the fulfilment of the most important earlier Romanian state goal, the annexation of the territories of Eastern Hungary and Transylvania to Romania.

The choice of constitutional values in this historical dimension is of mythical significance in terms of memory politics and constitutional foundations, which derives from the counterfactual conception of history in Romanian historical and legal literature – the interpretation of historical events as a nation-state – and the elevation of the starting point to a constitutional thesis that the countries of Transylvania, Moldova and Transylvania are in fact Romanian states.²⁸ In this context, the Alba-Iulia Resolutions represents the fulfillment of the idea²⁹ of the unity of the Romanian states, which dates back to the 14th and 15th centuries, and thus became the constitutional and commemorative basis of Romania, as a concept anchored³⁰ as the "Great Unification"³¹. Through the articles of the Constitution in force, Alba-Iulia (Gyulafehérvár) is not only a symbol evaluated in terms of constitutional law, but also a myth that has influenced the everyday life of the multi-ethnic state, crossing the fields of historical, legal and political thought, and is also a historical truth in public thinking, as the successful culmination of a national struggle that has lasted for thousands of years, including against communities that are currently in a minority but previously played a dominant social and political role.³²

From a constitutional law perspective, the above issue of the inviolability of certain constitutional items is not an unknown and unique legal institution,³³ however, in the case of

---

²⁷ Resolution of the Romanian National Assembly of Gyulafehérvár (Alba-Iulia) on the unification of the Romanian-inhabited parts of Hungary and Romania (Gyulafehérvár-Alba-Iulia 1 December 1918), In: GECSÉNYI, L. – MÁTHÉ, G. (szerk.). *Sub Clausula. 1920 – 1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből*- Budapest: Magyar Közlöny és Lapkiadó, 2008, s. 399–401.

²⁸ BOIA, L. *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Bukarest – Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó, 1999, s. 14–28.

²⁹ IORGA, N. *Istoricul constituție românești*, In: DISSESCU, G. C. (ed.). *Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București: Institutul Social Român, 1922, s. 8–9.

³⁰ DJUVARA, N. *A románok rövid története*. Kolozsvár: Koinónia Könyvkiadó, 2010, s. 277–279.

³¹ Marea Unire din 1918.

³² The myth has its foundations in the ancient Kingdom of the Dacians or the Roman Empire, or at least in the reign of Mihai Viteazul, who, as prince of Transylvania from 1593 to 1600, also took the throne of Transylvania in 1599 and Moldova in 1600. - MARCU, P. L. *Conceptii asupra centralizării puterii. Ideea originii și unității poporului român*. In: CETERCHI, I. (ed.). *Istoria Dreptului Românesc Vol. I*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, s. 584–588. The above unification of the territories inhabited by Romanians in a personal union is treated by the mainstream of Romanian historiography as a genuine Romanian national political entity, despite the fact that at that time there was no concept of nation in the modern sense and thus no goal of a nation-state. - BOIA, L. *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Bukarest – Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó, 1999, s. 100–144, s. 162–170.

³³ DĂNIȘOR, D. C. *Drept Constituțional și Instituții Politice vol I. Teoria generala*. Craiova: Editura Sitech, 2006, s. 436–437.

Romania, the choice of the nation-state values is not only a framework defining the essence of the Romanian state and law,³⁴ but also, beyond that, a cornerstone of the public thinking of the Romanian society, as mentioned above.³⁵ The choice of values of the nation-state in all the contexts of majority-minority relations is accordingly a social and constitutional test, which results in the community and individual demands of national minorities and their members being in conflict with the constitutional choice of values, apparently or in fact, and in a multitude of conflict situations at different levels of politics, state organisation, law and society.

2 BRIEF HISTORY AND REASONS FOR THE ROMANIAN CONSTITUTIONAL CHOICE OF VALUES

The development of constitutional law in Romania is based on fundamentally different foundations from those of Western European states, due to the delayed state formation. The unification of the two principalities of the 14th century,³⁶ initially under Hungarian and Polish vassalage³⁷, but later under the sovereignty and then virginité of the Ottoman Empire³⁸, urged by the great powers of the Wallachian and Moldavian Principalities, in 1859, is the fundamental starting point for this circle. In 1862, the United Principality of Wallachia and Moldova, formed by the election of Alexandru Ioan Cuza as Prince of Moldova and the Wallachia,³⁹ took the name Romania by way of a personal union and then a real union. In this era, the question of language, which was one of the main factors of nationalism, did not arise because of the essentially homogeneous social relations,⁴⁰ so the modern unitary nation-state could be placed in the focus of legislative value choices as a matter of course.⁴¹ On this constitutional basis – and in accordance with the original programme of nationalism – Romania soon modernised and unified its legal system⁴², mainly by transposing French and Italian models.⁴³

Of all the legislative issues, the most significant was undoubtedly the constitution, at the top of the legal hierarchy. The first Romanian Constitution of 1866,⁴⁴ which was based on the

---

³⁴ DRAGNE, L. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Universul Juridic, 2018, s. 41–52.

³⁵ MITU, S. *Az én Erdélyem*. Marosvásárhely: Mentor Könyvek Kiadó, 2017, s. 105, s. 108–109, s. 119.

³⁶ MARCU, P. L. Constituirea statelor statului feudale române de sine stătătoare. In: CETERCHI, I. (ed.). *Istoria Dreptului Românesc Vol. I*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, s. 164–168.

³⁷ DURANDIN, C. *A román nép története*. Budapest: Maecenas Könyvek, 1998, s. 44–48.

³⁸ MATEI, I. Statulul autonom al țărilor române. Conținut și funcționalitate. In: CETERCHI, I. (ed.). *Istoria Dreptului Românesc Vol. I*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, s. 465–468.

³⁹ BĂDESCU, M. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2021, s. 94.

⁴⁰ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 803–804.

⁴¹ SELEJAN-GUTAN, B. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2020, s. 78–79.

⁴² BOLOVAN, I. *Istoria dreptului românesc*. Cluj-Napoca, 1998, s. 59–65.

⁴³ DJUVARA, N. *A románok rövid története*. Kolozsvár: Koinónia Könyvkiadó, 2010, s. 237–240.

⁴⁴ BĂDESCU, M. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2021, 39–41.

Belgian Constitution of 7 February 1831 and adopted its Unitarian state organisation,⁴⁵ established the fact of a unitary and indivisible state in its Article 1, in accordance with the social reality of the time.⁴⁶ The modernised legal system set Romania on the path of modern European state development, despite the fact that the state organisation, based on foreign models and patterns, suffered from real shortcomings in many cases.⁴⁷ The creation and success of the independent Romanian nation-state, induced by the national idea, was fuelled by nationalism, so the productive aspect of the idea and its successes are basically not disputed, and moreover it led to the achievement of full independence in 1878.⁴⁸ Taking into account the fact that independent Romania at that time was far from encompassing the whole of the Romanian national regions, the justified nation-state basis necessarily embraced and incorporated an irredentist state purpose. According to the above-quoted basic tenet of the political programme, the unity of the Romanian states of the Wallachia, Moldova and Transylvania is a historical necessity.⁴⁹

At the outbreak of the First World War, there was a real opportunity for the complete or partial realisation of this state objective, but Romania was allied with the very state, Austria-Hungary, against which it had the greatest territorial claims. From 1914, Romania took a position of neutral⁵⁰ and then, contrary to its voluntary alliance commitment, entered World War I in 1916 against the Central Powers on the basis of the secret political and military agreements of 17 August 1916 in Bucharest.⁵¹ Romania attacked Austria-Hungary on 28 August 1916, but a year later suffered a total military defeat.⁵² As a consequence of Romania's military defeat, in clear violation of the Bucharest secret agreement, Romania concluded a peace treaty with the Central Powers in Bucharest on 7 May 1918.⁵³

The collapse of the Central Powers in the autumn of 1918 put Romania's foreign policy

---

⁴⁵ SELEJAN-GUȚAN, B. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2020, s. 86–89.

⁴⁶ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 803–804.

⁴⁷ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 720.

⁴⁸ FOCȘENEANU, E. *Istoria constituțională a României: (1859 - 1991)*. București: Editura EIKON, 2018, s. 45–47.

⁴⁹ BOIA, L. *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Bukarest – Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó, 1999, s. 14–28.

⁵⁰ FOCȘENEANU, E. *Istoria constituțională a României: (1859 - 1991)*. București: Editura EIKON, 2018, s. 63.

⁵¹ Az antant és Románia titkos szerződése Románia hadba lépéséről (Bukarest, 1916. augusztus 17.), In: GECSÉNYI, L. – MÁTHÉ, G. (szerk.). *Sub Clausula. 1920–1947., Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből*. Budapest: Magyar Közlöny és Lapkiadó, 2008, s. 353–355.

⁵² VESA, V. Transilvania în timpul Primului Război Mondial (1914-1918). In: POP, I. A. – NÄGLER, T. – MAGYARI, A. (eds.). *Istoria Transilvaniei Vol. III*. Cluj-Napoca – Deva: Academia Română Centrul de Studii Transilvane–Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016, s. 472–475.

⁵³ Friede von Bukarest. In: *Deutscher Reichsanzeiger*, No. 108., 1918.

on a new footing, and on 10 November 1918 it re-entered World War I, occupying the eastern part of Transylvania and later, on the grounds of the action against the Hungarian Soviet Republic, other Hungarian territories and Budapest.⁵⁴ As a result of the military and political changes and events of the autumn of 1918, the goal of a Greater Romanian state was close to being achieved by the end of November 1918, despite the fact that the impossibility of achieving it had been laid down in the Bucharest Peace Treaty of 7 May 1918, barely six months before. By the end of 1918, Romania had successfully used the agents of nationalism to achieve the goals of its decade-long political programme, but this success also fundamentally changed its essentially homogeneous social structure and thus – in principle – presented it with a real constitutional choice of values.⁵⁵

The Romanian constitution in force at the time included the rights of Romanians on the basis of equality of rights and individual rights⁵⁶ without giving a concept of Romanians as a political community, the latter fact being a direct consequence of the mono-ethnic state. Regarding the choice of values in the Constitution of 1866, it should be pointed out that the enjoyment and exercise of the rights contained therein were understood as being linked not only to citizenship but also to the Romanian quality, which was understood as a set of unspecified sacrifices⁵⁷ and moral obligations, derived from a longer tradition.⁵⁸ The elusive and unspecified content of these obligations essentially foreshadowed the later problems of interpretation of the choice of values of the nation-state and the legal basis of its exclusionary practices. On such a basis, the results of the First World War are particularly important because they foreshadowed the creation of new foundations.

Regarding the changed social structure of Romania after the First World War, it is worth highlighting the Alba-Iulia Resolutions, which contained valuable elements⁵⁹ that could have been the integrationis⁶⁰t choice of values for the new Romanian state framework.⁶¹ Point III of

---

⁵⁴ PREDĂ, D. Factor diplomatic și factor militar în înfăptuirea și recunoașterea internațională a Unirii românilor. De la Alba Iulia, 1 decembrie 1918, la Trianon, 4 iunie 1920. In: PUȘCAȘ, V. – SAVA, N. I. (eds.). *Trianon, Trianon. Un secol de mitologie politică revizionistă*. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2020, s. 29–67.

⁵⁵ GUȚAN, M. *Romanian Constitutional Identity in Historical Context*. In: CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 110–111, s. 117–119.

⁵⁶ DISSESCU, G. C. *Dreptul constituțional*. București: Editura Librăriei Socec & Co., 1915, s. 430, s. 440–614.

⁵⁷ STANOMIR, I. Modernizarea intelectuală și vocabularul constituțional în epoca pașoptistă. In: CARP, R. – STANOMIR, I. – VLAD, L. *De la "pravilă" la "constituție": o istorie a începuturilor constituționale românești*. București: Editura Nemira, 2002, s. 106–108.

⁵⁸ DISSESCU, G. C. *Dreptul constituțional*. București: Editura Librăriei Socec & Co., 1915, s. 619, s. 622–623.

⁵⁹ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 732–735.

⁶⁰ SELEJAN-GUȚAN, B. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2020, s. 96.

⁶¹ MANIU, I. *Problema minorităților. Extras din volumul „Politica Externă a României”*. București: Institutul Social Român, 1925, s. 5–8.

the Gyulafehérvár Resolutions contained a promise of full recognition of national freedom for all nationalities,⁶² by which was meant education, administration and justice in the mother tongue, and a special provision for representation in the legislature and administration according to nationality proportions.⁶³ However, of the forward-looking programmatic provisions of the Alba-Iulia Resolutions, only point I, i.e. the unification of Transylvanian and Eastern Hungarian territories with Romania, alongside other territories, was incorporated into Romanian law.⁶⁴

As far as the external, international legal aspect is concerned, it is worth mentioning that Romania did not gain the same status and negotiating position as the major powers at the Paris Peace Conference, and was therefore forced to become a party to the treaty system for the protection of minorities set up within the framework of the League of Nations.⁶⁵ The Allied and Associated Powers, unlike Romania, recognized the importance of the social changes resulting from the increased territory of the state, especially the nationality issues, and thus the basic elements and minimum framework of the responses to be given by Romania were laid down as a separate international legal obligation in the provisions of the Treaty of Paris for the Protection of Minorities (hereinafter: the Treaty of Paris for the Protection of Minorities) signed with Romania on 9 December 1919 as part of the Paris Peace Treaty.⁶⁶ The Paris Treaty for the Protection of Minorities, as an international treaty, created a real legal basis for the nuancing, modification and redefinition of constitutional values, although during its negotiation Romania openly criticized the actions of the Allied and Associated Powers.⁶⁷ Romania argued, inter alia, that the obligations contained in the treaty, as substantive rights, had already been granted to all its citizens, including its minority citizens, on the basis of equality of rights, without any specific commitment, and that its conclusion was therefore superfluous.⁶⁸ The Allied and Associated Powers did not accept these arguments and effectively issued an ultimatum to the Romanian government.⁶⁹ As a result of the ultimatum, the real will of the Romanian state was

---

⁶² FIROIU, D. V. *Istoria statului și dreptului românesc*. Iași: Fundației „Chemarea”, 1992, s. 211.

⁶³ BUDIȘTEANU, R. *Un nou capitol în dreptul internațional public și privat: minoritățile etnice, Minoritățile etnice un nou capitol în dreptul internațional public și privat*. București: "Voința" Const. Antonescu, 1928, s. 49.

⁶⁴ Monitorul Oficial nr. 212 din 13 decembrie 1918 – Decretul-lege nr. 3631/1918 privitor la alipirea Transilvaniei la Regatul României.

⁶⁵ SZALAYNÉ SÁNDOR, E. *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör, 2003, s. 59–103.

⁶⁶ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 734.

⁶⁷ GALÁNTAI, J. *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest: Maecenas, 1989, s. 99.

⁶⁸ GAFTOESCU, I. V. *Poziții juridice în dreptul internațional. Problema minorităților*. București: Imprimeriile „Curentul” S.A., 1939, s. 134–137.

⁶⁹ GALÁNTAI, J. *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest: Maecenas, 1989, s. 102–105.

lacking to actually guarantee the rights deriving from the provisions of the treaty,⁷⁰ and thus the provisions were not incorporated into the constitution, neither during the constitution-making process of 1923 nor later.

During the Romanian constitutional process of 1923, following the First World War, the position was adopted that, contrary to the clear wording of the Paris Treaty on the Protection of Minorities, the rights of minorities could not be included in the Romanian constitution, which would otherwise infringe on the sovereignty of Romania.⁷¹ The position of the Romanian political establishment was clear in this matter, which can be summarized in the thesis that no international treaty could override the Romanian constitutions and lead to international control of its internal affairs, and that the rules of international law could not even be a criterion for assessing the unconstitutionality of draft laws.⁷² Hence, the constitutional guarantee of the Paris Treaty for the protection of minorities became illusory, the basic position of the nation-state and the goal of a homogeneous nation-state continued to exist unchanged.⁷³

The creation of the Constitution of 1923⁷⁴ was justified by the above-mentioned circumstances, such as the loss of credibility and instability of the codified law, the illusion of separation of powers, the increased territory of the state, and the economic and social changes of the period since 1866,⁷⁵ as well as the amendments of the previous Constitution by decree, which were incompatible with the rules of the specific constitutional law. Academics and prominent political figures, including those who prepared alternative draft constitutions,⁷⁶ gave prominence to the new value choices, including the Alba-Iulia Resolutions and the principles they set out,⁷⁷ to effective decentralisation and to the specificities of the regions.⁷⁸ However, despite the proposals and initiatives that sought to constitutionalise the content, the majority

---

⁷⁰ FÖLDES, G. *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007, s. 11.

⁷¹ NAGY, L. *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., 1944, s. 51.

⁷² VASILIU, G. C. Consiliul Legislativ și interpretarea constituției. In: *Consiliul Legislativ zece ani de activitate 1926-1936*. București: Institutul de Arte Grafice „Lucaefărul” S.A., 1936, s. 316.

⁷³ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In: CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 110–111, s. 117–119.

⁷⁴ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 744–748.

⁷⁵ MURZEA, C. I. – MATEFI, R. *Evoluția statului și dreptului românesc*. București: Editura Hamangiu, 2015, s. 236–238.

⁷⁶ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 740–742.

⁷⁷ BOILĂ, R. Principiile constituției noi. In: DISSESCU, G. C. (ed.). *Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București: Institutul Social Român, 1922, s. 383.

⁷⁸ GRIGOROVICI, G. Constituția sovietică și constituția democratică. In: DISSESCU, G. C. (ed.). *Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București: Institutul Social Român, 1922, s. 70–71.

position in Romanian politics remained unchanged in favour of a unitary nation-state,⁷⁹ and thus the constitution-making process⁸⁰ did not change the original choice of values of the nation-state.⁸¹

Based on the above starting points, in Article 1 of the Constitution of 1923, Romania took the foundation of a unitary and indivisible state, but already codified the nation-state,⁸² and eventually pursued a centralizing policy for its actual creation. The nation-state's choice of values, thus reinforced, was clarified by the traditional Romanian constitutional law's understanding that the members of a nation are individuals,⁸³ the totality of which, as a nation, form a kind of spiritual and mental community on the spiritual basis of a consciousness of belonging.⁸⁴ According to this conception, a particular nation as a community can be the depository of the will of the people and thus of sovereignty, thus forming a nation-state and this nation-state giving rise to a rule of law.⁸⁵ According to Romanian constitutional thinking, therefore, only those who profess the spiritual belonging can be members of the nation as a community, and consequently, the individual affirmation of Romanian spiritual belonging, the lack of awareness of it and identification with it, could justify exclusion, the subordination of individuals who do not profess it, under constitutional law. Accordingly, both under the 1923 Constitution and the 1938 Constitution, members of minorities as individuals and as communities – despite the declaration of equal rights and due to the vague content of the above constitutional concept⁸⁶ – were in a subordinate position in relation to the majority if they did not accept the condition of belonging to the Romanian nation.⁸⁷ Accordingly, minorities in the new Romania were subjected to political, economic and legal vulnerability, and the nation-building techniques promoted by Romanian state nationalism and its law made majority-

---

⁷⁹ GUSTI, D. Cuvânt de deschidere. In. DISSESCU, G. C. (ed.). *Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București: Institutul Social Român, 1922, s. 2.

⁸⁰ DRĂGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Lumina-Lex, 1998, s. 369–374.

⁸¹ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In. CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 110–111, s. 117–119.

⁸² SELEJAN-GUȚAN, B. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2020, s. 97–98.

⁸³ BUDIȘTEANU, R. *Un nou capitol în dreptul internațional public și privat: minoritățile etnice, Minoritățile etnice un nou capitol în dreptul internațional public și privat*. București: "Voința" Const. Antonescu, 1928, s. 13.

⁸⁴ DISSESCU, G. C. *Dreptul constituțional*. București: Editura Librăriei Socec & Co., 1915, s. 619.

⁸⁵ GAFTOESCU, I. V. *Poziții juridice în dreptul internațional. Problema minorităților*. București: Imprimeriile „Curentul” S.A., 1939, s. 41–43.

⁸⁶ SELEJAN-GUȚAN, B. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2020, s. 98.

⁸⁷ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In. CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 110–111, s. 117–120.

minority relations and integration impossible.⁸⁸

The dominant academic view of the 1923 Constitution era did not deny the existence of minorities in Romania whose legal status was determined by internal law and treaties for the protection of minorities,⁸⁹ but maintained that the rights deriving from these international obligations were in fact incompatible with the sense of national belonging and thus with the equality of citizens as interpreted in Romanian constitutional law. According to the dominant conception of Romanian constitutional law, the minority rights enshrined in international treaties were in fact interpreted as privileges that broke through the equality of rights of citizens and were thus to be rejected, against which the political elite, the academic world and the overwhelming majority of Romanian national society took the position that minorities were loyal to the state⁹⁰ and that they had obligations – not known in international law and therefore not mentioned in the treaties – that were incumbent on them.⁹¹ To resolve the tension between the constitutional choice of values and the international legal obligation, the Romanian state, in addition to ignoring the latter, envisaged a direct and indirect assimilation policy, maintaining that the realisation of substantive equality of rights is impossible without fulfilling the condition of identification with the majority.

In order to achieve the goal of the Greater Romanian state, a programme of re-Romanization, administrative pressure, and the use of the full range of peaceful and aggressive assimilation tools was soon launched,⁹² and the ideological basis of these processes was the treatment of minorities openly as enemies.⁹³ In the absence of social consolidation and integration, or at least the attempt to achieve it, the Constitution of 1923 could not achieve the goal of a unified nation-state, but it could not lay the foundations for effective responses to social and economic challenges, nor could it lead to the integration of nationalities with a mature national consciousness, nor could it lead to the elimination of the parallel and in many cases competing particular legal systems and the unification of law.

The combination of these reasons led to a series of governmental crises, followed by a

---

⁸⁸ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In: CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 110–111, s. 117–119.

⁸⁹ BUDIȘTEANU, R. *Un nou capitol în dreptul internațional public și privat: minoritățile etnice, Minoritățile etnice un nou capitol în dreptul internațional public și privat*. București: "Voința" Const. Antonescu, 1928, s. 13–14.

⁹⁰ SOFRONIE, G. *Contribuțiuni la o reconstrucție a dreptului minorităților*. București: „Profesorului G. Meitani. Omagiu” Tipografia I, N. Copuzeanu, 1936, s. 29.

⁹¹ SOFRONIE, G. *Contribuțiuni la o reconstrucție a dreptului minorităților*. București: „Profesorului G. Meitani. Omagiu” Tipografia I, N. Copuzeanu, 1936, s. 4.

⁹² BOIA, L. *România elrománosodása*. Kolozsvár: Koinónia Könyvkiadó, 2016, s. 62.

⁹³ BOIA, L. *România elrománosodása*. Kolozsvár: Koinónia Könyvkiadó, 2016, s. 62–65.

radicalisation of Romanian political life, and by the end of 1937 Romania was in a state of ungovernability,⁹⁴ resulting in the introduction of an open royal dictatorship in 1938⁹⁵ and later a military dictatorship in 1940.⁹⁶ Even the dictatorships were not able to solve the challenges of the changed foreign policy relations and domestic integration failures resulting from the collapse of the Peace Treaties of Paris, and the Romanian state framework disintegrated⁹⁷ with the breakdown of constitutionalism and serious territorial losses. The Romanian Constitution of 1938 was soon suspended⁹⁸ and the construction of a totalitarian state began with the appointment of Ion Antonescu as *conducător*⁹⁹ on 5 September 1940.¹⁰⁰

Between 5 September 1940 and 23 August 1944, Romania, was totalitarian and did not even have a semblance of a constitution, lived (both in form and in substance¹⁰¹) in an era of unconstitutionality.¹⁰² Romania, which entered World War II in a German alliance to compensate and restore the above failures, initially made significant conquests on the Eastern front, but by the summer of 1944 its participation in the war against the Allied powers had become untenable. Despite Ion Antonescu's unwavering adherence to the German alliance policy, the historic parties and the royal court, in the wake of his moves to prepare the way for a withdrawal from the war, which had been launched in secret towards the Allied powers, succeeded in bringing about Romania's withdrawal from World War II, or more precisely its transfer to the Allied powers, on 23 August 1944.¹⁰³

Following the arrest of the *conducător*, Romania returned to the path of constitutionalism in principle,¹⁰⁴ but this step could only mean limited constitutionalism at best, due to its nature. After the successful exit from the war, the 1923 Constitution, which had been repealed in other respects by the 1938 Constitution, was formally and constitutionally restored in a questionable manner, but the last wave of the Great War and the fact of the Soviet occupation had the effect

---

⁹⁴ FOCȘENEANU, E. *Istoria constituțională a României: (1859 - 1991)*. București: Editura EIKON, 2018, s. 97–107.

⁹⁵ BĂDESCU, M. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2021, s. 43.

⁹⁶ FOCȘENEANU, E. *Istoria constituțională a României: (1859 - 1991)*. București: Editura EIKON, 2018, s. 115–128.

⁹⁷ BOIA, L. *A román kommunizmus különös története (és szerencsétlen következményei)*. Kolozsvár: Koinónia, 2017, s. 26.

⁹⁸ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 270, s. 749–750.

⁹⁹ Literally the word means leader, in this context Leader of the Nation.

¹⁰⁰ DRĂGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Lumina-Lex, 1998, s. 382–383.

¹⁰¹ SELEJAN-GUȚAN, B. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2020, s. 59.

¹⁰² FOCȘENEANU, E. *Istoria constituțională a României: (1859 - 1991)*. București: Editura EIKON, 2018, s. 115–128.

¹⁰³ DURANDIN, C. *A román nép története*. Budapest: Maecenas Könyvek, 1998, s. 293–320.

¹⁰⁴ FIROIU, D. V. *Istoria statului și dreptului românesc*. Iași: Fundației „Chemarea”, 1992, s. 366–376.

of substantially impeding even this limited constitutionality.¹⁰⁵ Left-wing organisations, strengthened and with Soviet support, increasingly took the initiative in domestic politics, completely eclipsing the historical parties representing the traditional elite.¹⁰⁶ The traditional elite and royal Romania came under increasing Soviet pressure, particularly to lay the constitutional foundations for a communist takeover by floating the issue of Northern Transylvania, which had been lost to Hungary in 1940.

3 THE ESTABLISHMENT OF THE COMMUNIST DICTATORSHIP AND ITS IMPACT ON THE CONSTITUTIONAL CHOICE OF VALUES

The outcome of the internal political struggle described above could not have been in doubt, basically because of the fact of Soviet occupation. As a special element and instrument of this process, after the de facto reconquest of Northern Transylvania, left-wing political organisations supported by the Soviet Union could, with increased legitimacy, call for steps to change the foundations of the existing state structure.¹⁰⁷ The reconquest of Northern Transylvania, i.e. the fulfilment of the national goal as declared by Ion Antonescu, was clearly described by the leftist political narrative as a justification of progressive left unity in opposition to the historical parties and the policy of Soviet support,¹⁰⁸ thus, in addition to social and ideological issues, the communist takeover, according to this interpretation, provided a basis for legitimating the elimination of the monarchical state apparatus and the historical political, economic – and minority – elite, in addition to demonstrating the national responsibility of the left forces.¹⁰⁹ As a result of the social and political changes, the leftist political leaders who emerged victorious from the internal political struggle abdicated the throne of King Michael I¹¹⁰ on 30 December 1947, proclaiming the Romanian People's Republic on the same day.

The law proclaiming the People's Republic repealed both the 1866 and the 1923 Constitutions in a way that was again difficult to interpret from a constitutional point of view,¹¹¹

---

¹⁰⁵ FOCȘENEANU, E. *Istoria constituțională a României: (1859 - 1991)*. București: Editura EIKON, 2018, s. 129–146.

¹⁰⁶ BOIA, L. *A román comunismului különös története (és szerencsétlen következményei)*. Kolozsvár: Koinónia, 2017, s. 27–29.

¹⁰⁷ DURANDIN, C. *A román nép története*. Budapest: Maecenas Könyvek, 1998, s. 336–337.

¹⁰⁸ GEORGHIU-DEJ, G. Románia Kommunista Pártja az ország demokratizálásáért vívott harcban. In: BORSINÉ TOLDY, M. – SZOKOLAY, K. (szerk.). *Harc a hatalomért 1943-1948 Az európai népi demokratikus forradalmak válogatott dokumentumai III. Német Demokratikus Köztársaság és Románia*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Tudományos szocializmus Információs és Továbbképzési Intézet, 1979, s. 160–168.

¹⁰⁹ DURANDIN, C. *A román nép története*. Budapest: Maecenas Könyvek, 1998, s. 336–340.

¹¹⁰ BOIA, L. *A román kommunizmus különös története (és szerencsétlen következményei)*. Kolozsvár: Koinónia, 2017, s. 27–32.

¹¹¹ DRĂGANU, T. *Drept constituțional*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1972, s. 88–89.

while the 1938 Constitution was not even mentioned, while preparatory work was also begun on a new Constitution, now based on communist ideology. The 1948 Constitution, soon to be adopted, provided a legal basis to legitimise the radical social changes that had already begun, while it also eclipsed and even abolished the protective institutions of the limited constitutionalism that had existed until then.¹¹² The consolidated communist state apparatus completed Romania's integration into the Soviet bloc with the 1952 Constitution and soon consolidated its domestic political relations. By the mid-1960s, the totalitarian regime had been fully stabilised, and the increased and effective domestic policy space resulting from the withdrawal of Soviet troops¹¹³, the international hopes and goodwill attached to Nicolae Ceaușescu,¹¹⁴ and the essentially completed social transformation, together with the power interests of the new General Secretary, led to the adoption of a new constitution - the 1965 Constitution.

In terms of the choice of values of the nation-state, the above constitutions were basically in line with the internationalist stance of the Soviet model, which led Romania to believe in a substantive solution to the nationality challenge and issue in all its constitutions and in several of its laws regarding the constitutional status of national minorities. In this period, the Romanian legal system basically formulated constitutional responses to the factual situation of the multi-ethnic state, by which it apparently departed *de iure* from its basic position on the nation state, which had previously been considered inviolable, or, more precisely, formally rejected it in the form of a specific constitutional law.¹¹⁵ Several of these legislative responses - in particular, but not exclusively, the recognition of the state-building character of nationalities, the creation of autonomous administrative units, a collection of nationality laws containing substantive and substantive rules and their guarantee elements – seemed to be appropriate means of remedying decades-old and real problems in the initial period.

4 THE NATIONAL COMMUNISM

Despite the new constitutional foundations, Romania, departing from the path of the positive content of the above measures, soon created a specific, socialist nationalism based on

---

¹¹² DELEANU, I. *Justiția constituțională*. București: Lumina Lex, 1995, s. 171–174.

¹¹³ BOIA, L. *A román kommunizmus különös története (és szerencsétlen következményei)*. Kolozsvár: Koinónia, 2017, s. 76.

¹¹⁴ DURANDIN, C. *A román nép története*. Budapest: Maecenas Könyvek, 1998, s. 383–385.

¹¹⁵ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In: CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 120–121.

the egalitarian social vision of communist ideology,¹¹⁶ from which the Romanian state decided to *de facto* enforce the choice of values of the nation-state.¹¹⁷

The idea of the nation-state did not disappear, but its *de iure* eclipse and disappearance was only formal, and the above peculiar way of Romania belonging to the Soviet bloc actually filled the total state of the "classical" communist dictatorship¹¹⁸ with Romanian nationalist content,¹¹⁹ distorting internationalist communism in Romania into national communism.¹²⁰ The communist Romanian total state then assumed and aimed at the creation of a thoroughly egalitarian character with a specific national content,¹²¹ with the suppression of the individual and communal needs of national minorities.¹²² Gradually, all the institutional foundations which, building on the previously established framework of minority integration, had ensured the conditions for coexistence and thus resulted in the complete vulnerability and exclusion of these national minority communities in the spirit of so-called national homogenisation, were abolished.

As discussed above, according to the traditional Romanian constitutional thinking – prevailing before the Second World War – only those who profess moral obligations towards the Romanians, their spiritual belonging to the members of the nation, can be members of the Romanian nation as a community.¹²³ Consequently, in the absence of individual affirmation of Romanian spiritual belonging, its awareness and identification, exclusion and subordination can gain legitimacy under constitutional law. The legacy of this traditional constitutional starting point, combined with the communist class approach, has followed a particular evolutionary path since the Second World War, leading to the concept of the socialist nation.

Romania, in order to enforce its pragmatic state policy, defined the above traditional Romanian concept of nationhood immediately after its World War II transition, in accordance

---

¹¹⁶ DEMÉNY, L. Bevezetés. In. BÁNYAI, L. (szerk.). *Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségek történetéből és testvéri együttműködéséről a román nemzettel, I. kötet*. Bukarest: Politikai Könyvkiadó, 1976, s. 5–7.

¹¹⁷ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In. CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 111, s. 121.

¹¹⁸ DĂNIȘOR, D. C. *Drept Constituțional și Instituții Politice vol I. Teoria generală*. Craiova: Editura Sitech, 2006, s. 62–63.

¹¹⁹ TISMĂNEANU, V. (ed.). *Raport Final Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*. București, 2006, s. 12, s. 47.

¹²⁰ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In. CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 111, s. 120–122.

¹²¹ SELEJAN-GUȚAN, B. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2020, s. 109–110.

¹²² DĂNIȘOR, D. C. *Libertatea în capcană. Aporii ale justiției constituționale*. București – Craiova: Universul Juridic - Editura Universitaria, 2014, s. 42.

¹²³ DISSESCU, G. C. *Dreptul constituțional*. București: Editura Librăriei Socec & Co., 1915, s. 619, s. 622–623.

with Stalinist nationality policy, as a result of the Soviet occupation and suggestion, which thus resulted in the recognition of the parallel social differences of "coexisting nationalities" as a fact.¹²⁴ The survival of the conception of nationhood, which was based on the Romanian constitutional heritage, and the internationalist class approach gave rise to a mixture of theorems defined by Stalinist nationality policy. Within two decades, the mixture of the Romanian nationalism and the internationalist class approach, with the latter's emphasis on the extreme egalitarianism of the latter, led to the birth of a specific ideology, the socialist nationalism,¹²⁵ in which the nationalities that 'lived together' but were in fact considered foreign could become the subjects of the new homogeneous nation, embracing the full assimilation promoted by the state by direct and indirect means.¹²⁶ This basic position was openly adopted by the Romanian state at the XII Congress of the Romanian Communist Party, making it clear that those who did not accept the condition of assimilation and who assumed their national community status would incur the consequence of exclusion along with their entire community. This political position, or rather mission, was the theoretical and historical justification of Romanian national communism, the reason for which was the characterisation of the elite of national communities as inherently exploitative and the imposition of this character on the members of the community, but it also contained the tenets of the traditional Romanian constitutional heritage. Despite the fact that communist ideology denied the importance of the nationality question on philosophical grounds based on class considerations, the Romanian communist totalitarian state not only repeated the exclusionary practices of the nationalism of the *interbellum* era, but built on its previous historical traditions to enforce them to the full.¹²⁷

In other words, the class-based state policy of communism sought to create and implement a new Romanian nation-state programme and created the ideological basis for this in two stages. As a first element, based on the 'exploitative' quality of the national elite, the totalitarian state extended exclusion as a matter of course to those members of the national communities who did not embrace the new class-based consciousness of belonging, and then, after the successful completion of this programme, this state policy was extended to the totality

---

¹²⁴ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In. CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 120.

¹²⁵ SELEJAN-GUȚAN, B. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2020, s. 109–110.

¹²⁶ FÖLDES, G. *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007, s. 124, s. 393.

¹²⁷ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In. CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 111, s. 121.

of the national minority communities. Based on all this, the constitutional legacy since the 1866 Constitution and the exclusionary, annihilating policies of the Antonescu regime could in fact live on in the new ideology and almost half a century of practice of the communist state, as a result of which the social doctrine and tradition of nation-state value choice – with its specific Romanian communist nuance¹²⁸ – had by 1989 become completely rigid in Romanian political and public thinking, in the absence of formal codification and despite this, as a theoretical starting point.¹²⁹ It was on the basis of the above foundations and processes that the nation-state's choice of values was perpetuated and constitutionally recognised,¹³⁰ based on and in addition to the codified articles of the 1923 and 1938 Constitutions, as well as on certain elements of the 1965 Constitution¹³¹ and its practice, and in addition to them¹³² – as an inviolable and indisputable fundamental tenet of the current Constitution.

On the other hand, the pragmatism of Romanian state policy can also be seen. In the dictatorship of Ion Antonescu, the goal of the Romanian state was served by the German alliance, which allowed German nationality to gain state-making qualities, while in the early stages of the communist dictatorship, the adoption of Stalinist nationality policy served the success of the Romanian state goal. In both cases, the successful achievement of the originally defined state policy goal was followed by a return to the earlier substantive practice of the traditional constitutional choice of values, i.e. the eclipse of the nation-state value choice was in fact intended to serve and establish its later success and dominance in all cases, the success of which cannot be disputed on the basis of political realism.

5 THE NATION-STATE'S CHOICE OF VALUES NOWADAYS

One of the consequences of World War II was that the countries of Eastern Europe and Central and Eastern Europe, including Romania, came under the military occupation of the Soviet Union, and as a result, under Stalinist pressure, these countries soon adopted the Soviet political, economic and constitutional system,¹³³ which meant the inevitable rejection of the

---

¹²⁸ TISMĂNEANU, V. (ed.). *Raport Final Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*. București, 2006, s. 12, s. 114–119.

¹²⁹ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In: CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 111, s. 122–123.

¹³⁰ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In: CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 122–123.

¹³¹ DELEANU (1980) 140–142.

¹³² ALEXANDRU, I. *Tratat de administrație publică*, București: Universul Juridic, 2008, s. 671.

¹³³ CAENEGEM VAN, R. Ch. *Bevezetés a nyugati alkotmányjogba*. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008, s. 356–361.

previous constitutionalism.¹³⁴ The Soviet-style constitutions were characterised by the construction¹³⁵ and operation of a total state. On this basis, Soviet-style constitutionalism could not in fact be regarded in the substantive sense¹³⁶ as constitutionalism, but in fact meant a totalitarian state, a communist dictatorship.¹³⁷ Therefore between 1948 and 1989 (*de iure* 1991¹³⁸) Romania was an unconstitutional state with written constitution.

The constitutional organisation of the Romanian state in the 21st century, however, continues to be determined by the homogeneous nation-state starting point, as mentioned above. This starting point was born as a result of the era of classical nationalism in the 19th century and has become an inviolable basic thesis over a century and a half, the roots of which, as a kind of paradigm, are projected back thousands of years, or at least centuries, in both Romanian literature and public thought.¹³⁹ The nation-state approach as a choice of legislative values has been a constant feature of state policy, directly or indirectly, in the periods of all the Romanian cartel constitutions, with a legally different emphasis from one constitutional period to another, but as a real heritage and tradition.

Until Romania's territorial and demographic growth as a result of its involvement in World War I, the choice of a nation-state was not only in keeping with the spirit of the times, but can also be seen as a positive period of productive nationalism in its original sense, aiming at the realization of a modern constitutional framework. The constitutional choice of values and its objectives have, up to this point, correlated with the real social foundations, created and brought to success the political programme of a state framework that includes all the Romanian nationalities. At the same time, after the success of the state goal resulting from the value choice, the social relations of the Romanian state changed fundamentally, from the social relations of a homogeneous nation-state to a multi-ethnic and multi-religious society¹⁴⁰ and state, and since the acquired territories were not previously under one government, Romania

---

¹³⁴ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In. CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 109–120.

¹³⁵ DĂNIȘOR, D. C. *Drept Constituțional și Instituții Politice vol I. Teoria generală*. Craiova: Editura Sitech, 2006, s. 62–63.

¹³⁶ CAENEGEM VAN, R. Ch. *Bevezetés a nyugati alkotmányjogba*. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008, s. 264, s. 359.

¹³⁷ SELEJAN-GUȚAN, B. *Drept cfonstituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2020, s. 105–110.

¹³⁸ BĂDESCU, M. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2021, s. 50.

¹³⁹ BOIA, L. *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Bukarest – Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó, 1999, s. 100–144, s. 162–170.

¹⁴⁰ FOCSENEANU, E. *Istoria constituțională a României: (1859 - 1991)*. București: Editura EIKON, 2018, s. 73–74., GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In. CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 111.

became the home of particular rights.¹⁴¹ The combination of these facts emerged as a real question of real importance, a need to revise the original constitutional choice of values, a clear challenge to the organisation of the state after World War I and a presupposition of an integration policy for Romania that could successfully resolve the social, economic and legal differences stemming from the legacy of the pre-states. In this context, it is not an exaggeration to say that the new state framework in Romania was a partial repetition of the social and state organisation issues that had partly given rise to nationalism, i.e. the changed social, economic and legal context – and the historical lessons of the multi-ethnic states – then required the creation of productive responses in line with the original purpose of the national ideal, and also held the potential for their real achievement. In other words, after the First World War, the foundations of an integrationist state policy were laid, using the original aims and meaning of nationalism, which, through appropriate legislation and constitutional value choices open to consolidation, foresaw the creation of an effectively governed state in Romania, based on substantive equality of rights, free of particular rights.

Despite the real and partly competing challenges, Romania and the Romanian constitutional law did not seek to nuance or change its original nation-state foundations, but on the contrary, the Romanian state and its political elite drew and still draw the only conclusion from the success of the First World War, namely the realisation of the Romanian irredentist state goal. The Romanian state saw the results of its involvement in the First World War as proof of the correctness of its choice of nation-state values and of its earlier nationalist state policy, and soon completely ignored the transformation of the mono-ethnic state into a multi-ethnic state, which still exists today.¹⁴² Thus, although all the above circumstances led directly to the real need for political integration and to the whole range of possibilities for appropriate legislation based on moderation, the new foundations of a multi-ethnic state with particular rights were not finally laid, but the constitutional choice of values of the unitary nation-state became an intact and untouchable issue, while the goal of a homogeneous Greater Romanian state – as a result of the fulfilment of the irredentist state objective – was and is already being pursued within the new state framework,¹⁴³ straining the relationship between majority and minority to this day.

---

¹⁴¹ ELIESCU, M. Câteva cuvinte despre proiectul Codului Civil. In. *Consiliul Legislativ zece ani de activitate 1926-1936*, București: Institutul de Arte Grafice „Luceafărul” S.A., 1936, s. 167–169.

¹⁴² BOIA, L. *Miért más Románia*. Kolozsvár: Koinónia Könyvkiadó, 2013, s. 54–60.

¹⁴³ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In. CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 117–119.

The centralised nation-state constitution and the choice of values, as well as its social and legal interpretation,¹⁴⁴ imbued with mythical symbols, have remained essentially unchanged since the Constitution of 1866,¹⁴⁵ and Romanian legislation has not only confined it within its limits,¹⁴⁶ but has necessarily subordinated it. While the basic position had led to significant and undeniable successes – independence, a modern legal system, territorial gains – in a homogeneous society, its original productive force, dynamism and achievements became subject to specific distortions after the First World War.

The discriminatory, exclusionary nature and practice of these distortions put increasing pressure on social groups and communities outside the Romanian nation – religious, national, economic minorities – under the 1923 Constitution, and then, under the 1938 Constitution, it was codified in constitutional law, in line with the previous reality and practice, by emphasising the state-building character and primacy of the Romanian element.¹⁴⁷ At the same time, Romania's subordination of all means to the goal of a Greater Romanian state, and the 1938 Constitution that ultimately codified this goal, failed to resolve the effects of the forces that were tearing the Romanian state apart both domestically and internationally, and the challenges that a failure to integrate would bring: Romania's state system collapsed by the summer of 1940, while the state also suffered significant territorial losses in favour of its neighbours,¹⁴⁸ the most sensitive of which was the Transylvanian territorial issue, which was resolved with the support of the Soviets. Having achieved this state objective, Romania soon made a *de facto* nationalist turn and imposed its nationalist policy on a communist basis in its totalitarian state.

The principle of the choice of values of the nation-state, within the framework of the Constitution in force, is thus in fact a living heritage of more than a century and a half¹⁴⁹ and the inviolable basis and core of the constitutional identity of the Romanian state. Due to the weight of the inviolability, placing this choice of values and its interpretation on a new basis – including in the case of the territorial reorganisation of the state and language use issues¹⁵⁰ – is

---

¹⁴⁴ DEACONU, Ș. *Instituții politice*. București: Editura C.H. Beck, 2017, s. 80–82.

¹⁴⁵ BĂDESCU, M. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2021, s. 143.

¹⁴⁶ MURZEA, C. I. – MATEFI, R. *Evoluția statului și dreptului românesc*. București: Editura Hamangiu, 2015, s. 243.

¹⁴⁷ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In: CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 119–120.

¹⁴⁸ FOCȘENEANU, E. *Istoria constituțională a României: (1859 - 1991)*. București: Editura EIKON, 2018, s. 115–117.

¹⁴⁹ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 802–804, s. 820–833.

¹⁵⁰ DĂNIȘOR, D. C. *Democrația deconstituționalizată*. București – Craiova: Universul Juridic - Editura Universitaria, 2013, s. 120–123, s. 175–176.

a constitutional challenge that is a real obstacle to the realisation of minority claims in the majority-minority relationship, from the point of view of national communities. This statement is valid despite the fact that the Constitution nowadays, with the combined application and interpretation of several of its provisions and the recognition of certain differences and rights,¹⁵¹ already accepts as a social fact, but still not as a constitutional proposition, the fact of a multi-ethnic state and the consequent right to identity.¹⁵²

According to Article 4(1) of the current Romanian Constitution, the unity of the Romanian people and the solidarity of its citizens are the foundation of the Romanian state,¹⁵³ which provision is further nuanced and clarified in paragraph 2,¹⁵⁴ by the fact that Romania is defined as the common and indivisible homeland of all its citizens, regardless of race, nationality, ethnic origin, language, religion, sex, opinion, political affiliation, property or social origin.¹⁵⁵

The quoted paragraphs make a distinction between the Romanian people and Romanian citizens, as laid down in Romania's previous constitutions, while Romania has still not created a concept of a political nation as a legitimate basis for such a distinction. The distinction indirectly serves an assimilationist purpose even today, although it cannot be denied that the solidarity enshrined in the Constitution is undoubtedly an improvement on the *de iure* or *de facto* exclusion of the past. The clauses of Article 6(1) and (2) of the Constitution in force on the right to identity¹⁵⁶ also contain unilateral commitments by the Romanian state to recognise and guarantee the individual but not collective right of persons belonging to national minorities to preserve, develop and express their ethnic, cultural, linguistic and religious identity.¹⁵⁷ By unilaterally declaring the right to identity, the Romanian state is in fact only assuming for itself the obligation to protect itself to the extent that it can treat members of minority communities – but not their communities¹⁵⁸ – on the same level of formal equality as majority Romanian citizens.¹⁵⁹ In other words, minority communities may enjoy additional rights under the current

---

¹⁵¹ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 859–860.

¹⁵² BĂDESCU, M. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2021, s. 170.

¹⁵³ DELEANU, I. *Instituții și proceduri constituționale în dreptul român și în dreptul comparat*. Arad: Editura Servo-Sat, 2003, s. 264, s. 277.

¹⁵⁴ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 847–848.

¹⁵⁵ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 844.

¹⁵⁶ DĂNIȘOR, D. C. *Libertatea în capcană. Aporii ale justiției constituționale*. București – Craiova: Universul Juridic - Editura Universitaria, 2014, s. 86–90.

¹⁵⁷ DELEANU, I. *Instituții și proceduri constituționale în dreptul român și în dreptul comparat*. Arad: Editura Servo-Sat, 2003, s. 264–266.

¹⁵⁸ GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In: CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, s. 123.

¹⁵⁹ BĂDESCU, M. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2021, s. 170.

Constitution only to the extent that they do not reach a level of discrimination against other Romanian citizens that would constitute privileges, in violation of the principles of equality and equal rights.¹⁶⁰ In these theses, besides the indirect continuation of the basic principles of egalitarianism¹⁶¹, we actually find the tradition of the *interbellum* era, according to which minority rights are in fact privileges,¹⁶² by which they are incompatible with equality of rights,¹⁶³ a thesis which was also held by the communist Romanian state, based on the principle of the socialist nation's ultimate equality and its national goals.

The unilateral declaratory nature of the right to identity is in fact an implicit recognition of the absence of a majority-minority dialogue, whereby the assertion of this right precludes the achievement of real substantive equality through discrimination in the modern sense. In this context, it is necessary to emphasise that the substantive and actual realisation of equality of rights requires not only the recognition of rights but also the effective guarantee of their enforcement, which, according to the current view of jurisprudence, legitimately breaks through the formal equality of rights and the prohibition of discrimination,¹⁶⁴ which in many cases are interpreted in an egalitarian manner in the Constitution. International law today holds, on the above basis, that although equality as identity excludes discrimination, *de facto* equality may in fact include differential treatment, i.e. positive discrimination,¹⁶⁵ in order to achieve an outcome that strikes a balance on the basis of justice and reasonableness by reducing and eliminating the circumstances and causes of inequality.¹⁶⁶ On the other side of the issue and its results, the resurgence of the former concept of minority rights as a privilege¹⁶⁷ is not only an outdated or communist legacy, but also makes real and substantive decentralisation and the realisation of certain community rights impossible, not only at minority but also at majority level. Based on all this, the above Romanian constitutional conception of the right to identity, together with the nation-state approach, is thus in contradiction with the bilateral, cooperative

---

¹⁶⁰ DĂNIȘOR, D. C. *Drept Constituțional și Instituții Politice vol 1. Teoria generala*. Craiova: Editura Sitech, 2006, s. 351.

¹⁶¹ DĂNIȘOR, D. C. *Drept Constituțional și Instituții Politice vol 1. Teoria generala*. Craiova: Editura Sitech, 2006, s. 101–102.

¹⁶² SOFRONIE, G. *Contribuțiuni la o reconstrucție a dreptului minorităților*. București: „Profesorului G. Meitani. Omagiu” Tipografia I, N. Copuzeanu, 1936, s. 29.

¹⁶³ DĂNIȘOR, D. C. *Drept Constituțional și Instituții Politice vol 1. Teoria generala*. Craiova: Editura Sitech, 2006, s. 348–354, s. 667.

¹⁶⁴ DĂNIȘOR, D. C. *Drept Constituțional și Instituții Politice vol 1. Teoria generala*. Craiova: Editura Sitech, 2006, s. 100–101, s. 664–667.

¹⁶⁵ DĂNIȘOR, D. C. *Drept Constituțional și Instituții Politice vol 1. Teoria generala*. Craiova: Editura Sitech, 2006, s. 101.

¹⁶⁶ SHAW, M. N. *Nemzetközi jog*. Budapest: CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2008, s. 257.

¹⁶⁷ DĂNIȘOR, D. C. *Drept Constituțional și Instituții Politice vol 1. Teoria generala*. Craiova: Editura Sitech, 2006, s. 667.

approach of the majority-minority relationship, which is not, however, inviolable and thus not unchangeable, contrary to the nation-state approach. Consequently, substantive equality of rights and the right to identity can be put on a new constitutional footing if egalitarianism as the declarative legacy of the communist constitutions is highlighted in the interpretation of these rights, with the appropriate lessons drawn from history. Accordingly, it is possible to find a new basis for further legislative value-selection on the level of unilateral declarations through dialogue, since without the actual exploration and listening to minority needs and issues, no answer can be found and given to the questions of a multi-ethnic society, underlining that the legislative results and interpretations living as a clear legacy of totalitarian states cannot be a real basis for substantive constitutionalism.

In conclusion, the development of Romanian national identity over the last century and a half has been influenced by the traditions of all periods, state structures and constitutional foundations.¹⁶⁸ In fact, the recodification of the nation-state doctrine and the choice of values as the final outcome of the historical process after the fall of the communist dictatorship can be seen as a direct consequence of the results of the previous constitutional regimes and national communism, since the facets of the nation-state were essentially present in the political heritage of all previous constitutional arrangements.

Due to the nature of the Romanian nation-state and the historical arc of the state's development, the Romanian constitutional constitution is, on the whole, a two-faced constitutional constitution. On the one hand, Romanian nationalism has achieved considerable success in incorporating the original productive elements of the nation-state idea, thus legitimizing its inviolability, and on the other hand, it has inherited centuries of its distortions, exclusionary interpretations and practices, These must be amended and placed on a new footing, given that today, in addition to the burdens of the interbellum era, the egalitarian aims of the communist dictatorship, which deny and seek to eliminate all differences, are also reflected in the interpretation and practice of the current Constitution.

Based on the lessons learned, the need for a dialogue-based nuancing of the nation-state value choice and the formal conception of equality of rights, with the aim of developing substantive constitutionalism, which essentially achieves the substantive realisation of minority rights and real decentralisation, thus becomes justifiable on the basis of all Romanian cartel constitutions and can serve the completion of substantive constitutionalism without denying the foundations of the Romanian constitutional national identity and its undoubted successes.

---

¹⁶⁸ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, s. 802–804.

LITERATURE

1. ALEXANDRU, I. *Tratat de administrație publică*. București: Universul Jurudic, 2008, 972. p. ISBN 978-973-127-080-7
2. ÁDÁM, A. A posztmodernitás és a posztdemokrácia alkotmányosságáról. In. DRINÓCZI, T. – JAKAB, A. (szerk.). *Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011 I.* Budapest-Pécs: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-és Államtudományi Kar - Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar – Szent István Társulat, 2013, 500 p. ISBN 9789633080665
3. BOBOȘ, G. *Teoria generală a statului și a dreptului*. București: Editura didactică și pedagogică, 1983, 278. p.
4. BOIA, L. *A román kommunizmus különös története (és szerencsétlen következményei)*. Kolozsvár: Koinónia, 2017, 208. p. ISBN 978-973-165-180-4
5. BOIA, L. *Miért más Románia*. Kolozsvár: Koinónia Könyvkiadó, 2013, 124. p. ISBN 978-973-165-085-2
6. BOIA, L. *Románia elrománosodása*. Kolozsvár: Koinónia Könyvkiadó, 2016, 120. p. ISBN 978-973-165-110-1
7. BOIA, L. *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Bukarest – Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó, 1999, 364. p. ISBN 973-26-0822-6
8. BOILĂ, R. Principiile constituției noi. In. DISSESCU, G. C. (ed.). *Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București: Institutul Social Român, 1922, 536. p.
9. BOLOVAN, I. *Istoria dreptului românesc*. Cluj-Napoca: 1998, 103. p.
10. BUDIȘTEANU, R. *Un nou capitol în dreptul internațional public și privat: minoritățile etnice, Minoritățile etnice un nou capitol în dreptul internațional public și privat*. București: "Voința" Const. Antonescu, 1928, 49. p.
11. CAENEGEM VAN, R. Ch. *Bevezetés a nyugati alkotmányjogba*. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008, 444. p. ISBN 9789639722552
12. DĂNIȘOR, D. C. *Democrația deconstituționalizată*. București – Craiova: Universul Juridic - Editura Universitaria, 2013, 200. p. ISBN 978-973-127-992-3
13. DĂNIȘOR, D. C. *Drept Constituțional și Instituții Politice vol I. Teoria generală*. Craiova: Editura Sitech, 2006, 828. p. ISBN 978-973-746-249-7
14. DĂNIȘOR, D. C. *Libertatea în capcană. Aporii ale justiției constituționale*. București – Craiova: Universul Juridic - Editura Universitaria, 2014, 290. p. ISBN 978-606-14-0804-

15. DEACONU, Ș. *Instituții politice*. București: Editura C.H. Beck, 2017, 330. p. ISBN 978-606-18-0720-8
16. DELEANU, I. *Instituții și proceduri constituționale în dreptul român și în dreptul comparat*. Arad: Editura Servo-Sat, 2003, 750. p. ISBN 973-9442-40-4
17. DELEANU, I. *Justiția constituțională*. București: Lumina Lex, 1995, 477. p. ISBN 973-3186-31-9
18. DEMÉNY, L. Bevezetés. In. BÁNYAI, L. (szerk.). *Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségek történetéből és testvéri együttműködéséről a román nemzettel, I. kötet*
19. *Deutscher Reichsanzeiger*, No. 108., 1918.
20. DISSESCU, G. C. *Dreptul constituțional*. București: Editura Librăriei Socec & Co., 1915, 889. p.
21. DJUVARA, N. *A románok rövid története*. Kolozsvár: Koinónia Könyvkiadó, 2010, 380. p. ISBN 978-973-165-059-3
22. DRĂGANU, T. *Drept constituțional*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1972, 466. p.
23. DRĂGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Lumina-Lex, 1998, 407. p.
24. DRAGNE, L. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Universul Juridic, 2018, 272. p. ISBN 978-606-39-0291-8
25. DURANDIN, C. *A román nép története*. Budapest: Maecenas Könyvek, 1998, 508. p. ISBN 963-9025-83-6
26. ELIESCU, M. Câteva cuvinte despre proiectul Codului Civil. In. *Consiliul Legislativ zece ani de activitate 1926-1936*. București: Institutul de Arte Grafice „Luceafărul” S.A., 1936, 461. p.
27. FIROIU, D. V. *Istoria statului și dreptului românesc*. Iași: Fundației „Chemarea”, 1992, 388.
28. FOCȘENEANU, E. *Istoria constituțională a României: (1859 - 1991)*. București: Editura EIKON, 2018, 596. p. ISBN 978-606-711-830-8
29. FÖLDES, G. *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007, 562. p. ISBN 2016100061146
30. GAFTOESCU, I. V. *Poziții juridice în dreptul internațional. Problema minorităților*. București: Imprimeriile „Curentul” S.A., 1939, 182. p.
31. GALÁNTAI, J. *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest: Maecenas, 1989, 228. p. ISBN 9637425128

32. GEORGHIU-DEJ, G. Románia Kommunista Pártja az ország demokratizálásáért vívott harcban. In. BORSINÉ TOLDY, M. – SZOKOLAY, K. (szerk.). *Harc a hatalomért 1943-1948 Az európai népi demokratikus forradalmak válogatott dokumentumai III. Német Demokratikus Köztársaság és Románia*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Tudományos szocializmus Információs és Továbbképzési Intézet, 1979, 182. p. ISBN 2399999514581
33. GECSÉNYI, L. – MÁTHÉ, G. (szerk.). *Sub Clausula. 1920 – 1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből*. Budapest: Magyar Közlöny és Lapkiadó, 2008, 1324. p. ISBN 9789639722330
34. GRIGOROVICI, G. Constituția sovietică și constituția democratică. In. DISSESCU, G. C. (ed.). *Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București: Institutul Social Român, 1922, 536. p.
35. GUSTI, D. Cuvânt de deschidere. In. DISSESCU, G. C. (ed.). *Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București: Institutul Social Român, 1922, 536. p.
36. GUȚAN, M. Romanian Constitutional Identity in Historical Context. In. CSINK, L. – TRÓCSÁNYI, L. *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. Miskolc – Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, 447. p. ISBN 978-615-6474-02-5
37. GYURGYÁK, J. *Európa alkonya?* Budapest: Osiris Kiadó, 2018, 326. p. ISBN 9789632762999
38. HORVÁTH, B. A jogelmélet vázlata. Gödöllő – Máriabesnyő: Attraktor, 2004, 257. p. ISBN 9789638643049
39. HORVÁTH, P. (szerk.). *Egyetemes jogtörténet I*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1997, 620. p. ISBN 9631928497
40. IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura C.H. Beck, 2019, 1464. p. ISBN 978-606-18-0862-5
41. IORGA, N. Istorical constituție românești. In. DISSESCU, G. C. (ed.). *Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*. București: Institutul Social Român, 1922, 536. p.
42. KOSÁRY, D. Előszó. In. KOSÁRY, D. *A történelem veszedelmei*. Budapest, Magvető Kiadó, 1987, 538. p. ISBN 9631411168
43. MANIU, I. *Problema minorităților. Extras din volumul „Politica Externă a României”*. București: Institutul Social Român, 1925, 21. p.

44. MARCU, P. L. Concepții asupra centralizării puterii. Ideea originii și unității poporului român. In. CETERCHI, I. (ed.). *Istoria Dreptului Românesc Vol. I*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, 664. p.
45. MARCU, P. L. Constituirea statelor statului feudale române de sine stătătoare. In. CETERCHI, I. (ed.). *Istoria Dreptului Românesc Vol. I*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, 664. p.
46. MATEI, I. Statutul autonom al țărilor române. Conținut și funcționalitate. In. CETERCHI, I. (ed.). *Istoria Dreptului Românesc Vol. I*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980. 664. p.
47. MITU, S. *Az én Erdélyem*. Marosvásárhely: Mentor Könyvek Kiadó, 2017, 543. p. ISBN 978-606-8861-07-4
48. MONTESQUIEU. *A törvények szelleméről*. Budapest: Osiris Kiadó, 2000, 1052. p. ISBN 9633796350
49. MURZEA, Cr. I. – MATEFI, R. *Evoluția statului și dreptului românesc*. București: Editura Hamangiu, 2015, 282. p. ISBN 978-606-27-0414-8
50. NAGY, L. *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., 1944, 300. p.
51. PREDA, D. Factor diplomatic și factor militar în înfăptuirea și recunoașterea internațională a Unirii românilor. De la Alba Iulia, 1 decembrie 1918, la Trianon, 4 iunie 1920. In. PUȘCAȘ, V. – SAVA, N. I. (eds.). *Trianon, Trianon. Un secol de mitologie politică revizionistă*. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2020, 404. p. ISBN 978-606-797-521-5
52. SELEJAN-GUȚAN, B. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Hamangiu, 2020, 320. p. ISBN 978-606-27-1643-1
53. SHAW, M. N. *Nemzetközi jog*. Budapest: CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2008, 1120. p. ISBN 9789632249650
54. SOFRONIE, G. Contribuțiuni la o reconstrucție a dreptului minorităților. București: „Profesorului G. Meitani. Omagiu” Tipografia I, N. Copuzeanu, 1936.
55. STANOMIR, I. Modernizarea intelectuală și vocabularul constituțional în epoca pașoptistă. In. CARP, R. – STANOMIR, I. – VLAD, L. *De la "pravilă" la "constituție": o istorie a începuturilor constituționale românești*. București. Editura Nemira, 2002, 198. p. ISBN 9789735695699
56. SZABÓ, M. A jog alkalmazása. In. SZABÓ, M. (szerk.). *Bevezetés a jog-és államtudományokba*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2001. 312. p. ISBN 9639103667

57. SZABÓ Miklós. *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2005, 313. p. ISBN 963-9634-04-2
58. SZABÓ, M. *Rendszeres jogelmélet*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2015, 269. p. ISBN 9 786155 536090
59. SZALAYNÉ SÁNDOR, E. *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör, 2003, 247. p. ISBN 963 9500 37 2
60. TISMĂNEANU, V. (ed.). *Raport Final Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, București: 2006. 663. p.
61. T. KOVÁCS, J. A belső jogalkotási eljárás. In. TÓTH J. Z. (szerk.). *Jogalkotástan*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2019, 359. p. ISBN 978-615-5945-44-1
62. VARGA, Zs. A. *Az Alkotmánybíróságok szerepe a nemzet/alkotmányos önazonosság védelmében. Iustum Aequum Salutare, XIV.* 2018/2. ISSN 1787-3223
63. VASILIU, G. C. Consiliul Legislativ și interpretarea constituției. In. *Consiliul Legislativ zece ani de activitate 1926-1936*. București: Institutul de Arte Grafice „Luceafărul” S.A., 1936, 461. p.
64. VESA, V. Transilvania în timpul Primului Război Mondial (1914-1918). In. POP, I. A. – NÄGLER, T. – MAGYARI, A. (eds.). *Istoria Transilvaniei Vol. III*. Cluj-Napoca – Deva: Academia Română Centrul de Studii Transilvane–Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016, 756. p. ISBN 9789737784292

CONTACT

Associate Professor József Zoltán Fazakas dr.iur. PhD. LL.M.

fazakas.zoltan.jozsef@kre.hu

Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Faculty of Law and Political Sciences

Viola utca 2-4

1042 Budapest

Hungary

Reflexia 10teho výročia Trianonskej mierovej zmluvy v dobovej tlači*

Reflection of the 10th anniversary of the Trianon peace treaty in the contemporary press

Miroslav FICO

Abstrakt

Vznik nových nástupníckych štátov po skončení I. svetovej vojny priniesol so sebou množstvo problémov. Trianonská mierová zmluva bola vnímaná protichodne. V Československej republike bola vnímaná pozitívne a prinášala nádej na trvalé a pevné ukotvenie republiky medzi demokratickými krajinami Európy. V Maďarsku bola často spájaná s dejinnou krivdou, katastrofou, rozčarovaním. Predložený článok analyzuje reflexiu 10 výročia podpísania mierovej zmluvy v dobovej, československej tlači.

Kľúčové slová:

medzivojnová Československá republika, medzinárodné dohovory, dobová tlač, výročie Trianonskej mierovej zmluvy

Abstract

The emergence of new successor states after the end of World War I brought with it a number of problems. The Trianon Peace Treaty was viewed in conflict. It was perceived positively in the Czechoslovak Republic and brought hope for a permanent and firm anchoring of the republic among the democratic countries of Europe. In Hungary, it was often associated with historical injustice, disaster, and disillusionment. The presented article analyzes the reflection of the 10th anniversary of the signing of the peace treaty in the Czechoslovak contemporary press.

Key words:

interwar Czechoslovak republic, international conventions, contemporary press, anniversary of the Trianon peace treaty

---

* Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419.

ÚVOD

Rozpad Uhorska po I. svetovej vojne a proces vzniku nových, nástupníckych štátov bol problematický. Trianonská mierová zmluva, ktorá (o.i.) formovala hranice Československej republiky, bola vnímaná protichodne. V Československej republike bola vnímaná pozitívne a prinášala nádej na trvalé a pevné ukotvenie republiky medzi demokratickými krajinami Európy. V Maďarsku bola často spájaná s dejinnou krivdou, nespravodlivosťou, katastrofou, rozčarovaním.

Členovia Katedry dejín štátu a práva UPJŠ v Košiciach, Právnickej fakulty sú riešiteľmi medzinárodného grantového projektu APVV - 100 rokov Trianonskej zmluvy. Jedným z cieľov tohto projektu je preskúmanie tejto zmluvy, jej príčin, následkov v období okrúhleho výročia – po 100 rokoch od jej podpísania, a to primárne v kontexte jej významu pre región strednej Európy. V predloženom článku sa pokúsime analyzovať udalosti súvisiace s iným okrúhlym výročím podpísania mierovej zmluvy. Svoju pozornosť zameriame na 10 výročie podpisu – a to primárne z pohľadu dobovej tlače v medzivojnovnej Československej republike.

Jedným zo zdrojov poznania tlače v uvedených súvislostiach je aj Národný archív Praha. Archiválie k skúmanej problematike sa nachádzajú primárne vo Fonde Ministerstva zahraničných vecí, v tzv. výstrižkovom archíve¹, v kartóne 1098. Práve výstrižky z predmetného kartónu tak tvoria podklad k skúmaniu reflexie 10 výročia podpisu zmluvy. Vychádzame pritom z hypotézy, že dobová tlač v medzivojnovnej Československej republike informovala o 10 výročí podpísania trianonskej mierovej zmluvy pozitívne. Svoju pozornosť zameriame aj na analýzu a prípadnú identifikáciu základných oblastí, ktoré sa pri príležitosti okrúhleho výročia zmluvy objavovali v tlači.

1. MIEROVÁ ZMLUVA V ČESKOSLOVENSKEJ TLAČI

Denník *Rudé právo* publikoval 4. júna 1930 krátku správu “*Demonstrační projevy proti trianonské smlouvě v Maďarsku*“², v ktorej informoval o dianí v Maďarsku. Správa poukazovala na skutočnosť, že všetky časopisy prinášali v deň výročia podpisu zmluvy úvodné články o tejto skutočnosti. Počas výročia podpísania zmluvy sa v Maďarsku konali smútočné prejavy, došlo k symbolickému 5 minútovému zastaveniu práce, zvoneniu v kostoloch alebo krátkemu symbolickému zavretiu obchodov v Budapešti.

---

¹ NA Praha, Fond Fonde Ministerstvo zahraničních věcí – výstrižkový archiv. Tematický popis fondu tvoria výstrižky z domácej a zahraničnej tlače, ktoré sa vzťahujú k vnútorným a medzinárodným udalostiam alebo osobám významným v politickom, hospodárskom a kultúrnom živote. Prvý diel inventára (k rokom 1916 – 1944) bol spracovaný v roku 1966.

² *Demonstrační projevy proti trianonské smlouvě v Maďarsku*. In. *Rudé právo*, 4.6.2030.

Článkov, ktoré sa zameriavali na informovanie verejnosti o udalostiach súvisiacich s výročím podpísania zmluvy v Maďarsku bolo v roku 1930 publikovaných viacero. *Lidové listy* publikovali 4. júna 1930 dokonca dvojicu takýchto článkov. Článok pod názvom „*Zuřeni proti Trianonu*.“³ prinášal informáciu o demonštráciách prebiehajúcich v Maďarsku, ako aj analýzu a úvahu o možnom ďalšom vývoji v regióne strednej Európy. Autori článku v tejto súvislosti konštatovali, že „*nikto neuprie, že trianonský mier bol veľkou ranou pre polofeudálny maďarský štát, a Maďari, ak nie sú slepi musia uznať, že si túto katastrofu zaviniли sami*.“ Článok obsahoval aj úvahu o potrebe zmiernenia revizionistických snáh. Druhý článok publikovaný v uvedenom periodiku pod názvom „*Protitrianonská komedie v Budapešti*“⁴ informoval o jednotlivých protestných akciách bez bližšieho komentára.

Denník *Venkov* publikoval v rovnaký deň krátku správu „*Jak Maďari „oslavovali“ Trianon*.“⁵ – v ktorej čitateľov informovali o krátkych zastaveniach prác v továrňach a podnikoch, doprave alebo v obchodoch v meste.

Slovenský denník priniesol svojim čitateľom pri príležitosti 10 výročia podpisu zmluvy špeciálne číslo s článkami viacerých popredných politických predstaviteľov alebo publicistov. Milan Hodža vo svojom článku „*Trianon 1848-1930*“ hovorí o tejto prelomovej udalosti ako o „definitíve“ a spája ju aj s úvahami o Veľkomoravskej ríši.⁶ Eduard Beneš v článku „*Deset let Trianonu*“ píše o „upevnení“ tohto diela a uvažuje o Slovensku ako konsolidovanej časti Československej republiky.⁷

O špeciálnom čísle Slovenského denníka informovala aj iná dobová tlač. Denník *Venkov* tak priniesol 4. júna 1930 krátku informáciu „*Trianonské číslo Slovenského denníka*“⁸ o tom, že došlo k vydaniu slávnostného čísla predmetného časopisu. Stručná informácia o 16stranovom čísle poukazovala na skutočnosť, že predmetom boli hlavne články a prejavy popredných politických a verejných činiteľov. Podobne tak *Československá republika* priniesla 4. júna 1930 stručnú správu pod názvom „*Slovenský tisk k desátému výročí trianonské mírové smlouvy*“⁹ v ktorom informuje o špeciálnom vydaní Slovenského denníka.

Je možné konštatovať, že viaceré články v súvislosti s udalosťami nasledujúcimi po podpise mierovej zmluvy, s revizionistickými snahami niektorým maďarských predstaviteľov a časti verejnosti prezentovali pripravenosť republiky na obranu štátnosti, demokratického

³ *Zuřeni proti Trianonu*. In. *Lidové listy*, 4.6.1930.

⁴ *Protitrianonská komedie v Budapešti*. In. *Lidové listy*, 4.6.1930.

⁵ *Jak Maďari „oslavovali“ Trianon*. In. *Venkov*, 4.6.1930.

⁶ HODŽA, M. *Trianon 1848-1930*. In. *Slovenský denník*, 4.6.1930.

⁷ BENEŠ, E. *Deset let Trianonu*. In. *Slovenský denník*, 4.6.1930.

⁸ *Trianonské číslo Slovenského denníka*. In. *Venkov*, 4.6.1930.

⁹ *Slovenský tisk k desátému výročí trianonské mírové smlouvy*. In. *Československá republika*, 4.6.1930.

zriadenia či jej územnej celistvosti. Reakciou politických predstaviteľov štátu bolo v uvedenej súvislosti aj prijatie zákona na ochranu republiky. Zákon na ochranu republiky (zák. č. 50/1923 Zb. z. a n., zo dňa 19. marca 1923) bol prijatý ako reakcia na atentát na československého ministra financií A. Rašína. Zákon smeroval proti extrémizmu a zaviedol aj nové skutkové podstaty trestných činov. Upravoval trestné činy proti republike jednotne pre jej celé štátne územie. Zákon tak „zaplňoval medzeru v právnom poriadku, ktorému zatiaľ chýbali ustanovenia o ochrane československého štátu a jeho ústavných predstaviteľov.“¹⁰ Podľa prof. Milotu - v jeho predhovore k druhému vydaniu komentára k tomuto zákonu - už vládna osnova zákona vo svojom stručnom komentári zdôrazňovala, že zákon má odstrániť zastaralé predpisy, vybudované na potrebách a ústave starého štátu, ktoré nie sú v súlade s potrebami a ústavným zriadením nového štátu, pretože nezodpovedajú jeho demokratickému zriadeniu.¹¹ Podľa viacerých autorov nebol tento zákon prijatý s jednoznačným pochopením a bol predmetom viacerých kontroverzných reakcií.¹² Mnohé kontroverzné reakcie vyplývali z potreby správneho vyvažovania často čiastočne protichodných záujmov – v centre ktorých pôsobil a stál tento zákon. Podľa dôvodovej správy ústavno-právneho výboru Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia tak „úprava trestnej represie proti útokom na štát, majúcim za úlohu zmenu štátneho zriadenia, je vždy jedna z najchúlostivejších úloh trestného zákona. Trestný zákon národa, ktorý zásadu demokracie prijal za hlavné heslo svojej ústavy, musí zvoliť stanovisko určitou mierou nestranné. Musí poskytnúť účinnú ochranu štátnemu zriadeniu, za ktorým stojí väčšina národa, nesmie však ísť tak ďaleko, aby sťažil spravodlivý politický boj. Z tejto úvahy ide najavo dvojitá požiadavka pre trestnú ochranu našej republiky. V prvom smere musí byť represia účinná a dôsledná, útoky na bezpečnosť štátu musia byť odrážané silne a mužne. Nebezpečnosť jednotlivých útokov musí byť pozorne uvážená, druhy menej nebezpečných od nebezpečnejších oddelené a štát sa nesmie obávať u týchto nebezpečných druhov použiť aj najťažšie tresty. Na druhej strane však nesmie byť trestná represia prepínaná. Stíhať a trestať možno iba takú činnosť, z ktorej vyplýva pre štát skutočné nebezpečenstvo.“¹³

Zákon na ochranu republiky sa vnútorne členil na štyri hlavy. Išlo o: I. Úklady o republiku, II. Poškodzovanie republiky a útoky na ústavných činiteľov, III. Ohrozovanie mieru v republike a jej vojenskej bezpečnosti a IV. Záverečné ustanovenia. Prvá hlava (Úklady

¹⁰ MALÝ, K. et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, Leges, 2010, str. 338.

¹¹ MILOTA, A. *Zákon na ochranu republiky*. Kroměříž, J. Gusek, 1930, str. 4.

¹² Bližšie pozri napr.: FENYK, J. – CÍSAŘOVÁ, D. *Meziválečné trestní právo a věda trestního práva v Československu*. In. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě* (svazek 2), Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2010, str. 832.

¹³ LEPŠÍK, J. *Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou*. Praha, Fr. Borový, 1923, str. 7.

o republiku) obsahovala úpravu 3 skutkových podstát, a to: Úklady, Príprava úkladov a Ohrozenie bezpečnosti republiky. Druhá hlava zákona (Poškodzovanie republiky a útoky na ústavných činiteľov) upravovala: Vierolomnosť, Zradu štátneho tajomstva, Vojenskú zradu, Tresty za niektoré útoky na život ústavných činiteľov, Telesné poškodenie ústavných činiteľov, Spolčenie k útokom na ústavných činiteľov, Násilie proti ústavným činiteľom alebo osobovanie si ich moci, Urážku prezidenta republiky a Neprekazenie alebo neoznámenie trestných podnikov. Tretia hlava (Ohrozovanie mieru v republike a jej vojenskej bezpečnosti) upravovala: Nedovolené ozbrojovanie, Rušenie všeobecného mieru, Výzvu k neplneniu zákonných povinností alebo k trestným činom, Schvaľovanie trestných činov, Združovanie štátu nepriateľské, Šírenie nepravdivých správ, Návrat členov bývalej panovníckej rodiny alebo podpora takéhoto návratu, Hrubú neslušnosť, Navádzanie alebo pomáhanie k vojenským zločinom alebo ich nadržovanie, Nedovolené najímanie vojska, Nedovolené spravodajstvo, Ohrozovanie obrany republiky, Ohrozovanie verejnej správy orgánom verejnej moci, Neodstránenie alebo zriadenie nedovolených pomníkov. Štvrtá hlava (Záverčné ustanovenia) upravovala ustanovenia vzťahujúce sa na ukladanie trestov, a to: Účinnú ľútosť, Vymeriavanie trestu, Peňažný trest a zabavenie majetku, Náhradný trest na slobode, Zabranie a prepadnutie, Stratu čestných občianskych práv, Vypovedanie a Zastavenie periodickej tlače. Zákon na ochranu republiky bol niekoľkokrát novelizovaný. Išlo napríklad o zákon č. 124/1933 Zb. z. a n., zákon č. 140/1934 Zb. z. a n., vládne nariadenie č. 20/1939 Zb. z. a n. Jednotlivé ustanovenia tohto zákona boli v priebehu medzivojnovnej Československej republiky predmetom bohatej aplikačnej praxe/judikatúry súdov.¹⁴

Lidové noviny publikovali 4. júna 1930 článok s názvom „*Trianon*“¹⁵. Jeho autor R. Procházka sa v článku zaujímavým spôsobom zamýšľal nad rôznym vnímaním podpísania zmluvy u nás a v Maďarsku. Podľa autorových slov „*4. jún 1920, pre nás deň radosti, pre Maďarov deň smútku. Musí to tak byť vždy? Pre nás však znamená oslobodenie a zjednotenie národa, pre nich pád tisícročného impéria. V tom je určitý rozdiel. Rozdiel, ktorý delí nielen víťazstvo od porážky, ale tiež právo od bezprávia a starú dobu od novej. Ak je naša radosť cudzou škodou, nebudeme sa posmievať maďarskému plaču, hoci je v ňom iste mnoho strojeného, divadelného, na efekt vypočítaného, čo k tomu priamo zvädza, ale nedáme sa tým tiež zmiast' v istote, že rozbitím svätoštefanskej koruny sme sa nedopustili žiadnej svätokrádeže,*

¹⁴ V súvislosti s zákonom na ochranu republiky pozri bližšie aj: FICO, M. *Trestné činy úkladov o republiku podľa zákona na ochranu republiky z roku 1923*. In. 100 rokov Trianonskej zmluvy – diplomacia, štát a právo na prelome storočí, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021, alebo FICO, M. *Crimes against the republic in the draft of Criminal Code of 1926 and 1937*. In. *Glossa Iuridica*, roč. 8, č. 3 Trianon (2021).

¹⁵ PROCHÁZKA, R. *Trianon*. In. *Lidové noviny*, 4.6.1930.

ale vykonali niečo neobyčajne dobré a potrebné, čo sa stalo v pravý čas a už nikdy nebude zvrátené.“ Autor sa vo svojom článku venoval aj otázkam ďalšej spolupráce vzniknutých štátov a ich národov. V tejto súvislosti konštatoval, že *„Maďarsko nemôže dospieť ku konštruktívnej spolupráci s ostatnými stredoeurópskymi štátmi skôr, ako nerealizuje taký vnútorný obrat, ktorý Nemecko priviedol do Locarna (...) Maďari musia spraviť to isté a vzdať sa tých území, pre ktoré dnes zase manifestujú: Slovenska, Sedmohradska, Banátu, Chorvátska aj Burgenlandu.*“ Ako už autor vo svojom článku, vo vzťahu k snahe o určité pochopenie traumy Maďarov z podpisu Trianonu, uvádza *„nežiadame od Maďarov psychologické nemožnosti, nežiadame, aby ľahko oželeli svoju minulosť, ale oni si zase musia uvedomiť určité politické nemožnosti: Trianon nebude zmenený.*“

Úvahy o možnom vývoji v Európe, rozvoji Maďarska a spolupráci s inými krajinami Európy boli 5. júna 1930 publikované aj v denníku *Národní osvobození*. Článok *„Trianonské výročí“*¹⁶ sa zaoberal úvahami jedného z vodcov revolučných udalostí L. Kossutha o vzťahoch medzi národmi monarchie. Priniesol aj zaujímavú úvahu o „slušnej a dôstojnej“ spolupráci medzi novovzniknutými štátmi. Podľa autorov článku tak *„desiate výročie trianonského mieru je spomínané v Maďarsku ako deň smútku. Tí, ktorí si snád uvedomujú, že tento deň priniesol slobodu nielen až do vojny násilne ovládaným národom, ale aj národu maďarskému a že tento má aj naďalej možnosť plniť svoje dejinné poslanie, nebude mať asi dost' odvahy rušiť „smútočnú“ náladu. Nebude dost' ochoty poskytnúť sluch hlasom, ktoré aj tentokrát prehovoria z krajín, ktoré susedia s novým Maďarskom a kde je dost' ochoty k slušnej a dôstojnej spolupráci všetkých národov strednej Európy, ktorá chce žiť v mieri a ktorá chce venovať všetky sily hospodárskej, sociálnej a kultúrnej výstavbe.*“

ZÁVER

Podpísanie Trianonskej mierovej zmluvy v roku 1920 nebolo vnímané v jednotlivých štátoch rovnako. Československá republika patrila medzi krajiny, ktoré podpis vnímali pozitívne. V predloženom článku sme sa zamerali na reflexiu 10teho výročia podpisu zmluvy v domácej, dobovej tlači. Československá tlač reflektovala v roku 1930 výročie podpísania zmluvy v mnohých článkoch. Ich analýzou je možné identifikovať viacero hlavných okruhov tém, ktoré boli spracované. Išlo predovšetkým o otázku pozitívneho hodnotenia zmluvy na domácej scéne, otázku revizionizmu, posilňovanie národnej identity a identity štátu či poukazy na akcie prebiehajúce pri výročí v Maďarsku. Už v období 10 výročia podpisu zmluvy sa v tlači

---

¹⁶ *Trianonské výročí*. In. *Národní osvobození*, 5.6.1930.

objavujú úvahy o potrebe spolupráce v regióne strednej Európy, potrebe vyrovnat' sa s minulými udalosťami v záujme lepšej spolupráce jednotlivých krajín v budúcnosti.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BENEŠ, E. *Deset let Trianonu*. In. Slovenský denník, 4.6.1930.
2. *Demonstrační projevy proti trianonské smlouvě v Maďarsku*. In. Rudé právo, 4.6.1930
3. FENYK, J. – CÍSAŘOVÁ, D. *Meziválečné trestní právo a věda trestního práva v Československu*. In. Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě (svazek 2), Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2010.
4. FICO, M. *Crimes against the republic in the draft of Criminal Code of 1926 and 1937*. In. Glossa Iuridica, roč. 8, č. 3 Trianon (2021).
5. FICO, M. *Trestné činy úkladov o republiku podľa zákona na ochranu republiky z roku 1923*. In. 100 rokov Trianonskej zmluvy – diplomacia, štát a právo na prelome storočí, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021.
6. HODŽA, M. *Trianon 1848-1930*. In. Slovenský denník, 4.6.1930.
7. *Jak Maďari „oslavovali“ Trianon*. In. Venkov, 4.6.1930.
8. LEPŠÍK, J. *Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou*. Praha, Fr. Borový, 1923
9. MALÝ, K. et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, Leges, 2010.
10. MILOTA, A. *Zákon na ochranu republiky*. Kroměříž, J. Gusek, 1930.
11. *Protitrianonská komedie v Budapešti*. In. Lidové listy, 4.6.1930.
12. *Slovenský tisk k desátému výročí trianonské mírové smlouvy*. In. Československá republika, 4.6.1930.
13. PROCHÁZKA, R. *Trianon*. In. Lidové noviny, 4.6.1930.
14. *Trianonské číslo Slovenského denníka*. In. Venkov, 4.6.1930.
15. *Trianonské výročí*. In. Národní osvobození, 5.6.1930.
16. *Zuření proti Trianonu*. In. Lidové listy, 4.6.1930.

KONTAKT NA AUTORA

doc. JUDr. Miroslav Fico, PhD.

miroslav.fico@upjs.sk

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Kováčska 26

040 75 Košice

Slovenská republika

Development of Hungarian Criminal Law in the Interwar Period

Imre KÉPESSY

Abstract

The Hungarian criminal law and criminal justice system may be characterized with three main tendencies in the interwar period. First, by drawing the legal conclusions from the revolutionary events of 1918 and 1919. The second aim was the implementation of special provisions regarding the habitual offenders, while the third was to overcome the difficulties in the Hungarian prison system. All three circumstances led to major changes both in criminal law and the criminal justice system.

Key words:

Criminal law, Csemegi Code, Interwar Period, Prison System

INTRODUCTION

Between October 1918 and August 1919 there were three, separate political upheavals in Hungary. First, the so-called Aster Revolution. Due to the defeat at the end of the first World War, the Hungarian government collapsed: on October 23, the prime minister resigned, days later, the Parliament dissolved. Due to the revolutionary events on October 30-31, Count Mihály Károlyi was appointed as the Hungarian prime minister, and on November 16, the First Hungarian Republic was proclaimed, abolishing the long-lasting monarchy. However, its existence was short-lived, since on March 21, 1919, the Hungarian Soviet Republic was established, which collapsed on August 1. The third event, which was essentially a popular counter-revolutionary movement, formed the basis of the Hungarian state that existed in the interwar period.¹

1 THE ENACTMENT OF ACT 3 OF 1921 (THE ‘ORDER ACT’)

The first wave of changes to the criminal justice system can be interpreted as a direct consequence to these events since many contemporary politicians turned their attention in the early 1920s to the criminal defence of the regime. It is important to emphasize that these ambitions were not exclusive to Hungary: due to the emergence of extremist political groups after the First World War, and to the constitutional changes after 1918, the need for more

---

¹ DEÁK I. Budapest and the Hungarian Revolutions of 1918-1919. In. *The Slavonic and East European Review*, 1968, 106, 129. p.

rigorous punishment for the offences against the state arose in many countries. The legislators in different countries have taken two approaches to reforming political offences: several states have amended their existing criminal codes, while others strengthened the legal provisions against criminals who violate and threaten the constitutional system by adopting these so-called *order laws*.²

In Hungary, the Parliament's majority also felt that the provisions of the existing criminal code (the so-called Csemegi Code) on treason and sedition proved insufficient during the revolutionary events of 1918. These ambitions led to the creation of a bill, which was presented before the Parliament on August 25, 1920. During its debate before the Judiciary Committee, and on the floor of the Parliament, its provisions were changed substantially. Still, it was approved by the representatives, and it was enacted as Act 3 of 1921. This law was designed to punish movements or organizations aimed at the subversion or destruction of the lawful order of the state and society. It also targeted *the violent establishment of the exclusive domination of a social class* – therefore, some of its provisions were directed against those who participated in establishment of the Hungarian Soviet Republic and were used against members of the communist movement later.³

These ambitions divided the contemporary Hungarian criminal lawyers. Both Pál Angyal and Ferenc Finkey saw the enactment of the law as necessary. For example, Finkey argued that the state has the right and duty to defend itself against communist, anarchist propaganda that threatens both its existence and the legal order.⁴ Yet, some argued that Bolshevism no longer posed a threat to Hungary, since the Soviet Republic was overthrown in 1919. Furthermore, the critics of the law also argued that Csemegi Code and the laws enacted before 1918 already provided adequate protection to avoid similar situations in the future.⁵

---

² DRÓCSA, I. Az államellenes bűncselekmények változása az első világháborút követően Magyarországon és Csehszlovákiában. Changes in crimes against the state after the First World War in Hungary and Czechoslovakia. In: ŠTENPIEN, E. - PIŠTEJOVÁ, L. - SVATUŠKA, I. (eds.). *Consequences of the First World War at the state law level. The Collection of scientific Contributions of the International scientific conference Košice, 29. - 30.09.2022.* Košice, 2022, 73. p.

³ MEZEY, B. Új határok között. Büntetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. In *Börtönügyi Szemle.* 1995, 3, 95. p.

⁴ DRÓCSA, I. Az államellenes bűncselekmények változása az első világháborút követően Magyarországon és Csehszlovákiában. Changes in crimes against the state after the First World War in Hungary and Czechoslovakia. In: ŠTENPIEN, E. - PIŠTEJOVÁ, L. - SVATUŠKA, I. (eds.). *Consequences of the First World War at the state law level. The Collection of scientific Contributions of the International scientific conference Košice, 29. - 30.09.2022.* Košice, 2022, 77. p.

⁵ DRÓCSA I. Az államellenes bűncselekmények változása az első világháborút követően Magyarországon és Csehszlovákiában. Changes in crimes against the state after the First World War in Hungary and Czechoslovakia. In: ŠTENPIEN, E. - PIŠTEJOVÁ, L. - SVATUŠKA, I. (eds.). *Consequences of the First World War at the state law level. The Collection of scientific Contributions of the International scientific conference Košice, 29. - 30.09.2022.* Košice, 2022, 78. p.

Nonetheless, this Act remained in force until the end of the World War II, when it was replaced by another legal act, the infamous Act 7 of 1946, which was used in the destruction of democratic parties and the establishment of the communist state in the late 1940s.⁶

2 SECOND AMENDMENT OF THE HUNGARIAN CRIMINAL CODE

The second major development happened in 1928. The Csemegi Code was criticized by contemporary criminal lawyers since it entered into force. First, there was the issue of the capital punishment, which was allowed by the Code, then the trichotomy in the offences. However, at the end of the 19th century, many advocated that its provisions were inadequate against the special groups of criminals, like the juveniles, casual offenders or repeat offenders. Therefore, a major overhaul was planned at the beginning of the 20th century. These ambitions resulted in the enactment of the First Amendment of the Criminal Code in 1908. Its provisions focused on the juvenile criminals mostly and opened up new possibilities regarding their sentencing. For example, it became possible to place a young offender on probation without issuing a formal guilty verdict, but also give them a reprimand or to send them into a reformatory instead of a short-term prison sentence. In 1913, the enactment of the Juvenile Court Act also aimed to strengthen the differences between young and adult criminals. Furthermore, the so-called “Workhouse Act” was adopted in the same year, which targeted the vagabonds and the repeat offenders. This law made it possible to send these criminals into “workhouses”, which had a minimum duration of one year, and an upper limit of five years – but the length of the punishment was undefined, and it depended on the behaviour of the inmate.

These changes represented an important evolutionary step in the development of the Hungarian criminal law, but there was one type of criminals, who also needed special provisions. Consequently, the legislation in the interwar period targeted the so-called habitual offenders with the enactment of the Second Amendment in 1928, which instituted a more rigorous form of punishment for them. First, it was necessary to define, who belongs into this group. According to the Act a habitual offender is a person who has committed at least three offences against life or property or crime of injuries against people at different times and independently of each other, and who may not be punished with death penalty and if it is established that he or she has a permanent tendency to commit these crimes.⁷

---

⁶ See: DRÓCSA, I. *Rendörvények a két világháború között*. PhD thesis. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2021. 113. p.

⁷ See: Act 10 of 1928 36. §

The Second Amendment also introduced a new type of punishment for them: the so-called “rigorous workhouse”. In their case, the judgment only stipulated the minimum sentence (the minimum was generally three years,⁸ and five years for those returned from parole), leaving the maximum open. Once the minimum sentence had been served, the prisoner could apply once a year to the Minister of Justice for parole.⁹ The rigorous workhouse functioned otherwise as a penitentiary (or a maximum-security prison)¹⁰ and aimed to combat dangerous elements in society by means of prevention and punishment. Its implementation bears some similarities to the contemporary legislation of many Western European countries.

In the case of the *rigorous workhouse*, the most important aim of the punishment became to render harmless the particularly dangerous and essentially incorrigible criminal, and by doing so, to protect the society from them. All other considerations became secondary. And these prisoners required special treatment, they could not be approached by conventional means. However, I must emphasize that the provisions of the law were never implemented in practice. The Ministry of Justice, instead of building new facilities, designated the existing institutions for the implementation of this punishment.¹¹ The males were sent to Sopronkőhida, while the females to Márianosztra.¹²

3 CHANGES IN THE PRISON SYSTEM

The Hungarian prison system changed fundamentally after 1920, since Hungary saw a sharp reduction of its institutions: the so-called national penitentiaries in Leopoldov (Lipótvár), Ilava (Illava) and Nagyenyed (which represented 1/3 of these institutions) continued to function as such, but they formed the basis of the criminal justice system in Slovakia and Romania. 42 jails operating alongside the regional courts were lost (64,4 %) together with 200 jails operating alongside the district courts (63,9 %). Consequently, six penitentiaries, 23 county jails and 113 district jails remained available to the Hungarian criminal justice system. Still, the problems were not caused by the lack of institutions per se, rather from the dissolution of the prison network, which relied on three pillars: the so-called penitentiaries, prisons and county jails that had been systematically established from the late 19th Century. In 1914, the Hungarian prison

---

⁸ Act 10 of 1928 39. §

⁹ Act 10 of 1928 45. §

¹⁰ Act 10 of 1928 41. §

¹¹ Act 10 of 1928 42. §

¹² MEZEY, B. Új határok között. Bünetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. In. *Börtönügyi Szemle*. 1995, 3, 100. p.

system had a maximum capacity of 12 000, and on the average, 7-8000 convicts served their sentence in these institutions.¹³

However, the economic downturn after 1918 and the reprisals following the Soviet Republic led to an increase in poverty and crime. Furthermore, there was a temporary confusion in prison administration. Therefore, the prison system was faced with extraordinary challenges. The number of prisoners doubled essentially if we account the reduced national territory. In May 1920, the number of prisoners exceeded 14,000, whereas before the war the figure was around 7,700). Therefore, the prisons became overcrowded, and this situation lasted until the early 1930s. Moreover, as a natural consequence of overcrowding, there was a serious deterioration in the quality of the supplies like clothing and working materials. The prison guards were extremely exhausted, the heating stopped working properly in some institutions, and food problems were also reported.

Nonetheless, the five remaining penitentiaries in Budapest, Vác, Sopron, Márianosztra and Szeged formed the basis of the Hungarian prison system after 1920, and the so-called transitional facility in Harta was converted also to a penitentiary. From 1906, the National Institute for Judicial Observation and Mental Health was under the same administration as the Collective Prison. No less influenced by the anthropological reform trend, a laboratory for criminal anthropology was also set up in the Collective Prison to study the anthropological and psychological characteristics of offenders. Well-equipped prison hospitals were run in Vác and in the Budapest Collective Prison.

Royal regional jails were established in Budapest (the Budapest Forensic Prison and the Pest forensic prison) Baja, Balassagyarmat, Debrecen, Eger, Győr and many other cities. Still, the capacity of these jails was not significant, since they could admit only 15-20 persons – apart from the county jail found in Jászberény, which had room for 250 persons.¹⁴

The legal environment of the prison system did not change in the interwar period significantly. In line with the regime's desire for legal continuity, no attempt was made to reorganise the legislation in this area. The most significant changes concerned prisoner work, feeding of the inmates, and the introduction of the previously mentioned rigorous workhouse. The main feature of the prison work was the shift from industrial to agricultural production. As the formerly largely industrial factories failed to meet the profitability expectations (and caused

---

¹³ MEZEY, B. Új határok között. Bünetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. In. *Börtönügyi Szemle*. 1995, 3, 98. p.

¹⁴ MEZEY, B. Új határok között. Bünetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. In. *Börtönügyi Szemle*. 1995, 3, 99. p.

problems for the judiciary), the prison authorities turned to agricultural production. This change was also supported by the fact that the government faced extreme difficulties in the supply of raw materials in general combined with the fact that nearly forty percent of the arrested population came from the agricultural sector. This aim was embraced first in the newly formed penitentiary in Harta, since the previously existing transitional facility focused on agricultural work already. Furthermore, garden centres were established in most county jails during the 1920s, so they could contribute to the feeding of the inmates.¹⁵

CONCLUSION

As we can see, the events after the World War I had a major impact on the Hungarian criminal justice system. First, the legislation reacted to the two political upheavals in 1918 and 1919 with the enactment of Act 3 of 1921, which aimed to punish movements aimed at the subversion or destruction of the lawful order of the state and society. Second, the work on the Csemegi Code continued with the adoption of the Second Amendment, which introduced a new type of criminals (the so-called habitual offenders) and a new type of punishment (the rigorous workhouse).

Yet, the Hungarian prison system had to face the most difficult challenges. The loss of institutions, combined with the economic shock after the World War and the repression that followed the downfall of the Hungarian Soviet Republic, led to overcrowding. This situation persisted for a decade, and the economic challenges made it even more difficult for the prison system to function properly.

SOURCES

1. DRÓCSA, I. Az államellenes bűncselekmények változása az első világháborút követően Magyarországon és Csehszlovákiában. Changes in crimes against the state after the First World War in Hungary and Czechoslovakia. In. ŠTENPIEN, E. - PIŠTEJOVÁ, L. - SVATUŠKA, I. (eds.). *Consequences of the First World War at the state law level. The Collection of scientific Contributions of the International scientific conference Košice, 29. - 30.09.2022.* Košice, 2022.
2. MEZEY, B. Új határok között. Bünetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. In. *Börtönügyi Szemle.* 1995, 3.

---

¹⁵ MEZEY, B. Új határok között. Bünetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. In. *Börtönügyi Szemle.* 1995, 3, 100. p.

3. DEÁK I. Budapest and the Hungarian Revolutions of 1918-1919. In *The Slavonic and East European Review*, 1968, 106.
4. DRÓCSA, I. *Rendörvények a két világháború között*. PhD thesis. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2021.

CONTACT INFO

Dr. Imre Képešsy

kepessy.imre@ajk.elte.hu

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (Eötvös Loránd University, Faculty of Law and Political Sciences)

Egyetem tér 1-3.

1135 Budapest

Magyarország

Die ungarische Rentenversicherung als Teil der Sozialpolitik im ersten Teil des 20. Jahrhunderts

The Hungarian pension insurance as part of social policy in the first part of the 20th century*

Ibolya Katalin KONCZ**

Abstract

Staatlich organisierte Sozialversicherungssysteme entstanden von den 1880er Jahren bis zum Zweiten Weltkrieg in Europa und Amerika, darunter das bekannte deutsche und sowjetische System, das amerikanische System als Reaktion auf die Große Depression und das schwedische System als Vorbild. Neuseeland führte 1938 das erste umfassende universelle System ein. Das Beveridge-System in England hatte das Ziel, die Sozialversicherung voranzubringen, blieb jedoch hinter den Erwartungen zurück. Das ungarische Rentensystem durchlief Änderungen mit Gesetzen von 1885 und 1938. Das Nationale Landwirtschaftliche Versicherungsinstitut versorgte rund 700.000 versicherte Personen, wobei landwirtschaftliche Arbeitnehmer ausgeschlossen waren. Weibliche Arbeitnehmer hatten einen geringeren Schutz. Das Rentenalter wurde 1944 für bestimmte Arbeitnehmer auf 60 Jahre gesenkt. Es kam zu unregelmäßigen staatlichen Beiträgen und zur Verwendung der Reserven für andere Zwecke. Der Zweite Weltkrieg führte zum Zusammenbruch des Systems. Die Sozialversicherung erlangte 1945 Selbstverwaltung und wurde 1950 von Gewerkschaften verwaltet.

Schlüsselwörter:

staatlich organisiert, soziale Wohlfahrtssysteme, entstandene Sozialversicherung, ungarisches Rentensystem, Gesetze von 1928-1938, Arbeitnehmerinnen, geringerer Schutz, Rentenalter, inkonsistente staatliche Beiträge, Umleitung von Rücklagen, Systemzusammenbruch

Abstract

State-organized social welfare systems emerged from the 1880s to World War II in Europe and America, including the well-known German and Soviet-style systems, the American system in response to the Great Depression, and the Swedish system as a model. New Zealand introduced

---

* „This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-19-0419.“

** Associate Professor, University of Miskolc, Faculty of Law, Department of History of Law

the first comprehensive universal system in 1938. The Beveridge system in England aimed to advance social insurance but fell short. The Hungarian pension system underwent changes with Acts in 1928 and 1938. The National Agricultural Insurance Institute served around 700,000 insured individuals, excluding agricultural workers. Female workers had lower protection. The retirement age was lowered to 60 in 1944 for certain workers. Inconsistent state contributions and diversion of reserves occurred. World War II caused system collapse. Social insurance gained self-governance in 1945, administered by trade unions in 1950.

Key words:

state-organized, social welfare systems, emerged social insurance, Hungarian pension system, Acts, 1928-1938, female workers, lower protection, retirement age, inconsistent state contributions, diversion of reserves, system collapse

Bis zum Inkrafttreten des Gesetzes XL von 1928¹ erhielten Arbeitnehmer in Ungarn keine staatliche, institutionelle Unterstützung für ihr Alter oder bei Invalidität. Die meisten Arbeiter und Arbeiterinnen waren allerdings vorerst noch, wenn sie alters- oder krankheitsbedingt nicht mehr arbeiten konnten, auf die Unterstützung durch die Familie oder auf die bescheidenen Almosen der gemeindlichen Armenfürsorge angewiesen. Die Wohltätigkeits- und Asylhäuser, in die ältere oder behinderte Arbeiter kamen, boten lediglich minimale Hilfsleistungen in Form von mildtätigen Gaben, und selbst der Eintritt in solche Wohltätigkeits- oder Asylhäuser war mit bitteren Gefühlen verbunden. Es ist also verständlich, dass Arbeitnehmer, die nur über die Kraft ihrer Arbeit verfügten, mit Angst und Unsicherheit auf eine ungewisse und düstere Zukunft blickten. Selbst bei bester Bezahlung reichte ihr Einkommen gerade aus, um sich selbst und ihre Familie zu ernähren, aber sie konnten nichts für ihr Alter oder ihre Invalidität zurücklegen. Die Bedeutung dieses Gesetzes bestand also darin, die Angst der Arbeitnehmer vor der Zukunft zu beseitigen und sicherzustellen, dass sie im Falle ihrer Arbeitsunfähigkeit nicht in Armut leben, sondern eine angemessene Rente ihr Auskommen sichern würde. Zur Abwicklung der finanziellen Angelegenheiten wurde eine Nationale Kasse geschaffen, sodass die Finanzierung der Rentenversicherung nicht über den zentralen Haushalt erfolgte.²

---

¹ CJH 1928. évi XL. törvénycikk az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról Corpus Juris Hungarici (Magyar Törvénytár) Milleniumi emlékkiadás Franklin-Társulat, Budapest, 1929-1945. (weiter: CJH)

² Országos Társadalombiztosító Intézet: A magyar társadalombiztosítás tíz éve 1919-29. Budapest, 1929. 28. s.

Von den 1880er Jahren bis zum Zweiten Weltkrieg gewannen staatlich organisierte Sozialsysteme allmählich an Bedeutung in europäischen Ländern sowie in Amerika.³ In den frühen 1880er Jahren wurde das mittlerweile klassische deutsche Sozialversicherungssystem unter dem Namen des Kanzlers Bismarck entwickelt. In den 1910er Jahren entstand das sowjetische Modell des Sozialversorgungssystems. Als Reaktion auf die Weltwirtschaftskrise von 1933 wurde in den späten 1930er Jahren das amerikanische Sozialsystem geschaffen. Ebenfalls nach der Weltwirtschaftskrise wurde das schwedische Wohlfahrtssystem eingeführt, das als Vorbild für entwickelte Länder mit fortschrittlichen sozialpolitischen Institutionen gilt.⁴ Das erste umfassende, universelle System (das auf alle sozialen Probleme aller Bürger reagierte) wurde 1938 in Neuseeland eingeführt. Mit dem 1942 in England entwickelten Beveridge-System sollte ein neues Kapitel in der Geschichte der Sozialversicherung eröffnet werden, das jedoch die hohen Erwartungen nicht vollständig erfüllen konnte.⁵

BISMARCKS RENTENSYSTEM - DER BEGINN DER SOZIALEN VERSORGUNG

Die gesetzliche Rentenversicherung wurde 1889⁶ mit dem 'Gesetz betreffend die Invaliditäts- und Altersversicherung' ins Leben gerufen.⁷ Damit war auch jenes gesetzliche Rentensystem begründet, wie bis heute in Deutschland existiert.⁸ Um die im 19. Jahrhundert auch aus Sicht des Staates mehr und mehr drängende »soziale Frage« zu lösen, vor allem aber um die Arbeiterschaft mit dem Staat zu versöhnen und eine weitere politische Radikalisierung abzuwenden, fasste Reichskanzler Fürst Otto von Bismarck Anfang der 1880er Jahre den Plan, eine gesetzliche Sozialversicherung einzurichten.⁹ Die ersten Renten wurden von den Versicherungsanstalten schon 1891 ausgezahlt, insgesamt waren es in diesem Jahr 126.397 Altersrenten.¹⁰ Das Ziel des deutschen Kanzlers Bismarck war es, mit der Einführung des weltweit ersten Rentensystems den Vormarsch marxistisch-sozialistischer Strömungen zu

---

³ A 19. századi polgári és ipari forradalmak előtt államilag szervezett szociálpolitikáról, így nyugdíjrendszerről nem lehet beszélni. FAZEKAS Marianna – ASBÓTH Márton: A humán-köszolgáltatások. In Fazekas Marianna (szerk.): Közigazgatási jog. Általános rész II. Budapest, 2017. 117–118. s.

⁴ ESPING-ANDERSEN, G. *Towards the Good Society, Once Again?* In: ESPING-ANDERSEN, G. – GALLIE, D. – HEMERIJCK, A. – MYLES, J. (eds). *Why We Need a New Welfare State*. Oxford, 2002. 13–17. s.

⁵ HEALY, J. *The Care of Elder People: Australia and the United Kingdom*. *Social Policy and Administration*, 36. (2002) 1., 1–19., 5–8. s.; NÉMETH, G. *Egészségbiztosítási alapmodellek*. In: Esély 2007/5. 49-51.s.

⁶ KREUTZER, L. *A munkaviszony a kereskedelemben*. Budapest, 1912. (weiter: KREUTZER, 1912.) 175-176.s.; RASSOW, P. – BORN, K. E. *Quellensammlung zur Geschichte der deutschen Sozialpolitik 1867 bis 1914* Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz, 2014. (weiter: RASSOW-BORN, 2014.) XI.s.

⁷ Am 1. Januar 1891 trat das Invaliditäts- und Altersversicherungsgesetz in Kraft. RASSOW-BORN, 2014. XI.s.

⁸ 1883 bereits war die gesetzliche Krankenversicherung eingeführt worden, 1884 die Unfallversicherung und – zu guter Letzt – die Invaliditäts- und Altersversicherung. DEPPE, I. – FOERSTER, L. *125 Jahre gesetzliche Rentenversicherung August Dreesbach Verlag*. München 2014. (weiter: DEPPE-FOERSTER, 2014.) 6.s.

⁹ DEPPE-FOERSTER, 2014. 7.s.

¹⁰ DEPPE-FOERSTER, 2014. 12.s

verhindern. Namhafte Vertreter der Sozialwissenschaften sind sich einig, dass das von Bismarck entwickelte Modell auch heute noch das Fundament für soziale Systeme ist, die in nahezu allen Ländern der Welt eingeführt wurden.

Warum können wir sagen, dass der Bismarckische Gedanke und das umgesetzte Rentensystem tatsächlich eine radikal neue Initiative waren?

Wir können verschiedene wissenschaftlich fundierte Erklärungen suchen und finden, aber die Genesis jeder Erklärung basiert auf der Feststellung, dass Bismarck ein völlig neues Element in das Verhältnis zwischen Staat und Bürgern eingeführt hat. Denn bis zur Verkündung der Maßnahme gingen die Menschen einfach nicht in Rente.¹¹

Mit der Einführung des Rentensystems übernahm der Staat eine Verpflichtung auf einem völlig neuen Gebiet, das später möglicherweise geändert oder angepasst werden könnte, aber nicht rückgängig gemacht werden konnte.

Mit der Einführung des Rentensystems wurde auch das Rentenalter auf das 70.¹² Lebensjahr festgelegt. Diese Altersgrenze zeigt deutlich, dass Bismarck nicht von Mitgefühl für die schwierige Lage der Arbeiterklasse motiviert war, da das 70. Lebensjahr in jener Zeit kaum die durchschnittliche Lebenserwartung erreichte. Ein bedeutender Teil der Menschen erreichte noch nicht einmal das 60. Lebensjahr, daher belastete die Rentenfinanzierung die Staatskasse logischerweise nicht in erheblichem Maße, sondern bot einen deutlichen Vorteil gegenüber politischen Konkurrenten.

DER BEGINN DER SOZIALEN VERSORGUNG IN UNGARN

Ab der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, insbesondere nach der Jahrhundertwende, begann der Staat in Ungarn eine immer größere Rolle beim Aufbau von Sozialversicherungs- und Sozialschutzsystemen zu spielen. Die Entfaltung der Rolle des Staates war hauptsächlich auf die Veränderungen der sozialwirtschaftlichen Umstrukturierung und Entwicklung zurückzuführen. Aufgrund der Umstrukturierung der Gesellschaft war das zuvor als selbstverständlich angesehene Modell der "Großfamilie" im Niedergang begriffen. Das Zusammenleben mehrerer Generationen in einem Haushalt wurde aufgelöst. Der Staat musste neben der Verfolgung dieser Veränderungen auch eine neue, aktive und handlungsfähige Rolle übernehmen. In vergangenen Jahrhunderten arbeitete jeder, der arbeitsfähig war, kontinuierlich. Die älteren Familienmitglieder, die nicht mehr voll arbeitsfähig waren, übernahmen die Betreuung, Erziehung der Kinder und die Haushaltsarbeit. Dadurch wurden die Belastungen für

---

¹¹ NÉMETH, G. Egészségbiztosítási alapmodellek in: Esély 2007/5. 47-49.s.

¹² DEPPE-FOERSTER, 2014. 8.s.

die erwerbsfähige Bevölkerung verringert. Die industrielle Revolution, die sich auch auf den Kontinent ausbreitete, brachte nicht nur wirtschaftlichen Aufschwung, sondern auch sozialpolitische Veränderungen mit sich. Ein neues Familienmodell entstand, an dem nur zwei Generationen beteiligt waren: die aktiven, als Arbeitnehmer tätigen Eltern und die von ihnen unterstützte (bei abnehmender Kinderzahl) nachfolgende Generation, die Kinder. Die Grundstruktur des neuen Modells stellte sowohl auf mikro- als auch auf makroökonomischer Ebene neue Herausforderungen dar.

Aufgrund der dynamischen wirtschaftlichen Entwicklung nahm allmählich die Zahl derer zu, die nur noch durch den Verkauf ihrer Arbeitskraft auftreten konnten. Hauptsächlich wurden sie vom Bergbau und der Industrie absorbiert. Der Erhalt der Arbeitskraft war für sie von größtem Wert, obwohl sie gezwungen waren, in ständiger finanzieller Unsicherheit zu leben. Mit ihrem Lohn konnten sie ihren Alltag - wenn auch knapp - finanzieren, aber sie hatten keine Chance, Rücklagen für schwierigere Zeiten zu bilden. Der Verlust ihrer Arbeitskraft - auch nur vorübergehend - gefährdete nicht nur das Auskommen des Einzelnen, sondern auch das Überleben seiner gesamten Familie. Daher war es unerlässlich, für die Arbeiterinnen und Arbeiter Systeme zu entwickeln, die sie über diese Existenzprobleme hinweghelfen.

Nachdem sie zu unverzichtbaren Akteuren im neu entstandenen Wirtschaftssystem geworden waren, konnten sie effektiven Druck sowohl auf Arbeitgeber als auch auf die Zentralregierung ausüben, um ihre Interessen durchzusetzen. Bei der Betrachtung des Beziehungssystems der zeitgenössischen staatlichen Wirtschaftspolitik lässt sich feststellen, dass die sozial-wirtschaftlichen Veränderungen bei den Produktionsgütern es der Zentralmacht ermöglichten, Vermögen anzuhäufen und ein neues System der Umverteilung zu schaffen. Eine weitere Hilfe war, dass im Rahmen der sozialen Selbstorganisation Modelle der Selbsthilfe entstanden und funktionierten, die als Grundlage für den Aufbau eines staatlichen, zentralen Systems dienen konnten.

DIE NEUE RICHTUNG – DIE STAATLICHE WIRTSCHAFTSPOLITIK

Die Neuausrichtung der staatlichen Wirtschaftspolitik wurde auch durch die Tatsache verstärkt, dass im späten 19. Jahrhundert aufgrund verbesserte Bedingungen im Bereich der öffentlichen Gesundheit die Lebenserwartung in ganz Europa stieg. So konnten die Sozialpolitiker mit Recht davon ausgehen, dass in den kommenden Jahren die Zahl der Rentner zunehmen würde und demzufolge demografische Veränderungen Auswirkungen auf das Rentensystem haben würden.

Im im Jahr 1875 verabschiedeten Gesetz Nr. XXXII. wurde im Wesentlichen die Kodifizierung der Grundsätze vorgenommen, die später zu wesentlichen Bestandteilen des Rentenversicherungssystems der Sozialversicherung wurden. Es wurden im Wesentlichen die grundlegenden Elemente und Bedingungen festgelegt. Somit wurden die Berechtigung zum Rentenbezug, die freiwillige Altersrente, eine Mindestversicherungszeit von 10 Jahren, das Renteneintrittsalter (65 Jahre), regelmäßige Beitragszahlungen in die Rentenkasse, die Höhe der Leistung sowie die Auszahlung der Leistung an direkte Angehörige (Witwen und Waisen) festgelegt. Eine Weiterentwicklung erfolgte durch das Gesetz Nr. XI von 1885, das das Rentensystem für staatliche Beamte eigenständig regelte. Das Gesetz Nr. LXV von 1912 regelte die Versorgung der staatlichen Angestellten sowie ihrer Witwen und Waisen. Bis zur Entstehung der Räterepublik¹³ wurden die Beiträge jeweils hälftig von Arbeitgeber und Arbeitnehmer gezahlt. Die Epoche war durch separate Regelungen für verschiedene soziale Schichten gekennzeichnet, wie zum Beispiel für Richter, Lehrer und nichtstaatliches Schulpersonal. Auch individuelle Rentenanträge wurden behandelt. Aus dem Übermaß an Rechtsvorschriften sticht das Gesetz Nr. XI von 1885¹⁴ hervor, da es eine breite Palette von Anspruchsberechtigten abdeckte: staatliche Beamte, Unteroffiziere und Diener. Darin wurden Prinzipien wie das Erreichen des 65. Lebensjahres¹⁵, kontinuierliche Anstellung und Unterstützung für Witwen und Waisen¹⁶ formuliert. Für den modernen Menschen erscheinen die staatlichen und nichtstaatlichen Angestellten in einem heutzutage chaotisch wirkenden System in unterschiedlichen Kategorien. Die Grundlage der Rente war daher die Zugehörigkeit zu einem bestimmten Berufszweig.

Die Jahre vor dem Ersten Weltkrieg werden mit den Bestimmungen von 1912 sowie den unterschiedlichen Situationen der Renten der Budapester Stadtregierung, der Bergarbeiter und der Zeitungsschreiber abgeschlossen. Diese speziellen behandelten Fragen liefern interessante Informationen, da im Gegensatz zu den oben genannten Gesetzen die Rentenzahlungen nicht ausschließlich durch staatliches Engagement erfolgten, sondern über die jeweiligen

---

¹³ Als am 21. März 1919 das Telegramm die Kunde von der Machtergreifung des ungarischen Proletariats brachte, hatten manche Kommunisten im Westen das Gefühl, die ungarische Räterepublik sei ein künstliches Gebilde, entstanden durch ein Abkommen der Kommunistischen mit der Sozialdemokratischen Partei ohne Kampf des Proletariats gegen die Bourgeoisie. SZÁNTÓ, B. *Klassenkämpfe und Diktatur des Proletariats in Ungarn Herausgegeben vom Westeuropäischen Sekretariat der Kommunistischen Internationale 1920.*, III.s.; TOKODY, G. *Deutschland und die Ungarische Räterepublik*. Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

¹⁴ CJH 1885. évi XI. törvénycikk – Állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról

¹⁵ CJH 1885. évi XI. törvénycikk 20.§.

¹⁶ CJH 1885. évi XI. törvénycikk 34-55.§.

Renteninstitute oder -kassen der jeweiligen Berufe, auch im Fall der ungarischen königlichen Staatsbahnen (MÁV).

Besonders bedeutsam ist, dass das Renteninstitut der ungarischen königlichen Bahnen eines der frühesten Institute war und somit als Vorbild für andere Berufszweige dienen konnte.

Da anfangs junge Menschen beschäftigt wurden, die noch weit entfernt von ihrem Rentenalter waren, wuchs der Rentenfonds in den 1880er bis 1890er Jahren dynamisch und bewegte sich zunächst um 10 Millionen Kronen. Die Satzung des Renteninstituts wurde jedoch erst 1906 verabschiedet.

WIE WAR DER ANFANG?

In Ungarn existierten seit Ende des 16. Jahrhunderts sogenannte "Bergkassen" als Selbsthilfeorganisationen, die als Vorläufer der Sozialversicherung betrachtet werden können.¹⁷ Die Rentenversicherung entwickelte sich also auf Initiative der Arbeitnehmer im privaten Sektor in bestimmten Branchen. Die staatliche Altersversorgung wurde allmählich auf immer mehr Arbeitnehmergruppen ausgeweitet und zur Pflicht gemacht. Der Name Budapesti Kereskedelmi Nyugdíj- és Betegápoló Egyesület, der im Jahr 1846 gegründet wurde, deutet bereits darauf hin, dass die Arbeitsgemeinschaft sich auch um die Versorgung älterer Arbeitnehmer kümmerte.¹⁸ Die Rentenversicherung im heutigen modernen Sinne entstand gegen Ende des 19. Jahrhunderts. Auf der Landesrichterversammlung von 1861 wurde die Verbindlichkeit der §§ 210-214 des österreichischen Berggesetzes von 1854 festgelegt, die die Gründung von Bergkassen und die Gewährleistung des Leistungsanspruchs regelten. Ein Ziel des 1870 gegründeten Általános Munkás Betegsegélyező és Rokkant Pénztár (Allgemeiner Arbeiter-Krankenunterstützungs- und Invalidenfonds) war es, im Falle von Arbeitsunfähigkeit der Arbeiter eine Unterstützung zu gewährleisten und im Falle ihres Todes eine Betreuung für ihre Hinterbliebenen sicherzustellen.¹⁹ Ab Mitte der 1870er Jahre wurden die Rentenversicherungsregeln kontinuierlich für jede Berufsgruppe kodifiziert.²⁰ Diese Tendenz setzte sich zwischen den beiden Weltkriegen fort, und bis 1928 wurde die Versicherung für Alters-, Invaliditäts-, Witwen- und Waisenversorgung auch in den Unternehmen der

---

¹⁷ BARTA, J. *A magánnyugdíjpénztári rendszer helye és szerepe a magyar nyugdíjrendszerben*. In: Miskolci Jogi Szemle 2011. Különszám 7-30.ss., 7. s.

¹⁸ *A magyar társadalombiztosítás ötven éve 1892-1942*. OTI, Budapest, 9. s.

¹⁹ *A magyar társadalombiztosítás ötven éve 1892-1942*. OTI, Budapest, 9. s.

²⁰ CJH 1875. évi XXXII. törvénycikk a népoktatási nyilvános tanintézetek s nyilvános kiseddóvó intézetek tanítóinak s nevelőinek nyugdíjazásáról, valamint azok özvegyeinek és árváinak gyámolításáról, CJH 1885. évi XI. törvénycikk az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról.

Krankenversicherungspflicht eingeführt.²¹ Im Jahr 1893 wurde in Budapest der Magántisztviselők Országos Nyugdíjgyesülete (Nationaler Rentenverein für Privatangestellte) gegründet. Die Beiträge zur Versicherung unterschieden sich je nach Alter und den versicherten Leistungen. Es wurde auch erlaubt, dass weibliche Mitarbeiterinnen Mitglieder des Vereins werden konnten.²²

Die Umsetzung der Altersversicherung gehörte zu den langjährigen Forderungen der Arbeiterbewegung. Die Zeitung Népszava erinnert im Jahr 1928 an den Kongress der ungarischen Gewerkschaften von 1899, auf dem eine Resolution zur Forderung nach Altersversicherung verabschiedet wurde. Die Kosten für die Alters-, Invaliditäts-, Witwen- und Waisenversicherung wurden durch Beiträge finanziert, die von jedem Versicherten zu entrichten waren. Gemäß dem Innenministerium musste alle fünf Jahre nach dem 1. Januar 1929 überprüft werden, ob die gezahlten Beiträge ausreichten, um die Leistungen abzudecken. Die Beiträge sollten gemäß dem tatsächlichen Verdienst oder nach Tageslohngruppen gezahlt werden. In der Praxis wurde das System der Tageslohngruppen angewendet.

DIE ZIVILRECHTLICHE GRUNDPRINZIPIEN IM RENTENVERSICHERUNGSSYSTEM

Auch in der Rentenversicherung gilt das zivilrechtliche Grundprinzip des Äquivalenzprinzips, das besagt, dass die Leistungen und Gegenleistungen gleichwertig sein sollten. Dies kann folgendermaßen interpretiert werden: Bei Abschluss einer Versicherung treffen zwei Vertragsparteien eine Vereinbarung miteinander. Die versicherte Partei zahlt Beiträge oder bestimmte Gebühren als Gegenleistung, und im Gegenzug zahlt der Versicherer im Falle des Eintritts des versicherten Ereignisses (Tod, Invalidität usw.) den Begünstigten, der im Sozialversicherungssystem anspruchsberechtigt ist, den versicherten Betrag aus. Zukünftige Leistungen müssen verglichen werden, indem der Kapitalwert aller Leistungen zu einem bestimmten Zeitpunkt (am einfachsten am Tag des Vertragsabschlusses) berücksichtigt wird. Bei Vertragsabschluss besteht der grundlegende Grundsatz, dass der Kapitalwert der Leistungen und Gegenleistungen gleich sein sollte (Prinzip der Gleichwertigkeit). Die in den Rentenvorschriften festgelegten Leistungen werden gegen Zahlung der Beiträge durch die betrieblichen Pensionskassen gemäß den vertraglichen Bestimmungen erbracht, da sich die

---

²¹ CJH 1925. évi XXXIV. törvénycikk a bányatörvény alá eső üzemekben és az ezekkel kapcsolatos ipari üzemekben foglalkozó munkásoknak és altiszteknek, valamint ezek családtagjainak nyugdírbiztosításáról, illetve az CJH 1928. évi XL. törvénycikk az öregség, rokkantság, özvegyiség és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról.

²² KREUTZER, 1912. 194.s.

Pensionskasse darauf vorbereiten muss, ihre Verpflichtungen gemäß menschlicher Berechnung genau zu erfüllen.²³

DIE EINFÜHRUNG DER OBLIGATORISCHEN RENTENVERSICHERUNG IN UNGARN

Die Einführung der obligatorischen Rentenversicherung erfolgte in den industrielleren Ländern Europas in der Regel zu Beginn des 20. Jahrhunderts, und die gesetzliche Regulierung wurde im ersten Drittel des Jahrhunderts allgemein üblich. Ungarn hinkte in diesem Bereich etwas hinterher. Während wir zu den ersten gehörten, die eine obligatorische Krankenversicherung eingeführt haben, führten wir unsere obligatorische Rentenversicherung erst spät ein. Mit einer gewissen bitteren Ironie können wir jedoch sagen, dass dies den geringfügigen Vorteil hatte, dass wir die Erfahrungen anderer Länder nutzen konnten. Die Frage der obligatorischen Versicherung für Altersrente, Invalidität, Witwen- und Waisenrente wurde in unserem Land bereits 1907 während der Diskussion des 19. Gesetzesartikels erörtert (und die Gewerkschaftsräte drängten bereits 1891 auf ihre Einführung), aber damals wurde nur ein Beschlussantrag angenommen.

Der Gesetzesentwurf besagte: "Wenn das Mitglied des Arbeitnehmers Teil des vom Arbeitgeber eingerichteten Invaliden- oder Rentenfonds ist, kann es im Falle eines Ausscheidens aus dem Arbeitsverhältnis den Anteil des Rentenfonds, der durch die eigenen Beiträge eingezahlt wurde, bis zu diesem Betrag fordern."²⁴ Daher bedeutete die Mitgliedschaft in einem privaten Rentenfonds in mehreren Fällen einen Nachteil, da der Arbeitnehmer in diesem Fall auf den vom Arbeitgeber gezahlten Betrag verzichtete, wenn er den Arbeitsplatz wechselte.

Das Gesetz von 1907 regelte lediglich die Unfallrenten für Arbeitsunfallopfer und die Versorgung der Hinterbliebenen von Unfalldoten (Witwenrente, Waisenrente, Elternrente). Erst das Gesetz Nr. XL von 1928, das am 1. Januar 1929 in Kraft trat, machte die Versicherung für Altersrente, Invalidität, Witwen- und Waisenrente obligatorisch. Unsere Rentenversicherung (genauso wie unsere Krankenversicherung) folgte dem deutschen Beispiel.

Selbst dieses Gesetz verpflichtete den Arbeitgeber nicht zur Rentenleistung, jedoch zur Rentenversicherung. Der Arbeitgeber war verpflichtet, die Beitragsrücklage, die die Grundlage der Rente bildete, in Raten zu zahlen.²⁵ Die Verankerung der Rentenversicherung im Gesetz

---

²³ Országos Társadalombiztosító Intézet A magyar társadalombiztosítás tíz éve 1919-1929. OTI. Budapest, 1929.

²⁴ KREUTZER, 1912. 199.s.

²⁵ MUNKÁCSI, E. *Nyugdíjintézmények és munkaadók*. In: Jogtudományi Közlöny 1929. 61.évf. 17.sz. (weiter: MUNKÁCSI, 1929.) 158.s.

erforderte eine radikale Regulierung der rechtlichen Situation der Renteneinrichtungen. Damit übernahm der Gesetzgeber im Wesentlichen eine Aufgabe des Privatrechts und löste sie durch die Schaffung des Kapitels XI des Gesetzes.²⁶

Der Konsens kam nur schwer zustande. Die Arbeitgeber mussten die zusätzlichen Belastungen akzeptieren, die Vertreter der Arbeitnehmer mussten sich untereinander und mit den Möglichkeiten arrangieren, und der Staat musste die langfristige Verpflichtung eingehen, die Regulierung in die Hand zu nehmen. Die Arbeitgeber verwiesen zu Recht auf die Schwierigkeiten aufgrund des verlorenen Krieges und hielten die Einführung für verfrüht. Die Vertreter der Arbeitnehmer waren vor allem darüber verärgert, dass bestimmte Bevölkerungsschichten (wie die Landbevölkerung) ausgeschlossen wurden, und bemängelten das niedrige Niveau der Leistungen. Die Mehrheit unterstützte jedoch das Gesetz sowohl von Arbeitgeber- als auch von Arbeitnehmerseite, das letztendlich als Pakt zustande kam: Die Arbeitgeber stimmten der Altersversicherung zu, unter der Bedingung, dass sie anstelle der Arbeitslosenversicherung eingeführt wird; sie legen nur die geringstmögliche Belastung auf die Produktion, die unverzichtbar ist, um moderate Leistungen zu decken.

Die Verbindung der Rentenversicherung mit anderen früheren Krankenversicherungszweigen erfolgte so, dass zwar separate Gesetze für sie galten, aber die Verwaltungsaufgaben von einer einzigen Organisation wahrgenommen wurden. Daher war kein neues Gebäude oder erhebliche zusätzliche Ausgaben erforderlich. Die Arbeitgeber mussten nur eine einzige Erklärung abgeben und die Beiträge zusammenführen, die gleichzeitig eingezogen wurden (die Trennung erfolgte nachträglich). Dadurch konnten erhebliche Beträge eingespart werden. Die Einrichtungen des Rentensystems funktionierten auf der Grundlage von Selbstverwaltung. Die Generalversammlung, der Verwaltungsrat und die Ausschüsse bestanden zu je 50 Prozent aus Vertretern der Arbeitgeber und der Arbeitnehmer. Im Falle eines Pattens entschied der Vorsitzende, der die Regierung vertrat. Die Aufsicht oblag dem Innenminister. Die Versicherungsangelegenheiten der Arbeiter wurden vom Nationalen Sozialversicherungsinstitut (OTI) erledigt (sein Aufgabenbereich umfasste auch die Rentenversicherung für Bergarbeiter), die der privaten Angestellten von der Versicherungsanstalt für private Angestellte (MABI). Es war erforderlich, die Beziehung zu den betrieblichen Pensionskassen zu regeln (deren Mitglieder konnten nur reguläre Einkommen erzielende private Angestellte sein). Die Voraussetzung für ihre Anerkennung war, dass der Minister für Volkswohlfahrt und Arbeitsangelegenheiten ihre Satzung genehmigt und ihre

---

²⁶ MUNKÁCSI, 1929. 158.s.

Tätigkeit überwacht. Das Gesetz regelte nicht ihre Beiträge, aber der Arbeitgeber musste mindestens einen Betrag leisten, der dem von den Mitgliedern gezahlten entsprach. Die Rentenhöhe musste mindestens so hoch sein wie im obligatorischen System. Die Teilnahme war nicht an ein Einkommenslimit gebunden, aber die Obergrenze für die Rentenfestsetzung betrug ein jährliches Einkommen von 12.000 Pengő. Diese Kassen versprachen bei nur geringfügig höheren Beiträgen bessere Leistungen, hatten jedoch eine längere Wartezeit (10 Jahre), und ihre Einnahmen wurden auch durch betriebliche Beiträge erhöht, die nicht für die Gesundheitsversorgung verwendet wurden. Es gab jedoch keine staatliche Garantie für sie.

NACH 1938 BIS ENDE DES II. WELTKRIEGES

Gemäß dem Gesetz Nr. XII. von 1938 über die obligatorische Altersversicherung für wirtschaftliche Arbeitnehmer ist die Altersversicherung bereits für die niedrigsten Rangarbeitnehmer (Dienstboten, Tagelöhner usw.) obligatorisch. Das Funktionieren der Rentensystemeinrichtungen beruhte auf dem Grundsatz der Selbstverwaltung, wobei der Nationale Sozialversicherungsinstitut für die Verwaltungsaufgaben im Zusammenhang mit der Rentenversicherung der Arbeiter und das Privatangestelltenversicherungsinstitut für die Verwaltungsaufgaben der privaten Angestellten zuständig waren. Vor dem Zweiten Weltkrieg existierten auch in Ungarn qualitativ hochwertige private und betriebliche Pensionsfonds, die auch nach Einführung der staatlichen Versicherung weiterbestanden. Die ungarischen Rechtsvorschriften passten nahtlos zum westeuropäischen Modell.

ABSCHLUSS

Die Rentenversicherung in Ungarn unterlag zwischen 1929 und dem Zweiten Weltkrieg zahlreichen Veränderungen. Das Gesetz von 1936²⁷ regelte die obligatorische Alters-, Invaliditäts- und Hinterbliebenenversicherung für Beamte, während das Gesetz von 1938²⁸ die obligatorische Altersversicherung für wirtschaftliche Arbeitnehmer festlegte. Die Aufgaben im Zusammenhang mit den etwa 700.000 Versicherten wurden vom Nationalen Landwirtschaftlichen Versicherungsinstitut (OMBI) übernommen. Für landwirtschaftliche Arbeitnehmer gab es jedoch keine Krankenversicherung. Frauenarbeitnehmer erhielten einen geringeren Schutz: Für diejenigen, die in der Landwirtschaft arbeiteten, wurde lediglich eine Altersrente vorgesehen, und ihnen wurde eine längere Wartezeit auferlegt. Trotzdem erhielten sie eine geringere Leistung. Ab 1944 wurde das Rentenalter für Industrie- und

---

²⁷ CJH 1936. évi XXXVI. törvénycikk a gazdatisztek öregségi, rokkantsági és haláleseti kötelező biztosításáról

²⁸ CJH 1938. évi XII. törvénycikk a gazdasági munkavállalók kötelező öregségi biztosításáról

Handelsversicherte auf 60 Jahre gesenkt. Auffällig ist die (*Nicht-*)Beteiligung des Staates an den Grundlagen des Haushalts (Nichtübernahme der Beiträge). Gemäß einer Regierungsverordnung von 1933 sollte der Staat ab dem Haushaltsjahr 1933/34 jährlich mit 4 Millionen Pengő zum Altersversicherungsfonds des OTI und des MABI beitragen, wobei dieser Betrag über 50 Jahre hinweg jährlich um 5 Prozent steigen sollte. Die Verordnung wurde jedoch sofort ausgesetzt, solange dies aufgrund des Haushaltsausgleichs erforderlich sein würde, spätestens bis zum 31. Dezember 1944. Tatsächlich wurde dieser Betrag jedoch nie gezahlt. Die angesammelten Reserven dienten als Vorwand für verschiedene Zwecke: Arbeitgeber hätten die Belastungen reduziert, Interessenvertretungen hätten die Leistungen erhöht und der Staat hätte die Reserven auf verschiedene Weise genutzt. Obwohl das Gesetz die Verwendung der Reserven untersagte, erlaubte eine Gesetzesänderung von 1931 aufgrund der kritischen Situation im Krankheitsbereich die Aufnahme von Darlehen mit einem sehr günstigen Zinssatz von 4 Prozent als billige öffentliche Kredite. Schließlich führte die Regierung Stójay im Jahr 1944 unbegründete Rechtsänderungen durch: Sie senkte das Rentenalter auf 60 Jahre und erhöhte den Betrag der Stammrente auf das Vierfache. Die angesammelten Reserven wurden schließlich auf Anordnung der Regierung Stójay im Jahr 1944 für Rüstungszwecke verwendet, wodurch das frühere Vorausfinanzierungssystem nicht wiederhergestellt werden konnte.²⁹ Ungarn wechselte daher zum Umlageverfahren. Die gewaltigen Zerstörungen des Zweiten Weltkriegs betrafen auch die Rentenversicherung, das gesamte System brach praktisch zusammen. 1945 wurde die vollständige Selbstverwaltung der Sozialversicherung erklärt, und 1950 wurde ihre Leitung den Gewerkschaften übertragen, wobei das Institutionensystem vereinheitlicht wurde.

LITERATUR

1. A magyar társadalombiztosítás ötven éve 1892-1942. OTI, Budapest, 1943.
2. A magyar társadalombiztosítás tíz éve 1919-1929. OTI. Budapest, 1929.
3. BARTA, J. *A magánnyugdíjpénztári rendszer helye és szerepe a magyar nyugdíjrendszerben*. In. Miskolci Jogi Szemle 2011. Különszám 7-30.ss.
4. DEPPE, I. – FOERSTER, L. *125 Jahre gesetzliche Rentenversicherung August Dreesbach Verlag*. München 2014.

---

²⁹ SZABÓ S. - CSEMNICZKI K.: Nyugdíjrendszerünk 1929-től 1997-ig. In: Augusztinovic Mária (szerk.): *Körkép reform után. Tanulmányok a nyugdíjrendszerről*. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 2000, 28–50.ss. 34-35. s.

5. ESPING-ANDERSEN, G. *Towards the Good Society, Once Again?* In. ESPING-ANDERSEN, G. – GALLIE, D.– HEMERIJCK, A. – MYLES, J. (eds). *Why We Need a New Welfare State*. Oxford, 2002.
6. FAZEKAS Marianna – ASBÓTH Márton: *A humán-közszolgáltatások*. In Fazekas Marianna (szerk.): *Közigazgatási jog. Általános rész II*. Budapest, 2017.
7. HEALY, J. *The Care of Elder People: Australia and the United Kingdom*. *Social Policy and Administration*, 36. (2002) 1., 1–19.ss.
8. KRETUZER, L. *A munkaviszony a kereskedelemben*. Budapest, 1912
9. MUNKÁCSI, E. *Nyugdíjintézmények és munkaadók*. In. *Jogtudományi Közlöny* 1929. 61.évf. 17.sz.
10. NÉMETH, G. *Egészségbiztosítási alapmodellek* In. *Esély* 2007/5.
11. RASSOW, P. – BORN, K. E. *Quellensammlung zur Geschichte der deutschen Sozialpolitik 1867 bis 1914* Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz, 2014.
12. SZABÓ S. - CSEMNICZKI K.: *Nyugdíjrendszerünk 1929-től 1997-ig*. In: Augusztinovics Mária (szerk.): *Körkép reform után. Tanulmányok a nyugdíjrendszerről*. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 2000, 28–50.ss.
13. SZÁNTÓ, B. *Klassenkämpfe und Diktatur des Proletariats in Ungarn Herausgegeben vom Westeuropäischen Sekretariat der Kommunistischen Internationale* 1920.
14. TOKODY, G. *Deutschland und die Ungarische Räterepublik*. *Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae Akadémiai Kiadó*, Budapest, 1982.

GESETZGEBUNG

1. *Corpus Juris Hungarici (Magyar Törvénytár) Milleniumi emlékkiadás* Franklin-Társulat, Budapest, 1929-1945.
2. 1875. évi XXXII. törvénycikk - A népoktatási nyilvános tanintézetek s nyilvános kiseddóvó intézetek tanítóinak s nevelőinek nyugdíjazásáról, valamint azok özvegyeinek és árváinak gyámolításáról
3. 1885. évi XI. törvénycikk – Állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról
4. 1925. évi XXXIV. törvénycikk - A bányatörvény alá eső üzemekben és az ezekkel kapcsolatos ipari üzemekben foglalkozó munkásoknak és altiszteknek, valamint ezek családtagjainak nyugbérbiztosításáról
5. 1928. évi XL. törvénycikk - Az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról

6. 1928. évi XL. törvénycikk - Az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról
7. 1936. évi XXXVI. törvénycikk - A gazdatisztek öregségi, rokkantsági és haláleseti kötelező biztosításáról
8. 1938. évi XII. törvénycikk - A gazdasági munkavállalók kötelező öregségi biztosításáról

CONTACT

Dr. Ibolya Katalin Koncz

ibolya.koncz@uni-miskolc.hu

University of Miskolc, Faculty of Law

H-3515 Miskolc-Egyetemváros A/6.ép.

Hungary

The Racial Equality Proposal during the Paris Peace Conference of 1919 and its influence on modern antidiscrimination law*

Wojciech J. KOSIOR

Abstract

The Racial Equality Proposal of 1919 was a diplomatic proposal put forward by Japan at the Paris Peace Conference following World War I. The proposal called for the inclusion of a clause in the Covenant of the League of Nations that would recognize the principle of racial equality and the elimination of all forms of racial discrimination. The proposal was motivated in part by Japan's own experiences with racism, both at home and abroad, and was seen as a challenge to the prevailing assumptions and prejudices of the time. While the proposal was initially supported by a number of countries, including the United States and Great Britain, it ultimately failed to gain the necessary support and was not included in the final Covenant of the League of Nations. Despite this, the proposal had a lasting impact on the development of anti-discrimination law and the struggle for human rights around the world, and remains an important moment in the history of international relations and human rights.

Keywords:

race, equality, antidiscrimination law, Paris Peace Conference of 1919

INTRODUCTION

Racial equality refers to the idea that all human beings should be treated equally regardless of their race or ethnicity. It is a fundamental human right and a principle of justice that is recognized in various international laws and declarations, including the Universal Declaration of Human Rights.

The concept of racial equality is rooted in the belief that all individuals, regardless of their skin color, cultural background, or other attributes associated with race, have the same inherent dignity and worth. It calls for an end to discrimination, prejudice, and bias based on race and for the promotion of equal opportunities and access to resources for all people.

The Racial Equality Proposal of 1919 was a proposal made by Japan at the Versailles Peace Conference at the end of World War I. The proposal called for a statement affirming that all races are equal and should have equal rights, and for the inclusion of a racial equality clause

---

* This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-19-0419).

in the Treaty of Versailles. The proposal was mainly aimed at countering the racial discrimination faced by Japanese immigrants in the United States and the unequal treatment of Asians in general in various countries around the world. However, it was met with strong opposition from several Western powers, particularly the United States and Australia, who saw it as a threat to their own racial policies and interests.

The purpose of this article is to present the circumstances in which the above-mentioned proposal was made, its content and the attitude of the various parties participating in the peace conference. Importantly, the article aims to answer whether the proposal submitted by Japanese representatives can in fact be considered the basis of modern anti-discrimination law.

The study was based on research methods: historical and descriptive, taking into account the method of the genesis of legal norms.

1. BACKGROUND FOR RACIAL EQUALITY NEGOTIATIONS DURING THE PARIS PEACE CONFERENCE OF 1919

The Versailles Peace Conference was a gathering of representatives from various Allied powers that took place in Versailles, France, between January and June 1919. The conference aimed to negotiate the peace terms that would end World War I and establish a new international order. The conference was attended by the leaders of the victorious Allied powers, including President Woodrow Wilson of the United States, Prime Minister David Lloyd George of Great Britain, Prime Minister Georges Clemenceau of France, and Prime Minister Vittorio Orlando of Italy. Representatives from other countries and organizations, such as Japan and the League of Nations, were also present¹.

During the peace negotiation a wide range of issues related to the post-war settlement were discussed including territorial adjustments, disarmament, war reparations, and the creation of new states. One of the most contentious issues was the question of what to do with Germany, which was blamed for starting the war and was heavily penalized with territorial losses, disarmament, and significant financial reparations. The conference also established the League of Nations, an international organization that aimed to prevent future wars and promote cooperation between nations².

---

¹ Cf. INCH, G. A. *The Peace Conference of Paris, 1919*. In: *American Journal of International Law*, 1919, 13.2, p. 159-186; TRACHTENBERG, M. *Versailles after sixty years*. In: *Journal of Contemporary History*, 1982, 17.3, p. 487-506; BARTNICKI, A. R., et al. *Geopolityczne konsekwencje traktatu wersalskiego*. In: *Miscellanea Historico-Iuridica*, 2019, 18.1, p. 91-107.

² Cf. HENIG, R. *The Peace that Never Was: A History of the League of Nations*. Haus Publishing, 2019.

Being more particular, the conference aimed to negotiate peace treaties with the Central Powers (Germany, Austria-Hungary, and the Ottoman Empire) and to establish a new world order. Some of the key subjects discussed at the conference included: territorial adjustments, reparations, League of Nations, disarmament, war guilt and minorities and ethnic groups. The conference dealt with the redrawing of the map of Europe and the Middle East, with a focus on adjusting borders and creating new states. For example, the former German and Austro-Hungarian empires were dismantled, and new states such as Czechoslovakia, Yugoslavia, and Poland were established. Additionally the issue of war reparations was discussed in the manner that they should be paid by Germany and Austria-Hungary for the damage they caused during the war. The amount was eventually set at 132 billion gold marks. The conference was responsible for establishing the League of Nations, an intergovernmental organization designed to maintain world peace and prevent future conflicts and discussed the disarmament of Germany and other countries, as well as the regulation of the arms trade. The conference determined that Germany was responsible for starting the war and imposed significant penalties on the country as a result. What is important - from the point of view of this article - the conference discussed the treatment of minorities and ethnic groups in the new states being established, particularly in Eastern Europe. Therefore the Paris Peace Conference aimed to create a new world order that would prevent future wars and promote peace and stability.

Race was made a significant issue at the Paris Peace Conference, particularly regarding Japan's push for racial equality. Japan had been one of the victorious powers in World War I and had made significant contributions to the war effort, but it faced discrimination and racism from Western powers at the conference³.

Japan was one of the victorious nations and was represented at the conference⁴. At the conference, Japan sought to secure recognition of its gains in Asia during the war, particularly its acquisition of German territories in China and the Pacific, as well as its status as a major world power. However, Japan faced resistance from other Western powers, who were concerned about Japan's increasing influence in the region. Ultimately, the Treaty of Versailles and other peace treaties signed at the conference did recognize Japan's gains in Asia, but the country's demands for racial equality and a larger role in shaping the post-war world order were

---

³ Cf. LAUREN, P. G. *Human rights in history diplomacy and racial equality at the Paris peace conference*. In: *Diplomatic History*, 1978, 2.3, p. 257-278; LAUREN, P. G. *Human Rights in History: Diplomacy and Racial Equality at the Paris Peace Conference*. In: *Race and US Foreign Policy from 1900 through World War II*. Routledge, 2020. p. 99-120.

⁴ Cf. DICKINSON, F. R. *World War I and the triumph of a new Japan, 1919–1930*. Cambridge University Press, 2013.

largely ignored. This contributed to growing resentment and nationalism in Japan in the following years, which eventually led to its expansionist policies and involvement in World War II.

As Naoko Shimazu⁵ stated the negotiations for the racial equality proposal were prompted almost accidentally by an exchange which took place between the Japanese plenipotentiaries and President Wilson on 22 January 1919. Wilson was taken aback that the Japanese offered only measured support for the League at the plenary session. Essentially, the Japanese government had not realized until then that the acceptance of President Wilson's Fourteen Points as a basis for armistice effectively meant the acceptance of the League of Nations.

2. THE JAPANESE PEACE PROPOSAL – THE ORIGIN OF THE RACIAL EQUALITY PROPOSAL

As it was emphasized in the paragraph before, the racial equality proposal were prompted almost accidentally, because the proposal was not originally intended to have any universal implications. Instead, it was related to Japan's insecurity about its great power status in the new international organization⁶.

As the sources presents, the original version of the Japanese proposal had the following content:

“Nevertheless, if a League of Nations is to be established, the Japanese Government cannot remain isolated outside the League and should there appear any tendency towards the establishment of a definite scheme [the League], the Delegates will so far as the circumstances allow make efforts to secure suitable guarantees against the disadvantages to Japan which would arise as aforesaid out of racial prejudice”⁷.

Referring to the above statement, Naoko Shimazu⁸ stated that there can be no doubt from the above statement that the government's racial equality demand, if it can be called as such, was a highly particularistic and nationalistic expression of Japan's desire to prevent itself as a state and its nationals from suffering racial discrimination in the League of Nations. More specifically, the Japanese government was apprehensive about being racially discriminated

---

⁵ SHIMAZU, N. *Japan, race and equality: The racial equality proposal of 1919*. Psychology Press, 2009, p. 16.

⁶ SHIMAZU, N. *The racial equality proposal at the 1919 Paris Peace Conference: Japanese motivations and Anglo-American responses*, Hilary Term 1995, p 83.

⁷ SHIMAZU, N. *Japan, race...op.cit.*, p. 16-17. (especially footnote no 19).

⁸ SHIMAZU N. *The racial equality...op.cit.*, p. 80.

against by the Anglo- Saxon powers in the new international organization because of its unpleasant historical experience, ranging from anti-Japanese immigration legislation to strong distrust of Japan during the First World War. Hence, the "racial prejudice" clause had much to do with Japan's underlying sense of insecurity vis-a-vis Britain and the United States.

The Japanese delegation, led by diplomat and politician Baron Makino Nobuaki, proposed a clause in the Covenant of the League of Nations that would recognize the equality of all races and nations⁹. The proposal was motivated by Japan's desire to secure equal treatment for Japanese nationals living in other countries, particularly in the United States, Canada, and Australia. These countries had introduced discriminatory laws and policies that targeted Japanese immigrants, leading to tensions and diplomatic strains between Japan and these nations¹⁰.

The Japanese delegation argued that the proposal was necessary to prevent the emergence of racial discrimination and conflicts, which they believed were at the root of many of the world's problems. They also pointed out that Japan had been a loyal ally of the Western powers during World War I and deserved equal treatment and respect¹¹.

The Japanese proposal took the form of a request for an amendment to Article 21 of the League of Nations Covenant, which was submitted by the Japanese during the peace negotiations on February 13, 1918. It should be noted that Article 21 of the League of Nations Covenant pertained to the mandates system, which was established to administer the former colonies and territories of Germany and the Ottoman Empire. The negotiations around Article 21 were complex and contentious, reflecting the conflicting interests and priorities of the various countries involved¹².

As the sources presents, the original version of the Japanese proposal of the amendment to Article 21 had the following content:

---

⁹ Cf. SHIMAZU, N. *The Japanese attempt to secure racial equality in 1919*. In. Japan Forum. Taylor & Francis Group, 1989, p. 93-100; SHIMAZU, N. *Japan at the Paris Peace Conference of 1919: A Centennial Reflection*. In. Japan Review, 2019, 3.1; KEARNEY, R. *Japan: Ally in the Struggle Against Racism, 1919-1927*. In. Contributions in Black Studies, 1994, 12.1, p. 14; NAKANISHI, H., et al. *Japan at the Paris Peace Conference: Focusing on the Proposal to Abolish Racial Discrimination*. In. Japan Review, 2020, 3.3-4, p. 4-11.

¹⁰ DUDDEN, A. P. (ed.). *American empire in the Pacific: from trade to strategic balance, 1700-1922*. Routledge, 2022; GOTO-SHIBATA, H. *Internationalism and nationalism: Anti-Western sentiments in Japanese foreign policy debates, 1918-22*. In. Nationalisms in Japan. Routledge, 2006. p. 78-96. MORRIS-SUZUKI, T. *The Racial Equality Proposal: A Global View*, Japan Focus, 2005.

¹¹ TOWNSEND, S. *Japan and the League of Nations: Empire and World Order, 1914-1938*, University of Hawai'i Press 2009, pp. 139-152.

¹² Cf. COBBING, A. *Asia after Versailles: Asian Perspectives on the Paris Peace Conference and the Interwar Order, 1919-1933*. 2019.

“The equality of nations being a basic principle of the League of Nations, the High Contracting Parties agree to accord as soon as possible to all alien nationals of states, members of the League, equal and just treatment in every respect making no distinction, either in law or in fact, on account of their race or nationality”¹³.

The Japanese racial equality proposal put forth at the Paris Peace Conference in 1919 was met with a mixed reaction from other countries¹⁴.

Several European countries, including Britain and France, initially expressed support for the proposal, viewing it as a way to promote the principles of equality and justice that were central to the League of Nations. They also recognized that Japan had been a loyal ally during World War I and felt that the proposal was a way to show their gratitude.

Great Britain and France initially expressed support for the Japanese racial equality proposal put forth at the Paris Peace Conference in 1919. This support was largely motivated by the desire to maintain good relations with Japan, which had been a valuable ally during World War I. However, as the negotiations progressed, Britain and France became increasingly concerned about the potential impact of the proposal on their own interests. The British and French government were particularly worried that the proposal could undermine their control over their colonial holdings in Asia and the Pacific, which were home to large numbers of non-white subjects. As a result, Britain and France began to backtrack on its support for the proposal and ultimately opposed it¹⁵.

The United States also initially supported the Japanese racial equality proposal at the Paris Peace Conference in 1919. President Woodrow Wilson, who was a strong advocate of the League of Nations and believed in the importance of promoting peace and equality, endorsed the proposal and urged other nations to support it. However, the United States' support for the proposal was short-lived. As the negotiations continued, American politicians and diplomats became increasingly concerned about the potential impact of the proposal on their country's relationship with Australia and other countries with large colonial holdings. In particular, many Americans were worried that the proposal could lead to increased Japanese immigration to the

---

¹³ SHIMAZU, N. *Japan, race...op.cit.*, p. 20.

¹⁴ Cf. IMAMOTO, S. *Racial Equality Bill: Japanese Proposal at Paris Peace Conference: Diplomatic Manoeuvres and Reasons for Rejection*. Macquarie University (Division of Humanities, Department of Asian Languages), 2006.

¹⁵ GALONNIER, J. - SIMON, P. - RINGELHEIM, J. *Faire avec ou contre la race? Les dilemmes des organisations internationales*. In. *Critique internationale*, 2020, 1, p. 11-24.

United States, which was already a contentious issue¹⁶. They also feared that the proposal could threaten their country's control over its own colonies and territories, such as the Philippines and Guam. As a result, the United States ultimately withdrew its support for the Japanese racial equality proposal, which was a major disappointment for the Japanese delegation. The failure of the proposal contributed to a growing sense of disillusionment and resentment in Japan, which would eventually lead to increased tensions between the two countries and, ultimately, to the outbreak of World War II¹⁷.

Other countries, were strongly opposed to the proposal from the very beginning¹⁸.

The Australian government was concerned that the proposal could undermine its ability to maintain its white supremacist policies and that it could lead to increased Japanese immigration to the country, which was viewed as a threat to Australia's national identity¹⁹. Australia had already implemented a range of discriminatory laws and policies targeting Asian immigrants, including the Japanese, and it was reluctant to abandon these policies. In addition, Australia was worried that the proposal could lead to increased competition from Japanese businesses in Australia and the Pacific region, which would be detrimental to Australian interests. As a result, Australia led the opposition to the proposal, working closely with other like-minded countries such as New Zealand and Canada. Their opposition proved successful, and the proposal was ultimately not included in the final version of the League of Nations Covenant.

The proposal was supported by a number of countries, particularly those from the non-Western world, but it was ultimately defeated due to opposition from the Western powers. Of the 42 countries represented at the conference, 11 countries voted in favor of the proposal, including Japan, China, Brazil, and several other South American countries²⁰. The proposal also had the support of the smaller European countries, such as Belgium, Greece, and Serbia. However, the proposal was opposed by the major Western powers, including the United States, Great Britain, France, and Australia, who had significant influence over the outcome of the conference. The opposition from these countries ultimately led to the failure of the proposal and it was not included in the final version of the League of Nations Covenant. The defeat of

---

¹⁶ ALLERFELDT, K. *Wilsonian Pragmatism? Woodrow Wilson, Japanese Immigration, and the Paris Peace Conference*. In. *Diplomacy and Statecraft*, 2004, 15.3, p. 545-572; KAWAMURA, N. *Wilsonian idealism and Japanese claims at the Paris Peace Conference*. In. *Pacific Historical Review*, 1997, 66.4, p. 503-526.

¹⁷ KIMITADA, M. *Japanese Opinions on Woodrow Wilson in War and Peace*. In. *Monumenta Nipponica*, 1967, p. 368-389.

¹⁸ MACMILLAN, M. *Paris 1919: Six Months That Changed the World*. Random House, 2003, pp. 318-319.

¹⁹ HORNER, D. *Australian Estimates of the Japanese Threat, 1905-1941*. In. *Estimating Foreign Military Power*. Routledge, 2021. p. 139-171.

²⁰ MORRIS-SUZUKI, T. *The Racial Equality Proposal: A Global View*, Japan Focus, 2005.

the Japanese racial equality proposal had significant consequences for Japan's relationship with the West and contributed to Japan's growing sense of isolation and resentment towards the Western powers. It also had broader implications for the development of international law and the principles of equality and non-discrimination.

The failure of the racial equality proposal at the Paris Peace Conference in 1919 had a profound impact on Japan's perception of the Western world and its role in international affairs. Japan had hoped that the proposal would establish the principle of racial equality in international law and recognize Japan as an equal player on the world stage. The defeat of the proposal was a major disappointment for Japan and contributed to growing tensions between Japan and the Western powers, particularly the United States and Great Britain. The failure of the proposal also reinforced Japan's sense of isolation and disillusionment with the West, which contributed to the rise of Japanese nationalism and militarism in the years that followed. In response to the failure of the proposal, Japan began to adopt a more assertive foreign policy and to challenge the dominance of the Western powers in Asia. Japan also withdrew from the League of Nations in 1933 and pursued an aggressive policy of territorial expansion in Asia, leading to the outbreak of World War II in the Pacific. The failure of the racial equality proposal had significant consequences for Japan's relationship with the Western powers and contributed to the broader geopolitical tensions of the early 20th century²¹.

3. THE INFLUENCE OF THE RACIAL EQUALITY PROPOSAL OF 1919 ON THE DEVELOPMENT OF THE ANTI-DISCRIMINATION LAW.

The racial equality proposal put forth by Japan at the 1919 Paris Peace Conference was a significant moment in the history of the struggle for racial equality and the development of international law²².

Although the proposal was ultimately defeated, it had a lasting impact on the development of anti-discrimination laws and norms around the world²³. The proposal helped to raise awareness of the issue of racial discrimination and inspired activists and organizations to push for greater protections against discrimination in domestic and international law. In the years that followed, a number of countries adopted laws and policies aimed at combating

---

²¹ SHIMAZU N. *The racial equality...op.cit.*, p. 126-164.

²² WATERS M. C. - ESCHBACH K. *Immigration and Ethnic and Racial Inequality in the United States*. In: Annual Review of Sociology, Vol. 21, 1995, pp. 419-446.

²³ HAVELKOVÁ, B. - MÖSCHEL, M. (ed.). *Anti-Discrimination Law in Civil Law Jurisdictions*. Oxford University Press, USA, 2019; SCHWARCZ, D. *Towards a Civil Rights Approach to Insurance Anti-Discrimination Law*. In: DePaul L. Rev., 2019, 69, p. 657.

discrimination on the basis of race, ethnicity, and other factors. One of the most significant examples of this was the adoption of the Universal Declaration of Human Rights by the United Nations in 1948. The declaration recognized the inherent dignity and equal rights of all human beings, regardless of race, color, or other factors, and set a global standard for anti-discrimination laws and norms. The failure of the racial equality proposal also helped to inspire anti-colonial and anti-imperialist movements around the world, as many countries sought to assert their own independence and challenge the hegemony of the Western powers. These movements often included demands for greater protections against discrimination and calls for greater recognition of the rights and dignity of all people. The racial equality proposal was an important milestone in the history of anti-discrimination law and helped to lay the groundwork for the global movement towards greater equality and social justice that continues to this day.

As part of the development of international norms of anti-discrimination law, the following events can be distinguished²⁴. In 1945 the United Nations was established, with the aim of promoting peace, security, and human rights. The UN Charter includes provisions prohibiting discrimination on the basis of race, religion, and other factors. Then, in 1948 the Universal Declaration of Human Rights was adopted by the UN General Assembly. The declaration recognizes the equal and inalienable rights of all human beings, regardless of race, color, religion, or other factors. Afterwards, in 1964 the Civil Rights Act was passed in the United States, prohibiting discrimination on the basis of race, color, religion, sex, or national origin in employment, housing, and public accommodations²⁵. The next year, in 1965, the Race Relations Act was passed in the United Kingdom, prohibiting discrimination on the basis of race, color, or ethnic or national origin in employment, housing, and other areas. Ten years later, in 1975, the European Union adopted the Race Equality Directive, which required member states to prohibit racial discrimination in employment, education, housing, and other areas. Subsequently, in 1994 South Africa adopted a new constitution, which included provisions prohibiting discrimination on the basis of race, gender, and other factors. In 2001 the Durban Declaration and Programme of Action was adopted by the UN World Conference Against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, calling for a comprehensive and coordinated approach to combating discrimination and promoting human rights. One of the recent events was in 2019 when the UN marked the International Year of

---

²⁴ Cf. DOYTCHIEVA, M. *Governing racial justice through standards and the birth of 'White diversity': a Foucauldian perspective*. In: *Journal of Marketing Management*, 2020, 36.13-14, p. 1338-1365.

²⁵ HARRIGAN, B. - FRANZ, K. (ed.). *The Civil Rights Act of 1964: A Long Struggle for Freedom*. 2015.

Indigenous Languages, recognizing the importance of preserving and promoting linguistic diversity as a means of combating discrimination and promoting social inclusion.

These are just a few examples of the many ways in which anti-discrimination law has evolved since the Japanese racial equality proposal of 1919. The most important aspect of the Japanese proposal is that it helped to raise awareness of the issue of discrimination on the basis of race and inspired a range of efforts to combat such discrimination around the world. The following ways can be distinguished in which the proposal have influenced modern anti-discrimination law. Firstly, it affected on the recognition of the right to equality. The Japanese proposal asserted that all nations and races should be treated equally, and this idea has been incorporated into modern anti-discrimination law. The Universal Declaration of Human Rights, for example, recognizes the right to equality before the law and the right to be free from discrimination. Secondly, the proposal increased awareness of discrimination. The proposal drew attention to the issue of discrimination on the basis of race and helped to spark public debate about the problem. This heightened awareness has helped to pave the way for the development of anti-discrimination laws and policies around the world. Thirdly, it created background for legal protections against discrimination. The Japanese proposal helped to inspire the development of legal protections against discrimination in many countries as it was stated above. Fourthly, the proposal affected on the recognition of intersectionality. The Japanese proposal highlighted the interconnectedness of different forms of discrimination, such as discrimination on the basis of race, gender, and class. This idea has been incorporated into modern anti-discrimination law, which recognizes that discrimination can occur on the basis of multiple factors and seeks to address these intersecting forms of discrimination²⁶.

The Japanese racial equality proposal helped to raise awareness of discrimination on the basis of race and inspired a range of efforts to combat such discrimination around the world. Its legacy can be seen in the development of modern anti-discrimination law and the ongoing struggle for equality and social justice.

CONCLUSION

The Racial Equality Proposal of 1919 was a significant moment in the history of international diplomacy, marking a turning point in the struggle for racial equality and justice around the world. Proposed by Japan at the Paris Peace Conference at the end of World War I, the proposal called for the inclusion of a clause in the League of Nations Covenant that would

---

²⁶ BÚRCA, G. De. *The trajectories of European and American antidiscrimination law*. In. *The American Journal of Comparative Law*, 2012, 60.1, p. 1-22.

guarantee the equal treatment of all races and nations. Although the proposal was ultimately rejected by the Western powers, it laid the groundwork for future struggles against racism and colonialism.

At the heart of the Racial Equality Proposal was the idea that all human beings are equal, regardless of their race or ethnicity. This idea had been gaining ground in the early twentieth century, as people around the world began to question the legitimacy of colonialism and racial discrimination. Japan, which had emerged as a major world power in the aftermath of the Russo-Japanese War of 1904-05, was one of the leaders of this movement for racial equality. The Japanese delegation to the Paris Peace Conference was led by the diplomat and scholar Baron Makino Nobuaki, who was deeply committed to the cause of racial justice.

The Racial Equality Proposal was first introduced by Japan at the conference on February 11, 1919. It called for the inclusion of a clause in the League of Nations Covenant that would affirm the principle of racial equality and guarantee that all races and nations would be treated equally under the law. The proposal was supported by a number of other countries, including India, China, and several Latin American nations. However, it was fiercely opposed by the Western powers, particularly the United States, Britain, and Australia.

The reasons for this opposition were complex, but they were rooted in a deep-seated racism that was prevalent in the Western world at the time. Many Western leaders believed that their own race was superior to others, and they saw the proposal as a threat to their own power and privilege. They also feared that it would give non-white nations too much influence in the League of Nations, which they saw as a Western-dominated institution.

Despite these objections, Japan continued to push for the inclusion of the Racial Equality Proposal in the League of Nations Covenant. It was a passionate and articulate advocate for the cause of racial equality, and it won the support of many people around the world. However, the Western powers were ultimately able to block the proposal, and it was not included in the Covenant.

The rejection of the Racial Equality Proposal was a bitter disappointment for Japan and for people of color around the world. It was seen as a clear sign that the Western powers were not willing to grant true equality to non-white nations, and it was a setback for the cause of racial justice. However, the proposal was not a complete failure. It had succeeded in drawing attention to the issue of racial equality and had raised awareness about the need to fight against racism and colonialism. It had also inspired many people around the world to continue the struggle for equality and justice.

In conclusion, the Racial Equality Proposal of 1919 was a groundbreaking moment in the history of international diplomacy and a powerful statement in support of racial equality and justice. Although it was ultimately rejected by the Western powers, it paved the way for future struggles against racism and colonialism and inspired generations of activists to continue the fight for a more just and equal world. Today, we can look back on the proposal with pride and admiration for the courage and vision of those who fought for its inclusion in the League of Nations Covenant.

Today, the legacy of the Japanese proposal can be seen in the many legal protections and social movements that seek to promote equality and combat discrimination in all its forms. While there is still much work to be done to ensure that all people are treated with dignity, respect, and equality under the law, the Japanese proposal remains an important reminder of the power of advocacy, and the importance of standing up for what is right.

LITERATURE

1. ALLERFELDT, K. *Wilsonian Pragmatism? Woodrow Wilson, Japanese Immigration, and the Paris Peace Conference*. In. *Diplomacy and Statecraft*, 2004, 15.3.
2. BARTNICKI, A. R. et al. *Geopolityczne konsekwencje traktatu wersalskiego*. In. *Miscellanea Historico-Iuridica*, 2019, 18.1.
3. BÚRCA, G. De. *The trajectories of European and American antidiscrimination law*. In. *The American Journal of Comparative Law*, 2012, 60.1.
4. COBBING, A. *Asia after Versailles: Asian Perspectives on the Paris Peace Conference and the Interwar Order, 1919–1933*. 2019.
5. DICKINSON, F. R. *World War I and the triumph of a new Japan, 1919–1930*. Cambridge University Press, 2013.
6. DOYTCHEVA, M. *Governing racial justice through standards and the birth of ‘White diversity’: a Foucauldian perspective*. In. *Journal of Marketing Management*, 2020, 36.13-14.
7. DUDDEN, A. P. (ed.). *American empire in the Pacific: from trade to strategic balance, 1700-1922*. Routledge, 2022.
8. FINCH, G. A. *The Peace Conference of Paris, 1919*. In. *American Journal of International Law*, 1919, 13.2. (online version).
9. GALONNIER, J. - SIMON, P. - RINGELHEIM, J. *Faire avec ou contre la race? Les dilemmes des organisations internationales*. In. *Critique internationale*, 2020, 1.

10. GOTO-SHIBATA, H. *Internationalism and nationalism: Anti-Western sentiments in Japanese foreign policy debates, 1918–22*. In. *Nationalisms in Japan*. Routledge, 2006. p. 78-96. MORRIS-SUZUKI, T. *The Racial Equality Proposal: A Global View*, Japan Focus, 2005.
11. HAVELKOVÁ, B. - MÖSCHEL, M. (ed.). *Anti-Discrimination Law in Civil Law Jurisdictions*. Oxford University Press, USA, 2019.
12. HENIG, R. *The Peace that Never Was: A History of the League of Nations*. Haus Publishing, 2019.
13. HORNER, D. *Australian Estimates of the Japanese Threat, 1905-1941*. In. *Estimating Foreign Military Power*. Routledge, 2021.
14. HORRIGAN, B. - FRANZ, K. (ed.). *The Civil Rights Act of 1964: A Long Struggle for Freedom*. 2015.
15. IMAMOTO, S. *Racial Equality Bill: Japanese Proposal at Paris Peace Conference: Diplomatic Manoeuvres and Reasons for Rejection*. Macquarie University (Division of Humanities, Department of Asian Languages), 2006.
16. KAWAMURA, N. *Wilsonian idealism and Japanese claims at the Paris Peace Conference*. In. *Pacific Historical Review*, 1997, 66.4.
17. KEARNEY, R. *Japan: Ally in the Struggle Against Racism, 1919-1927*. In. *Contributions in Black Studies*, 1994, 12.1.
18. KIMITADA, M. *Japanese Opinions on Woodrow Wilson in War and Peace*. In. *Monumenta Nipponica*, 1967.
19. LAUREN, P. G. *Human rights in history diplomacy and racial equality at the Paris peace conference*. In. *Diplomatic History*, 1978, 2.3.
20. LAUREN, P. G. *Human Rights in History: Diplomacy and Racial Equality at the Paris Peace Conference*. In. *Race and US Foreign Policy from 1900 through World War II*. Routledge, 2020.
21. MACMILLAN, M. *Paris 1919: Six Months That Changed the World*. Random House, 2003.
22. NAKANISHI, H. et al. *Japan at the Paris Peace Conference: Focusing on the Proposal to Abolish Racial Discrimination*. In. *Japan Review*, 2020, 3.3-4.
23. SCHWARCZ, D. *Towards a Civil Rights Approach to Insurance Anti-Discrimination Law*. In. *DePaul L. Rev.*, 2019, 69.
24. SHIMAZU, N. *Japan, race and equality: The racial equality proposal of 1919*. Psychology Press, 2009.

25. SHIMAZU, N. *Japan at the Paris Peace Conference of 1919: A Centennial Reflection*. In. Japan Review, 2019, 3.1.
26. SHIMAZU, N. *The Japanese attempt to secure racial equality in 1919*. In. Japan Forum. Taylor & Francis Group, 1989.
27. SHIMAZU, N. *The racial equality proposal at the 1919 Paris Peace Conference: Japanese motivations and Anglo-American responses*, Hilary Term 1995 (online - ora.ox.ac.uk)
28. TOWNSEND, S. *Japan and the League of Nations: Empire and World Order, 1914-1938*, University of Hawai'i Press 2009.
29. TRACHTENBERG, M. *Versailles after sixty years*. In. Journal of Contemporary History, 1982, 17.3.
30. WATERS M. C. - ESCHBACH K. *Immigration and Ethnic and Racial Inequality in the United States*. In. Annual Review of Sociology, Vol. 21, 1995.

CONTACT

Wojciech J. Kosior, PhD., LL.M.

wkosior@ur.edu.pl

Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Nauk Prawnych

[University of Rzeszow, Institute of Legal Studies]

35-068 Rzeszów, ul. Grunwaldzka 13

Poland

ORCID: 0000-0002-4710-4523

Návrhy a projekty k otázke vojnových škôd a spôsoby ich náhrady nepriateľskými štátmi formulované československou delegáciou*

Proposals on the issue of war damages and methods of compensation by enemy states formulated by the Czechoslovak delegation

Dominika KOVÁČOVÁ

Abstrakt

Štúdia sa zaoberá klasifikáciou vojnových škôd stanovenou československou delegáciou, resp. jej členmi, ktoré vznikli počas prvej svetovej vojny Československej republiky. Pojednáva o spôsoboch náhrady škody porazenými štátmi prezentovaných československou delegáciou. Opisuje návrhy československej delegácie na vznik koordinačného orgánu vo vzťahu k plneniu náhrad povinnými štátmi a zároveň predkladá rámec kompetencií tejto komisie.

Kľúčové slová:

vojnové škody, prvá svetová vojna, československá delegácia, Parížska mierová konferencia, reparácie

Abstract

The article deals with the classification of war damages that occurred during the First World War in the Czechoslovak Republic. The author of the classification is the Czechoslovak delegation, or some of its members. The article discusses the methods of compensation for damage presented by the Czechoslovak delegation. It describes the Czechoslovak delegation's proposals for the establishment of a coordinating body that would control the fulfillment of compensation. At the same time, the article presents the framework of competences of this commission.

Key words:

war damage, First World War, Czechoslovak delegation, Paris Peace Conference, reparations

---

* Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419.

ÚVOD

Prvá svetová vojna bola v porovnaní s predchádzajúcimi vojnami extraordinárnou v mnohých oblastiach. Okrem iného bola vojnou spravujúcou sa už podľa článkov druhej Haagskej dohody prijatej v roku 1907, obsahujúcou Dohodu o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny.² Po ukončení prvej svetovej vojny sa prirodzene objavuje otázka náhrady škôd spôsobených v priebehu vojny. Československá republika ako novovzniknutý štát po rozpade Rakúsko-Uhorska sa podobne ako ďalšie nové štáty v Európe etabluje na základe prirodzeného práva národa na sebaurčenie, obsiahnutého v jednom z bodov programu amerického prezidenta W. Wilsona.³

Československo sa okrem iného pripravuje na Parížsku mierovú konferenciu, kde mu je umožnené zúčastniť sa na strane víťazov, podľa generálnej klasifikácie v skupine bojujúcich štátov s obmedzenými záujmami. Tie mali rovnako ako aj štáty, ktoré počas vojny prerušili diplomatické styky s centrálnymi mocnosťami, právo byť prizvané k jednaniam len vtedy, ak sa pojednávanie týkalo ich záležitosti. Československá republika sa v rámci prípravy na Parížsku mierovú konferenciu snažila skompletizovať dostatok podkladového materiálu k jednaniam na konferencii, či už v otázkach teritoriálnych požiadaviek, ale aj v otázkach vojnových reparácií. Prípravou materiálov na mierovú konferenciu sa zaoberal koordinačný orgán vo veciach konferencie- Úrad pre prípravu mierovú konferenciu (ďalej len ako „Úrad“),⁴ oficiálne zriadený nariadením vlády č. 54/1918 Sb. z dňa 29.novembra 1918. Úrad mal veľmi širokú agendu, pôsobili v ňom odborníci z mnohých oblastí a okrem iného bolo nevyhnutné pripraviť aj relevantné doklady o prípadných požadovaných nárokoch a ich výške.

1 VOJNOVÉ ŠKODY

Odborníci a znalci sa snažili určiť o akých škodách a v akom rozsahu sa bude jednať zo strany Československa. Majetkové škody spôsobené vojnou bolo možné vo všeobecnosti rozdeliť na dve veľké skupiny. Do prvej skupiny možno zaradiť škody spôsobené priamo štátu, akými boli napríklad náklady na mobilizáciu, vydržiavanie vojska, opotrebovanie a zničenie vojenského materiálu, náklady v súvislosti s vedením vojny, náklady na demobilizáciu,

² Bližšie pozri: HOBZA, A. *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*. Praha: vlastní náklad, 1931.

³ Bližšie pozri: VOCHOČ, V. *Mírové smlouvy 1919-1920*. Občanská knihovna, svazek 56. Vydáno péčí Ministerstva školství a národní osvěty ve státním nakladatelství v Praze, 1924, s. 7.

⁴ CHODĚJOVSKÝ, J. Vědci uprostřed "velké politiky": pařížská mírová jednání ve svědectví odborných poradců československé delegace. In: DEJMEK, J. *Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011, s. 145. K činnosti, diverzifikácii na sekcie a personálu pozri bližšie: VÁCHA, Z. *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012.

zaopatrenie vdov, sirôt a invalidov. Okrem škôd spôsobených priamo štátu existovali aj škody spôsobené súkromníkom, t.j. súkromným podnikateľom. Prirodzene, škody spôsobené vojnou sa mohli pri iných štátoch ďalej rozlišovať aj na škody spôsobené pozemnou vojnou a na škody spôsobené námornou vojnou. Československo sa však žiadnym spôsobom (ani aktívnym ani pasívnym) nezúčastnilo, na rozdiel od iných štátov, na námornej vojne, preto vyčíslenie a požiadavka na náhradu škôd v prípade Československa na rozdiel od iných štátov neprichádzala do úvahy.⁵

Vo všeobecnosti sa podľa mienky odborníkov mali škody spôsobené štátom a ich náhrada spravovať na základe určitých všeobecne uznávaných zásad medzinárodného práva. Preto ich definovanie, vyčíslenie a náhrada mali závisieť od prípadu k prípadu, mali sa riadiť výsledkom vojny a tiež mali závisieť od ekonomického stavu porazených štátov. Členovia československej delegácie pripravili aj Memorandum o všeobecných zásadách, týkajúcich sa náhrad za vojnové škody. Pri stanovovaní právnych zásad o náhrade vojnových škôd vychádzali z nasledujúceho roztriedenia náhrad, či išlo o škody:

1. Spôsobené odňatím či zničením vecí
2. Spôsobené riadnym vedením vojny alebo o vojnové činy priečiace sa uznávaným zásadám medzinárodného práva (preto sa v ďalších podkapitolách stretávame so škodami spôsobenými legálnym vedením vojny, alebo ilegálnym)
3. Spôsobené vojnovými činmi či škody, ktoré vznikli z podnetu vojny
4. Spôsobené štátu ako celku alebo spôsobené súkromníkom

Podľa názorov československej delegácie mala platiť zásada, podľa ktorej:

- a) *„škody spôsobené na území okupované mať odňatím, alebo zničením alebo poškodením vecí nahradiť in natura, iba že by išlo o zničenie vecí nezastupiteľných, za ktoré sa dá plná náhrada peňažná“*
- b) *Ak bola vlastníkovi daná okupujúcou mocnosťou náhrada samostatne v menej cenných platidlách s vnúteným kurzom, platí zásada ad a), avšak vlastník je povinný vrátiť ti toľko, koľko obdržal podľa vnútornej hodnoty úplaty v dobe platenia.“⁶*

Ak nešlo o škody spôsobené na okupovanom území, ani o škodu spôsobenú chybou uznaných zásad medzinárodného práva rozoznávali autori memoranda:

---

⁵ AMZV, Mírová konferencia a reparace 1918-1938, k.č. 6, Válečné škody, č.1

⁶ AMZV, Mírová konferencia a reparace 1918-1938, k.č. 6, Válečné škody, č.1, Memorandum o obecných zásadách, týkajúcich se náhrad ze škody válečné, s. 1.

- I. Priame vojnové škody spôsobené štátu ako celku (napr. náklady na mobilizáciu, náklady na vedenia vojny, výdavky na vojakov, zaopatrenie vdov, sirôt, invalidov...) Pri tomto type náhrad bolo možné vyčíslit' ich výšku pomerne jednoducho, náhrada sa dá poskytnúť podľa presne vynaložených nákladov.
- II. Nepriame vojnové škody spôsobené štátom ako celku bolo možné ďalej rozdeliť na ujmy, ktoré štát utrpel vojnou na svojich príjmoch napr. obsadením územia, znížením príjmu z ciel a i. Subsumovali sa tu aj ujmy, ktoré štát ako celok utrpel vojnou alebo z podnetu vojny nepriamo (napr. úbytok obyvateľstva a jeho pracovná schopnosť, znehodnotenie meny a i.) Vymenované škody už však nie je možné jednoznačne číselne určiť.
- III. Priame a nepriame vojnové škody spôsobené súkromníkom, ktoré vyžadujú podrobnejšie roztriedenie tiež rôzne riešenia od prípadu k prípadu, preto by sa pri tomto type náhrad škôd mal podávať podľa autorov memoranda v prílohe zvláštny projekt s návrhom, aby prejednanie o týchto škodách bolo oddelené a prešlo pod rozhodovanie zvláštnej subkomisie.⁷

Československo sa v rámci príprav rozhodla zamerať špecifickejšie aj na škody spôsobené súkromníkom- súkromným podnikateľom, a to na škody spôsobené priamo vojenskými aktmi a tiež na škody spôsobenými z podnetu vojny.⁸

1.1 Ďalšie klasifikovania škôd

Škody sa ďalej v zásade rozdeľovali na tie, ktoré boli spôsobené v dôsledku prijatých opatrení alebo na iné škody spôsobené aktami nepriateľskými. V rámci škôd spôsobenými vojenskými opatreniami sa malo rozlišovať, či škody vznikli na operačnom území, alebo na okupovanom.

Na operačnom území na škody následne typizovali podľa toho, či sa jednalo o legálne vedenie vojny alebo ilegálne. V rámci legálneho vedenia vojny mohlo dôjsť k škodám na štátnom majetku, nepriamym škodám na štátnom majetku, ku škodám spôsobeným osobám.

Škody na štátnom majetku mohli predstavovať zničenie a opotrebovanie vojenského materiálu, dopravných prostriedkov, dopravných ciest (či už železničných tratí, mostov, tunelov, ciest) a štátnych a verejných budov. Nepriamymi škodami bolo možné definovať zničenie alebo oslabenie daňových subjektov, náklady okamžitých obranných opatrení (napr. doprava obyvateľstva do zázemia), uvedenie vojnou zasiahnutého územia do stavu

---

⁷ Tamtiež, s. 1-3.

⁸ AMZV, Mírová konferencia a reparace 1918-1938, k.č. 6, Válečné škody, č.1

znemožňujúceho riadne hospodárske využívanie (napr. vykopanie zákopov, zaplavenie dolov, polia boli posiate granátmi- boli na nich tanky, mŕtvoly, teda všetko, čo znemožňovalo riadne obhospodarovanie pôdy). Z pohľadu škôd, ktoré vznikli fyzickým osobám sa klasifikovali najmä zranenia a usmrtenia vojakov a následky s tým súvisiace (strata živiteľa a rodiny), zranenia a usmrtenia nekombatantov konajúcich proti predpisom medzinárodného práva. V rámci nelegálneho vedenia vojny vznikli škody samozrejme aj štátu, ale škody vznikli najmä obyvateľstvu, v dôsledku nútenia obyvateľstva nepriateľského štátu k vojenským povinnostiam a iným vojenským úkonom.

Na okupovanom území v rámci legálnej okupácie vznikli jednak škody štátu (napr. úbytok daňových poplatníkov, nemožnosť pomoci v rámci medzinárodných stykov udržiavať úroveň hospodárskeho života) a tiež osobám, zahrňujúce usmrtenie a zranenia nekombatantov konajúcich proti predpisom medzinárodného práva. Na okupovanom území k najväčším škodám použitím ilegálnych aktov došlo najmä vo vzťahu k osobám, keď dochádzalo k usmrteniu obyvateľstva, čím sa porušovali predpisy Haagskej dohody,⁹ ale tiež k zraňovaniu, zavliekaniu obyvateľstva do iných krajín v cieľom hospodársky oslabiť okupované územie a ďalšie.

K druhej skupine škôd spôsobených aktami nepriateľských štátov sa subsumovali škody spôsobené vojnovým zajatcom a internovaným osobám spôsobom, ktorí bol v rozpore s medzinárodnými predpismi a tiež tu radili všetky škody spôsobené ostatnými nepriateľskými aktami. Do podskupiny patril napríklad akt vydaný v nepriateľských štátoch zakazujúci obchodovanie s Dohodou, nútená likvidácia a sekvestrácia majetku dohodových štátnych príslušníkov, ale keď dohodoví štátni príslušníci boli väznení alebo internovaní bez toho aby išlo o výkon právoplatného rozhodnutia a mnoho ďalších škôd.¹⁰

1.2 Škody spôsobené súkromným podnikateľom

Súkromníkom z podnetu vojny podľa klasifikačným kritérií škôd v prípravnom materiály Úradu mohli vzniknúť škody spôsobené buď opatreniami tzv. hospodárskeho vojnového práva, pokiaľ je možné pokladať ich za opatrenia odôvodnenými záujmom na víťazstve. Po ďalšie sa rozlišovali škody spôsobené opatreniami proti cudzincom a škody spôsobené prevratom štátnych právnych poriadkov príslušníkov cudzích štátov. Zaradili sem aj škody spôsobené inými skutočnosťami, sprevádzajúcimi vojnu (napr. majetok cudzích štátnych príslušníkov bol pri nepokojoch poškodený, pohľadávky splatné v znehodnotených peniazoch stratili hodnotu

⁹ Bližšie pozri Haagsku dohodu, IV. Zákony a zvyky pozemnej vojny z dňa 18. októbra 1907.

¹⁰ AMZV, Mírová konferencia a reparace 1918-1938, k.č. 6, Válečné škody, č.3, s.1-4.

a škody, ktoré vznikli vplyvom vojnových udalostí, keď došlo k odňatiu možnosti na zárobok či už pracovný alebo kapitálový), a tiež škody v dôsledku opatrení vlády, ktoré viedli ku konfiškácii majetkov, či nútenej správe majetku.

V prvej skupine mohlo dôjsť k škode vydaním opatrení zakazujúcim obchod so znepriateleným zahraničím a zákazom platieb do nepriateľskej cudziny, zasiahnutím vydaných opatrení do súkromných práv cudzích štátnych príslušníkov, a to najmä v súvislosti s právami k nehmotným statkom (autorské a patentné práva) a poslednou podskupinou mohli byť opatrenia zavádzajúce vnútenú likvidáciu a sekvestráciu majetku cudzích štátnych príslušníkov, pokiaľ sa nejednalo o riadne opatrenia vyvolané neprítomnosťou subjektu.

Druhú skupinu tvorili opatrenia proti cudzincom, zahrňujúce konfiškáciu majetku mimo prípadov, ktoré by sa dali subsumovať pod predchádzajúce opatrenia do súkromných práv cudzincov, najmä v súvislosti s právami nehmotných statkov. Ďalej tu patrili prípady, keď sa nebrali do úvahy nároky cudzincov pri rozdeľovaní máj exekučných, konkurzných a podobne. Škody mohli byť tiež spôsobené cudzincom nemožnosťou vypočutia na súde, internovaním alebo väznením aj v prípadoch, že nešlo o výkon o riadnej právomoci alebo o osoby podliehajúcej vojenskej povinnosti. V poslednom rade cudzincom mohla vzniknúť škoda, ak boli vykázaní a neposkytol sa im čas aby si stihli zariadiť potrebné náležitosti.¹¹

2 SPÔSOBY NÁHRADY

Po zadefinovaní škôd, ktoré vznikli Československu plánovala československá delegácia uplatňovať svoje nároky aj na základe defínovania určitých predpokladov, ktoré by Československo oprávňovali požadovať náhrady. Československá delegácia musela okrem iného spracovať aj svoju *obhajobu*, opísať stav národa od začiatku vojny, jeho vzťah k Rakúsko-Uhorsku a kedy a akým spôsobom začala inklinovať k dohodovým štátom, resp. ako prebiehal samotný odboj, čo následne odborníci (vysokoškolskí učitelia, členovia československej delegácie na mierovej konferencii v Paríži- J. Kallab a J. Krčmář) zhrnuli do memoranda. Memorandum o náhradách dostala podobu v polovici februára 1919. Pravdepodobne aj takáto forma obhajoby mala byť jedným z nevyhnutných bodov, aby bolo možné žiadať náhradu za spôsobené škody. Po charakteristike faktického a právneho stavu vyplývali pre posúdenie československých náhradových nárokov nasledujúce predpoklady:

1. *„Československý národ po celú dobu vojny bol pod násilnou vládou cudzej moci, ktorá sa rovná vojnovej okupácii.*

---

¹¹ AMZV, Mírová konferencia a reparace 1918-1938, k.č. 6, Válečné škody, č.1, s.7-8.

2. *Táto moc vedľa škôd, ktoré sú nutne spojené s každým vedením vojny a s každou okupáciou úmyselne spôsobilá národu československému opatrenia, priečiacimi sa nie len zásadám ľudskosti a spravodlivosti, ale i uznaným zásadám práva medzinárodného, ďalšie protiprávne škody.*
3. *Podstata týchto ďalších škôd ukazuje na spôsob ich nápravy. Ide o to, aby škodcom bolo uložené retablovať in natura hospodársku potenciú československého štátu, k rukám československej vlády, ktorá by vykonala primeranú distribúciu.*¹²

Svoje potencionálne nároky jednoducho zhrnuli do troch predpokladov, kde sa v skratke vyjadril nútený stav nadvlády cudzej moci, prirovnávajúcej sa k vojnovkej okupácii, ktorá okrem iného vnútila československému národu opatrenia priečiace sa zásadám ľudskosti, spravodlivosti a medzinárodného práva. V memorande je v predpokladoch navrhnutý aj spôsob náhrady škody smerujúci k Rakúsku a Maďarsku, ktorý sa realizovať odovzdaním reparácií priamo československej vláde, ktorá následne realizuje ich prerozdelenie.

Československá delegácia okrem vyššie spomenutých štátov žiadala úhrada vojnových náhrad prirodzene aj od Nemecka a tiež od Bulharska a Turecka, ako porazených štátov. Náhrady, ktoré mali porazené štáty poskytnúť podľa autorov vo forme tovarov, mali byť vyjadrené v zlate. Preto bolo nevyhnutné stanoviť zásady, na základe ktorých bude prípad od prípadu určovaná cena jednotlivých tovarov a tiež náhrada za tovar, ktorý nebude včas dodaný. Podľa zásad, z ktorých chcú vychádzať autori memoranda, k odovzdaniu tovarov- teda poskytnutia *in natura* náhrad, by malo dôjsť na mieste, kde došlo k spôsobeniu škody. V dôsledku toho by bolo najprimeranejšie určiť konkurenčnú cenu daného tovaru v prijímacom mieste, a to najideálnejšie ešte na hranici. Ak by k stanoveniu ceny tovarov a jeho odovzdávaniu prijímaciemu štátu dochádzalo na hraniciach, mal by mať povinný štát uloženú povinnosť strpieť prepravu tovarov určenými príslušníkmi prijímajúceho štátu jeho dopravnými prostriedkami z hraníc do vnútrozemia a späť na dobu nevyhnutnú na prepravu bez nároku na náhradu. V prípade úrokov z omeškania mali byť hradené v rovnakom tovare ako kapitál.

---

¹² AMZV, Mírová konferencia a reparace 1918-1938, k.č. 6, Válečné škody, č. 6, Memorandum o postavení československého národa za války, o povaze škod, které válkou utrpěl, o důvodech, svědčících povinností centrálních mocností k náhradě a o způsobu této náhrady z dne 16. februára 1919, s. 6-7.

2.1 Medzinárodná komisia na vymáhanie a rozdeľovanie náhrad uložených nepriateľským štátom

Československá delegácia okrem iného navrhla zriadiť aj zvláštnu medzinárodnú komisiu určenú na vymáhanie a rozdeľovanie náhrad uložených nepriateľským štátom (ďalej len ako „Komisia“). Predpokladalo sa totiž, že náhrada nepriateľským štátom uložená sa má splácať v ročných lehotách a mala byť rozvrhnutá medzi jednotlivé spojenecké štáty. Preto by bolo vhodnejšie z logistického aspektu zriadenie komisie, ktorá by prebrala celú agendu naturálnych náhrad.

Úlohy komisie československá delegácia aj bližšie definovala. Komisia by tak mala predpisovať povinným štátom v priebehu dvoch rokov dopredu druhy a kvantitu tovarov, ktoré mali porazené štáty v priebehu nasledujúcich piatich rokov dodávať oprávneným štátom. Komisia sa mala zároveň pri predpisovaní tovarov a množstva riadiť prejavými požiadavkami jednotlivých štátov. Komisia mala plniť aj úlohu akéhosi arbitra v prípadných sporoch o otázkach náhrad, ktoré vznikli medzi jednotlivými spojeneckými štátmi alebo medzi oprávneným štátom a nepriateľským.

Komisia mala tiež za úlohu uistiť ovať sa prostredníctvom zvláštnych kontrolných orgánov, že nepriateľské štáty plnia svoje záväzky a rozhodovať o prípadných sťažnostiach vznesených v tomto smere. Vykonávať mala aj tzv. ročné zúčtovanie koncom roka o skutočne dodaných tovaroch. Mala stanoviť spôsob, akým sa majú hradiť úroky z omeškania v prípade, ak by časť tovarov pripadajúca na rok nebola dodaná oprávneným štátom celá. Komisia mala podľa návrhu československej delegácie navrhovať represívne opatrenia pre nepriateľské štáty, smerujúce k Spoločnosti národov, ak by došlo k porušovaniu podmienok pokiaľ v spojitosti s náhradou škôd. Komisia mala okrem vyššie spomínaných kompetencií aj nariaďovať, prípadne aj vynucovať opatrenia, ktoré sú potrebné k riadnemu vyúčtovaniu dodaného tovaru. K naplneniu tejto úlohy mala Komisia v prijímacích staniach jednotlivých spojeneckých štátov mať k tomu potrebné kontrolné orgány.

Československá delegácia v obsahu memoranda neopomenula ani prípad, ak by chcel niektorý oprávnený štát profitovať na úkor iných, resp. niektorý nepriateľský štát chcel poskytnúť niektorému spojeneckému oprávnenému štátu možnosť zvláštnej výhody na úkor ostatných. Preto bolo nevyhnutné dohodnúť pre taký prípad zásady:

„ a) Že až do úplného nahradenia všetkých škôd vojnových všetkým spojeneckým štátom sú akékoľvek zmluvy medzi niektorým spojeneckým štátom a niektorým štátom nepriateľským platné len so schválením medzinárodnej komisie uvedenej ad 3.

b) že rozdeľovanie náhrad vnútri spojeneckých štátov deje sa síce ich vlastnými orgánmi podľa zásad každým z nich samostatne stanovených. Vylúčená však je taká úprava, pri ktorej by občania spojeneckého štátu prichádzali z podnetu škôd nimi uplatňovaných do styku so štátom nepriateľským alebo s jeho občanmi, napr...“¹³

ZÁVER

Náhrada škôd bola nakoniec upravená aj v jednotlivých mierových zmluvách. V prípade mierovej zmluvy s Nemeckom bola upravená v Časti VIII., Náhrada škôd: „*Vlády spojené a združené prehlasujú a Nemecko uznáva, že Nemecko a jeho spojenci sú ako pôvodci zodpovední za všetky straty a škody, ktoré utrpeli vlády spojené a združené a ich štátni príslušníci následkom vojny nútené im napadnutím od Nemecka a spojencov.*“¹⁴ Obdobné znenie nájdeme aj v mierovej zmluve s Rakúskom, tiež v Časti VIII., Náhrada škôd, pričom znenie je totožné.¹⁵ Rovnako je to aj mierovej zmluve s Maďarskom, náhrada škôd je upravená Časti VII., počnúc čl. 161.¹⁶ Podobný proces ako prebiehal na úrovni československej delegácie prebiehal aj v iných delegáciách dohodových štátov. Aj samotná československá delegácia vo svojich návrhoch a memorandách mnohokrát prizerala na návrhy francúzske, anglické, americké a pravdepodobne sa nimi aj inšpirovala.

Po klasifikácii škôd československou delegáciou sa neskôr muselo z praktického hľadiska pristúpiť aj k priamemu vyčísleniu spôsobených škôd. Zohľadňovať pritom museli viaceré odvetví, škody spôsobené v hospodárskom sektore, poľnohospodárstve, a i. Za kľúčové v rámci príprav považujeme práve koncept Komisie na vymáhanie a rozdeľovanie náhrad uložených nepriateľským štátom.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY A ARCHÍVNYCH

1. AMZV, Mírová konferencia a reparace 1918-1938, k.č. 6, Válečné škody, inv. č.1
2. AMZV, Mírová konferencia a reparace 1918-1938, k.č. 6, Válečné škody, inv. č. 3
3. AMZV, Mírová konferencia a reparace 1918-1938, k.č. 6, Válečné škody, inv. č. 6
4. AMZV, Mírová konferencia a reparace 1918-1938, k.č. 6, Válečné škody, inv. č. 9

---

¹³ AMZV, Mírová konferencia a reparace 1918-1938, k.č. 6, Válečné škody, č.9, s. 1-3, Memorandum delegace československé o způsobu, jak nepřátelské státy by měly hradit válečnou náhradu, jež jim bude uložena.

¹⁴ Čl. 231, Mírová smlouva č. 217/1921 Sb., mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919

¹⁵ Čl. 177, Mírová smlouva č. 507/1921 Sb. mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Leye dne 10. září 1919.

¹⁶ Čl. 161, Mírová smlouva č. 102/1922 Sb. mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Maďarskem, Protokol a Deklarace, podepsané dne 4. června 1920

5. DEJMEK, J. *Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011. 518 s. ISBN 978-80-7286-188-0
6. Haagska dohoda, IV. Zákony a zvyky pozemnej vojny z dňa 18. oktobra 1907
7. HOBZA, A. *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*. Praha: vlastní náklad, 1931.
8. Mírová smlouva č. 102/1922 Sb. mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Maďarskem, Protokol a Deklarace, podepsané dne 4. června 1920
9. Mírová smlouva č. 217/1921 Sb., mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919
10. Mírová smlouva č. 507/1921 Sb. mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Leye dne 10. září 1919.
11. VOCHOČ, V. *Mírové smlouvy 1919-1920*. Občanská knihovna, svazek 56. Vydáno péčí Ministerstva školství a národní osvěty ve státním nakladatelství v Praze. 1924.

KONTAKT NA AUTORA

JUDr. Dominika Kováčová

dominika.kovacova@student.upjs.sk

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Kováčska 26

040 75 Košice

Slovenská republika

Prečin poburovania proti štátu (príspevok k trestnoprávnej ochrane československého štátu v medzivojnovom období)*

The misdemeanor of sedition against the state (contribution to the criminal law protection of the Czechoslovak state in the interwar period)

Miriam LACLAVÍKOVÁ – Tomáš GÁBRIŠ

Abstrakt

Zákon na ochranu republiky predstavoval prvok a prejav brániacej sa demokracie v medzivojnovom Československu. Jeho ustanovenia, ale i reálna súdna prax trestania protištátnych prejavov nám pritom dnes v očakávaní slobody prejavu môžu pripadať ako drakonické. Na druhej strane je však nutné uvedomiť si, že sankcionované prejavy podpory nacistickému Nemecku a sovietskemu Rusku v skutočnosti znamenali trestanie sympatizantov práve tých režimov, ktoré následne Československo reálne okupovali a spôsobili omnoho väčšie zásahy do práv a slobôd československých občanov, než boli zásahy do slobody prejavu v medzivojnovom období.

Kľúčové slová:

sloboda prejavu, Československá republika 1918-1939, zákon na ochranu republiky, trestné právo

Abstract

The Act on the Protection of the Republic represented an element and manifestation of the militant democracy in interwar Czechoslovakia. Its provisions, as well as the actual judicial practice of punishing anti-state speech, may seem draconian to us today in the expectation of freedom of speech. On the other hand, however, it is necessary to realize that the sanctioned expressions of support for Nazi Germany and Soviet Russia actually meant punishing the sympathizers of those regimes that subsequently actually occupied Czechoslovakia and caused much greater interference with the rights and freedoms of Czechoslovak citizens than the interference with freedom of expression in the interwar period.

---

* Príspevok je výstupom grantového projektu APVV-19-0050 Trestnoprávna ochrana slobody.

Key words:

freedom of speech, Czechoslovak Republic 1918-1939, Act on the Protection of the Republic, criminal law

ÚVOD – PREMENY TRESTNOPRÁVNEJ OCHRANY ŠTÁTU

Ochrana záujmov štátu, jeho legitimacy, existencie a trvania bola stabilnou súčasťou trestnoprávných úprav. Už od najstarších čias možno identifikovať normy chrániace štát v tesnom prepojení na osobu panovníka (a širšie príslušníkov vládnucej dynastie), štátny aparát a jeho predstaviteľov.¹ Stredoveké uhorské právo tak rozlišovalo trestné činy proti štátu vo význame urážky panovníka (*crimen laesae Maiestatis*), nevernosti panovníkovi (*infidelitas, nota infidelitatis*), trestné činy smerujúce proti bezpečnosti štátu (odboj a velezrada, *rebellio et perduellio*), zločiny smerujúce proti verejným inštitúciám, proti bezpečnosti jednotlivých osôb a proti majetku.²

Pod vplyvom absolutisticko-osvietenských myšlienok premeny chápania štátu ako samostatnej entity sa mení aj pohľad na trestnoprávnu ochranu štátu, definujúc nanovo trestné činy ochrany štátu a jeho záujmov. Snahy o oktrojovanie takéhoto nového absolutistického trestného zákonníka (*Praxis Criminalis Ferdinandea*) na sneme v roku 1687 síce v Uhorsku formálnoprávne zlyhávajú, realizujú sa však následne nepriamo a okľukou. Samotný *Praxis Criminalis Ferdinandea* z roku 1656, ktorého preklad do latinčiny dal vyhotoviť kardinál Kolonič,³ bol totiž v roku 1687 bol vytlačený pod názvom *Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis*, a vďaka prekladu sa v praxi začal rýchlo šíriť a používať. Zrejme aj v reakcii na to sa v Uhorsku objavujú aj prvé pokusy o kodifikáciu, resp. aspoň o písomné zachytenie domáceho tradičného šľachtického trestného práva – konkrétne v dňoch 23. 6. 1712 – 3. 8. 1712 bol na zasadnutí uhorského snemu prerokovaný návrh trestného zákonníka z pera

¹ Bližšie pozri napr. FRÝDEK, M. *Crimen maiestatis* v neprávnych prameňoch – Livius, Tacitus, Ammianus Marcellinus. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, 19, 3, 2011, s. 264–269; HAVLÍKOVÁ, L. *Crimen laesae maiestatis* a panovník jako garant práva ve velkomoravském prostředí 9. století. In *Konštantínove listy*, roč. 4, 2011, s. 41–53.

² Verböczy v diele *Opus Tripartitum* vymedzil celkovo 19 prípadov nevery/zrady voči panovníkovi (trestných činov proti štátu). KADLEC, K. *Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské a chorvatské šlechty v něm obsažené*. Praha: Nákladem České Akademie císaře Františka Jozefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902, s. 221–222.

³ V praxi sa preto niekedy označoval aj ako *Collonichiana*. A keďže ho prevzal aj Jozef, nazýval sa aj *Constitutio Criminalis Josephina*, alebo aj *Praxis Criminalis Carolina*, keďže v niektorých častiach Uhorska, napríklad v Segedíne, sa začal používať za Karola III. Prípadne sa označoval jednoducho ako Trestný zákonník (v komitáte Zala), či Trestný poriadok (v komitáte Hont). KAJTÁR, I. *Strafrechtsrezeption in Ungarn in dem 19. Jahrhundert*. In MEZEY, B. (ed.). *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes*. Budapešť: ELTE, 2003, s. 28–30. Podľa Béliho sa však neaplikoval v plnej miere na šľachtu, ale len na mešťanov a poddaných. BÉLI, G. *Strafrechtspraxis und Strafrechtswissenschaft in Ungarn im 18. Jh.* In MEZEY, B. (ed.). *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes*. Budapešť: ELTE, 2003, s. 113–114.

profesora Michala Benčíka (Mihály Bencsik) z Trnavy. Benčíkov návrh z roku 1712 však pritom naopak vychádzal ešte z tradičného uhorského trestného práva, konkrétne z Opus Tripartita, keď stále vypočítaval osobitne prípady nevernosti voči panovníkovi (*nota infidelitatis*) ako najzávažnejšieho trestného činu.

V roku 1723 zák. čl. IX/1723 viaceré dovtedy početné a rôznorodé skutkové podstaty nevernosti panovníkovi (*nota infidelitatis*) zredukoval na deväť najzávažnejších druhov, pričom zvyšné preradil medzi tzv. činy násilnosti (*actus potentiae*), ktoré sa dovtedy považovali za *delictum privatum*. Trestné právo začali pre práve uvedené zmeny v nasledujúcom období nanovo vedecky spracúvať autori ako Štefan Huszty (*Jurisprudentia practica seu Commentarius novus in jus Hungaricum*, 1745), Gabriel Gochetz de Tarnó (*Praxis Criminalis Inclyti Regni Hungariae, Partiumque idem adnexarum*, 1746), či Matej Bodó (*Jurisprudentia Criminalis secundum praxis et Constitutiones Hungaricas in partes duas divisa*, 1751).⁴ Trestné delikty sa v tomto novom systéme trestnoprávnej teórie a legislatívy rozčlenili na súkromné (proti životu, majetku, mravnosti – stíhané len na podnet poškodeného) a verejné (namierené proti štátu a proti cirkvi – stíhané *ex offio*).

V tomto duchu sa následne niesli aj kodifikačné pokusy Jozefa II. a modernizačné snahy regnikolárnych deputácií a kodifikátorov konca 18. a prvej polovice 19. storočia. S výnimkou krátkodobých experimentov so zavedením rakúskeho trestného kódexu – za vlády Jozefa II. a počas tzv. Bachovho absolutizmu – však v Uhorsku zostávalo trestné právo zásadne nekodifikované, hoci už čiastočne myšlienkovu budujúce na osvietenských ideách. Prvou modernou kodifikáciou trestného práva tak v Uhorsku bol až trestný zákon z roku 1877, ktorému tu budeme venovať viac pozornosti – predtým, ako následne prejdeme k československému zákonu na ochranu republiky, ktorý príslušnú úpravu trestných činov proti štátu podstatne zmenil.

V uhorskom Trestnom zákone (zák. čl. V/1878) sa ochrana štátu a štátnych záujmov zabezpečovala ustanoveniami o velezrade (§ 126 – § 138 Tr. zákona), o zrade/nevernosti (§ 142 – § 151 Tr. zákona), ustanoveniami o vzbure (§ 152 – § 162 Tr. zákona), o ochrane úradov (§ 163 – 170 Tr. zákona) a poburovaní (§ 171 – § 174 Tr. zákona).⁵ Problematika ochrany vrchnosti/ochrany úradov bola zásadne novelizovaná zák. čl. XL/1914. Niektoré trestné činy

---

⁴ MEZEY, B. Strafrechtsgeschichte in Ungarn im Jahre 1878. In MEZEY, B. (ed.). *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes*. Budapešť: ELTE, 2003, s. 152.

⁵ V rakúskych krajinách bol základnou normou zákon č. 117/1852 r. z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch, konkrétne ustanovenia jeho siedmej hlavy (o zločinoch velezrady, urážky jeho Veličenstva a cisárskeho domu a rušení verejného pokoja) a hlavy ôsmej (o nepokojoch a vzbure) a jeho novela zákon č. 8/1863 r. z., ktorý sa týka niektorých doplnení zákona trestného, všeobecného a vojenského.

proti brannej moci boli vyňaté z Trestného zákona a upravené v osobitných zákonoch – v zák. čl. XXI/1890, či zák. čl. XXX/1912. Zákonným čl. LXIII/1912 boli navyše niektoré prečiny prehlásené na dobu vojny za zločiny a ich trestná sadzba bola zvýšená za účelom ochrany štátu proti vonkajším a aj vnútorným nepriateľom.

Ochranu štátnych záujmov sledovali aj prvá a druhá hlava osobitnej časti zákona o priestupkoch (zák. čl. XL/1879, § 33 – § 38 – priestupky proti štátu a § 39 – § 50 - priestupky proti vrchnostiam a obecnému pokoji). V zmysle § 36 priestupkového zákona bolo priestupkom stíhaným súdom aj každé štátu nepriateľské zmýšľanie prejavené vyvesením zakázanej zástavy, znaku alebo odznaku.

Prirodzene, časť z týchto právnych úprav vzhľadom na záujmy a objekty nimi chránené po štátoprávnej zmene spojenej so zánikom Rakúsko-Uhorska a vznikom nástupníckeho štátu, Československej republiky, stratila svoje opodstatnenie. Zmena štátnej formy, zmena štátneho režimu a formy vlády generovali cestu k ochrane iných hodnôt samotnej podstaty nového československého štátu.⁶

Do toho zasiahli aj politické premeny a neistota v rámci európskeho geopolitického priestoru v rokoch 1918–1920, ktoré poznačili aj rokovanie povojnovej mierovej konferencie, výsledky ktorej sa mali stať a aj sa stali garantom hraníc novej Československej republiky.⁷ Avšak súboj ideových prúdov demokratizácie Európy na jednej strane a monarchistických a komunistických hnutí na ďalších stranách, poznamenali v podstate aj celé nasledujúce európske medzivojnové obdobie, a aj jeho trestnoprávne úpravy. Na území novej Československej republiky konkrétne prispeli k úvahám o potrebe chrániť demokraciu, resp. demokratické štátne zriadenie, s čím sa spájajú rané podoby myšlienky o tzv. brániacej sa demokracii, akou mala byť aj Československá republika a jej režim.

Práve v tomto kontexte sa pokúsime pozrieť na okolnosti prijatia a aplikačnej praxe osobitného zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Zb. z. a n., a to osobitne vo vzťahu k prečinu rušenia pokoja („*rušení obecního míru*“) obsiahnutého v jeho § 14, so zameraním na prvý odsek tohto ustanovenia, upravujúci postih poburovania proti štátu pre jeho vznik, proti jeho samostatnosti, ústavnej jednotnosti alebo demokraticko-republikánskej forme. Pokúsime sa pritom podať odpoveď na otázku limitov „brániacej sa“ demokracie s priamou reflexiou trestných konaní, odrážajúcich v podstate najvypuklejšie politické problémy dobového

---

⁶ Legislatívnym zakotvením odstránenia prívlastkov „rakúsky“, „uhorský“, „rakúsko-uhorský“, „cisársky“, „kráľovský“, „cisársky kráľovský“, „cisársky a kráľovský“ bol zákon č. 449/1919 Zb. z. a n. o zákonnej ochrane Československej republiky, ktorý tieto prívlastky nahradil slovami „československý“ a „Československá republika“.

⁷ OLIVOVÁ, V. *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum, 2000, s. 84–89.

československého štátu. S tým sa nám pritom spája viacero otázok – bola táto ochrana demokracie spoločnosťou prijímaná alebo nie? Bola limitácia slobody prejavu – o ktorú v podstate išlo – adekvátnym prostriedkom ochrany? Rozkryje súdna prax isté pozadie nutnosti ochrany novej republiky a nutnosti boja proti starému nepriateľovi (monarchistické hnutie) aj novému nepriateľovi (komunistické hnutie, národný socializmus a fašizmus)? Štúdia nás tak v istom ohľade prevedie politickými, trestnoprávnymi a ústavnými dejinami a poukáže aj na iné vnímanie slobody prejavu a jej limitov v duchu ochrany „vyšších hodnôt“, resp. vo svetle vyššej intenzity ohrozenia týchto hodnôt. Súčasne nám táto štúdia predstaví aj boj mladého československého štátu o jeho vlastnú identitu, o zachovanie hodnôt demokracie a republikánskeho zriadenia a o rešpektovanie jeho vzniku a miesta v stredoeurópskom priestore v potrianonskom období.

1 ZÁKON NA OCHRANU REPUBLIKY A POTREBA OCHRANY ÚSTAVNÝCH ZÁKLADOV ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

Po celé medzivojnové obdobie trvania Československej republiky možno zaznamenať otvorenú alebo latentnú prítomnosť ohrozenia štátu. Pri svojom vzniku mala Československá republika mnoho odporcov tak mimo jej hraníc, ako aj v jej samotnom vnútri. Nespokojnosť príslušníkov národnostných menšín, nespokojnosť elity naviazanej na bývalý panovnícky dvor, nespokojnosť prameniaca zo sociálne nespravodlivého usporiadania spoločnosti a lákavá vidina komunistického rovnostárstva a blahobytu, ako aj následne nové politické hnutie vyrastajúce v Nemecku a šíriace sa aj do iných krajín pod označením národný socializmus, a napokon i vzrástajúce sa slovenské autonomistické hnutie, boli len základnými, ale pritom zo spätného pohľadu najnebezpečnejšími silami spochybňujúcimi vznik štátu a/alebo ohrozujúcimi, resp. otvorene bojujúcimi proti jeho samostatnosti, územnej integrite a republikánsko-demokratickej forme.

Československá vnútropolitická scéna prekonávala v prvých povojnových rokoch aj nezávisle od týchto ohrození viacero vnútorných kríz, poznamenaných rozpormi medzi vládnuccimi stranami aj v dôsledku aktuálnej ekonomickej a sociálnej krízy. Demokracia ako nové politické zriadenie ešte nebola natoľko vžitá, zložitá povojnové obdobie a krízový vývoj ju oslabovali a súčasne podlamovali aj dôveru obyvateľstva v republiku a demokraciu samotnú. V československých politických a vládnych kruhoch sa preto dlhodobo uvažovalo o prijatí zákona na ochranu republiky a jej demokratického zriadenia, ktorý by riešil viaceré politicky výbušné situácie. S podaním návrhu však bola spojená istá „nepopularita“ a konečné spracovanie návrhu a jeho predloženie do parlamentu preto bolo neustále odkladané.

Konečným bodom zlomu sa stal 5. január 1923, kedy došlo k atentátu na ministra financií JUDr. Aloise Rašína⁸, ktorý na následky zranení dňa 18. februára 1923 zomiera. Verejnosť atentát ostro odsúdila a v politickej rovine sa tak súčasne otvorila cesta k presadeniu zákona na ochranu republiky. Už dňa 12. februára 1923 preto predložila vláda Národnému zhromaždeniu⁹ návrh zákona na ochranu republiky.¹⁰ Zákon bol schválený 19. marca 1923.

Napriek všeobecnému odsúdeniu atentátu, názory na potrebu a obsah zákona na ochranu republiky sa rôznili. Ideové strety prívržencov a odporcov novej právnej úpravy¹¹ zahŕňali otázku vhodnosti/nevhodnosti úpravy brániacej demokratický režim, poukazujúc pritom na rakúsko-uhorskú minulosť a prekonanie „policajnej ochrany štátu“ na jednej strane,¹² a mechanizmy demokracie, ktorá sa má brániť sama cestou politického boja na strane druhej. Zásadným argumentom kritikov novej úpravy bolo sťaženie či obmedzenie slobody politického zápasu a boja politických strán a ideológií ako takého. Dôvodová správa k vládnemu návrhu

---

⁸ JUDr. Alois Rašín patril k „mužom 28. októbra“, k zakladateľom československej štátnosti. Priamo sa podieľal na vypracovaní návrhu prvého československého zákona o zriadení samostatného štátu československého. Post ministra financií zastával dvakrát, a to od 14. novembra 1918 do 8. júla 1919 (s presadzovaným radikálnymi krokmi spočívajúcimi v okolovaní bankoviek, ako opatrení pred hyperinfláciou, ale tiež je známy presadzovaním radikálnych úsporných opatrení a minimalizácie štátnych výdavkov) a od 7. októbra 1922 do 18. februára 1923. Atentátnikom bol anarchista, bývalý člen KSČ, prívrženec individuálnych akcií zameraných proti systému. V danom období došlo v európskych podmienkach k viacerým úspešným alebo neúspešným atentátom, čo dokladá skutočnú politickú a spoločenskú turbulentnosť doby.

⁹ Poslanecká sněmovna N.S. R. Č. 1922. I. volební období. 6. zasedání. *Tisk 3996. Vládní návrh. Zákon ze dne ... na ochranu republiky.* (cit. 27.02.2023). Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T3996_01.htm

¹⁰ Predlohu zákona pripravili profesori August Miříčka, Jaroslav Kallab a Albert Milota v dňoch 2. – 10. februára 1923. Významnou mierou sa na jeho podobe podieľal aj bývalý minister spravodlivosti Alfréd Meissner. PEHR, M. Zákon na ochranu republiky a doprovodné zákony v meziválečné ére. In *Časopis Národního muzea. Řada historická*, 184, 3–4, 2015, s. 37.

¹¹ Pozri bližšie tamže.

¹² Z reakcií zaznamenaných v rámci súdnej praxe možno upriamiť pozornosť na kauzu prejednávanú v roku 1924 na Krajskom súde v Českej Lípe a následne na Najvyššom súde ČSR. Predmetom sporu bol výrok obžalovaného, ktorým kritizoval prijatie zákona na ochranu republiky: „*Obžalovaný dne 22. února 1923 ve W. na schůzi, jednaje o osnově zákona na ochranu republiky, mezi jiným prohlásil, že dnes, v době demokracie, v době politické svobody, uveřejní se zákon, za který by se dokonce starý rakouský stát styděl. Dnešní demokracie jest podvodem a stát, kterému jest zapotřebí takových zákonů, že ukazuje, že soustava jeho nemůže býti nejsilnější.*“ Súd prvej inštancie v danom výroku nevidel naplnenie skutkovej podstaty poburovania proti republike v zmysle § 14 ods. 1 zákona na ochranu republiky, s čím sa však nestotožnil Najvyšší súd rozhodujúci o sťažnosti pre zmätočnosť podanej zo strany štátneho zastupiteľstva. Skutková podstata prečinu v zmysle § 14 ods. 1 totiž v zmysle názoru Najvyššieho súdu nevyžadovala, aby výrok výslovne smeroval proti demokraticko-republikánskej forme Československej republiky. Naopak, stačilo, aby „*obdobně jako při urážkách na cti, by předmět pobuřujícího útoku byl označen způsobem takovým, že nelze důvodně pochybovati, že pachatel míří svým útokem také proti demokraticko-republikánské formě Čsl. republiky, byť i jmenovitě se o ni nezmiňoval.*“ Najvyšší súd vec vrátil súdu prvej inštancie na nové rozhodnutie vo veci a vyniesol výrok: „*Skutková podstata přečinu podle § 14 čís. 1 zákona, nevyžaduje, by výrok pachatelův směřoval výslovně proti republikánsko-demokratické formě Československé republiky. Stačí, je-li předmět pobuřujícího výroku označen takovým způsobem, že nelze důvodně pochybovati, že pachatel míří proti ní, byť jí výslovně nejmínoval. Předmětem ochrany je tu demokraticko-republikánská forma státu ve smyslu ústavní listiny.*“ Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 27. septembra 1924, Zm I 20/24, Vážný č. 1736 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI.* Uspor. František Vážný. Praha: Právnícké vydavatelství v Praze, 1925, s. 560–562.

zákona na ochranu republiky naproti tomu konštatuje, že zákon nie je prechodnou a výnimočnou právnou úpravou, ale je legitímnym prostriedkom ochrany štátu a jeho zriadenia: „*Náš stát má však, jako každý stát nejen právo, nýbrž i povinnost čeliti všem snahám, které jsou namířeny proti jeho existenci a samostatnosti založené na mírových smlouvách a má dále povinnost vystupovati co nejrozhodněji proti všem žvlům, které snaží se rozvrátiti republiku a ohroziti demokraticko-republikánskou formu státní. Zvláštní ochrany je třeba proti opakujícím se útokům na život osob, které ústavním a byrokratickým způsobem byly povolány ke správě státu. Stejnou měrou jest mu chrániti v těžkých nynějších dobách brannou moc republiky proti rozkladným snahám at' vnitřních at' vnějších nepřátel. Povinnost ta je však tím větší, čím větší práva a svobody byly dány občanstvu a čím za takových svobod útoky nepřátel republiky jsou rafinovanější a smělejší.*“¹³

Zákon na ochranu republiky prijatý dňa 19. marca 1923 mal byť preto komplexnou normou, chrániacou existenčné záujmy Československej republiky.¹⁴ Zrušil predchádzajúcu právnú úpravu, vzťahujúcu sa k ochrane štátu a jeho záujmov, obsiahnutú v uhorskom a rakúskom trestnom zákone. Jeho prvá hlava chránila samostatnosť, jednotnosť¹⁵ a demokraticko-republikánsku formu štátu (trestné činy úkladov o republiku, prípravy úkladov a ohrozenia bezpečnosti v republike). Druhá hlava chránila výslovne republiku a verejných činiteľov, pričom obsahovala skutkové podstaty ako zrada štátneho tajomstva, vojenská zrada, telesné poškodenie ústavných činiteľov, či urážka prezidenta republiky. Tretia hlava ďalej postihovala ohrozovanie mieru v republike, jej vojenskej bezpečnosti, nedovolené ozbrojovanie, schvaľovanie trestných činov, šírenie nepravdivých správ a i. Práve v jej rámci sa v tomto príspevku bližšie sústreďíme na prečin rušenia pokoja („rušení obecního míru“) obsiahnutého v ust. § 14, so zameraním na prvý odsek tohto ustanovenia, pojímajúci poburovanie proti štátu pre jeho vznik, proti jeho samostatnosti, ústavnej jednotnosti alebo demokraticko-republikánskej forme. Štvrtá hlava napokon obsahovala katalóg trestov – okrem ťažkého žalára, doživotného trestu a trestu odňatia slobody v rozmedzí 5 až 20 rokov stanovila aj možnosť peňažných trestov až do výšky 500 000 korún a poznala i trest zabavenia majetku. Zákon tiež sprísnil zásady ukladania trestov – vo väčšine prípadov vylúčil možnosť podmieneného odsúdenia. Umožnilo sa osobitne aj zastavovanie periodickej tlače.

¹³ Poslanecká sněmovna N.S. R. Č. 1922. I. volební období. 6. zasedání. *Tisk 3996. Vládní návrh. Zákon ze dne ... na ochranu republiky.* (cit. 27.02.2023). *Důvodová zpráva.* Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T3996_02.htm

¹⁴ VOJÁČEK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T. *Československé právní dějiny (1918-1992)*. 2. prepracované vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2013, s. 180.

¹⁵ V roku 1921 bola prijatá osobitná vnútroštátna úprava chrániaca hraničné medzníky a trigonometrické značky (zákon č. 254/1921 Zb. z. a n.)

Z procesného hľadiska zločiny podľa zákona na ochranu republiky prejednával novozriadený Štátny súd, vytvorený zákonom č. 51/1923 Zb. z. a n.¹⁶

Zákon na ochranu republiky bol v 30. rokoch novelizovaný zákonom č. 124/1933 Zb. z. a n., ktorý osobitne zvýšil ochranu Národného zhromaždenia – tým, že umožnil stíhať aj jednoduchú kritiku parlamentu. Vzápätí ustanovenie § 14a druhej novely, zavedenej zákonom č. 140/1934 Zb. z. a n., postihovalo verejné podnecovanie k nepriateľským činom proti jednotlivcom a skupinám obyvateľov preto, že sú stúpcami demokraticko-republikánskej formy alebo demokratického zriadenia ČSR. Zákomom č. 125/1933 Zb. z. a n. bol tiež v rovnakom období novelizovaný zákon o mimoriadnych opatreniach (z. č. 300/1920 Zb. z. a n.), a to v tom zmysle, že mimoriadne opatrenia bolo možné zavádzať nielen za vojny, ale aj v dobe ohrozenia štátu a jeho zriadenia. Je teda zrejmé, že existenčné ohrozenie Československej roky ani v nasledujúcom desaťročí neustávalo, a namiesto zrušenia či zmiernenia zákona na ochranu republiky naopak dochádzalo k jeho sprísňovaniu,¹⁷ v záujme predchádzať silnejúcim hrozbám. Do akej miery pritom tieto hrozby boli naozaj reálnymi, ako sa manifestovali, a do akej miery bolo ich legislatívnoprávne a právnoaplikačné uchopenie primeraným (proporcionálnym) vzhľadom na intenzitu ohrozenia republiky, preskúmame bližšie na príklade právnej úpravy a súdnej praxe vo vzťahu k jednému vybranému ustanoveniu zákona na ochranu republiky, totiž vo vzťahu k prečinu rušenia pokoja v ust. § 14 ods. 1 zákona (poburovanie proti štátu).

2 PREČIN RUŠENIA POKOJA V § 14 ODS. 1 (POBUROVANIE PROTI ŠTÁTU) A JEHO REFLEXIA V SÚDNEJ PRAXI

Tretia hlava zákona na ochranu republiky („*Ohrožování míru v republice a vojenská bezpečnosti její*“) sa zamerala na postih nedovoleného ozbrojovania, rušenia všeobecného pokoja, výzvy k neplneniu zákonných povinností alebo výzvy k trestným činom, schvaľovania trestného činu, nepriateľského združovania sa proti štátu, šírenia nepravdivých správ, návratu členov bývalej panovníckej rodiny alebo podporovania takého návratu, hrubej neslušnosti (voči

¹⁶ Štátny súd bol ustanovený v sídle Najvyššieho súdu ČSR v Brne. V roku 1935 pôsobnosť tohto súdu prešla na vrchné súdy. SCHELLE, K. *Organizace československého státu v meziválečném období (1918-1938)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 435.

¹⁷ Zákon na ochranu republiky bol novelizovaný celkovo trikrát – zákonom č. 124/1933 Zb. z. a n. (§ 14 zákona bol zaradený k prečinom a zločinom, pri ktorých bolo možné vysloviť zastavenie tlače (tiskopisu)), zákonom č. 140/1934 Zb. z. a n. (doplnené bolo okrem iného nové ustanovenie § 14a „*Kdo veřejně nebo před více lidmi nebo více lidí popuzuje k násilnostem, nepřátelským činům nebo k zášti proti jednotlivým skupinám obyvatelů anebo proti jednotlivci proto, že jsou stoupenci demokraticko-republikánské státní formy nebo demokratického řádu Československé republiky, trestá se za přečin vězením od osmi dnů do tří měsíců.*“) a zákonom č. 130/1936 Zb. z. a n.

výkonu právomocí prezidenta, iných štátnych orgánov alebo potupenia symbolov republiky, podobizne prezidenta), nedovoleného najímania vojska, nedovoleného spravodajstva, ohrozovania obrany republiky, ohrozovania verejnej správy orgánom verejnej moci a neodstránenia alebo zriadenia nedovolených pomníkov.

Z hľadiska zamerania našej štúdie sme pozornosť sústredili na § 14, postihujúci v piatich odsekoch prečiny rušenia všeobecného pokoja („*obecního míru*“¹⁸), a to konkrétne na prvý odsek: „*Kdo veřejně nebo před více lidmi nebo více lidí pobuřuje proti státu pro jeho vznik, proti jeho samostatnosti, ústavní jednotnosti nebo republikánsko-demokratické formě trestá se za přečin tuhým vězením do jednoho měsíce do dvou let*“. Predmetné ustanovenie – skrátene uvádzané ako poburovanie proti štátu – bolo z istého uhla pohľadu kľúčovým pri boji s odporcami štátu, odporcami jeho vzniku, štátnej samostatnosti, ústavnej jednotnosti alebo jeho demokraticko-republikánskeho zriadenia či demokratickej formy vlády, pri snahe zachovať politický pluralizmus a korektný politický boj.¹⁹ V tomto zmysle sa vyjadril aj československý Najvyšší súd (ďalej len „NS ČSR“) v odôvodnení svojho rozhodnutia zo dňa 4. apríla 1924, spis. zn. Zm I 14/24: „*Posláním a smyslem § 14 zákona na ochranu republiky je chránit obecní mír v republice, najmě ustanoveními § 14, č. 1 a č. 5 státní zřízení proti činům rázu tam naznačeného, že nechce ztížití spravedlivý boj politický a nechce potlačovati pouhou agitaci a propagandu, směřující ke změně zákonů (vyjma stěžejních zásad ústavy, v čís. 1 vyjmenovaných)*“.²⁰ Zákon na ochranu republiky v § 14 ods. 1 (a aj v ods. 5) mal chrániť republiku a orgány štátnej moci predstavujúcimi štát pred útokmi vedenými so zlým úmyslom, so snahou vzbudiť nepriateľský vzťah k chráneným právnym objektom, znížiť ich vážnosť a autoritu, tým však „*není bráněno myšlence zdokonalování, vhodné kritice, po případě vědeckému zdůvodnění úprav, jež vývoj státu činí potřebnými*“.²¹ Týmito ustanoveniami sa

¹⁸ Pod termínom „*obecní mír*“ judikatúra rozumela „*pořádek podmíněný stávajícím řádem právním*“, „*právně chráněný pořádek ve státě*“. Pozri napr. rozhodnutie NS ČSR zo dňa 6. septembra 1924, Zm I 463/24, Vážný č. 1721 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI. Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1925, s. 527–531.*

¹⁹ „*§ 14 čís. 1 postihuje toliko pobuřování proti státu pro jeho vznik, nebo proti třem stěžejním principům naší ústavy samostatnosti, ústavní jednotnosti a demokraticko-republikánské státní formě. Ústavní jednotností rozumí se zásada vyslovená v § 3 úst. listiny a nemají býti dotčeny snahy po autonomii správní. Naproti tomu nespádají sem ostatní ustanovení ústavní listiny a jiných zákonů. Návrh nechce potlačovati agitaci a propagandu směřující ke změně zákonů. Po té stránce nevyjímá ani ostatní ustanovení zákonů ústavních, jsa si dobře vědom toho, že i tyto zákony mohou zákonnou demokratickou cestou v jednotlivých svých ustanoveních býti měněny.*“ LEPŠÍK, J. *Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou. Praha: Nakladatel Fr. Borový v Praze, 1923, s. 71.*

²⁰ Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 4. apríla 1924, Zm I 14/24, Vážný č. 1592 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI. Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1925, s. 297–299.*

²¹ Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 3. decembra 1930, Zm I 662/29, Vážný č. 4010 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. XII. Uspor. František Vážný. Praha: JUDr. V. Tomsa, Právnické vydavatelství Praha XII, 1931, s. 595–602.*

nechráni republika len ako geografický útvar (ako samostatný právny pojem), ale ako „*souhrn (výslednice) určitých forem státního života a jeho ústavního vývoje, jsou-li tyto formy a zařízení, jež jednotlivě nebo ve svém celku představují a zosobňují útvar republiky, napadeny způsobem v zákoně naznačeným, nejen ohrožovány jen jako takové (jako samostatné předměty trestného útoku), nýbrž při způsobilosti účinků zákonem předpokládaných jest takovým útokem ohrožována přímo republika (stát)*“.²²

Tohto prečinu sa dopustil každý, kto verejne alebo pred viac ľuďmi²³ (t.j. slovným prejavom, tlačou, na politických schôdzach, zhromaždeniach a pod.) poburoval proti štátu pre jeho vznik, poburoval proti jeho samostatnosti, ústavnej jednote alebo proti jeho republikánsko-demokratické štátnej forme. Prečin rušenia všeobecného pokoja („*obecního míru*“) sa chápal ako delikt ohrozovací, a po objektívnej stránke postačovalo, že „*pachatel předsevzme jakýkoliv čin, jenž je objektivně způsobilým vyvolati stav státu nepřátelský, aniž se však vyžaduje, aby takový stav byl skutečně způsoben a přiveden.*“²⁴ Postačovala teda hrozba ohrozenia chráneného záujmu a vedomosť páchatel'a o tom, čo daným činom môže ohroziť. Poburovanie sa právnou vedou a súdnou praxou chápalo ako intenzívnejšie konanie v porovnaní s popudzovaním a podnecovaním, pôsobilo ani nie tak na rozum, ale skôr na cit s cieľom vzbudiť vášeň.²⁵ Poburovanie tak predstavovalo akékoľvek „*intelektuelní působení na jiné, směřující k tomu, by u nich vyvolán byl nepřátelský stav a nálada proti právním statkům v § 14*

---

²² Tamže.

²³ Pod termín „pred viac ľuďmi“ sa subsumovali prípady, keď súčasne alebo aj postupne, hoci aj na rôznych miestach, bol predmetný prečin spáchaný pred viac ako dvoma osobami.

²⁴ Z odôvodnenia rozhodnutia NS ČSR spis. Zn. Zm I 35/24: „*Přečin náleží k tak zv. deliktům ohrožovacím, t.j. k takovým činům trestním, při kterých nesejde na tom, zda mají v zápětí nějaký určitý výsledek, jichž podstata náleží naopak v tom, že pachatel předsevzme jakýkoli čin, jenž je objektivně způsobilým, by pobouřil jiné proti právním statkům*“ uvedeným v daném ustanovení“. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 27. marca 1924, Zm I 35/24, Vážný č. 1571 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI.* Uspor. František Vážný. Praha: Právnícké vydavatelství v Praze, 1925, s. 264–267. Z odôvodnenia rozhodnutia NS ČSR spis. zn. Zm I 473/24: „*Čin dle § 14 čís. 1 zákona na ochranu republiky jest spáchán a dokonán již předsevzetím pobuřování o sobě a není přípustno činiti skutkovou podstatu odvislou od výsledku protizákonné činnosti pachatelovy, poněvadž sankci zákona nemá býti postižen teprve skutečně nastalý nebo zamýšlený výsledek pobuřování, nýbrž nebezpečí s pobuřováním spojené a záležející v tom, že pachatel svým jednáním může v jiných osobách co do jejich poměru k republice vyvolati stav nepřiznivý, nepřátelský, který je s to projevovati se v činech, republice škodlivých. Po subjektivní stránce stačí ke skutkové podstatě úmyslné předsevzetí činu (výroku), o němž je si pachatel vědom, že je způsobilým pobuřovati proti právním statkům v čís. 1 § 14 zákona vytčeným, tudíž zejména pobuřovati proti státu pro jeho vznik*“. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 10. decembra 1924, Zm I 473/24, Vážný č. 1828 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI.* Uspor. František Vážný. Praha: Právnícké vydavatelství v Praze, 1925, s. 745–748.

²⁵ Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 17. júna 1925, Zm II 73/25, Vážný č. 2021 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VII.* Uspor. František Vážný. Praha: Právnícké vydavatelství v Praze, 1926, s. 344–347. „*Trestní činností jest zde pobuřování. Jest to ve stupnici popuzování, podněcování a pobuřování činnost nejsilnější.*“ LEPSÍK, J. *Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou.* Praha: Nakladatel Fr. Borový v Praze, 1923, s. 71.

čís. 1 chráněným“.²⁶ K naplneniu poburovania nebolo potrebné opakovanie, postačil aj jeden výrok.

Z hľadiska vecného roztriedenia jednotlivých káuz riešených v súvislosti s § 14 ods. 1 zákona na ochranu republiky pred Najvyšším súdom ČSR možno upriamiť pozornosť na poburovanie výrokmi ľavicovo orientovanými, ktoré boli – v jednotlivých skúmaných prípadoch – vyhodnocované zásadne ako nebezpečné pre československý štát a jeho demokratické zriadenie.²⁷ Takýmto prípadom bola kauza prejednávaná pred NS ČSR ešte v roku 1923.²⁸ Podstatou kauzy bol prejav obžalovaného, ktorý predniesol pri slávnosti konanej 1. mája 1923 v meste K. pred väčším počtom poslucháčov, zakončený slovami: „*Hoch die vereinigten Sowjetrepubliken Mitteleuropas!*“ („*Nech žijú spojené sovietske republiky v strednej Európe!*“). Súd prvého stupňa tento výrok nevyhodnotil ako poburujúci v zmysle § 14 ods. 1 zákona na ochranu republiky. Tento názor však Najvyšší súd rozhodujúci o sťažnosti pre zmätočnosť vyhlásil za mylný, pretože „*obsahem svým směřuje výrok k tomu, by vyvolal v posluchačstvu nadšení pro idee, které jsou v příkrém rozporu s ideou státu československého, založeného na republikánsko-demokratické státní formě. Záležit' podstata sovjetské republiky v diktatuře menšiny nad většinou (iné zhodnotenie podstaty štátneho zriadenia – pozn.), tedy na principu přičícím se demokratickému principu československé republiky, v níž vláda spočívá v rukou většiny*“. Najvyšší súd sa pritom vysporiadal s obhajobou obvineného, že ide o jeho politické presvedčenie, a to širokou argumentáciou, že prezentácia politického presvedčenia nesmie byť v konflikte s hodnotami chránenými právnym poriadkom československého štátu: „*Objektivní skutková podstata přečinu podle § 14 bod 1 zákona na ochranu republiky je splněna a musí za tohoto stavu věci zůstat bez povšimnutí i obrana obžalovaného, že užitý výrok je jen výrazem jeho poctivého politického přesvědčení a že pouhým přiznáním se ke komunistickému programu nedopustil se žádného činu trestně stíhatelného; mužet' i uplatňování politického přesvědčení diti se jen ve formě takové, aby byl vyloučen konflikt*

²⁶ Na tomto výklade sa ustálila medzivojnová judikatúra: „Zákonný pojem „pobuřování“ vykládá rozsudek správně a ve shodě se stálou judikaturou nejvyššího soudu v ten smysl, že k němu stačí jakékoliv „*intelektuelní působení na jiné osoby, které směřuje k tomu a je způsobilé, by v nich byl vyvolán stav (vztah) nepřátelský stav a nálada proti statkům uvedeným v § 14 čís. 1 zákona na ochranu republiky*“.

²⁷ V dobovej rétorike uvedené presne vystihuje sentencia z diela Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 2 (1848 - 1945): „*Zvýšená ochrana buržoazního státu se uplatnila v tom, že zákon na ochranu republiky umožňoval stíhání takové činnosti, která v předchozích zákonech nebyla zahrnuta pod pojem trestních činů a která byla typická právě pro ty metody masového revolučního třídního boje, jež uplatňovala komunistická strana (masové projevy, pobuřování, tiskové projevy)*“. Pozri BIANCHI, L. (red.). *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 2 (1848 - 1945)*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 258.

²⁸ Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 27. marca 1924, Zm I 35/24, Vážný č. 1571 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI*. Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1925, s. 264–267.

s pozitivními normami platných trestních zákonů. Norma, ve které jest myšlenka vyjádřena, jest zajisté momentem tak rozhodujícím, že vtiskuje vyjádřené myšlence jí charakterisující povahu. Mění zajisté věcný charakter určité myšlenky, byla-li tato pronesena jen za účelem, by byla druhému sdělena a informovala ho o určitém vjemu nebo názoru mluvícího, tedy způsobem věcným, poučujícím, v tomu umírněném a jen za účelem působiti na intelekt posluchačův, nebo byla-li pronesena ve formě slávnostní, sledující účel působiti na cit posluchačův, míti vliv na určitou stránku posluchačovy povahy, vzbouřiti jeho vášně, jichž propuknutí přivádí posluchače do rozporu s platným řádem. Rubem volání „až žije“ jest volání „ať zhyne“. Kdo volá „ať žije sovětská republika“ volá současně „ať zhyne vše, co se neshoduje s ideami této státní formy, ať zhyne zde platící právní řád, ať zhyne republikánsko-demokratická forma tohoto státu. Nemůže býti pochyby o tom, že provolání ať zhyne dosavadní státní forma tohoto státu, budiž nahrazena státní formou jinou, a to formou, s kterou nejen nejpravděpodobnější většina obyvatelstva Československé republiky, nýbrž i všech ostatních kulturních a právních států nesouhlasí a ve které spatřuje nejmarkantnější případ potlačení všech práv, které si člověk dle nyní uznávaných světových a životních názorů žádá, pobuřuje proti právním statkům v § 14 chráněným, to tím méně, stalo-li se demagogickým způsobem k mase osob, o nichž jest předpokládáti, že nestojí na půdě státního zřízení, zde platného, nýbrž že sympatisují s hnutím, které by stávající státní zřízení zvrátilo k osobám, jichž politickým vyznáním jest násilný převrat a revoluce.“ Nemôže pritom byť opomenuté ani to, že výrok bol uskutočnený pri príležitosti osláv 1. mája, ktoré sa chápali príslušníkmi komunistickéj strany ako sviatok proletariátu, a podľa nich mali cielene slúžiť k tomu, aby „príslušníci hlavne rečmi svých vůdců byli nadchnuti pro svoje idee“. Súd súčasne zamietol obhajobu obžalovaného, že išlo o jedinú krátku vetu, ktorá nenaplní zmysel poburovania: „Je životní zkušeností, že u širokých mas může i jediná stručná věta, ba pouhé heslo, ve vhodném okamžiku použity, vyvolati účinky nedozírné a nemůže závažnému výroku vzhledem k jeho obsahu a účelu a vzhledem k jeho okolnostem, za jakých k němu došlo, odopřena býti objektivně způsobilost, přivoditi účinky protizákonné. Náhled obžalovaného, že výraz „pobuřuje“ vyžaduje činnosti se opakující, má proti sobě přirozený význam a smysl slova, takže i ojedinělý výrok může bud' svým obsahem, bud' svou formou pojem „pobuřování“ naplniti.“

Podobne Najvyšší súd v roku 1925 vyhodnotil ako poburujúcu výzvu komunistickej mládeže prednesenú opätovne na prvomájových oslavách v roku 1925 adresovanú robotníckej mládeži „aby šla klidně k odvodům, dostála své vojenské povinnosti a cvičila se ve zbraních,

aby však nezapomněla, že jsou kmenem příští rudé armády“.²⁹ Súd prvej inštalácie v danom prejave poburovanie opäť nenašiel, argumentujúc okrem iného aj tým, že výzva hovorí o budúcnosti. Najvyšší súd však odmietol tento náhľad, konštatujúc, že nie je rozhodné, či ide o budúcnosť, ale o to, či bol prejav obžalovaného spôsobilým vyvolať v poslucháčoch nenávisť alebo opovrhnutie k hodnotám chráneným v ust. § 14 ods. 1 zákona na ochranu republiky: „*Již takové, byť pro okamžik bezvýsledné snahy ohrožují nerušené trvání těchto statků. Učít vývin dějin, že přeměny těchto statků připravují se pozvolna tím, že se zjednává nálada přeměně příznivá nebo tajnými rozhovory a získáváním přívrženců*“. NS ČSR v odôvodnení rozhodnutia ďalej pokračuje konštatovaním, že obžalovaný sa mylí, ak danú výzvu porovnáva s výzvou: „*Proletáři všech zemí spojte sa*“ a idealisticky uvádza, že danú myšlienku zjednotenia robotníkov a uskutočnenie sociálnych cieľov robotníkov je možné naplniť aj pri zachovaní hodnôt chránených v § 14 ods. 1 zákona na ochranu republiky. Podľa NS ČSR totiž „*výhradná, všechny ostatní vrstvy občanstva z účasti na vládě vylučující vláda dělnictva již hlásá a již chce pomocí vlastního (rudého) vojska dosíci strana komunistická, není jinak možnou, než za současného zrušení demokraticko-republikánské formy Československé republiky. A projev obžalovaného může zdůrazněním vojenského výcviku a poukazem na rudou armáda nasvědčovati tomu, že přeměna státní formy Čsl. republiky má se, ovšem v budoucnosti, uskutečniti nikoliv cestou evoluce, nýbrž cestou revoluce, t.j. prostředky násilnými*“.

Rovnako skutkovú podstatu poburovania proti československému štátu pre jeho demokraticko-republikánsku štátnu formu naplnilo podľa NS ČSR aj jednostranné a tendenčné oslavovanie ZSSR výkrikmi: „*Sláva sovětskému Rusku, ať žije rudá armáda, ať žije páta divise rudé armády!*“, ktorými páchatelia podľa názoru NS ČSR prejavili želanie, aby „*tu místo Čs. republiky zavládla komunistická republika Sovětů podle ruského vzoru*“.³⁰

V rámci ľavicovo orientovaných výrokov nájdeme aj prepojenie na kritiku súdobých československých pomerov, ako napr. v odôvodnení rozhodnutia NS ČSR z roku 1924³¹: „*Súd zjistil, že obžalovaný, přešed v své řeči, po útoku na zákony republiky na poměr Čsl. republiky k Rusku, dovozoval, že je nutná změna základů republiky, že moskevská internacionála chce viděti činy komunistů, že očekává od nich republiku nikoliv demokratickou, nýbrž bolševickou;*

²⁹ Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 4. marca 1925, Zm I 32/25, Vážný č. 1916 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VII.* Uspor.: František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1926, s. 130–132.

³⁰ Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 20. januára 1930, Zm I 542/29, Vážný č. 3737 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. XII.* Uspor. František Vážný. Praha: JUDr. V. Tomsa, Právnické vydavatelství Praha XII, 1931, s. 17–20.

³¹ Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 4. decembra 1924, Zm I 655/24, Vážný č. 1821 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI.* Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1925, s. 731–733.

rozsudek zjišťuje, že tendence řeči obžalovaného byla veskrze protistátní a měla za účel vzbuditi v posluchačích smýšlení státu nepřátelské ... použiv jednak nepravdivého tvrzení, že republika odměňuje dělníky, kteří pracovali pro její konsolidaci tím, že obrací proti nim moc vojáků a četníků a policistů, jednak ostrých a prudkých výpadů, že krev má býti raději prolita na domácích barikádách, než pro továrníky a sinekury buržoasie, jež dle mínění obžalovaného republika na úkor dělnictva chrání a protežuje, se snažil vyvolati ve svých posluchačích stav státu nepřátelský prostředky intensivními, a objektivně způsobilými vzbuditi účinky, jímž chce zákon předejiti. Poněvadž obžalovaný uvedeným způsobem útočil – nikoli, jak se snaží stížnost dovoditi, proti dočasné vládě, jednotlivým politickým stranám nebo společenským třídám, nýbrž proti základním zřízením republiky, vypočteným v § 14 čís. 1 zákona na ochranu republiky, totiž především proti demokraticko-republikánské formě státu, již pokládá za nepříznivou pro dělnictvo, po případě proti samostatnosti a ústavní jednotnosti Československého státu naplňuje zjištěná činnost obžalovaného skutkovou podstatu přečinu pobuřování podle § 14 čís. 1 zákona na ochranu republiky ve směru objektivním i subjektivním“.

Iným závažným problémem spojeným s uplatňováním § 14 ods. 1 boli popri ľavicových výrokoch najmä národnostné problémy a reminiscencie na predchádzajúci režim. Najvyšší súd ČSR sa tak v roku 1924 musel vysporiadať s posúdením výroku predneseného dňa 8. marca 1924 na verejnej schôdzi v Opave, podľa ktorého bolo založenie Československého štátu hriechom proti právu na sebaurčenie. Obhajoba obžalovaného vychádzala zo skutočnosti, že tento výrok vyjadruje ustálené presvedčenie všetkých Nemcov, ktorý sa verejne v tlači, v parlamente a inde bežne vyslovuje, a napadnutý výrok bol vybratý z dlhšej reči a jej kontextu. Súd prvej inštalácie a aj NS ČSR v odôvodnení rozhodnutia však trvali na stanovisku, že „*uplatňování politického přesvědčení, ať více či méně rozšířeného, nesmí se díti způsobem opodstatňujícím pobuřování proti některému z právních statků, v § 14 čís. 1 zákona na ochranu republiky chráněných. V daném případě použil obžalovaný dle zjištění rozsudku zásady o sebeurčení národů jako prostředku k tomu, aby pobuřoval posluchače proti československé republice pro její vznik. Přisvědčiti možno ... že výrok obžalovaného sám o sobě nemusil by se ještě jeviti pobuřujícím, než soud dovozuje pobuřující jeho povahu z okolností, za kterých byl pronesen, totiž z toho, že byl učiněn při veřejné, četně navštívené a lehce vznetlivé schůzi a za řeči, jejíž ton se nesl směrem státu nikoli přátelským. ... Neboť uváží-li se, že před soudem obžalovaného neobstál stát téměř ani v jednom ze směru své státní činnosti, že obžalovaný vytýkal mu, jak v ohledu hospodářském, politickém a kulturním, tak i v jiných ohledech nesprávný postup a zejména utlačování německé menšiny, je na snadě, že – když obžalovaný pronesl větu, vyjadřující v podstatě myšlenku, že veškery ty domnělé neblahé*

poměry jsou jen důsledkem porušení práva na sebaurčení a že založení čs. republiky je prohrěšením proti tomuto právu – projev takový choval v sobě eminentní způsobilost pobouřiti, jinými slovy poštvtati posluchače k zášti a nenávisti k čs. státu pro jeho vznik, poněvadž vyvolal, nebo aspoň vyvolati mohl v nich přesvědčení a představu, že příčinou všech křivd, útisků a utrpení, jež jest jim jako příslušníkům menšinového národa domněle snášeti jest, že čs. stát vůbec vznikl. Tím jest však již dána skutková podstata přečinu podle § 14 čís. 1 zákona na ochranu republiky. ... Pobuřovací činnost obžalovaného spočívala již v samém pronesení závadného výroku, arci v těsné souvislosti s tím, co mu předcházelo, ježto výrok ten byl takřka vyvrcholením vzněcujícího a pobuřujícího působení na posluchače ve smyslu jsoucnosti čs. státu nepřátelském.“³²

Zmena zahraničnopolitickej situácie od 30. rokov 20. storočia, radikalizácia nemeckej menšiny a nástup A. Hitlera k moci sa plne odrazili aj na náraste súdnych konaní riešiacich poburovanie proti štátu, nadväzujúc na autonomistické snahy nemeckej národnostnej menšiny. Uvedené je zreteľné aj v spore riešenom pred NS ČSR 30. mája 1933 spis. zn. Zm I 147/32, ktorého výsledkom bol výrok: „Heslo „Sudetendeutschland“ již samo o sobě naplňuje skutkovou podstatu přečinu podle § 14 čís. 1 zákona na ochranu republiky, tím spíše ve spojené s doplňkem „erwache““.³³ V odôvodnení rozhodnutia sa najvyšší súd vysporiadal s námietkami sťažovateľa, odmietajúc nepolitický charakter predmetného hesla: „Zmateční stížnost ... se snaží neviděti, že ona slova vyvolávající v posluchačích na mysl pojem samostatného politického celku a tudíž směřující proti ústavní jednotě čsl. státu, vykřikoval obžalovaný při veřejném průvodě strany německých národních socialistů, tudíž při určitém politickém a národním vzrušení, a že podle skutkového zjištění rozsudku ... chtěl stěžovatel tím zdůrazniti, že území Němci osazení má býti odloučeno od čsl. státu jako samostatné nebo zapadnouti do rámce německé říše.“. Pojem „Sudetendeutschland“ tak vyhodnotil súd ako pojem politický a svojím vnútorným obsahom odporujúci ústavnej listine Československej republiky a priradujúci sa svojím zmyslom k pojmu územného útvaru Nemeckej ríše.

Ako poburujúci proti republike NS ČSR vyhodnotil v roku 1934 aj výrok „Heil Hitler“, nakoľko „oslavování Hitlera (výkřikom „Heil Hitler“) naplňuje po objektivní stránce skutkovou podstatu přečinu podle § 14 čís. 1 zákona na ochranu republiky děje-li se buď za

³² Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 10. decembra 1924, Zm I 473/24, Vážný č. 1828 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI.* Uspor. František Vážný. Praha: Právnícké vydavatelství v Praze, 1925, s. 745–748.

³³ Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 30. mája 1933, Zm I 147/32, Vážný č. 4730 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. XV.* Uspor. František Vážný. Praha: JUDr. V. Tomsa, Právnícké vydavatelství Praha XII, 1934, s. 284–286.

okolností, jež nenechávají pochybnosti o tom, že oslava ta je ve vztahu k podvratným snahám hnutí (strany jím vedené), čelícím proti územní celistvosti a nedílnosti (ústavní jednotnosti) Československé republiky, nebo děje-li se za okolností jež ukazují na vztah oslavy k uplatnění protidemokratických idejí vůdcovských v ústavě republiky“.³⁴ V odôvodnení rozhodnutia súd obšírne vyhodnotil vzťah oslavného zvolania k poburovaniu proti územnej celistvosti a ústavnej integrite Československej republiky: „Je obecně známo, že Hitler jako vůdce strany národně-socialistické v Německu je v představě širokých vrstev obyvatelstva Československé republiky považován za představitele hnutí, které podle obecné již známých programových prohlášení strany jím vedené usiluje o to, aby byli všichni Němci, obývající v jinostátních s Německem sousedících zemích, sloučení s říšskými Němci v t.zv. Třetí říši. Těmito snahami hnutí je tedy ohrožována ve své celistvosti i Československá republika ... Strana ta uplatňuje dále nejen ve své organizaci, ale i ve snahách ústavně-politických t.zv. princip vůdcovský, jenž se, pokud by šlo o jeho politické uplatnění v ústavě státní, zásadně přičí republikánsko-demokratické formě republiky Československé. Je-li tedy Hitler jako představitel tohoto hnutí oslavován za okolností, jež nenechávají pochybnosti o tom, že tato oslava je ve vztahu k podvratným snahám hnutí strany jím vedené, jež jsou namířeny proti územní celistvosti, nedílnosti a tím i jednotnosti Československé republiky, tudíž proti její ústavní jednotnosti, je takové výroky podřaditi objektivně pod ustanovení § 14 čís. 1 zákona na ochranu republiky, neboť v takovém případě jsou způsobilé, by vyvolaly, po případě povzbudily nepřátelské zaujetí proti tomu, že kraje republiky obývané Němci k ní příslušejí, za těchto okolností mohou vzbuditi, po případě posíliti tužbu po uskutečnění snah, jež směřují k jejich sloučení s říši německou a tím i k jejich odtržení od Československé republiky“.

Z hľadiska národnostných rozporov v rozhodovacej činnosti NS ČSR dominovali kauzy súvisiace s nemeckou národnostnou menšinou. Iba malá časť káuz sa týkala Slovenska a vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi, ako napr. vec zo dňa 13. marca 1930, sp. zn. Zm II 393/29. Predmetom kauzy bolo poburovanie, ktorého sa obžalovaný dopustil podpisom dekrétu vzťahujúceho sa na založenie samostatného slovenského štátu, ustanovenie štátnej rady a správcu štátu s vedomím, že tento dekrét bude ďalej šírený.³⁵

³⁴ Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 29. januára 1934, Zm I 943/33, Vážný č. 4912 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. XVI.* Uspor. František Vážný. Praha: JUDr. V. Tomsa, Právnické vydavatelství Praha XII, 1935, s. 33–37.

³⁵ Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 13. marca 1930, Zm II 393/29, Vážný č. 3809 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. XII.* Uspor. František Vážný. Praha: JUDr. V. Tomsa, Právnické vydavatelství Praha XII, 1931, s. 161–164.

ZÁVER

Zákon na ochranu republiky sa mal stať nástrojom ochrany proti vonkajšiemu i vnútornému nepriateľovi. Ako je zrejmé z predstavených súdnych rozhodnutí týkajúcich sa prečinu poburovania proti štátu, hoci prvoinštančné súdy v mnohých prípadoch nevyhodnotili, že by šlo o reálnu hrozbu, a teda o naplnenie skutkovej podstaty ust. § 14 ods. 1 zákona na ochranu republiky, naopak NS ČSR v tejto veci zaujímal výkladové stanovisko, ktorým podradľoval výroky spojené s nepriateľskými režimami Sovietskeho zväzu a nacistického Nemecka pod reálne hroziace nebezpečenstvo, čo sa napokon ďalším vývojom na sklonku 30. rokov a v 40. rokoch i potvrdilo. Výklad NS ČSR, ktorý sa nám z dnešného anachronického pohľadu môže javiť ako niekedy až príliš prísny, či extenzívne zasahujúci do základných práv a slobôd dotknutých jednotlivcov, reagoval na bezprostredne hroziace sudetonemecké snahy a nástup národno-socialistického hnutia, ale aj neskoršie hrozby ľavicovej radikalizácie spoločnosti a sympatie k ľavicovo orientovaným stranám a k režimu v ZSSR. Na obe hrozby v podstate mladá a krehká československá demokracia nakoniec doplatila, a to aj napriek evidentnej snahe brániť svoje zriadenie na úrovni legislatívy aj súdnej praxe NS ČSR. Mnohé zo záverov a odôvodnení súdnych rozhodnutí sa až hrozivo prorocky naplnili a v podstate sú (aj po 100 rokoch od prijatia zákona na ochranu republiky) otvorenou výzvou a mementom pre demokratické štáty Európy a sveta. Hoci sa totiž dnes kladie omnoho väčší dôraz na základné práva a slobody, zakotvené a garantované medzinárodne aj vnútroštátne, platí, že v prípade konfliktu medzi právami, slobodami a záujmami, je i dnes potrebné ich vyvažovanie – ktoré napríklad v koncepcii Roberta Alexyho predpokladá aj zohľadňovanie miery intenzity zásahu do práv, slobôd a záujmov, miery istoty o intenzite zásahu, a v neposlednom rade i samotnej váhy, resp. závažnosti dotknutého alebo chráneného práva, slobody alebo záujmu.³⁶ Hoci v sledovanom období ešte takto formulovaná teória vyvažovania neexistovala, NS ČSR zjavne vyhodnocoval hrozbu predstavovanú Sovietsky zväzom a nacistickým Nemeckom ako hrozbu, ktorá svojou intenzitou ohrozuje do veľkej miery demokraciu a práva a slobody občanov Československa, a preto túto hrozbu treba i súdne odmietat', i za cenu trestnoprávneho postihu prejavov sympatizantov týchto ideologicky radikálnych hnutí, bezprostredne ohrozujúcich Československú republiku a jej demokratický režim. Ako totiž skonštatoval Michal Pehr: „*Ač opatření vedla k jistému omezení demokracie, musíme je vnímat jako snahu o její záchranu*“.³⁷

³⁶ Pozri bližšie WINTR, J. Alexyho vážící formule. In *Právník*, 155, 5, 2016, s. 446–461.

³⁷ PEHR, M. Zákon na ochranu republiky a doprovodné zákony v meziválečné éře. In *Časopis Národního muzea. Řada historická*, 184, 3–4, 2015, s. 60.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BÉLI, G. Strafrechtspraxis und Strafrechtswissenschaft in Ungarn im 18. Jh. In MEZEY, B. (ed.). *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes*. Budapešť: ELTE, 2003.
2. BIANCHI, L. (red.). *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 2 (1848 - 1945)*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1973.
3. FRÝDEK, M. Crimen maiestatis v neprávnych pramenech – Livius, Tacitus, Ammianus Marcellinus. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, 19, 3, 2011, s. 264–269.
4. HAVLÍKOVÁ, L. Crimen laesae maiestatis a panovník jako garant práva ve velkomoravském prostředí 9. století. In *Konštantínove listy*, roč. 4, 2011, s. 41–53.
5. KADLEC, K. *Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské a chorvatské šlechty v něm obsažené*. Praha: Nákladem České Akademie císaře Františka Jozefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902.
6. KAJTÁR, I. Strafrechtsrezeption in Ungarn in dem 19. Jahrhundert. In MEZEY, B. (ed.). *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes*. Budapešť: ELTE, 2003.
7. LEPŠÍK, J. *Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou*. Praha: Nakladatel Fr. Borový v Praze, 1923.
8. MEZEY, B. Strafrechtskodifikation in Ungarn im Jahre 1878. In MEZEY, B. (ed.). *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes*. Budapešť: ELTE, 2003.
9. OLIVOVÁ, V. *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum, 2000.
10. PEHR, M. Zákon na ochranu republiky a doprovodné zákony v meziválečné éře. In *Časopis Národního muzea. Řada historická*, 184, 3–4, 2015.
11. SCHELLE, K. *Organizace československého státu v meziválečném období (1918-1938)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006.
12. VOJÁČEK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T. *Československé právní dejiny (1918-1992)*. 2. prepracované vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2013.
13. Poslanecká sněmovna N.S. R. Č. 1922. I. volební období. 6. zasedání. *Tisk 3996. Vládní návrh. Zákon ze dne ... na ochranu republiky*. (cit. 27.02.2023). Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T3996_01.htm
14. Poslanecká sněmovna N.S. R. Č. 1922. I. volební období. 6. zasedání. *Tisk 3996. Vládní návrh. Zákon ze dne ... na ochranu republiky*. (cit. 27.02.2023). *Důvodová zpráva*. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T3996_02.htm
15. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 27. septembra 1924, Zm I 20/24, Vážný č. 1736 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech*

- trestních. Roč. VI. Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1925, s. 560–562.*
16. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 6. septembra 1924, Zm I 463/24, Vážný č. 1721 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI. Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1925, s. 527–531.*
  17. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 4. apríla 1924, Zm I 14/24, Vážný č. 1592 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI. Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1925, s. 297–299.*
  18. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 27. marca 1924, Zm I 35/24, Vážný č. 1571 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI. Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1925, s. 264–267.*
  19. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 10. decembra 1924, Zm I 473/24, Vážný č. 1828 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI. Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1925, s. 745–748.*
  20. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 27. marca 1924, Zm I 35/24, Vážný č. 1571 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI. Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1925, s. 264–267.*
  21. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 4. decembra 1924, Zm I 655/24, Vážný č. 1821 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI. Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1925, s. 731–733.*
  22. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 10. decembra 1924, Zm I 473/24, Vážný č. 1828 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VI. Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1925, s. 745–748.*
  23. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 4. marca 1925, Zm I 32/25, Vážný č. 1916 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VII. Uspor.: František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1926, s. 130–132.*

24. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 17. júna 1925, Zm II 73/25, Vážný č. 2021 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. VII.* Uspor. František Vážný. Praha: Právnické vydavatelství v Praze, 1926, s. 344–347.
25. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 3. decembra 1930, Zm I 662/29, Vážný č. 4010 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. XII.* Uspor. František Vážný. Praha: JUDr. V. Tomsa, Právnické vydavatelství Praha XII, 1931, s. 595–602.
26. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 20. januára 1930, Zm I 542/29, Vážný č. 3737 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. XII.* Uspor. František Vážný. Praha: JUDr. V. Tomsa, Právnické vydavatelství Praha XII, 1931, s. 17–20.
27. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 13. marca 1930, Zm II 393/29, Vážný č. 3809 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. XII.* Uspor. František Vážný. Praha: JUDr. V. Tomsa, Právnické vydavatelství Praha XII, 1931, s. 161–164.
28. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 30. mája 1933, Zm I 147/32, Vážný č. 4730 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. XV.* Uspor. František Vážný. Praha: JUDr. V. Tomsa, Právnické vydavatelství Praha XII, 1934, s. 284–286.
29. Rozhodnutie NS ČSR zo dňa 29. januára 1934, Zm I 943/33, Vážný č. 4912 (trestné). Citované podľa: *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních. Roč. XVI.* Uspor. František Vážný. Praha: JUDr. V. Tomsa, Právnické vydavatelství Praha XII, 1935, s. 33–37.

KONTAKT NA AUTOROV

prof. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.

miriam.laclavikova@truni.sk

prof. JUDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M.

tomas.gabris@truni.sk

Trnavská univerzita v Trnave

Hornopotočná 23

918 43 Trnava

Slovenská republika

Mierová zmluva z Neuilly-sur-Seine a Bulharsko v čase „druhej národnej katastrofy“

Peace Treaty of Neuilly-sur-Seine and Bulgaria at the time of the "second national disaster"

Rudolf MANÍK

Abstrakt

Predmetom referátu sú podmienky uzatvorenia a jednotlivé články Mierovej zmluvy uzatvorenej medzi Mocnosťami spojenými a združenými na jednej strane a Bulharským kráľovstvom na druhej strane, ktorá bola podpísaná v Neuilly-sur-Seine. Venuje sa aj štátno-politickému vývoju Bulharska od „prvej národnej katastrofy“ po skončení druhej balkánskej vojny v roku 1913 až po vstup do globálneho konfliktu na strane Ústredných mocností v roku 1915. Nevynecháva ani účasť bulharskej armády na bojiskách prvej svetovej vojny v bojoch proti vojskám Dohody. Zároveň približuje situáciu v kráľovstve po podpise solúnskeho prímeria z 29. septembra 1918 znamenajúceho koniec účasti krajiny vo vojne. Následne uvádza územné nároky Rumunska, Grécka a Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov na časti bulharského teritória. Okrem toho sa príspevok zaoberá aj prípravou a podpisom mierovej zmluvy, ako i konzekvencami vyplývajúcimi z jej ustanovení pre porazené Bulharské kráľovstvo v čase tejto „druhej národnej katastrofy“.

Kľúčové slová:

Bulharské kráľovstvo. Prvá svetová vojna. Solúnske prímerie. Mierová zmluva z Neuilly-sur-Seine. Druhá národná katastrofa.

Abstract

The subject of the report is the conditions of conclusion and individual articles of the Peace Treaty concluded between the Allied and Associated Powers on the one hand and the Kingdom of Bulgaria on the other side, which was signed at Neuilly-sur-Seine. It also deals with the state-political development of Bulgaria from the "first national disaster" after the end of the Second Balkan War in 1913 to the entry into the global conflict on the side of the Central Powers in 1915. He also does not omit the participation of the Bulgarian army on the battlefields of the First World War in the battles against the troops of the Entente. At the same time, it describes

the situation in the kingdom after the signing of the Thessaloniki Armistice on September 29, 1918, marking the end of the country's participation in the war. Subsequently, he states the territorial claims of Romania, Greece and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes on part of the Bulgarian territory. In addition, the contribution also deals with the preparation and signing of the peace treaty, as well as the consequences resulting from its provisions for the defeated Kingdom of Bulgaria at the time of this "second national disaster".

Key words:

Kingdom of Bulgaria. First World War. Thessaloniki Armistice. Peace Treaty of Neuilly-sur-Seine. The second national disaster.

ÚVOD

Zapojenie sa ozbrojených síl Bulharského kráľovstva (*Carstvo Balgarija*) do vojnového zápolenia počas prvej svetovej vojny bolo nielen vyústením revizionistických snáh Bulharov (týchto „*Prusov Balkánu*“), o zmenu teritoriálneho usporiadania po druhej balkánskej vojne z roku 1913 ukončenej Bukurešťským mierom, ale aj ponúk zo strany oboch vojenských blokov. Pri vstupe Bulharska so konfliktu zavázili prísľuby územných ziskov a vojenskej i finančnej podpory zo strany Centrálnych mocností, ako aj odstúpenie časti európskeho teritória Osmanskou ríšou, ktorá bola spojencom Nemecka a Rakúska-Uhorska.¹ Na jeseň roku 1915 sa tak bulharská armáda na čele s generalissimom Nikolom Žekovom (1865-1949) zúčastnila na porážke i okupácii Srbska a o rok neskôr aj Rumunska. Územne sa Bulharsko rozšírilo do takmer „sanstefanskej“ podoby teda krajiny troch morí, akou sa malo stať po porážke Osmanov v roku 1878 na základe preliminárneho Sanstefanského mieru revidovaného na Berlínskom kongrese. Cárská armáda okupovala južné Srbsko vrátane dnešného Severného Macedónska, ďalej časť gréckej Tesálie, rumunskú Južnú Dobrudžu a v Severnej Dobrudži bolo zriadené kondomínium všetkých 4 štátov Štvorspolku. Územné zisky boli potvrdené po prímerí z Buftei z decembra 1917 podpísanom s porazeným Rumunskom, ktoré sa vojensky zrútilo po kolapse jeho ruského spojenca, aj mierovou zmluvou z Bukurešti uzatvorenou v máji 1918. Po vstupe Bulharska do svetovej vojny sa pôvodný Trojspolok, v ktorom Talianske kráľovstvo nahradila Osmanská ríša, rozšíril v roku 1915 práve o Bulharsko a oficiálne sa tak zmenil na Štvorspolok (*nem. Vierbund*) predstavujúci opozitný blok proti Dohode (*fran. Entente*) v boji o víťazstvo vo vojne.

---

¹ TEJCHMAN, M. *Balkán ve 20. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum. Univerzita Karlova, 2016, s. 39.

Z vojenského hľadiska bola bulharská participácia na bojoch najvýznamnejšia na solúnskom fronte, ktorý vznikol v roku 1915 v čase vrcholiacej porážky Srbského kráľovstva. Nehľadiac na oficiálnu neutralitu Grécka mocnosti Dohody na čele s Francúzskom vylodili svoje vojenské oddiely na gréckom pobreží v snahe pomôcť Srbom čeliacim spoločnému náporu nemeckej, rakúsko-uhorskej i bulharskej brannej moci. V období 1915 až 1918 tak Bulhari predstavovali základ ozbrojených síl Štvorspolku na solúnskom fronte, nazývanom často aj macedónsky front. Okrem nich sa však bojov prevažne na gréckom a albánskom území zúčastňovali aj nemecké, rakúsko-uhorské a osmanské vojská. Ich nepriateľov predstavovali príslušníci predovšetkým francúzskej armády (*Armée d'Orient* teda Východná armáda) na čele najskôr s generálom Mauriceom Sarrailom (1856-1929), následne od roku 1917 generálom Marie Guillaumatom (1863-1940) a v závere vojny s budúcim maršalom Francúzska Louisom Franchetom d'Esperey (1856-1942). Okrem nich dohodové oddiely tvorili britské, ruské, grécke, talianske a po prezbrojení aj srbské divízie. Bulharom sa až do záveru vojny darilo na danom území zasiahnutom početnými epidémiami viacerých chorôb, údajne „*najväčšom internačnom tábore vojny*“, úspešne pôsobiť až do záveru vojny. Až celková únava z konfliktu, materiálne opotrebenie Štvorspolku, problémy v zázemí a vstup Spojených štátov amerických do vojny na strane Dohody, urýchlili na jeseň roku 1918 pád Centrálnych mocností a ich spojencov. Práve solúnsky front bol prvým, ktorý sa dohodovým vojskám podarilo po ofenzíve z 15. septembra 1918 prelomiť a zapríčiniť tak porážku Bulharska ako prvej krajiny Štvorspolku.²

Po vzbure časti vojenských jednotiek a snahe o vytvorenie tzv. Radomirskej republiky, ktoré potlačovala aj nemecké jednotky stiahnuté z Krymu, urýchlene Bulharsko podpísalo 30. 9. 1918 v Solúne prímerie, ktoré za víťaznú Dohodu podpísal veliteľ jej jednotiek na Balkáne generál Franchet d'Esperey. Vládnuca cárska dynastia Sachsen-Coburg-Gotha, ktorá panovala i v Belgicku či Portugalsku, sa udržala pri moci a krajina zostala monarchiou. Po začatí mierovej konferencie v Paríži v januári 1919 sa jednalo aj o osude Bulharského kráľovstva, ktoré tak po porážke z roku 1913 čakala ďalšia katastrofa, v XX. storočí však nie posledná.

---

² CABANES, B. - DUMÉNIL, A. *Der Erste Weltkrieg*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2013, s. 473.

1. SITUÁCIA V BULHARSKOM KRÁĽOVSTVE POČAS SVETOVÉHO KONFLIKTU

1.1. Koniec účasti Bulharska na bojoch prvej svetovej vojny

Dňa 22. septembra 1918 uplynulo decénium, odkedy vyhlásilo Bulharsko svoju úplnú nezávislosť od Osmanskej ríše a jeho panovník sa stal titulárne z kniežat'a cárom Bulharov (*car na Balgarite*). Oficiálne bol nový názov štátu Bulharské cárstvo prekladaný do francúzštiny ako jazyka medzinárodných vzťahov, ale aj do iných cudzích rečí ako Bulharské kráľovstvo. Jeho panovník teda nestál na najvyššom stupni vladárskej hierarchie cisára ako napr. cár celej Rusi, ktorý disponoval titulom imperátora ako ekvivalentom cisárskej hodnosti. Bulharsko tak bolo predposledným balkánskym štátom (pred Albánskym kniežatstvom), ktorý sa zbavil stáročnej osmanskej nadvlády a na jej úkor rozšíril hranice svojho územia po prvej balkánskej vojne z rokov 1912 až 1913. Práve nespokojnosť s delením obsadeného teritória Osmanskej ríše vyvolala druhú balkánsku vojnu (1913), v ktorej bolo Bulharsko porazené nepriateľským Srbskom, Gréckom, Čiernou Horou, Rumunskom a na dôvažok aj Osmanskou ríšou. Frustrácia z tejto prvej národnej katastrofy XX. storočia vohnala Bulharov v roku 1915 do náručia Ústredných mocností a k vstupu do celosvetového vojnového zápolenia na ich strane. V Nemecku a Rakúsko-Uhorsku zakúpila ešte pred vypuknutím prvého globálneho konfliktu bulharská vláda množstvo zbraní a vojenského materiálu. V júni 1914 uzatvorila s konzorciom bánk na čele s nemeckou *Disconto-Gesellschaft* zmluvu o štátnej pôžičke 500 000 000 frankov na 50 rokov, hoci jej bol ponúkaný aj výhodnejší úver z Francúzska prostredníctvom Rusko-ázijskej banky zo Sankt Peterburgu vo výške 120 000 000 frankov. Zmluvu uzatvoril 12. júna 1914 minister financií Dimitar Tončev v Berlíne, pričom v konzorciu mali podiel nemecké banky vo výške 66 % (*Disconto-Gesellschaft* a *Dresdner Bank*), rakúsko-uhorské vo výške 25 % (*Wiener-Bank-Verein* a *Credit-Anstalt*), bulharské vo výške 3 %, holandské vo výške 3 %, belgické vo výške 2 % a švajčiarske vo výške 1 %.³ Po vypuknutí vojny sa Rusko snažilo aspoň udržať neutralitu Bulharska výmenou za prísľub získania území v Macedónsku a Trácii, no neúspešne. Obdobne dopadli aj 3 prísľuby územných ziskov zo strany Dohody na úkor Osmanskej ríše či úplatky francúzskeho podnikateľa Declosiera vodcom politických strán sympatizujúcich s Dohodou za účelom nákupu obilia v snahe zabrániť tak jeho vývozu do Nemecka. Dohodovým mocnostiam nepomohlo ani hromadné skupovanie bulharského obilia

---

³ PROKŠ, P. *Diplomacie a „Velká válka“ 1914-1918/1919. Kapitoly o dějinách diplomacie za první světové války v Evropě a na mírové konferenci v Paříži*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., s. r. o., 2014., s. 126.

ich agentmi za premrštené ceny. Ani Srbsko a Grécko neprejavili ochotu vzdať sa svojich podielov na Macedónsku výmenou za vstup Bulharska do vojny na strane dohodových štátov. Na druhej strane tajná bulharsko-nemecká *Zmluva o priateľstve a spojenectve* podpísaná 6. septembra 1915 v Sofii premiérom Vasilom Radoslavovom (1854-1929) a vyslancom Georgom von Michahellesom s tajnou konvenciou priznávala Bulharsku právo na získanie vardarského Macedónska i južného Pomoravia na úkor

Srbska a v prípade vstupu Grécka, resp. Rumunska do vojny na strane Dohody aj na získanie egejského Macedónska, Trákie a Dobrudže. V rovnaký deň 6. septembra 1915 podpísali v nemeckom hlavnom stane v Plesse (*Pszczynę*) náčelník Veľkého generálneho štábu Nemecka generál Erich von Falkenhayn (1861-1922), náčelník Vrchného veliteľstva armády Rakúsko-Uhorska generál Franz Conrad von Hötzendorf (1852-1925) a vojenský pridelenec Bulharska podplukovník Peter Gančev *Vojenskú konvenciu* o zriadení spoločného vojenského telesa v boji proti Srbsku na čele s nemeckým poľným maršalom Augustom von Mackensenom (1849-1945).⁴

Okrem toho sa Osmanská ríša v zastúpení vyslancom Feti Ali bejom zaviazala tajnou zmluvou uzatvorenou s premiérom Vasilom Radoslavovom 7. septembra 1915 odovzdať Bulharsku 2 390 km² zo zvyšku svojho európskeho územia. Touto zmluvou tak získalo Bulharské kráľovstvo teritórium na dolnom toku rieky Marice s mestami Karaagač a Dimotika ako i strategicky významnú železnicu Svilengrad – Dedeagač. Navyše Nemecko s Rakúsko-Uhorskom sa zaviazali poskytnúť Bulharsku vojnovú pôžičku vo výške 500 000 000 frankov zmluvou uzatvorenou 31. júla 1915 v Berlíne medzi riaditeľom *Správy štátneho dlhu Bulharska* Trajčo Stojanovom s riaditeľom *Disconto-Gesellschaft* Franzom Urbigom. Touto zmluvou bola nahradená štátna pôžička z roku 1914 tak, že v konzorcium financujúcich bánk boli zastúpené už len peňažné ústavy z Nemecka v rozsahu 72 % (*Disconto-Gesellschaft, Dresdner Bank...*), Rakúsko-Uhorska v rozsahu 25 % (*Wiener-Bank-Verein, Credit-Anstalt...*) a Bulharska v rozsahu 3 % (*Kreditná banka, Balkánska banka, Bulharská generálna banka*). V prospech konzorcia bola zabezpečená aj koncesia na železnicu Michajlovo – Porto Logo i bane v Perniku a Bobovdole.⁵

Následne 23. septembra 1915 bola vyhlásená všeobecná mobilizácia bulharskej armády. Predzvesťou účasti Bulharska vo vojnovej kampani sa tak stala práve všeobecná mobilizácia 530 000 mužov na zabezpečenie „ozbrojenej neutrality“, čím počet príslušníkov ozbrojených

⁴ KEAGAN, J. *První světová válka*. Praha-Plzeň: Pavel Dobrovský-BETA – Jiří Ševčík. 2003. s. 200.

⁵ PAJEWSKI, J. *Pierwsza wojna swiatowa 1914-1918*. Varšava: Wydawnictwo naukowe PWN SA, 2004, s. 304.

síl stúpol na 850 000. Dňa 5. októbra 1915 Francúzsko, Rusko, Taliansko a Veľká Británia prerušili diplomatické styky s Bulharskom a odvolali svojich vyslancov zo Sofie. Na vypovedanie vojny Srbsku zo 14. októbra 1915 už reagovali vedúce mocnosti Dohody (Francúzsko, Rusko, Veľká Británia) vyhlásením vojny Bulharsku. Dňa 15. októbra 1915 sa armáda zapojila priamo do bojov proti Srbsku a v máji 1916 povolil pronemecky orientovaný grécky kráľ Konštantín I. bulharským a nemeckým vojskám prekročiť hranice Grécka a obsadiť pevnosť Rupel, ako aj následné obsadenie egejského Macedónska s mestami Seres, Drama a Kavala.⁶ V rovnakom roku sa Bulharsko zúčastnilo na úspešnom vojenskom ťažení proti Rumunsku a obsadení Dobrudže. V období 1915 až 1918 sa bulharské územie rozšírilo vojnovými operáciami o bývalé teritória Srbska, Grécka, Rumunska i Osmanskej ríše. Okrem bojových plnilo bulharské vojsko na území obsadeného Srbska aj okupačné úlohy, boli tu zriadené generálne gubernátorstvá *Pomoravie* so sídlom v Niši a *Macedónsko* so sídlom v Skopje. Začiatkom roku 1917 vypuklo v meste Toplice a jeho okolí povstanie, po potlačení ktorého bulharskou a rakúsko-uhorskou armádou zostalo 20 000 mŕtvych. Celkovo sa do vojnového konfliktu zapojilo vyše 1 200 000 príslušníkov bulharských ozbrojených síl bojujúcich na srbskom, rumunskom, dobrudžskom a predovšetkým solúnskom, resp. macedónskom fronte.⁶ Práve tento posledný front bol dohodovými vojskami 18. septembra 1918 prerazený a do zajatia padlo až 100 000 Bulharov. V tom čase už bolo aj zázemie krajiny v rozklade, okrem zvyšujúceho sa počtu dezertérov destabilizovali situáciu novovznikajúce ilegálne vojenské výbory, ktoré vznikali v armáde podľa vzoru Sovietskeho Ruska.

Väčšina Bulharov považovala vojnové ciele svojej krajiny už v roku 1916 za dosiahnuté. Ďalšie predlžovanie vojny, hlad, zvýšenie inflácie až o 750 % do júla 1918 i revolúcie v Rusku negatívne vplývali na stav armádných jednotiek. Bratanie príslušníkov ozbrojených síl s protivníkom nastalo nielen na rieke Seret v rámci dunajského, resp. dobrudžského frontu (s ruskými vojakmi), ale aj na solúnskom bojisku (s francúzskymi, srbskými a gréckymi vojakmi). Koncom roku 1917 vznikali v armáde ilegálne vojenské výbory (*soviety*) a v následných trestných perzekúciách bolo do začiatku marca 1918 odsúdených 40 000 vojakov a 800 dôstojníkov, z nich 2 500 dokonca na trest smrti (vykonaný v 450 prípadoch). Revolučné oddiely armády vznikali už od 22. septembra 1918 v okolí macedónskych miest Berovo a Pechčevo. Povstalecká skupina 40 vojakov dokonca obsadila 24. septembra 1918 hlavný stan cárskej armády v Kjustendile a pozatýkala prítomných štábných dôstojníkov pod heslom „*Smrt' pôvodcom vojny*“. V meste Radomir bol 26. septembra 1918 zriadený revolučný výbor a na

---

⁶ HRADEČNÝ, P. - DOSTÁLOVÁ, R. - HROCHOVÁ, V. - OLIVA, P. - VAVŘÍNEK, V. *Dějiny Řecka*. Praha: NLN, s. r. o., 1998, s. 379.

druhý deň tam opozičný politik čerstvo prepustený z väzenia Rajko Daskalov (1886-1923) vyhlásil *Bulharskú republiku*. Daskalov sa stal vrchným veliteľom povstaleckej armády a za prezidenta republiky bol zvolený ďalší prepustený politik Alexandr Stambolijski (1879-1923). Keď vláda neakceptovala Daskalovovu výzvu na odovzdanie moci, republikánske sily vytiahli na Sofiu, kde boli porazené spojeneckými nemeckými vojskami a kadetmi vedenými cárskym generálom Alexandrom Protogerovom (1867-1928). Tieto udalosti urýchlili snahu Bulharska o vystúpenie z vojny a od 27. septembra 1918 už vo veci prímeria vyjednávala v Solúne delegácia vedená Andrejom Ljapčevom (1866-1923) s generálom Franchetom d'Esperey prezývanom tiež „*Desperát Frankie*“.⁷

1.2 Uzatvorenie solúnskeho prímeria s Bulharským kráľovstvom

Po dvojdňovom vyjednávaní podpísali v Solúne 29. septembra 1918 zástupcovia porazeného Bulharska generál Ivan Lukov (1871-1926) i budúci premiér Andrej Ljapčev na jednej strane a veliteľ dohodových vojsk na Balkáne generál Franchet d'Esperey na druhej strane. V rovnaký deň ozbrojené sily Dohody obsadili macedónsku metropolu Skopje, vláda však bojovala aj s radomirskými povstalcami v prudkých zrážkach o hlavné mesto Sofiu. Podmienky solúnskeho prímeria boli pre štát mimoriadne tristné, de facto sa jednalo o kapituláciu krajiny pred Dohodou.⁸ Patrili k nim nasledovné skutočnosti:

- okamžité stiahnutie sa z území, ktoré pred vojnou patrili Srbskému kráľovstvu a Gréckemu kráľovstvu, navyše Bulharsko nesmelo z týchto teritórií odvázať žiaden materiál ani zásoby
- príslušníci bulharskej armády, nachádzajúci sa západne od rieky Vardar, sa stali zajatcami dohodových vojsk
- bola nariadená demobilizácia ozbrojených síl Bulharska, ktoré si mohlo ponechať iba 3 pešie divízie i 4 jazdecké pluky a zbrane demobilizovaných jednotiek mali byť zhromaždené pod dohľadom dôstojníkov Dohody
- do 4 týždňov museli územie štátu opustiť vojská Nemeckej ríše a Rakúsko-uhorskej monarchie

V zmysle Tajného protokolu k solúnskemu prímeriu malo byť do 8 dní od jeho podpisu začaté vyjednávanie o využívaní dopravnej siete Bulharska dohodovými silami, ktoré tak boli oprávnené obsadiť hlavné železnice, prístavy, cesty a ďalšie dôležité miesta krajiny.

⁷ STRACHAN, J. *The first world war*. Londýn: Penguin Books Ltd. 2003. s. 322.

⁸ RYCHLÍK, J. *Dějiny Bulharska*. Praha: NLN s. r. o., 2000, s. 285.

Bulharské prístavy boli otvorené nielen pre dohodové, ale aj pre neutrálne lode a krajinu obsadili prevažne francúzske, talianske a britské vojská. Teritórium štátu malo byť dokonca východiskom pre útok proti Osmanskej ríši aj z európskeho kontinentu, k čomu však pre prímerie s „chorým mužom na Bospore“ (podpísaným už 29. októbra 1918) nakoniec nedošlo.

2. OD PORÁŽKY K MIEROVEJ KONFERENCII – BULHARSKO V ROKOCH 1918 AŽ 1919

2.1 Stav vnútornej politiky v krajine po podpise solúnskeho prímeria so štátmi Dohody

Frustrácia v spoločnosti po signácii prímeria zo Solúnu bola značná a to naprieč všetkými vrstvami society. Na jeseň 1918 sa totiž bulharské vojská nachádzali na územiach nepriateľských, resp. neutrálnych štátov a ani 1 cm² krajiny nebol okupovaný armádami protivníkov. Mnohým obyvateľom sa zdalo, že sa pomaly uskutočňuje sanstefanská vízia „*Bulharska troch morí*“ teda hraníc vymedzených Jadranským, Egejským a Čiernym morom. Hľadali sa osoby zodpovedné za túto porážku a mnohí považovali za osobu s najväčšou mierou tejto zodpovednosti samotného panovníka. Aj keď v solúnskom prímerí požiadavka abdikácie hlavy štátu nebola vymedzená, mocnosti Dohody na rezignácii kráľa Ferdinandom I. (1861-1948) nástojili. Pôvodne patrilo panovník medzi nemecké kniežatá, hoci z matkinej strany bol vnukom francúzskeho kráľa Ľudovíta Filipa (1773-1850). Už 3. októbra 1918 ho tak na cárskom tróne nahradil jeho najstarší syn Boris III. (1894-1943) a Ferdinand I. odišiel do exilu. K výmene došlo aj na poste predsedu vlády, keď 29. novembra 1918 nahradil Alexandra Malinova (1867-1938) vo funkcii premiéra Teodor Teodorov (1859-1924). Nový „*všennárodný kabinet*“ vyhlásil 4. januára 1919 amnestiu pre účastníkov radomirskej vzbury i vojnových dezertérov. Riešiť musel predovšetkým následky vojny, v ktorej malo Bulharsko asi 150 000 padlých, 200 000 zranených a 27 000 zajatých vojakov.⁹ Okrem toho v roku 1918 zomrelo na španielsku chrípku a iné epidémie, resp. od hladu 182 000 Bulharov, teda viac než bol počet padlých príslušníkov armády. Bývalý predseda vlády z rokov 1913 až 1918 Vasil Radoslavov hneď po podpise prímeria ušiel do Nemecka, obával sa zjavne svojej zodpovednosti za vtiahnutie Bulharska do víchra vojnového požiaru. Okrem tradičných politických strán, ktorých viacerí vrcholní predstavitelia boli označovaní za spoluvinníkov porážky, naberalo na popularite i ľavicové hnutie vidiace predobraz svojho pôsobenia v ruských boľševikoch. V máji

---

⁹ MARTÍNEK, J. Bulharsko, Praha: Nakladatelství LIBRI, 2009, s. 68.

1919 došlo v Sofii ku vzniku *Bulharskej komunistickej strany-tesných socialistov*, ktorá sa stala sekciou Tretej (komunistickej) internacionály a na jej čelo sa postupne dostal Georgi Dimitrov (1882-1949). V parlamentných voľbách z 29. augusta 1919 však vyhral *Bulharský poľnohospodársky ľudový zväz*, jeho predseda Alexandar Stamolijski sa v októbri stal premiérom, pričom komunisti boli početnosťou svojich poslancov v zákonodarnom zbore až na druhom mieste.

2.2 Na ceste k uzatvoreniu mierovej zmluvy z Neuilly-sur-Seine

V dôsledku vojnového neúspechu neboli očakávania bulharského obyvateľstva v súvislosti s prípravou mierových podmienok vysoké. Určitú nádej v mierny postoj mocností zachovávala účasť prezidenta Spojených štátov amerických Woodrowa Wilsona (1856-1924), ktorý v zmysle svojich „14 bodov“ z januára 1918 podporoval právo národov na sebaurčenie a zasadzoval sa o spravodlivé vyriešenie sporných vecí. Všeobecne sa v Bulharsku upínali nádeje predovšetkým na USA, americkí diplomati napomohli uzatvoreniu solúnskeho prímeria a nemali v krajine umiestnené okupačné sily na rozdiel od Francúzska, Talianska a V. Británie.

Už predseda vlády z júna až novembra 1918 Alexandar Malinov sa v závere prvej svetovej vojny snažil získať si priazeň dohodových mocností nasledovnými krokmi:

- a) rozšíril personálne vládu Bulharského kráľovstva o osoby s výrazne prodohodovou orientáciou
- b) vykonával ústretovú politiku k požiadavkám členských krajín Dohody
- c) od júla 1918 tajne sondoval možnosť uzatvorenia separátneho mieru u predstaviteľov Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Írska

Ešte pred zasadáním mierovej konferencie s porazeným Bulharskom v roku 1919 predložili svoje teritoriálne požiadavky voči nemu susedné Grécko, Rumunsko i Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov. Za významný fakt sa zo strany Bulharov považovala skutočnosť, že o zmene hraníc nepojednávali ustanovenia solúnskeho prímeria. Bulharskí vládni činitelia sa snažili pri poukazovaní na sebeurčovací princíp trochu naivne presadzovať z územného hľadiska predovšetkým nasledovné požiadavky:

- ad I: zachovanie prístupu štátu k Egejskému moru
- ad II: podržanie si územia odovzdaného Bulharsku Osmanskou ríšou v roku 1915
- ad III: prenechanie časti Dobrudže Bulharskému kráľovstvu

3. K JEDNOTIVÝM USTANOVENIAM MIEROVEJ ZMLUVY Z NEUILLY-SUR-SEINE

3.1 Predpoklady územných strát Bulharského kráľovstva na základe rozhodnutia mierovej konferencie

Presne na výročie vyhlásenia nemeckého cisárstva teda druhej ríše po prusko-francúzskej vojne (27. januára 1871) sa v rovnaký deň roku 1919 začala mierová konferencia na parížskych predmestiach, ktorá mala vyriešiť definitívny oršiel nad porazenými štátmi v prvej svetovej vojne. Za týmto prvým globálnym konfliktom, nazývaným tiež „vojnu, ktorá ukončila všetky vojny“, sa mala dať zo strany víťazov záverečná bodka. Parížska mierová konferencia sa odlišovala od predchádzajúcich vyrovaní sa s porazenými nepriateľmi vo všetkých vojenských konfliktoch. Na príprave záverečných aktov Viedenského kongresu po napoleonských vojnách i parížskeho mieru po krymskej vojne sa podieľali i porazené štáty, po vojne z rokov 1914 až 1918 tomu tak nebolo. Parížskej mierovej konferencii predsedali francúzski premiéri Benjamin Clemenceau (1841-1929) a po ňom Alexandre Millerand (1859-1943), no o pozvaní krajín Štvorspolku v rámci negociácií o mierových zmluvách ani neuvažovali. K ich jednotlivým ustanoveniam sa vyjadrovali predovšetkým mocnosti Dohody (najmä zástupcovia Veľkej päťky teda Francúzska, Veľkej Británie a Írska, Spojených štátov amerických, Talianska a Japonska), ako i jej spojeneckých a pridružených štátov. Tím, ktorí vojnu prehrali, boli len schválené znenia zmlúv predložené na podpis, alebo jeho odmietnutie. Ako prvá porazená krajina podpísala mierovú zmluvu z Versailles Nemecká ríša a to práve symbolicky na 5. výročie sarajevského atentátu z 28. júna 1914. V poradí druhý štát Štvorspolku, ktorý podpísal mierový diktát víťazov, bolo Bulharské kráľovstvo a to prostredníctvom svojho predsedu vlády Alexandra Stambolijského. Text predkladaný bulharskej delegácii zmaril všetky nádeje na „spravodlivé“ vyriešenie sporných problémov vrátane sabaurčovacieho práva. Významným členom delegácie Bulharska bol židovský právnik z Plovdivu a vydavateľ sionistického časopisu *Všetok ľud (Kol ha-Am)* Jošua Kalef (1875-1943).

„Druhou národnou katastrofou“ bola pre Bulharov mierová zmluva z Neuilly-sur-Seine predovšetkým pre ďalšie zmenšenie jeho rozlohy. Väčšina národa sa zmierila s tým, že víťazné mocnosti Dohody spolu s ich balkánskymi spojencami rozhodnú o „obraní“ Bulharska o jeho zisky z rokov 1915 až 1918. Krajina sa tak musela vzdať obsadeného vardarského a egejského Macedónska na úkor Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov, resp. Grécka, ako i južnej Dobrudže (*Cadrilater*) na úkor Rumunska. Princíp práva národov na sebaurčenie sa tak na

predmetných územiach s výrazným zastúpením autochtónneho bulharského obyvateľstva neaplikoval, Srbi oficiálne neuznávali ani existenciu samostatného macedónskeho národa. Státisíce Bulharov sa z týchto teritórií i nanovo odstúpeného územia predvojnového Bulharska sťahovali do materskej krajiny s novými, o 10 % zmenšenými, hranicami. Obrovskou územnou stratou bola Západná Trácia teda egejské pobrežie, ktorého správa pripadla najskôr spoločne mocnostiam Dohody a od roku 1920 Grécku. Zo sna o „*Bulharsku troch morí*“ zostala realita len jediného – Čierneho mora. Podľa mierovej zmluvy sice malo mať Bulharsko obchodný prístup k Egejskému moru, ale bez konkretizácie tohoto ustanovenia prakticky k realizácii daného prístupu nikdy nedošlo. V prospech Osmanskej ríše stratilo Bulharsko hraničné územie, ktoré získalo za vstup do vojny na strane Ústredných mocností len v roku 1915. Kráľovstvu Srbov, Chorvátov a Slovincov museli Bulhari odstúpiť územie pri hornom toku rieky Nišavy, Bosilegradsko a okolie Caribrodu teda tzv. západné krajiny (*zapadni pokrajnini*). Okrem toho Kráľovstvo SHS získalo v pirinskom Macedónsku okolie mesta Petriča. Celkovo tak bolo bulharské územie zmenšené na prospech Belehradu o 2 573 km², mierová konferencia však zamietla juhoslovanské nároky na teritórium v okolí priesmyku Dragoman a mesta Vidina.¹⁰

3.2 K jednotlivým podmienkam uvedeným v mierovej zmluve z Neuilly-sur-Seine

Okrem Nemeckej ríše bolo jediným z porazených štátov, ktorému bolo uložené platenie reparácií, Bulharské kráľovstvo. Ich výška bola stanovená na sumu 2 250 000 000 zlatých frankov, ktoré mali byť víťazným krajinám splatené do roku 1956. Okrem toho bolo v súlade s mierovou zmluvou Bulharsko povinné každoročne posielat' Dohode 50 000 t uhlia a kompenzovať jej hovädzí dobytok, zrekvírovaný či zabitý počas svetovej vojny. Za perzekučné možno označiť ustanovenia zmluv týkajúce sa ozbrojených síl Bulharska. Krajina bola takmer úplne zbavená námorníctva, letectva, ťažkých zbraní i modernej vojenskej techniky. Bolo zakázané dopĺňať vojsko pravidelnými odvodmi, naďalej tak mohla existovať iba malá profesionálna armáda s maximálnym počtom 33 000 mužov vrátane policajtov a pohraničníkov.

Zmluva z Neuilly-sur-Seine vstúpila do platnosti až 9. augusta 1920, pričom sa členila na 13 častí pozostávajúcich z 364 článkov. Systematicky ju tak tvorili nasledovné časti:

- Časť I. Pakt o Spoločnosti národov (články 1 až 26)
- Časť II. Hranice Bulharska (články 27 až 35)
- Časť III. Politické klauzuly (články 36 až 63)

---

¹⁰ ŠESTÁK, M., TEJCHMAN, M., HAVLÍKOVÁ, L., HLADKÝ, L., PELIKÁŇ, J. Dějiny jihoslovanských zemí. Praha: NLN, s. r. o., 1998, s. 395.

- Časť IV. Vojenské, námorné a letecké klauzuly (články 64 až 104)
- Časť V. Vojnoví zajatci a pohrebiská (články 105 až 117)
- Časť VI. Sankcie (články 118 až 120)
- Časť VII. Reparácie (články 121 až 131)
- Časť VIII. Finančné klauzuly (články 132 až 146)
- Časť IX. Ekonomické klauzuly (články 147 až 203)
- Časť X. Letectvo (články 204 až 211)
- Časť XI. Prístavy, vodné cesty a železnice (články 212 až 248)
- Časť XII. Práca (články 249 až 289)
- Časť XIII. Rôzne klauzuly (články 290 až 364)

Úvodné články zmluvy z Neuilly-sur-Seine boli obdobné pre všetky mierové zmluvy z parížskych predmestí uzatvorené s porazenými štátmi z vojnového konfliktu, ktorý sa odohrával v období 1914 až 1918. Týkali sa založenia a organizácie Spoločnosti národov (*Société des nations*), ktorá mala do budúcnosti zabezpečiť mier medzi štátmi celého sveta a de iure existovala až do roku 1946. V článkoch zaoberajúcich sa hranicami Bulharska sa podrobne vymedzovali teritoriálne nároky zo strany Kráľovstva SHS (ktoré Sofia touto zmluvou oficiálne uznala), Rumunska, Grécka, ale i Dohody (išlo o Západnú Tráciu teda 200 km pobrežia Egejského mora postúpeného dohodovými mocnosťami Grécku na konferencii v San Remo v apríli 1920) a napokon na Čiernom mori. Kráľovstvo SHS získalo 3 nevelké oblasti (spomenuté *Západné oblasti*), ktoré tvorili súčasť Bulharského kniežatstva už od jeho vzniku v roku 1878 ako aj okolie Strumice získané v prvej balkánskej vojne (1912). Táto územná časť bola považovaná za čiastočnú kompenzáciu za okupáciu južného a východného Srbska bulharskou armádou v rokoch 1915 až 1918 a jej realizáciu odôvodňovali i strategické záujmy Kráľovstva SHS ako hlavného spojenca víťazného Francúzska na Balkáne. Kým dovtedajšia hranica medzi Bulharským a Srbským kráľovstvom viedla cez reťazec vysokých horských hrebeňov, nová juhoslovansko-bulharská hranica bola pre Kráľovstvo SHS výhodná práve z vojensko-strategického hľadiska a nachádzala sa bližšie k metropole Sofii. Celková výmera cedovaného teritória predstavovala 2 573 km², z toho sa na súčasné Srbsko vzťahuje 1 545 km² a na dnešné Severné Macedónsko 1 028 km². Jednalo sa pritom o oblasti s vysokým zastúpením bulharského obyvateľstva, v meste Bosilegrad tvorili v roku 1919 Bulhari až 98 % populácie a ešte pri sčítaní ľudí v roku 2020 až 71 % občanov mesta. Celkovo prišlo Bulharsko v prospech

Kráľovstva SHS o 2,1 % svojho teritória so 100 000 obyvateľmi (t. j. 2,1 % populácie Bulharského kráľovstva).¹¹

V časti zmluvy zaoberajúcej sa teritoriálnymi nárokmi Rumunského kráľovstva muselo Bulharsko vrátiť Bukurešti Dobrudžu, ktorej južnú časť získalo podľa Bukurešťskej mierovej zmluvy z mája 1918 a severnú časť zase tesne pred koncom svetovej vojny 25. septembra 1918 postúpením tohto kondomínia Štvorspolku na Bulharské kráľovstvo jeho zvyšnými členmi (Nemeckom, Rakúsko-Uhorskom a Osmanskou ríšou). Na bulharsko-rumunskej hranici tak bol obnovený stav podľa Bukurešťskej zmluvy z roku 1913, ktorou bola ukončená 2. balkánska vojna. Národnostný princíp sa v tomto prípade neuplatnil, z 300 000 obyvateľov odstupovanej južnej Dobrudže tvorili Rumuni iba 10 000 osôb.

Bulharsko sa zaviazalo v rámci ochrany menšín nediskriminovať žiadnu mimoritu pre jej jazyk, vieru, štátne občianstvo, pôvod či rasu. Rovnako sa stotožnilo so záväzkom nebrániť výkonu opčného práva v zmysle ním podpísanej mierovej zmluvy, či obdobných zmlúv uzatvorených s Nemeckom, Rakúskom, Maďarskom, Tureckom alebo Ruskom. Pro futuro uznalo platnosť týchto mierových zmlúv (hoci zmluva zo Sévres s Osmanskou ríšou nebola ratifikovaná a s Ruskom ani žiadna zmluva nebola uzatvorená) a aj existenciu nových štátov vzniknutých na teritóriu porazených krajín. Expressis verbis boli akceptované budúce hranice Rakúska, Maďarska, Česko-Slovenska, Poľska, Rumunska, Grécka a Kráľovstva SHS. Na druhej strane musela Sofia rezignovať na ustanovenia mierovej zmluvy z Brest-Litovska ako aj všetky ďalšie dohody uzatvorené s „*maximalistickou vládou v Rusku*“, ako bolševickú vládu označili v texte štáty Dohody. Záverečné politické klauzuly sa týkali bulharskej akceptácie francúzskeho protektorátu nad Marokom a britského nad Egyptom.

V rámci vojenských klauzúl malo Bulharsko do 3 mesiacov od platnosti mierovej zmluvy realizovať demobilizáciu armády na najviac 20 000 vojakov (z toho maximálne 1/20 dôstojníkov a 1/15 poddôstojníkov) pri súčasnom zrušení všeobecnej brannej povinnosti. Zároveň na úroveň roka 1911 (teda pred vypuknutím 1. balkánskej vojny) v rámci nových štátnych hraníc mal byť redukovaný počet žandárov, obecných policajtov, colníkov a hájnikov, z nich najviac 10 000 mohlo byť vyzbrojených puškami.

Títo príslušníci bezpečnostných zborov sa však nemohli zúčastňovať vojenského výcviku. Okrem toho mohla vláda v Sofii zriadiť zbor pohraničnej stráže s maximálne 3 000 členmi tak, aby celkový počet mužov ozbrojených puškami nepresiahol 33 000 mužov. Aktívne pôsobiaci dôstojníci ozbrojených síl a zborov sa museli zaviazat zostať v službe aspoň do 40.

---

¹¹ CONZE, E. *Velká iluze Versailles 1919 a nové uspořádání světa*. Praha: Euromedia Group, a. s., 2021, s. 345.

roku veku a noví zase minimálne 20 rokov, pričom všetci museli byť profesionálmi. Pre ich výchovu mala zostať v krajine iba 1 vojenská škola a im podriadení vojaci i poddôstojníci sa zase museli zaviazat' slúžiť na dobu aspoň 12 rokov. Okrem toho Bulharsko akceptovalo záväzok nestavať žiadne nové pevnosti ani opevnenia. I na výrobu zbraní, streliva a iného vojenského materiálu mala zostať iba jediná továreň pre celé územie štátu, výslovne bol v zmluve uvedený zákaz exportu i importu akéhokoľvek tovaru vojenského charakteru. Bulharskému kráľovstvu bolo zakázané vyrábať ako i dovážať tanky, obrnené vozidlá, plameňomety a otravné látky. Tabuľky dokonca priamo v zmluve určili pre armádu stavy divízií, brigád, plukov, eskadrón, práporov, batérií a rôt, ale i výzbroje vrátane pušiek, karabín, guľometov, húfnic, diel a mažiarov,

Z námorných klauzúl vyplývalo, že Bulharsko malo vydať všetky vojnové lode, ponorky, míny a torpéda, avšak pre policajné účely i dohľad nad rybolovom mu bolo víťazmi prenechané právo disponovať najviac 4 torpédovými a 6 motorovými člmi bez torpéd či torpédových vrhačov. Sofii bolo odňaté právo vlastníť ponorky, vzducholode i armádne či námorné lietadlá. Na kontrolu týchto klauzúl zmluvy boli zriadené medzispojenecké kontrolné komisie (*commissions interalliées de contrôle*) so sídlom v Sofii, ktorých pôsobenie bolo financované bulharskou vládou. Jednu z nich sa stala Medzispojenecká vyšetrovacia a kontrolná komisia (*Commission interalliée d'enquete et de contrôle*) zaoberajúca sa stíhaním trestných činov spáchaných občanmi Bulharska na zajatcoch i štátnych príslušníkoch Dohody, jej 6 členov tvorili zástupcovia Francúzska, Talianska, Veľkej Británie, Grécka, Rumunska a Kráľovstva SHS. Prístup mali do všetkých táborov, väzení i nemocníc, bulharská vláda mala aj edičnú povinnosť vydať im všetky požadované listinné materiály. Tá sa zároveň zaviazala bezodkladne prepustiť všetkých vojnových zajatcov a internovaných civilistov krajín Dohody, ako i udržiavať vojnové hroby s pochovanými príslušníkmi dohodových vojsk na svojom území.

Vo vzťahu k reparáciám vo výške 2 250 000 000 zlatých frankov v zmysle článku 121 mierovej zmluvy bola zriadená aj Reparačná komisia (*Commission des réparations*) s právom odložiť výkon splátok reparácií. Trom štátom, ktoré boli zasiahnuté vojnovou exploatáciou svojich zdrojov zo strany Bulharska, bola priznaná aj naturálna náhrada. Bulhari takto museli vydať do pol roka od platnosti zmluvy tisícky kusov hovädzieho dobytká, mulíc a koní Grécku, Rumunsku a Kráľovstvu SHS. Okrem toho z dôvodu ťažby uhlia na okupovanom území Srbska bolo Bulharsko povinné 5 rokov po nadobudnutí platnosti mierovej zmluvy zásobovať Kráľovstvo SHS 50 000 tonami uhlia ročne zo svojích baní v Perníku.

Bulhari museli samozrejme rezignovať v súlade s článkom 143 zmluvy na Brestlitovskú zmluvu s porazeným Ruskom z marca 1918 a Bukurešťskú zmluvu s porazeným Rumunskom z mája 1918.

Bulharská delegácia bola pozvaná do Paríža ešte v júni 1919 pred vyhotovením konečného textu zmluvy, počas pobytu na starom zámku v Neuilly-sur-Seine ju strážila polícia, bola jej cenzurovaná pošta a nemohla ani prijímať návštevy. V septembri 1919 bol Bulharom odovzdaný návrh mierového diktátu a slavnostný podpis mierovej zmluvy se konal 27. novembra 1919 na radnici (*Hôtel de ville*) v Neuilly-sur-Seine, pričom za predsedníckym stolom víťazov potiahnutým zeleným biliardovým súknom sedel francúzsky premiér Benjamin Clemenceau.¹² Za Bulharsko zmluvu podpísal Alexandr Stamboljski, ktorému ruku, s ktorou text signoval, odťali pravicoví radikáli krátko pred jeho popravou pri prevrate v roku 1923.

V dôsledku zmluvy len z územia odstupovaných Grécku (ktoré tak rozšírilo svoju rozlohu o 6 500 km² teda 5,6 % pôvodného bulharského územia) odišlo do Bulharska 200 000 imigrantov. Víťazné Grécko sa rozrástlo o 300 000 obyvateľov predstavujúcich 6,1 % pôvodnej bulharskej populácie. Imperfektnou sa stala mierová zmluva ohľadom Trácie, podľa ktorej malo Grécko zabezpečiť Bulharsku hospodársky prístup k Egejskému moru tranzitom a slobodným pásmom v Alexandropoli či v inom prístave

ZÁVER

Mierovú zmluvu uzatvorenú Bulharským kráľovstvom s Mocnosťami spojenými a združenými v Neuilly-sur-Seine 27. novembra 1919 možno s odstupom viac ako storočia od jej ratifikácie označiť za pomerne prísnu k porazenému nepriateľovi. Na základe vyššie v texte uvedených skutočností tento záver odôvodňujú nasledovné fakty:

ad a) Bulharsku boli odňaté v prospech Grécka, Rumunska a Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov územia, ktoré boli prevažne osídlené Bulharmi. Neuplatnil sa tak národný aspekt a už vôbec nie princípy prezidenta Spojených štátov amerických (s ktorými Bulharsko nebolo vo vojne) Woodrowa Wilsona o národnom sebeurčení. Aj po 100 rokov v teritóriách odtrhnutých od bývalej vlasti možno v niektorých oblastiach zaznamenať prevahu pôvodného bulharského obyvateľstva nad inými entitami

ad b) rozhodnutím víťazov prišlo Bulharsko o prístup k Egejskému moru a aj keď bolo toto územie západnej Trácie prevzaté de iure mocnosťami Dohody, vzápätí ho od nich získalo Grécke kráľovstvo. I toto teritórium obdobne ako južnú Dobrudžu odstúpenú v prospech

---

¹² MACMILLANOVÁ, M. *Mírotvorci*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 2004, s. 154.

Rumunská či územia odovzdané Kráľovstvu SHS nespĺňali podmienku vyhovena nejakým národným aspiráciám, išlo iba o vojnovú korisť víťazných krajín susediacich s Bulharskom

ad c) žiadnej porazenej krajine Štvorspolku (okrem Nemecka) neboli stanovené reparácie, ktorých výška splátok navyše prekračovala ročný príjem štátu. Určenie tak enormne vysokej výšky reparácií bolo pre Bulharsko likvidačné

S poukazom na spomenuté aspekty zmluvy z Neuilly-sur-Seine účinnej 9. augusta 1920 možno polemizovať o tom, že išlo skutočne o „kartáginský“ či „tylžský“ mier, v ktorom absentovalo zachovanie princípu spravodlivosti. Je však na druhej strane možné, že náš súčasný pohľad modernou optikou nezohľadňuje dobové špecifiká a snahu zmluvným diktátom „pomstiť“ skutočné či domnelé atrocitu spáchané bulharskou armádou na prevažne srbskom okupovanom teritóriu, ako i revanšovať sa za exploataciu zdrojov na Bulharskom obsadených územiach jeho susedov. Snaha o revíziu ustanovení mierovej zmluvy priviedla Bulharské kráľovstvo do účasti v druhej svetovej vojne a k „tretej národnej katastrofe“ z roku 1944, ktorá bola potvrdená mierovou zmluvou uzatvorenou v Paríži v roku 1947.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. ASTORRI, A.- SALVADORI, P. *Primera guerra mundial*. Madrid: SUSAETA EDICIONES, S. A. 2002. 192 s. ISBN 978-84—9928-072-1
2. CABANES, B. - DUMÉNIL, A. *Der Erste Weltkrieg*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2013. 480 s. ISBN 978-3-534-25637-2
3. CONZE, E. *Velká iluze Versailles 1919 a nové uspořádání světa*. Praha: Euromedia Group, a. s. 2021. 464 s. ISBN 978-80-242-7016-6
4. DUPUY, R. E. - DUPUY, T. N. *Harperova encyklopedie Historie vojenství od roku 1700 do války v Perském zálivu*. Praha: Forma, s. r. o. 1997. 1638 s. ISBN 978-80-7213-008-0
5. EPKENHANS, M. *Der Erste Weltkrieg*. Paderborn: Ferdinand Schöningh. 2015. 282 s., ISBN 978-3-8252-41085-1
6. GILBERT, M. *První světová válka*. Praha: BB/art s. r. o., 2005, 760 s., ISBN 978-80-7341-563-1
7. HENKE-BOCKSCHATZ, G. *Der Erste Weltkrieg*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. GmbH & Co. KG, 2015. 304 s. ISBN 978-3-15-019317-4
8. HOCHSCHILD, A. *Der grosse Krieg*. Stuttgart: Klett-Cotta. 2014. 528 s. ISBN 978-3-608-94695-6
9. HRADEČNÝ, P. - DOSTÁLOVÁ, R. - HROCHOVÁ, V. - OLIVA, P. - VAVŘÍNEK, V. *Dějiny Řecka*. Praha: NLN, s. r. o., 1998, 768 s. ISBN 978-80-7106-192-1

10. JINDRA, Z. *První světová válka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p. 1984, 402 s. ISBN 978-80-14-407-87
11. KEAGAN, J. *První světová válka*. Praha-Plzeň: Pavel Dobrovský-BETA – Jiří Ševčík. 2003. 384 s. ISBN 978-80-7306-062-0
12. KRUSE, W. *Der Erste Weltkrieg*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2014. 138 s. ISBN 978-3-534-26447-6
13. LEONHARD, J. *Pandora's box. A History of the First World War*. Massachusetts: The Belknap Press of the Harvard University Press. 2018. 1088 s. ISBN 978-0-674-54511-3
14. MACMILLANOVÁ, M. *Mírotvorci*. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky. 2004. 552 s., ISBN 978-80-200-1151-X
15. MARTÍNEK, J. *Bulharsko*, Praha: Nakladatelství LIBRI, 2009, 133 s. ISBN 978-80-7277-422-7
16. MOMMSEN, W. J. *Der Erste Weltkrieg*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2004. 224 s. ISBN 978-3-596-15773-0
17. PAJEWSKI, J. *Pierwsza wojna swiatowa 1914-1918*. Varšava: Wydawnictwo naukowe PWN SA. 2004. 832 s. ISBN 978-83-01-14162-X
18. PIEKALKIEWICZ, J. *Pierwsza wojna swiatowa*. Varšava: Wydawnictwo „Morex“. 1988. 610 s. ISBN 978-83-86848-90-1
19. PROKŠ, P. *Diplomacie a „Velká válka“ 1914-1918/1919. Kapitoly o dějinách diplomacie za první světové války v Evropě a na mírové konferenci v Paříži*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., s. r. o., 2014., 332 s. ISBN 978-80-7286-234-4
20. PROKŠ, P. *Vítězové a poražení*. Praha: Naše vojsko, s. r. o. 2016. 288 s. ISBN 978-80-206-1610-4
21. RYCHLÍK, J., *Dějiny Bulharska*. Praha: NLN s. r. o., 2000. 510 s. ISBN 978-80-7106-404-1
22. SIMKINS, P. - JUKES, G. - HICKE, M. *První světová válka*. Praha: Nakladatelství BRÁNA, a. s. 2014. 352 s. ISBN 978-80-7243-684-2
23. STRACHAN, J. *The first world war*. Londýn: Penguin Books Ltd. 2003. 366 s. ISBN 978-0-14-303518-3
24. TEJCHMAN, M. *Balkán ve 20. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum. Univerzita Karlova, 2016, 438 s. ISBN 978-80-246-3178-3
25. WARNER, P. *První světová válka*. Ostrava: OLDAG. 1997. 320 s. ISBN 978-80-859 54-28-1

26. WESTWELL, I. *První světová válka den po dni*. Praha: Naše vojsko. 2004. 192 s. ISBN 978-80-2060731-5

KONTAKT NA AUTORA

JUDr. PhDr. Rudolf Manik, PhD., MBA, MHA – ADVOKÁT s. r. o.

rudomanik@gmail.com

Masarykova 2

040 01 Košice

Slovenská republika

Proces fašizace v Evropě mezi dvěma světovými válkami

The Process of Fascisation in Europe between the Two World Wars

Pavel MARŠÁLEK

Abstrakt

Fašismus byl produktem krize po první světové válce. Byl vzpourou středního stavu proti modernitě. Šlo o doktrínu pravicovou, nacionalistickou a populistickou. Proces fašizace v Evropě mezi dvěma světovými válkami zasáhl celou řadu zemí. Měl dvojí formu: jednak etablování fašistických diktatur, jednak průnik fašistických prvků do diktatur, které nebyly fašistické (zejména se šířil korporativismus). Plány, revanšismus a agresivita fašistů a ještě více nacistů přivedly svět k druhé světové válce.

Klíčová slova:

Fašismus, fašizace, korporativismus

Abstract

Fascism was a product of the crisis that followed the First World War. It was a revolt of the middle class against modernity. It involved a right-wing, nationalist and populist doctrine. The process of fascisation in Europe between the two world wars affected numerous countries. It took two forms: one was the establishment of fascist dictatorships and the other was the penetration of fascist elements into dictatorships that were not fascist (this particularly involved the spread of corporatism). The plans, revanchism and aggressiveness of the fascists and, to an even greater extent, of the Nazis dragged the world into the Second World War.

Key words:

Fascism, fascisation, corporatism

ÚVOD

Konec první světové války potvrzený uzavřením série mírových smluv zakládajících tzv. versailleský systém přinesl zásadní restrukturalizaci Evropy. Ze scény zmizely nadnárodní říše, které přetrvaly celá staletí. Na jejich teritoriu se etablovaly nástupnické státy na principu národního sebeurčení. Zdálo se, že na vzestupu je demokracie, která dá lidem šanci na dobrý život a nepřipustí opakování válečné katastrofy.

Postupně se však začaly ukazovat slabiny nového uspořádání Evropy. Ty naznačovaly, že trvalý mír je velkou iluzí, že nastupující období je jen jakousi mezihranou, čekáním na novou válku. Především mírové smlouvy nepřinesly spravedlivé řešení předchozího konfliktu, ale pouhé rozdělení válčících stran na vítěze a poražené. Poražené státy byly postiženy ztrátou některých území, zatíženy reparacemi a mezinárodně ostrakizovány. Tzv. národní státy, které vznikly, byly spíše celky multietnickými. Starý problém s národnostními menšinami, jenž rozkládal nadnárodní říše, se neztratil, jen se přesunul na nižší úroveň státnosti. A pak zde byl ještě jeden trend, který pro budoucnost nevěstil nic dobrého: expanze diktatur, ať už levicových nebo pravicových. To vše spolu s poválečným rozvratem vytvářelo velmi výbušnou směr a posilovalo volání poražených a nespokojených s výsledky války po revanši.¹

Zejména v marxistické a vůbec v levicové literatuře se objevila teze přímočaře spojující vypuknutí té další, tentokrát druhé, světové války s prosazením fašismu v řadě zemí, s procesem fašizace Evropy. Vycházelo se z toho, že fašismus (i jeho částečná derivace nacismus) má agresi a snahu po světovládě v genech (na rozdíl od jeho ideového konkurenta socialismu, popř. komunismu, kterému mělo jít vždy jen o mír). Fašismus byl přitom marxisty definován velice specifickým způsobem jako otevřená teroristická diktatura nejreakčnějších, nejšovinističtějších a nejimperialističtějších složek finančního kapitálu. Jak je vidět na první pohled, šlo o definici ideologickou, monokauzální a voluntaristickou.²

Ve svém příspěvku chci tento dodnes poměrně vlivný přístup k meziválečnému dění podrobit kritickému zkoumání. Chci odpovědět na otázku, co byl fašismus, jak dalece pokročila fašizace meziválečné Evropy a co jí lze klást za vinu.

1 FAŠISMUS JAKO VZPOURA STŘEDNÍCH VRSTEV PROTI MODERNITĚ

Vysvětlit fenomén fašismu není snadný úkol, a to pro jeho nejednoznačnost a kontroverznost, jakož i proto, že samotný pojem je často nadužívaný a nezřídka zneužívaný k dehonestování někoho nebo něčeho. V knize *Koncepty a dějiny* (Praha 2014) jsou připomínána některá badatelská dilemata, kterých se dotkla diskuse o fašistických diktaturách a hnutích, jež stála u jejich vzniku: „Je fašismus ... spíše pravicový, nebo se jedná o jednu z více inkarnací syndikalistické levice? Byl fašismus modernizační hnutí, nebo jde o tradicionalistickou reakci na moderní společnost? Jaký je ... vztah mezi fašisty

---

¹ Srov. JINDRA, Z. *První světová válka*. Praha: SPN, 1984, s. 339 an. *Dějiny 20. století*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 265 an., 371 an., 387 an. *Dějiny evropské civilizace II*. Praha – Litomyšl: Paseka, 1995, s. 194 an.

² Viz BRADÁČ, Z. *Před pochodem na Řím*. Praha: Svoboda, 1973, s. 5 an., 465 an. K různým výkladovým strategiím fenoménu fašismu v obecnějších souvislostech a k jejich úskalím viz O'SULLIVAN, N. *Fašismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 13 an.

a protidemokratickými konzervativci? Je fašismus hnutím, jehož cílem bylo spasit kapitalismus ..., nebo jde o revoluční hnutí, jež má silně antikapitalistické a etatizační akcenty? Je fašismus „politickým náboženstvím“? Existuje nějaký „generický fašismus“, jakýsi prototyp, resp. ideální typ, který pak má své reálné realizace v řadě režimů? Nebo existuje jeden „reálný fašismus“, který slouží ostatním hnutím jako vzor a který není nikde plně zopakován? Je zásadní rozdíl mezi německým nacismem a jinými verzemi fašismu, nebo je nacismus lokální německou podobou buď „generického fašismu“, či italského prototypu? Byli Franco, Salazar či Pilsudski fašisty? Existoval fašismus mimo Evropu? Je tedy možné za fašistické označit třeba předválečné Japonsko či argentinský peronismus? Je fašismus spojen primárně s předválečnou epochou, nebo se objevil i v poválečném období?“³ Otázek je stejně nekonečné množství jako pokusů o odpověď’.

Máme-li objasnit vznik fašismu, musíme začít u poválečného rozvratu, který zasáhl nejen hospodářství, ale i celou společnost. Právě tehdy se fašismus objevil: nejprve v Itálii, posléze v dalších zemích jižní, střední a východní Evropy. S výjimkou Německa šlo o země ekonomicky nepříliš vyspělé, navíc se slabou demokratickou tradicí a mnohdy i s málo rozvinutým socialistickým hnutím. To mu usnadňovalo cestu k politickému úspěchu. Fašismus vznikl jako vzpoura středních vrstev ožebračených poválečnou krizí a politicky marginalizovaných, z frustrace vojáků, kteří se po návratu z fronty nedokázali zařadit zpět do civilního života. Vznik fašismu byl i reakcí na levicové revoluce a převraty, které propukly na řadě míst Evropy. Zrod fašismu generovaly těžké životní podmínky, pocity frustrace z marnosti a strach středních vrstev z velkokapitálu na jedné straně a z bolševické revoluce na straně druhé. V takové situaci se snadno podlehnou slibům a vábení samozvaných vůdců slibujících obnovení pořádku a nastolení vlády pevné ruky, samozřejmě ku prospěchu národa a vlasti.⁴

Fašismus ale nebyl jen o pocitech, ale i o programu. Ten bývá tradičně simplifikován. Např. politolog P. Pithart o něm napsal: „... fašismus nebyl žádnou ucelenou ideologií. Je to rozplzlá, nekoherentní, nepřesvědčivá snůška idiosynkratických reakcí na modernitu, socialismus, kapitalismus, parlamentarismus, rozporuplná koláž různých filosofických a politických myšlenek či spíše nápadů, pocitů, emocí. Fašismus na nic takového, jako je ideologie ani neaspiroval. Neměl žádný základní text, žádnou „posvátnou knihu“ ... Byl výzvou a oslavou akce, heroického nasazení „proti“ teď a zde. Nemohl být nějakou ucelenou doktrínou, která by byla rozvíjena a šířena...“ Na rozdíl od nacismu se sevřeným programem

³ STORCHOVÁ, L. a kol. *Koncepty a dějiny*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 301.

⁴ K tomu ČECHÁČEK, J. Sociální profil fašismu. In ČECHÁČEK, J. (ed.): *Fašismus mezinárodní*. Praha: vlastním nákladem Jiřího Pleskota, 1933, s. 6 an.

vyžadujícímu k realizaci totalitní režim fašismu stačil „režim autoritářský, protože neměl tak dalekosáhlé plány, ani s Italy, ani s okolním světem“.⁵

Fašistický program se týkal politiky, hospodářství, sociálních záležitostí i kultury. Vymezoval se proti modernitě, dědictví buržoazních revolucí a fenoménům, které moderní doba přinesla. Liberalismus, demokracie, kapitalismus, revoluční socialismus byly pro fašisty synonymem úpadku a příčinou společenského rozvratu. K jejich překonání nabízel kombinaci pravicových a levicových receptů, které měly v konečném efektu ve společnosti obnovit státní autoritu, smířit práci s kapitálem a zajistit klid a pořádek. Profiloval se výrazně konzervativně, nacionalisticky, autoritářsky a populisticky.⁶

Fašismus nebyl afilozofický. Ne právě koherentním způsobem spojoval různé ideové inspirace a tradice. Zvláště navazoval na nacionalismus, syndikalismus, vitalismus a teorii elit. Proto je někdy pokládán za jejich syntézu. Závoveň se ale neprezentoval jako ryzí teorie. Byl výzvou k činu, k politickému aktivismu. Sám sebe chápal jako mýtickou výzvu. Toto zaměření na praxi mu dávalo částečně revoluční charakter a pomáhalo maskovat rozpory plynoucí z myšlenkového eklekticismu.⁷

Z hodnotového hlediska fašisté zavrhovali konstitutivní hodnoty moderní společnosti: svobodu a rovnost. Svoboda měla být podle nich zaměněna za povinnost, individualismus za kolektivismus. Jedinec měl mít povinnost služby národu a státu až k sebeobětování. Ideálem se stal heroismus, kultem oběť. Podobně jako zdisciplinovaná svoboda dopadla i rovnost. Fašisté ji odmítli ve jménu budování hierarchického řádu v čele s vůdcem a prosazování aristokratických ctností. Svobodného jednotlivce na piedestalu tak vystřídal nové božstvo: stát sjednocující národ, jímž oběma dominoval vůdce.⁸

Fašismus vystoupil s plánem rozsáhlé politické reformy. Ta byla zaměřena antidemokraticky a antiparlamentárně. Demokracii a parlamentarismus fašisté odmítali z principiálních i utilitárních důvodů. Nesouhlasili se suverenitou lidu, odmítali přebujelou partitokracii i další neduhy parlamentního systému, jako byly slabost a nestabilita vlád, korupce atd. Receptem měla být redukce a usměrnění stranictví a jeho podřízení státu v čele s vůdcem. Stranickou pluralitu měly nahradit elitářství a vůdcovský princip, jakož i nepluralistická forma

---

⁵ PITHART, P. *Obrana politiky II*. Praha: Leges, 2018, s. 150 an. Podobně SCRUTON, R.: *Slovník politického myšlení*. Brno: Atlantis, 1999, s. 40.

⁶ Srov. ČECHÁČEK, J. Sociální profil fašismu. In ČECHÁČEK, J. (ed.). *Fašismus mezinárodní*. Praha: vlastním nákladem Jiřího Pleskota, 1933, s. 9 an.

⁷ Viz *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister and Principal, 2000, s. 113 an., 233 an. Srov. např. KAPRAS, J. ml. *Fašismus*. Praha: L. Mazáč, 1939, s. 331 an.

⁸ Blíže MAYER, J. *Korporační řád a hospodářství fašistické Itálie*. Brno – Praha: Orbis, 1933, s. 39, 44, 51. HEYWOOD, A. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 164 an.

zprostředkování zájmů na bázi profesních korporací završených tzv. hospodářskou komorou v parlamentu (korporativismus).⁹

Hospodářsko-sociální reforma, s níž fašisté vystoupili, měla jednak nasadit ohlávku kapitalismu, jednak zamezit třídnímu boji dělnictva a revoluci. Záměrem bylo smířit kapitál s prací, narovnat vztah zaměstnanců a zaměstnavatelů jejich začleněním do víceúrovňové soustavy profesních korporací, kde by se o sporných otázkách vyjednávalo pod přísnou kuratelou státu. Toto řešení bylo označováno za třetí cestu mezi kapitalismem a socialismem, která zajistí bezporuchový chod hospodářství a sociální harmonii. Měl se tím také ozdravit vztah politiky a ekonomiky a vyplnit prázdný prostor mezi jednotlivcem a státem.¹⁰

Důležitým programovým bodem fašismu byla orientace na výboj. Odrážela se v tom snaha dosáhnout soběstačnosti státu, rozpínavost nacionalismu, který fašisté vyznávali, spojení s militarismem i touha po obnovení někdejší velikosti a historické slávy. Válku fašisté pokládali za legitimní prostředek mezinárodní politiky. Násilí fašisté nezřídka přímo velebili.¹¹

Fašismu původně nebyl vlastní rasismus a antisemitismus, kterými se naopak vyznačoval německý nacismus. Nacisté vzhlíželi z počátku k italskému fašismu jako ke svému vzoru, i když jej ne ve všem napodobovali. Postupně se situace obrátila a fašismus převzal tyto v Třetí říši běžně uplatňované přístupy. Tím se vzdálenost mezi oběma ideologiemi značně zmenšila.¹²

2 FORMY FAŠIZACE V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ

V meziválečném období se fašismus jako ideologie a hnutí úspěšně šířil Evropou, ovšem jen v málokteré zemi vývoj vyústil v ustavení fašistického režimu – fašistické diktatury. Mnohem častěji se bylo možné setkat s monarchistickými a vojensko-byrokratickými diktaturami, do nichž pronikly fašistické prvky – zejména korporativismus.

V čem byl mezi těmito pravicovými režimy rozdíl výstižně vysvětluje R. Michelko.¹³ Fašistické diktatury měly ideologický a mobilizační charakter, což ostatní dvě formy pravicových diktatur postrádaly. Nebyly totiž ideologickým panstvím a spokojily se s potlačováním opozice a obyvatel, s jejich depolitizací. Nevyžadovaly od nich aktivní masovou podporu.

---

⁹ O tom více: MAYER, J. *Korporační řád a hospodářství fašistické Itálie*. Brno – Praha: Orbis, 1933, s. 10, 11, 44, 53 an., 101 an.

¹⁰ Podrobně: KAPRAS, J. ml. *Fašismus*. Praha: L. Mazáč, 1939, s. 200 an.

¹¹ HEYWOOD, A. *Politické ideologie*, Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 166 an., 170 an.

¹² SKŘEJPKOVÁ, P. – SOUKUP, L. *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první poloviny 20. století*. Luzern: Avenir – Havlíček Brain Team, 2011, s. 41 an.

¹³ MICHELKO, R. *Mezivojnové evropské diktatury*. Martin: Matica slovenská, 2012, s. 6 an.

Do kategorie fašistických diktatur bývají pravidelně řazeny fašistická Itálie a nacistické Německo, posléze za války i ustašovské Chorvatsko a Szálasiho Maďarsko.¹⁴ Nezřídka jsou za fašistické označovány i režimy, které jimi objektivně vzato vůbec nebyly a ve kterých se vyskytly jen některé atributy typické pro fašismus. Pro některé autory je každý pravicový nedemokratický režim systémem fašistickým. Označení „fašistický“ užívají nepřiměřeně extenzivně.¹⁵

Obstojí zařazení fašistické Itálie a nacistického Německa do stejné kategorie fašistických diktatur? Dle mého názoru ne, a to z důvodů ideologických, strukturálních a funkcionálních.

Pokud jde o ideologickou rovinu, je rozdělení fašismu na italský a německý problematické, protože mezi ideologií uplatňovanou v Itálii a v Německu jsou kromě některých shod podstatné (generické) rozdíly. Fašismus můžeme označit víceméně za ideologii, která odsuzuje nedostatky demokracie a parlamentarismu a snaží se „obnovit ve jménu národních a hrdinských hodnot silnou moc a jednotu lidu okolo nadšeně aklamovaného vůdce“,¹⁶ popř. reformovat hospodářsko-sociální systém společnosti. Tato ideologie není zcela oddělena od západní politické tradice, i když se jí snaží přetvářet. Naproti tomu nacismus je programová destrukce základů a podstaty evropské civilizace. Spojuje v sobě mystiku doktríny krve a půdy, sociální darwinismus a nárok na světovládu spřažený s likvidací všeho, co pokládá na nižší nebo méněcenné. Jako doktrína otevřeně rasistická a antisemitská představuje rezignaci na humanitu. Z hlediska cílů je antihumánní utopií. Navíc klíčovým pojmem fašismu byl stát, zatímco v případě nacismu národ.¹⁷

Z uvedeného plyne, že měly oba systémy z větší části rozdílný ideologický základ a že je přiměřenější hovořit o italském fašismu a německém nacismu, než o fašismu italském a německém. Na rozdíly ideologické navazovaly difference strukturální a funkcionální. Oba režimy byly diktaturami, avšak nacistické Německo diktaturou totalitní, zatímco fašistická Itálie diktaturou autoritativní, jen s některými totalitními prvky.¹⁸

V nacistickém Německu se budoval „nový řád“ na bázi ideologie. Šlo o utopický projekt národního společenství, které mělo být rasově čisté (tj. zbavené rasově cizorodých elementů) a vládnout světu. NSDAP, jako totalitní strana, srůstala se státem a fakticky se o moc dělila

---

¹⁴ Srov. GRIFFIN, R. *Fašismus*. Praha: Karolinum, 2021, s. 13. Tento autor hovoří jen o prvních třech výše uvedených diktaturách jako o plně rozvinutých fašistických režimech.

¹⁵ Viz např. SKŘEJPKOVÁ, P. – SOUKUP, L.: *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první poloviny 20. století*. Luzern: Avenir – Havlíček Brain Team, 2011, s. 65 an.

¹⁶ FURET, F. – BESANCON, A. a další. *Komunismus a fašismus*. Praha: ISE, 2002, s. 13.

¹⁷ K tomu MERTL, J. *Z dějin politického myšlení*. Praha: Orbis, 1943, s. 188 an.

¹⁸ O komparaci diktatur BALÍK, S. – KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. Praha: Dokořán, 2012.

s ostatními mocenskými centry – s SS, správou a armádou. Nad tím vším bděl Hitler v pozici diktátora a arbitra sporů. Státem kontrolován byl každý aspekt života lidí, lidská práva neznamenal nic. K prostředkům, které režim používal, patřily: indoktrinace, mobilizace a masový teror. Hospodářství bylo podřízeno státní kuratele a právo se stalo služkou politiky.¹⁹

Fašistická Itálie jako autoritativní diktatura jen s některými totalitními parametry byla také ideologickým panstvím, ale s mnohem skromějšími cíli. Důležité místo v rámci režimu patřilo fašistické straně a jejímu vůdci Mussolinimu, který ve svých rukou postupně soustředil veškerou moc. Mezi hlavní cíle fašistů patřilo zavedení korporativní soustavy, které mělo reformovat fungování státu, politiky a hospodářství. Po etapách bylo uváděno v život. Fašistický řád život lidí tolik neomezoval jako nacistický, i když také indoktrinoval, mobilizoval a terorizoval obyvatelstvo. Teror byl ale limitovaný. Chod hospodářství i právního systému byl státem usměrňován. Po vzoru nacistů bylo v Itálii, která se dostávala do německého vleku, zaváděno rasové zákonodárství.²⁰

Správné je odlišovat fašistickou Itálii a nacistické Německo. Fakt, že se fašistický režim v Itálii ustavil dříve než režim nacistický v Německu a že se nacisté u fašistů v mnohém inspirovali, nepadá příliš na váhu. Ani recipování rasových přístupů v Itálii po německém vzoru od konce 30. let 20. století na věci mnoho nemění. Tyto formy nápodoby totiž nemohou překonat zásadní rozdíl mezi oběma režimy: diferencí mezi totalitním a autoritativním systémem.

S expanzí fašistických prvků se lze v meziválečné době setkat i v diktaturách, které nebyly fašistické. Týkalo se to především korporativního zřízení. K zavádění korporativismu docházelo na základě italské inspirace v celé řadě zemí – v Německu, Rakousku, Španělsku a Portugalsku. Kritikové ale většinou namítali, že – stejně jako v Itálii – jde maximálně o kvazikorporativismus nebo korporativismus „na oko“. Jako důvod uváděli, že profesním korporacím chybí to nejpodstatnější – skutečná autonomie a samospráva – a že jsou jen prodlouženou rukou státu, jehož cíle pomáhají naplňovat. V praxi, zejména v nacistickém Německu, korporativismus vyklidil pole vůdcovskému principu.²¹

Prostředkem fašizace bývala mnohdy účast fašistů ve vládě. Stávající konzervativní mocenské elity kooptovaly fašisty do vlády s cílem využít jich proti nebezpečí bolševické

---

¹⁹ BROSZAT, M. – MÖLLER, H. (ed.). *Das Dritte Reich. Herrschaftsstruktur und Geschichte*. München: C. H. Beck, 1986.

²⁰ Důkladněji k tomu SKŘEJPKOVÁ, P. – SOUKUP, L.: *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první poloviny 20. století*. Luzern: Avenir – Havlíček Brain Team, 2011, s. 23 an. Těž viz MUSSOLINI, B. *Der Fascismus. Lehre und Grundgesetze*. Rom: Ardita, 1935.

²¹ Viz HAVELKA, J.: Stavovská myšlenka (Moderní stavovské státy). In: BEROUNSKÝ, S. (ed.): *Stavovská myšlenka I*. Praha: Vesmír, 1936, s. 35 an.

revoluce a někdy i proti stoupencům nacismu (systém se fašizoval, aby nedošlo k jeho nacizaci). S pomocí fašistů ve vládě pak byla obyčejně odvrácena obojí hrozba a samotní fašisté přicházeli o část svého radikalismu. Tento scénář většinou zafungoval – typicky např. ve fašistické Itálii. Zajímavé je, že nefungoval v nacistickém Německu, kde nacisté po nástupu do vlády v krátké době zcela ovládli prostor a přizpůsobili stát i společnost bezvýhradně svým představám. I to dokládá rozdíly obou systémů.²²

ZÁVĚR

Fašismus je kontroverzní fenomén. Je interpretován různými způsoby. Shoda v pohledu na něj je minimální. Žádný jeho výklad, ani můj, si nemůže činit nárok na absolutní pravdu.

Podle všeho byl fašismus produktem krize po první světové válce. Byl vzpourou středního stavu proti modernitě. Šlo o doktrínu pravicovou, nacionalistickou a populistickou. Proces fašizace v Evropě mezi dvěma světovými válkami zasáhl celou řadu zemí. Měl dvojí formu: jednak etablování fašistických diktatur, jednak průnik fašistických prvků do diktatur, které nebyly fašistické (zejména se šířil korporativismus). Plány, revanšismus a agresivita fašistů a ještě více nacistů přivedly svět k druhé světové válce.

Fašismus byl fenomén zavrženíhodný a přinesl lidstvu spoustu utrpení. Mnohonásobně více to platí o nacismu. Proto pozitivní roli mohla sehrát fašizace jedině tehdy, když zabránila nacizaci.

POUŽITÁ LITERATURA

1. BALÍK, S. – KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. Praha: Dokořán, 2012
2. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister and Principal, 2000.
3. BRADÁČ, Z. *Před pochodem na Řím*. Praha: Svoboda, 1973
4. BROSZAT, M. – MÖLLER, H. (ed.). *Das Dritte Reich. Herrschaftsstruktur und Geschichte*. München: C. H. Beck, 1986
5. ČECHÁČEK, J. Sociální profil fašismu. In ČECHÁČEK, J. (ed.). *Fašismus mezinárodní*. Praha: vlastním nákladem Jiřího Pleskota, 1933
6. *Dějiny 20. století*. Praha: Mladá fronta, 1994
7. *Dějiny evropské civilizace II*. Praha – Litomyšl: Paseka, 1995
8. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. Praha: Linde, 2003
9. FURET, F. – BESANCON, A. a další. *Komunismus a fašismus*. Praha: ISE, 2002

---

²² Viz STORCHOVÁ, L. a kol.: *Koncepty a dějiny...*, s. 304 an.

10. GRIFFIN, R. *Fašismus*. Praha: Karolinum, 2021
11. HAVELKA, J. Stavovská myšlenka (Moderní stavovské státy). In: BEROUNSKÝ, S. (ed.). *Stavovská myšlenka I*. Praha: Vesmír, 1936
12. HEYWOOD, A. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994
13. JINDRA, Z. *První světová válka*. Praha: SPN, 1984
14. KAPRAS, J. ml. *Fašismus*. Praha: L. Mazáč, 1939
15. KINCL, J. a kol. *Všeobecné dějiny státu a práva*. Praha: Panorama, 1983
16. MAYER, J. *Korporační řád a hospodářství fašistické Itálie*. Brno – Praha: Orbis, 1933
17. MERTL, J. *Z dějin politického myšlení*. Praha: Orbis, 1943
18. MICHELKO, R. *Medzivojnové európske diktatúry*. Martin: Matica slovenská, 2012
19. MODRÁČEK, F. *Fašistické převraty*. Praha: vlastním nákladem, 1937
20. MUSSOLINI, B. *Der Fascismus. Lehre und Grundgesetze*. Rom: Ardita, 1935
21. O'SULLIVAN, N. *Fašismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002
22. PITHART, P. *Obrana politiky II*. Praha: Leges, 2018
23. RIDLEY, J. *Mussolini*. Praha: Themis, 2002
24. ROSSI, A. *Pochod na Řím*. Praha: Fr. Borový, 1938
25. SCRUTON, R. *Slovník politického myšlení*. Brno: Atlantis, 1999
26. SCHNEIDER, H. W. *Fašismus – jeho teorie a praxe v Itálii*. Praha: Orbis, 1931
27. SKŘEJPKOVÁ, P. – SOUKUP, L. *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první poloviny 20. století*. Luzern: Avenir – Havlíček Brain Team, 2011
28. STORCHOVÁ, L. a kol. *Koncepty a dějiny*. Praha: Scriptorium, 2014
29. TARABA, L. *Duce. Anatomie jedné kariéry*. Praha: Horizont, 1992

KONTAKT NA AUTORA

doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D.

marsalep@prf.cuni.cz

Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta

nám. Curieových 901/7

116 40 Praha 1

Česká republika

Magánjogi szerződésekre vonatkozó kógens szabályok a Trianoni békeszerződésben

Cogent rules for private law contracts in the Trianon Peace Treaty*

Péter MISKOLCZI-BODNÁR **

Absztrakt

A tanulmány áttekinti a Trianoni békeszerződés azon rendelkezéseit, amelyek közvetlenül vagy közvetve érintik az állampolgárok és társaságok szerződéses kapcsolatait. A békeszerződés a magánjogi szerződésekre vonatkozóan több szabályt tartalmaz, mint a háború idején hozott magyar törvények. A rendelkezések csoportosítva kerülnek bemutatásra, minden alkalommal külön kiemelve az előírások vállalati szempontú értékelését. A szerző végkövetkeztetése szerint a békeszerződés hozzájárult ahhoz, hogy a későbbiekben a jogalkotó könnyebben ismerje fel azt, hogy a külső körülmények változását figyelembe kell venni és lényeges sérelem esetén az állam beavatkozhat a felek viszonyába. A békeszerződés az állami beavatkozásnak mind a jogalkotói, mind a jogalkalmazói válfajára szolgál példákkal. Mivel a szabályok nem egyformán érintették a szerződő feleket, a békeszerződés magánjogi rendelkezései a magánfeleket sújtó háborús károk jóvátételének tekinthetők.

Kulcsszavak:

Trianoni békeszerződés, magánjogi szerződések, a háború hatása a szerződésekre, pacta sunt servanda elv, külső körülmények változása, viszonyosság, legnagyobb kedvezmény elve

Abstract

The paper reviews the provisions of the Treaty of Trianon which directly or indirectly affect the contractual relations of citizens and companies. The Treaty contains more rules on private contracts than the Hungarian legal acts enacted during the war. The provisions are presented in groups, each time highlighting the assessment of the provisions from a corporate point of view. The author concludes that the Treaty contributed to making it easier for future legislators to recognise that changes in external circumstances must be taken into account and that the state

---

* This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-19-0419.“

** Tanszékvezető egyetemi tanár Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest) Állam- és Jogtudományi Kar

may intervene in the contractual relationship between the parties in the event of substantial injury. The Treaty provides examples of both legislative and judicial forms of state intervention. As the rules did not affect the contracting parties equally, the private law provisions of the Treaty can be seen as reparation for war damage suffered by private parties.

Keywords:

Treaty of Trianon, private law contracts, effect of war on contracts, pacta sunt servanda principle, change of external circumstances, reciprocity, most-favoured-nation principle

BEVEZETÉS

A Trianoni békeszerződésről¹ szóló magyar nyelvű írások zöme Magyarország területét, lakosságát és gazdasági teljesítőképességét érintő hátrányos rendelkezésekre koncentrál, kevés figyelmet szentel a Trianoni békeszerződés azon rendelkezéseinek, amelyek nem az államok közötti, hanem vállalkozások között és magánszemélyek között létrejövő szerződésekre vonatkoznak.² Korábban nem volt jellemző, hogy az állam kógens szabályokat alkotva korlátozza a szerződő felek szerződési szabadságát.³ Különösen ritkaság számba ment az, hogy az állam megkötött szerződések tekintetében változtasson a feleket szerződésben rögzített módon terhelő kötelezettségeken, vagy az őket a szerződésnél fogva megillető jogokon. A pacta sunt servanda elve alapján a közhatalom azt várta el, hogy a felek a szerződésben rögzített magatartást tanúsítsák. Az állam sem jogalkotás útján, sem jogalkalmazási eszközök révén nem látta indokoltnak azt, hogy beavatkozzon a magánfelek jogviszonyába.

A Trianoni békeszerződésben (a továbbiakban: békeszerződés) rögzített előírásoknak nem elhanyagolható részét alkotják a magánjogi szerződéseket (a továbbiakban: szerződések) érintő normák.⁴ Ezek között vannak kifejezetten a szerződésekre vonatkozó rendelkezések⁵ és olyan normák is, amelyek elsődlegesen Magyarországot sújtják és csak áttételesen érintik a szerződéseket.⁶ Még egy fokkal áttételesebb módon fejtenek ki hatást a szerződésekre azok a

---

¹ A magyar jogalkotó – fekete keretben 1921 : XXXIII. t.c.-ként – cikkelyezte be a Trianoni békeszerződést.

² A szerző magánjoggal foglalkozó kutató, így számára a Trianoni békeszerződésnek azok a rendelkezései a legérdekesebbek, amelyek vállalkozások között és magánszemélyek között létrejövő szerződéseket érintenek.

³ Szerződési szabadság alatt értjük egyfelől a szerződéskötési, másfelől a partnerválasztási szabadságot, a szerződési tartalom szabad alakítását, azaz a feleket illető jogok és őket terhelő kötelezettségek szerződő felek általi meghatározásának lehetőségét és azt, hogy a felek jogosultak kiválasztani, azt is, hogy milyen típusú szerződést kívánnak kötni.

⁴ A békeszerződés VIII-XII. Részai tartalmazznak ilyen normákat a 161-314. cikkek között.

⁵ Lásd a 2-5. pontokban foglaltakat

⁶ Lásd pl. a békeszerződés Magyarországot korlátozó rendelkezéseinek hátrányos hatásáról szóló 6. pontot és a békeszerződés által teremtett gazdasági környezet szerződésekre gyakorolt hátrányos hatásáról szóló 7. pontot

normák, amelyek eljárásjogi vonatkozásúak.⁷ jogalkalmazó fórumokat létesítenek, vagy bíróságok hatáskörét érintik.

1. CÉLOK

A békeszerződés többféle célt kíván elérni a magánjogi szerződésekre is hatást gyakorló szabályok megalkotásával. A legjellegzetesebb célok szerint csoportosítva mutatjuk be a témánkhoz kapcsolódó rendelkezéseket. Elsőként a békeszerződés katonai célú rendelkezései közül említünk olyanokat, amelyek magánjogi szerződéseket is érintenek (2. pont). A győztes országok vállalataival és társaságaival szembeni esetleges diszkriminációt gátló rendelkezések sok esetben kifejezetten szerződéses kapcsolatokra vonatkoznak (3. pont). A hadiállapot kialakulása nyomán számos – mai fogalmaink szerint határon átnyúló – szerződés tekintetében a felek ellenséges viszonyba kerülő államokhoz tartoznak és a békeszerződés az ellenségek közötti szerződésekre vonatkozó rendelkezéseket is tartalmaz azzal a céllal, hogy a figyelembe lehessen venni ennek a változásnak a hatását. (4. pont) Egyes szerződések háborús helyzet miatti kezelésére is lehetőséget biztosít a békeszerződés rendelkezéseinek egy jól körülhatárolható csoportja (5. pont).

A továbbiakban a vázolt célok szerint egyenként mutatjuk be a békeszerződés kutatásunk szempontjából releváns rendelkezéseit. Minden témakör végén egy önálló alpont összegzi a bemutatott rendelkezéseknek a szerződésekre gyakorolt hatását.

2. A BÉKESZERZŐDÉS KATONAI CÉLÚ, DE MAGÁNJOGI SZERZŐDÉSEKET IS ÉRINTŐ RENDELKEZÉSEI

Ez a fejezet áttekinti a békeszerződés Magyarország katonai képességeinek korlátozását és az ország esetleges újra felfegyverzésének megakadályozását célzó rendelkezései közül azokat, amelyek szerződéses kapcsolatokat is érintettek. A békeszerződés számos tiltó és korlátozó rendelkezést tartalmazott, amelyek közös vonása az, hogy valamilyen háborúban is használható termék gyártására, kereskedelmére vonatkoznak.

---

⁷ A békeszerződés eljárásjogi vonatkozású rendelkezései közül a tanulmány 8. pontjában bemutatásra kerülő jogalkalmazó fórumokat létesítő, a bíróságok hatáskörét érintő rendelkezések, az ítéletek végrehajthatóságára vonatkozó és az ítéleteket felülíró szabályok, továbbá a háborús intézkedések felfüggesztését elrendelő normák érintik a magánjogi szerződéseket.

2.1. Hadianyaggyártás korlátozása

A békeszerződés 115. cikke szerint „Fegyvert, lőszeret és bármilyen hadianyagot csak egy gyárban szabad előállítani. Ennek a gyárnak az Állam igazgatása alatt és tulajdonában kell állnia.”⁸

2.2. Vadászfegyverek gyártásának korlátozása

A békeszerződés vadászfegyverek előállítására vonatkozó korlátozásról is rendelkezett.⁹ A Magyarországon gyártott golyós vadászfegyvereknek nem lehetett olyan kalibere, mint bármelyik európai hadseregben használt hadifegyvernek.

2.3. Fegyver, töltény és hadianyag kereskedés korlátozása

A békeszerződés 117. cikke következtében tilos bármely egyesületnek, szervezetnek, intézetnek vagy magánegyénnek fegyvert, töltényt és mindennemű más hadianyagot birtokában tartania, megvennie vagy annak eladásával foglalkoznia.

2.4. Lőszer és hadianyag külkereskedelem tilalma

A békeszerződés 118. cikke értelmében tilos mindennemű fegyvernek, lőszernek és hadianyagnak¹⁰ Magyarországra behozatala, vagy Magyarországból kivitele. A békeszerződés 123. cikke még bizonyos használt termékekre is kiterjesztette az exporttilalmat.¹¹

2.5. A hadianyag gyártására és külkereskedelmére vonatkozó előírások értékelése a vállalatok szempontjából

Tanulmányunk nem foglalkozik a békeszerződés tulajdonjogot érintő, Magyarország vagyonát és sokszor magyar vállalatok tulajdonát is jelentősen csökkentő rendelkezéseivel. A

---

⁸ A békeszerződés 8 cikke szerint „lőszernek és hadianyagnak magánvállalatok részéről való gyártása súlyos ellenvetésekre ad okot.” Erőteljesebb megszorítást jelentett a mennyiségi korlátozás, pl. a hadianyag termelést szigorúan arra a mértékre kell korlátozni, amely a 104., 107., 113., és 114. cikkeiben meghatározott létszámok és fegyverzet számára szükséges (115. cikk). A 104. cikk 35000 főre korlátozta a magyar hadsereg létszámát. A 107. cikk a csendőrök, pénzügyőrök, erdőőrök, községi és városi rendőrök és egyéb hasonló közegek létszámát az 1913. évi mértékben maximálta. A 113. cikk a magyar hadsereg fegyverzetéről, a 114. cikk a magyar hadsereg lőszerkészletéről szólt.

⁹ 115. cikk

¹⁰ Az 1921 : XI. t-c. 4. §-a 37 pontban felsorolva széles körűen – szinte már kiterjesztő módon – meghatározza azt, hogy a tilalom szempontjából mi minősül hadianyagnak, említve a mozgó tábori konyhákat és a katonai jellegű ruházatot is. Látható, hogy a magyar jogalkotás az elvárásnak megfelelően járt el, tudomásul véve azt, hogy az exportkorlátozással a magyar ipar potenciális piaci szűkülnek és a hazai gyártás méretgazdaságossági szempontból hátrányba kerül.

¹¹ A békeszerződés 123. cikke szerint „Bármennemű – vízen vagy tenger alatt járó –osztrák-magyar hadihajó lebontásából származó összes tárgyakat, gépeket és mindennemű anyagokat kizárólag csakis ipari vagy kereskedelmi célra szabad felhasználni. Azokat a külföldnek eladni vagy átengedni nem szabad.”

honvédelem és fegyverkezés terén rögzített sokféle mennyiségi korlátozást nem ismertettük, de általánosságban utalunk arra, hogy a legkorszerűbb haditechnikai eszközök hazai gyártásának tilalma¹² hátrányosan érintette az ipar egészét, hiszen elvették a lehetőséget külső beszállítók elől, akik a hadiiparban is felhasználható alkatrészek gyártóiként nagyobb sorozatszámot érthettek volna el tevékenységük gazdaságosságát növelve. További hátrányt jelentett az, hogy a haditechnikai innovációk idővel átszivároghattak volna a „békés” termelésbe.

A békeszerződésben található katonai célú, de a szerződési szabadságot a gazdasági élet egyes területein korlátozó rendelkezések sorában olyan tilalmakat és korlátozásokat is említettünk, amelyek – megítélésem szerint – túlléptek a katonailag még indokolható célokon és a hadianyagok gyártásának és kereskedelmének nem csak a mértékét, hanem a módját is érintették, ezáltal a szerződő felek helyzetét is befolyásolták, jogukat korlátozták.

A hadianyaggyártást csak állami tulajdonú gyár számára lehetővé tevő rendelkezés hátrányosan érintette a magántulajdonban álló hadianyag gyártással is foglalkozó vállalkozásokat. Az ilyen vállalkozások kénytelenek voltak tevékenységüket beszüntetni, vagy békés célú tevékenységre korlátozni.

A vadászfegyverek gyártásának kaliber szerinti korlátozása szűkítette a vadászfegyver előállítóinak tevékenységét és értékesítési lehetőségeit is rontotta a teljes fegyverválaszték előállítására jogosult külföldi gyártókhoz képest.

A minden jogalanyra kiterjedő vételi és értékesítési tilalom drasztikusan korlátozza a szerződési szabadságot és gyakorlatilag megszünteti Magyarországon a hadianyagkereskedelmet. A békeszerződés kifejezetten tiltotta Magyarország és a magyar vállalkozások számára a lőszer és hadianyag külkereskedelmet.

3. A GYŐZTES ORSZÁGOK VÁLLALATAIVAL ÉS TÁRSASÁGAIVAL SZEMBENI ESETLEGES DISZKRIMINÁCIÓT GÁTLÓ ÉS/VAGY EZEKET A LEGNAGYOBB KEDVEZMÉNYBEN RÉSZESÍTŐ RENDELKEZÉSEK

A békeszerződés nagyfokú pesszimizmussal vegyes előrelátással térképezte fel azokat a helyzeteket, amelyekben a jövőben elképzelhetőnek látták azt, hogy a legyőzött Magyarország hátrányos megkülönböztetést kíván majd alkalmazni a győztes államokban lakóhellyel rendelkező természetes személyek, vagy székhellyel rendelkező vállalkozásokkal szemben. Az üzleti élet számos területén tiltották Magyarországon számára azt, hogy az említett személyi körrel szemben hátrányos megkülönböztetést tartalmazó jogszabályokat léptessen hatályba. A tilalom

---

¹² A békeszerződés 119. cikke értelmében nem szabad előállítani pl. páncélkocsit, tankot vagy hadicélt szolgáló más hasonló gépet.

közvetlen címzettje ugyan Magyarország, de az alábbiakban csoportosítva ismertetett esetek azt mutatják, hogy a diszkrimináció tilalma kedvezett a győztes hatalmak gazdaságának, míg a magyarországi székhelyű vállalatokat hátrányosan érintette.

3.1. Vállalkozások fölött gyakorolt tulajdoni jogok forgalma

A békeszerződés diszkriminációt tiltó rendelkezéseinek első csoportja a közhasznú vállalatok fölött gyakorolt tulajdoni jogok (pl. részvények) forgalmára vonatkozott. Magyarország kötelezettséget vállalt arra, hogy nem akadályozza meg azt, hogy a közhasznú vállalatokban a vesztes államok megszerezhessék állampolgáraik tulajdonrészét.¹³ Ugyanilyen kötelezettség terhelte Magyarországot a koncessziókban való részesedések megszerzésével kapcsolatban.¹⁴

3.2. Diszkriminatív külkereskedelmi korlátozások tilalma

Magyarország nem alkalmazhatott a Szövetséges és Társult Államokból¹⁵ származó termékekre vonatkozó, más országokból származó importárakra vonatkozó korlátozásoknál szigorúbb előírásokat.¹⁶ A békeszerződés még az olyan közvetett korlátozásokat is tiltotta, mint pl. az elvámolási eljárás, a vizsgálatok, a vámfizetésre vonatkozó rendelkezések körében alkalmazandó diszkrimináció.¹⁷ Magyarországon a Szövetséges és Társult Államok tekintetében csak olyan behozatali tilalmak lehettek hatályban, amelyek más országok termékeire is irányadóak voltak.¹⁸ Hasonló tilalom érvényesült a Szövetséges és Társult Államokba irányuló exporttal kapcsolatos diszkriminációra is.¹⁹

3.3. Diszkriminatív vám- és illetékszabályok alkalmazásának tilalma

Magyarország számára tiltották, hogy a Szövetséges és Társult Államokból behozott árukra – a belső adókat is ide értve – más, vagy magasabb vámot és illetéket szabjon ki, mint amit más külföldi ország ugyanolyan termékét sújtja. A rendelkezés nem csak a Szövetséges és

---

¹³ A rendelkezésnek az volt a funkciója, hogy a Jóváételi Bizottság az adott tulajdoni hányadot már a vesztes állam tulajdonaként követelhesse a vesztes állammal kötött békeszerződés alapján.

¹⁴ 195. cikk

¹⁵ A Szövetséges és Társult Hatalmak megjelölés egyfelől a Szövetséges és Társult Főhatalmakat – az Északamerikai Egyesült-Államokat, a Brit birodalmat, Franciaországot, Olaszországot és Japánt – jelenti. másfelől ide tartozik, Belgium, Kína, Kuba, Görögország, Nikaragua, Panama, Lengyelország, Portugália, Románia, a Szerv-Horvát-Szlovén Állam, Sziám és Cseh-Szlovák ország.(békeszerződés preambulum).

¹⁶ 200. cikk

¹⁷ 201. cikk

¹⁸ 200. cikk

¹⁹ 202. cikk

Társult Államokban előállított árukra vonatkozott, hanem a Szövetséges és Társult Államok által bárhonnan magyar területre bevitt termékekre is.²⁰

Hasonló tilalom érvényesült a Szövetséges és Társult Államokba irányuló export vámtételeire, illetékeire és az ilyen kivitelre irányadó esetleges belső adók mértékére is.²¹

3.4. Diszkriminatív adók tilalma

A békeszerződésben Magyarország kötelezte magát, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárait – társaságait egyesületeit is ide értve – nem vet ki más vagy magasabb terhet, adót, illetéket, mint saját állampolgáira, javaikra, jogaikra.²²

3.5. Tisztességtelen verseny előírása

Magyarország kötelezettséget vállalt arra vonatkozóan, hogy minden szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedést megtesz avégből, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak bármelyikétől származó nyersterményeket és ipari gyártmányokat a kereskedelmi forgalomban a tisztességtelen verseny minden módja ellen megvédje.²³

3.6. Diszkriminációs tilalom egyes tevékenységek tekintetében

A békeszerződésben Magyarország kötelezte magát arra, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárait nem zárja el szakma, hivatás, kereskedelem és ipar gyakorlásától semmiféle olyan tiltó rendszabállyal, amely egyformán alkalmazást ne nyerne minden külföldi állampolgárra kivétel nélkül.²⁴

Kötelezettség nem csak a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárok és tisztviselők hátrányos megkülönböztetésének elkerülésére vonatkozott, hanem speciális vállalatokra is:

- olyan biztosítók is folytathatták Magyarországon tevékenységüket, amelyek még az Osztrák-Magyar Monarchia idején alakultak, de a háború után valamely utódállamban rendelkeznek székhellyel,²⁵

---

²⁰ 200. cikk

²¹ 202. cikk

²² 211. cikk c)

²³ A békeszerződés 210. cikke a tisztességtelen versennyel szembeni fellépést csak a Szövetséges és Társult Hatalmak bármelyikétől származó áruk tekintetében írta elő Magyarország számára, de a védjegyek, kereskedelmi nevek, ábrák tekintetében ugyanitt rögzített kötelezettség általános volt nem tartalmazott országok szerinti megkülönböztetést.

²⁴ 211. cikk

²⁵ 255. cikk

- a Szövetséges és Társult Hatalmak légijárművei használhatják a magyar belföldi repülőtereket,²⁶
- sem a hajókat, sem a vasúti kocsikat, sem rakományukat nem lehet diszkriminatív korlátozásnak – ide értve a késedelem okozását is – és belföldiektől eltérő illetéknek alávetni, és semmilyen illeték, könnyítés, vagy korlátozás nem függhet attól, hogy a szállítóeszköznek ki a tulajdonosa, vagy milyen a nemzetisége,²⁷
- a Szövetséges és Társult Hatalmak hajói Magyarország összes kikötőiben és belhajózási útvonalain ugyanolyan elbánásban részesülnek, mint a magyar állampolgárok és hajóik.²⁸
- részletesen felsorolt módon azonos feltételeket kell biztosítani a nemzetközi szállításokra vonatkozóan.²⁹

3.7. A háború kezdetekor fennállónál hátrányosabb helyzet létesítésének tilalma

Diszkriminációnak azt lehet tekinteni, amikor egy adott pillanatban valaki számára rá nézve indokolatlanul hátrányos szabályokat hoz, vagy tart hatályban egy állam. A békeszerződésben olyan szabályok is találhatóak, amelyekben a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárait, vállalkozásait a békeszerződés hatálybalépésekor, és azt követően irányadó rendelkezéseket a másokat érintő, de egy korábbi időpontban rájuk vonatkozó rendelkezésekkel hasonlítanak össze, és elvárják, hogy Magyarország a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárait, vállalkozásait³⁰ a jövőben ne alkalmazzon hátrányosabb intézkedéseket, mint alkalmazott a múltban másokkal szemben. A rendelkezésekben megjelölt időpontok a háború kezdetéhez kötődnek.

- a) A békeszerződés hatályba lépésétől számított első hat hónapban – bizonyos termékek tekintetében harminc hónapig – a Szövetséges és Társult Államok beviteli cikkeire vonatkozó vámtételek nem lehettek magasabbak mint az 1914. július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchiában bevitelre alkalmazott tételek.³¹
- b) Magyarország kénytelen volt vállalni azt, hogy nem veti alá a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárát olyan korlátozásnak, amely ezeknek a hatalmaknak

---

²⁶ 262. cikk

²⁷ 268. cikk

²⁸ 274. cikk, miközben a 277. cikk ugyanezt nem biztosítja a magyar hajóknak a Szövetséges és Társult Államok kikötőiben csak külön engedély birtokában

²⁹ 297. cikk.

³⁰ A használt fordulat minden olyan társaságot jelöl, amelyben a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárai részesedéssel bírnak.

³¹ A rendelkezés vállalatokra gyakorolt hatásáról lásd a 6.1. a) pontban foglaltakat.

állampolgáraival szemben 1914 július 1. napján nem volt alkalmazható, kivéve, ha ugyanez a korlátozás saját állampolgáira is vonatkozik.³²

- c) Magyarország kötelezte magát arra, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmaknak, tisztségviselőiknek és állampolgáraiknak biztosítja mindazon jogokat és előnyöket, amelyeket az Osztrák-Magyar Monarchia biztosított Németországnak, Ausztriának, Bulgáriának vagy Törökországnak.³³

3.8. A diszkriminációt tiltó szabályok értékelése a vállalkozások szempontjából

A diszkrimináció tilalmáról összességében megállapítható, hogy a hátrányos megkülönböztetés tiltása mai szemmel elfogadható megoldás. Megjegyezzük azonban, hogy a 20. század elején ez a követelmény még korántsem volt általános. A legnagyobb kedvezmény elvének biztosítása általában nemzetközi szerződések tárgya. A békeszerződés bizonyos körben megfosztotta Magyarországot attól a döntési lehetőségtől, hogy mely államokkal köt a legnagyobb kedvezményt biztosító megállapodást. Észszerűnek tekinthető az az elvárás, hogy Magyarország garantálja a vállalkozás szabadságát. Ezt meghaladó további előnyök biztosítása a győztes államok állampolgárai számára inkább a győztes hatalmak túlzó igényének tűnik. Mivel a kedvezményeket nem kétoldalú nemzetközi szerződések, hanem a békeszerződés rögzítette, nem érvényesült a viszonosság. A magyar vállalatok a győztes államokban nem részesültek ugyanolyan kedvező elbírálásban, mint a győztes államok vállalatai Magyarországon. A viszonosság hiánya rontotta a külkereskedelemmel (is) foglalkozó magyar vállalatok nyereségességét, ezáltal versenyképességét a győztes államok vállalataihoz képest.

Indokolatlannak tekinthető az olyan elvárás, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak társaságainak Magyarország olyan jogokat, előnyöket és kedvezményeket nyújtson, amelyeket Magyarország, vagy az Osztrák-Magyar Monarchia a háború előtt biztosított. A békeszerződés nem tett különbséget aszerint, hogy a jogok és előnyök a békeszerződés idején még hatályban voltak, vagy már nem hatályosak. A magyarországi székhelyű vállalatokat ezek a rendelkezések azért érintették hátrányosan, mert a győztes hatalmak olyan vállalataival kellett versenyezniük, amelyek számára államuk kiharcolta a még a békeévekben deklarált kedvezményeket egy olyan korszakban, amely nagyon különbözött a „boldog békeidőktől”.

---

³² 211. cikk d)

³³ 226. cikk

4. AZ ELLENSÉGEK KÖZÖTTI SZERZŐDÉSEKRE VONATKOZÓ RENDELKEZÉSEK

A békeszerződés figyelmet fordít arra, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak valamelyike és az Osztrák Magyar Monarchia közötti háború³⁴ a szerződések tekintetében egy sajátos időszaknak minősül. Előfordulhat, hogy az országok közötti hadiállapot hatással bír a szerződések teljesítésére. A békeszerződés 234-236 cikkei számos helyzetet rögzítenek és többféle következményt helyeznek kilátásba.

4.1. A szerződés hatálytalansága

A békeszerződés deklarálja azt, hogy a szerződések hatálytalanná válnak attól a pillanattól kezdve, hogy a felek közül bármelyik kettő ellenséggé vált. A hatálytalanság csak főszabály, nem irányadó a pénzbeli kötelezettségekre és a szerződésben kikötött cselekményekre. Nem tekinthető hatálytalannak a szerződések két csoportja sem.³⁵

- A békeszerződés függelékében felsorolt szerződések³⁶ és a 234. cikk c)-e) pontjaiban körülírt szerződések, vagy szerződés alapján kifejtett cselekmények nem válnak hatálytalanná a felek közötti ellenséges viszony kialakulása miatt.
- E körön kívül is hatályosnak tekintendők az olyan szerződések, amelyekben az egyik szerződő fél valamely Szövetséges és Társult Hatalom állampolgára, ha valamely Szövetséges és Társult Hatalom Kormánya követeli a szerződés teljesítését.³⁷ A szerződés teljesítését csak közérdekből, és csak a békeszerződés hatályba lépésétől számított hat hónapon belül lehet követelni.

4.2. A hadiállapot figyelembe vétele

A békeszerződés figyelmet fordít arra, hogy a hadiállapot erőteljesen érinti a határidőket, megnehezíti, olykor lehetetlenné teszi azt, hogy valamelyik fél határidőben teljesítse valamely szerződéses kötelezettségét. A békeszerződés kétféle jogkövetkezményt fűz ahhoz a helyzethez, ha a felekre vagy valamelyikükre vonatkozó határidő eredménytelenül telt el. Bizonyos körben deklarálják a határidő félbeszakadását, amelynek az a jogkövetkezménye,

---

³⁴ A békeszerződés 238. cikke a hadiállapot bekövetkezte és a békeszerződés hatályba lépése közötti időszakot tekinti háborúnak.

³⁵ 234. cikk a) pont

³⁶ A függelék alapján egyrészt kivételt képeznek és így hatályban maradnak – többek között – ingók és ingatlanok teljesedésbe ment átruházására vonatkozó szerződések, bérleti és haszonbérleti szerződések, jelzálog, zálog és alzálog szerződések, bányákkal kapcsolatos engedélyek, közigazgatási szerződések, másrészt speciális szabályok vonatkoznak a tőzsdei ügyletekre, a zálogra, az értékpapírokra és a biztosítási szerződésekre.

³⁷ 234. cikk b) pont

hogy a határidőt még nem lehet úgy tekinteni, mintha eltelt volna. A második esetben a békeszerződés nem kérdőjelezi meg a határidő elteltét, de az elmulasztott magatartás kifejtésére póthatáridő igénylését teszi lehetővé.

4.2.1. A határidők félbeszakadása

Az ellenségek közötti viszonylatokban a háború tartamára úgy kell tekinteni, hogy a határidők félbeszakadtak a békeszerződés rendelkezése alapján. A békeszerződés az elévülési, a „záros”³⁸ és a perindítási határidőket említi, és ide sorolja a kamat- és osztalékszelvények valamint visszaváltandó értékpapírok bemutatására rendelkezésre álló határidőket is. A határidő félbeszakadása attól függetlenül bekövetkezik, hogy a határidő kezdő időpontja a háború kezdete előttre, vagy utánra esik.

4.2.2. Póthatáridő bizonyos elmulasztott cselekmények teljesítésére értékpapírokkal kapcsolatban

Nem tekinthető érvénytelennek ellenségek közötti viszonylatban a háború előtt kibocsátott értékpapír annak ellenére sem, hogy azt elfogadás vagy fizetés végett nem mutatták be, vagy nem történt meg az értesítés arról, hogy azt nem fogadták el, vagy az értékpapír alapján nem történt fizetés. A bemutatásra, az értesítésre vagy az óvatolásra a békeszerződés hatálybalépésétől számított legalább három hónap áll rendelkezésre.³⁹

4.3. Sértett jogok helyreállítása vagy kártérítés

- a) A békeszerződés egyes rendelkezései a Szövetséges és Társult Hatalom olyan állampolgárára vonatkoznak, akik elmulasztottak valamely cselekményt vagy alakiságot a háború során, és ennek következtében a Magyar Királyság területén velük szemben rájuk nézve hátrányos végrehajtási cselekményt fogantatosítottak. A békeszerződés jogorvoslati lehetőséget biztosít számukra. Ennek érdekében kérelmet lehet benyújtani a Vegyes Döntőbírósághoz.⁴⁰ A békeszerződés a prejudikációtól sem riad vissza, amikor rögzíti, hogy az olyan esetekben, amikor az ügy különleges körülményeire tekintettel az méltányos és lehetséges, akkor a sértett jog helyreállítását fogják kimondani, egyéb esetekben a Vegyes Döntőbíróság a Magyar

---

³⁸ Vélhetően a ma jogvesztő határidőként említett határidőket kell a záros határidő fogalmán érteni.

³⁹ 236. cikk

⁴⁰ Lásd 8.1. pontban

Kormányt terhelő kártérítést állapíthat meg.⁴¹ Kártérítést állapíthat meg a Vegyes Döntőbíróság olyan esetben is, ha a szerződés hatályát veszítette.⁴²

- b) A hatályban maradó szerződések tekintetében a békeszerződés fontos következményt tesz lehetővé, amikor megemlíti a kártérítés lehetőségét.⁴³ A kártérítés feltételeként előírt „a kereskedelmi viszonyok megváltozása következtében jelentékeny hátrány” fordulat alkalmazása jövőbe mutató módon írja körül azt a helyzetet, amikor egy jogalkalmazó szerv kártérítésre kötelezheti az egyik szerződő felet és ezzel a szerződés szerinti szolgáltatás és ellenszolgáltatás külső körülmények miatt felborult egyensúlyát korrigálni lehet.

4.4. Értékelés

Pusztán az a tény, hogy a Szövetséges és Társult Hatalom Kormánya követeli a szerződés teljesítését, nem olyan körülmény, amely alapul szolgálhat a szerződés eltérő kezelésére, a főszabályként alkalmazandó hatálytalanság mellőzésére. A kivételeknek ezt a csoportját csak a háborús győzelem támasztja alá, és abban semmilyen jogi logikát nem vélek felfedezni.

A békeszerződés 234. cikk b) pontja – megítélésem szerint – előremutató jogi gondolkodást tükröz. A békeszerződés ugyanis észleli azt, hogy a felek között a háború kapcsán kialakuló ellenséges viszony változást jelent a szerződéskötés kori állapothoz képest, nevezetesen szerződések teljesítése valamelyik szerződő félre nézve a kereskedelmi viszonyok megváltozása következtében jelentékeny nehézséggel járhat, így hátrányt okozhat.

A békeszerződés 4.1. - 4.3. pontokban ismertetett rendelkezései – a biztosítók tevékenységére vonatkozó szabálytól⁴⁴ eltekintve – nem szólnak viszonzásról, előnyöket csak a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárai számára biztosítanak. Ennélfogva az ebben a pontban ismertetett rendelkezések csak részben tekinthetők olyan jogalkotói beavatkozásnak, amely a szerződéses kötelezettségek háború miatti elnehezüléséből fakadó problémákat orvosolja. Sokkal inkább a vesztes államot sújtó jóvátétel – a szerződésekhez különösen erős szálakkal kapcsolódó – eseteit láthatjuk a szabályokban. Ennek ellenére a bemutatott rendelkezésekből arra következtethetünk, hogy elindult egy folyamat, amely érzékeli azt, hogy a háborús viszonyok közepette a pacta sunt servanda elv nem tartható fenn.

---

⁴¹ 235. cikk b) és c) pont

⁴² 235. cikk d) pont

⁴³ „Ha az ekképpen hatályban maradt szerződések teljesítése valamelyik szerződő félre nézve a kereskedelmi viszonyok megváltozása következtében jelentékeny hátránnyal járna, a VI. címben meghatározott Vegyes Döntőbizottság a károsultnak méltányos kártérítést ítélhet meg.” [234. cikk b) pont második bekezdés]

⁴⁴ 255. cikk

Bizonyos magatartások tanúsítása háborús körülmények között nem várható el, emiatt azok elmaradáshoz nem lehet ugyanolyan következményeket társítani, mint békeidőben. A békeszerződés egyrészt jogalkotási úton avatkozik be a felek szerződéses viszonyába (a szerződés hatálytalanságának és a határidők félbeszakadásának deklarációja, a háború során elmulasztott cselekmény pótlására felhatalmazás), másrészt feljogosít egy testületet – a Vegyes Döntőbíróasztalt – arra, hogy megvizsgálja a körülményeket és a helyzet elemzése alapján változtasson a felek jogain és kötelezettségein (a sértett jog helyreállítása), vagy kártérítést ítéljen meg. A békeszerződés tehát a modern állam mindkét beavatkozási eszközét – a jogalkotói és a jogalkalmazói közbelépést is – felvonultatja. Kár, hogy mindez csak az ellenséges viszonyban realizálódó szerződések kapcsán érvényesül, és csak a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárai és társaságai javára szolgál.

5. EGYES LÉTEZŐ SZERZŐDÉSEK HÁBORÚS HELYZET MIATTI KEZELÉSE

5.1. A kötelezettségek teljesítését hátrányosan érintő körülmények

A békeszerződésben szerepelnek olyan rendelkezések is, amelyek az előző pontban bemutatott ellenségek közötti szerződéseknél szélesebb körben teszik alkalmazhatóvá ugyanazokat a jogkövetkezményeket, vagy az ellenségek közötti szerződésekre alkalmazottakhoz nagyon hasonló jogkövetkezményeket, arra reagálva, hogy a háború hatást gyakorol a szerződésekre.

5.1.1. Szerződések hatályvesztése

A békeszerződés alapján hatályát veszítik bizonyos honosságú személyek és társaságok közötti, tengeri úton szállítandó áruk eladására vonatkozó szerződések.⁴⁵

5.1.2. Szerződések semmissége

Különösen erőteljes a háború hatásainak figyelembevétele az ipari tulajdonnal kapcsolatban.

A Szövetséges és Társult Hatalmak mindegyike fenntartotta magának a jogot arra, hogy - semmisnek tekinthessen az ipari, irodalmi vagy művészeti tulajdonra vonatkozó minden 1914. július 28. napját követő jogátruházást,⁴⁶

---

⁴⁵ 251. cikk

⁴⁶ 241. cikk

- a békeszerződés hatályba lépésétől kezdődő 1 év alatt

= minden mulasztás díjmentesen pótolható legyen nem csak jogszerezésre irányulóan, de a jogszerezéssel szembeni felszólamlásra vonatkozóan is⁴⁷

= az érintettek megszerezhessek mindazokat a jogokat, amelyeket megszerezhettek volna, ha a háború ki nem tör⁴⁸

5.1.3. Szerződések megszűntnek tekintése

Megszűntnek kell tekinteni a hadiállapot kezdete előtt kötött licencia szerződéseket.⁴⁹

5.1.4. Határidők számítása

A háború időtartama nem számít be a szabadalom gyakorlatba vételére, a védjegyek és minták használatbavételére előírt időtartamba.⁵⁰

5.1.5. Társasági részesedések átruházása

Magyarország kötelezte magát, hogy nem akadályozza a társasági részesedések átruházását az Osztrák-Magyar Monarchia idején alapított olyan társaságokban, amelyben a Szövetséges és Társult Államok állampolgárai érdekelve vannak.⁵¹

5.2. Mulasztások következményeinek orvoslása

A békeszerződés rögzítette, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárait nem érheti joghátrány olyan alakszerűségek vagy nyilatkozatok elmulasztása miatt, amelyeket a fegyverszünet után és a békeszerződés életbelépésének időpontja előtt keletkezett magyar jogszabály szabott meg. A rendelkezés nemcsak a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárait védte, hanem azokat a társaságokat, társulatokat is, amelyekben ezek az állampolgárok érdekeltséggel rendelkeztek.⁵² A rendelkezés valójában egy mulasztás következményei alól mentesített és – a diszkriminációmentesség általában elfogadható elvárásán túlmenő – nehezen indokolható előnyt biztosított egyoldalúan.

---

⁴⁷ 242. cikk

⁴⁸ 242. cikk

⁴⁹ 245. cikk

⁵⁰ 242. cikk

⁵¹ 253. cikk

⁵² 232. cikk

5.3. A szerződéstípusokat érintő beavatkozás lehetőségének értékelése vállalati szempontból

A békeszerződés erőteljesen beavatkozott a felek szerződéses viszonyába a háborús helyzetre tekintettel. Ez a beavatkozás megnyilvánult a szerződések negligálásában (egyres szerződések hatálytalanná vagy megszűntté, semmissé nyilvánításában), és a határidők rugalmas kezelésében. A háborús körülmények lényegesek, elnehezítik a teljesítést. Erre tekintettel még a szerződéses viszony felszámolása sem tűnik indokolatlan jogkövetkezmények. Más kérdés, hogy a békeszerződés által előírt jogkövetkezmények nem egyformán érintik a szerződő feleket.

A békeszerződés a Szövetséges és Társult Államok állampolgárainak, társaságainak az érdekeit védi, számukra előnyös rendelkezéseket tartalmaz. A békeszerződés hallgat a magyar állampolgárokat, magyarországi székhelyű társaságokat a háború következtében ért sérelmekről. Néhány esetben olyan rendelkezést tartalmaz a békeszerződés, amely alapján Magyarország kötelezettségévé teszi azt, hogy kártalanítsa a magyar állampolgárokat, magyarországi székhelyű társaságokat a Szövetséges és Társult Államok állampolgárainak, társaságainak juttatott kedvezmények miatti veszteségeikért.

Ez az egyoldalú szabályozási megközelítés legalábbis bizonytalanságot okozott a vállalkozások szerződéseinek létét, hatályát, érvényességét illetően. További hátrányként említhető, hogy a Magyar Állam nem volt olyan pénzügyi helyzetben, hogy megtérítse az állampolgárait, társaságait a békeszerződés rendelkezései miatt ért károkat.

6. A BÉKESZERZŐDÉS MAGYARORSZÁGOT KORLÁTOZÓ RENDELKEZÉSEINEK ÁTTÉTELES HATÁSA A VÁLLALATOK MAGÁNJOGI SZERZŐDÉSEIRE

A tanulmány 2-5. pontjaiban ismertetett rendelkezésekkel szemben az e pontban bemutatásra kerülő normák nem közvetlenül hatnak a szerződésekre. A közvetlen kapcsolat hiánya ellenére a békeszerződés Magyarországot sújtó intézkedései egy része áttételesen egyes szerződéses kapcsolatokban is éreztetik hátrányos hatásukat.

6.1. A vámügyi önállóság korlátozása

A békeszerződés X. részében több cikk is vonatkozott a vámok és illetékek mértékére.⁵³

---

⁵³ 200. cikk és 201. cikk

- a) Előírták – többek között – azt, hogy egy ország számára biztosított kedvezményt kötelező megadni a Szövetséges és Társult Államok számára⁵⁴, és a háború előtt alkalmazott legkedvezőbb vámtételeket Magyarország köteles – viszonyosság nélkül – megadni a háborúban győztes országok számára hat – egyes cikkek tekintetében harminc – hónapra. Ezek a rendelkezések a külkereskedelmi cégek tevékenységének nyereségét érintették, és egyes bizonyos országokkal folytatott külkereskedelemre szakosodott vállalkozások között okoztak – tevékenységüktől független – különbséget.
- b) A békeszerződés – a Monarchiával együtt – megszüntette a Monarchián belüli vámuniót is. A vámunió vámentességet eredményezett az Osztrák-Magyar Monarchián belüli áruforgalomra és magas vámokat a Monarchián kívülről érkező árukra. Az importot sújtó vámok kedvezően hatottak a Monarchia gazdaságára. Magyarország számára a vámunió előmozdította a mezőgazdaság és az agrártermékeket feldolgozó élelmiszeripar fejlődését, de más iparágak tekintetében a Monarchia más területein előállított áruk magyarországi értékesítésének kedvezett a védett helyzet. A békeszerződés nyomán Magyarország átmenetileg elvesztette azt a lehetőséget, hogy a hazai gazdaság fejlődését magas vámok és illetékek előírásával ösztönözze.

6.2. Jóvátétel

A békeszerződés VIII. fejezetében Magyarország elismerte felelősségét a háborús károkért⁵⁵ és kötelezte magát arra, hogy 1921 május hó 1-től kezdődő harminc éven át azokat megtéríti.⁵⁶ Adós és hitelező jogviszonyának sajátos értelmezését jelentette egyrészt az, hogy a tartozás kiegyenlítésének módját⁵⁷ a Jóvátételi Bizottság⁵⁸ állapíthatta meg, másrészt mindenképpen kötelezettséggé tették a megszálló hadseregnél az 1918. november 3-i fegyverszünet után felmerült költségek megtérítését⁵⁹ és Magyarország kénytelen volt beleegyezni abba is, hogy „gazdasági erőforrásai közvetlenül felhasználtassanak jóvátételre.”⁶⁰ Magyarországot gazdasági adatszolgáltatási kötelezettség is terhelte.⁶¹

A Magyarország által fizetendő jóvátétel a magyar vállalatok számára a békeszerződés most idézett rendelkezései kettős kockázatot jelentettek. Egyrészt előfordulhatott az, hogy a

---

⁵⁴ 203. cikk

⁵⁵ 161. cikk

⁵⁶ 163. cikk

⁵⁷ „... aranyban, árukban, hajókban, értékpapírokban, vagy más módon” 165. cikk

⁵⁸ A békeszerződés 163-164. cikke és a 173. cikk c) pontja és a kapcsolódó függelékek szólnak a Jóvátételi Bizottságról.

⁵⁹ 165. cikk

⁶⁰ 166. cikk

⁶¹ 170. cikk

Jóvátételi Bizottság az ő gyártmányaikat is bevonta jóvátétel körébe, és ezáltal megnehezítette az általuk korábban vállalt szerződési kötelezettségek teljesítését. Másrészt az is előfordulhatott, hogy a Jóvátételi Bizottság a gyártási folyamathoz szükséges szenet, egyéb nyersanyagot, alkatrészt vont be a jóvátétel körébe, ezzel megakasztva, késleltetve a folyamatos termelést.

6.3. Adósságtörlesztés és biztosíték

Magyarországnak vissza kellett fizetnie a háború előtti és a háború alatt keletkezett adósságait és az Osztrák-Magyar Monarchia közös adósságterhéből a Magyarországra háruló összeget.⁶²

„Magyarország minden vagyona és jövedelme rangsorbeli elsőbbséggel szavatol a jóvátételi követelések megfizetéséért és az egyéb terhekért.”⁶³

6.4. Törvényes fizetőeszköz és teljesítési pénznem meghatározása

Az utódállamok mindegyike köteles volt a Monarchia közös pénzét nemzeti felülbélyegzéssel ellátni, majd saját pénzre cserélni.⁶⁴ A békeszerződés az átváltási arányt is meghatározta. Hátrányos rendelkezést tartalmazott a békeszerződés az Osztrák-Magyar Bank által 1918. október 27 napja után kibocsátott bankjegyek birtokosaira nézve, amikor fedezetül csak az Osztrák és Magyar Kormányoknak a Banknál letétbe helyezett kötvényeit ismerte el és kizárta őket a Bank „cselekvő vagyonának egyéb részeiből”.

Magyarországnak az utódállamokat illető pénzköveteléseket „olyan pénznemben kell fizetni, amely a fizetés időpontjában törvényes fizetési eszköz abban az államban, amelynek a volt Magyar Királyság állampolgára polgárává lett.”⁶⁵

6.5. Értékelés vállalati szempontból

A győztes hatalmakkal folytatott külkereskedelemben alkalmazott vámok – más országoknál alacsonyabb – tételei az ilyen importot és exportot olcsóbbá tették, egyben nehezítették a más országokkal kereskedő vállalkozások helyzetét.

A vámunió megszüntetése folytán a magyarországi székhelyű vállalkozások termékei nem élveztek árelőnyt az importtermékekkel szemben, miközben más országok nem voltak

---

⁶² A győztes hatalmak kétféle követelésének az összege 15.7 milliárd Korona volt.

⁶³ 180. cikk

⁶⁴ 189. cikk

⁶⁵ 254. cikk

elzárva attól, hogy támogassák a Magyarországra irányuló kivitelüket. A bevételek fedezetté nyilvánítása azzal a veszéllyel járt, hogy Magyarországnak nem marad forrása a gazdaság helyreállítására és élénkítésére, amire pedig a vállalatoknak különösen nagy szükség lett volna. Annak meghatározása, hogy a kötelezettségeket milyen pénznemben kellett teljesíteni, kizárta az inflálódott pénz adósságtörlesztésre való felhasználását.

7. A BÉKESZERZŐDÉS ÁLTAL TEREMTETT GAZDASÁGI KÖRNYEZET HÁTRÁNYOS HATÁSA A SZERZŐDÉSEKRE

7.1. Nyersanyaghiány

„A területi változások miatt teljesen vagy átmenetileg megszűnt egy sor nyersanyag (kőszó, kőolaj, bauxit, arany, ezüst, réz, horgany, antimon és mangán) bányászata.”⁶⁶ „A sóbányák kivétel nélkül, a kőbányák nagy része, a vasércbányászat szinte teljesen az elcsatolt területeken maradt.”⁶⁷

7.2. Kapacitásfölösleg

Magyarország nem csak nyersanyagforrásainak, hanem piacainak nagy részét is elvesztette a békekötés következtében. „Számos iparágban, pl. malom-, cukor-, sör-, bőr-, mezőgazdasági gépiparban a csonka-magyarországi üzemek kapacitása jóval nagyobb, mint a megmaradt értékesítési lehetőségek.”⁶⁸ Az első világháború előtt világviszonylatban is jelentősnek mondható magyar malomipari kapacitások mintegy 70%-a kihasználatlanná vált.⁶⁹

---

⁶⁶ HONVÁRI, J. *XX. századi magyar gazdaságtörténet*, Budapest: AULA, 21.-22. o

⁶⁷ RAFFAY, E. *Trianon titkai avagy Hogyan bántak el országunkkal*. Budapest: Tornado Dannenija, 1996, 158. o.

⁶⁸ VARGA, I. Csonka-Magyarország gazdasági fejlődése. Budapest 1932. 3-10. o. In. FARAGÓ, T. – KÖVÉR, G. (szerk.). *Magyar Gazdaságtörténeti szöveggyűjtemény XVIII-XX. Század*. Budapest: AULA, 2003, 348. o.

⁶⁹ A magyar malomipar kapacitásfeleslegéről lásd: MISKOLCZI, B. P. A magyar malomipar Trianon előtt és után. In. ŠTENPIEN, E. – SVATUŠKA, I. (eds.). *100 rokov Trianonskej zmluvy - diplomacia, štát a právo na prelome storočí. Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: 100 rokov Trianonskej zmluvy – diplomacia, štát a právo na prelome storočí*, Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021, 134-160. o ; MISKOLCZI, B. P. A műszaki haladás, a jogi környezet és az állami intézkedések kapcsolata a 19. századi magyar malomipar példáján. In. ANDÓ, E. – CSILLIK, P. - KOVÁCS, R. (szerk.). *Egymillió karakter a fenntarthatóságról II*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Gazdaságtudományi, Egészségtudományi és Szociális Kar, 2023, 117-134. o.

7.3. Nemzetközi szerződések

Érvénytelennek kellett tekinteni azokat a szerződéseket, amelyek egyfelől Magyarország vagy az Osztrák Magyar Monarchia, másfelől Németország, Ausztria Bulgária vagy Törökország között⁷⁰, másfelől Oroszországgal és Romániával jöttek létre.⁷¹

A békeszerződés taxatív módon felsorolta, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia által kötött szerződések közül melyek nyernek alkalmazást Magyarországra,⁷² melyek nyernek újbóli alkalmazást,⁷³ mely szerződésekhez kell csatlakoznia Magyarországnak⁷⁴

7.4. Értékelés vállalati szempontból

A nyersanyaghiány a vállalatok szempontjából egyrészt nehezítette a beszerzéseket, másrészt a devizafelajánlási kötelezettség miatt még az exportra termelő vállalatok sem rendelkeztek automatikusan olyan külföldi fizetőeszközzel, amely birtokában könnyen köthettek külföldön a nyersanyag beszerzésére vonatkozó szerződéseket.⁷⁵

A piacvesztés következtében az agrártermékek feldolgozását végző vállalkozásokban kialakult kapacitásfölösleg drágította a termelést és versenyhátrányt okozott az utódállamok vállalkozásaival szemben, amelyek kapacitását nem az Osztrák-Magyar Monarchiára, hanem az utódállam szükségleteire méretezték.

A békeszerződés nemzetközi szerződésekre vonatkozó rendelkezései áttételesen azokat a vállalatokat érintették hátrányosan, amelyek a háború során olyan tulajdont szereztek, amelyek a háború előtt a Szövetséges és Társult Hatalmak polgárait, vagy vállalatait illették. Ezeket a részesedéseket abban az esetben sem tarthatták meg, ha a reális ellenértéket fizettek értük.

8. ELJÁRÁSJOGI VONATKOZÁSÚ RENDELKEZÉSEK

A győztes hatalmak érzékelhetően nem bíztak abban, hogy a magyar bíróságok megfelelően alkalmazzák majd a békeszerződés rendelkezéseit, ezért sokféle ügyet kivettek a bírósági hatáskörből és inkább olyan újonnan létesített testületekre bízták a döntést, amelyekben a Szövetséges és Társult Hatalmak képviselői is helyet kaptak. Az új testületeke sok esetben arra is feljogosították, hogy felülbírálják a magyar bíróságok ítéleteit.

⁷⁰ A békeszerződés 225. cikke az 1914. augusztus 1 napját követően létrejött szerződésekre vonatkozik.

⁷¹ A békeszerződés 226. cikke egyaránt vonatkozik az 1914. július 28 napját megelőzően, vagy követően létrejött szerződésekre is.

⁷² 217. cikk

⁷³ 218.-221. cikkek

⁷⁴ 222-223. cikkek

⁷⁵ Lásd részletesebben: MISKOLCZI, B. P. A háború és a béke közvetlen és közvetett hatása. In. MIKLÓS NÉ ZAKAR, A. – MANZINGER, K. – BECSEY, Z. L. (szerk.). *A közép-európai országok együttműködése: 1920-2020*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021, 13-42. o.

8.1. Jogalkalmazó fórumok létesítése, hatáskörének megállapítása

- a) A békeszerződés sok helyen a Vegyes Döntőbíróságot, vagy az általa kijelölt döntőbírókat jogosítja fel bizonyos jogviták eldöntésére, ide értve adott esetben ítéletek felülmérlegelését is. A Vegyes Döntőbíróságra vonatkozó legfontosabb rendelkezéseket a békeszerződés VI. címe tartalmazza. A három tagból álló bíróság egy-egy tagját az érdekelt Kormányok jelölik, az elnököt pedig a két kormány közösen választja. Megegyezés hiányában a háborúban semleges ország állampolgára elnököl, akit a Nemzetek Szövetségének Tanács jelöl ki. A békeszerződés a Vegyes Döntőbíróság hatáskörébe utalta a békeszerződés X része III., IV., V. és VII címeiben felsorolt vitás kérdéseket, ezáltal jelentősen csökkentette az egyébként hatáskörrel rendelkező bíróságok szerepét.
- b) Felülvizsgáló és Kiegyenlítő Hivatalok közvetítésével kellett rendezni az állampolgárok közötti tartozásokat⁷⁶, az értékpapírokból fakadó tőke- és kamatköveteléseket.⁷⁷ Tiltottak minden közvetlen kapcsolatfelvételt, vagy a Felülvizsgáló és Kiegyenlítő Hivatalok megkerülésével történő fizetést.

8.2. Ítéletek végrehajthatósága

A békeszerződés 237. cikke bizonyos bírói ítéletek végrehajthatóságáról szól, amikor így rendelkezik: „A békeszerződésnél fogva – további külön eljárás nélkül – végrehajtandó a Szövetséges és Társult Hatalmak bírósága által hozott ítélet Magyarországon.”

8.3. Háborús kivételes intézkedések és elidegenítést elrendelő intézkedések felfüggesztése, megszüntetése

A békeszerződés 232. cikke a kapcsolódó függelékben felsorolt, a Szövetséges és Társult Hatalmak polgárait, vállalkozásait hátrányosan érintő intézkedések felszámolásáról, a jogok visszaadásáról rendelkezik és deklarálja a kártérítésre vonatkozó jogot. Ez a kártérítés a Szövetséges és Társult Hatalmak polgárait, vállalkozásait illette meg. Viszonosságról nem esik szó, sőt a Szövetséges és Társult Országokban levő javaik, jogaik vagy érdekeik felszámolásáért vagy visszatartásáért a magyar állampolgárokat illető kártérítést a Magyar Állam kötelessége volt megfizetni.

---

⁷⁶ A tartozások tekintetében mind a háború előtt, mind a háború során lejárt tartozásokra vonatkozott az előírás.

⁷⁷ 231. cikk

Magyarország kötelezettsége volt a békeszerződés 233. cikke alapján az, hogy – bizonyos kivételektől eltekintve – a háború előtti törvények szerinti állapotba helyezze vissza a Szövetséges és Társult Hatalmak polgárait, vállalkozásait.

Ezek a rendelkezések elsősorban azokat a magyar vállalkozásokat érinthették hátrányosan, amelyek a háború során olyan tulajdont szereztek – akár a piaci érték megfizetése fejében - amelyek a Szövetséges és Társult Hatalmak polgárait, vállalkozásait illették a háború előtt.

8.4. A Vegyes Döntőbíróság feljogosítása ítéletek felülmérlegelésére és jogkövetkezmény – kártérítés, eredeti állapot helyreállítása – megállapítására

8.4.1. A háború tartama alatt hozott ítéletek újragondolása

A békeszerződésben található rendelkezés arra az esetre, ha egy eljárásban valamely érintett fél nem tudott védekezni a háború során, és emiatt kárt szenvedett. Ez a szituáció is a szerződés megkötését követő, a felek által előre nem látható következménye a háborúnak. Ilyenkor a Vegyes Döntőbíróság kártérítést állapíthat meg, mely jogkövetkezmény alkalmas lehet arra, hogy kezelje azt a helyzetet, hogy a háború során egy ellenséges ország állampolgára, vagy társasága valódi nehézségekkel találhatja szembe magát egy perben. Sajnálatos módon a viszonyosság itt is hiányzott, a bemutatott szabályt csak olyan esetben lehetett alkalmazni, ha a Magyar Királyság bírósága hozta az ítéletet a háború alatt az eljárásban védekezni nem tudó olyan személyre vonatkozóan, aki a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgára vagy olyan társaság vagy társulat ellen, amelyben az ilyen állampolgár érdekelt volt.⁷⁸

A békeszerződés – érdekes módon – csak a perbeli védekezés elnehezülésére volt tekintettel, azaz csak az alperesi pozícióban lévő személyekre vonatkozott, noha a háborús körülmények mindkét perbeli pozíció – mind a felperes, mind az alperes – helyzetét negatív módon befolyásolhatták.

8.4.2. A békeszerződés rendelkezéseibe ütköző ítéletek

Ha egy ítélet a békeszerződés III cím (Tartozások), IV cím (Javak, jogok és érdekek), V. cím (szerződések, elévülések, ítéletek) vagy VII címében (Ipari tulajdon) foglalt rendelkezéseknek nem felel meg, akkor a sérelmet szenvedett félnek jóvátételre van igénye, amelyet a békeszerződés 240. cikke alapján a Vegyes Döntőbíróság állapít meg, a lehetőséghez

---

⁷⁸ 237. cikk második bekezdés

képest akként, hogy a kérelmezőt a Magyar Királyság bíróságának ítéletét megelőző állapotba helyezi vissza.

8.5. Értékelés

A külföldi ítéletek magyarországi gyorsabb és könnyebb végrehajtásának lehetősége ugyan kedvezőtlenül érintette az ítélet által elmarasztalt magyar vállalkozásokat, de ez a rendelkezés nem tekinthető indokolatlanul hátrányosnak azt leszámítva, hogy a viszonyosság itt is hiányzik. A békeszerződéstől azonban nyilvánvalóan nem várható el az, hogy betöltse az ítéletek külföldi végrehajtását könnyítő és gyorsító nemzetközi magánjogi egyezmény összes funkcióját.

ÖSSZEGZÉS

A békeszerződés jelentős mértékben korlátozta Magyarország nemzetközi szerződések létesítésére és megszüntetésére vonatkozó szabadságát, külügyi, pénzügyi, vámügyi önállóságát és gazdaságpolitikai lehetőségeit. A békeszerződés legfőbb gazdasági vonatkozású rendelkezéseiben szereplő kötelezettségek alanya ugyan elsődlegesen Magyarország, de a korlátozások áttételesen bizonyos vállalatokra – hadianyagnak minősített áruk gyártóira, külkereskedelmi tevékenységet folytatókra, közszolgáltatást nyújtókra, koncessziós jogosultakra – is vonatkoznak, és így az ilyen vállalatok szerződéses kapcsolatait is érintik.

Valamennyi hazai termelő helyzetét hátrányosan befolyásolta az, hogy a védővámok megszűnésével – a korábbi helyzettől elérően – a külföldi árukhoz képest nem élveznek árelőnyt. Véletlenszerűen érinthette egyes vállalatok szerződési szabadságát az, hogy a háborús jóvátétel kapcsán gyártmányaikat a Jóvátételi Bizottság bevonhatta a tartozások kiegyenlítésére szolgáló vagyონrészek közé. Feltűnően sok esetben foglalkozik a békeszerződés a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárainak érdekvédelmével, sokszor társaságaikat is ide értve. Ebben a körben a győztes hatalmak állampolgárai a más országok állampolgáraihoz képest hátrányos megkülönböztetését kívánták elkerülni, de időnként a legnagyobb kedvezmény elvét is biztosították maguknak.

A vállalatok szerződési kapcsolatait áttételesen érintő rendelkezések mellett a békeszerződés sok rendelkezése közvetlenül is szabályoz bizonyos szerződéses kapcsolatokat. Megállapíthatónak látszik az, hogy a békeszerződésben foglaltak erőteljesebben érintették a vállalatok szerződési szabadságát, mint a háború során hozott magyar törvények és a Jóvátételi

Bizottság szélesebb körű felhatalmazást kapott egyes termékek jóvátételi célú igénybevételeire,⁷⁹ mint ami a Kormányt megillette a háborús évek során hadicélok érdekében.

A felek szerződéses viszonyába a háborús helyzetre tekintettel történő beavatkozást lehetővé tevő rendelkezések részben pozitívak, részben negatívak. Pozitívnek tekintem azt, hogy a békeszerződés a magánjogi szerződésekre vonatkozó részében szakít a *pacta sunt servanda* elvén alapuló állami passzivitással, a felek iránt semleges magatartással. A békeszerződés rendelkezései rávilágítottak arra, hogy a szerződő felek által előre nem látható és számukra elkerülhetetlen külső körülmények jelentősen befolyásolhatják a szerződéses kapcsolatot. A háborúval kapcsolatban sok olyan helyzetet írtak le, amelyekre a béke idején szerződést kötő felek aligha gondoltak. Mivel a felek nem látták előre a békeidőben nem várható eseményeket, így szerződésükben nem is rendelkeztek az ilyen helyzetben követendő magatartásról, nem határozták meg azt, hogy kit milyen jogok illessenek, nem rendelkeztek arról, hogy az ellenérték hogyan változzon a hiperinfláció miatt, nem rendelkeztek arról, hogy a teljesítést nehezítő, vagy éppen ellehetetlenítő hadihelyzet miatt mit tekintsenek szerződésszegésnek és a teljesítés elmaradása az új helyzetben milyen következménnyel járjon. A békeszerződés azt tükrözi, hogy a jogalkotó nem hunyja be a szemét, nem megy el a változások mellett, hanem érzékeli azok jelentőségét. Aligha túloz az az értékelés, hogy a békeszerződés nyomán megváltozott a magánjogi szerződések szemlélete, és felerősödött az a nézet, hogy az állam a háború miatt beavatkozhat a felek magánjogi szerződéseibe. Hipotézisünk szerint a békeszerződés vonatkozó rendelkezései a későbbi magánjogi jogalkotást előnyösen befolyásolták azáltal, hogy rávilágítottak arra, hogy a külső körülmények változása miatt lehetséges és indokolt jogi lépésekkel befolyásolni a felek szerződéses viszonyát.

További pozitív változásként értékelem annak felismerését, hogy a felek által előre nem látott változások nyomán bekövetkező sérelmeket a jogalkotás és a jogalkalmazás képes lehet tompítani, az előálló méltánytalan helyzetet igazságosabbá lehet tenni állami beavatkozás révén. A békeszerződés szövegében számos helyen kimutatható az, hogy jogi szabály megalkotásával, vagy ügydöntő fórumok létesítésével és instruálásával nem csak lehetségesnek, de kifejezetten szükségesnek is látták azt, hogy beavatkozzanak a szerződő felek magánjogi viszonyába. Az új szemlélet lényege abban ragadható meg, hogy a hatalom hivatottnak érzi magát arra, hogy „helyre tegye a felborult viszonyokat”.

A külső körülmények változása jellemzően ellentétes irányban érinti a szerződő feleket, egyikük kedvezőbb helyzetbe kerül, míg a másik fél helyzete nem változik, vagy számára

---

⁷⁹ A Jóvátételi Bizottság követelhetette magyar közhasznú vállalatok tulajdonjogának átengedését.

kifejezetten hátrányos a változás. Ez a helyzet korábban akadályát képezte az állami beavatkozás elismerésének, mivel a felek jogainak és kötelezettségeinek újszabályozása az egyik fél számára mindenképpen hátrányos. A világháborút követően viszont könnyebb lehetett ilyen döntésre jutni. Egyrészt látható volt, hogy a körülmények változása nyomán a győztes országok jogalanyai önhibájukon kívül kerültek nehéz helyzetbe. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy ezen a helyzeten változtatni lehet egyrészt jogszabályok megalkotásával, másrészt jogalkalmazó fórumok létesítése és a helyzet elbírálására történő feljogosítása útján. Az igazságosnak tekintett beavatkozást a háborúban vesztes országok, valamint a vesztes országok állampolgárai és vállalkozásai terhére lehetett megvalósítani, ami a háborús sérelmek fényében bizonyára nem tűnt méltánytalannak. Úgy vélem, hogy a győztes hatalmak jogászaik számára megkönnyítette a szemléletváltást az a körülmény, hogy saját állampolgáraik és vállalkozásaik kerültek hátrányos helyzetbe olyan kapcsolatban, ahol a másik szerződő fél valamely legyőzött ország polgára vagy vállalkozása volt.

A későbbi jogalkotásra pozitív hatást gyakorló szemléletbeli változás mellett néhány hiányosságra is fel kell hívni a figyelmet.

Helyeselhető a körülmények változásának figyelembe vétele, és szükség esetén indokolható a felek jogviszonyába történő beavatkozás jogalkotás, vagy jogalkalmazás útján. A tanulmányban bemutatott helyzetek többsége valóban megalapozhat hatalmi jellegű beavatkozást és a békeszerződésben rögzített módozatok jelentős része is elfogadható. Nehéz azonban megjegyzés nélkül hagyni azt, hogy a békeszerződés említett rendelkezéseinek többsége csak a győztes államok, az ő állampolgáraik és vállalkozásaik javát szolgálja. Az említett helyzetek jelentős részében a háború, a hadiállapot a vesztes országokat, az ő állampolgáraikat és vállalataikat is sújtotta, az ilyen helyzetekben azonban a békeszerződés megszővegezői csak kivételesen biztosítottak hasonló jogorvoslatot, kedvezményt. A viszonyosság hiánya még az olyan – ritka – esetekben is megfigyelhető, amikor a békeszerződésben rögzített kötelezettség az ország javára vált, mint pl. a tisztességtelen versenyre vonatkozó szabályozás előírása⁸⁰, vagy a szerzői művek, az ipari tulajdon, a védjegyek oltalma kapcsán. A győztes és vesztes országok polgárait, vállalatait a háború megkötött szerződéseik tekintetében egyformán sújtotta, de a jogkövetkezmények szelektívek voltak. Az a tény, hogy az orvoslás lehetőségét a szerződő felek nem egyformán kapták meg, arra utal, hogy a békeszerződés bemutatott rendelkezéseinek a célja alapvetően nem az volt,

---

⁸⁰ A békeszerződés előírta, hogy Magyarország köteles minden szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedést megtenni avégből, hogy a Szövetséges és Társult Államok áruit a tisztességtelen verseny minden módja ellen megvédje, és fellép a jellegbitorlással szemben.

hogy a háborút, mint a szerződések teljesítését akadályozó körülményt figyelembe véve a felek helyzetét újra rendezzék, hanem az, hogy a vesztes országok jóvátételi kötelezettségét olyan helyzetekre is kiterjesszék, amelyekben a győztesek szerződéses viszonyban kapcsolatban kerültek hátrányos helyzetbe. A békeszerződés rendelkezései a viszonyosság hiánya, a szerződő felek egyenlő kezelésének elmaradása miatt nem lett a körülmények külső változása esetén általánosan irányadó új szemlélet kiinduló pontja, hanem megmaradt egy – sok tekintetben – jó irányú kezdeményezésnek, amely zsákutcába torkollt.

A hadihelyzet következtében, bizonyos termékeknek és szolgáltatásoknak a hadsereg számára történő igénybevétele miatt, vagy a beszerzési nehézségek, esetleg a behívások következtében előálló munkaerőhiány miatt megnehezült, vagy akár lehetetlenné is vált bizonyos szerződéses kötelezettségek teljesítése. A korábbi jogalkotás és joggyakorlat nem vette figyelembe a kötelezettségek teljesíthetőségét hátrányosan érintő változásokat. Mai szemmel logikus lenne, ha a békeszerződés ezekre a körülményekre is tartalmazna rendelkezést, de nem teszi. A békeszerződésben nem található rendelkezések minden olyan helyzetre, amely a háború idején tipikusan bekövetkezik.

Nemcsak a beavatkozásra lehetőséget biztosító helyzeteket illetően, hanem a jogi eszközök arzenálját illetően is lehet hiányérzete a mai szemlélőnek. Miközben a szerződések figyelmen kívül hagyásának számos esetével (a szerződés hatálytalansága, érvénytelensége, megszüntetése) találkozunk és gyakran élnek a kártérítés, jóvátétel, az eredeti állapot helyreállításának eszközével, a szerződés módosítása nem szerepel az állami beavatkozás világháborús eszköztárában.

IRODALOM

1. HONVÁRI, J. *XX. századi magyar gazdaságtörténet*. Budapest: AULA
2. MISKOLCZI, B. P. A magyar malomipar Trianon előtt és után. In. ŠTENPIEN, E. – SVATUŠKA, I. (szerk.). *100 rokov Trianonskej zmluvy - diplomacia, štát a právo na prelome storočí*. Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: 100 rokov Trianonskej zmluvy –diplomacia, štát a právo na prelome storočí. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021.
3. MISKOLCZI, B. P. A műszaki haladás, a jogi környezet és az állami intézkedések kapcsolata a 19. századi magyar malomipar példáján. In. ANDÓ, E. – CSILLIK, P. - KOVÁCS, R. (szerk.). *Egymillió karakter a fenntarthatóságról II*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Gazdaságtudományi, Egészségtudományi és Szociális Kar, 2023.

4. MISKOLCZI, B. P. A háború és a béke közvetlen és közvetett hatása. In. MIKLÓSNÉ ZAKAR, A. – MANZINGER, K. – BECSEY, Z. L. (szerk.). A közép-európai országok együttműködése: 1920-2020. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021.
5. RAFFAY, E. *Trianon titkai avagy Hogyan bántak el országunkkal*. Budapest: Tornado Dannenija, 1996.
6. VARGA, I. Csonka-Magyarország gazdasági fejlődése. Budapest 1932. 3-10. o. In. FARAGÓ, T. – KÖVÉR, G. (szerk.). *Magyar Gazdaságtörténeti szöveggyűjtemény XVIII-XX. század*. Budapest: AULA, 2003.

KAPCSOLAT

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter

Miskolczi.Bodnar.Peter@kre.hu

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Viola u. 2-4.

H-1042 Budapest

Magyarország

Ujlaki Miklós élete és munkássága*

The life and work of Miklós Ujlaki

Péter NAGY

Absztrakt

A tanulmány célja, hogy bemutassa Ujlaki Miklós életét és munkásságát. Ujlaki, aki Szladits Károly egyik tanítványa volt. Tudományos karrierje elején a magyar magánjog bibliográfiáját kutatta, több évig kutatta a környező országokhoz csatolt egykori magyar területeken bekövetkezett magánjogi fejlődést. Az eredményeket több kötetben adta közre. Az 1947-ben alapított Összehasonlító Jogi Intézet igazgatóhelyettese volt. Amikor a kommunista diktatúra kiépülése egyre inkább tetterhető volt, a svédországi kutatóúton lévő, negyvenes évei közepén járó Ujlaki nem tért haza, New Yorkban kezdett új életet. Ebben az időszakban bomlott fel végleg a Szladits Károly nevével fémjelzett iskola. Ujlaki Miklós folytatta a Magyarországon végzett kutatásait, főként jogi bibliográfiával és összehasonlító joggal foglalkozott. Az 1950-es évek első felében tevékenységének alapját a tudományos kutató- és oktatómunka jelentette, a nemzetközi magánjog és az összehasonlító jog területén hírnévre tett szert. Az 1950-es évek közepén elhagyta az akadémiai pályát, a gyakorlati, ügyvédi munka felé fordult.

Kulcsszavak:

magánjog, jogtörténet, bibliográfia, életút, jogösszehasonlítás, jogtudomány

Abstract

The aim of the study is to present the life and carrier of Miklós Ujlaki, who was one of the students of the well-known Hungarian law professor, Károly Szladits (1871–1956). At the beginning of his academic career, Ujlaki researched the bibliography of the Hungarian private law. He researched the development of the private law in the former Hungarian territories for several years, which came under the control of neighbouring countries because of the Treaty of Trianon. He published his conclusions in several books. He was the vice director of Institute of the Comparative Law, that had been founded in 1947.

When the Communist dictatorship began to take hold, Ujlaki, who was on a research trip to Sweden and in his mid-forties, did not return home, but started a new life in New York. It was

---

* This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-19-0419.

during this period that the school named after Károly Szladits was finally dismantled. Miklós Ujlaki continued his research in the USA, mainly on legal bibliography and comparative law. In the first half of the 1950s, his activities were based on academic research and teaching, and he became renowned in the fields of private international law and comparative law. He left academia in the mid-1950s and turned to practical work as a lawyer.

Key words:

private law, legal history, bibliography, carrier, comparative law, jurisprudence

Ujlaki Miklósról, a Trianon utáni magyar és az európai magánjog tudományának egy fontos alakja volt. Kutatásainak központjában az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamainak magánjoga állt. Jelen tanulmány arra törekszik, hogy ennek a jogtudósnak az életét és a munkásságát vizsgálja meg 1906-os budapesti születésétől kezdve egészen 1985 januárjában New Yorkban bekövetkezett haláláig.¹

PÁLYAKÉPE

Ujlaki Miklós 1906. május 18-án született Budapesten, családja izraelita vallású volt. Édesapja Ujlaki József 1901-től 1937-ben bekövetkezett haláláig Budapesten volt ügyvéd, aki maga is több tudományos munka szerzője volt főként pénzügyi jogi témában.² Tagja volt az egységes ügyvédi és bírói vizsgálóbizottságnak, majd több ülészakon át a Kúria ügyvédi tanácsának is, valamint a Magyar Jogászegylet pénzügyi jogi szakosztályának alelnöke volt. Édesanyja Kiss Margit volt.³

Ujlaki Miklós a középiskolai tanulmányait a budapesti Kölcsey Ferenc főgimnáziumban végezte, érettségijét 1924-ben „jó” eredménnyel teljesítette. Diplomáját 1928-ban a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán szerezte. Jogtudományi szigorlatai közül a tételest egyhangú kitüntetéssel, a vegyest egyhangúlag, a történetit szótöbbséges dicsérettel abszolválta.⁴ Magántanári pályázatához csatolt életrajzában

¹ States Social Security Death Index, database; FamilySearch [https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:JKLF-L6P (2021. 09. 10.7)], Nicholas Ujlaki, Jan 1985; citing U.S. Social Security Administration, Death Master File.

² Például: UJLAKI, J. *A csekk törvény (1908:LVIII. tcz.) magyarázata*. Budapest, Deutsch Zs. és Tsa., 1909, VII, 147.; UJLAKI, J. *Az új adótörvények rendszere: a Budapesti Ügyvédi Körben 1917. február hó 22-én tartott előadás*. Budapest, Dick, 1917, 15.

³ Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltára, 7.c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. (a továbbiakban ELTE Levéltár, 7.c.) 484/1944–1945. 1. számú melléklet, 1.

⁴ Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának ülései, 1928–1929 (ELTEL 7.a.29.) 1929. április 24. VI. rendes ülés, 239. Az ülések jegyzőkönyvei online is elérhetőek: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/egyetemi_jegyzokonyvek_elte_AJTK/ (2021. 09. 02.) (a továbbiakban: ELTE Levéltár, 7.a.29.) ELTE Levéltár 7. c. 484/1944–1945. 1. sz. melléklet, 1. A Hivatalos

az egyetemi évek tudományos tevékenységéről is beszámolt. 1926 októberében került Magyary Géza és Szladits Károly mellé mint a per- és magánjogi szemináriumok könyvtárosa és szemináriumi segéd. Magyary Géza mellett 1928-ban bekövetkezett haláláig dolgozott, ahol a könyvtárosi feladatok mellett anyaggyűjtési és „egyéb tudományos munkát” is végzett. A Szladits Károly melletti magánjogi szemináriumi munkát egészen 1942-ig folytatta.⁵

Ujlaki Miklós 1929-ben pályázott az Országos Ösztöndíjtanács által meghirdetett ösztöndíjra.⁶ Szladits Károly⁷ kérelemhez egy támogató nyilatkozatot csatolt, amelyet a fontos életrajzi adalékok miatt egész terjedelmében idézek: „*Dr. Ujlaki Miklós magánjogi szemináriumomban három év óta jeles sikerrel dolgozik. Tevékeny részt vett a magánjogi birói gyakorlatot magában foglaló kötet összeállításában. 1928. szeptember óta nagy buzgalommal és körültekintéssel önállóan vezeti a szemináriumban a magyar magánjog bibliográfiájának rendszeres egybefoglalását 1861-től napjainkig. A kb. 30-35 ívnyi bibliográfiái szakmunka a magyar jogirodalom részére egyenesen hézagpótló s ezért az Orsz. Bibliográfiái Központ szívesen vállalkozik kiadására. Dr. Ujlaki azonban szerzői tiszteletdíjban nem részesül és azért méltányos, hogy a szerkesztés nagy és fáradságos munkájáért ösztöndíjban részesüljön. A munka a folyamodót még kb. egy évig fogja foglalkoztatni; szerkesztői működése a munka jelen stádiumában nélkülözhetetlen. Éppen azért nemcsak kívánatosnak, hanem okvetlenül szükségesnek is tartom, hogy a szemináriumban további tudományos munkássága belföldi kutatási ösztöndíj adományozásával biztosíttassék. A folyamodó boldogult Magyary Géza professzornak is kedvelt tanítványa volt és tőle már megbízást kapott perjogi munkája III. kiadásának előkészítésére, ami a professor úr halála következtében egyelőre meghiúsult. Ujlaki Miklós jeles képzettségű, odaadó buzgalmú tudományos munkás. Szerény vagyoni viszonyok között él. Édes atyja nyugdíjas köztisztviselő, az országgy. gyorsírodának nyug. volt tagja, osztálytanácsosi rangban[!]; a kérelem erre való tekintettel is különös méltánylást érdemel.*

Közlönyben csupán a történeti tárgyú (I.) vizsga szótöbbséggel kitüntetettek, és a tételes (III.) egyhangúlag kitüntetettek között szerepel. Vö: Hivatalos Közlöny, 1928. 36(25), 351.

⁵ ELTE Levéltár 7. c. 484/1944–1945. 1. számú melléklet, 2.

⁶ ELTE Levéltár, 7.a.29. 1929. április 24. VI. rendes ülés, 239.

⁷ SZABÓ, B. *Szladits, Károly*. In: MICHAEL, S. (szerk.). *Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. München, Verlag C. H. Beck, 2001, 618-619.; HAMZA, G. – SÁNDOR, I. Szladits Károly (1871-1956). In: HAMZA, G. – SIKLÓSI, I. (szerk.). *Magyar jogtudósok IV*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 43-51.; HAMZA, G. Emlékezés Szladits Károlyra (1871–1956), halálának évfordulója alkalmából. *Jogtörténeti Szemle*, 2016, 18(2), 86-89.; VÉKÁS, L. Szladits Károly és magánjogi iskolája. *Jogtudományi Közlöny*, 2018, 73(2), 72-77.; VÉKÁS, L. Szladits Károly (1871–1976) és Magánjogi iskolája. In: VÉKÁS, L. (szerk.): *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*. Budapest, HVG-ORAC, 2019, 81-96.

*Mindezeknél fogva a folyamodó részére az ösztöndíj adományozását a legmelegebben ajánlom és a magam részéről közérdekben is kérem.”*⁸

Thewrewk-Pallaghy Attila honvédelmi minisztériumi fogalmazó pályázatával szemben a kar egyhangúan Ujlaki pályázatát fogadta el, és terjesztette fel az Ösztöndíjtanácshoz.⁹ A vallás- és közoktatásügyi miniszter – többek között – Ujlaki részére is megítélte 1929–1930. tanévre az ösztöndíjat a magánjogi bibliográfiával kapcsolatos munkája folytatására.¹⁰

Még 1928-ban a Budapesti Ügyvédi Kamara ügyvédjelölti lajstromba vette, principálisa édesapja, Ujlaki József lett.¹¹

Nemsokkal később már az Ügyvédjelöltek Országos Szövetségének választmányi üléséről szóló hírek tanúskodnak az ifjú jogász pályájának emelkedéséről és a tudományos érdeklődésének töretlenségéről. Az ekkor 22 éves Ujlaki indítványára a választmány egyhangúlag elhatározta, hogy azzal a felterjesztéssel fordul az igazságügyminiszterhez és az ország összes ügyvédi kamarájához, hogy a joggyakorlatra vonatkozó fennálló szabályokat úgy módosítsák, hogy a gyakorlati idő alatt annak, aki külföldi ügyvédnél, főiskolán vagy külföldi vállalatnál dolgozott vagy kutatót, az ott végzett tevékenységéből egy évet beszámítsanak az ügyvédjelölti gyakorlatba.¹²

Az 1929. május 19-én és 20-án Budapesten rendezett országos ügyvédjelölti kongresszuson már a továbbképzési szakosztály ülésén tartott előadást az egyetemi jogi oktatás reformjáról, az ügyvédjelölti továbbképzőtanfolyamokról, az ügyvédi vizsgarendszerről és a külföldi tanulmányok joggyakorlati időbe való beszámításáról.¹³

1930/31. tanévre újabb lehetőséget kapott, amikor a Berliini Collegium Hungaricumba nyert ösztöndíjat a jogtörténeti tanulmányainak folytatására.¹⁴ Ebben az időszakban főként a breszlai Osteuropa-Institutban dolgozott, ami a Weimari Köztársaság egyik legtekintélyesebb interdiszciplináris, a kelet-európai joggal és gazdasággal foglalkozó kutatóhelye volt.¹⁵ Itt ideje

---

⁸ ELTE Levéltár, 7.a.29. 1929. április 24. VI. rendes ülés, 239-243.

⁹ ELTE Levéltár, 7.a.29. 1929. április 24. VI. rendes ülés, 243.

¹⁰ Hivatalos Közlöny, 1929/14. sz. 228.

¹¹ Budapesti Közlöny, 1928. 62(252) 3.

¹² Az ügyvédjelöltek az ellenőrzési rendszer megváltoztatását kérik. *Budapesti Hírlap*, 1929. 49(23), 24.

¹³ Magyar Hírlap, 1929. 39(106), 14.

¹⁴ Budapesti Közlöny, 1930. 64(158)1-2.

¹⁵ A Jogtudományi Közlönytől egy ebben az időszakban született tanulmánya miatt helyreigazítást is kért, mivel ott breszlai ügyvédként tüntették fel. „Dr. Újlaki Miklóst, a lapunk legutóbbi, 5-ik számában megjelent «A magyar jog sorsa a Lengyelországhoz csatolt területeken című cikk szerzőjét, a tartalomjegyzék tévesen «breszlai ügyvéd»-nek tünteti fel. A cikk szerzője, akinek «Hetven év magánjogi irodalmi» című kitérő munkáját lapunk ismertette és méltatta, budapesti ügyvédjelölt, aki jelenleg állami ösztöndíjjal a breszlai Osteuropa Institutnál dolgozik.” *Jogtudományi Közlöny*, 1931/6. 60. A témához lásd még: Herger Csabáné: Magyar magánjogászok tudományos írásai Németországban (1920–1944). *DÍKÉ*, 2021. 5. évf. 2. sz. 111-131.

egy részében az intézet számára a magyar jogi vélemények szerkesztését csinálta, többnyire azonban a Magyarországgal szomszédos államok magánjogát tanulmányozta.¹⁶

Az 1931/32. tanévre újabb állami ösztöndíjat nyert arra a célra, hogy a bécsi Collegium Hungaricumban folytasson összehasonlító magánjogi kutatásokat,¹⁷ ez azonban nem valósulhatott meg, mivel abban az évben az ösztöndíjakat az általános gazdasági helyzet következtében visszavonták.¹⁸ Végül az 1932/33-as tanévre belföldi kutatási ösztöndíjat nyert.¹⁹ A kutatói ösztöndíj lejártát követően, 1933. március 13-án az Budapesti Ügyvédi Kamara ügyvédként lajstromba vette.²⁰ Asztalos László szerint a gyakorlatban elsősorban adójogászként jeleskedett.²¹

Az ügyvédi munka azonban nem szorította háttérbe Ujlaki tudományos érdeklődését, és az ebben a közegben való szerepvállalást. Az International Law Association 1934. szeptember 6–10. között a Magyar Tudományos Akadémián tartotta a 38. konferenciáját,²² amelynek tagjai között találjuk Ujlakit is.²³

Asztalos László úgy értékelte Ujlaki Miklós Szladits iskolában betöltött helyét, hogy míg Villányi (Fürst) László volt a szellemi helyettes, addig Ujlaki a szervező.²⁴ Ez a szervezőkészség jól tetten érhető Nyulászi János ünnepi beszédében „*Grosschmid Béni tanítványai körében Szladits Károly professzor kezdeményezésére mozgalom indult meg, amelynek célja, hogy fenntartsa és továbbvigye a nagy tudós tanításait és főképp az általa utolérhetetlen tökélyre emelt analitikus módszert. A szervezkedés a Magyar Jogászegylet keretén belül történik. A mozgalom vezetősége nevében Ujlaki Miklós ügyvéd által kibocsájtott felhívásra százával jelentkeztek Grosschmid tanítványai és tisztelői. November 9-én a Magyar Jogászegylet teljes ülésén Osvald István, a kir. Kúria elnöke méltatta a megindult mozgalom jelentőségét [...]*”²⁵

---

¹⁶ ELTE Levéltár, 7.c. 484/1944–1945. 1. sz. melléklet, 3.

¹⁷ *Hivatalos Közlöny*, 1931. 39(15) 148.

¹⁸ ELTE Levéltár, 7.c. 484/1944–1945. 1. sz. melléklet, 4.

¹⁹ ELTE Levéltár, 7.a.32. 1932. április 20. V. rendes ülés, 65.

²⁰ *Budapesti Közlöny*, 1933. 67(67) 2.

²¹ ASZTALOS, L. Grosschmid tanítványok - Szladits iskola. In. A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében 1984. 96.

²² Nemzetközi Jogi Egyesület. – Az International Law Association budapesti konferenciája. *Ügyvédi Közlöny*, 1934. 4(19) 75-76.

²³ The International Law Association. Report of the Thirty-eighth conference held at Budapest in the Hungarian Academy of Science, September 6th to 10th, 1934. 38. konferenciáját Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémián tartotta 1934 szeptember 6-10 között. London–Reading, The Eastern Press LTD., 1935. CXXIX.

²⁴ ASZTALOS i. m. 86.

²⁵ Dr. Nyulászi János serlegbeszéde. *Polgári Jog*, 1935, 11(10), 1.

A szervezést tekintve Ujlaki érdeme volt, hogy már 1937-ben megjelenhetett a Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára készített kötet,²⁶ amely szerzői között joghallgatók és ügyvédjelöltek is vannak. Ehhez a munkához kapcsolódik az 1941-ben megjelent Szladits hetvenedik születésnapjára készített kötet,²⁷ amely a szeminárium akkori és volt tagjait is összegyűjtötte, és lényegében magán az egész iskolát testesítette meg.²⁸

1936. február 8-án tartotta alakulóülését a Magyar Jogászegylet Összehasonlító Jogi Szakosztálya, amelyet Mendelényi László, a pestvidéki törvényszék elnöke vezetett. Beszédében kiemelte, hogy valódi összehasonlító jogtudományról csak akkor lehet szó, ha az egyes államok törvényeinek megismerésén felül beható vizsgálat tárgyát képezi az egyes törvények és jogintézmények társadalmi fejlődése is. Ennek kapcsán utalt arra a szoros összefüggésre, amely összehasonlító jogtudomány és jogbölcselet között van.²⁹ A szakosztály az elnök javaslatára alelnökévé Szladits Károlyt, titkárának pedig Szászy Istvánt és Ujlaki Miklóst választották, a jegyzők ifj. Szladits Károly, Visky Károly és Degré Alajos lettek.³⁰

Ujlaki a szakmai-közéleti és oktatói tevékenysége keretében az egyetemi előadások és szemináriumok mellett előadást tartott „*a pécsi egyetem nemzetközi jogi intézetében, a szegedi egyetem barátai egyesületének jog- és államtudományok szakosztályában, a Magyar Jogászegyletben, a Civiljogászok Vitatársaságában, a Budapesti Ügyvédi Kara által rendezett ügyvédjelölti gyakorló tanfolyamokon, stb.*”³¹

A magyar királyi minisztérium A zsidók közszolgálatának és közmegebizátásainak, továbbá ügyvédi működésének megszüntetéséről szóló 1944. évi. 1.210. M. E. számú rendeletének 5. §-a arról rendelkezett, hogy azokat a zsidó származású ügyvédeket, akik a rendelet hatálybalépését megelőzően (1944. március 31.) az ügyvédi kamarák névjegyzékébe be voltak jegyezve a rendelet hatálybalépése előtt bejegyzett zsidó ügyvédet a kamara választmánya az 1944. évi május hó 31. napjáig a névjegyzékéből törölni köteles.³²

A Budapesti Közlöny néhány héttel később arról adott hírt, hogy a Budapesti Ügyvédi Kamara választmánya 1944. évi április hó 14. napján tartott teljes ülésében az 1.210/1944. M. E. számú rendelet alapján a Budapesti Ügyvédi Kamaránál vezetett ügyvédi névjegyzékből

²⁶ *Ünnepi dolgozatok: Szladits Károly egyetemi tanár működésének harmincadik évfordulója alkalmából.* Budapest, Mórincz M. Ny., 1937. Budapest Mórincz Ny. 112.

²⁷ *Ünnepi dolgozatok: Dr. Szladits Károly egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Budapest, Arany János Ny., 1941, 376.

²⁸ ASZTALOS i. m. 87–88.

²⁹ A Magyar Jogászegylet Összehasonlító Jogi Szakosztályának megalakulása. Magyar Jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok, 1936. 4. évf. 1–2. sz. 212–213.

³⁰ Uo. 213. Lásd még: Budapesti Hírlap, 1936. 56(35), 10.; Magyarság, 1936. 17(35), 11.

³¹ ELTE Levéltár, 7.c. 484/1944–1945. 1. sz. melléklet, 6.

³² A m. kir. minisztérium 1944. évi. 1.210. M. E. számú rendelete a zsidók közszolgálatának és közmegebizátásainak, továbbá ügyvédi működésének megszüntetéséről, 5. §.

jogerőben törölte – számos más ügyvéd mellett – Ujlaki Miklóst is, irodagondnokaként Padányi Zoltánt kijelölve.³³ Életrajzában erről maga Ujlaki is tett említést. Az ezt követő időszakban munkaszolgálatot teljesített.³⁴

Még a második világháború lezárta megelőzően, 1945 május 11-én magántanári képesítés iránt adott be kérvényt.³⁵ A jogi kar kari tanácsa 1945. augusztus 1-én tartott ülésén tárgyalta a beadványt. Ujlaki tudományos munkáinak bírálatát Kolosváry Bálint és Nizsalovszky Endre végezte el, mindkét esetben pozitívan nyilatkozva a pályázó tudományos munkásságáról.³⁶ Nizsalovszky azt a javaslatot tette, hogy a szóbeli kollokvium elengedésével közvetlenül bocsássák próbaelőadásra a folyamodót. Ezt Kolosváry is támogatta, amelyet a kari tanács is elfogadott.³⁷ Az előadásra 1945. augusztus 28-án került sor a kari tanács VIII. rendkívüli ülésének keretében, ahol Szandtner Pál dékán elnökle mellett Moór Gyula, Navratil Ákos, Kolosváry Bálint, Kuncz Ödön, Eckhart Ferenc, Gajzágó László, Marton Géza, Nizsalovszky Endre, Baranyay Jusztin, Sárffy Andor és Heller Erik voltak jelen. A habilitációs próbaelőadás címe Az összehasonlító jogtudomány új útjai volt, amelyet egyhangúlag elfogadtak a jelenlevők, és kijelentették, hogy maguk részéről képesített magántanárnak tekintették Ujlakit azzal a figyelmeztetéssel, hogy az ezzel járó jogokat és kötelezettségeket csakis az illetékes főfelügyeleti hatóság megerősítését követően gyakorolhatja.³⁸ A Magyar Közlöny november 7-i számában hirdették ki, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter Ujlakinak „*a Pázmány Péter Tudományegyetem jog- és államtudományi karán a »Szomszédos államok magánjoga« című tárgykörből egyetemi magántanárrá történt képesítését jóváhagyólag tudomásul vette és nevezettet ebben a minőségében megerősítette.*”³⁹

1947 februárjában Nizsalovszky Endre és Szászy István⁴⁰ azzal a javaslattal fordult a kari tanácshoz, hogy a kar állítson fel egy bizottságot annak érdekében, hogy megvizsgálják, nem volna-e indokolt, hogy Ujlaki Miklóst egyetemi rendkívüli tanári címmel tüntessék ki.⁴¹ A bírálóbizottság elnöke Eckhart Ferenc lett, az előadó Szászy István és a jegyzőkönyvvezető Nizsalovszky Endre.⁴² Szászy majdnem hat oldalas javaslatot tett, amelyben részletesen

³³ Budapesti Közlöny, 1944. 78(120) 6., 14.

³⁴ ELTE Levéltár, 7.c. 484/1944–1945. 1. sz. melléklet, 2.

³⁵ ELTE Levéltár, 7.c. 484/1944–1945. Kérvény, 1945. május 11.

³⁶ Lásd: Kolosváry Bálint és Nizsalovszky Endre véleményeit. ELTE Levéltár, 7.c. 484/1944–1945.

³⁷ ELTE Levéltár, 7.a.44. 1945. augusztus 1. 238-239.

³⁸ ELTE Levéltár, 7.a.44. 1945. augusztus 28. 1-2.

³⁹ Magyar Közlöny, 1945/169. 2.

⁴⁰ KAPRINAY, Z. Szászy István (1899-1976) *FORUM: Acta Juridica et Politica*, 2020, 10(1). 705-717.; VERESS, E. Megjegyzések Szászy Istvánról, a magyar polgári jog általános részéről és az összehasonlító jog szerepéről. *Jogtudományi Közöny*, 2021. 76(2) 49-55.

⁴¹ ELTE Levéltár, 7.a.46. 1947. február 19. 30.

⁴² ELTE Levéltár, 7.c. 941/1946–1947. Jegyzőkönyv, 1947. március 14.

kiemelte Ujlaki érdemeit, ami új információkkal is szolgál a kirajzolódó életúthoz. A kari tanács támogatását követően a vallás és közoktatásügyi miniszter elé terjesztették,⁴³ aki a kérést Beck Salamon kérvényével együtt jóvá hagyta.⁴⁴

Ujlaki az 1946/47-es tanévtől kezdve Románia jogviszonyai és Jugoszlávia joga címmel külön tantárgyakat hirdetett meg. Tudományos tervei között szerepelt a magánjogi bibliográfia újabb kötetének kiadása és egy nagyobb tanulmány Az összehasonlító jogtudomány és a jogegységesítés alaptanai címmel. 1945-ben bankjogtanácsos lett, 1946-ban a svéd királyi követség jogtanácsosa, a társulati adóról, a tantiemadóról és a társulati vagyonadóról szóló 1940. évi VII. törvénycikk által létrehozott Országos Döntőbizottság tagja volt, a Budapesti Ügyvédi Kamara Törvényelőkészítő Bizottságának és Gazdasági Bizottságának tagja. Folytatta tevékenységét a Magyar Jogászegyletben, 1947-ben pedig a Pénzügy és Közigazgatás című folyóirat állandó munkatársa lett.⁴⁵

1947. október 15-i ülésen Szászy István azt indítványozta, hogy a kar állítson fel egy összehasonlító jogi intézetet. A kari tanács támogatta a javaslatot, igazgatónak pedig magát Szászyt választották meg, „*az intézet vezetésében való állandó részvétel mellett*” helyettes igazgatónak Ujlaki Miklóst választották.⁴⁶ (Szászy István egy Ujlaki emigrációjának nyilvánvalóvá válását követő, 1949. május 27-én készített előadói anyagából tudható, hogy szervezett helyettes igazgatói tisztség nem volt az intézetnél, Ujlaki soha nem kapott ezért fizetést. Megbízása kifejezetten Ujlaki személyének szólt, és miután emigrált, Szászy István kijelentette, hogy új igazgatóhelyettesre nincsen szükség, az igazgató egyedül is el tudja látni a feladatát.⁴⁷)

Egy évvel később, 1948 áprilisában Nizsalovszky Endre Szászy Istvánnal egy újabb indítványt terjesztettek elő. Ennek tárgya az volt, hogy Ujlakinak „A szomszédos államok magánjoga” című tárgykörből történt egyetemi magántanári képezését terjesszék ki az összehasonlító magánjog egész területére. Az indokolás szerint Ujlaki Miklós, aki ekkorra már rendkívüli tanári címet kapott, 1947. május 27-én a Magyar Jogászegyletben előadást tartott Az összehasonlító jogtudomány új irányai címmel, valamint egyéb munkái is azt mutatták, hogy nem csupán a Magyarországgal szomszédos államok tételes jogát tanulmányozta, hanem több

---

⁴³ ELTE Levéltár, 1.a.3. 1947. április 19. 17.

⁴⁴ ELTE Levéltár, 7.c. 1780/1946–1947.

⁴⁵ ELTE Levéltár, 7.c. 941/1946–1947. Bizottsági vélemény, 5.

⁴⁶ ELTE Levéltár, 7.a.47. 1947. október 15. 147-149.; ELTE Levéltár, 7.c. 1691/1947–1948. A Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán felállított Összehasonlító Jogi Intézet szervezeti szabályzata.

⁴⁷ ELTE Levéltár, 7.c. 1813/1948–1949. Szászy István: Eladói jelentés. 1949. május 27.

munkája összehasonlító magánjogi tárgyú volt.⁴⁸ A kar egyhangúlag elfogadta az indítványt, Ujlaki egyetemi magántanári képezése tárgykörét összehasonlító magánjogra módosították, ezt pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fel is terjesztették.⁴⁹

Ujlakit a Svéd intézet kulturális kapcsolatok számára „Svenska Instituteil” meghívta, hogy az 1948/49. tanév őszi félévben a stockholmi egyetem jog- és államtudományi karán a jogösszehasonlításról, valamint a nemzeti és nemzetközi jogegységesítésről előadásokat tartson, valamint azért, hogy a szűkebb kutatási területét illető, az utóbbi éveket jellemző fejlődést tanulmányozza. A kart arra kérte, hogy az Összehasonlító jogi Intézet helyettes igazgatói tisztségében az év végéig szabadságot öljk és egyben ahhoz is járuljanak hozzá, hogy magántanári és megbízott előadói előadásait a következő tanév első felében szüneteltethesse. A kar támogatta a kérvényt.⁵⁰

A kari tanács 1948. december 23-án tárgyalta Ujlaki újabb kérvényét, amelyben a távol lévő oktató azt kérte, hogy a szabadságát hosszabbítsák meg.⁵¹ Csatolta a Svéd Intézet igazgatójának felkérőlevelét is, amelyből az derül ki, hogy az útja rendkívül sikeres volt. Előadásokat tartott, segítséget nyújtott az uppsalai egyetem Összehasonlító Jogi Intézetének létrehozatalában, és működésének megkezdésében. Ujlaki hamar jó kapcsolatokat alakított ki a svéd egyetemekkel, és a svéd szaktudomány legkiválóbb művelőivel, valamint a levél külön említi, hogy Ujlaki – valószínűleg többek között az új svéd összehasonlító jogi intézet hasznára is – kapcsolatot alakított ki a római Institut international pour l'unification du droit privével és a baseli Institut für internationale Recht und internationale Beziehungen-nel, amelyekben rövid kutatóutat tett. *„Egyrészt kiváló tudományos eredményeire, másrészt pedig arra való tekintettel, hogy a fiatal uppsalai „Összehasonlító Jogi Intézet” az Ön tevékenységét egyelőre egyáltalán nem nélkülözheti, Intézetünk elhatározva, hogy meghívását az 1948/49. tanév második felére is meghosszabbítja.”*⁵² Kérésének a kari tanács eleget tett.⁵³

1949. január 6-án – a hivatalosan közölt terveikhez képest váratlanul – jelent meg a hír a Magyar Közlönyben, hogy Ujlaki az ügyvédi gyakorlat folytatásáról lemondott, az ügyvédi iratait Radványi Ferenc ügyvédnek adta át.⁵⁴ Ez nyilvánvalóan az itthoni szálak hivatalos

---

⁴⁸ ELTE Levéltár, 7.c. 1516/1947–1948. Nizsalovszky Endre és Szászy István indítványa.

⁴⁹ ELTE Levéltár, 7.a.47. 1948. április 21. 42-43.

⁵⁰ ELTE Levéltár, 7.a.47. 1948. június 23. 15-16.

⁵¹ ELTE Levéltár, 7.c. 923/1948–1949. Jegyzőkönyvi kivonat, 1949. január 5.

⁵² ELTE Levéltár, 7.c. 923/1948–1949. Gunnar Granberg levele Ujlaki Miklósnak, 1948. november 30. Mellékletben: Hivatalos fordítás svédnyelvű eredetiből.

⁵³ ELTE Levéltár, 7.c. 923/1948–1949. Jegyzőkönyvi kivonat, 1949. január 5.

⁵⁴ Magyar Közlöny, 1949/4. 2.

elvárást jelentette, a közlönyben sugallt jelenlét csupán a közvélemény felé használt kommunikációs eszköz volt.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1949. január 13-i levelében utasította a kart, hogy Ujlakit szólítsa fel hazatérésre, amennyiben nem jelentkezik a kari tanácsnál 30 napon belül, akkor megfosztja az állásától.⁵⁵ Marton Géza, aki ekkor dékán volt, január 26-án tájékoztatta a történetekről a minisztert. Levelében emlékeztetőleg rögzítette, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter volt az, aki Ujlaki meghívását és tanulmányútját elsőrendű kultúrpolitikai érdekek minősítette.⁵⁶

Ujlaki nem tett eleget a miniszteri felszólításnak, ellenben 1949. április 2-én kelt és Marton Gézának címzett szűkszavú levelében lemondott igazgatóhelyettesi megbízatásáról, miután „rajta kívül álló körülmények” miatt a megbízatásnak nem tudott eleget tenni.⁵⁷ Ujlaki neve ezt követően hosszú évtizedekre kiesett a magyar tudományos köztudatból.

A Szladits iskola 1945 és 1949 között felbomlott. Több tagja elhunyt, számos meghatározó személyisége – Ujlaki Miklós mellett Szladits fia is, ifj. Szladits Károly – emigrált.⁵⁸

UJLAKI MIKLÓS AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Az Amerikai Egyesült Államokba belépő utasok listájából kiderül, hogy Ujlaki 1949. december 20-án hagyta el Göteborgot és 1949. december 31-én érkezett meg New Yorkba az Oklahoma nevű óceánjáró fedélzetén. Fontos adalék, hogy az utaslistán már nem mint magyar állampolgár, hanem mint hontalan szerepelt, lakcímnek pedig egy Evan Hexner nevű személy washingtoni lakása volt megadva.⁵⁹ A vendéglátó valószínűleg a magyar származású jogász, Hexner Ervin volt, aki a trianoni döntést követően csehszlovák állampolgár lett,⁶⁰ majd az Egyesült Államokban jogot és közgazdaságot oktatott, valamint az 1940-es évektől több nemzetközi szervezetnél is fontos szerepet töltött be. Hexner közbenjárására enged következtetni az, hogy Ujlaki szinte azonnal kutatói állást kapott, azonban nem jogtudományi, hanem közgazdasági területen. 1950 és 1951 között egy kutatási projektben vett részt a New

⁵⁵ ELTE Levéltár, 7.c. 1143/1948–1949. 210.708/1949.VI.1. sz. 1949. január 13.

⁵⁶ ELTE Levéltár, 7.c. 1143/1948–1949. Marton Géza levele Ortutay Gyulának.

⁵⁷ SCHWEITZER, G. A. „Pázmány”-tól az „Eötvös”-ig. Adalékok a budapesti jogi fakultás történetéhez (1945-1950) *Múltunk*, 2011/4, 49.

⁵⁸ ASZTALOS i. m. 88.

⁵⁹ New York Passenger and Crew Lists, 1909, 1925–1957. 7777 – vol. 16877–16879, Dec 28, 1949. image 1111 of 1331; citing NARA microfilm publication T715 (Washington, D.C.: National Archives and Records Administration, n.d.). [<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-994K-H9GP?cc=1923888&wc=MFKC-H29%3A1030202501> (2021. 10. 10.)] (a továbbiakban: New York Passenger and Crew Lists, 09.12.1951.)

⁶⁰ UJVÁRI, P. (szerk.). *Zsidó lexikon*. Budapest, Pallas nyomda, 1929, 368.

School keretei között. A New School for Social Reserach egy new yorki magánegyetem volt, amelyet 1919-ben azzal a céllal hoztak létre, hogy otthont nyújtson a progresszív gondolkodóknak. Ebből kifolyólag korábban is sok emigráns tudós számára biztosított lehetőséget, köztük számos magyar kutatónak és művésznek, évekig tanított az intézményben Vámbéry Rusztem is.⁶¹ Ujlaki a nemzetközi ügyek intézetében (Institute of World Affairs) a nemzetközi befektetési problémákkal foglalkozó kutatásban vett részt,⁶² ahol a témához kapcsolódó szakirodalom bibliográfiájának összeállítását végezte el, amely azonban nem jelent meg nyomtatásban.⁶³

Az 1951 szeptemberének elején, zürichi útjáról visszatérve⁶⁴ kezdte meg első félévét a New School of Social Research keretein belül, tantárgya A nemzetközi jog elemei címet viselte. Ekkor több magyar származású kutató is az intézmény oktatója volt, például Doroghi Ervin, aki korábban a kereskedelmi jogot kutatta és oktatta Magyarországon,⁶⁵ az amerikai hallgatóknak pedig az összehasonlító vállalati jogot tanította.⁶⁶

1951-ben fogadták el Ujlaki Miklós jelentkezését a külföldi jogrendszerekkel foglalkozó jogászokat tömörítő American Foreign Law Association-be,⁶⁷ amelynek – ifjabb Szladits Károllyal együtt – haláláig tagja volt.⁶⁸

1952 tavaszán – az előző félévi tanulmányai folytatásaképpen – újabb tárgyat hirdetett meg A nemzetek joga: Bevezetés a nemzetközi jogba címmel.⁶⁹ Ugyanebben az évben kötött házasságot Pick Erzsébettel, a Pick szalámigyár alapítójának egyik leszármazottjával.⁷⁰

Az 1952–1953-as évektől változott az Ujlaki Miklós által oktatott tárgyak neve és részben a tematikájuk is. Az őszi félévben a Nemzetközi jog az atomkorszakban címmel,⁷¹ míg a tavaszi szemeszterben Jelenkori trendek a nemzetközi jogban címmel hirdetett meg kurzust.⁷²

---

⁶¹ *List of 173 refugee scholars and artists aided by the New School for Social Research, New York.* https://digital.archives.newschool.edu/index.php/Detail/objects/NS030207_000004 (2021. 10. 05.) 34. Lásd még: LEVAY, M. *Szemelvények Vámbéry Rusztem munkásságából, észrevételek Vámbéry Rusztem munkásságáról.* In: BALOGH, J. – KONCZ, I. K. – SZABÓ, I. – TÓTH, J. Z. (szerk.). 65. *Studia in honorem István Stipta.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 243–258.

⁶² *New School Bulletin*, 1951, 8(27), 1.

⁶³ *Bibliography of Economic Development, with Nicholas Ujlaki, 1950–1951.* In: *The New School Archives, Institute of World Affairs records (NS), Series III. Research projects, Aubrey, Henry G. circa 1940–1954. Box: 2, Folder: 38.*

⁶⁴ *New York Passenger and Crew Lists*, 09. 13. 1951.

⁶⁵ DOROGHI, E. *Törvénytervezet a részvénytársaságról.* Budapest, Franklin-társulat, 1918, 1–48.; DOROGHI, E. *Részvényjogi novella: vélemény, ellenjavaslat.* Budapest, Magyar Jogászegylet, 1932, 1–92.

⁶⁶ https://digital.archives.newschool.edu/index.php/Detail/objects/NS020202_000021 (2021. 11. 10.)

⁶⁷ *American Foreign Law Association; Bulletin*, 1951/Spring, 23.

⁶⁸ *American Journal of Comparative Law*, 1984, 32(3), 607.

⁶⁹ *New School Bulletin*, 1951, 9(21), 2.

⁷⁰ <https://www.nycmarriageindex.com/> (2021. 10. 15.)

⁷¹ *New School Bulletin*, 1952, 10(1), 24.

⁷² *New School Bulletin*, 1952, 10(19), 27.

Ismertségének és tudományos karrierjének fellendülését bizonyítja, hogy 1953. október 2-án az Egyesült Nemzetek Szervezetének rendezvényén tartott előadást Összehasonlító jog: hobbi vagy szükség címmel.⁷³

1953 őszi félévétől kezdve⁷⁴ új név jelent meg a New School nemzetközi jogi tárgyainak oktatói között. Ujlakinak Horváth Barnával kellett osztania a nemzetközi jog oktatásán.⁷⁵ Horváth Barna korábban többek között jogszociológiát, angol és „kontinentális” jogelméletet és⁷⁶ összehasonlító jogtudományt is tanított.⁷⁷ Ujlaki az őszi félévben tovább vitte a Nemzetközi jog az atomkorszakban című tárgyát, de a második félévben a Nemzetközi események jogi szemszögből címmel hirdetett kurzust, míg Horváth Barna a nemzeti és nemzetközi jog kapcsolatával foglalkozott új kurzusán.⁷⁸

Ujlaki az 1950-es évek közepén több alkalommal is Európába utazott, 1955-ben⁷⁹ és 1956-ban⁸⁰ Zürichben járt, 1957-ben pedig Hamburgba látogatott.⁸¹ Mind Svájc, mind pedig Németország korábbi tanulmányútjainak fontos állomása volt.

Az 1955–1956-os tanév őszi félévben még szerepel Ujlaki Nemzetközi jog az atomkorszakban című kurzusa a meghirdetett tantárgyak között, de ceruzával már azt jegyezték a tájékoztatóra, hogy törölve.⁸² A második félévi kurzusa esetében is ugyanez a feljegyzés látható.⁸³

Ujlaki Miklós 1956 őszen hirdetett meg utoljára tárgyat New School of Social Research keretein belül,⁸⁴ de valószínűsíthető, hogy ez a kurzus sem indult el.

Az 1950-es évek végétől kezdve Ujlaki tudományos tevékenysége háttérbe szorult. Külföldi útjait nem lehet ellenőrizni, mivel az utaslisták csak 1957-ig nyilvánosak, publikációi pedig nem jelentek meg az ötvenes évek közepét követően.

Életének utolsó évtizedeiről eddig csupán információfoslányok kerültek elő. Ezek összességéből arra lehet következtetni, hogy Ujlaki Miklós munkásságában az elméleti kutatások helyét fokozatosan a gyakorlati munka vette át. Ez azért is érdekes, mert az 1950-es

---

⁷³ *New School Bulletin*, 1953, 10(21), 1.

⁷⁴ *New School Bulletin*, 1953, 11(1), 30.

⁷⁵ Lásd még: VARGA, C. *Adalékok Horváth Barna arcképéhez és hazai redivivusához*. In: RÉVÉSZ, B. (szerk.). *A szegedi jogbölcseleti iskola alapítója; Horváth Barna emlékkönyv*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2017, 240.

⁷⁶ *New School Bulletin*, 1951, 8(18), 15., 116.

⁷⁷ *New School Bulletin*, 1952, 8(19), 25.

⁷⁸ *New School Bulletin*, 1954, 11(18), 27.

⁷⁹ New York Passenger and Crew Lists, 02. 25. 1955.

⁸⁰ New York Passenger and Crew Lists, 08. 23. 1956.

⁸¹ New York Passenger and Crew Lists, 02. 10. 1957.

⁸² *New School Bulletin*, 1955, 13(1), 30.

⁸³ *New School Bulletin*, 1955, 13(18), 147.

⁸⁴ *New School Bulletin*, 1956, 14(1), 32–33.

évek közepén elindulni látszott a tudományos karrierje az Amerikai Egyesült Államokban. Mégis, ha összehasonlítjuk ifjabb Szladits Károly pályaképével, azt látjuk, hogy a jelentős előrelépés elmaradt. Ifjabb Szladits Károly, akinek magyarországi és amerikai pályáive egyaránt feldolgozásra vár, a Columbia Egyetem összehasonító jogi intézetének, a Parker School of Foreign and Comparative Law-nak a falai között tanított és kutatóként összehasonlító jogot és jogi bibliográfiát 1950-től egészen nyugdíjba vonulásáig. Legjelentősebb munkáját 1955-ben publikálta először.⁸⁵ A külföldi és összehasonlító jogi tárgyú, angol nyelvű könyvek és tanulmányok bibliográfiája nagy hatást gyakorolt és nem csak az Egyesült Államokban, hanem nemzetközi szinten is biztosította szerzőjének a hírnevet. A munkáról Nagy Lajos tollából Magyarországon is született ismertetés.⁸⁶

Ifjabb Szladits Károly áttörésével egyidőben, az azonos városban élő, hasonló kutatási irányokkal rendelkező Ujlaki Miklós felhagyott a tudomány aktív művelésével. Fennmaradt személyes levelezésről egyik kutató esetében sem tudunk.

Ujlakit 1956-ban vették nyilvántartásba ügyvédként a Bírósági Igazgatási Hivatalnál Manhattanben,⁸⁷ az ügyvédi kamarai felvételt azonban csak a Legfelsőbb Bíróság döntését követően kapott.⁸⁸

Ujlaki Miklós hosszú betegséget követően 1985. január 10-én, 79 éves korában halt meg New Yorkban.⁸⁹

SZAKIRODALMI TEVÉKENYSÉGE

A formálódó Szladits iskola tevékenysége első sorban a gyakorlat feldolgozására támaszkodott, amelynek első átfogó rendszerezését Szladits Károly Fürst László segítségével végezte el. Hasonlóan fontos feladatot jelentett a magánjog szakirodalmának feltárása. Ezt a feladatot Ujlaki Miklós kapta. A harmadik terület a fiatal kutatók eredményeinek publikálásában való segítségnyújtás volt, amely a részeredményeket tanulmánykötetekben, míg az átfogó eredményeket monográfiákban adták közre.⁹⁰ Ujlaki Miklós mindhárom kategóriában publikált, szakirodalmi tevékenységének azonban két főbb iránya volt. Az első, amellyel országos hírnevet szerzett, a magánjog bibliográfiájának összeállítása volt, második a

---

⁸⁵ SZLADITS, Ch. *A bibliography of foreign and comparative law: books and articles in English*. New York, Parker School of Foreign and Comparative Law, 1955, 1–508.

⁸⁶ NAGY, L. A bibliography on foreign and comparative law. 1972–1979. Vols. 1–3. *Állam és Igazgatás*, 1981, 31(12), 1140–1142.

⁸⁷ <https://opengovny.com/attorney/1046176> (2021. 10. 01.)

⁸⁸ Court Admits 3 New Yorkers. *New York Times*, 1962. 11. 20. 27.

⁸⁹ *New York Times*, 1985. 01. 22. 22.

⁹⁰ ASZTALOS i. m. 83-84.

szomszédos államok magánjogának kutatása, ami idővel a jogösszehasonlítás általánosabb kérdései és a jogegységesítés felé fejlődött tovább. A két meghatározó kutatási területen kívül foglalkozott még „általános magánjogi” témákkal is.

A bibliográfiai kutatómunka és a rendszerezés alapvető módszertani kérdéseiről 1930 márciusában publikált először a *Jogtudományi Közlöny* hasábjain.⁹¹ Még ez év áprilisában,⁹² huszonnégy éves korában jelentette meg Szladits Károly magánjogi szemináriumának kiadványaként az 1861–1930 között született magánjogi tárgyú magyarnyelvű fontosabb munkák bibliográfiáját.⁹³

A megjelent recenziók pozitívan értékelték a munkát, noha főként Szladits vezetői szerepét és a két évvel korábban megjelent *A magánjogi bírói gyakorlat*⁹⁴ című munkához való viszonyát emelték ki.⁹⁵ Ezt követte öt évvel később egy kiegészítés, amely az 1930 és 1934 közötti időszak magánjogi szakirodalmát gyűjti össze.⁹⁶

Az összehasonlító magánjog területén elsőként a bresloui Osteuropa-Institutban végzett kutatómunkájának eredményeit tette közzé *A magyar jog sorsa a Lengyelországhoz csatolt területeken* című tanulmányában,⁹⁷ amiben az első világháborút követő területváltozások miatt részben a lengyel köztársasághoz került Árva- és Szepesvármegyékben a magánjog területén bekövetkezett mintegy húsz éves változásokat vette górcső alá. Ezzel majdnem egy időben jelent meg az intézet által gondozott *Zeitschrift für Ostrecht* hasábjain a csehszlovák magánjogban továbbélő magyar házassági jogról szóló német nyelvű tanulmánya, amely a későbbi monográfia egyik fejezete lett.⁹⁸

1931 végén jelent meg Ujlaki legterjedelmesebb, monografikus munkája *A magyar magánjog módosulása Csehszlovákiában* címmel.⁹⁹ A kötet anyagának összeállításához az

---

⁹¹ UJLAKI, M. A bibliográfia műhelyéből. *Jogtudományi Közlöny*, 1930, 65(5), 48-49.

⁹² *Jogtudományi Közlöny*, 1930. 65(8), 77.

⁹³ UJLAKI, M. *Hetven év magánjogi irodalma; A magyar magánjog bibliográfiája, 1861-1930*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1930, 572.

⁹⁴ SZLADITS, K. *A magánjogi bírói gyakorlat: 1901-1927: a magyar felsőbb bíróságok elvi döntéseinek gyűjteménye*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1928, 732.

⁹⁵ MUNKÁCSI, E. Hetven év magánjogi irodalma. A magyar magánjog bibliográfiája. *Jogtudományi Közlöny*, 1930, 65(10), 98-99. Ujlaki Miklós: Hetven év magánjogi irodalma. *Kereskedelmi Jog*, 1930, 27(5), 118. AI: Hetven év magánjogi irodalma. *Jogállam*, 1930, 29(5), 216-217; VARANNAI, I. Hetven év magánjogi irodalma. *Polgári Jog*, 1931, 7(1), 48-49.

⁹⁶ UJLAKI, M. *Öt év magánjogi irodalma: a magyar magánjogi bibliográfiája, 1930-1934*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1935. 210.

⁹⁷ UJLAKI, M. A magyar jog sorsa a Lengyelországhoz csatolt területeken. *Jogtudományi Közlöny*, 1931, 66(5), 45-47. Különlenyomat: UJLAKI, M. *A magyar jog sorsa a Lengyelországhoz csatolt területeken*. Budapest, Franklin-társulat nyomdája, 1931. 11.

⁹⁸ UJLAKI, N. Das in der Cechoslovakische geltende ungarische Eherecht. *Zeitschrift für Ostrecht*, 1931, 5(4), 253-269. Különlenyomat: UJLAKI, N. *Das in der Cechoslovakische geltende ungarische Eherecht*. Berlin, 1931. 17.

⁹⁹ UJLAKI, M. *A magyar magánjog módosulása Csehszlovákiában*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1931, 258.

Osteuropa Institut gyűjteményén kívül kutatásokat végzett még Kassán, Prágában és Brünnben is.¹⁰⁰

Ujlaki 1932-ben adta közre A magyar jog sorsa az Ausztriához és Lengyelországhoz csatolt területeken című munkáját,¹⁰¹ míg 1934-ben jelent meg harmadik monográfiája, amely folytatja a környező országok egykorú magánjogfejlődésének történetét.¹⁰² A munka azokat a módosulásokat veszi számba és elemzi, amelyeken a Romániához csatolt magyar területeken a szűkebb értelemben vett magyar magánjog átesett. Az ehhez szükséges kutatásokat az az 1932–1933-as tanévre kapott ösztöndíjából fedezte. Az anyaggyűjtést Bukarestben, Kolozsváron és Nagyváradon végezte.¹⁰³ Ugyanebben az évben jelent meg a tanulmány sorozat utolsó eleme, a Jugoszláviához csatolt területek magánjogát.¹⁰⁴

Ujlaki a Jogi Professzorok Emlékezete című kötetben Wenzel Gusztáv életútját összegezte és értékelte,¹⁰⁵ kiemelt helyen foglalkozott a jogösszehasonlító módszer területén elért eredmények számbavételével és példaértékű módszertani gondolatok erősítésével.

1936-ban jelent meg magyar és német nyelven a Ferencz József Tudományegyetem Baráti Egyesületének jog- és államtudományi szakosztályában tartott előadása az utódállamok jogegységesítési tevékenységéről,¹⁰⁶ amely lényegében összegzése volt a környező országok jogfejlődését vizsgáló több éves kutatásának.

1937-ben publikálta tanulmányát, amelyben a csehszlovák polgári törvénykönyv legújabb javaslatát mutatja be kritikai szemszögből,¹⁰⁷ amely a Magyar Jogászegylet összehasonlító jogi szakosztályának 1937. május 20-án megtartott ülésén elhangzott beszéd

---

¹⁰⁰ ELTE Levéltár, 7.c. 484/1944–1945. 1. sz. melléklet, 3.

¹⁰¹ UJLAKI, M. A magyar jog sorsa az Ausztriához és Lengyelországhoz csatolt területeken. Budapest, Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1932. 126.

¹⁰² UJLAKI, M. *A magyar magánjog módosulásai Romániában*. Budapest, Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1934. 194.

¹⁰³ ELTE Levéltár, 7.c. 484/1944–1945. 1. sz. melléklet 4.

¹⁰⁴ UJLAKI, M. A magyar jog sorsa a Jugoszláviához csatolt területeken. *Jogtudományi Közöny*, 1934. 69(25) 142-144. Különnyomat: UJLAKI, M. *A magyar jog sorsa a Jugoszláviához csatolt területeken*. Jogtudományi Közöny Könyvtára 23. Budapest, Franklin-társulat nyomdája, 1934. 10. Német nyelven megjelent a breslauer Osteupa Institut folyóiratában és különnyomatként is: UJLAKI, N. Das Schicksal des ungarischen Rechts auf den Jugoslawien angeschlossenen Gebieten. *Zeitschrift für Osteuropäisches Recht*, 1934, 1(2), 83-92.; Különnyomat: UJLAKI, Nikolaus: *Das Schicksal des ungarischen Rechts auf den Jugoslawien angeschlossenen Gebieten*. Berlin. 1934. 83-92.

¹⁰⁵ UJLAKI, M. Wenzel Gusztáv. In. *Jogi Professzorok Emlékezete*. Budapest, Sárkány-Ny., 1935, 65-75. Különnyomat: UJLAKI, M. *Wenzel Gusztáv 1812-1891*. Budapest, Sárkány Ny., 1936, 13.

¹⁰⁶ UJLAKI, M. *Az utódállamok jogegységesítő törekvései és a magyar magánjog*. A magyar királyi Ferencz József Tudományegyetem Baráti Egyesületének jog- és államtudományi szakosztályában tartott előadások 24. Szeged, Szeged Városi Ny., 1936. 28. Német nyelven megjelent: UJLAKI, N. Die rechtsvereinheitlichenden Bestrebungen der Nachfolgestaaten und das ungarische Privatrecht. *Zeitschrift für Osteuropäisches Recht*, 1936, 3(9), 580.

¹⁰⁷ UJLAKI, M. A csehszlovák polgári törvénykönyv legújabb javaslata. *Polgári Jog*, 1937, 13(6), 306–335. Különnyomat: UJLAKI, M. *A csehszlovák polgári törvénykönyv legújabb javaslata*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1937. 32.

írásos változata.¹⁰⁸ Konklúzióként rögzíti: „*A csehszlovák javaslat magyar szempontól ismét csökkentti annak a nálunk gyakran hallható érvnek az erejét, hogy a magyar magánjog törvényi szabályozása megbontaná a jogrendszeri közösséget az elszakított területekkel. A tőlünk területet nyert országok jogegységesítő törekvéseinek eddig eredményei nyomán a jogközösség sajnos már eddig is olyan sok ponton szakadt meg, hogy az említett szempont a magyar magánjog kodifikációjának elhalasztására indokul ma már fel nem hozható; nem változtat ezen az a körülmény sem, hogy a csehszlovák polgári törvénykönyv esetleg csak hosszú esztendőök múlva lép hatályba.*”

1938-ban jelent meg Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára készített emlékkönyv hasábjain tanulmánya az összehasonlító jogtudomány feladatairól, amiben kifejti az addigra kikristályosodott módszertani nézeteit.¹⁰⁹ Rögzíti a jogösszehasonlítás magyarországi fejlődését, lényegét, és kitér a világháborút követően kialakult új helyzetből fakadó új feladatokra is. Ujlaki módszerének a lényege, hogy a „*jogösszehasonlítást területileg körülhatárolt olyan szűkebb körre szorítja, amelyben a vizsgálódáskörvonalait az életviszonyok rokonsága szabja meg.*” Abban látta ennek a módszertani iránynak az értékét, hogy mivel így az életviszonyok nem különböznek jelentősen egymástól, így „*nagy tapasztalati értékkel bír*” adatokat lehet nyerni az egyes jogintézményekről valamint arról, hogy mit jelent és milyen következményekkel járna egy adott jogintézmény átvétele egy más jogrendszerből, vagy milyen eredménnyel járna az áttérés egyik jogszabályról a másikra. A jogösszehasonlítás közvetlen célját az élő jog gazdagításában, míg szélesebb értelemben vett célját a jogegységesítésben látta.¹¹⁰

1939 és 1947 között nem publikált a jogösszehasonlítással kapcsolatos eredményeket, aminek egyik, kézenfekvő oka az lehetett, hogy ebben az időszakban egy európai kutatóutat, különösen állami ösztöndíj segítségével, aligha lehetett megvalósítani. Figyelme a magyar magánjog felé fordult. Hallgatását megelőző utolsó publikációjában a visszacsatolt területek magánjogát vette górcső alá.¹¹¹ A környező országok magánjogáról utoljára 1947-ben írt, amikor a magyar házassági jogi szabályok fennmaradt elemeit vizsgálta a burgenlandi

---

¹⁰⁸ Dr. Ujlaki Miklós előadása. *Jogállam*, 1937. 36(5-6), 253.

¹⁰⁹ UJLAKI, M. Az összehasonlító jogtudomány feladatai. In: Emlékkönyv Dr. Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1938. 575-581.

¹¹⁰ UJLAKI (1938) i. m. 580-581.

¹¹¹ UJLAKI, M. A magyar szent koronához visszatért területek magánjoga. In: *Emlékkönyv Kolosváry Bálint jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1939, 540-547. Különlenyomat: UJLAKI, M. *A magyar szent koronához visszatért területek magánjoga*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1939. 10.

házassági jogban.¹¹² Ugyanebben az évben adta közre a párizsi magyar békeszerződés pénzügyi jogra gyakorolt hatásáról szóló eredményeit.¹¹³

Az utókor tudományos értékelései eltérő képet mutatnak Ujlaki összehasonlító magánjogi kutatásait illetően. Asztalos László a 1980-as évek közepén a következőképpen összegzi az (emigráció előtti) életművet: „*A felszabadulás előtt már több olyan publikációt tett közzé, amelyek – alkalmazkodva a korabeli nacionalizmushoz – elsősorban a szomszédos államokban továbbélő magyar joggal foglalkoztak.*”¹¹⁴ Fekete Balázs Wenzel Gusztáv – az összehasonlító jog területén – örökösét látja Ujlakiban.¹¹⁵

Ujlaki Miklós a bibliográfia és összehasonlító magánjog tudomány területén végzett kutatásai mellett a gyakorlat tudományos igényű rendszerezéséből és elemzéséből – ahogyan ő nevezte: az „általános magánjog”¹¹⁶ műveléséből – is kivette a részét. Szladits Károly és Fürst László mellett társzerkesztője volt a magyar magánjogot feldolgozó Magyar magánjog mai érvényében: törvények, rendeletek, joggyakorlat című munka harmadik, kötelmi jogot tárgyaló részének, amely három kötetben jelent meg 1934-ben.¹¹⁷ A gyűjteménynek az volt a célja, hogy összegyűjtse a vonatkozó hatályos jogforrásokat és a vonatkozó gyakorlatot. Az összeállítás az 1928-as Magánjogi Törvénykönyve javaslatának rendszerét követte, minden fejezet első részében a kódexjavaslat vonatkozó szövegét, majd második részében pedig „az élő jogot” rögzítették (a törvényeket, majd a kormányrendeleteket és egyéb jogforrásokat, végül a felsőbb bíróságok fontosabb döntéseit).¹¹⁸ Ezt a háromkötetes munkát 1942 és 1944 között még egyszer, hatályosítva kiadták.¹¹⁹ Ide sorolható még Ujlaki bérletről szóló munkája is, amely Szladits Károly főszerkesztésében közreadott Magyar Magánjog 4. kötetében jelent meg.¹²⁰

---

¹¹² UJLAKI, M. Magyar jogszabály töredékek a Burgenland házassági jogában. *Jogtudományi Közlöny*, 1947/23–24, 355-357.

¹¹³ UJLAKI, M. A párizsi magyar békeszerződés és a pénzügyi jog. In: BECK, S. (szerk.). *A békeszerződés magán- és gazdaságjogi vonatkozásai*. Magyar Jogászegylet Könyvtára 25. Budapest, Magyar Jogászegylet, 1947, 102-110. UJLAKI, M. A párizsi magyar békeszerződés pénzügyi jogi vonatkozásai. *Pénzügy és Közigazgatás*, 1947, 1(5), 280-283.

¹¹⁴ ASZTALOS i. m. 86.

¹¹⁵ FEKETE, B. *A modern jogösszehasonlítás paradigmái. Kísérlet a jogösszehasonlítás történetének új értelmezésére*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011, 175-176.

¹¹⁶ ELTE Levéltár, 7.c. 484/1944–1945. 1. sz. melléklet, 5.

¹¹⁷ SZLADITS, K. – FÜRST, L. – UJLAKI, M. *Magyar magánjog mai érvényében: törvények, rendeletek, joggyakorlat III. rész, Kötelmi jog I–III*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1934, I. XVIII, 843, II. XII, 743, III. XI, 738. Ismerteti: MUNKÁCSI Ernő: Szladits Károly Fürst László Ujlaki Miklós: Kötelmi jog. *Jogtudományi Közlöny*, 1934. 69(25), 144-145.

¹¹⁸ SZLADITS – FÜRST – UJLAKI (1934), i. m. III-IV.

¹¹⁹ SZLADITS, K. – UJLAKI, M. – FÜRST, L. Magyar magánjog mai érvényében: törvények, rendeletek, joggyakorlat 3. rész. Kötelmi jog I–III. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, I. 1942. XXIV, 745, II. 1943. XVI, 717, III. 1944. XII, 414.

¹²⁰ UJLAKI, M. *Bérlét*. In: SZLADITS, K. (főszerk.). *Magyar Magánjog IV. Kötelmi jog, Különös rész*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1942, 451–545. Különlenyomatként is megjelent: UJLAKI, M. *Bérlét*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1941, 64.

Ehelyütt a korábbi bibliográfiai munkáinak biztos talaján állva elemzi a vonatkozó joggyakorlatot.

Svédországi kutatóútja alatt, 1948-ban publikálta angol nyelven a *Fejezetek a jog nemzetközi egységesítéséről* című tanulmányát.¹²¹

Ujlaki az Amerikai Egyesült Államokban is folytatta szakirodalmi tevékenységét, azonban a korábbi, magyarországi publikációs tevékenységhez képest lényegesen kevesebb tanulmánya jelent meg. 1951 elején publikálta *A bibliográfiai feldolgozás szükségessége a jog területén* című tanulmányát,¹²² amelyben alapvetően a jogász hallgatóknak emeli ki a jogi bibliográfia fontosságát. Utal a *Hetven év magánjogi irodalma* című munkájára, de a jogi bibliográfia jelentősége mellett már az amerikai szakirodalomra támaszkodva érvel. Hatással volt rá Charles Hodgins professzor New York Law Schoolban tartott *Jogi bibliográfia* című 1950–1951-es tanévben meghirdetett kurzusa is, az ő elhatárolási szempontjait vette át.

A New York Law School Hallgatói Jogi Szemléjében megjelent *Az öröklési jogok kölcsönös elismerésének megghiúsulása a következetlen külföldi törvényhozás miatt* című tanulmányában¹²³ górcső alá vette azt a huszonöt öröklési joggal foglalkozó nemzetközi szerződést, amelyeket az Amerikai Egyesült Államok aláírt és a tanulmány időpontjában hatályban voltak. Ezt követően az Egyesült Államok 1937 és 1951 közötti állami szintű eltéréseit és a bírói gyakorlatot elemezte, különös tekintettel például a zsidókra vonatkozó német jog változásaira és az erre az amerikai bíróságok által adott válaszokra.

Ujlaki 1953-ban publikálta a *Külföldi elkobzások adójogi vetületei* című tanulmányát, amelynek társszerzője Joseph Dach volt.¹²⁴ Joseph Dach, vagy magyarosan Dach József a budapesti egyetemen szerezte meg jogi diplomáját, amelyet követően néhány rövidebb írása is megjelent Magyarországon.¹²⁵ A tanulmány közzétételének idején már a George Washington University oktatója, ügyvéd és az olasz műszaki küldöttség pénzügyi igazgatója volt.

A tanulmányban a szerzők azt vizsgálják, hogy a külföldi elkobzásoknak és kisajátításoknak milyen adójogi következményei voltak, milyen problémák merültek fel különös tekintettel a veszteségek leírására. A kiindulópontot az amerikai jog azon megoldása

---

¹²¹ UJLAKI, N. *Chapters on international unification of law*. Stockholm, Fridmans Boktryckeri, 1948, 1–19.

¹²² UJLAKI, N. *The Necessity of Subject Bibliographical Elaboration in the Field of Law*. *New York Law School Student Law Review*, 1951, 1(1), 23–34.

¹²³ UJLAKI, N. *Frustration of Reciprocal Inheritance Rights by Inconsistent Foreign Legislation*. *New York Law School Student Law Review*, 1952, 1(3), 149–158.

¹²⁴ DACH, J. – UJLAKI, N. *Tax Aspects of Foreign Confiscations*. *George Washington Law Review*, 1953, 21(4), 445–464.

¹²⁵ DACH, J. *Aranydollár-tartozások teljesítése pengőben*. *Közgazdaság és Pénzügy*, 1933, 9(7), 106–111.; DACH, J. *Árindex alapján meghatározott követelések telekkönyvi bekebelezése*. *Polgári Jog*, 1935, 11(6), 382–385.

jelentette, amely szerint a veszteséget adólevonás útján ellentételezni lehetett. Elemzik a szövetségi szintű adójogi jogszabályok vonatkozó rendelkezéseit, különös tekintettel az Internal Revenue Code-ra. A tanulmány az amerikai bíróságok gyakorlatában egy magyar vonatkozású ügyet is elemez. Figyelemre méltó, hogy Ujlaki cikkben felsorolt tisztségei között szerepel az is, hogy az Uppsalai Egyetem Összehasonlító Jogi Intézetének állandó tanácsadója.

1955-ben jelent meg tanulmánya a New York Law Forum hasábjain *Kompenzáció az amerikai tulajdon államosításáért Bulgáriában, Magyarországon és Romániában* címmel,¹²⁶ amelyben az Egyesült Államok 1949. évi nemzetközi követelések rendezéséről szóló törvényét járja körül, valamint elemzi erre az igények érvényesítésére létrehozott alapok konstrukcióját és működését is.

1955-ben egy rövid recenziót is közre adott az *American Journal of Comparative Law* hasábjain, amiben Doroghi Endre házassági jogról szóló összehasonlító jogi módszerű monográfiáját ismertette. A kötet szerzője a házassági bontókokat tekintette végig az európai országokban.¹²⁷ A munka fontos eredménye, hogy nem csak a nyugat-európai országok jellegzetességeit veszi górcső alá, hanem a Szovjetunió házassági jogával és a keleti blokk államaival is foglalkozott.

A *New School* 1956. május 7-i értesítője arról számol be, hogy Ujlaki Miklós társszerzője a „közélgő” *A skandináv országok jogirodalma idegen nyelven* című könyvnek, amely az Uppsalai Egyetem Összehasonlító Jogi Intézetével közösen készített.¹²⁸ A kötet azonban nagy valószínűséggel nem jelent meg, ennek okát nem ismerjük. Lester Bernhardt Orfield már az 1953-ban megjelent, *A skandináv jog fejlődése* című kötetben is idézi a munkát (ugyancsak jelezve a későbbi megjelenést).¹²⁹ Ebből a hivatkozásból azonban már több információt megtudhatunk, egyrészt a pontos címet (*The Law Literature of the Scandinavian States Edited in Foreign Languages*), másrészt pedig azt, hogy a társszerző Åke Malmstrom, az Uppsalai Egyetem nemzetközi magánjoggal foglalkozó professzora volt.

Ujlaki tudományos ismertségéről, illetve európai beágyazottságáról tesz tanúbizonyságot utolsó ismert publikációja is, amelyet 1979-ben Adolf F. Schnitzer 90. születésnapja alkalmából kiadott ünnepi kötetben jelentetett meg. A genfi egyetem jogi kara által közreadott kötetben

---

¹²⁶ UJLAKI, N. *Compensation for the Nationalization of American-Owned Property in Bulgaria, Hungary and Rumania. New York Law Forum*, 1955, 1(3), 265–284.

¹²⁷ UJLAKI, N. *Grounds for Divorce in European Countries* by E. Doroghi. *The American Journal of Comparative Law*, 1955, 4(3), 459–460.

¹²⁸ *New School Bulletin*, 1956, 13(36), 1.

¹²⁹ ORFIELD, L. B. *The Growth of Scandinavian Law*. Philadelphia, Univeristy of Pennsylvania Press for Temple Univeristy Publications, 1953, 1–343.

Schnitzer Sokszínűség és a jog egységesítése című könyvére reflektálva fogalmazta meg gondolatait.¹³⁰

ÖSSZEGZÉS

Ujlaki Miklós előtt mind a gyakorlat, mind pedig az elmélet területén ígéretes pályáiv látszott kibontakozni. Szladits Károly kiemelkedő tehetségű tanítványa, az iskola egyik meghatározó személye volt. A második világháború ideiglenesen megtörte a karrierjét, de 1945 második felétől töretlen erővel folytatta a tudományos és oktatói tevékenységét. Amikor a kommunista diktatúra kiépülése egyre inkább tetten érhető volt, a svédországi kutatóúton lévő, negyvenes évei közepén járó Ujlaki nem tért haza, New Yorkban kezdett új életet. Ebben az időszakban bomlott fel végleg a Szladits Károly nevével fémjelzett iskola.

Ujlaki bibliográfiai munkájával szerzett országos hírnevet. Mintegy húsz éven keresztül szakadatlanul kutatta a Kárpát medencében a trianoni békeszerződést követően továbbélő és folyamatosan változó jogrendszereket, különös tekintettel a magánjogra.

Ujlaki Miklós az Egyesült Államokban folytatta a Magyarországon végzett kutatásait, főként jogi bibliográfiával és összehasonlító joggal foglalkozott. Az 1950-es évek első felében tevékenységének alapját a tudományos kutató- és oktatómunka jelentette, a nemzetközi magánjog és az összehasonlító jog területén hírnévre tett szert. Az 1950-es évek közepén elhagyta az akadémiai pályát, a gyakorlati, ügyvédi munka felé fordult. Az elmélet és a gyakorlat párhuzamos művelése nem volt újdonság Ujlaki számára, hiszen korábban Magyarországon is ügyvédként dolgozott az egyetemi teendői mellett. A váltás valódi oka nem ismert.

Összeségében megállapítható, hogy életének második, az Amerikai Egyesült Államokban töltött szakaszában a korábbiakhoz képest a tudományos tevékenységének intenzitása csökkent, ugyanakkor a magyarországi és európai kollégáival való kapcsolat fennmaradt.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

1. A m. kir. minisztérium 1944. évi. 1.210. M. E. számú rendelete a zsidók közszolgálatának és közmegbízatainak, továbbá ügyvédi működésének megszüntetéséről, 5. §.

---

¹³⁰ UJLAKI, N. *International unification of law: reflections on Adolf F. Schnitzer's „De la diversité et l'unification du droit”*. In: Liber Amicorum Adolf F. Schnitzer: offert à l'occasion de son 90e anniversaire le 30 juillet 1979 par la Faculté de droit de l'Université de Genève. Genève, Librairie de l'Universit Georg & Cie, 1979, 483–499.

2. A Magyar Jogászegylet Összehasonlító Jogi Szakosztályának megalakulása. Magyar Jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok, 1936. 4. évf. 1–2. sz. 212–213.
3. American Foreign Law Association; Bulletin, 1951/Spring, 23.
4. American Journal of Comparative Law, 1984, 32(3), 607.
5. Asztalos László: Grosschmid tanítványok - Szladits iskola. In: A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében 1984. 96.
6. Az ügyvédjelöltek az ellenőrzési rendszer megváltoztatását kérik. Budapesti Hírlap, 1929. 49(23), 24.
7. Bibliography of Economic Development, with Nicholas Ujlaki, 1950–1951. In: The New School Archives, Institute of World Affairs records (NS), Series III. Research projects, Aubrey, Henry G. circa 1940–1954. Box: 2, Folder: 38.
8. Budapesti Hírlap, 1936. 56(35), 10.
9. Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának ülései, 1928-1929 (ELTEL 7.a.29.) 1929. április 24. VI. rendes ülés, 239. Az ülések jegyzőkönyvei online is elérhetőek: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/egyetemi_jegyzokonyvek_elte_AJTK/ (2021. 09. 02.)
10. Budapesti Közlöny, 1928. 62(252) 3.
11. Budapesti Közlöny, 1930. 64(158)1-2.
12. Budapesti Közlöny, 1933. 67(67) 2.
13. Budapesti Közlöny, 1944. 78(120) 6., 14.
14. Court Admits 3 New Yorkers. New York Times, 1962. 11. 20. 27.
15. DACH, J. *Aranydollár-tartozások teljesítése pengőben. Közgazdaság és Pénzügy*, 1933, 9(7), 106–111.; DACH, J. *Árindex alapján meghatározott követelések telekkönyvi bekebelezése. Polgári Jog*, 1935, 11(6), 382–385.
16. DACH, J. – UJLAKI, N. *Tax Aspects of Foreign Confiscations. George Washington Law Review*, 1953, 21(4), 445–464.
17. DOROGHI, E. *Részvényjogi novella: vélemény, ellenjavaslat. Budapest, Magyar Jogászegylet*, 1932, 1–92.
18. DOROGHI, E. *Törvénytervezet a részvénytársaságról. Budapest, Franklin-társulat*, 1918, 1–48.
19. Dr. Nyulászi János serlegbeszéde. *Polgári Jog*, 1935, 11(10), 1.
20. Dr. Ujlaki Miklós előadása. *Jogállam*, 1937. 36(5-6), 253.
21. FEKETE, B. *A modern jogösszehasonlítás paradigmái. Kísérlet a jogösszehasonlítás történetének új értelmezésére. Budapest, Gondolat Kiadó*, 2011, 175-176.

22. HAMZA, G. – SÁNDOR, I. *Szladits Károly (1871-1956)*. In. HAMZA, G. – SIKLÓSI, I. (szerk.). *Magyar jogtudósok IV*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 43-51.
23. HAMZA, G. *Emlékezés Szladits Károlyra (1871–1956), halálának évfordulója alkalmából*. *Jogtörténeti Szemle*, 2016, 18(2), 86-89.
24. HERGER, C. *Magyar magánjogászok tudományos írásai Németországban (1920–1944)*. *DÍKÉ*, 2021. 5. évf. 2. sz. 111-131.
25. *Hivatalos Közlöny*, 1928. 36(25), 351.
26. *Hivatalos Közlöny*, 1929/14. sz. 228.
27. *Hivatalos Közlöny*, 1931. 39(15) 148.
28. <https://opengovny.com/attorney/1046176> (2021. 10. 01.)
29. <https://www.nycmarriageindex.com/> (2021. 10. 15.)
30. *Jogtudományi Közlöny*, 1930. 65(8), 77.
31. *Jogtudományi Közlöny*, 1931/6. 60.
32. KAPRINAY, Z. *Szászy István (1899-1976)*. *FORUM: Acta Juridica et Politica*, 2020, 10(1). 705-717.
33. LÉVAY, M. *Szemelvények Vámbéry Rusztem munkásságából, észrevételek Vámbéry Rusztem munkásságáról*. In. BALOGH, J. – KONCZ, I. K. – SZABÓ, I. – TÓTH, J. Z. (szerk.). 65. *Studia in honorem István Stipta*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 243–258.
34. List of 173 refugee scholars and artists aided by the New School for Social Research, New York. https://digital.archives.newschool.edu/index.php/Detail/objects/NS030207_000004 (2021. 10. 05.) 34.
35. *Magyar Hirlap*, 1929. 39(106), 14.
36. *Magyar Közlöny*, 1945/169.
37. *Magyar Közlöny*, 1949/4.
38. *Magyarság*, 1936. 17. évf. 35. sz. 11.
39. MUNKÁCSI, E. *Hetvenév magánjogi irodalma. A magyar magánjog bibliográfiája*. *Jogtudományi Közlöny*, 1930, 65(10), 98-99.
40. MUNKÁCSI, E. *Szladits Károly Fürst László Ujlaki Miklós: Kötelmi jog*. *Jogtudományi Közlöny*, 1934. 69(25), 144-145.
41. NAGY, L. *A bibliography on foreign and comparative law*. 1972–1979. Vols. 1–3. *Állam és Igazgatás*, 1981, 31(12), 1140–1142.
42. Nemzetközi Jogi Egyesület. – Az International Law Association budapesti konferenciája. *Ügyvédi Közlöny*, 1934. 4(19) 75-76.

43. New School Bulletin, 1951, 8(18)
44. New School Bulletin, 1951, 8(27)
45. New School Bulletin, 1951, 9(21)
46. New School Bulletin, 1952, 10(1)
47. New School Bulletin, 1952, 10(19)
48. New School Bulletin, 1952, 8(19)
49. New School Bulletin, 1953, 10(21)
50. New School Bulletin, 1953, 11(1)
51. New School Bulletin, 1954, 11(18)
52. New School Bulletin, 1955, 13(1)
53. New School Bulletin, 1955, 13(18)
54. New School Bulletin, 1956, 13(36)
55. New School Bulletin, 1956, 14(1)
56. New York Passenger and Crew Lists, 1909, 1925–1957. 7777 – vol. 16877–16879, Dec 28, 1949. image 1111 of 1331; citing NARA microfilm publication T715 (Washington, D.C.: National Archives and Records Administration, n.d.). [<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-994K-H9GP?cc=1923888&wc=MFKC - H29%3A1030202501>] (2021. 10. 10.)] (a továbbiakban: New York Passenger and Crew Lists, 09.12.1951.)
57. New York Times, 1961. 02. 08.
58. New York Times, 1985. 01. 22. 22.
59. ORFIELD, L. B. *The Growth of Scandinavian Law*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press for Temple University Publications, 1953, 1–343.
60. SCHWEITZER, G. A. „Pázmány”-tól az „Eötvös”-ig. Adalékok a budapesti jogi fakultás történetéhez (1945-1950) *Múltunk*, 2011/4, 49.
61. States Social Security Death Index, database; FamilySearch [<https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:JKLF-L6P>] (2021. 09. 10.7)]
62. SZABÓ, B. *Szladits, Károly*. In: MICHAEL, S. (szerk.). *Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. München, Verlag C. H. Beck, 2001, 618-619.;
63. SZLADITS, K. – FÜRST, L. – ÚJLAKI, M. *Magyar magánjog mai érvényében: törvények, rendeletek, joggyakorlat III. rész, Kötelmi jog I–III*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1934, I. XVIII, 843, II. XII, 743, III. XI, 738.

64. SZLADITS, K. – ÚJLAKI, M. – FÜRST, L. *Magyar magánjog mai érvényében: törvények, rendeletek, joggyakorlat III. rész. Kötelmi jog I–III.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, I. 1942. XXIV, 745, II. 1943. XVI, 717, III. 1944. XII, 414.
65. SZLADITS, K. *A magánjogi bírói gyakorlat: 1901-1927: a magyar felsőbbíróságok elvi döntéseinek gyűjteménye.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1928, 732.
66. SZLADITS, Ch. *A bibliography of foreign and comparative law: books and articles in English.* New York, Parker School of Foreign and Comparative Law, 1955, 1–508.
67. The International Law Association. Report of the Thirty-eighth conference held at Budapest in the Hungarian Academy of Science, September 6th to 10th, 1934. 38. konferenciáját Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémián tartotta 1934 szeptember 6-10 között. London–Reading, The Eastern Press LTD., 1935. CXXIX.
68. ÚJLAKI, J. *A csekk törvény (1908:LVIII. tcz.) magyarázata.* Budapest, Deutsch Zs. és Tsa., 1909, VII, 147.
69. ÚJLAKI, J. *Az új adótörvények rendszere: a Budapesti Ügyvédi Körben 1917. február hó 22-én tartott előadás.* Budapest, Dick, 1917.
70. ÚJLAKI, M. *A bibliográfia műhelyéből. Jogtudományi Közlöny,* 1930, 65(5), 48-49.
71. ÚJLAKI Miklós: *A csehszlovák polgári törvénykönyv legújabb javaslata. Polgári Jog,* 1937, 13(6), 306–335.
72. ÚJLAKI, M. *A csehszlovák polgári törvénykönyv legújabb javaslata.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1937. 32.
73. ÚJLAKI, M. *A magyar jog sorsa a Jugoszláviához csatolt területeken. Jogtudományi Közlöny,* 1934. 69(25)
74. ÚJLAKI, M. *A magyar jog sorsa a Jugoszláviához csatolt területeken. Jogtudományi Közlöny Könyvtára 23.* Budapest, Franklin-társulat nyomdája, 1934.
75. ÚJLAKI, Mi. *A magyar jog sorsa a Lengyelországhoz csatolt területeken. Jogtudományi Közlöny,* 1931, 66(5), 45-47.
76. ÚJLAKI, M. *A magyar jog sorsa a Lengyelországhoz csatolt területeken.* Budapest, Franklin-társulat nyomdája, 1931. 11.
77. ÚJLAKI, M. *A magyar jog sorsa az Ausztriához és Lengyelországhoz csatolt területeken.* Budapest, Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1932. 126.
78. ÚJLAKI, M. *A magyar magánjog módosulása Csehszlovákiában.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1931, 258.
79. ÚJLAKI, M. *A magyar magánjog módosulásai Romániában.* Budapest, Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1934. 194.

80. UJLAKI, M. *A magyar szent koronához visszatért területek magánjoga*. In. Emlékkönyv Kolosváry Bálint jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1939, 540-547.
81. UJLAKI, M. *A magyar szent koronához visszatért területek magánjoga*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1939. 10.
82. UJLAKI, M. *A párizsi magyar békeszerződés és a pénzügyi jog*. In. BECK, S.(szerk.). *A békeszerződés magán- és gazdaságjogi vonatkozásai*. Magyar Jogászegylet Könyvtára 25. Budapest, Magyar Jogászegylet, 1947, 102-110.
83. UJLAKI, M. *A párizsi magyar békeszerződés pénzügyi jogi vonatkozásai*. Pénzügy és Közigazgatás, 1947, 1(5), 280-283.
84. UJLAKI, M. *Az összehasonlító jogtudomány feladatai*. In. Emlékkönyv Dr. Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1938. 575-581.
85. UJLAKI, M. *Az utódállamok jogegységesítő törekvései és a magyar magánjog. A magyar királyi Ferencz József Tudományegyetem Baráti Egyesületének jog- és államtudományi szakosztályában tartott előadások 24*. Szeged, Szeged Városi Ny., 1936. 28.
86. UJLAKI, M. *Bérlet*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1941, 64.
87. UJLAKI, M. *Bérlet*. In. SZLADITS, K. (főszerk.). *Magyar Magánjog IV. Kötelmi jog, Különös rész*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1942, 451–545.
88. UJLAKI, M. *Hetven év magánjogi irodalma*. Kereskedelmi Jog, 1930, 27(5), 118. AI: *Hetven év magánjogi irodalma*. Jogállam, 1930, 29(5), 216-217.
89. UJLAKI, M. *Hetven év magánjogi irodalma; A magyar magánjog bibliográfiája, 1861-1930*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1930, 572.
90. UJLAKI, M. *Magyar jogszabály töredékek a Burgenland házassági jogában*. Jogtudományi Közlöny, 1947/23–24, 355-357.
91. UJLAKI, M. *Öt év magánjogi irodalma: a magyar magánjogi bibliográfiája, 1930-1934*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1935. 210.
92. UJLAKI, M. *Wenzel Gusztáv 1812-1891*. Budapest, Sárkány Ny., 1936.
93. UJLAKI, M. *Wenzel Gusztáv*. In. *Jogi Professzorok Emlékezete*. Budapest, Sárkány-Ny., 1935, 65-75.
94. UJLAKI, N. *Compensation for the Nationalization of American-Owned Property in Bulgaria, Hungary and Rumania*. New York Law Forum, 1955, 1(3), 265–284.
95. UJLAKI, N. *Frustration of Reciprocal Inheritance Rights by Inconsistent Foreign Legislation*. New York Law School Student Law Review, 1952, 1(3), 149–158.

96. UJLAKI, N. *Grounds for Divorce in European Countries by E. Doroghi*. The American Journal of Comparative Law, 1955, 4(3), 459–460.
97. UJLAKI, N. *International unification of law: reflections on Adolf F. Schnitzer's „De la diversité et l'unification du droit”*. In. Liber Amicorum Adolf F. Schnitzer: offert à l'occasion de son 90e anniversaire le 30 juillet 1979 par la Faculté de droit de l'Université de Genève. Genève, Librairie de l'Université Georg & Cie, 1979, 483–499.
98. UJLAKI, N. *The Necessity of Subject Bibliographical Elaboration in the Field of Law*. New York Law School Student Law Review, 1951, 1(1), 23–34.
99. UJLAKI, N. *Das Schicksal des ungarischen Rechts auf den Jugoslawien angeschlossenen Gebieten*. Zeitschrift für Osteuropäisches Recht, 1934, 1(2), 83-92.
100. UJLAKI, N. *Die rechtsvereinheitlichenden Bestrebungen der Nachfolgestaaten und das ungarische Privatrecht*. Zeitschrift für Osteuropäisches Recht, 1936, 3(9)
101. UJLAKI, N. *Das in der Cechoslovakei geltende ungarische Eherecht*. Zeitschrift für Ostrecht, 1931, 5(4), 253-269.
102. UJLAKI, N. *Das in der Cechoslovakei geltende ungarische Eherecht*. Berlin, 1931. 17.
103. UJLAKI, N. *Das Schicksal des ungarischen Rechts auf den Jugoslawien angeschlossenen Gebieten*. Berlin. 1934. 83-92.
104. UJVÁRI, P. (szerk.). *Zsidó lexikon*. Budapest, Pallas nyomda, 1929, 368.
105. Ünnepi dolgozatok: Dr. Szladits Károly egyetemi tanár 70. születésnapjára. Budapest, Arany János Ny., 1941, 376.
106. Ünnepi dolgozatok: Szladits Károly egyetemi tanár működésének harmincadik évfordulója alkalmából. Budapest, Móricz M. Ny., 1937. Budapest Móricz Ny. 112.
107. VARANNAI, I. *Hetven év magánjogi irodalma*. Polgári Jog, 1931, 7(1), 48-49.
108. VARGA, C. *Adalékok Horváth Barna arcképéhez és hazai redivivusához*. In. RÉVÉSZ, B. (szerk.). A szegedi jogbölcseleti iskola alapítója; Horváth Barna emlékkönyv. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2017, 240.
109. VÉKÁS, L. *Szladits Károly (1871–1976) és Magánjogi iskolája*. In. VÉKÁS, L. (szerk.). Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből. Budapest, HVG-ORAC, 2019, 81-96.
110. VÉKÁS, L. *Szladits Károly és magánjogi iskolája*. Jogtudományi Közlöny, 2018, 73(2)
111. VERESS, E. *Megjegyzések Szász Istvánról, a magyar polgári jog általános részéről és az összehasonlító jog szerepéről*. Jogtudományi Közlöny, 2021. 76(2) 49-55.

KAPCSOLAT

Dr. Nagy Péter

nagy.peter@kre.hu

Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Viola u. 2–4.

1042 Budapest

Hungary

Snahy o udržanie územia Slovenska v hraniciach prvej Maďarskej republiky*

Efforts to keep the territory of Slovakia within the borders of the first Hungarian Republic

Dávid PANDY

Abstrakt

Predložený príspevok sa venuje výskumu snáh maďarskej vlády po Astrovej revolúcii zachovať teritoriálnu integritu štátu jeho decentralizáciou v prospech nemaďarských národov. Autor približuje tri koncepcie budúceho usporiadania štátu, a to koncepciu spojenú s federalizáciou celej strednej Európy, predstavu o pretvorení štátu na kantóny a napokon poukazuje na prijatú právnu úpravu o autonómii so zameraním na nikdy v praxi nezrealizovaný ľudový zákon o Slovenskej krajine, ako autonómnej oblasti Uhorska.

Kľúčové slová:

Maďarsko, Slovensko, autonómia, Károlyi

Abstract

The presented paper deals with the efforts of the Hungarian government after the Aster Revolution to preserve the territorial integrity of the state by decentralizing it in favor of non-Hungarian nationalities. The author presents three concepts of the future organization of the state, namely the concept associated with the federalization of the whole of Central Europe, the idea of transforming the state into cantons, and finally points to the adopted legislation on autonomy with a focus on the People's Act on the Slovak Land, as an autonomous region, which was never implemented in practice.

Key words:

Hungary, Slovakia, autonomy, Károlyi

ÚVOD

Obdobie od jesene 1918 po podpis Trianonskej mierovej zmluvy je prepletené zložitým sledom udalostí ústiach do rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie. Predmetom výskumu

---

* Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419.

prezentovanom v tomto príspevku je ich priblíženie zo strany maďarskej vládnej moci v období trvania prvej maďarskej republiky, a to so zameraním na vládne koncepcie usporiadania štátu, ktorých cieľom bolo za cenu jeho decentralizácie zachovať jeho územnú integritu. Pokúsili sme sa tak overiť hypotézu, že uhorská povojnová vláda musela mať konkrétne predstavy o budúcom štátoprávnom usporiadaní, ktorými chcela zabrániť hroziacej strate území v prospech nástupníckych štátov.

1. SITUÁCIA V POVOJNOVOM MAĎARSKU (1918)

Neúspech vojenského ťaženia monarchie a komplikovaná medzinárodná situácia viedla v Uhorsku na jeseň roku 1918 k vzniku demokratickej opozície, ktorá sa sformovala 23. októbra do tzv. Národnej rady. Vytvorili ju Strana nezávislosti a 48-ičky vedenej grófom Mihályom Károlyim, Krajinská radikálna občianska strana vedená Oszkarom Jászim a napokon Maďarská (Uhorská) sociálnodemokratická strana. Na čele Národnej rady stál Károlyi ako jej predseda. Svoje stanoviská a predstavy o ďalšom vývoji štátu zdieľal Národná rada s verejnosťou dňa 26. októbra 1918 v proklamácii tvorenej z nasledovných 12 bodov¹:

- I. *Súčasný skorumpovaný parlamentný a vládny systém je potrebné bezodkladne odstrániť.*
- II. *Bez meškania je potrebné zabezpečiť úplnú nezávislosť Uhorska tak v zahraničnej politike, ako i v hospodárskych a vojenských súvislostiach. Uhorské vojská nech sú bezodkladne stiahnuté zo zahraničia a nech sa zahraničné vojská odoberú späť do svojej vlasti.*
- III. *V súčasnosti už úplne beznádejnú vojnu je potrebné okamžite ukončiť a pri uzatváraní mieru je možno vziať na zreteľ iba záujmy Uhorska, vypovedaním nemeckého spoločenstva.*
- IV. *Parlament je potrebné okamžite rozpustiť a vypísať nové voľby. Je bezodkladne potrebné obsiahnuť v zákone úplné, všeobecné, tajné, rovné volebné právo zahrňajúce i ženy.*
- V. *Je potrebné bezodkladne zabezpečiť sebaurčovacie právo národov pre ľud nie maďarskej reči v našej krajine žijúci v zmysle Wilsonových princípov, v nádeji, že tieto princípy teritoriálnu integritu Uhorska nie len neohrozia, ale postavia na pevnejšie základy. Kultúrna a miestna samospráva národností nech sa vybuduje v čo najväčšej miere.*

---

¹ Citované z *Délmagyarország*, roč. VII, 1918, č. 251, s. 1-2.

- VI. *Je treba zabezpečiť slobodu združovania a zhromažďovania. Cenzúru treba zrušiť.*
- VII. *Všeobecná amnestia pre všetkých odsúdených za politické zločiny. Politické procesy nech sa zastavia.*
- VIII. *Vhodnými opatreniami postarať sa o predídenie hroziacej biedy.*
- IX. *Rozsiahle statkárske a sociálnopolitické reformy vedúce k prístupu ľudu k pôde. Efektívna náprava osudu vracajúcich sa vojakov do vlasti. Najširšie využitie kapitálu na verejné ciele.*
- X. *Je potrebné uznať novovzniknuté ukrajinské, poľské, české, juhoslovanské a rakúsko-nemecké národné štáty. Je ich treba presvedčiť o tom, že Uhorsko je pripravené vytvoriť čo najhlbšie hospodárske a politické spojenectvá.*
- XI. *Je treba ozrejmiť vzdelanému svetu skutočné ciele uhorskej demokracie a vyzdvihnutie úplnej hodnotovej solidarity medzi maďarskými a nemaďarskými bratskými národmi.*
- XII. *Na všeobecnom mierovom kongrese nech Uhorsko zastupujú takí muži, ktorí sú bezvýhradne naklonení k odzbrojeniu, povinnému mierovému súdu a Lige národov. V otázke vojny a mieru nech rozhodne zastúpenie ľudu.*

Program Národnej rady si získal značnú podporu verejnosti, ktorá sa masovo zhromaždila na jej podporu 27. októbra na Országház tér. Hoci poverenec kráľa, korunný princ Jozef sa pokúsil úpadok starého režimu zachrániť 29. októbra tým, že v rozpore s proklamovanou vôľou ľudu poveril na zostavenie vlády grófa Jánosa Hadika, jeho neschopnosť vládu zostaviť napokon definitívne umožnila nástup Károlyiho na vrchol výkonnej moci. 31. októbra po predchádzajúcom poverení došlo k zostaveniu novej vlády na čele s Károlyim a k zloženiu sľubu do rúk korunného princa.² Ako svoj vládny program Károlyi v zásade potvrdil skôr prezentovaných 12 bodov Národnej rady.

Revolučne naladená verejnosť sa však už v tom čase neuspokojila s výmenou vlády, ale masovými demonštráciami požadovala rozchod s Habsburgovcami a nastolenie republiky. 1. novembra tak vláda požiadala i získala oslobodenie spod sľubu udeleného panovníkovi a nový sľub zložila do rúk predsedu Národnej rady Jánosa Hocka, pričom deklarovala, že v otázke

---

² Na otázku redaktora Pesti Hirlap, publikovaného 1. novembra 1918 prečo sa neskladal sľub do rúk kráľa ale korunného princa odpovedá Károlyi, že išlo o opatrenie kráľa z dôvodu naliehavosti veci. In LITVÁN, GY. (eds). *Károlyi Mihály. Az új Magyarorszáért. Válogatott írások és beszédek.* Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1968, s. 247.

formy štátu rozhodne najneskôr do šiestich týždňov zvolané ústavodarné zhromaždenie, ktoré vzíde z demokraticky usporiadaných volieb na základe všeobecného, rovného a tajného hlasovania, na ktoré budú oprávnené i ženy.

Nadalej trvajúci tlak verejnosti, zahranično-politické udalosti v podobe vyhlásenia rakúskej a nemeckej republiky a napokon i eckartauské vyjadrenie kráľa Karola, v zmysle ktorého ustupuje od vykonávania štátnych záležitostí Uhorska však naznačovali, že odkladanie vyhlásenia republiky je neudržateľné. Po tom čo 16. novembra došlo uznesením k rozpusteniu poslaneckej snemovne a panská snemovňa vyhlásila svoje rokovania za pozastavené, dochádza k zasadnutiu (Veľkej) Národnej rady, ako najvyššieho revolučného orgánu, ktoré ústí do vydania tzv. Ľudového uznesenia³, ktoré vo svojom prvom článku vyhlasuje: „*Uhorsko je od všetkých krajín nezávislá a samostatná ľudová republika*“. Ľudové uznesenie zotráva na požiadavke zvolenia nového ústavodarného zhromaždenia, pričom však dovtedy, kým to nerozhodne inak, má štátnu moc vykonávať „ľudová vláda“ na čele s Mihályom Károlyim. Ľudové uznesenie napokon splnomocňuje vládu na urýchlenú tvorbu tzv. ľudových zákonov. Posledný článok uznesenia je recepcnou normou, v zmysle ktorej „*S uvedeným odporujúce zákonné ustanovenia strácajú účinnosť, všetky ostatné zákonné ustanovenia ostávajú účinné.*“⁴

Popísanými udalosťami tak dochádza k pomerne závažnému zásahu do ústavného vývoja krajiny (Csizmadia et al. poznamenávajú, že Ľudové uznesenie má povahu dočasnej ústavy⁵) ako aj k zavedeniu nových prameňov práva do uhorského (maďarského) právneho poriadku: ľudových zákonov tvorených vládou. Novým prameňom práva sa stávajú napokon i uznesenia Národnej rady, pričom osobitnú pozornosť si zaslúži uznesenie výkonného výboru Národnej rady, ktoré počas vládnej krízy vyriešilo neobsadenie prezidentského úradu interpretáciou článku III. Ľudového uznesenia, podľa ktorého „...*štátnu moc vykonáva pod vedením Mihálya Károlyiho ľudová vláda...*“ tak, že ním Károlyi ustanovila za dočasného prezidenta.

Dôležitou skutočnosťou sa pre oblasť nášho výskumu stáva vôľa nového režimu riešiť situáciu nemaďarských národov žijúcich v Uhorsku ako nástroja pre záchranu územnej integrity štátu.

"Nemci, Rumuni, Ruténi, Sasi, Srbi, Slováci !" takto sa prihovára Károlyi nemaďarským národnostiam z pozície predsedu vlády v periodiku Világ dňa 24.11.1918.⁶ *"Ľudová vláda chce nastoliť poriadok ľudu, tak ako to učí v Amerike múdry prezident Wilson. Každý ľud nech si*

³ CSIZMADIA, A. et al. *Magyar állam és jogtörténet*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1975, s. 553 a nasl.

⁴ Néphatározat. Dostupné na: mnl.gov.hu (Magyar Nemzeti Levéltár).

⁵ CSIZMADIA, A. et al. *Magyar állam és jogtörténet*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1975, s. 576.

⁶ LITVÁN, GY. (eds). *Károlyi Mihály. Az új Magyarorszáért. Válogatott írások és beszédek*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1968, s. 262.

vybavuje svoje veci podľa svojej slobodnej vôle, aby sa čo najlepšie uplatnil. Každý ľud nech sám rozhoduje na svojom území, župe, okrese, obci, akým jazykom sa chce vzdelávať, hovoriť so svojim sudcom či notárom."

Významnou postavou sa pritom v tejto súvislosti stal Oszkar Jászi, minister pre národnosti v novoustanovenej vláde, ktorý bol vďaka svojej predprevratovej publikačnej činnosti verejnosťou vnímaný ako schopný odborník s potenciálom pretaviť wilsonovské princípy do uhorskej reality.

2. ŠTÁTOPRÁVNE KONCEPCIE USPORIADANIA PRVEJ MAĎARSKEJ REPUBLIKY

Neúspech vo vyjednávaní separátneho mieru ako i deklarácia separatistických tendencií nemadžarských národov na jar roku 1918 naznačovali narastajúce sympatie dohodových mocností k úplnému rozloženiu rakúsko-uhorského súštitia. V októbri 1918 publikuje Jászi ako alternatívu k rozpadu monarchie svoju štúdiu s názvom *Budúcnosť Uhorska a Dunajské spojené štáty*.⁷ Predlohou mu pritom bol Kossuthov koncept Dunajskej konfederácie z roku 1862.⁸ Podľa Jásziho: *"Monarchia má päť takých národov, ktoré zodpovedajú kritériám historicko-politickej individuality: maďarský, nemecký, poľský, český a chorvátsko-srbský. Pri každom je dané viac-menej uzavreté územie, ktoré osídľujú, obyvateľstvo dostatočného množstva a kultúrnej váhy na pokračovanie samostatnej národnej existencie, na kontinuitu historickej samostatnosti."*⁹ Na základe Jásziho koncepcie by sa mal v strednej Európe vytvoriť federatívny štát, ktorý by tvorilo:

- Uhorsko bez Chorvátska-Slavónska, pričom podľa Jásziho: *„Prirodzená hospodárska a kultúrna hegemonia maďarstva by tu bola schopná nerušenie a s výsledkami vytvoriť spoluprácu s ostatnými národnosťami krajiny, ak upustí od nezmyselnej asimilačnej politiky feudalizmu."*¹⁰
- Rakúsko, ktoré by tvorilo *„nemecké historické jadro rakúskych dedičných dŕžav."*
- Česko v historických hraniciach,
- Poľsko vytvorené zo zjednotenej Galície a Ruského Poľska (Kongresové Poľsko)

⁷ HANÁK, P. *Jászi Oszkár dunai patriotizmusa*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1985, s. 68.

⁸ JESZENSKY, G. *Lehetett volna egy Keleti-Svájc? Jászi Oszkár Magyarország jövőjéről az I. világháború végén*. In: *Sugárút*. ISSN 2458-0414, roč. 1, 2015, č. 1, s. 104.

⁹ JÁSZI, O. *Magyarország jövője - A Dunai egyesült államok*. Budapest: Az új Magyarország részvénytársaság, 1918, s. 37.

¹⁰ JÁSZI, O. *Magyarország jövője - A Dunai egyesült államok*. Budapest: Az új Magyarország részvénytársaság, 1918, s. 38.

- juhoslovenský štátny útvar s názvom Illyria, tvorený vtedajším Chorvátskom-Slavónskom, Dalmáciou, Istriou, Bosnou-Hercegovinou, slovinskými usadlosťami, Srbskom a Čiernou Horou ako i časťou Macedónska (ktoré by sa rozdelilo medzi Illyriu a Bulharsko).¹¹

Ako však uvádza Jászi: *"Slobodný štátny život piatich národov by ale sám o sebe nevyriešil problémy dunajských štátov a Balkánu. Týmto by sa vyriešila iba štátotvorná otázka, ale nie národnostná otázka v užšom zmysle. Všetkých päť národov by malo svoj vnútorný národnostný problém, pretože - ako sme videli - bez reaktívneho rozbitia historických, hospodársko-geografických rámcov, ba ani tak by sme nedosiahli úplne homogénne, jednotné národné celky."*¹²

Jászi odkazuje na Kossuthove dielo, podľa ktorého je dôležité podporovať štátotvorné tendencie národov, ktoré vnímajú uhorské nemaďarské národy za bratské (napr. Čechov vo vzťahu k Slovákom). Uvedené je však len jednou časťou správnej politiky, keďže: *"druhou je v čo najväčšej miere uspokojiť legitímne a s jednotou štátu kompatibilné požiadavky s nami žijúcich národností"*. Jászi komentuje, že Slováci sú voči Maďarom roztrpčení nie len kvôli vlastným národnostným krivdám, ale i kvôli tomu, že Maďarov vnímajú ako prekážku k uplatneniu požiadaviek ich bratských národov. Rovnako napríklad i Česi vnímajú Maďarov nie len ako utláčateľov ich bratských národov, ale v intenciách dualizmu uskutočňovanej supremácii Nemcov a Maďarov vidia prekážku uplatňovania vlastných štátoprávnych predstáv. Inými slovami, Jászi považuje za vhodné riešenie určitú mieru decentralizácie Uhorska v prospech nemaďarských národov, pričom by sa však Uhorsko ako také stalo súčasťou rozsiahlejšej stredoeurópskej federácie. Hoci dielo malo byť podľa autora spísané už pred pol rokom, k jeho publikovaniu dochádza, ako sme uviedli, až v októbri 1918¹³ pričom slovami samotného autora v predhovore diela bolo *„v slede rýchlo sa ženúcich udalostí snád' už aj omeškané: prax už začína predchádzať teóriu"*.¹⁴ S dynamicky sa meniacimi medzinárodnopolitickými pomermi sa stalo čoraz viac zrejším, že koncepcia federalizácie Strednej Európy je neuskutočniteľnou.

V období po sformovaní poprevratovej vlády tak začína ministerstvo pre národnosti pracovať na novej koncepcii štátoprávneho usporiadania Uhorska s názvom Východné

---

¹¹ JÁSZI, O. *Magyarország jövője - A Dunai egyesült államok*. Budapest: Az új Magyarország részvénytársaság, 1918, s. 40.

¹² JÁSZI, O. *Magyarország jövője - A Dunai egyesült államok*. Budapest: Az új Magyarország részvénytársaság, 1918, s. 44.

¹³ Podľa autora pre nezrelosť pomerov a technické dôvody.

¹⁴ JÁSZI, O. *Magyarország jövője - A Dunai egyesült államok*. Budapest: Az új Magyarország részvénytársaság, 1918, predhovor k prvému vydaniu.

Švajčiarsko, ktorej podstatou bola kantonizácia Uhorska podľa švajčiarskeho vzoru.¹⁵ Krajina sa mala rozdeliť na 14 kantónov, pričom na území približne dnešného Slovenska mali vzniknúť tri kantóny, z toho jeden čisto slovenský a dve zmiešané. Vychádzajúc zo Szarkovho prepisu¹⁶ rukopisu návrhu mal slovenský kantón poňať trenciansku, turčiansku (+ prievadzský okres z Nitrianskej župy), oravskú, liptovskú, zvolenskú župu, prípadne horný Gemer. Sídlo kantónu ale v návrhu určené nie je. Na severozápade Uhorska sa predvída zriadenie bratislavského (prešporského) kantónu zahŕňajúceho prešporskú, nitriansku, tekovskú, hortianskú, ostrihomskú a komárňanskú župu, a ktorý je autorom opísaný ako maďarský kantón s niekoľkými obcami s nemeckou a slovenskou väčšinou. Rovnako je charakterizovaný i tretí, severovýchodný, košický kantón so sídlom v Košiciach, tvorený spišskou, abovsko-turnianskou, gemerskou, boršodskou, zemplínskou a šarišskou župou. Medzi kompetencie kantónov mali patriť: „*verejná správa, verejné zdravotníctvo, poľnohospodárstvo, blaho ľudu, ako i v rámci krajinských zákonov spravodlivosť a verejné školstvo.*“ Verejná správa mala byť poštátnená, na čele s hlavným županom menovaným centrálnou vládou. Návrh sa zmieňuje aj o kantónnych zhromaždeniach, ktorých kompetencie mali byť „*ako teraz pri župách, resp. oveľa rozsiahlejšia a väčšia autonómia*“.

Vývoj politickej situácie koncom roka 1918 však opäť spôsobil, že spis je už 2. decembra 1918 označený ad acta. Szarka komentuje¹⁷ tieto udalosti tak, že návrh už v novembri-decembri nemal žiadny politický realizmus. Práce na nových štátových koncepciách však neúfali a súčasne s popísanými udalosťami začala príprava územnej autonómie Rusínov, a na jej podklade i Nemcov a napokon i Slovákov, pričom tieto mali byť prijaté vo forme ľudových zákonov, ako vyššie uvádzaných nových prameňoch práva. Pri ich príprave boli naďalej vzorom švajčiarske kantóny, ktoré ako Szarka uvádza, v rámci svojej kompetencie vykonávajú všetky regionálne záležitosti, pričom otázky týkajúce sa celku riešia v súčinnosti s centrálnou vládou.¹⁸ Tieto zákony sa skutočne podarilo prijať: rusínska autonómia bola obsiahnutá v ľudovom zákone č. X/1918 o Ruszkej-Krajine ešte z 23. decembra 1918 a na jeho základe dochádza začiatkom roka 1919 k prijatiu ľudového zákona č. VI/1919 o výkone práva

¹⁵ CSIZMADIA, A. et al. *Magyar állam és jogtörténet*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1975, s. 574.

¹⁶ Autorom rukopisu má byť Bódog Somló, člen sedmohradskej Maďarskej národnej rady, pričom rukopis je podpísaný i Oszkarom Jászim a Jánosom Hockom, predsedom Maďarskej národnej rady. SZARKA, L. A méltányos nemzeti elhatárolódás lehetősége 1918 végén. In: *Regio – Kisebbségtudományi Szemle*, roč. 1, 1990, č. 1, dostupné na: <http://www.epa.oszk.hu/00000/00036/00001/pdf/08.pdf>

¹⁷ JESZENSKY, G. Lehetett volna egy Keleti-Svájc? Jászi Oszkár Magyarország jövőjéről az I. világháború végén. In: *Sugárút*. ISSN 2458-0414, roč. 1, 2015, č. 1, s. 106.

¹⁸ SZARKA, L. A helvét modell alternatívája és kudarca 1918 őszén. Adatok, szempontok a Károlyi-kormány nemzetiségi politikájának történetéhez. In *Kisebbségkutatás*. ISSN 1215-2684, roč. 17, 2008, č. 2. Dostupné online: <https://epa.oszk.hu/00400/00462/00038/1563.htm>

uhorských Nemcov na sebaurčenie a napokon v marci i ľudového zákona č. XXX/1919 o samospráve Tótország - Slovenskej krajiny.

Na základe ľudového zákona č. XXX/1919 tak dochádza k vytvoreniu osobitného autonómneho územia z „uhorskej hornej zeme“ s názvom Slovenská krajina (v maďarčine Tótország), ktorej presné hranice majú byť vymedzené po mierovej konferencii. Administratívne sa územie Slovenskej krajiny malo členiť na tri miestodržiteľstvá: západné, stredné a východné, ktorých sídla mali byť určené taktiež po uzavretí mieru.

Autonómna moc mala pozostávať z roviny zákonodarnej ako i výkonnej a to v oblastiach: vnútorných vecí, spravodlivosti, verejného školstva a viery. Spoločnými vecami s Uhorskou republikou mali byť legislatíva vo veciach hmotného a procesného súkromného a trestného práva „...ako i všetky veci, ktoré tento zákon nepriznáva do právomoci autonómie.“

Ľudový zákon zakotvuje i legislatívne orgány Slovenskej krajiny - inými slovami orgány, ktorých výsledky legislatívneho procesu budú na území autonómie uplatňované. Vzniká samostatný autonómny legislatívny orgán: Národné zhromaždenie Slovenskej krajiny (oprávnené na normotvorbu vo vyššie vymedzených autonómnych veciach), pričom v spoločných veciach sa budú uplatňovať výsledky normotvorby spoločného uhorského Krajinského zhromaždenia, v ktorom bude mať Slovenská krajina zastúpenie pomerne podľa počtu obyvateľov. Národné zhromaždenie by sa podľa zákona volilo na základe všeobecného, tajného, rovného, priameho hlasovania, na ktoré by boli oprávnené i ženy, pričom prvé národné zhromaždenie sa malo kreovať na základe ľudového zákona č. I/1918.¹⁹

Pokiaľ ide o orgány výkonnej moci, zákon predvída zriadenie ministerstva pre Slovenskú krajinu a troch miestodržiteľstiev. Na čele ministerstva stojaci minister by bol zodpovedný ako národnému zhromaždeniu, tak i spoločnému krajinskému zhromaždeniu, a ktorý by v spoločných veciach bol rovnocenným členom uhorskej vlády, v autonómnych veciach by bol najvyšším orgánom výkonnej moci. Sídlo ministerstva pre Slovenskú krajinu by bolo v Budapešti. Spôsob obsadzovania úradu miestodržiteľa by upravilo právnymi normami národné zhromaždenie Slovenskej krajiny, prvých miestodržiteľov však mal vymenovať prezident Uhorskej (maďarskej?) republiky na návrh ministra Slovenskej krajiny. Minister by bol v zmysle zákona oprávnený na výkon dohľadu a kontroly nad miestodržiteľstvami.

Ľudový zákon v krátkosti upravil i jazykové otázky. Národy žijúce na území Slovenskej krajiny mali byť podľa neho oprávnené používať pri styku *aj* v spoločných, celoštátnych veciach svoj materinský jazyk - a maiori ad minus by tak bolo používanie slovenčiny v

---

¹⁹ Predpokladom aktívneho volebného práva bolo dosiahnutie veku 21 rokov, občianstvo trvajúce aspoň 6 rokov a v prípade žien i schopnosť čítať a písať ktorýmkoľvek uhorským jazykom.

autonómnych veciach samozrejmosťou. Zákonodarca v tomto kontexte ešte podčiarkuje právo menšinových národov žijúcich na území Slovenskej krajiny na slobodný kultúrny rozvoj, ako i právo na používanie svojho jazyka vo všetkých oblastiach.

Víziou vlády, ktorá sa postupne naplňala vyššie vymedzenými autonómnyimi zákonmi malo byť v konečnom dôsledku vybudovanie federatívneho usporiadania Uhorska. Uvádzajú tak napr. Czizmadia et al., podľa ktorých sa mali autonómne oblasti stať súčasťou nikdy nevytvorenej Maďarskej federatívnej ľudovej republiky.²⁰ Podobne uvádza i Mikó, zdôrazňujúc dočasnú povahu právnej úpravy: „*Cieľom týchto zákonov bolo iba to, aby sa zabezpečilo sebaurčenie národov krajiny do mierovej konferencie, teda aby vytvorili provizórium, ktoré by bolo možné na mierovej konferencii premeniť na „Uhorsko postavené na federatívnom systéme slobodných národných autonómií.“*²¹ Szarka²² napokon uvádza, že cieľom vládnej politiky malo byť rozdelenie „národnostných oblastí“ na autonómne kantóny a na väčšie, kompaktnější regióny federatívnej povahy.

Napokon, ako je všeobecne známe, predstavy maďarskej vlády sa nikdy nepodarilo uskutočniť. Príčinou bolo zjavne to, že v dynamickom vývoji povojnových udalostí prichádzali tieto riešenia oneskorene, a vo svojej podstate boli už v porovnaní s víziou vzniku samostatných štátov pre nemaďarské národy nepostačujúce. Osudom autonomistických zákonov bolo napokon ich zneplatnenie a vymazanie z krajinskej zbierky zákonov zákonným článkom I/1920 o obnovení ústavnosti o dočasnom usporiadaní výkonu najvyššej štátnej moci.

ZÁVER

Vykonaným výskumom sme dospeli k záveru, že v období počas trvania tzv. prvej Maďarskej republiky došlo zo strany vlády k vynaloženiu veľkého úsilia pre zachovanie územnej integrity štátu a to najmä prípravou koncepcií spočívajúcich v decentralizácii štátu v prospech nemaďarských národov. Hoci prvotné predstavy o federalizácii strednej Európy čoskoro narazili na priamy rozpor s politickou realitou, legislatívne úsilie neutíchalo a zameralo sa na konkrétne riešenia vnútorného usporiadania Uhorska, ktoré bolo inšpirované švajčiarskym modelom. Po tom, čo bolo zrejmé, že kantonizácia štátu je tiež prekonanou predstavou, došlo k prijatiu viacerých zákonov zakladajúcich pomerne rozsiahlu autonómiu v prospech Rusínov, Nemcov a Slovákov. Ľudový zákon č. XXX/1918 o Slovenskej krajine bol

---

²⁰ CSIZMADIA, A. et al. *Magyar állam és jogtörténet*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1975, s. 757.

²¹ MIKÓ, I. *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Kolozsvár: Miverva, 1944, s. 345.

²² SZARKA, L. A helvét modell alternatívája és kudarca 1918 őszén. Adatok, szempontok a Károlyi-kormány nemzetiségi politikájának történetéhez. In *Kisebbségkutatás*. ISSN 1215-2684 , roč. 17, 2008, č. 2. Dostupné online: <https://epa.oszk.hu/00400/00462/00038/1563.htm>

tak v konečnom dôsledku prvým prameňom práva zo strany maďarskej štátnej moci udeľujúci Slovákom územnú autonómiu. Hoci v dôsledku ďalších historických udalostí ústiach do faktickej integrácie územia dnešného Slovenska do Československej republiky stratila táto právna úprava zmysel (a napokon formálne i platnosť), vo svojej podstate dopĺňa mozaiku komplikovaného boja slovenského národa za uplatnenie jeho práva na sebaurčenie.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. CSIZMADIA, A. et al. *Magyar állam és jogtörténet*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1975. 706 s.
2. HANÁK, P. *Jászi Oszkár dunai patriotizmusa*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1985. 178 s.
3. JÁSZI, O. *Magyarország jövője - A Dunai egyesült államok*. Budapest: Az új Magyarország részvénytársaság, 1918. 117 s.
4. JESZENSKY, G. Lehetett volna egy Keleti-Svájc? Jászi Oszkár Magyarország jövőjéről az I. világháború végén. In: *Sugárút*. ISSN 2458-0414, roč. 1, 2015, č. 1, s. 103-110.
5. LITVÁN, GY. (eds). *Károlyi Mihály. Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1968. 557 s.
6. MIKÓ, I. *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Kolozsvár: Miverva, 1944. 551 s.
7. SZARKA, L. A helvét modell alternatívája és kudarca 1918 őszén. Adatok, szempontok a Károlyi-kormány nemzetiségi politikájának történetéhez. In *Kisebbségkutatás*. ISSN 1215-2684 , roč. 17, 2008, č. 2. Dostupné online: <https://epa.oszk.hu/00400/00462/00038/1563.htm>

KONTAKT NA AUTORA

JUDr. Dávid Pandy, PhD.

david.pandy@upjs.sk

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Kováčska 26

040 75 Košice

Slovenská republika

Komise pro nové státy na Pařížské mírové konferenci

Commision on New States at the Paris Peace Conference

René PETRÁŠ

Abstrakt

Po první světové válce měla problémy doby řešit Pařížská mírová konference. K těmto aktuálním problémům patřila i menšinová otázka. Uvažovalo se o vytvoření mezinárodněprávní ochrany menšin. Původně se předpokládalo, že věc se vyřeší v rámci statutu Společnosti národů, ale otázka se ukázala jako příliš složitá. Byla proto vytvořena speciální Komise pro nové státy, která připravila menšinové závazky pro řadu států.

Klíčové slova:

Komise pro nové státy, Pařížská mírová konference, mezinárodněprávní ochrana menšin

Abstract

After the First World War, the problems of the time were to be solved by the Paris Peace Conference. Among these current problems was the minority question. The creation of international legal protection of minorities was considered. It was initially thought that the matter would be settled under the Statute of the League of Nations, but the issue proved to be too complex. A special Commission on new states was therefore created, which prepared minority obligations for a number of states.

Key words:

Commision on New States, Paris Peace Conference, international legal protection of minorities

ÚVOD

Po první světové válce měla problémy této komplikované doby řešit Pařížská mírová konference. K těmto aktuálním problémům patřila i menšinová otázka, kterou skončený válečný konflikt zásadně aktivizoval. Uvažovalo se o vytvoření mezinárodněprávní ochrany menšin. Původně se předpokládalo, že věc se vyřeší v rámci statutu Společnosti národů, ale otázka se ukázala jako příliš složitá. Byla proto vytvořena speciální Komise pro nové státy, která připravila menšinové závazky pro řadu států.

V Komisi pro nové státy (běžně označované jako menšinová komise) byly zastoupeny pouze vítězné velmoci, ale zejména Edvardu Benešovi se podařilo získat cenné kontakty a

ovlivňovat vytvářené menšinové závazky. Ty byly vytvořeny nejdříve pro Polsko, ale předpokládalo se využití i pro další státy. Nakonec téměř doslova shodné mezinárodní závazky na ochranu menšin měly všechny státy od Pobaltí přes střední Evropu (včetně Československa, Polska, Maďarska) až na Balkán.

1 PAŘÍŽSKÁ MÍROVÁ KONFERENCE

První světová válka znamenala největší válku, jakou do té doby lidstvo zažilo a těžce otřásla s Evropou. Byla ukončována řadou separátních příměří se státy poražené koalice, kdy první bylo Bulharsko ještě na konci září 1918, pak Turecko, Rakousko-Uhersko a nakonec Německo, přičemž tyto tři státy uzavřely příměří, tedy fakticky kapitulovaly, během necelých dvou týdnů na konci října a počátkem listopadu 1918. Rychlý konec války vítěznou koalicí v mnohém překvapil, předpokládalo se, že boje se v roce 1919 přenesou zřejmě na území Německa, kde se však císařský režim na počátku listopadu rychle zhroutil a noví vedoucí politici chtěli mír. V každém případě na konci roku 1918 panovala v nemalé části Evropy nejasná situace, pro kterou bylo charakteristické až pozoruhodně rychlé vytváření nových států v rozsáhlém regionu mezi Německem, Itálií a Ruskem a rovněž mnohde revoluční poměry.

Problémy doby měla řešit mírová konference, která se konala v Paříži, což bylo uznáním hlavní a velmi těžce postižené země vítězné koalice. Předporady konference začaly 12. ledna 1919. Slavnostní zahájení pak proběhlo 18. ledna v zámku Versailles. Datum bylo symbolické, protože šlo o 48. výročí vyhlášení vzniku Německa, které proběhlo v tehdy okupované Francii. K oficiálním cílům vítězné koalice totiž patřilo zlomení německé agresivity, která se výrazně prosazovala právě od sjednocení Německa řadou válečných konfliktů. Množství úkolů, které měla splnit mírová konference, bylo mimořádně vysoké, avšak přesto organizace této ohromné akce byla spíše nedostatečná. Přispěl k tomu přístup klíčových osobností, a to hlavně Woodrowa Wilsona a George Clemenceaua. Prezident USA Wilson totiž za každou cenu prosazoval vytvoření Společnosti národů, která vyvolávala nejenom nezájem, ale někdy i odpor ostatních států, a dokonce i členů jeho vlastní delegace. Šlo o značný skok v mezinárodním právu, tedy vytvoření první skutečné mezinárodní organizace, a tedy i nového světového systému, což u zkušených diplomatů vyvolávalo při nejmenším rozpaky. Ke zmatkům na konferenci výrazně přispěl také George Clemenceau, o kterém se na konferenci s posměchem

tvrdilo, že neovládá nejenom jednání, ale sám sebe. Jím vybraný tajemník konference se nedokázal prosadit proti klíčovým státníkům.¹

Konference se účastnilo 27 válčících států vítězné dohody a pět britských dominií, naopak poražené státy měly být pouze fakticky předvolány k převzetí mírových podmínek. Byl zde tedy jasný rozdíl mezi vítězi a poraženými, ale ani vítězové si nebyli zdaleka rovni. Bylo to svým způsobem logické, protože zapojení jednotlivých zemí do války se diametrálně odlišovalo. Součástí vítězné koalice byly ovšem mnohé státy pouze formálně, kdy šlo především o země latinské Ameriky, které vyslaly na bojiště maximálně hrstku zdravotníků a letců, jako tomu bylo v případě Brazílie. Rozdíly v zapojení do války měly být zohledněny na mírové konferenci, avšak výsledky byly spíše sporné. Klíčovým problémem konference tedy bylo postavení různých států při jednáních. Poražené země byly vyloučeny, což dodnes vyvolává diskuse. Přizvány nebyly ani státy neutrální, což vzhledem k tomu, že mírová konference řešila nejen otázky přímo související s končícím konfliktem, ale i obecné problémy, jako vytvoření Společnosti národů, způsobuje rozpaky. Největším sporem bylo však různé postavení vítězných států. Výsledkem bylo podřízení mírové konference pěti velmocem, z nich pak hlavně Británii, USA a Francii a fakticky pouhým třem klíčovými osobnostem, kterými byl Woodrow Wilson, David Lloyd George a Georges Clemenceau. Plenárních zasedání se totiž konalo jen sedm a k reálným diskusím a sporům při nich nedocházelo. Nejvýraznější výjimkou byl odpor nových a územně rozšířených států ve střední Evropě a na Balkáně k přijetí závazků na ochranu menšin, který vyvolal na konferenci značný ohlas. Při jednáních pak zástupci velmocí často zacházeli s menšími státy s arogantní přehlíživostí.

Klíčovou roli na konferenci tedy měly hlavní velmoci. Hovoří se o tzv. Radě deseti tvořené v zásadě předsedy delegací a ministry zahraničí. Takže členy byl za USA W. Wilson a R. Lansing, za Británii D. Lloyd George a A. J. Balfour, za Francii G. Clemenceau a S. Pichon, za Itálii V. Orlando a S. Sonino, za Japonsko N. Makino a S. Chinda. Často ovšem jednali jen šéfové delegací nebo jejich zástupci, takže vznikla Rada pěti, ze které bylo často vyřazeno Japonsko, takže šlo o Radu čtyř a někdy i Itálie, tedy Rada tří. Itálii škodily její válečné neúspěchy, kdy zejména koncem roku 1917 vydržela jen s podporou dalších velmocí, a na druhé straně poměrně dalekosáhlé požadavky. Italská delegace navíc prosazovala své nároky často netakticky, kdy vrcholem byl dočasný odjezd delegace, který ale nevedl

---

¹ Podrobně viz: KUKLÍK, J. – PETRÁŠ, R. *Nadnárodní integrace v Evropě*. Luzern – Praha: Havlíček Brain Team, 2007, s. 62-65.; PETRÁŠ, R. Organisational aspects of the Paris Peace Conference (1919–1920). In. *Central European Papers*. 2015/2, Volume 3, s. 34-44.

k předpokládanému zablokování konference a Italové se raději potichu vrátili.² Spory o složení orgánů konference však rozhodně nebyly jediné.

2 OTÁZKA MENŠIN A KOMISE PRO NOVÉ STÁTY

Jednou z důležitých otázek konference byl komplikovaný vznik mezinárodně právní ochrany menšin, které byly postupně podřízeny státy mezi Německem, Itálií a Ruskem, včetně Československa.³ Jednání byla často svérázná, kdy může například pobavit, jakou roli hrály některé detaily - k neoriginálnějšímu patří velký zájem o mnišský „stát“ Athos. Naopak klíčové menšinové konflikty týkající se Němců a Maďarů, které šlo předpokládat již na mírové konferenci, byly často podceňovány. Ostatně i cesta k samotnému vytvoření systému mezinárodně právní ochrany byla v mnohém kuriózní, kdy zásadní roli hrály židovské organizace. Zatímco jednotlivé skupiny nacionalistů usilovaly hlavně o územní zisky pro svůj stát a ochrana menšin jim mohla spíše překážet, tak Židé tehdy neměli vlastní stát a chtěli mezinárodní záruky svého postavení. Mezinárodní ochranu prosadili přes prezidenta Wilsona, v jehož demokratické straně byla silná židovská lobby. Vznik řady významných prvků mírového systému byl tedy spíše kuriózní a nejednou vložil již do jejich základů problémové aspekty. Proslulý byl např. spor o uznání rasové rovnosti prosazovaný Japonci, který byl ostatně z části provázán s počátky projednávání mezinárodně právní ochrany menšin.⁴

Jednání o menšinové otázce leckdy velmi trapně ilustrovala mimořádné rozdíly mezi formálně rovnoprávnými státy a skutečnost, že mnozí politici měli značnou nedůvěru k novému uspořádání, a především k nástupnickým státům. Existovaly obavy, že Evropa se zhroutí do úplného chaosu. To bylo zvláště důrazně vyjádřeno v plánu Jihoafričana Smutse, který požadoval, aby všechny státy vzniklé na území Rakouska-Uherska a Turecka byly postaveny pod mezinárodní dohled. Tento plán sice pro střední Evropu neprošel, avšak uskutečnil se v modifikované podobě pro bývalá turecká i koloniální území jako tzv. mandáty.⁵

Vzhledem k těmto radikálním plánům na zásadní omezení suverenity střeoevropských států nepřekvapí, že se prosadila alespoň myšlenka mezinárodní ochrany menšin zasahující do

---

² KLIMEK, A. *Jak se dělal mír roku 1919. Československo na konferenci ve Versailles*. Praha: Melantrich, 1989 (Slovo k historii č. 19), s. 16.; MACMILLANOVÁ, M. *Mírotvorci / Pařížská konference 1919*. Praha: Academia, 2004, s. 44-47.

³ Viz např. PETRÁŠ, R. Mezinárodní ochrana menšin v teorii a praxi meziválečné Evropy. In: *Zrod nové Evropy. Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*. Praha: Historický ústav, 2011, s. 415-424.

⁴ Podrobně viz: PETRÁŠ, R. *Menšiny v meziválečném Československu*. Praha: Karolinum, 2009, s. 27-45.; PETRÁŠ, R. Organisational aspects of the Paris Peace Conference (1919 – 1920), In: *Central European Papers*, 2015/2, Volume 3, s. 34-44.

⁵ HUDSON, M.O. The Protection of Minorities and Natives in Transferred Territories. In: *What Really Happened at Paris*. New York 1921, s. 224 násl.

vnitřních poměrů států. Zpočátku byla na konferenci snaha řešit menšinovou otázku alespoň všeobecně přímo ve smlouvě o Společnosti národů. Právě tato mezinárodní organizace byla hlavním cílem presidenta Wilsona, kvůli němuž byl ochoten mnohé jiné obětovat. Zpočátku se předpokládalo, že bude zahrnut i článek, který by umožňoval územní změny vzhledem k sebeurčení národů, ale ten vyvolal značný odpor a nakonec byl vypuštěn. Právě kvůli hranicím, které se neřídily národnostním rozšířením, se mělo zařadit ustanovení o ochraně menšin.⁶

První návrhy statutu Společnosti národů neobsahovaly o menšinách nic a zmínky o této otázce jsou až v tzv. druhém Wilsonově plánu, kam byl zařazen článek o ochraně menšin. Tím měly být vázány jenom nové státy, které by se zaručily, že všem příslušníkům menšin zajistí mimo jiné úplnou rovnost s ostatními občany a organizace by měla dohlížet na dodržování těchto závazků. Návrh se neprosadil hlavně pro odpor Britů.⁷ Mezi britským a americkým stanoviskem, kde nešlo jen o otázku menšin, bylo nutno nalézt určitý kompromis. Ten představoval návrh Millera a Hursta, ve kterém nebyla ani zmínka o národních menšinách a článek o náboženské rovnosti byl přejet v pozměněné podobě. Právě tento kompromis byl základem pro jednání komise pro Společnost národů, která zasedala od 3. do 13. února 1919. Konečný výsledek jednání ale výrazně ovlivnily požadavky japonské delegace. Ta prosazovala do statutu Společnosti národů článek, podle kterého by se s příslušníky členských států SN muselo zacházet na území ostatních členů stejně jako s domácími občany. Tento návrh ovšem neprošel pro ostrý odpor Británie i USA a navíc způsobil i odstranění článku o náboženské rovnosti ze smlouvy. Jednání o menšinové ochraně ve statutu Společnosti národů, který byl schválen plénem konference 28. dubna 1919, tedy skončilo naprostým neúspěchem, ten však neznamenal definitivní vyřízení menšinové otázky.⁸

Ani potom co snaha zařadit ochranu menšin do statutu Společnosti národů neuspěla, se její zastánci nevzdali. Jednalo se především o členy americké delegace. Když selhali v případě statutu Společnosti národů, rozhodli se prosazovat zařazení článků na ochranu menšin přímo do mírových smluv. Jako první měla být menšinová ochrana řešena pro Polsko, kdy měla být zařazena do mírové smlouvy s Německem, a v případě úspěchu obdobná ustanovení adaptovat i pro další státy např. ČSR a Rumunsko.⁹ Dne 1. května jednala o problému Nejvyšší rada konference, kde především Wilson zdůrazňoval nutnost zařadit do smlouvy s Německem

---

⁶ Podrobně viz: PETRÁŠ, R. *Menšiny v meziválečném Československu*. Praha: Karolinum, 2009, s. 32-34.

⁷ HUDSON, M.O. The Protection of Minorities and Natives in Transferred Territories. In: *What Really Happened at Paris*. New York 1921, s. 210.; GÜTERMANN, Ch. *Das Minderheitenschutzverfahren des Völkerbundes*. Berlin: Dissertationsschrift, 1979, s. 17-19.

⁸ TEMPERLEY, H. *A History of the Peace Conference of Paris V*. London 1921, s. 123.

⁹ MILLER, D.H. *My Diary at the Conference of Peace XIII*, 1925, s. 15.

ustanovení o ochraně Židů i Němců v Polsku. Výsledkem porady bylo usnesení svěřit vypracování návrhu zvláštní nové komisi oficiálně označené jako „Komise pro nové státy“, běžně však nazývaná minoritní, která měla projednat mezinárodní závazky pro Polsko i další nové státy. Mezinárodněprávní závazky na ochranu menšin byly vnuceny i většině poražených zemí, ale s nimi však nebyly větší problémy, protože mírové smlouvy jim byly nadiktovány. S vlastními spojenci, tedy Polskem, ČSR, Rumunskem, Královstvím SHS (Jugoslávie), Řeckem musely vítězné velmoci o těchto ustanoveních jednat.

Komise pro nové státy byla zřízena 1. května 1919 a bylo v ní zastoupeno pouze pět velmocí: Francie (Berthelot), Velká Británie (Headlam Morley), USA (Hudson a Miller), později též Itálie (od 13.5., de Martino a Castoldi) a Japonsko (od 29.5., Adatci).¹⁰ Komisi bylo uloženo od hlav mírové konference Wilsona, Clémenceaua a Lloyda George, aby připravila návrhy smluv pro ochranu menšin. Nejprve se počítalo pouze se smlouvami s novými státy Polskem a ČSR, ale 7. května Nejvyšší rada rozhodla, že ochrana menšin se bude týkat i Srbska (Království SHS), Rumunska a Řecka, protože se jejich území značně rozšíří. Za jeden z hlavních problémů byla považována úprava polského občanství, politické a náboženské rovnosti. Již 14. května byla komise hotova se svým prvním dílem - smlouvou s Polskem, která byla předložena Nejvyšší radě i polské delegaci. Tento návrh se však do jisté míry odlišoval od pozdější smlouvy. Státy, které měly smlouvy uzavřít, je odmítaly a zvláště výrazný byl odpor Rumunska, které vyhrožovalo, že vůbec nepodepíše tuto mírovou smlouvu.¹¹

Po bouřlivých debatách se komise rozhodla předložit celou otázku plenární schůzi mírové konference, kde se odpor států nucených k přijetí závazků na ochranu menšin 31. května 1919 výrazně projevil. Představitelé těchto států na zasedání ostře protestovali proti připravovanému systému ochrany menšin. Byl to jeden z mála otevřených a veřejných sporů na konferenci a většina na tento konflikt nahlížela jako na vzpouru malých států.¹² Československá delegace se chovala taktičtěji, což prosazoval hlavně Edvard Beneš. Uvědomoval si, že ČSR bude v podstatě nijak rozsáhlé požadavky menšinových smluv svým zákonodárstvím stejně splňovat. Z velmocí byla proti smlouvám na ochranu menšin Francie, která to považovala za vměšování do vnitřních záležitostí států. Dotyčné země prý ve vlastním zájmu dostatečně uspokojí své menšiny. Ostatní

---

¹⁰ MILLER, D.H. *My Diary at the Conference of Peace XIII*, 1925.; GÜTERMANN, Ch. *Das Minderheitenschutzverfahren des Völkerbundes*. Berlin: Dissertationsschrift, 1979, s. 20.; HUDSON, M.O. *The Protection of Minorities and Natives in Transferred Territories*. In: *What Really Happened at Paris*. New York 1921, s. 211.

¹¹ Podrobně viz: PETRÁŠ, R. *Menšiny v meziválečném Československu*. Praha: Karolinum, 2009, s. 34-42.; PETRÁŠ, R. *Organisational aspects of the Paris Peace Conference (1919 – 1920)*, In. *Central European Papers*, 2015/2, Volume 3, s. 34-44.

¹² GÜTERMANN, Ch. *Das Minderheitenschutzverfahren des Völkerbundes*. Berlin: Dissertationsschrift, 1979, s. 27-28.

velmoci však smlouvy nakonec prosadily, když vedle nejaktivnějších Spojených států ochranu podpořila i Británie a rovněž italská delegace se vyslovila pro. Malé státy včetně ČSR tedy musely menšinovou ochranu přijmout.

Po jednáních 31.5. bylo jasné, že určené země budou muset menšinové smlouvy přijmout a v komisi pro nové státy se diskutovalo už pouze o jednotlivých ustanoveních. Delegace ČSR a Řecka se nyní rozhodly raději účastnit – v zásadě neoficiálně - na přípravě, než aby se jednalo zcela bez nich. Výsledky byly pochopitelně příznivější než v případě Království SHS, Polska a Rumunska, jejichž delegace zásadně odmítly s komisí spolupracovat na tvorbě smluv. Značně aktivní při jednání komise byl zejména Edvard Beneš. Úspěchu dosáhl např. v otázce práva příslušníků menšin obracet se na Radu Společnosti národů, kdy francouzský zástupce v komisi převzal a nakonec prosadil stanovisko ČSR. Díky zákulisním jednáním a vybudovaným osobním kontaktům tedy Edvard Beneš ovlivnil podobu menšinových smluv ve prospěch ČSR. Takovéto metody byly pro konferenci typické.

ZÁVĚR

Klíčovým mezníkem konference bylo uzavření mírové smlouvy s Německem v zámku Versailles, ke kterému došlo již 28. června 1919, ale jednání probíhala i dále a mír s Maďarskem byl uzavřen až 4. června 1920 a s Tureckem 10. srpna 1920, přičemž na konferenci navazovala i další jednání, která se týkala především reparací a zásadní roli hrála i vznikající Společnost národů. S poraženými státy se o podmínkách téměř nevyjednávalo. Mírová smlouva s Německem byla dojednána Radou čtyř již 4. května a odeslána k vytištění, plenární zasedání ji pak schválilo o dva dny později. Německo doufalo, že vítězové budou vycházet z Wilsonových Čtrnácti bodů a USA překoná hlavně francouzskou nenávist, takže mírové podmínky pro ně byly nemilým překvapením. Spor, na kolik byly podmínky příliš tvrdé, přetrvává u historiků dodnes, kdy lze konstatovat, že nebyly příliš mírné, avšak vzhledem k rozsahu a hrůzám války nijak překvapivé.¹³

Jedním z výsledků konference – a to hlavním produktem Komise pro nové státy – bylo vytvoření mezinárodních závazků na ochranu menšin. Ty byly na konferenci a v letech následujících vnuceny všem státům ležícím mezi Německem, Itálií a Sovětským Svazem. Jejich kvalita a přínos dodnes vyvolává rozsáhlé diskuse. Vytvořily zajímavý standard právního postavení menšin, který ovlivnil mnoho států včetně Československa, ale mnohé aspekty byly nedorešené. Negativně se projevila snaha Komise pro nové státy dosti rychle vytvořit z

---

¹³ MACMILLANOVÁ, M. Mírotvorci / Pařížská konference 1919. Praha: Academia, 2004, s. 448-452.

právního hlediska značně originální systém, kdy ale chybělo zejména řešení procesu. Snad ještě zásadnější byla tendence vytvořit téměř doslova shodné závazky pro početné státy, kde se přitom postavení menšin značně lišilo.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. GÜTERMANN, Ch. *Das Minderheitenschutzverfahren des Völkerbundes*. Berlin: Dissertationsschrift, 1979.
2. HUDSON, M.O. The Protection of Minorities and Natives in Transferred Territories. In: *What Really Happened at Paris*. New York, 1921.
3. KLIMEK, A. *Jak se dělal mír roku 1919. Československo na konferenci ve Versailles*. Praha: Melantrich, 1989 (Slovo k historii č. 19)
4. KUKLÍK, J. – PETRÁŠ, R. *Nadnárodní integrace v Evropě*. Luzern – Praha: Havlíček Brain Team, 2007.
5. MACMILLANOVÁ, M. *Mírotvorci / Pařížská konference 1919*. Praha: Academia, 2004.
6. MILLER, D.H. *My Diary at the Conference of Peace XIII*, 1925.
7. PETRÁŠ, R. *Menšiny v meziválečném Československu*. Praha: Karolinum, 2009.
8. PETRÁŠ, R. Organisational aspects of the Paris Peace Conference (1919 – 1920), In *Central European Papers*, 2015/2, Volume 3, s. 34-44.
9. PETRÁŠ, R. Mezinárodní ochrana menšin v teorii a praxi meziválečné Evropy. In: *Zrod nové Evropy. Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*. Praha: Historický ústav, 2011, s. 415-424.
10. TEMPERLEY, H. *A History of the Peace Conference of Paris V*. London, 1921.

KONTAKT NA AUTORA

JUDr. PhDr. René Petráš, Ph.D.

petras@prf.cuni.cz

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

Náměstí Curieových 901/7

116 40 Praha 1

Česká republika

Finalizácia rokovaní o Trianonskej mierovej zmluve – posledné kroky k jej podpisu*

Finalization of the negotiations on the Treaty of Trianon – the last steps towards its signing

Lucia PIŠTEJOVÁ

Abstrakt

Mierové rokovania o povojnovom usporiadaní vzťahov medzi Maďarskom a Československom sa pomaly chýlili k svojmu záveru. V posledných mesiacoch pred podpisom zmluvy sa maďarská delegácia pokúsila tajne rokovať s Francúzskom o podpore svojich záujmov. Svoje záujmy v tejto záležitosti však sledovalo aj Taliansko a Veľká Británia. Situáciu sa preto pokúsili upokojiť odborné komisie, ktorých práca bola podkladom pre stanovisko Rady veľvyslancov. Pre zložitosť situácie ako aj postoj členov medzinárodných delegácií a ďalšie smerovanie medzinárodnej politiky však Maďarsko nemohlo ďalej presadzovať svoje záujmy. Jediným východiskom tak bolo podpísanie medzinárodnej zmluvy.

Kľúčové slová:

Trianonská zmluva, diplomacia, Maďarsko, Československo, versaillský mierový systém

Abstract

Peace negotiations on the post-war arrangement of relations between Hungary and Czechoslovakia were slowly approaching their conclusion. In the last months before the signing of the treaty, the Hungarian delegation tried to secretly negotiate with France to promote its interests. However, Italy and Great Britain also followed their interests in this matter. Therefore, expert commissions, whose work was the basis for the opinion of the Council of Ambassadors, tried to calm the situation. However, due to the complexity of the situation as well as the attitude of the members of the international delegations and the further direction of international politics, Hungary could not further promote its interests. The only way out was the signing of an international agreement.

Key words:

Treaty of Trianon, diplomacy, Hungary, Czechoslovakia, Versailles peace, system.

---

* „Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419“.

ÚVOD

Československá delegácia bola po konaní Londýnskej konferencie spokojná s jej výsledkami. Nevediac o tajných rokovaníach Maďarov stále vyvíjala aktivity k definitívnemu ustáleniu južnej hranice krajiny.¹ Na podklade oficiálneho pôsobenia maďarskej delegácie na mierových rokovaníach však delegáti z Maďarska pristúpili k tajným rokovaniam s príslušníkmi francúzskej delegácie v snahe o zvrátenie mierového smerovania. Z pochopiteľných dôvodov sa však maďarskí delegáti tieto rokovania snažili udržať v tajnosti, predovšetkým v dôsledku toho, aby sa o nich nedozvedeli ich československí kolegovia. Tieto domnienky podporovala aj samotná maďarská diplomacia rozširujúca fámy o svojom hermetickom uzatvorení a vyčkávaní na podpísanie mierových dokumentov.²

Finalizácia rokovaní o Trianonskej mierovej zmluve – posledné kroky k jej podpisu

V súvislosti so zložitou situáciou v ktorej sa obe delegácie tak československá ako aj maďarská ocitli je však potrebné brať do úvahy aj značné sklamanie maďarskej delegácie, ktorá nebola uzročená s oficiálnym povojnovým usporiadaním zahrnutým vo versailleskom usporiadaní v podunajskom priestore. Takéto povojnové usporiadanie medzinárodných vzťahov v regióne však uprednostňovala aj Veľká Británia. Obe z týchto krajín tak Francúzsko ako aj Veľká Británia však svojím konaním sledovali vlastné záujmy, či už v politickej (Francúzsko) alebo hospodárskej (Veľká Británia) oblasti. V tejto súvislosti však nie je nožné zabudnúť ani na politický rozmer hospodárskeho mierového usporiadania, ktorým sa Veľká Británia taktiež zaoberala. Ani jedna z týchto krajín však nezabúdala na ďalšie aspekty mierového usporiadania, ktoré úzko súviseli s ich hospodárskopolitickým zameraním. Dôležitú úlohu vo vzťahu k mierovému usporiadaniu zohrávala práve Veľká Británia, ktorá aj napriek svojim výhradám voči takémuto povojnovému usporiadaniu poukazovala na nutnosť jeho striktného dodržiavania. Svojim postojom vo vzťahu k povojnovému versailleskému mierovému usporiadaniu sa Veľká Británia pokúšala zabrániť prípadnému mocensko-

---

¹ K tomu bližšie pozri napr.: VAŇA, I. Česká a slovenská politická reprezentácia a jej názory na povojnové štátoprávne usporiadanie strednej Európy In *I. svetová vojna a jej dôsledky v štátoprávnej rovine Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2022, s.383-402.

² K tomu pozri napr. súhrny materiál pre oddelenie ministra zahraničných vecí povereného prípravou mierovej zmluvy s názvom v slovenskom preklade: Organizácia, zásady ako aj činnosť súvisiaca s maďarskou otázkou Parížskej mierovej konferencie r.1919, MOL, XIX-j-1-a. Ministerstvo zahraničných vecí, Oddelenie pre prípravu mieru, kr. 34. In: 1920 - Sub Clausula – 1947. Dokumentumok kér békeszerződés - Trianon, Parisz – történetéből. Budapest: Magyar Közlöny Lap-es Könyvkiadó, 2008, dok. 72, s.757.

hospodárskemu rozmachu Nemecka na územie Balkánu ako aj ďalších krajín. Predstavitelia Veľkej Británie sa už v priebehu mierových rokovaní taktiež obávali možného opätovného rozdúchania vojnového konfliktu v podobe lokálnych vojnových stretov novovytvorených štátnych zoskupení. Zvýšená aktivita Veľkej Británie vo vzťahu k riešeniu tejto otázky vzbudila záujem Francúzska, ktorému politické aktivity Anglicka nespádali do jeho politicko-hospodárskeho zámeru. Príslušníci francúzskej diplomacie tak boli nútení ohradiť sa voči takémuto konaniu zo strany anglických diplomatov.³

Zvýšená aktivita diplomatov pochádzajúcich z Veľkej Británie tak neunikla ani príslušníkom československej diplomatickej misie v Budapešti, ktorí sa o nej zmieňovali vo svojich pravidelných hláseniach. K upokojeniu situácie však nepomohla ani stále pomerne silná maďarská propaganda, ktorá prispievala k eskalácii napätia v pohraničnej oblasti. Vo svojich materiáloch vtedajší československí diplomati poukazujú na to, že maďarská otázka bola opätovne riešená na pôde oboch komôr anglického parlamentu a to v období po ukončení londýnskych rokovaní.⁴ Príslušné dokumenty však taktiež konštatujú, že promaďarskí diskutéri nedokázali primäť príslušníkov Dolnej snemovne ako aj Snemovne lordov aby zmenili svoje stanovisko vo vzťahu k riešeniu tejto problematiky. Anglickí vládni predstavitelia na čele s Lloidom Georgom⁵ tak aj napriek vyvíjaným snahám zotrvali na svojom pôvodnom stanovisku a presadzovali zachovanie vytýčených maďarských hraníc ustanovených Najvyššou radou v júny 1919. Zotrvanie na pôvodnom stanovisku a zachovanie vytýčených hraníc bez možnosti korekcie však vyvolalo značné pobúrenie v príslušníkoch maďarskej delegácie. Neoblomný postoj politickej reprezentácie Veľkej Británie vo významnej miere prispel k prehodnoteniu maďarských postojov a ich pokusom o zmenu riešenia maďarskej otázky s pomocou Francúzska. Zmenu vo vnímaní možných spojencov Maďarsko deklarovalo aj zrušením vopred naplánovanej cesty do Londýna. Práve tam mala byť prerokovaná a následne aj prijatá dohoda o dunajskej plavbe avšak maďarskí diplomati sa práve vo vzťahu k neoblomnému postoju Veľkej Británie nakoniec rozhodli do Londýna neodcestovať. K rozhodnutiu maďarskej delegácie zamerať svoju pozornosť na Francúzsko ako spojencu pri riešení maďarskej otázky mohlo prispieť aj následné vystupovanie Veľkej Británie, ktorá sa

---

³ IRMANOVÁ, E. *Maďarsko a versailleský mírový systém*. Kladno: Albis international, 2002, s.177.

⁴ Sub Clausula – 1947. Dokumentumok kér békeszerződés - Trianon, Parisz – történetéből. Budapest: Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, 2008, dok. 72.

⁵ David Lloid Georg (17. 1. 1863 – 26. 3. 1945) 1 gróf z Dwyforu bol britský štátnik a premiér, ktorý pochádzal z Walesu. Ako minister financií zohral kľúčovú úlohu pri prijímaní dôležitých reforiem, ktoré položili základ sociálneho štátu.

jednoznačne postavila za dodržiavanie versailleského mierového systému, čo deklarovala aj podporením prijatia Malej Dohody prispievajúcej k ochrane južnej hranice ČSR.⁶

V tejto súvislosti je v dôsledku časového odstupu možné konštatovať, že ku konečnému postoju anglickej vládnej elity prispel predovšetkým postoj Lloyda Georga, ktorému sa nepozdával vtedajší prístup vrcholného predstaviteľa maďarskej delegácie Apponyiho. Maďarská politická elita mala podľa neho pristúpiť k užšiemu vymedzeniu svojich požiadaviek a tým aj ku konkrétnejšiemu riešeniu maďarskej otázky. Prijateľnejšie by vo vzťahu k riešeniu maďarskej otázky bolo, ak by sa Maďarsko vo vzťahu k zachovaniu celistvosti svojho územia teritoriálne obmedzilo a požadovalo len ponechanie územia s etnickou väzbou na Maďarsko. Vo vzťahu k vtedajšiemu vnímaniu Maďarska ako aj prevládajúcim politickým názorom vo vzťahu k riešeniu tejto otázky je však pomerne otáznave, či by takéto obmedzenie, len na územie nesporné osídlené Maďarmi postačovalo k úspechu maďarskej delegácie.⁷

Na rozdiel od snáh o vytvorenie ukrivdeného dojmu tak maďarskí delegáti mohli pristúpiť k opačnému prístupu a po vzore Rakúska sa pokúsiť vyťažiť so vzniknutej zjavne nepriaznivej situácie čo najlepšie východiská. Naproti tomu sa maďarská strana pokúšala dištancovať od centrálnej politiky Viedne a tým navodiť u prítomných členov medzinárodného politického spektra dojem, že Maďarsko nie je zodpovedné za vzniknutú vojnovú situáciu, keďže ako podriadené územie bolo povinné plniť príkazy prichádzajúce z Rakúska. V tejto súvislosti tak maďarská strana pripomenula aj jej prvotné odmietavé stanovisko I. Tiszu⁸, s poukazom na nasledujúci nepriaznivý vývoj situácie, kedy bolo Maďarsko podľa svojho názoru nútené vstúpiť do konfliktu a brániť svoje územie Sedmohradska. Presadzovaním tohto postoja si samotný Apponyi pripravoval pôdu k ďalšej argumentácii, ktorú sa pokúšal podložiť aj prostredníctvom svojho expoé z januára 1920. Na základe týchto podkladov tak maďarská delegácia mohla na mierovej konferencii prezentovať svoje rozčarovanie z mierovej zmluvy s odvolaním sa na nezrozumiteľnosť dôvodov, ktoré k jej prijatiu viedli.⁹

Maďarsko tak samo seba vnímalo ako obeť vtedajšej centralistickej vlády vo Viedni, ktorá ho zatiahla do tak krvavého vojnového konfliktu. V tejto súvislosti je však potrebné pripomenúť aj vtedajšie spoločenské pomery, nakoľko mierová konferencia v Paríži sa konala

---

⁶ K tomu bližšie pozri: PIŠTEJOVÁ, L. Snaha politickej reprezentácie o vznik Malej dohody In *Milníky právneho vývoja v Európe po prvej svetovej vojne Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2022, s.96-107.

⁷ LLOYD GEORGE, D. *War Memoirs, II. zv.* London, 1934, s.629.

⁸ István Tisza (22.4. 1861 – 31. 10. 1918 Gróf z Borosjenő a Szegedu, ktorý bol maďarský politik a štátnik, vodca uhorských liberálov. Tiež pôsobil ako premiér, politológ a medzinárodný právnik. Bol členom Maďarskej akadémie vied. Zavraždili ho ľavicoví revolucionári počas Asterovej revolúcie v deň, keď Maďarsko vyhlásilo svoju nezávislosť, čím sa rozpadlo Rakúsko-Uhorsko.

⁹ HRONSKÝ, M. *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*. Bratislava: Národné informačné centrum, 2021,s.255.

v pomerne krátkej časovej nadväznosti, v dôsledku čoho bolo aj civilné obyvateľstvo zo vzniknutej situácie značne unavené z vojnových hrôz, ktoré zažili. Na podklade týchto súvislostí bolo preto pomerne otázne, do akej miery sa Maďarsko na týchto vojnových hrôzach podieľalo. Vojnový konflikt bol síce vyvolaný Rakúsko-Uhorskom no dôležitú úlohu v jeho rozšírení zohralo aj Nemecko, ktoré sa prostredníctvom neho pokúšalo o získanie väčšieho mocenského vplyvu. Prijímané versailleské mierové usporiadanie tak aj vo vzťahu k týmto vonkajším faktorom preto nemuselo a ani nemohlo v plnej miere zohľadniť základný princíp mierových rokovaní vo vzťahu víťaz-porazený. Je preto pochopiteľné, že v priebehu mierových rokovaní sa o slovo prihlásilo viacero nespokojných krajín medzi ktoré je možné zaradiť predovšetkým Taliansko.¹⁰ Taliansko však spočiatku patrilo k zásadným podporovateľom Maďarska a jeho predstavy povojnového usporiadania. Svoj názor však v priebehu rokovaní zásadne zmenilo. Svojím prvotným podporovaním Maďarska však Taliansko sprvoti podporovalo predovšetkým vlastné záujmy a snažilo sa zabrániť vytvoreniu slovanskej konfederácie, ktorá by pôsobila na Dunaji. V tejto súvislosti je možné poukázať aj na správy vo vtedajšej talianskej tlači, ktoré sa rozchádzali v otázke usporiadania československých hraníc s Maďarskom ako aj v prezentácii Nittiho¹¹ názoru na riešenie tejto otázky. Aj napriek tomu však maďarskí vládni predstavitelia videli v príslušníkoch Talianska svojich spojencov pomáhajúcich zmierniť nespravodlivosť voči nim.¹²

Príslušné hlásenia vykresľovali vnútroštátnu ako aj zahraničnú politiku Talianska predovšetkým vo vzťahu k riešeniu taliansko-juhoslovanskému sporu. V tejto súvislosti bolo potrebné riešiť aj taliansko-československé vzťahy, ktoré by podporovaním Maďarska v otázke južnej hranice Československa mohli značne utrpieť. Vzťahom medzi oboma krajinami nepomohol ani Taliansky postoj nakoľko Taliani verili, že Československo za svoju samostatnosť vďačí predovšetkým ich pomoci. Práve preto boli talianski diplomati značne prekvapení, keď sa zo strany Československa nedočkali podpory vo vzťahu k ich hospodárskym a politickým záujmom. Aj to prispelo k zmene vnímania medzištátnych vzťahov, ktoré ešte viac utrpeli, keď Československo jasne deklarovalo svoj zámer podporiť

---

¹⁰ K tomu bližšie pozri: KOVÁČ, D. Versailleský systém a európska integrácia. In: *Integračné a desintegračné procesy v strednej Európe v 20. storočí*. Editori: J. Marušiak, K. Sládek, P. Zelenák. Bratislava: ÚPV SAV, VEDA, Centrum pre Európsku politiku, 2008, s.15.

¹¹ Francesco Saverio Nitti (19. 7.1868 – 20.2. 1953) Taliansky politik, ekonóm a člen talianskej radikálnej strany. Bol premiérom Talianska od r.1919 do r.1920. Ako ekonóm sa pri svojej práci tiež zaoberal problematikou rozvoja talianskeho juhu. Ako premiér sa musel vysporiadať s veľkými sociálnymi nepokojmi a prijatím Versailleskou mierovou zmluvou. Po necelom roku vo funkcii odstúpil a svoje miesto prenechal veteránovi Giolittimu.

¹² DEJMEK, J. (ed). *Dokumenty československé zahraniční politiky. Československo na pařížske mírové konferenci 1918-1920 (1 červenec 1919 – 4. červen 1920)*. Série Karolinium, 2008, dok. 606, s.459-465.

Juhosláviu. Aj na podklade týchto skutočností je preto možné konštatovať, že vzťahy medzi Talianskom a Československom boli viac než napäté.

Samotnému Taliansku sa tiež nepáčili väzby Československa na členské štáty Dohody.¹³ Anglicko a Francúzsko podľa názoru Talianska čoraz častejšie uplatňovalo vlastné záujmy v mierových rokovaniach s Nemeckom. Obdobne však malo Francúzsko a Anglicko sledovať vlastné záujmy aj vo vzťahu k Rusku, čo taktiež nezapadalo do plánov Talianska. Aj napriek tomu sa však talianski vládni predstavitelia nevzdali a snažili sa posilniť postavenie Talianska vo vzťahu k týmto štátom. Vo svojej argumentácii sa pritom odvolávali predovšetkým na nutnosť solidárnosti európskych štátov k porazeným. Pri realizácii svojej povojnovej politiky sa Taliansko pokúšalo presvedčiť rokujúce strany aby pri snahe o upokojenie situácie v povojnovom období nerobili rozdiely medzi víťazmi a porazenými. Aj týmito tvrdeniami sa v znepriatelenej spoločnosti snažiacej sa o získanie čo najväčšieho prospechu snažili príslušníci Talianska o nastolenie mieru a upokojenie už aj tak dosť napätej situácie. V konečnom dôsledku však takto Taliansko svojím konaním smerovalo k snahám o zmenu versailleskej zmluvy.

Vzťahy medzi Talianskom a Dohodovými mocnosťami sa zhoršili ešte viac po konferencii v San Reme o čom svedčia aj správy z 31. mája 1920 zaslané československým politickým predstaviteľom. V tejto súvislosti je tiež potrebné poukázať na to, že Taliansko pri svojom podporovaní Maďarska a obhajovaní jeho povojnového usporiadania sledovalo svoje vlastné záujmy predovšetkým v diplomatickej oblasti ako aj v oblasti možnej povojnovej hospodárskej spolupráce.¹⁴ Maďarsko tak pre Taliansko predstavovalo dôležitého strategického partnera aj napriek tomu, že vo svojom geopolitickom prostredí mohlo nájsť viacero potencionálnych strategických partnerov, ktorí by pre Maďarsko boli bližšie. V konečnom dôsledku však práve správanie Talianska vo vzťahu k Maďarsku prispelo k upevneniu versailleského mierového systému o čom svedčí aj dohoda ministrov zahraničných vecí z 8. marca 1920 nasledovaná *Rapallskou zmluvou* z 12. novembra 1920. Zmluva medzi Talianskom a Juhosláviou o definitívnom usporiadaní ich spoločnej hranice v konečnom dôsledku vo významnej miere prispela k zmene vnímania v oblasti podporovania Maďarska Talianskom.

---

¹³ K tomu bližšie pozri napr.: KOVÁČOVÁ, D. Československá diplomacia na začiatku 20. storočia. In: *100 rokov Trianonskej mierovej zmluvy diplomacia, štát a právo na prelome storočí Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2021, s.121-129.

¹⁴ Maďarsko pre Taliansko predstavovalo dôležitého diplomatického partnera vo vzťahu k Juhoslávii. Obdobne predstavovalo Maďarsko pre Taliansko dôležitého obchodného partnera vo vzťahu k Uhorskej spoločnosti pre vnútornú plavbu. Taliansko tak videlo nádej, že s pomocou Maďarska by aj ono mohlo konkurovať Anglicku a Francúzku vo vzťahu k hospodárskym záujmom.

Jeden zo základných bodov tejto dohody bol aj záväzok tak Juhoslávie ako aj Talianska, že budú rešpektovať mierové zmluvy s Rakúskom a Maďarskom.

Vo vzťahu k Maďarsku však bolo potrebné vyriešiť potencionálnu možnosť návratu Habsburgovcov na trón v Maďarsku. Možný návrat Habsburgovcov k moci bol však zmarený a to aj za pomoci prívržencov Horthyho¹⁵ režimu, ktorý nebol v súlade s predstavami niektorých talianskych politických predstaviteľov.¹⁶ K nemožnosti návratu príslušníkov dynastie tak následne prispela aj nóta z 2. februára 1920 v ktorej *Konfederácia veľvyslancov* vyvrátila domnienky o možnej podpore takéhoto povojnového usporiadania. Ani to však nezabránilo tomu aby bolo Maďarsko 1. marca 1920 vyhlásené za kráľovstvo. Za správcu krajiny však nebol menovaný bývalý kráľ Karol ale práve Miklós Horthy. V tejto súvislosti je však potrebné poukázať na to, že novovytvorené Maďarské kráľovstvo bolo z pohľadu medzinárodného práva novým právnym subjektom, ktorý nebolo možné stotožňovať s jeho predchodcom v podobe historického Uhorska.

K definitívnemu upevneniu Horthyho v pozícii vrcholného reprezentanta Maďarska tak dochádza už po voľbách konajúcich sa v januári 1920. Ten tak pôsobil ako akýsi medzičlánok. Aj napriek svojim pravicovým väzbám nemal ambíciu otvorene vystupovať proti účastníkom mierovej konferencie v čom sa zhodoval aj s vrcholným predstaviteľom maďarskej mierovej delegácie v Paríži grófom Apponyim¹⁷. Ten však aj napriek prvotným neúspechom pri mierových rokovaniach stále dúfal v úspech svojej diplomatickej misie. Svoje snahy tak maďarská diplomacia upriamila predovšetkým na tajné rokovania, ktoré od 19. apríla prebiehali medzi francúzskymi a maďarskými delegátmi. Tie boli vedené na úrovni vládnych komisárov, pričom o vážnosti s akou k týmto rokovaniam Maďari pristúpili svedčí aj to, že na jej čele stál minister zahraničných vecí gróf Tekeli.¹⁸ Na dosiahnutí stanovených maďarských cieľov však naďalej pracoval aj gróf Apponyi, ktorý sa pokúsil spochybniť prijatú deklaráciu Slovákov s tým, že jej prijímatelia nemali oprávnenie na jej prijatie od celého obyvateľstva.¹⁹ Apponyi

---

¹⁵ Miklós Horthy (18. 6. 1868 – 9. 2. 1957) Rakúsko-uhorský admirál, maďarský politik a v r.1920-1944 regent Maďarska. Na konci 2.sv. vojny sa snažil zachrániť nezávislosť Maďarska separátnou kapituláciou Maďarska Spojencom. Bol internovaný do Nemecka a vládu v krajine prevzala strana Šípových krížov.

¹⁶ KONTLER, L. *Dějiny Maďarska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2008, s. 318.

¹⁷ Albert Apponyi (29. 5. 1846 – 7. 2. 1933) Uhorský a maďarský politik a diplomat. Počas existencie Maďarskej republiky rád sa zdržiaval na území novovzniknutého Československa. Jeho pobyt na tomto území bol akceptovaný len pod podmienkou, že sa nebude angažovať proti československým záujmom. Tento svoj záväzok však porušil, keď prijal miesto vrcholného predstaviteľa maďarskej delegácie v Paríži.

¹⁸ Pál János Ede Tekeli de Szék (1. 11. 1879 – 3. 4. 1941) Maďarský politik ktorý v r. 1920-1921 a 1939-1941 pôsobil ako predseda vlády Maďarského kráľovstva. Bol taktiež známym odborníkom na geografiu, profesorom a členom Maďarskej akadémie vied a predsedom Maďarskej skautskej asociácie. Ako predseda vlády sa snažil o zachovanie Maďarskej autonómie no taktiež sa zaslúžil o prijatie protizidovských zákonov.

¹⁹ V tejto súvislosti je možné poukázať aj na posledné krajiniské voľby v r.1910, kedy volebným právom v krajine disponovalo len 6,4% obyvateľstva. O poverení uhorského parlamentu zastupovať všetkých obyvateľov

ostal v otázke povojnového usporiadania československo-maďarských vzťahov politicky činný aj po svojom návrate do Maďarska odkiaľ následne zasielal svoje nóty predsedovi mierovej konferencie. Do Paríža tak posielal svoje protesty proti rôznym volebným prechmatom československej vlády, predovšetkým na odlúčenom území, o ktorom podľa neho ešte nebolo rozhodnuté.²⁰ Aj napriek tomu si príslušníci maďarskej menšiny v aprílových voľbách v r.1920 zvolili 10 zástupcov do československého parlamentu, čo opätovne viedlo k vytvoreniu ďalšieho *Protestu Maďarov zo Slovenska proti československým parlamentným voľbám*, ktorý Apponyi predložil *Konferencii veľvyslancov*.²¹

Aj takéto konanie vrcholného predstaviteľa maďarskej diplomacie poukazuje na pomerne značnú frustráciu maďarských vládnych predstaviteľov spôsobenú predovšetkým prvotnými neúspechmi v snahe o presadenie si svojich politických ako aj územných nárokov. Nutnosť udržania a presadenia svojho povojnového usporiadania bol v tom období odôvodňovaný aj snahou o udržanie maďarského štátneho usporiadania. Nemenej dôležité bolo aj stavovské usporiadanie, či hospodárska nadvláda Maďarska v regióne a snaha o jej udržanie aj v povojnovom období. Svojich snáh sa tak Maďari nedokázali vzdať ani v období, keď bolo pomerne jasné, že členovia diplomatických delegácií im nie sú naklonení. V tejto súvislosti však nie je možné opomenúť značnú snahu o ich presvedčenie. Aj na podklade týchto skutočností je tak možné poukázať na pomerne zložitú situáciu, v ktorej sa tak maďarskí ako aj československí diplomati ocitli v snahe o presadenie svojich teritoriálnych záujmov.

Na upokojenie situácie sa podujali odborné komisie, ktoré sa podrobne zaoberali každým maďarským návrhom a protestom, ktorý im bol zaslaný. Pri svojej práci sa obdobne zaoberali aj návrhmi nástupníckych štátov, pričom dospeli k záveru, že maďarské tvrdenia snažiac sa vykresliť Maďarsko ako obeť centralistickej vlády vo Viedni neobstoja. Maďarsko tak podľa názoru členov komisií musí prijať zodpovednosť za rozpad Uhorska tak na vnútroštátnej ako aj medzinárodnej úrovni. V tejto súvislosti je však potrebné poukázať aj na to, že členovia komisie obdobne nepriali ani postoj československej delegácie, ktorej členovia spočiatku dúfali v komplexné schválenie ich požiadaviek zo strany medzinárodného diplomatického spektra. Československí politici sa tak nachádzali v pomerne zložitej diplomatickej situácii, keď na jednej strane príslušníci dohodových mocností uznávali ich podiel na národnooslobodzovacom boji no na strane druhej nezabúdali ani na ich podiel na spoluúčasti Uhorska vo vojne.

---

krajiny je možné polemizovať taktiež vo vzťahu k jeho personálnemu obsadeniu, keď zo 184 oprávnených poslancov bolo len 6 príslušníkov národnostnej menšiny.

²⁰ Podrobnejšie pozri: HOUDEK, F. *Vznik hraníc Slovenska*. Bratislava: Prúdy, 1931, s. 347.

²¹ ZÁDĚRA, V. *Politické strany v Národním shromáždění*. Praha: 1929.

K objasneniu nepriaznivej a značne neprehľadnej situácii neprispeli ani pomerne časté výhrady zo strany maďarskej mierovej delegácie. Tá sa v snahe o zachovanie územnej celistvosti pokúšala presvedčiť členov komisie o odlúčení značného množstva maďarského obyvateľstva v prípade zachovania oklieštených hraníc Maďarska podľa pôvodného návrhu Dohody. Riešenie tejto pomerne komplikovanej otázky si preto vyžiadalo zo strany komisie osobitnú pozornosť. Dôležitú úlohu však zohrávali aj značne komplikované a zdĺhavé rokovania, ktoré započali už v r.1919. Práca komisie si vyžiadala vypracovanie rôznych expertíz, ktoré však v konečnom dôsledku nepriniesli rozhodnutie a neprispievali k vytvoreniu konečného riešenia. V značnej miere však vytvárali priestor pre alternatívne riešenia, čo ešte viac zneprehľadňovalo vzniknutú situáciu. Aj napriek tomu sa však členovia komisie pokúšali na vzniknutú situáciu nazerať komplexne z viacerých hľadísk, uvedomujúc si etnickú a jazykovú jednotu vytváraného územia. Komisia sa snažila prísť s riešením, ktoré by hranice novovznikajúcich štátov vytýčilo tak, aby tieto štáty boli aj po ukončení mierových rokovaní sebestačné a dokázali si zabezpečiť celistvosť a nenarušiteľnosť svojho územia. V tejto súvislosti sa tak komisia pokúšala pri vytváraní nových hraníc uplatňovať princíp vyváženosti a to aj vo vzťahu k rozčleneniu etnického obyvateľstva žijúceho v pohraničnom území.²² Vytvorením súhrného diela kompletizujúceho práce komisie bol poverený francúzsky politik André Tardieu²³, ktorý vo svojej práci vyzdvihol aj oprávnenosť niektorých maďarských požiadaviek. Aj v dôsledku jeho práce došlo k upraveniu konečného znenia mierovej zmluvy.

Vytvorená záverečná správa následne poslúžila ako podklad pre *Radu veľvyslancov*, ktorá sa následne pokúsila odpovedať maďarskej delegácii na jej návrh mierovej zmluvy. Tá bola maďarskými delegátmi predložená ešte 15. januára. Aj napriek tomu, že *Rada veľvyslancov* pripustila úpravy v konečnom znení mierovej zmluvy, stále však trvala na zachovaní pôvodných princípov.

V tejto súvislosti je tiež potrebné poukázať na zmenu na poste vrchného predstaviteľa maďarskej delegácie. Ako už bolo spomenuté aj vyššie gróf Apponyi sa po odchode z Paríža už nevrátil a preto bolo potrebné aby celý spis prevzal tajomník maďarskej delegácie János

---

²² Podľa protokolu mimoriadnej komisie konferencie zostalo v Maďarsku vyše 350 tisíc Slovákov. K tomu bližšie pozri: BRUNS, V. *Die Tschechoslowakei auf der Pariser Friedenskonferenz*. In: *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*. Berlín, 1938, s.737 a nasl.

²³ André Pierre Gabriel Amédée Tardieu (22.9.1876 – 15. 9. 1945) Trojnásobný francúzsky predseda vlády a dominantná osobnosť francúzskeho politického života v r.1929-1932. Po vypuknutí 1. sv. vojny narukoval do armády a po jej skončení sa vrátil do politiky. Počas Parížskej mierovej konferencie pôsobil ako komisár a zaoberal sa aj francúzsko-americkou vojnovou spoluprácou. Od 8. 11. 1919 bol ministrom pre oslobodené oblasti a spravoval Alsasko a Lotrinsko.

Wettstein,²⁴ ktorý hneď po prevzatí funkcie, žiadal o predĺženie lehoty na vyjadrenie sa ku konečnému zneniu zmluvy. *Rada veľvyslancov* mu v tomto prípade i keď len čiastočne vyhovel a určila definitívnu lehotu pre vyjadrenie na 21. 5. 1920, čo považovala za dostatočné obdobie pre Maďarsko na preštudovanie si celého dokumentu. Maďarská delegácia reagovala odchodom tajomníka maďarskej delegácie späť do Maďarska aby sa s podmienkami definitívnej podoby mieru mohli oboznámiť aj príslušníci domácej politickej scény.

Podmienky definitívneho mierového usporiadania prenikli taktiež do maďarskej tlače, čo vyvolalo po celej krajine značnú vlnu nepokojov a prejavovania nesúhlasu zo strany domáceho obyvateľstva. Média tak namiesto toho aby prispeli k upokojeniu zložitej situácie v spoločnosti opätovne podporovali nenávisť k celej Európe o čom svedčí aj článok v časopise *Nemzeti Újság*. Ten poukázal na to, že aj napriek podpisu mierovej zmluvy ju Maďarsko nebude rešpektovať a postará sa o šírenie reklamy, poukazujúcej na útlak cudzích národností. Táto reklama mala byť podľa časopisu priamo financovaná štátom.²⁵ Odmietavé stanovisko k podmienkam mierovej zmluvy však zaujali okrem médií aj niektorí vrcholní politickí predstavitelia. Stanovisko médií ako aj širokej verejnosti bolo prostredníctvom ministra zahraničných vecí Tekeliho tmočené priamo do Paríža. Prijatie mierovej zmluvy v prezentovanom znení bolo podľa Tekeliho neuskutočniteľné, nakoľko maďarský ľud sa cítil ukrivdený stratou širokých území.²⁶

Maďarská ministerská rada sa však návrhom mierovej zmluvy zaoberala už skôr a to už po doručení tajných správ z Versailles začiatkom mája 1920. Maďarskí diplomati doma v Budapešti tak mohli mať aspoň akú takú predstavu o postupe mierových rokovaní a obraze definitívneho usporiadania povojnových vzťahov so susednými krajinami. Pre krátkosť času, ktorý bol Budapešti daný na prijatie zmluvy, tak mohli maďarskí predstavitelia prerokovať svoj ďalší postup ešte pred oficiálnym doručením znenia mierovej zmluvy 8. mája 1920. O dva dni neskôr tak mohla zasadiť aj maďarská mierová delegácia, za účasti tak ministra Tekeliho ako aj grófa Apponyiho. Vo vzťahu k mierovej zmluve delegácia konštatovala korekciu mierovej zmluvy tak v oblasti vodohospodárskeho práva ako aj umeleckých práv.²⁷

---

²⁴ János Wettstein (20. 6. 1887 - 21. 10. 1972) Maďarský diplomat a právnik. Od r.1917 bojoval na srbskom fronte a následne bol prevelený na ruský front. Po skončení vojny pracoval ako tajomník ministerstva zahraničných vecí Maďarska a neskôr ako chargé d'affaires vyslanectva v Haagu.

²⁵ Sborník zahraničnej politiky, ročník 1, (27.5. 1920) č.10, s.261.

²⁶ TÓTH, A. *Stanovisko Budapešti v otázke podpisu mierovej zmluvy se spojeneckými a přidruženými mocnostmi (květen – červen 1920)* In: Slovanický přehled 93, 2007, č.2, s. 182.

²⁷ Do mierovej zmluvy bolo zapracované ustanovenie predpisujúce zriadenie Stáleho vodohospodárskeho technického výboru s cieľom koordinovať vodohospodárstvo v karpatskej oblasti. Maďarsku bolo tiež v mierovej zmluve priznané dispozičné právo na umelecké predmety maďarského pôvodu zo spoločných a viedenských dvorných zbierok, ktoré zostali v Rakúsku.

V ďalších rokovaníach sa tak delegácia upriamila na sprievodný list od Milleranda,²⁸ v ktorom je možné badať snahu o upokojenie situácie a zmierlivé riešenie vzniknutej situácie. Na vzniknutú situáciu a poukazovanie maďarských vládných predstaviteľov na sprievodný list tak boli nútení zareagovať aj slovenskí diplomatickí predstavitelia. Na oboch stranách sa preto rozpútala búrlivá diskusia, ktorú musela upokojovať až *Rada veľvyslancov*. Pre členov delimitačných komisií tak 3. júna 1921 vypracovala dokument pod názvom *Doplňujúce úpravy pre rozhraničovacie komisie Maďarska*. Obsahom dokumentu boli podrobnejšie inštrukcie pre členov komisií, ktoré mali napomôcť k zlepšeniu a zefektívneniu ich prác pri vytyčovaní hraníc nástupníckych štátov a Maďarska. Ani tento dokument však úplne neupokojil vášne podporované aj stále pretrvávajúcim pôsobením maďarských propagandistických aktivít na našom území. V tejto súvislosti je však potrebné pripomenúť aj časť sprievodného listu, v ktorej bolo jasne deklarované, že Maďarsko aj napriek tisícročnej tradícii nemá nárok na sporné územie nástupníckych štátov. Odmietavé stanovisko Maďarska vo vzťahu k tejto časti listu tak bolo tlmočená zástupcom mocností vo Versailles. Obdobne odmietavo sa k tejto časti sprievodného listu k zneniu mierovej zmluvy vyjadrilo aj *Národné zhromaždenie*, ktoré zásadne odmietalo akékoľvek členenie územnej celistvosti Uhorska.²⁹ Aj v tomto období sa tak prejavovali snahy o udržanie si svojho územia a pomerne značná neochota maďarských predstaviteľov podieľať sa na riešení národnostnej otázky na spornom území. Maďarskí predstavitelia tak svoju krajinu titulovali do postavenia akéhosi vedúceho národa v karpatsko-dunajskej kotline, ktorý má pôsobiť ako stmelujúci element. Aj napriek značným a jasne deklarovaným výhradám voči pripravenej mierovej zmluve predseda mierovej delegácie v Budapešti gróf Apponyi zastával názor, že mierovú zmluvu je potrebné schváliť. Základným bodom rokovania delegácie tak bola otázka, či delegácia pristúpi k schváleniu mierovej zmluvy alebo túto výsadu prenechá vláde. Samozrejme delegácia rokovala aj o možnosti jej definitívneho odmietnutia. Členovia delegácie však mali na situáciu rozdielne názory a nedokázali so zhodnúť na konečnom stanovisku, v dôsledku čoho bolo zasadnutie odročené.³⁰ V konečnom dôsledku však už 26. mája na zasadnutí *Národného zhromaždenia* obaja vrcholní predstavitelia tak Apponyi aj Tekeli odporúčali podpísať mierovú dohodu.

---

²⁸ Alexander Millerand (10.2. 1859 – 6. 4. 1943) Francúzsky politik a predseda vlády v r.1920. Od septembra 1920 do r.1924 pôsobil ako prezident Francúzska.

²⁹ RAFFAY, E. *Trianon titkai, avagy hogyan bántak el országunkkal...* Budapest, 1990, s. 129.

³⁰ K tomu pozri: TÓTH, A. *Stanovisko Budapešti v otázke podpisu mierové smlouvy se spojeneckými a přidruženými mocnostmi (květen – červen 1920)* In: Slovánský přehled 93, 2007, č.2, s. 190-195.

Na spomínanom zasadnutí Národného zhromaždenia bol aj István Friedrich,³¹ ktorý vo svojich vyjadreniach k zasadnutiu poukázal na stále slabnúci vplyv členov Dohody, tak na vnútroštátnej ako aj medzinárodnej politickej scéne. Pri svojich tvrdeniach poukázal nielen na možnosť formovania sa nového spoločenstva proti Dohode ale taktiež aj na to, že proti podpísaniu mierovej zmluvy sa vyjadřila aj verejná mienka v krajine. S odstupom času však už môžeme konštatovať, že vytvorenie nového antispojeneckého bloku v tom čase nemalo reálne kontúry. Postupne si však už aj politickí predstavitelia museli uvedomovať, že Maďarsko nemá iné východisko ako pristúpiť na vzniknutú situáciu a podpísať predstavenú mierovú zmluvu. V prípade odmietnutia podpisu by mohlo dôjsť k značnej eskalácii napätia v regióne, ktoré by mohlo vyústiť až k otvorenému vojenskému konfliktu medzi Maďarskom a susednými štátmi. Vzhľadom k práve ukončenému vojnovému konfliktu by ďalší vojnový stret Maďarsko nemuselo zvládnuť.

V takejto nálade pokračovalo aj pokračovanie rokovania maďarskej mierovej delegácie, ktorá si dobre uvedomovala medzinárodné postavenie Maďarska ako aj verejnú mienku, ktorá v tom čase v krajine prevládala. Ani v tomto prípade sa však členovia delegácie nevedeli zhodnúť a zaujať jednotné stanovisko v otázke podpisu alebo odmietnutia znenia mierovej zmluvy. V konečnom dôsledku však členovia delegácie vyčkávali na závery tajných francúzsko-maďarských rokovaní, ktoré v tom čase prebiehali v Paríži. Práve tie v konečnom dôsledku napomohli k definitívnemu rozhodnutiu delegácie, ktorá sa vyslovila za podpis mierovej zmluvy. Francúzsko im však ešte predtým vyjadřilo plnú podporu v otázke neskoršej nápravy nespravodlivostí voči Maďarsku.

ZÁVER

Rozhodnutie maďarskej vlády bolo deklarované aj prostredníctvom oficiálnej nóty podpísanej 17. mája 1920, ktorá v konečnom dôsledku viedla k abdikácii Apponyiho ako aj celej maďarskej delegácie. Aj napriek tomu, že si Apponyi uvedomoval vzniknutú situáciu a plne podporoval podpísanie mierovej zmluvy, jej znenie považoval za zlyhanie a vyrokované podmienky považoval na neprijateľné pre Maďarsko a to aj napriek ústupkom mierovej konferencie vo finančných otázkach. Aj napriek tomu, že gróf si uvedomoval nutnosť podpisu samotný podpis však považoval za zradu maďarských záujmov. Svoju abdikáciu však považoval aj za možnosť následnej podpory revízie *Trianonskej mierovej zmluvy*.

---

³¹ István Friedrich (1. 7. 1883 – 25. 11. 1951) Maďarský politik, futbalista a majiteľ továrne, ktorý v r.1919 pôsobil ako predseda maďarskej vlády. Jeho funkčné obdobie sa spája s obdobím značnej nestability v Maďarsku v období po skončení 1.sv. vojny.

Zaslanie oficiálnej nóty do Paríža deklarujúcej ochotu Maďarska podpísať mierovú zmluvu prinieslo aj rozhodnutie sporu medzi dvoma tábormi zastávajúcimi rozdielny názor vo vzťahu k podpisu mierovej zmluvy. Radikálny tábor bol totižto rozhodnutý aj napriek zložitej situácia a možným problémom mierovú zmluvu nepodpísať. Aj napriek tomu bola spomínaná nóta 21. mája 1920 oficiálne doručená do Versailles o čom boli informovaní aj vrcholní predstavitelia československej diplomatickej misie. Predbežný dátum podpisu mierovej zmluvy bol stanovený na 31. mája 1920.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BRUNS, V. *Die Tschechoslowakei auf der Pariser Friedenskonferenz. In: Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht.* Berlín, 1938.
2. DEJMEK, J. (ed.). *Dokumenty československé zahraniční politiky. Československo na pařížske mírové konferenci 1918-1920 (1 červenec 1919 – 4. červen 1920).* Série Karolinium, 2008, dok. 606.
3. HOUDEK, F. *Vznik hraníc Slovenska.* Bratislava: Prúdy, 1931.
4. HRONSKÝ, M. *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920.* Bratislava: Národné informačné centrum, 2021.
5. IRMANOVÁ, E. *Maďarsko a versailleský mírový systém.* Kladno: Albis international, 2002.
6. KONTLER, L. *Dějiny Maďarska.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2008.
7. KOVÁČ, D. Versailleský systém a európska integrácia. In: *Integračné a desintegračné procesy v strednej Európe v 20. storočí.* Editori: J. Marušiak, K. Sládek, P. Zelenák. Bratislava: ÚPV SAV, VEDA, Centrum pre Európsku politiku, 2008.
8. KOVÁČOVÁ, D. Československá diplomacia na začiatku 20. storočia. In: *100 rokov Trianonskej mierovej zmluvy diplomacia, štát a právo na prelome storočí Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2021.
9. LLOYD GEORGE, D. *War Memoirs, II. zv.* London, 1934.
10. PIŠTEJOVÁ, L. Snaha politickej reprezentácie o vznik Malej dohody, In *Milníky právneho vývoja v Európe po prvej svetovej vojne Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2022.
11. RAFFAY, E. *Trianon titkai, avagy hogyan bántak el országunkkal...* Budapest, 1990.

12. TÓTH, A. *Stanovisko Budapešti v otázce podpisu mírové smlouvy se spojeneckými a přidruženými mocnostmi (květen – červen 1920)* In: Slovenský přehled 93, 2007.
13. VAŇA, I. Česká a slovenská politická reprezentácia a jej názory na povojnové štátoprávne usporiadanie strednej Európy In: *1. svetová vojna a jej dôsledky v štátoprávnej rovine Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta.
14. ZÁDĚRA, V. *Politické strany v Národním shromáždění*. Praha: 1929.

KONTAKT NA AUTORA

JUDr. Lucia Pištejová, PhD.

lucia.pistejova@upjs.sk

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Kováčska 26

040 75 Košice

Slovenská republika

Problem unifikacji polskiego prawa spadkowego po 1918 roku na przykładzie zasad odpowiedzialności za długi spadkowe

The problem of unification of Polish inheritance law after 1918 on the example of the rules of liability for inheritance debts*

Renata ŚWIRGOŃ – SKOK

Streszczenie

W niniejszym artykule zostały przybliżone zagadnienia związane z problemem unifikacji polskiego prawa spadkowego po 1918 roku, na przykładzie zasad odpowiedzialności za długi spadkowe. Do wybuchu II wojny światowej nie przedstawiono jednak jednolitego projektu prawa spadkowego, a prace specjalnej podkomisji nie wyszły poza dyskusję nad podstawowymi założeniami spadkobrania, ponieważ jego opracowanie i uchwalenie zależało od skodyfikowania prawa małżeńskiego osobowego i majątkowego oraz prawa rodzinnego i opiekuńczego. Spory ideologiczne dotyczące osobowego prawa małżeńskiego przyniosły wiele problemów sekcji Komisji Kodyfikacyjnej zajmującej się prawem rodzinnym uniemożliwiając zakończenie prac nad unifikacją i kodyfikacją tej części prawa cywilnego, co przełożyło się na postępowanie prac w zakresie unifikacji prawa spadkowego. W konsekwencji nie udało się dokonać kompleksowej unifikacji i kodyfikacji prawa spadkowego w okresie drugiej Rzeczypospolitej. Unifikację prawa spadkowego wznowiono dopiero po II wojnie światowej, a ostatecznie zakończyła się w roku 1946 wydaniem dekretów o prawie spadkowym oraz postępowaniu spadkowym. Zaś w roku 1964 prawo spadkowe zostało skodyfikowane w księdze czwartej kodeksu cywilnego. Do czasu unifikacji prawa spadkowego w 1946 roku obowiązywały regulacje zawarte w ABGB, Kodeksie Napoleona oraz BGB, także w zakresie zasad odpowiedzialności za długi spadkowe. Wprowadzenie do polskiego prawa spadkowego, w tym także w odniesieniu do zasad odpowiedzialności spadkobierców za zobowiązania spadkowe, rozwiązań przyjętych w wielkich kodyfikacji cywilnych XIX wieku, pozwala na umieszczenie rozwiązań przyjętych w księdze czwartej kodeksu cywilnego w tradycji romanistycznej europejskiego prawa prywatnego.

---

* *Praca ta była wspierana przez Słowacką Agencję Badań i Rozwoju w ramach Umowy nr. APVV-19-0419 (Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419). This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-19-0419).*

Słowa kluczowe:

unifikacja, kodyfikacja, prawo spadkowe, odpowiedzialność za długi spadkowe, okres międzywojenny

Abstract

In this article the issues related to the problem of unification of Polish inheritance law after 1918, using the example of the rules of liability for inheritance debts, are introduced. However, until the outbreak of World War II, no unified draft of the inheritance law was presented, and the work of the special subcommittee did not go beyond the discussion of the basic principles of inheritance, since its development and enactment depended on the codification of the personal and property marriage law and family and guardianship law. Ideological disputes over the personal matrimonial law brought many problems to the section of the Codification Commission dealing with family law preventing the completion of work on the unification and codification of this part of civil law, which translated into the progress of work on the unification of inheritance law. As a result, the comprehensive unification and codification of inheritance law during the Second Republic was not achieved. The unification of inheritance law resumed only after World War II, and was finally completed in 1946 with the issuance of decrees on inheritance law and inheritance proceedings. And in 1964, inheritance law was codified in Book Four of the Civil Code. Until the unification of inheritance law in 1946, the regulations contained in the ABGB, the Napoleonic Code and the BGB were in force, including with regard to the rules of liability for inheritance debts. The introduction of the solutions adopted in the great civil codifications of the 19th century into Polish inheritance law, including with regard to the rules of liability of heirs for inheritance debts, allows the solutions adopted in Book Four of the Civil Code to be placed in the Romanist tradition of European private law.

Key words:

unification, codification, inheritance law, liability for inheritance debts, interwar period

WPROWADZENIE

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku na jej terytorium funkcjonowało pięć porządków prawnych pozostawionych przez państwa zaborcze. W odniesieniu do prawa spadkowego na obszarze byłego Królestwa Kongresowego obowiązywały regulacje zawarte w art. 718 – 1100 kodeksu cywilnego Napoleona, odnośnie zaś do ziem należących przed pierwszą wojną światową do zaboru rosyjskiego, a położonych na wschód od Królestwa Kongresowego stosowany był Zbiór Praw Cesarstwa Rosyjskiego. Z kolei na obszarze Galicji,

Śląska Cieszyńskiego obowiązywały § 532 – 824 kodeksu cywilnego austriackiego z 1811 roku, nowelizowanego w 1914, 1915 i 1916 roku. Natomiast na obszarze ziem zachodnich stosowane były § 1022 – 2385 kodeksu cywilnego niemieckiego z 1896 roku. Co się tyczy zaś obszaru Spiszu i Orawy miało zastosowanie austriackie prawo spadkowe, z pewnymi modyfikacjami.

Powyższe akty prawne odnosiły się także do zasad odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe¹. Właśnie do nich po pierwszej wojnie światowej, kiedy rozpoczęto unifikację prawa spadkowego, sięgano jako do bezpośrednich źródeł normatywnych. Korzystano z nich także po drugiej wojnie światowej, gdy kończono rozpoczęte w okresie międzywojennym prace nad unifikacją prawa spadkowego. Przyjęto tylko fikcję prawną, że prawa państw zaborczych stanowią polskie prawa dzielnicowe i wprowadzono normy kolizyjne, pozwalające na ustalenie właściwego prawa dla danego stanu prawnego².

W niniejszym opracowaniu chciałabym właśnie przybliżyć zagadnienia związane z problem unifikacji polskiego prawa spadkowego po 1918 roku na przykładzie zasad odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe. Jak również odnieść się do obecnie obowiązujących w prawie polskim reguł odnoszących się do zasad odpowiedzialności za zobowiązania spadkowe.

1. ZASADY ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA DŁUGI SPADKOWE W WIELKICH KODYFIKACJACH CYWILNYCH XIX WIEKU

Według austriackiego kodeksu cywilnego³ dziedzic przyjmuje wszystkie zobowiązania majątkowe jakie ciążyły na spadkodawcy (§§547 i 548), z tym że składając wyraźne oświadczenie woli o przyjęciu spadku (§ 799) musi zaznaczyć, czy przyjmuje spadek bezwarunkowo, czy też z zastrzeżeniem prawnego dobrodziejstwa inwentarza (§800). Jeżeli nastąpiło przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza to zgodnie z § 802 kodeksu sąd powinien natychmiast spisać inwentarz na koszt masy spadkowej. Spadkobierca może z masy spadkowej potrącić swoje osobiste wierzytelności jakie posiadał względem osoby zmarłego, o

---

¹ SÓJKA-ZIELIŃSKA, K. *Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność*, Warszawa 2009, s. 120 i n; IDEM, *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, Warszawa 2008, s. 20 i n; WOŁODKIEWICZ, W. *Uwagi o roli prawa rzymskiego w pracach nad Code Civil des Francis*, Czasopismo Prawno Historyczne 2005, t. 57.2, s. 43 i n.

² Na temat prac Komisji Kodyfikacyjnej w okresie międzywojennym zob. GÓRNICKI, L. *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939*, Wrocław 2000, s. 10 in; GRODZISKI, S. *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej*, Czasopismo Prawno Historyczne 1981, t. 33, z. 1, s. 47 i n.

³ *Kodeks Cywilny austriacki z roku 1811 obowiązujący w Małopolsce i na Śląsku Cieszyńskim w tłumaczeniu S. Wróblewskiego wraz z ustawami uzupełniającymi*, oprac. RADZISZEWSKI, A. Lwów 1938, s. 266 i n.

ile nie wynikają one z prawa spadkowego. Wedle ówczesnie panujących poglądów spadkobierca odpowiada (odpowiedzialność osobista nie rzeczowa) wobec wierzycieli spadkowych i legatariuszy tylko do wartości spuścizny ustalonej w inwentarzu, czyli do wartości spadku z chwili śmierci spadkodawcy (*pro viribus*)⁴.

Także według postanowień zawartych w niemieckim kodeksie cywilnym (BGB) spadkodawca po przyjęciu spadku odpowiadał za zobowiązania spadkowe, do których zaliczano tak długi spadkodawcy jak i zobowiązania ciężące na spadkobiercy (§1967)⁵. Spadkobierca ponosił odpowiedzialność za zobowiązania spadkowe albo w sposób nieograniczony, albo ograniczony poprzez sporządzenie inwentarza. Albowiem § 1993 przewidywał możliwość przedłożenia przez spadkobiercę spisu spadku (inwentarza rzeczy spadkowych) i złożenia go sądowi spadkowemu. Także na wniosek wierzyciela spadkowego, który powinien uprawdopodobnić istnienie swojej wierzytelności, sąd spadkowy powinien wyznaczyć spadkobiercy czasokres do sporządzenia inwentarza (§§ 1994 i 1995). Zgodnie z § 2009 istniało domniemanie zupełności inwentarza, czyli że w czasie otwarcia spadku, oprócz tych uwzględnionych w spisie nie istniały żadne inne przedmioty spadkowe. Jeżeli spadkobierca rozmyślnie sporządził inwentarz tak, że jest on niezupełny albo został sporządzony w zamiarze pokrzywdzenia wierzycieli spadkowych, to wówczas odpowiada za zobowiązania spadkowe bez ograniczenia (§2005). Wierzyciele spadkowi mogą żądać od spadkobiercy złożenia przed sądem przysięgi, że sporządzając inwentarz zachował należyłą staranność (§ 2006).

Również Kodeks Napoleona⁶ przewidywał przyjęcie przez spadkobiercę spadku albo w sposób prosty albo z dobrodziejstwem inwentarza (art. 774). Jeżeli spadkobierca chciałby przyjąć spadek z dobrodziejstwem inwentarza, to powinien złożyć oświadczenie w kancelarii trybunału cywilnego pierwszej instancji, w okręgu którego spadek się otworzył i powinno takie oświadczenie zostać wpisane do księgi przeznaczonej do przyjmowania aktów zrzeczenia się

---

⁴ Więcej na temat zasad regulujących odpowiedzialność spadkobiercy, który przyjął spadek z dobrodziejstwem inwentarza zob. WRÓBLEWSKI, S. *Komentarz do § 531 – 824 Austriackiego Kodeksu Cywilnego (prawo spadkowe)*, Kraków 1904, s. 772 i n; ZOLL, F. *Prawo cywilne opracowane głównie na podstawie przepisów obowiązujących w Małopolsce*. t. 4, *Prawo rodzinne i spadkowe*, Poznań 1933, s. 295 i n.

⁵ *Kodeks Cywilny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa – Poznań 1928, s. 376 i n; patrz także LISOWSKI, W. *Kodeks Cywilny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań 1933, s. 873 i n.

⁶ Na temat wpływów Code Civil na ziemiach polskich zob. GRODZISKI, S. *Wpływy Code Civil oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część I)*, *Czasopismo Prawno Historyczne* 2005, t. 57.2, s. 61 i n; LEWASZKIEWICZ – PETRYKOWSKA, B. *Współczesne prawo cywilne a Code Civil Napoleona jako dziedzictwo wielowiekowej kultury prawnej*, *Czasopismo Prawno Historyczne* 2005, t. 57, s. 121 i n; MALEC, D. *Wpływy Code Civil oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część II)*, *Czasopismo Prawno Historyczne* 2005, t. 57.2, s. 69 i n; SOJKA – ZIELIŃSKA, K. *Kodeks Napoleona*, s. 195 i n.

(art. 793). Następnie powinno nastąpić rzetelne i dokładne sporządzenie inwentarza majątku spadkowego w okresie trzech miesięcy, licząc od dnia otwarcia spadku zgodnie z art. 795. Spadkobierca, który sporządził inwentarz odziedziczonego majątku odpowiada za długi spadkowe tylko do wysokości wartości majątku, jaki otrzymał w spadku. Poza tym może pozostawić cały odziedziczony majątek wierzycielom spadkowym i legatariuszom (art. 802 § 1). Ponadto nie dochodzi do połączenia jego osobistego majątku ze spadkiem i wreszcie może także żądać zaspokojenia swoich wierzytelności jakie miał wobec spadkodawcy (art. 802 § 2) oraz potrącenia kosztów inwentarza, które stanowią ciężary spadku (art. 810).⁷

Ponadto wielkie kodyfikacje cywilne XIX wieku odnosiły się do kwestii oddzielenia spadku od majątku osobistego spadkobiercy celem zabezpieczenia roszczeń wierzycieli spadkowych. I tak według austriackiego kodeksu cywilnego jeżeli wierzyciel spadkowy, legatariusz lub dziedzic konieczny obawiał się, że wierzytelność jego może być narażona na niebezpieczeństwo skutkiem zmieszania spadku z majątkiem osobistym dziedzica, mógł przed przyznaniem spadku spadkobiercy żądać, aby spadek od majątku dziedzica oddzielono, w sądzie przechowano lub kuratorowi oddano w zarząd oraz żeby roszczenia jego w stosunku do tego spadku zostały odnotowane i zaspokojone (§ 812). Jednakże w sytuacji rozdzielenia na wniosek wierzyciela majątku osobistego spadkobiercy od spadku, nawet jeśli spadek nie wystarczył na pokrycie wszystkich wierzytelności wierzyciela spadkowego a spadkobierca przyjął spadek bezwarunkowo nie będzie mógł żądać zaspokojenia swojej wierzytelności z majątku osobistego dziedzica. W takim przypadku spadkobierca nie jest dłużnikiem wierzyciela, na wniosek którego dokonano separacji. Oddzielenie spadku od majątku osobistego dziedzica znosiło bowiem skutki następstwa prawnego, ale tylko w stosunku do wierzyciela, który wystąpił z wnioskiem o separację spadku. Ponadto zapewniało wierzycielom spadkowym pierwszeństwo do zaspokojenia ze spadku przed dziedzicami koniecznymi oraz legatariuszami⁸.

Także według niemieckiego kodeksu cywilnego na wniosek wierzycieli spadkowych sąd spadkowy może zarządzić administrację masy spadkowej. Wierzyciele spadkodawcy z takim wnioskiem mogą wystąpić o ile zachodzi przypuszczenie, że zaspokojenie wierzycieli spadkowych ze spadku będzie zagrożone albo poprzez zachowanie się dziedzica albo przez stan jego majątku (§ 1981). Z takim wnioskiem oprócz wierzycieli spadkowych będzie mógł

---

⁷ *Kodeks Napoleona, Kodeks cywilny Królestwa Polskiego, Kodeks zobowiązań i inne przepisy obowiązujące w województwach centralnych*, oprac. MAČZYŃSKI, A. Warszawa 2008, s. 62 i n.; *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, Warszawa 1916, s. 253 i n.

⁸ *Powszechny Austriacki Kodeks Cywilny z uzupełniającymi ustawami i rozporządzeniami*, WRÓBLEWSKIEGO, S. Kraków 1914, s. 655 i n.

wystąpić jeszcze sam spadkobierca (§ 1982). W chwili ustanowienia kurateli nad spadkiem w celu zaspokojenia wierzycieli spadkowych spadkobierca traci prawo do zarządzania i rozporządzania odziedziczonym majątkiem (§ 1984) ale też odpowiedzialność spadkobiercy za długi spadkowe ulega ograniczeniu tylko w stosunku do spadku (§1975). Ponadto zgodnie z postanowieniami zawartymi w §1984 wszystkie egzekucje na rzecz wierzycieli nie będących wierzycielami spadkowymi ulegają wykluczeniu, o ile dotyczą masy odziedziczonej. Zarządca spadku jest zobowiązany do zarządzania spadkiem i zaspokojenia z odziedziczonego spadku wszystkich zobowiązań spadkowych (§1985). Dopiero kiedy zaspokoi wszystkie wierzycieli spadkowe zarządca może wydać spadek dziedzicowi (§ 1986). Jeżeli zaspokojenie jakiegoś zobowiązania nie jest wykonalne lub jest ono sporne to wydanie spadku spadkobiercy może nastąpić dopiero po ustanowieniu jego zabezpieczenia⁹.

Również Kodeks Napoleona przewidywał na wniosek wierzycieli spadkodawcy oddzielenie majątku odziedziczonego od majątku osobistego spadkobiercy (art. 878). Z takim wnioskiem mógł wystąpić każdy z wierzycieli spadkowych, chyba że doszło do odnowienia wierzycielności i przyjęcia w ten sposób za dłużnika osobę spadkobiercy (art. 879). Przy czym według art. 880 uprawnienia do żądania oddzielenia spadku od majątku własnego dziedzica przedawniało się po upływie lat trzech w stosunku do nieruchomości. Natomiast w odniesieniu do nieruchomości z taką skargą można występować dopóki znajduje się ona w posiadaniu spadkobiercy. Ponadto Kodeks Napoleona nie dawał prawa do wystąpienia z wnioskiem o separację wierzycielom osobistym dziedzica wobec wierzycieli spadkowych (art. 881)¹⁰.

Ponadto we wszystkich wielkich kodyfikacjach cywilnych XIX wieku przewidziane było ograniczenie odpowiedzialności spadkobiercy do spadku za pozostawione zapisy. I tak, według austriackiego kodeksu cywilnego, jeśli zapisy wyczerpują cały spadek, wówczas dziedzic może co najwyżej żądać zwrotu poczynionych przez siebie nakładów na masę spadkową oraz wynagrodzenia. Jeżeli nie chciałby się zająć spadkiem może żądać ustanowienia kuratora (§ 690). Z kolei w sytuacji kiedy masa odziedziczona nie wystarcza na zaspokojenie wszystkich zapisów, w pierwszej kolejności wypłaca zapisy utrzymania (§ 691), a jeśli spadek nie wystarcza nie tylko na zaspokojenie wszystkich zapisów, ale także innych długów i obowiązkowych wydatków to wówczas zapisy ulegają proporcjonalnemu zmniejszeniu (§692). Spadkobierca może żądać złożenia stosownego zabezpieczenia. Jeśliby spadkobierca wypłacił

---

⁹ *Niemiecki Kodeks Cywilny obowiązujący od 1. stycznia 1900 na język polski przetłumaczył* ZIELIŃSKI, W. Bytom 1900, s. 386 i n.; LISOWSKI, W. *Kodeks Cywilny*, s. 875 i n.

¹⁰ *Kodeks Napoleona*, s. 76; *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, s. 271; *Prawo cywilne obowiązujące w województwach centralnych*, opracował ŁĄCZYŃSKI, Z. Warszawa 1937, s. 216.

zapis, a później doszłoby do zmniejszenia wszystkich zapisów, to wartość takiego zapisu ustala się z dnia jego odbioru z doliczeniem pobranych pożytków. Legatariusz zawsze może zwrócić zapis (§693)¹¹.

Także niemiecki kodeks cywilny przewidywał możliwość odmówienia przez spadkobiercę wypełnienia zapisu, jeżeli spadek nie wystarczał na zaspokojenie wszystkich długów spadkowych, nawet jeśliby nadmierne zadłużenie spadku polegało na zapisach i poleceniach (§ 1992, w związku z §§ 1990 – 1991). Od wydania istniejących jeszcze przedmiotów spadkowych spadkobierca może się uwolnić przez zapłatę ich wartości. Także zapisobierca obciążony dalszym zapisem lub poleceniem może odmówić jego wykonania, także po przyjęciu przysporzonego mu zapisu, o ile to co otrzymał nie wystarcza na zaspokojenie zapisu lub zlecenia (§ 2187). Spadkodawca może oczywiście postanowić, żeby dany zapis lub zlecenie miały pierwszeństwo w zaspokojeniu przed innymi obciążeniami spadkowymi, także w sytuacji zmniejszenia zapisów lub poleceń w związku z nadmiernym zadłużeniem spadku (§2188). Ponadto spadkobierca może odmówić wypełnienia nałożonego na niego zapisu, o ile istnieje potrzeba aby ciężar zachowku rozłożony został na spadkobiercę i zapisobiercę. Natomiast jeżeli zapisobierca uprawniony do zachowku jest obciążony dalszym zapisem może on obniżyć jego wysokość, tak aby pozostał mu zachówek (§ 2318).

Podobnie kodeks Napoleona przewidywał zmniejszenie zapisów, jeżeli rozrządzenia bądź między żyjącymi bądź na wypadek śmierci, przewyższają część rozrządzalną, wówczas po otwarciu spadku ulegają zmniejszeniu do tej części (art. 920), bez różnicy czy były to zapisy ogólne czy też szczególne (art. 926). Z kolei za część rozrządzaną majątku zmarłego uznawano zgodnie z art. 913 połowę majątku spadkodawcy, gdy pozostawił po sobie tylko jedno dziecko, jedną trzecią, gdy pozostawił dwoje dzieci oraz jedną czwartą kiedy dzieci było troje lub więcej. Z wnioskiem o zmniejszenie zapisów mogą wystąpić dziedzice, na rzecz których została zastrzeżona część rozrządzalna, ich spadkobiercy lub następcy prawni (art. 921). Natomiast jeśli testator postanowił, że jakiś zapis zaspokojony ma być z pierwszeństwem przed innymi, pierwszeństwo to będzie miało miejsce także przy zmniejszeniu, z tym że zapis uprzywilejowany o tyle tylko będzie zmniejszony, o ile wartość pozostałych zapisów nie pokryła zachowku (art. 927).

---

¹¹ WRÓBLEWSKI, S. *Komentarz*, s. 598 i n.

2. UNIFIKACJA PRAWA SPADKOWEGO W ZAKRESIE ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA DŁUGI SPADKOWE (1919-1946)

Prace nad kodyfikacją prawa spadkowego w okresie międzywojennym rozpoczęto bardzo późno, bo dopiero w 1926 roku pod przewodnictwem H. Konica, wykładowcy Uniwersytetu Warszawskiego. Referentami projektu byli w kolejności: adw. H. Konic (zmarł w 1933 r.), prof. S. Wróblewski (zmarł w 1938 r.), prof. K. Przybyłowski. Prace specjalnej podkomisji nie wyszły poza dyskusję nad podstawowymi założeniami prawa spadkowego, gdyż jego opracowanie i uchwalenie zależało od skodyfikowania prawa małżeńskiego osobowego i majątkowego oraz prawa rodzinnego i opiekuńczego. Do wybuchu II wojny światowej nie przedstawiono jednak jednolitego projektu prawa spadkowego a prace ograniczały się jedynie do dyskusji nad jego podstawowymi założeniami. Między innymi na III Zjeździe Prawników w 1936 roku dyskutowano nad odpowiedzialnością spadkobiercy za długi spadkowe. W praktyce w okresie międzywojennym stosowano przepisy porzbirowe, z pewnymi niewielkimi zamianami, jak zakaz dzielenia gospodarstw rolnych, czy w kwestii ujednoczenia zasad sporządzania testamentów wojskowych¹².

Prawo spadkowe zunifikowane w 1946 roku¹³ przewidywało ograniczenie odpowiedzialności za długi spadkowe w drodze dobrodziejstwa inwentarza. W myśl art. 35 oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku może być złożone tylko w ciągu 6 miesięcy, licząc od chwili, kiedy spadkobierca dowiedział się o powołaniu do spadku. Jeżeli spadkobierca w tym terminie nie złożył żadnego oświadczenia prawo przyjmowało, iż przyjął on spadek wprost¹⁴. Spadkobierca, który przyjął spadek z dobrodziejstwem inwentarza, odpowiada za długi spadkowe tylko do wysokości wartości stanu czynnego spadku, ustalonego w spisie

---

¹² Zob. KONIC, H. *Otwarcie i objęcie spadku. Wykład porównawczy na tle prawodawstw obowiązujących w Polsce w zestawieniu z kodeksem szwajcarskim*, Warszawa 1923, s. 127 i n; PŁAZA, S. *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, t. 1, Kraków 1997, s. 141 i n; PRZYBYŁOWSKI, K. *Polskie międzywojenne prace kodyfikacyjne w dziedzinie prawa spadkowego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa – Wrocław 1967, s. 260 i n; ZOLL, F. *Prawo cywilne dzielnic polskich (w zarysie)*. Cz. 3, *Prawo cywilne b. dzielnic pruskiej*, Warszawa 1924, s. 8 i n; IDEM, *Prawo cywilne dzielnic polskich (w zarysie)*. Cz. 3, *Prawo cywilne ziem wschodnich*, Warszawa 1922, s. 5 i n; IDEM, *Prawo cywilne: opracowane głównie na podstawie przepisów obowiązujących w Małopolsce*, t. 4, *Prawo rodzinne i spadkowe*, Poznań 1931, s. 10 i n wraz z aktualizacją KOSIŃSKI, S. *Uzupełnienia prawa cywilnego Fryderyka Zolla tomów I, II, IV opracowanego przy współudziale GWIAZDOMORSKIEGO, J. - OBERLANDERA, L. - SOŁTYSIKA, T.*, Kraków 1937, s. 15 i n.

¹³ *Dekret z dnia 8 października 1946 roku, Prawo spadkowe*, (Dz.U.R.P. Nr 60, z dnia 20.11.1946 r., poz. 328).

¹⁴ Z pewnymi wyjątkami, bowiem jeżeli spadkobierca w chwili rozpoczęcia lub zakończenia biegu tego 6 miesięcznego terminu nie miał pełnej zdolności do działań prawnych uważano, że pomimo braku oświadczenia z jego strony nabywa spadek z dobrodziejstwem inwentarza (art.37). Również w przypadku osób prawnych nie złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku równoznaczne jest z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza (art. 38), podobnie też w przypadku gminy i skarbu państwa (art. 39). W przypadku współdziedziczenia, jeśli jeden z powołanych spadkobierców złoży oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza rozciąga się ono także na pozostałych powołanych do spadkobrania, chyba że złożyli oni oświadczenia o przyjęciu spadku wprost lub go odrzucili (art.42).

inwentarza (art. 49 § 2). Jednakże spadkobierca, który podstępnie usunął lub zataił przedmioty spadkowe albo nie podał ich do spisu inwentarza, czy też podał nieistniejące długi, odpowiada za długi spadkowe bez ograniczenia (art.50). Z kolei szczegółowy tryb przeprowadzania spisu inwentarza regulowały art. 24 – 30 dekretu o postępowaniu spadkowym¹⁵.

Poza tym została wprowadzona możliwość oddzielenia spadku od osobistego majątku dziedzica. Zgodnie z postanowienia zawartymi w § 1 art. 52 tego dekretu wierzyciele spadkowi, w szczególności osoby uprawnione do zachowku i zapisobiercy oraz wierzyciele spadkobiercy mogli żądać oddzielenia spadku od majątku spadkobiercy, jeżeli długi spadkowe przewyższały wartość majątku pozostawionego przez spadkodawcę albo jeżeli zaspokojenie osoby żądającej oddzielenia jest zagrożone przez zachowanie się lub położenie majątkowe spadkobiercy. Z takim wnioskiem nie można było wystąpić po upływie roku od dnia otwarcia spadku. Zgodnie z dekretem o postępowaniu spadkowym (art. 102) postanowienie o oddzieleniu spadku od majątku spadkobiercy mogło zapaść tylko po przeprowadzeniu rozprawy. Uwzględniając wniosek o separację sąd zarządzał także spisanie inwentarza, jeżeli taki spis nie był jeszcze przeprowadzony (art.103 §1). Sąd mógł także zgodnie z §2 art. 103 albo zabezpieczyć spadek albo ustanowić kuratora, jeżeli zachodziła taka potrzeba. W wyniku oddzielenia spadek uważany był za majątek odrębny od osobistego majątku dziedzica już od chwili otwarcia spadku (art. 53 prawo spadkowe). Spadkobierca, który przyjął spadek z *beneficium inventarii* w razie oddzielenia spadku od jego własnego majątku odpowiadał wobec wierzycieli spadkowych tylko ze spadku. Natomiast ten, który nabył spadek wprost, odpowiadał także w przypadku separacji bez ograniczenia wobec wierzycieli spadkowych, z tym że dopóki trwało oddzielenie. wierzyciele spadku nie mogli żądać zaspokojenia z majątku osobistego dziedzica. I odwrotnie wierzyciele osobiści spadkobiercy dopóki trwała separacja dwóch mas majątkowych nie mogli żądać zaspokojenia swoich roszczeń z masy spadkowej (art. 54 prawo spadkowe). Po oddzieleniu spadku od majątku spadkobiercy osoby uprawnione do żądania oddzielenia, tj. wierzyciele spadkowi, osoby uprawnione do zachowku, zapisobiercy oraz wierzyciele spadkobiercy, jak i spadkodawca oraz wykonawca testamentu mogli żądać likwidacji spadku (art.55 prawa spadkowego oraz art. 106 postępowania spadkowego).

Poza tym już dekret o postępowaniu spadkowym z 1946 roku przewidywał możliwość ograniczenia wysokości zapisów przez ich zmniejszenie (art. 92). Z takim wnioskiem mógł wystąpić spadkobierca (art. 93). Po przeprowadzonej rozprawie sąd ustalał skład i wartość majątku służącego do zaspokojenia oraz wartość każdego zapisu (art. 95). Także zgodnie z art.

---

¹⁵ Dekret z dnia 8 listopada 1946 roku, O postępowaniu spadkowym (Dz.U.P.R. Nr 63, poz. 346/46 – art. 24 – 30).

155 dekretu o prawie spadkowym spadkobierca konieczny odpowiadał tylko z części przewyższającej zachówek.

3. KODYFIKACJA PRAWA SPADKOWEGO W ZAKRESIE ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA DŁUGI SPADKOWE

Następnie zagadnieniem odpowiedzialności za długi spadkowe zajęto się przy opracowywaniu projektu kodeksu cywilnego, redagując postanowienia dotyczące prawa spadkowego. Z tym że projektu prawa spadkowego nie ogłoszono w roku 1948, kiedy zostały opublikowane na łamach „Demokratycznego Przeglądu Prawniczego” cztery księgi kodeksu. Jak wskazuje zarówno J. Gwiazdomorski¹⁶, jak i S. Piątowski¹⁷ ówczesna doktryna prawa cywilnego płynnie przechodziła od dekretu prawo spadkowe z 1946 r. do prac kodyfikacyjnych z lat pięćdziesiątych, nie wspominając, o pracach nad prawem spadkowym w latach 1947–1949. Prace nad prawem spadkowym Komisja rozpoczęła 14 grudnia 1948 roku, na co wskazuje odnaleziony w Archiwum Akt Nowych projekt księgi V prawa spadkowego¹⁸. Tym bardziej, że projekt został przez J. Witeckiego nadesłany dopiero w marcu 1949 r.¹⁹. Ostateczna wersja też wstępnych stała się przedmiotem obrad Komisji Kodyfikacyjnej w dniu 22 marca 1951 r.²⁰. Jak wskazuje A. Moszyńska²¹, przedstawił wówczas S. Szer pięć tez ściśle wzorowanych na prawie radzieckim. Dotyczyły one między innymi ograniczenia odpowiedzialności za długi spadkowe. Ponadto projekt odnosił się do najważniejszych zagadnień z zakresu prawa spadkowego, tj. zawężenia kręgu spadkobierców ustawowych, ograniczenia swobody testowania, wprowadzenia systemu rezerwy w miejsce zachowku, oraz dziedziczenia Skarbu Państwa. Ostateczna wersja projektu IV księgi²² zawierała wiele istotnych różnic w porównaniu z dekretem o prawie spadkowym z 1946 r. Zasadniczą jej cechą

¹⁶ GWIAZDOMORSKI, J. *Zarys prawa spadkowego*, Warszawa 1961, s. 19.

¹⁷ PIĄTOWSKI, J. S. *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 1973, s. 19–23.

¹⁸ KOWALSKI, P. *Z badań nad prawem spadkowym w projekcie kodeksu cywilnego z 1948 r.*, *Miscellanea Historico-Iuridica* 2013, t. XII, s. 261–276 (*Protokół z posiedzenia Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego z dnia 14 grudnia 1948 r.* (AAN MS 2381, k. 166).

¹⁹ KOWALSKI, P. *op.cit.*, s. 261–276 (*Księga V. Prawo spadkowe*. AAN MS 2181, k. 3–33).

²⁰ Jak wskazuje MOSZYŃSKA, A. (*Prawo spadkowe w nieznanym projekcie kodeksu cywilnego*, *Z Dziejów Prawa* 2017, t. 10 (18), s. 163–180) powołując się na *Protokół konferencji Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego z dnia 22 marca 1951 r.* (AAN 285, t. 2384, k. 250). Według MOSZYŃSKIEJ, A. tekst też został przygotowany kilka miesięcy wcześniej przez S. Szerę, był również kilkakrotnie modyfikowany, prawdopodobnie na skutek dyskusji w Ministerstwie Sprawiedliwości (AAN 285, t. 2187, k. 280–285 oraz 286–292; t. 2184, k. 98–103) - zob. MOSZYŃSKA, A., *op. cit.*, s. 163–180.

²¹ MOSZYŃSKA, A. *op. cit.*, s. 163 – 180 (SZER S., *Projekt Kodeksu Cywilnego. Księga czwarta. Prawo spadkowe. Tezy wstępne* (AAN 285, 2384, k. 147–157).

²² Kodeks cywilny Polski Ludowej. Księga IV. Prawo spadkowe. Projekt dzielił się na 9 następujących tytułów: Przepisy ogólne, Dziedziczenie ustawowe, Testament, Zachówek, Przyjęcie i zrzeczenie się spadku, Stwierdzanie praw do spadku, Odpowiedzialność za długi spadkowe, Wspólność majątku spadkowego i dział spadku, Zbycie spadku – zob. MOSZYŃSKA, A. *op. cit.*, s. 169.

było dążenie do zwięzłości, które wyraziło się w pominięciu wielu przepisów obowiązującego prawa. Projekt ostatniej księgi składał się tylko ze 102 artykułów (dekret z 1946 r. liczył 174 artykułów). Taka zwięzłość projektu była krytykowana między innymi przez J. Gwiazdomorskiego głównego autora dekretu z 1946 r, w ocenie którego prowadziła do wielu wątpliwości i luk.

Wskazany projekt przewidywał poważne zmiany w zakresie odpowiedzialności za długi (art. 852—854), w porównaniu do prawa wcześniej obowiązującego. Wzorem prawa radzieckiego projekt stanowił, że spadkobierca, który przyjął spadek, odpowiada za długi spadkowe tylko w granicach wartości spadku. Jeżeli został sporządzony inwentarz majątku spadkowego, spadkobierca odpowiadał za te długi tylko w granicach wartości przedmiotów wymienionych w inwentarzu, chyba że inwentarz był niezupełny lub nierzetelny. Ciężar dowodu, że w spadku pozostały jeszcze inne prawa nieobjęte spisem, obciążał wierzyciela. Były to więc całkowicie odmienne zasady niż w obowiązującym dekrete, zgodnie z którym spadkobierca odpowiadał za długi spadkowe całym swoim majątkiem, chyba że przyjął spadek z dobrodziejstwem inwentarza. Jak wskazywała A. Moszyńska²³ powołując się na S. Szera, ta reguła nieograniczonej odpowiedzialności w ustroju burżuazyjnym chroniła majątek kapitalistyczny, nie znajdowała natomiast uzasadnienia w warunkach gospodarki socjalistycznej.

Wyżej wskazany projekt księgi IV kodeksu cywilnego poświęconej prawu spadkowemu znosił w ogóle instytucję przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza. Sporządzenie spisu zależało jedynie od dobrej woli spadkobiercy, nie wpływało natomiast na zakres jego odpowiedzialności. Jednakże przeciwko takiej regulacji zasad odpowiedzialności za długi spadkowe podnoszono głosy, że stanowi ono zagrożenie dla wierzycieli. Nie zostały jednak one uwzględnione w trakcie prac nad projektem.

Ponadto projekt wprowadzał ograniczenie wysokości zapisów do ¼ wartości spadku. Limitacja ta odnosiła się do zapisobierców, którzy nie mogli być powołani do dziedziczenia na mocy testamentu. Jak uzasadniano, w braku takiego ograniczenia przepis dotyczący zawężenia kręgu spadkobierców testamentowych mógłby być obchodzony. Tę kolejną restrykcję złagodzano jednak, przewidując, iż ograniczenie to nie dotyczy zapisów, których przedmiot stanowił własność osobistą spadkodawcy (art. 815)²⁴.

Jednakże reguły odpowiedzialności za długi spadkowe oparte na zasadzie ograniczonej odpowiedzialności spadkobiercy (1951 rok), w toku dyskusji nad projektem prawa spadkowego

---

²³ MOSZYŃSKA, A. *op. cit.*, s. 169 (SZER S., *Projekt Kodeksu Cywilnego*, k. 157).

²⁴ MOSZYŃSKA, A. *op. cit.*, s. 175.

w 1954 zmieniono i powrócono do założeń zawartych w dekreście o prawie spadkowym z 1946 roku²⁵. Na gruncie obowiązującego kodeksu cywilnego z 23 kwietnia 1964 wejście w ogół praw i obowiązków majątkowych spadkodawcy przez spadkobiercę powoduje powstanie odpowiedzialności za zobowiązania, których podmiotem był zmarły. Zakres odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe został ukształtowany między innymi w zależności od treści oświadczenia złożonego o przyjęciu spadku²⁶. Z tym że do nowelizacji kodeksu cywilnego z 2015 roku²⁷ brak takiego oświadczenia jednoznaczny był z prostym przyjęciem spadku (art. 1015 KC).

Z kolei w obowiązującym prawie polskim nabycie spadku przez spadkobiercę następuje już z chwilą otwarcia spadku. Z tym momentem spadkobierca nabywa wszystkie prawa i obowiązki majątkowe spadkodawcy. Zarazem jednak nabycie takie można uznać za tymczasowe. Stanie się ono definitywne w chwili złożenia oświadczenia o przyjęciu spadku (wprost lub z dobrodziejstwem inwentarza) lub w chwili, kiedy dla spadkobiercy upłynie termin do złożenia takiego oświadczenia w sytuacji określonej w art. 1015 § 2 KC. Wówczas spadek nabywany jest przez spadkobiercę z dobrodziejstwem inwentarza. Zatem spadkobierca może bądź przyjąć spadek bez ograniczenia odpowiedzialności za długi spadkowe (przyjęcie proste), bądź przyjąć spadek z ograniczeniem tej odpowiedzialności (przyjęcie z dobrodziejstwem inwentarza), bądź też spadek odrzucić. W imieniu spadkobiercy mającego ograniczoną zdolność do czynności prawnych oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku składa jego przedstawiciel ustawowy. Z każdym z trzech typów oświadczeń ustawa łączy inne skutki prawne. Skutki przyjęcia spadku są identyczne zarówno wtedy, gdy przyjęcie to nastąpiło w sposób rzeczywisty, jak i kiedy nastąpiło to w wyniku zastosowania fikcji ustawowej. Skutkiem złożenia oświadczenia o przyjęciu spadku wprost (a także o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza) jest definitywne nabycie przez spadkobiercę praw i obowiązków wchodzących w skład majątku spadkowego. Oświadczenie to ma skutki *ex tunc* i potwierdza nabycie tego statusu już z chwilą śmierci spadkodawcy. Jedyną różnicą pomiędzy złożeniem oświadczenia o przyjęciu spadku wprost a przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza jest powstające w tym drugim wypadku ograniczenie odpowiedzialności spadkobiercy za długi

---

²⁵ Szerzej na temat dyskusji w sprawie kształtowania się zasad odpowiedzialności za długi spadkowe patrz PRZYBYŁOWSKI, K. *Ukształtowanie zasad dotyczących odpowiedzialności za długi spadkowe w polskim prawie cywilnym*, Studia Cywilistyczne 1969, t. 13-14, s. 239 i n.

²⁶ Więcej na temat zasad odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe zob. PIĄTOWSKI, J.S. *Prawo spadkowe*, s. 174 i n.; SKOWROŃSKA – BOCIAN, E. *Prawo spadkowe*, Warszawa 2010, s. 133 i n.; IDEM, *Odpowiedzialność spadkobierców za długi spadkowe*, Warszawa 1981; STOBIEŃSKA, J. *Spadek jako przedmiot realizacji odpowiedzialności za dług spadkowy*, Nowe Prawo 1982, t. 3-4, s. 28 i n.

²⁷ *Ustawa z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015 poz. 539)*.

spadkowe do wartości ustalonego w wykazie inwentarza lub spisie inwentarza stanu czynnego spadku (art. 1031 § 2 KC)²⁸. Oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku może być złożone przez spadkobiercę w ciągu sześciu miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania.

Spadkobierca, który przyjął spadek z dobrodziejstwem inwentarza, ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe tylko do wartości ustalonego w inwentarzu stanu czynnego spadku, czyli wartości należących do majątku spadkowego aktywów (art.1031§2 KC). Powyższe ograniczenie odpowiedzialności odpada jednak, jeżeli spadkobierca podstępnie nie podał do inwentarza przedmiotów należących do spadku albo podał do inwentarza nieistniejące długi. Spis inwentarza prowadzony jest albo na wniosek (spadkobiercy, uprawnionego do zachowku, zapisobiercy, wykonawcy testamentu lub wierzyciela spadkowego oraz właściwego urzędu skarbowego) albo z urzędu (kiedy inwentarz nie był wcześniej sporządzony lub gdy ustanowiono kuratora spadku)²⁹.

Odpowiedzialność spadkobiercy ograniczona *pro viribus hereditatis* może rodzić pewne trudności przy jej realizacji, zwłaszcza jeśli dziedzic spłacił część długów nie wiedząc o istnieniu innych lub też spłacił tylko niektóre długi wiedząc, że istnieją jeszcze inne. I tak, zgodnie z postanowieniami zawartymi w art. 1032 spadkobierca, który przyjął spadek z dobrodziejstwem inwentarza i spłacił niektóre długi spadkowe nie wiedząc o istnieniu innych długów, ponosi odpowiedzialność za nie spłacone długi tylko do wysokości różnicy między wartością ustalonego w inwentarzu stanu czynnego spadku a wartością świadczeń spełnionych na zaspokojenie długów, które spłacił. Natomiast, jeżeli wiedziałby o istnieniu innych długów spadkowych a ich nie spłacił, to wówczas ponosi on odpowiedzialność za te długi ponad wartość stanu czynnego spadku, jednakże tylko do takiej wysokości, w jakiej byłby obowiązany je zaspokoić, gdyby spłacał należycie wszystkie długi spadkowe. Ponadto odpowiedzialność spadkobiercy z tytułu zapisów i poleceń ogranicza się zawsze do wartości stanu czynnego spadku (art. 1033 KC)³⁰.

Natomiast obecnie obowiązujący kodeks cywilny z 1964 roku nie przyznaje żadnej ochrony wierzycielom spadkodawcy w przypadku zbiegu długów spadkowych z długami

---

²⁸ PIĄTOWSKI, J.S. *System prawa cywilnego*, t. 4, *Prawo spadkowe*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, s. 291 i n.; SKOWROŃSKA – BOCIAN, E. *Komentarz do kodeksu cywilnego, Księga czwarta, Spadki*, Warszawa 2003, s. 217 i n.

²⁹ Szczegółowe zasady sporządzania inwentarza zostały zawarte w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 1.10.1991 r. w sprawie szczegółowego trybu postępowania przy zabezpieczeniu spadku i sporządzaniu spisu inwentarza, Dz.U. Nr 92, poz. 411; zob. art. 644 i 666 k.p.c.

³⁰ Na temat zasad odpowiedzialności spadkobiercy za zachówek zob. SKOWROŃSKA, E. *Odpowiedzialność spadkobierców za zachówek w polskim prawie spadkowym*, Nowe Prawo 1981, t. 1, s. 3 i n.; SZPUNAR, A. *Zachówek w polskim prawie spadkowym*, Państwo i Prawo 1948, t. 8, s. 51 i n.

osobistymi spadkobiercy. W szczególności wierzyciele spadkowi nie mogą żądać oddzielenia spadku od osobistego majątku spadkobiercy, nawet wtedy gdy jest on nadmiernie obciążony długami. Jedynie przepisy zawarte w kodeksie postępowania cywilnego w pewien sposób chronią wierzycieli spadkowych, poprzez ograniczenie możliwości zaspokojenia osobistych wierzycieli spadkobiercy z nabytego przez dziedzica spadku. Tak więc w myśl art. 836 kodeksu postępowania cywilnego przed przyjęciem spadku przez spadkobiercę nie może być prowadzona z niego egzekucja w celu zaspokojenia osobistego długu spadkobiercy. Jest to zwłaszcza ważne przy występowaniu współdziedziczenia, bowiem zgodnie z § 1 art. 779 KPC, aż do chwili działu spadku konieczny jest do egzekucji ze spadku tytuł egzekucyjny przeciwko wszystkim spadkobiercom. Ponieważ wierzyciel osobisty jednego spadkobiercy nie może uzyskać tytułu egzekucyjnego przeciwko pozostałym spadkobiercom, więc do chwili działu spadku nie może zostać zaspokojony z majątku odziedziczonego. Z tym, że ochrona wierzycieli spadkowych nie jest głównym celem powołanych przepisów. Zostały one wprowadzone w celu ochrony współspadkobierców, a tylko pośrednio mogą chronić interesy wierzycieli spadkowych. Zaś po działu spadku wierzyciele osobiści spadkobiercy mogą żądać zaspokojenia swoich roszczeń z całego majątku dziedzica, tj. odziedziczonego spadku i osobistego majątku spadkobiercy. Natomiast jeżeli spadek dziedziczy jeden spadkobierca wierzyciele spadkowi nie mają w polskim prawie spadkowym żadnej ochrony już od chwili przyjęcia spadku przez spadkobiercę. Mogą oni jedynie dochodzić swoich roszczeń w drodze postępowania sądowego kierowanego wobec spadkobiercy (współspadkobiercom), z tym że pozwany spadkobierca może żądać zawieszenia postępowania do czasu złożenia oświadczenia o przyjęciu spadku (art. 176 KPC) i taki wniosek musi zostać uwzględniony. Jedynie w sytuacji kiedy spadkodawca zmarł w toku postępowania egzekucyjnego, a spadkobiercy są nieznanymi, wierzyciele spadkowi mogą zostać zaspokojeni z pozostawionej masy spadkowej, po ustanowieniu na wniosek wierzycieli kuratora dla nieznanymi spadkobierców (art. 836 KPC). Natomiast jeżeli spadkobiercy są znani, wówczas wierzyciele spadkowi muszą uzyskać na tytule egzekucyjnym klauzulę wykonalności przeciwko spadkobiercy (współspadkobiercom), z tym że może on żądać zawieszenia postępowania do czasu złożenia oświadczenia o przyjęciu spadku (art. 779 § 2 KPC oraz art. 788 KPC)³¹.

Również obowiązujące prawo, tak materialne jak i procesowe nie przewiduje żadnej ochrony dla osobistych wierzycieli spadkobiercy, w sytuacji kiedy to spadek jest nadmiernie obciążony długami. Jedynie zgodnie z art. 1024 § 2 KC każdy z wierzycieli, którego

---

³¹ PIĄTOWSKI, J.S. *System*, s. 396; SKOWROŃSKA – BOCIAN, E. *Komentarz*, s. 216.

wierzytelność istniała w chwili odrzucenia spadku, może żądać, ażeby odrzucenie spadku zostało uznane za bezskuteczne w stosunku do niego. Albowiem wierzyciele osobiści spadkobiercy uzyskali ochronę, na podstawie przepisów o ochronie wierzycieli przed niewypłacalnością dłużników, w sytuacji kiedy to majątek osobisty dziedzica jest nadmiernie przeciążony długami, a spadek wykazuje wartość dodatnią, przy czym spadkobierca odrzucił spadek³².

Natomiast zgodnie z art. 1033 KC odpowiedzialność spadkobiercy z tytułu zapisów i poleceń ogranicza się zawsze do czynnego stanu spadku. Co nie oznacza oczywiście, że spadkobierca zawsze odpowiada za te długi aż do wartości stanu czynnego majątku odziedziczonego. Taka ograniczona odpowiedzialność występowała jednak bez względu, czy spadkobierca przyjął spadek wprost, czy też z dobrodziejstwem inwentarza. Jeżeli wartość zapisów i poleceń przekracza wartość stanu czynnego spadku, ulegają one odpowiedniemu obniżeniu. Natomiast jeśliby spadkobierca był jednocześnie uprawniony do zachowku, jego odpowiedzialność z tytułu zapisów i poleceń ograniczona zostaje do nadwyżki ponad wartość udziału spadkowego stanowiącego podstawę do obliczenia należnego mu zachowku (art. 998 KC). Podobnie w sytuacji gdy zapisobierca uprawniony do zachowku zostaje obciążony dalszym zapisem lub poleceniem albo zapis lub polecenie zostało dokonane pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu, jego odpowiedzialność zostaje ograniczona do nadwyżki ponad wartość udziału spadkowego stanowiącego podstawę do obliczenia zachowku. We współczesnej doktrynie cywilistycznej, a także w orzecznictwie, kontrowersyjny jest jednak sposób ustalania wysokości udziału spadkowego, będącego podstawą do obliczenia zachowku oraz w oparciu o wysokość którego zostaną zaspokojone zapisy i polecenia³³.

Tak uregulowane normy prawne odnoszące się do kwestii ograniczenia odpowiedzialności za zapisy nawiązują w pewien sposób do koncepcji rezerwy³⁴, tj. zachowania pewnej minimalnej części spadku w rękach dziedziców beztestamentowych jako zachowku. Celem tej instytucji jest bowiem chęć zapewnienia najbliższemu krewnemu zmarłego określonych korzyści z majątku spadkowego. Dlatego też, wydaje się, że w razie kolizji interesów powołanego do dziedziczenia uprawnionego do zachowku z interesami zapisobierców, pierwszeństwo należy przyznać interesom uprawnionych do zachowku.

---

³² PIĄTOWSKI, J.S. *System*, s. 397.

³³ Szerzej na temat wątpliwości związanych z obliczaniem udziału spadkowego stanowiącego podstawę do obliczenia zachowku patrz GWIAZDOMORSKI, T. *Prawo spadkowe*, Warszawa 1985, s. 264 i n; PIĄTOWSKI, J.S. *System*, s. 228; SKOWROŃSKA – BOCIAN, E. *Komentarz*, s. 171 i n; TABĘCKI, C. *Zachówek według kodeksu cywilnego*, Nowe Prawo 1965, nr 10, s. 1126.

³⁴ Tak też uważają DAJCZAK, W. - GIARO, T. - LONGCHAMPS DE BÉRIER, F. *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018, s. 343.

PODSUMOWANIE

Konkludując należy stwierdzić, że nie udało się dokonać kompleksowej unifikacji i kodyfikacji prawa spadkowego w okresie drugiej Rzeczypospolitej. Do wybuchu II wojny światowej nie przedstawiono jednak jednolitego projektu prawa spadkowego, a prace specjalnej podkomisji nie wyszły poza dyskusję nad podstawowymi założeniami spadkobrania, ponieważ jego opracowanie i uchwalenie zależało od skodyfikowania prawa małżeńskiego osobowego i majątkowego oraz prawa rodzinnego i opiekuńczego. Spory ideologiczne dotyczące osobowego prawa małżeńskiego przyniosły wiele problemów sekcji Komisji Kodyfikacyjnej zajmującej się prawem rodzinnym uniemożliwiając zakończenie prac nad unifikacją i kodyfikacją tej części prawa cywilnego, co przełożyło się na postępowanie w zakresie unifikacji prawa spadkowego. Unifikację prawa spadkowego wznowiono dopiero po II wojnie światowej, a ostatecznie zakończyła się w roku 1946 wydaniem dekretów o prawie spadkowym oraz postępowaniu spadkowym. Zaś w roku 1964 prawo spadkowe zostało skodyfikowane w księdze czwartej kodeksu cywilnego.

Do czasu unifikacji prawa spadkowego w 1946 roku obowiązywały regulacje zawarte w ABGB, Kodeksie Napoleona oraz BGB, także w zakresie zasad odpowiedzialności za długi spadkowe. Wprowadzenie do polskiego prawa spadkowego, w tym także w odniesieniu do zasad odpowiedzialności spadkobierców za zobowiązania spadkowe, rozwiązań przyjętych w wielkich kodyfikacji cywilnych XIX wieku, pozwala na umieszczenie rozwiązań przyjętych w księdze czwartej kodeksu cywilnego w tradycji romanistycznej europejskiego prawa prywatnego.

BIBLIOGRAFIA

1. DAJCZAK W. - GIARO T. - LONGCHAMPS DE BÉRIER F. *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa, 2018.
2. GÓRNICKI, L. *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939*, Wrocław, 2000.
3. GRODZISKI, S. *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej*, Czasopismo Prawno Historyczne, 1981, t. 33.
4. GRODZISKI, S. *Wpływy Code Civil oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część I)*, Czasopismo Prawno Historyczne, 2005, t. 57.2.
5. GWIAZDOMORSKI, J. *Zarys prawa spadkowego*, Warszawa, 1961.
6. GWIAZDOMORSKI, T. *Prawo spadkowe*, Warszawa, 1985.

7. *Kodeks Cywilny austriacki z roku 1811 obowiązujący w Małopolsce i na Śląsku Cieszyńskim w tłumaczeniu WRÓBLEWSKIEGO, S. wraz z ustawami uzupełniającymi*, oprac. RADZISZEWSKI, A. Lwów, 1938.
8. *Kodeks Cywilny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa – Poznań, 1928.
9. *Kodeks Napoleona, Kodeks cywilny Królestwa Polskiego, Kodeks zobowiązań i inne przepisy obowiązujące w województwach centralnych*, oprac. MAĆZYŃSKI, A. Warszawa, 2008.
10. KONIC, H. *Otwarcie i objęcie spadku. Wykład porównawczy na tle prawodawstw obowiązujących w Polsce w zestawieniu z kodeksem szwajcarskim*, Warszawa, 1923.
11. KOSIŃSKI, S. *Uzupełnienia prawa cywilnego Fryderyka Zolla tomów I, II, IV opracowanego przy współudziale GWIAZDOMORSKIEGO, J. – OBERLANDERA, L. – SOŁTYSIKA, T.*, Kraków, 1937.
12. KOWALSKI, P. *Z badań nad prawem spadkowym w projekcie kodeksu cywilnego z 1948 r.*, *Miscellanea Historico – Iuridica*, 2013, t. XII
13. LEWASZKIEWICZ – PETRYKOWSKA, B. *Współczesne prawo cywilne a Code Civil Napoleona jako dziedzictwo wielowiekowej kultury prawnej*, *Czasopismo Prawno Historyczne*, 2005, t. 57.
14. LISOWSKI, W. *Kodeks Cywilny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań, 1933.
15. MALEC, D. *Wpływy Code Civil oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część II)*, *Czasopismo Prawno Historyczne*, 2005, t. 57.2.
16. MOSZYŃSKA, A. *Prawo spadkowe w nieznanym projekcie kodeksu cywilnego*, *Z dziejów Prawa*, 2017, t. 10 (18).
17. *Niemiecki Kodeks Cywilny obowiązujący od 1. stycznia 1900 na język polski przetłumaczył* ZIELIŃSKI, W., Bytom 1900.
18. PIĄTOWSKI, J. S. *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa, 1973.
19. PIĄTOWSKI, J.S. *System prawa cywilnego*, t. 4, *Prawo spadkowe*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1986.
20. PŁAZA, S. *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, t. 1, Kraków, 1997.
21. *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, Warszawa 1916 *Powszechny Austriacki Kodeks Cywilny z uzupełniającymi ustawami i rozporządzeniami*, WRÓBLEWSKIEGO, S. Kraków, 1914.

22. *Prawo cywilne obowiązujące w województwach centralnych*, opracował ŁĄCZYŃSKI, Z. Warszawa, 1937.
23. PRZYBYŁOWSKI, K. *Polskie międzywojenne prace kodyfikacyjne w dziedzinie prawa spadkowego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa – Wrocław, 1967.
24. PRZYBYŁOWSKI, K. *Ukształtowanie zasad dotyczących odpowiedzialności za długi spadkowe w polskim prawie cywilnym*, *Studia Cywilistyczne*, 1969, t. 13-14.
25. SKOWROŃSKA – BOCIAN, E. *Odpowiedzialność spadkobierców za długi spadkowe*, Warszawa, 1981.
26. SKOWROŃSKA – BOCIAN, E. *Komentarz do kodeksu cywilnego, Księga czwarta, Spadki*, Warszawa, 2003.
27. SKOWROŃSKA – BOCIAN, E. *Prawo spadkowe*, Warszawa, 2010, s. 133 i n.
28. SKOWROŃSKA, E. *Odpowiedzialność spadkobierców za zachówek w polskim prawie spadkowym*, *Nowe Prawo*, 1981, t. 1.
29. SÓJKA-ZIELIŃSKA, K. *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, Warszawa, 2008, WOŁODKIEWICZ, W. *Uwagi o roli prawa rzymskiego w pracach nad Code Civil des Francis*, *Czasopismo Prawno Historyczne*, 2005, t. 57.2.
30. SÓJKA-ZIELIŃSKA, K. *Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność*, Warszawa, 2009.
31. STOBIENIA, J. *Spadek jako przedmiot realizacji odpowiedzialności za dług spadkowy*, *Nowe Prawo*, 1982, t. 3-4.
32. SZER, S. *Projekt Kodeksu Cywilnego. Księga czwarta. Prawo spadkowe. Tezy wstępne* (AAN 285, 2384, k. 147—157).
33. SZPUNAR, A. *Zachówek w polskim prawie spadkowym*, *Państwo i Prawo*, 1948, t. 8.
34. TABĘCKI, C. *Zachówek według kodeksu cywilnego*, *Nowe Prawo*, 1965, nr 10.
35. WRÓBLEWSKI, S. *Komentarz do § § 531 – 824 Austriackiego Kodeksu Cywilnego (prawo spadkowe)*, Kraków, 1904.
36. ZOLL, F. *Prawo cywilne dzielnic polskich (w zarysie). Cz. 3, Prawo cywilne b. dzielnic pruskiej*, Warszawa, 1924.
37. ZOLL, F. *Prawo cywilne dzielnic polskich (w zarysie). Cz. 3, Prawo cywilne ziem wschodnich*, Warszawa, 1922.
38. ZOLL, F. *Prawo cywilne opracowane głównie na podstawie przepisów obowiązujących w Małopolsce. t. 4, Prawo rodzinne i spadkowe*, Poznań, 1933.
39. ZOLL, F. *Prawo cywilne: opracowane głównie na podstawie przepisów obowiązujących w Małopolsce, t. 4, Prawo rodzinne i spadkowe*, Poznań, 1931, s. 10 i n wraz z aktualizacją

CONTACT

dr. hab. Renata Świrgoń – Skok

ORCID ID: 0000-0003-2635-6462

e-mail: rswirgon@ur.edu.pl

Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Nauk Prawnych [University of Rzeszow, Institute of Legal Studies]; 35-068 Rzeszów, ul. Grunwaldzka 13, Poland

Historické aspekty užívacích inštitútov na Slovensku v období po roku 1948*

Historical aspects of use institutes in Slovakia in the period after 1948

Milan SUDZINA.**

Abstrakt

V článku je analyzovaná problematika osobitného druhu užívacích inštitútov k pozemkom, ktorý súvisel s tým, že cieľom socialistického štátneho zriadenia bolo postupné dosiahnutie zospoločenšenia užívania pozemkov v záujme potlačania súkromného pozemkového vlastníctva. Autor sa v článku venuje užívacím pozemkovým inštitútom, ktoré sa vzťahovali na pozemky v súkromnom vlastníctve, a inštitútom, ktoré sa vzťahovali na užívanie pozemkov vo vlastníctve štátu. K zrušeniu týchto užívacích inštitútov došlo v dôsledku zmien vnútropolitických pomerov v štáte, čo sa de iure prejavilo v zmene ústavy po roku 1989 a v novelizácii Občianskeho zákonníka, ktorá súvisela so zavedením princípu rovnosti všetkých vlastníkov.

Kľúčové slová:

pozemkové právo, nehnuteľnosť, užívanie, nájomná zmluva

Abstract

The article analyzes a special type of land use institutes, which was related to the fact that the goal of the socialist state was the gradual achievement of socialization of land use in order to suppress private land ownership. In the article, the author deals with land use institutes that applied to privately owned land and institutes that applied to the use of state-owned land. The abolition of these use institutes occurred as a result of changes in the internal political conditions in the state, which de iure was reflected in the change of the constitution after 1989 and in the amendment of the Civil Code, which was related to the introduction of the principle of equality of all owners.

---

* Tento článok vznikol v rámci projektu podporeného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419.

** Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Katedra občianskeho práva.

Key words:

land law, real estate, use, rental contract

ÚVOD

V období rokov 1948 až 1990 sa vytvoril osobitný druh užívacích inštitútov k pozemkom, ktorý súvisel s tým, že cieľom socialistického štátneho zriadenia bolo postupné dosiahnutie zospoločenšenia užívania pozemkov v záujme potláčania súkromného pozemkového vlastníctva fyzických osôb. V dôsledku pozemkových reforiem, konfiškácií, vyvlastňovania a znárodňovania¹ sa rozširovalo štátne vlastníctvo pozemkov a preto boli do právneho poriadku zakotvené inštitúty, ktoré slúžili na realizáciu vlastníctva štátu prostredníctvom užívania pozemkov zákonom stanovenými subjektami na úkor fyzických osôb. V období socializmu častokrát nedochádzalo k prevodu vlastníckeho práva k pozemkom v evidencii nehnuteľností z dôvodu, že pôda bola v trvalom a bezplatnom užívaní socialistických organizácií,² v dôsledku čoho sa vlastnícke právo fyzických osôb potieralo a strácalo na význame, pretože vlastníčkovi zostalo iba tzv. holé vlastníctvo (*nuda proprietas*) zbavené jednotlivých čiastkových oprávnení.³

Užívacie pozemkové inštitúty z tohto obdobia bolo možné rozdeliť na tie, ktoré sa vzťahovali na pozemky v súkromnom vlastníctve, a na tie, ktoré sa vzťahovali na užívanie pozemkov vo vlastníctve štátu. Obidve skupiny užívacích inštitútov mali postupne potláčať súkromné vlastníctvo a sťažovať jeho výkon. K užívacím inštitútom, ktoré sa vzťahovali na pozemky v súkromnom vlastníctve, patrilo právo užívania pôdy a iného majetku na zabezpečenie poľnohospodárskej výroby, právo užívania pôdy na zabezpečenie lesnej výroby, právo družstevného užívania pôdy, právo bezplatného užívania rybníkov, právo náhradného užívania a nájom poľnohospodárskych pozemkov. K užívacím inštitútom, ktoré sa vzťahovali na pozemky vo vlastníctve štátu sa zarad'ovala dočasná správa národného majetku, právo hospodárenia s národným majetkom, právo trvalého užívania nehnuteľného národného majetku a právo osobného užívania pozemkov. Iba niektoré z uvedených inštitútov sa vzťahovali výlučne na užívanie pozemkov, a to právo osobného užívania pozemkov, právo náhradného užívania, užívanie lesných pozemkov k zabezpečeniu lesnej výroby, nájom

---

¹ Bližšie k problematike vyvlastňovania a znárodnenia pozri: TOMAŠ, L. *Vybrané aspekty začatia konania o vyvlastnení*. In: *Studia Iuridica Cassoviensia*. Roč. 7, č. 2 (2019), s. 71-83; TOMAŠ, L. *Skúmanie atribútov vyvlastnenia v územnom konaní a vo vyvlastňovacích konaní*. In: *Justičná revue: časopis pre právnu teóriu a prax*, Roč. 71, č. 11 (2019), s. 1188-1204.

² ŠTEFANOVIČ, M. *Pozemkové právo*. Bratislava: Manz, 1997, s. 31.

³ FICO, M. *Vývoj inštitútov vecných práv*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, s. 11 a nasl.

poľnohospodárskeho pozemku a družstevné užívanie. Predmetom ostatných užívacích inštitútov mohli byť nielen pozemky, ale aj iné nehnuteľnosti alebo hnutel'né veci.

1 DRUŽSTEVNÉ UŽÍVANIE

Právo družstevného užívania pozemkov bolo upravené v zákone č. 69/1949 Zb. o jednotných roľníckych družstvách, neskôr v zákone č. 49/1959 Zb. o jednotných roľníckych družstvách, ktorý bol nahradený zákonom č. 122/1975 Zb. o poľnohospodárskom družstevníctve. Štát usmerňoval hospodársky rozvoj družstiev prostredníctvom národohospodárskych plánov. Hospodárske plány družstiev vychádzali zo štátnych plánov rozvoja národného hospodárstva. Družstvo bolo definované ako dobrovoľné združenie pracujúcich roľníkov a ostatných pracujúcich pre spoločnú socialistickú poľnohospodársku veľkovýrobu. Vnútorne pomery družstva sa riadili stanovami družstva, ktoré museli byť vypracované v súlade so vzorovými stanovami jednotných roľníckych družstiev. Na platnosť právnych úkonov týkajúcich sa prevodov majetku z družstevného vlastníctva mimo obvyklého hospodárenia bol potrebný súhlas okresnej poľnohospodárskej správy.

Členovia družstva boli povinní združiť do spoločného družstevného hospodárenia všetky pozemky (vrátane lesných pozemkov a vodných plôch). Uvedená povinnosť sa vzťahovala nielen na pozemky, ktoré člen družstva vlastnil, ale aj na pozemky, na ktorých iba hospodáril v čase vstupu do družstva, hoci neboli jeho vlastníctvom (napr. pozemky, ktoré vlastnil výlučne druhý manžel alebo príbuzný), ako aj pozemky, ktoré získal neskôr za trvania členstva v družstve. Medzi základné povinnosti člena družstva patrilo aj odovzdanie ostatných výrobných prostriedkov do vlastníctva družstva. Živý a mŕtvy inventár, osivo, sadivo a krmivo, hospodárske budovy a iné stavby, prípadne remeselnícke potreby odovzdané členom do spoločného družstevného hospodárenia, prechádzali prevzatím do vlastníctva družstva. Dvadsať percent ceny živého a mŕtveho inventára, prípadne remeselníckych potrieb, ako aj cena osiva, sadiva a krmiva, hospodárskych budov a iných stavieb, ktoré boli prevzaté družstvom, bolo povinným nenávratným vkladom člena do družstva. Družstvu patrilo právo družstevného užívania k pozemkom združeným do spoločného družstevného hospodárenia, prípadne k pozemkom daným za ne do náhradného užívania z dôvodu uskutočnenia hospodársko-technickej úpravy pozemkov (scelenie pozemkov). Išlo o tzv. združené pozemky.⁴

Právo družstevného užívania bolo bezodplatné a časovo neobmedzené a oprávňovalo družstvo k tomu, aby užívalo združené pozemky na plnenie úloh, ktoré boli predmetom jeho

---

⁴ PEKÁREK, M. - PRŮCHOVÁ, I. *Pozemkové právo*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. s. 143.

činnosti. Hlavným predmetom činnosti družstva bola poľnohospodárska veľkovýroba.⁵ Družstvo mohlo okrem toho vykonávať aj hospodárenie v lesoch a predmetom jeho činnosti mohol byť aj chov rýb v rybníkoch. Popri hlavnej činnosti mohlo družstvo v záujme celoročného zamestnania svojich členov, efektívneho využitia výrobných prostriedkov alebo vlastných a miestnych materiálových zdrojov, ako aj na zabezpečenie spoločensky prospešnej výroby a služieb vykonávať na základe povolenia okresného národného výboru tzv. pridruženú výrobu (napr. stavebné práce).

Právo družstevného užívania oprávňovalo družstvo užívať pozemok v rovnakom rozsahu, v akom by náležalo vlastníkovi.⁶ Vlastník bol zbavený možnosti výkonu vlastníckeho práva. Družstvo nemohlo pozemok zaťažiť ani scudziť. Družstvu patrilo všetko, čo na pozemku vzišlo. Všetky porasty na združených pozemkoch boli vo vlastníctve družstva. Okrem užívania pozemkov mohlo družstvo zriaďovať na družstevných pozemkoch stavby potrebné pre činnosť družstva a aj obytné domy v rámci podnikovej bytovej výstavby, v dôsledku čoho dochádzalo k výstavbe hospodárskych budov, ale aj bytových domov na cudzích pozemkoch. Združené pozemky, ktoré nebolo možné hospodárne a účelne využiť na socialistickú poľnohospodársku veľkovýrobu, mohlo družstvo so súhlasom okresného národného výboru prenechať na dočasné užívanie, ak išlo o pozemky v zastavanej časti obce (intraviláne), ktorá nepresahovala výmeru 0,10 ha, členom družstva, ktorí nemali vlastné záhrady, na poľnohospodárske využitie.

Právo družstevného užívania zanikalo prevodom alebo prechodom združeného pozemku do socialistického spoločenského vlastníctva. Inou zmenou vlastníctva (napr. ak bol pozemok, na ktorý sa vzťahovalo právo družstevného užívania, predmetom dedenia) nebolo právo družstevného užívania dotknuté. To znamená, že ak sa zmenil vlastník pozemku, k tomuto pozemku malo družstvo naďalej právo družstevného užívania. K zmluve o prevode pozemku, ku ktorému malo družstvo právo družstevného užívania, bol potrebný súhlas družstva, ktorý sa nevyžadoval iba vtedy, ak bol pozemok predmetom darovania v prospech štátu. Rastúce zospoločenšenie poľnohospodárskej výroby a obmedzenia súvisiace s prevodom pozemkov na tretie osoby postupne viedli k výraznému rozširovaniu družstevného socialistického vlastníctva na úkor súkromného vlastníctva pozemkov. Dňom nadobudnutia účinnosti zákona č. 229/1991 Zb. o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku (ďalej len „zákon o pôde“), teda 24. júna 1991 zaniklo právo družstevného užívania k združeným pozemkom vlastníkov, ktorí neboli k tomuto dátumu členmi poľnohospodárskeho družstva. Medzi doterajším užívateľom pozemku, teda medzi družstvom a vlastníkom pozemku vznikol

---

⁵ KOLESÁR, J. a kol. *Československé pozemkové právo*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 140.

⁶ KUKLÍK, J. a kol. *Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2008, s. 81.

k tomuto dátumu ex lege nájomný vzťah, ktorý bolo možné vypovedať k 1. októbru bežného roka.⁷ Transformáciu družstiev po zmenách, ku ktorých došlo v roku 1990, teda prispôbenie vnútorných právnych pomerov družstva Obchodnému zákonníku a usporiadanie majetkových vzťahov oprávnených osôb po transformácii družstva upravil zákon č. 42/1992 Zb. o úprave majetkových vzťahov a vyporiadaní majetkových nárokov v družstvách (tzv. transformačný zákon).⁸

2 PRÁVO UŽÍVANIA PÔDY A INÉHO POĽNOHOSPODÁRSKEHO MAJETKU K ZABEZPEČENIU VÝROBY

Uvedený inštitút bol upravený v zákone č. 123/1975 Zb. o užívaní pôdy a iného poľnohospodárskeho majetku k zabezpečeniu výroby. Vyvinul sa z inštitútu prikázania do užívania podľa zákona č. 55/1947 Zb. o pomoci roľníkom pri uskutočňovaní poľnohospodárskeho výrobného plánu, podľa ktorého v záujme zabezpečenia výživy národa mala byť všetka poľnohospodárska pôda v štáte obhospodarovaná podľa poľnohospodárskeho výrobného plánu. Ak vlastník pôdy nezabezpečil obhospodarovanie poľnohospodárskej pôdy úplne alebo sčasti aj napriek tomu, že to bolo v jeho možnostiach, miestny národný výbor mohol prikázať neobrobenú poľnohospodársku pôdu na dobu 3 rokov iným poľnohospodárskym subjektom v obci do povinného nájmu.

Podľa vládneho nariadenia č. 50/1955 Zb. o niektorých opatreniach k zabezpečeniu poľnohospodárskej výroby malí alebo strední roľníci, ktorí nemohli zo závažných osobných dôvodov (nemoc, staroba a pod.) alebo pre nedostatok pracovných síl vo svojej rodine alebo prevádzkového zariadenia na svojej poľnohospodárskej pôde riadne hospodáriť, a ak nezabezpečili hospodárenie na tejto pôde ani inak (napr. prenechaním pôdy do užívania inej osobe), boli povinní oznámiť to prostredníctvom výkonného orgánu miestneho národného výboru pôdohospodárskemu odboru rady okresného národného výboru ihneď, len čo tieto dôvody nastali. V tomto prípade pôdohospodársky odbor rady okresného národného výboru v súčinnosti s výkonným orgánom miestneho národného výboru presviedčal tohto roľníka, aby uzavrel s poľnohospodárskym závodom socialistického sektora zmluvu o odovzdaní časti svojej pôdy, a prípadne tiež prevádzkového zariadenia, alebo i celého hospodárstva do užívania na zabezpečenie výroby poľnohospodárskemu závodu. Zmluva sa uzatvárala najmenej na 6

---

⁷ GAISBACHER, J. *Základy pozemkového práva. Komentár a vykonávacie predpisy*. Šamorín: HEURÉKA, 1998, s. 71.

⁸ KUKUČKA, J. *Právne aspekty usporiadania pozemkového vlastníctva. Školiaci materiál*. Bratislava: Ministerstvo pôdohospodárstva, 1998, s. 40.

rokov. Cieľom bolo zabezpečiť, aby sa využila všetka pôda v štáte spôsobilá na poľnohospodárske obrábanie a aby sa na tejto pôde riadne hospodárilo.

Zákon č. 123/1975 Zb. o užívaní pôdy a iného poľnohospodárskeho majetku k zabezpečeniu výroby uvádzal, že jeho cieľom bolo zabezpečiť odstránenie všetkých prekážok, ktoré bránili vo výkone práva užívať poľnohospodársku pôdu a iný poľnohospodársky majetok. Právo užívania bolo bezodplatné a mohlo vzniknúť na základe administratívneho rozhodnutia proti vôli vlastníka. Oprávňovalo poľnohospodársku organizáciu, aby hospodárila s pôdou a iným poľnohospodárskym majetkom v rovnakom rozsahu, akoby bola vlastníkom. Vlastník pozemku bol zbavený výkonu všetkých čiastkových oprávnení. Poľnohospodárskej organizácii bolo umožnené zriaďovať na týchto pozemkoch stavby potrebné pre jej činnosť. Nie vlastní pozemku, ale poľnohospodárka organizácia mohla prenechať pozemky do dočasného užívania svojim členom, pracovníkom, družstevným organizáciám alebo iným občanom na poľnohospodárskej využitie. Všetky porasty, ktoré na pozemku vzišli v dobe dočasného užívania, sa stali majetkom dočasného užívateľa.⁹ Právo užívania sa zapisovalo do evidencie nehnuteľností. Predmetom tohto inštitútu mohli byť pozemky poľnohospodárske aj nepoľnohospodárske okrem lesných pozemkov, na ktorých užívanie sa vzťahoval osobitný inštitút užívania pôdy k zabezpečeniu lesnej výroby a ostatných funkcií lesa.

Inštitút užívania pôdy a iného poľnohospodárskeho majetku k zabezpečeniu poľnohospodárskej výroby zachovával súkromné vlastníctvo pôdy konkrétnej fyzickej osoby a umožňoval užívanie pôdy najmä socialistickou organizáciou v oblasti poľnohospodárskej výroby. Avšak vlastník pozemku stratil právo užívať svoj pozemok a nemohol rozhodovať o jeho prenechaní do užívania iným osobám. Ak chcel vlastník svoj pozemok previesť na inú osobu, potreboval na jeho prevod súhlas užívateľskej organizácie a príslušného národného výboru. Išlo o inštitút trvalý (bez časového obmedzenia) a bezodplatný, ktorý mohol zaniknúť iba prevodom alebo prechodom daného pozemku do socialistického vlastníctva. Zákon o pôde transformoval k 24. júnu 1991 ex lege inštitút užívania pôdy a iného poľnohospodárskeho majetku k zabezpečeniu poľnohospodárskej výroby na nájomný vzťah medzi doterajším užívateľom a vlastníkom pozemku.¹⁰

---

⁹ KOLESÁR, J. a kol. *Československé pozemkové právo*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 173.

¹⁰ JAKUBÁČ, R. - POLÁK, A. *Zákon o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku a kataster nehnuteľností*. In: *Justičná revue*. Roč. 67, č. 1 (2015), s. 90-101.

3 PRÁVO UŽÍVANIA LESNÝCH POZEMKOV NA ZABEZPEČENIE LESNEJ VÝROBY A OSTATNÝCH FUNKCIÍ LESA

Tento inštitút bol upravený v zákone č. 61/1977 Zb. o lesoch (ďalej len „zákon o lesoch“) a mal za cieľ oslabiť vlastnícke právo fyzických osôb, predmetom ktorého boli lesné pozemky. Zavedením tohto inštitútu sa sledovalo potlačenie vlastníckeho práva fyzických osôb. Vlastnícke právo fyzickej osoby zostalo zachované. Právo užívania bolo bezodplatné, časovo neobmedzené a mohlo vzniknúť na základe administratívneho rozhodnutia proti vôli vlastníka. Právo užívania lesných pozemkov sa zapisovalo do evidencie nehnuteľností.¹¹ Tento inštitút oprávňoval socialistickú organizáciu na to, aby na lesných pozemkoch hospodárila v rovnakom rozsahu, ako keby bola vlastníkom. Vlastníkovi zostalo len formálne vlastníctvo bez možnosti užívania pozemku. Socialistická organizácia mala právo zriaďovať na lesných pozemkoch stavby potrebné na zabezpečenie lesnej výroby a ostatných funkcií lesov.

Ak vlastník lesných pozemkov, ktoré neužívala socialistická organizácia, nemohol zabezpečiť plnenie povinností podľa zákona o lesoch, bol povinný oznámiť to bezodkladne orgánu štátnej správy lesného hospodárstva. Orgán štátnej správy lesného hospodárstva mal na vlastníka pôsobiť tak, aby vlastník lesných pozemkov, ktorý neplnil alebo nemohol plniť svoje povinnosti podľa zákona o lesoch, previedol lesné pozemky do vlastníctva štátu. Ak vlastník nesúhlasil s prevodom svojich pozemkov na štát, tak orgán štátnej správy lesného hospodárstva pôsobil na vlastníka lesného pozemku v tom smere, aby uzavrel so štátnou organizáciou lesného hospodárstva písomnú dohodu o vzniku práva užívania lesných pozemkov. Ak nedošlo k prevodu lesných pozemkov do vlastníctva štátu ani k dohode o vzniku práva užívania lesných pozemkov, orgán štátnej správy lesného hospodárstva mal rozhodnúť o zriadení práva užívania lesných pozemkov v prospech socialistickej organizácie. Uvedené právo užívania lesných pozemkov vzniklo na základe administratívneho rozhodnutia proti vôli vlastníka pozemku.

Všetky lesné porasty na lesných pozemkoch užívaných štátnou organizáciou boli vo vlastníctve štátu, a to dokonca bez ohľadu na čas založenia lesných porastov. Socialistická organizácia mohla previesť právo užívania lesných pozemkov na štátnu organizáciu lesného hospodárstva písomnou hospodárskou zmluvou, na ktorú bol potrebný súhlas orgánu štátnej správy lesného hospodárstva. Právo užívania lesných pozemkov sa prevádzalo bezodplatne. Bezodplatne sa prevádzala aj správa (vlastníctvo) lesných porastov. Právo užívania lesných pozemkov zanikalo ich prevodom do socialistického spoločenského vlastníctva. Na zmluvu o prevode vlastníctva lesných pozemkov, ku ktorým patrilo socialistickej organizácii právo

---

¹¹ RAPANT, R. *K niektorým otázkam úpravy princípu verejnosti od pozemkových kníh po kataster nehnuteľností Slovenskej republiky*. In: Právny obzor. Roč. 83, č. 5 (2000), s. 384-394.

užívania lesných pozemkov, sa vyžadoval aj jej súhlas. To neplatilo, ak išlo o bezplatný prevod lesných pozemkov do vlastníctva štátu od občanov a iných než socialistických organizácií. Zákon o pôde transformoval k 24. júnu 1991 ex lege inštitút užívania pôdy k zabezpečeniu lesnej výroby a ostatných funkcií lesa na nájom.

4 PRÁVO UŽÍVANIA ZÁHUMIENKU

V zákone č. 49/1959 Zb. o jednotných roľníckych družstvách a v zákone č. 122/1975 Zb. o poľnohospodárskom družstevníctve bolo upravené aj tzv. záhumienkové užívanie pôdy. Družstvo poskytovalo pôdu svojim členom pre potrebu nimi chovaných hospodárskych zvierat.¹² Družstvo mohlo poskytnúť pôdu prípadne aj pre osobnú potrebu členov (na pestovanie poľnohospodárskych produktov pre svoju potrebu). Takto poskytnutá pôda sa nazývala záhumienok. Išlo o menší pozemok pridelený členovi roľníckeho družstva na osobné užívanie (obrábanie). Spravidla išlo o pol hektára poľnohospodárskej pôdy pre pomocné osobné hospodárenie. Vyskytovali sa aj prípady tzv. sypaných záhumienkov, ktoré obrábalo družstvo a členovi družstva odovzdalo družstvo priamo časť úrody.¹³ Družstvo pridelovalo záhumienky tým členom, ktorí o to požiadali. Záhumienky sa pridelovali jednotlivým členom družstva alebo rodinám členov.

Záhumienok sa zo strany družstva spočiatku vyčleňoval z tzv. združených pozemkov, teda z pozemkov, na ktoré sa vzťahoval inštitút družstevného užívania. Neskôr sa záhumienky vyčleňovali zo všetkej pôdy, ktorú družstvo užívalo bez zreteľa na vlastnícky režim pozemkov.¹⁴ V praxi niektoré družstvá namiesto inštitútu záhumienkového užívania pozemkov využívali inštitút dočasného užívania pozemkov. Podľa zákona č. 112/1966 Zb. o poľnohospodárskej dani z pozemkov, ktoré slúžili ako záhumienky (individuálne alebo spoločné), platilo daň jednotné roľnícke družstvo a zaplatenú daň mohlo požadovať od členov družstva.

5 PRÁVO NÁHRADNÉHO UŽÍVANIA PRIDELENÝCH POZEMKOV

Tento užívací inštitút súvisel so sceľovaním pozemkov za účelom zefektívnenia poľnohospodárskej výroby a bol upravený v nariadení vlády č. 47/1955 Zb. o opatreniach v odbore hospodársko-technických úprav pozemkov. Hospodársko-technickými úpravami pozemkov (HTÚP) sa rozumeli pozemkové úpravy, podstatou ktorých bolo sceľovanie

---

¹² KOLESÁR, J. a kol. *Československé pozemkové právo*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 163.

¹³ ŠTEFANOVIČ, M. *Pozemkové právo*. Bratislava: Manz, 1997, s. 30.

¹⁴ PEKÁREK, M. - PRŮCHOVÁ, I. *Pozemkové právo*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 144.

nesúvislých a rozptýlených poľnohospodárskych pozemkov a s tým súvisiace vykonávanie terénnych, vodohospodárskych a iných opatrení slúžiacich na zvýšenie úrodnosti pôdy a zlepšenie hospodárenia na nej. Cieľom pozemkových úprav bolo vytvorenie podmienok pre zavedenie socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby, keďže hospodárenie na veľkých scelených plochách bolo efektívnejšie ako obrábanie nesúvislých a rozptýlených poľnohospodárskych pozemkov s malými výmerami. Na základe vykonanej hospodársko-technickej úpravy pozemkov podľa rozhodnutia okresného národného výboru sa jednotlivým hospodáriacemu roľníkovi v rámci daného katastrálneho územia poskytol pozemok na okraji územia namiesto pozemkov, ktoré sa zahrnuli do scelenej plochy určenej na výkon poľnohospodárskej činnosti socialistickej organizácie.¹⁵ Osobe, ktorá vlastnila pozemok, ktorý sa stal na základe rozhodnutia o schválení projektu pozemkových úprav súčasťou sceleného pozemku určeného na socialistickú poľnohospodársku veľkovýrobu, sa poskytol do náhradného užívania iný pozemok.¹⁶

Vlastníkom, ktorí vykonaním pozemkových úprav stratili užívacie právo k svojim pozemkom, sa bezplatne prideliť do užívania náhradné pozemky (išlo o tzv. náhradné užívanie). Náhradné užívanie oprávňovalo náhradného užívateľa na užívanie pozemku v rovnakom rozsahu, v akom by patrilo vlastníkovi tohto náhradného pozemku. To znamenalo, že náhradný užívateľ mohol vykonávať všetky čiastkové oprávnenia na náhradnom pozemku, ktoré inak patrili vlastníkovi. Náhradný užívateľ mal preto právo na výnos z pozemku, mohol meniť jeho podstatu a uskutočňovať na ňom stavby. Nemohol však pozemok zaťažiť ani scudziť. Nariadenie vlády č. 47/1955 Zb. uvádzalo, že toto náhradné užívanie bolo trvalo spojené s vlastníctvom pozemku, za ktorý sa prideliť pozemok do náhradného užívania. Preto právo náhradného užívania pozemku prechádzalo pri prevode alebo prechode vlastníctva pozemku, za ktorý sa prideliť pozemok do náhradného užívania, na nového vlastníka. Nový vlastník musel strpieť právo náhradného užívania. Pri prideliť náhradných pozemkov bolo potrebné dbať na to, aby sa dosiahlo účelné usporiadanie pôdy v záujme malých a stredných roľníkov. Týmto roľníkom sa preto mali zásadne prideliť náhradné pozemky, ktoré mali primerane rovnakú výmeru a boli rovnakého druhu a mali primerane rovnakú bonitu, hospodársky stav a vzdialenosť. Právo náhradného užívania pridelených pozemkov vznikalo právoplatnosťou rozhodnutia o schválení pozemkových úprav.¹⁷

---

¹⁵ ŠTEFANOVIČ, M. *Pozemkové právo*. Bratislava: Manz, 1997, s. 31.

¹⁶ PEKÁREK, M. - PRŮCHOVÁ, I. *Pozemkové právo*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 145.

¹⁷ KUBA, B. *Pozemkové úpravy a katastr nemovitostí*. In: Právní rádce. Roč. 12, č. 6 (2004), s. 4-10.

Nariadenie vlády č. 47/1955 Zb. o opatreniach v odbore hospodársko-technických úprav pozemkov bolo zrušené zákonom č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách (tzv. komasačný zákon).¹⁸ V súlade s týmto zákonom právo náhradného užívania pozemkov zanikalo na základe rozdeľovacieho plánu.

6 PRÁVO BEZPLATNÉHO UŽÍVANIA RYBNÍKOV

Predmetom tohto užívacieho inštitútu boli vodné plochy, ktoré sa nachádzali na pozemkoch, ktoré boli v súkromnom vlastníctve. Právo bezplatného užívania rybníkov bolo upravené v § 4 zákona č. 102/1963 Zb. o rybárstve. Toto právo sa vzťahovalo na rybníky, ktoré neboli riadne rybnikársky využité, aj keď na nich bola možnosť riadne rybnikársky hospodáriť. Tieto rybníky, pokiaľ nešlo o národný majetok, boli okresným národným výborom pridelené do užívania socialistickej organizácii, ktorá bola schopná zabezpečiť ich obhospodarovanie. Predovšetkým boli rybníky pridelené podnikom štátneho rybárstva a organizačným zložkám Československého rybárskeho zväzu. Okresný národný výbor mal pritom postupovať tak, aby sa z rybnikárskeho hľadiska zachovali, vytvárali a zlepšovali vhodné ekonomické celky.

Z obsahového hľadiska tento užívací inštitút zahŕňal obdobné práva a povinnosti, aké platili podľa predpisov o opatreniach na zabezpečenie poľnohospodárskej výroby. Ako už zo samotného názvu tohto inštitútu vyplýva, išlo o bezplatné užívanie pozemkov, na ktorých boli rybníky. Organizácia, ktorej bol rybník do užívania pridelený, bola oprávnená uskutočniť všetky opatrenia, ktoré boli potrebné pre riadne hospodárenie na rybníku. Táto organizácia mala tie isté práva a povinnosti ako organizácia, ktorej bol majetok prikázaný do užívania podľa predpisov o opatreniach na zabezpečenie poľnohospodárskej výroby. Právo užívania mohlo vzniknúť na základe administratívneho rozhodnutia proti vôli vlastníka. Oprávňovalo organizáciu, aby hospodárila na týchto vodných plochách v rovnakom rozsahu, akoby bola vlastníkom. Tento užívací inštitút zbavoval vlastníkov možnosti výkonu čiastkových oprávnení, ktoré inak vyplývali z vlastníckeho práva.

Inštitút bezplatného užívania rybníkov zanikol k 24. júnu 1991 podľa § 22 ods. 1 zákona o pôde a k tomuto dátumu sa transformoval priamo zo zákona na nájomný vzťah medzi doterajším užívateľom a vlastníkom.¹⁹

¹⁸ GAJNIAK, J. F. *Pozemkové právo*. Bratislava: Slovenská technická univerzita v Bratislave, 2011, s. 146.

¹⁹ PECENĚ, P. a kol. *Pozemkové právo II (Vybrané zákony s komentárom)*. Bratislava: TriPe, 1995, s. 87.

7 PRÁVO DOČASNÉHO UŽÍVANIA

K pozemkom, ktoré mali fyzické osoby vo vlastníctve, mohli tieto osoby zriadiť právo dočasného užívania v prospech tretej osoby. Inštitút dočasného užívania bol upravený v § 397 a 398 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník (ďalej len „Občiansky zákonník“). Nehnuteľnosť alebo jej časť bolo možné dohodou prenechať inej osobe na dočasné užívanie. Za užívanie bolo možné dohodnúť primeranú náhradu. Teda dočasné užívanie nehnuteľnosti mohlo byť dohodnuté ako odplatné, ale aj bezodplatné právo. Ten, komu bola nehnuteľnosť na dočasné užívanie prenechaná, bol povinný ju užívať dohodnutým spôsobom. V prípade ak spôsob užívania nebol osobitne dohodnutý, ten, komu bola nehnuteľnosť na dočasné užívanie prenechaná, ju mohol užívať obvyklým spôsobom zodpovedajúcim účelu, na ktorý nehnuteľnosť slúžila.

Užívanie nehnuteľnosti sa skončilo uplynutím doby, na ktorú bolo dohodnuté. Ak nebola doba dohodnutá, skončilo sa užívanie uplynutím doby, v ktorej sa dosiahol alebo mohol dosiahnuť účel, na ktorý bola nehnuteľnosť do užívania prenechaná. Ak sa nehnuteľnosť užívala v rozpore s dohodnutým alebo obvyklým spôsobom užívania, bolo možné požadovať, aby sa užívanie skončilo ihneď.

V súčasnosti inštitútu práva dočasného užívania zodpovedá nájom a výpožička. Kritériom je odplatnosť, resp. bezodplatnosť. Dočasnému užívaniu nehnuteľnosti za odplatu v súlade so súčasnou právnou úpravou zodpovedá nájomná zmluva podľa § 663 a nasl. Občianskeho zákonníka a bezodplatnému dočasnému užívaniu nehnuteľnosti zodpovedá zmluva o výpožičke podľa § 659 a nasl. Občianskeho zákonníka.²⁰

8 NÁJOM POĽNOHOSPODÁRSKEHO POZEMKU

Nájom poľnohospodárskeho pozemku bol upravený v ustanovení § 494 Občianskeho zákonníka. Na uzavretie zmluvy o nájme poľnohospodárskeho pozemku sa vyžadoval súhlas národného výboru. Pre nájom poľnohospodárskeho pozemku platili primerane ustanovenia Občianskeho zákonníka o prenechaní nehnuteľnosti na dočasné užívanie (§ 397 a 398). Predmet nájmu bolo možné užívať dohodnutým spôsobom. Ak spôsob užívania nebol dohodnutý, bolo možné predmet nájmu užívať obvyklým spôsobom. Zákon umožňoval dohodnúť aj primeranú náhradu za užívanie predmetu nájmu.

---

²⁰ PEKÁREK, M. - PRŮCHOVÁ, I. *Pozemkové právo*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 151.

Inštitút nájmu poľnohospodárskeho pozemku bol zrušený v súvislosti s novelizáciou Občianskeho zákonníka k 1. januáru 1992, a to zákonom č. 509/1991 Zb., kedy bol nahradený súčasnou právnou úpravou nájomnej zmluvy (§ 663 a nasl. Občianskeho zákonníka).²¹

9 PRÁVO OSOBNÉHO UŽÍVANIA POZEMKOV

Právo osobného užívania pozemkov bolo pred 1. januárom 1992 upravené v ustanoveniach § 198 až 220 Občianskeho zákonníka. Právo osobného užívania pozemkov slúžilo na to, aby si fyzické osoby na týchto pozemkoch, mohli vystavať rodinný dom, rekreačnú chatu alebo garáž alebo zriadiť záhradu. Toto právo bolo možné zriadiť aj k pozemkom, na ktorých už tieto stavby boli postavané alebo záhrady zriadené. Inštitút práva osobného užívania pozemkov vznikal na pozemkoch, ktoré boli vo vlastníctve štátu. Právo osobného užívania nebolo časovo obmedzené (išlo o právo, ktoré bolo zriadené na dobu neurčitú) a prechádzalo na dedičov. Zriaďovalo sa za úhradu.

Právo osobného užívania sa mohlo zriadiť len k pozemkom, ktoré boli v socialistickom spoločenskom vlastníctve a ktoré boli podľa územných plánov alebo územných rozhodnutí určené na výstavbu rodinných domov, rekreačných chat alebo garáží alebo na zriaďovanie záhrad. Pôda určená na iné účely, najmä poľnohospodárska pôda, sa nesmela použiť na zriadenie práva osobného užívania. Na rovnaký účel mohol byť v osobnom užívaní fyzickej osoby len jeden pozemok.

Výmera pozemku prenechaného na výstavbu rodinného domu alebo na výstavbu rekreačnej chaty sa určovala podľa územného plánu alebo územného rozhodnutia. Pozemok na výstavbu rodinného domu nesmel byť väčší ako 800 m², pozemok na výstavbu rekreačnej chaty väčší ako 400 m² a pozemok prenechaný na zriadenie záhrady nesmel byť väčší ako 400 m². Pokiaľ išlo o výmeru pozemku prenechaného na výstavbu garáže, tá nesmela prevyšovať výmeru na ten účel nevyhnutne potrebnú. Najvyššia prípustná výmera pozemku sa mohla výnimočne prekročiť, len keby inak vznikol pozemok nevhodného tvaru alebo by došlo k nehospodárnemu zastavaniu pozemku.²²

Užívateľ mal právo užívať pozemok pre svoju potrebu, potrebu svojej rodiny a domácnosti, a to v súlade s účelom, pre ktorý bolo toto právo zriadené. Rodinný dom, rekreačná chata alebo garáž vystavané užívateľom na pozemku určenom na tento účel boli v jeho osobnom vlastníctve. Pozemok nebol vo vlastníctve fyzickej osoby. Išlo o pozemok štátu. Štát

---

²¹ GAISBACHER, J. *Základy pozemkového práva. Komentár a vykonávacie predpisy*. Šamorín: HEURÉKA, 1998, s. 55.

²² KOLESÁR, J. a kol. *Československé pozemkové právo*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 154.

sa týmto spôsobom snažil likvidovať súkromné vlastnícke právo fyzických osôb k pozemkom, keďže v tom čase bolo preferované socialistické vlastníctvo. Právo osobného užívania pozemku nebolo možné zmluvne prevádzať. Bolo možné previesť stavbu stojacu na pozemku, ktorý bol v osobnom užívaní. S prevodom vlastníctva k stavbe zriadenej na pozemku prechádzalo na nadobúdateľa stavby i právo osobného užívania pozemku. Nový vlastník stavby bol povinný vyporiadať sa s predchádzajúcim užívateľom pozemku a bolo potrebné pritom prihliadnuť na výšku úhrady, ktorá bola za užívanie zaplatená, ako aj na náklady, ktoré pôvodný užívateľ účelne vynaložil na trvalé zlepšenie pozemku.

Na vznik práva osobného užívania pozemkov bolo potrebné rozhodnutie o pridelení pozemku do osobného užívania, uzavretie dohody o zriadení práva osobného užívania a registrácia tejto dohody štátnym notárstvom. Rozhodnutím o pridelení pozemku do osobného užívania vzniklo fyzickej osobe právo, aby sa s ňou uzavrela dohoda o osobnom užívaní pozemku. Rozhodnutie vydával okresný národný výbor. Na podklade pridelenia pozemku do osobného užívania mal dohodu o zriadení práva osobného užívania s fyzickou osobou uzavrieť národný výbor alebo organizácia, ktorá mala pozemok v správe, alebo organizácia, ktorá bola vlastníkom pozemku. Dohoda musela mať písomnú formu a bola potrebná jej registrácia štátnym notárstvom. Právo osobného užívania pozemku vzniklo až registráciou dohody štátnym notárstvom. Dohoda musela obsahovať najmä označenie pozemku prideleného do osobného užívania, účel a rozsah užívania a výšku úhrady.

Právo osobného užívania pozemku zanikalo dohodou účastníkov, pričom dohoda musela mať písomnú formu. K zrušeniu práva osobného užívania bolo možné aj na základe rozhodnutia súdu. Súd mohol na návrh národného výboru alebo organizácie, ktorá mala pozemok v správe, alebo organizácie, ktorá bola vlastníkom pozemku, zrušiť právo osobného užívania, ak užívateľ neužíval pozemok vôbec alebo ho užíval na iný ako dohodnutý účel, napriek tomu, že bol na následky svojho konania upozornený. Ak zaniklo právo osobného užívania pozemku a ak sa účastníci nedohodli na vypořádání, vypořádanie mal vykonať na návrh niektorého z nich súd. Právo osobného užívania pozemku, na ktorom bola zriadená stavba, zaniklo, ak stavba prešla do socialistického spoločenského vlastníctva. Zákon upravoval aj spoločné užívanie pozemku viacerými fyzickými osobami a spoločné užívanie pozemku manželmi.

V súvislosti s novelizáciou Občianskeho zákonníka k 1. januáru 1992 (zákonom č. 509/1991 Zb.) sa právo osobného užívania pozemku zo zákona zmenilo na vlastníctvo fyzickej osoby.²³ Ak právo osobného užívania rovnakého pozemku vzniklo viacerým fyzickým osobám

---

²³ ŠTEVČEK, M. - DULAK, A. - BAJÁNKOVÁ, J. - FEČÍK, M. - SEDLAČKO, F. - TOMAŠOVIČ, M. a kol. *Občiansky zákonník I. Komentár*. Praha: Nakladatelství C.H. Beck, 2019, s. 3228.

spoločne (spoločným užívateľom), stali sa s účinnosťou zákona č. 509/1991 Zb. podielovými spoluvlastníkmi a ak právo osobného užívania k pozemku vzniklo manželom, stali sa bezpodielovými spoluvlastníkmi pozemku.²⁴

10 DOČASNÁ SPRÁVA NÁRODNÉHO MAJETKU

Tento inštitút bol upravený vo vyhláske Federálneho ministerstva financií č. 61/1986 Zb. o dočasnej správe národného majetku. Táto vyhláska upravovala dočasnú správu národného majetku (teda aj pozemkov), pri ktorom pri jeho nadobudnutí štátom nebolo zrejmé, ktorá štátna organizácia ho mala spravovať, alebo o ktorom sa zistilo, že nebol v správe žiadnej štátnej organizácie. Tento národný majetok bol predmetnou vyhláškou zverený do dočasnej správy okresného národného výboru, v obvode ktorého sa nachádzal. Inštitút dočasnej správy podliehal povinnému evidovaniu v evidencii nehnuteľností. Okresný národný výbor mal zabezpečiť, aby nadobudnutie nehnuteľnosti štátom mohlo byť bezodkladne, najneskôr do 60 dní po tom, čo sa o nadobudnutí majetku štátom dozvedel, vyznačené v evidencii nehnuteľností.

Okresný národný výbor mal previesť národný majetok, ktorý bol v dočasnej správe, bezodkladne hospodárskou zmluvou do správy štátnych organizácií alebo do vlastníctva iných socialistických organizácií než štátnych, ktorým mohol najlepšie slúžiť pri plnení ich úloh. Ak si k veciam prevzatým štátom uplatnili vlastnícke práva tretie osoby, okresný národný výbor mal prerokovať ich námietky. Ak po posúdení predložených dôkazov o vlastníctve došiel k záveru, že uplatnený nárok je oprávnený, bol povinný vydať vec vlastníkovi. V opačnom prípade vlastníka odkázal na občianske súdne konanie s výzvou, aby v lehote jeden mesiac od jej doručenia preukázal, že svoj nárok uplatnil. Ak bola podaná žaloba na súd, s predmetným majetkom bolo možné nakladať až po právoplatnosti rozhodnutia súdu, keďže išlo o majetok, ktorý bol predmetom súdneho konania. Pozemok, ktorý bol súčasťou poľnohospodárskeho pôdneho fondu, mal okresný národný výbor previesť do správy štátnej poľnohospodárskej organizácie alebo si ho mohol ponechať vo svojej správe a odovzdať ho do trvalého užívania inej poľnohospodárskej socialistickej organizácie než štátnej. Pozemok, ktorý bol súčasťou lesného pôdneho fondu, mal okresný národný výbor previesť do správy štátnej organizácie lesného hospodárstva.

Pre dočasnú správu národného majetku subsidiárne platili predpisy o správe národného majetku. Išlo o vyhlásku Federálneho ministerstva financií č. 90/1984 Zb. o správe národného majetku. Táto vyhláska upravovala podmienky nadobúdania vecí zmluvou do štátneho

---

²⁴ GAŽA, I.: *Usporiadanie vlastníctva nehnuteľností*. In: Poradca, č. 11 (2000), s. 202-213.

socialistického vlastníctva a správu národného majetku štátnymi organizáciami. Až zákon č. 278/1993 Z. z. o správe majetku štátu zrušil vyhlášku Federálneho ministerstva financií č. 61/1986 Zb. o dočasnej správe národného majetku.²⁵

11 PRÁVO HOSPODÁRENIA S NÁRODNÝM MAJETKOM

Právna úprava inštitútu hospodárenia s národným majetkom (teda aj s pozemkami) bola obsiahnutá v § 64 zákona č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník a vo vyhláške Federálneho ministerstva financií č. 119/1988 Zb. o hospodárení s národným majetkom.²⁶ Právo hospodárenia s vecami, ktoré boli súčasťou národného majetku, patrilo tej organizácii, ktorá bola poverená úlohami, na plnenie ktorých národný majetok slúžil. Národné výbory, prípadne organizácie nimi riadené alebo spravované, mali právo hospodárenia s nehnuteľným národným majetkom, ktorý neslúžil na plnenie ich úloh, pri ktorom však spoločenský záujem vyžadoval, aby zostal v celospoločenskom vlastníctve. Organizácie boli povinné hospodáriť s národným majetkom so starostlivosťou riadneho hospodára. Boli povinné najmä starať sa o údržbu národného majetku a vykonávať jeho opravy a starať sa o využívanie národného majetku na plnenie úloh a nakladať s ním v súlade s týmito úlohami.

Prevody práva hospodárenia s národným majetkom sa uskutočňovali medzi organizáciami navzájom a medzi organizáciami a štátnymi podnikmi hospodárskymi zmluvami. Išlo o odplatné zmluvy, pokiaľ právny predpis neustanovoval inak alebo pokiaľ sa organizácie výnimočne nedohodli na bezodplatnom prevode. Bezodplatne sa prevádzalo právo hospodárenia s národným majetkom vždy, keď predmetom prevodu bolo právo hospodárenia k pozemkom. Na žiadosť okresného (mestského) národného výboru, v územnom obvode ktorého sa nachádzal pozemok určený právoplatným územným rozhodnutím pre investičnú výstavbu, inej socialistickej organizácie než štátnej, boli organizácie povinné uzavrieť v lehote do 30 dní odo dňa, keď organizácia o prevod práva hospodárenia k uvedenému národnému majetku požiadala, hospodársku zmluvu o prevode práva hospodárenia k tomuto pozemku s príslušným národným výborom. Na tento účel sa nesmelo previesť právo hospodárenia k poľnohospodárskej pôde.

Inštitút práva hospodárenia k nehnuteľnostiam vo vlastníctve štátu zanikol k 24. júnu 1991 podľa § 22 ods. 1 zákona o pôde a k tomuto dátumu sa transformoval priamo zo zákona na nájomný vzťah medzi doterajším užívateľom a vlastníkom. V súčasnosti správu majetku

²⁵ KUKLÍK, J. a kol. *Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2008, s. 555.

²⁶ ŠTEFANOVIČ, M. *Pozemkové právo*. Bratislava: Manz, 1997, s. 30.

štátu upravuje zákon č. 278/1993 Z. z. o správe majetku štátu. Tento zákon zrušil vyhlášku Federálneho ministerstva financií č. 119/1988 Zb. o hospodárení s národným majetkom.

12 PRÁVO TRVALÉHO UŽÍVANIA NEHNUTEĽNOSTI VO VLASTNÍCTVE ŠTÁTU

Inštitút trvalého užívania nehnuteľnosti vo vlastníctve štátu bol upravený v § 70 zákona č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník a vo vyhláške Federálneho ministerstva financií č. 119/1988 Zb. o hospodárení s národným majetkom. Časti národného majetku (teda aj nehnuteľnosti) sa mohli odovzdať do trvalého užívania iným socialistickým organizáciám než štátnym.²⁷ Odovzdanie do trvalého užívania bolo možné v prospech družstevných alebo spoločenských organizácií. Išlo o užívanie bezplatné. Organizácia, ktorej bol majetok odovzdaný do trvalého užívania, bola oprávnená užívať ho len na účel, na ktorý jej bol odovzdaný. Bola povinná majetok udržiavať a chrániť. Mohli sa jej uložiť osobitné obmedzenia práva trvalého užívania.²⁸

Nehnutel'ny národný majetok s príslušenstvom okrem budov a stavieb, pri ktorých nebol záujem, aby zostal v celospoločenskom vlastníctve, sa mohol bezplatne odovzdať do trvalého užívania trvalému užívateľovi. Trvalým užívateľom mohli byť iné socialistické organizácie než štátne. Na odovzdanie nehnuteľného národného majetku do trvalého užívania bol príslušný okresný (mestský) národný výbor, v územnom obvode ktorého sa odovzdávaný majetok nachádzal. Právo trvalého užívania nehnuteľnosti sa zapisovalo do evidencie nehnuteľností. Nehnutel'ny národný majetok sa do trvalého užívania odovzdával trvalému užívateľovi hospodárskou zmluvou. Táto hospodárska zmluva bola podkladom pre zápis inštitútu trvalého užívania v evidencii nehnuteľností.

Majetok odovzdaný do trvalého užívania mohol byť organizácii odňatý, ak neplnila svoje povinnosti trvalého užívateľa. V opačnom prípade len vtedy, ak to vyžadoval vyšší spoločenský záujem. O zániku práva trvalého užívania k poľnohospodárskej pôde alebo lesným pozemkom sa mohla organizácia s trvalým užívateľom dohodnúť, prípadne od zmluvy odstúpiť až po odňatí poľnohospodárskej pôdy poľnohospodárskej výrobe alebo po vyňatí lesných pozemkov z lesného pôdneho fondu.

Inštitút práva trvalého užívania nehnuteľnosti vo vlastníctve štátu zanikol k 24. júnu 1991 podľa § 22 ods. 1 zákona o pôde a k tomuto dátumu sa transformoval priamo zo zákona na nájomný vzťah medzi doterajším užívateľom a vlastníkom.

²⁷ PEKÁREK, M. - PRŮCHOVÁ, I. *Pozemkové právo*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 148.

²⁸ KOLESÁR, J. a kol. *Československé pozemkové právo*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 137.

ZÁVER

Užívacie inštitúty z obdobia socializmu smerovali k postupnej likvidácii súkromného vlastníctva. Pozemkové vlastníctvo bolo výrazne oslabené z dôvodu, že vlastníkovi zostalo len holé vlastníctvo. Išlo o formálne vlastníctvo, ktoré bolo zbavené všetkých oprávnení. Na prevod nehnuteľnosti sa vyžadovali súhlasy štátnych orgánov s cieľom obmedziť prevody nehnuteľností. K zrušeniu socialistických užívacích inštitútov potláčajúcich súkromné vlastníctvo pozemkov došlo v dôsledku zmeny vnútropolitických pomerov v štáte, čo sa de iure prejavilo v zmene ústavy po roku 1989. V nadväznosti na ústavné zmeny súvisiace so skončením socialistického štátneho zriadenia a zmeny v oblasti súkromného práva súvisiace s novelizáciou Občianskeho zákonníka boli v súlade so zavedením princípu rovnosti všetkých vlastníkov socialistické vlastnícke a užívacie inštitúty zlikvidované. Ústavný zákon č. 100/1990 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Česko-slovenskej federatívnej republiky a ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii zrušil všetky privilégia socialistického vlastníctva. S účinnosťou od 24. apríla 1990 začal štát poskytovať všetkým vlastníkom rovnocennú ochranu. Na tieto ústavné zmeny nadväzovali privatizačné a reštitučné predpisy,²⁹ ktorých cieľom bola deetatizácia v oblasti pozemkového vlastníctva a náprava majetkových krívd, ku ktorým došlo v oblasti pozemkovoprávných vzťahov v období socializmu.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. FICO, M. *Vývoj inštitútov vecných práv*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, 102 s. ISBN 978-80-8152-009-9.
2. GAISBACHER, J. *Základy pozemkového práva. Komentár a vykonávacie predpisy*. Šamorín: HEURÉKA, 1998, 462 s. ISBN 80-967653-3-7.
3. GAJNIAK, J. F. *Pozemkové právo*. Bratislava: Slovenská technická univerzita v Bratislave, 2011, 230 s. ISBN 978-80-227-3494-3.
4. GAŽA, I.: *Usporiadanie vlastníctva nehnuteľností*. In: Poradca, č. 11 (2000), ISSN 1335-3799, s. 202-213.
5. JAKUBÁČ, R. - POLÁK, A. *Zákon o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku a kataster nehnuteľností*. In: Justičná revue. Roč. 67, č. 1 (2015), ISSN 1335-6461, s. 90-101.

---

²⁹ VRANA, V. *Law, economic and social terms in Rome and Slovakia after november 1989*. In: The Roman Law tradition in societies in transition, sborník z mezinárodní konference konané v Praze ve dnech 14.-16. května 2002, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2003, s.112-119.

6. KOLESÁR, J. a kol. *Československé pozemkové právo*. Bratislava: Obzor, 1980, 266 s.
7. KUBA, B. *Pozemkové úpravy a katastr nemovitostí*. In: Právní rádce. Roč. 12, č. 6 (2004), ISSN 1210-4817, s. 4-10
8. KUKLÍK, J. a kol. *Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2008, 727 s. ISBN 978-80-7201-741-6.
9. KUKUČKA, J. *Právne aspekty usporiadania pozemkového vlastníctva. Školiaci materiál*. Bratislava: Ministerstvo pôdohospodárstva, 1998, 54 s.
10. PECENĚ, P. a kol. *Pozemkové právo II (Vybrané zákony s komentárom)*. Bratislava: TriPe, 1995, 192 s. ISBN 80-967184-2-8.
11. PEKÁREK, M. - PRŮCHOVÁ, I. *Pozemkové právo*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. 488 s. ISBN 80-210-3238-3.
12. RAPANT, R. *K niektorým otázkam úpravy princípu verejnosti od pozemkových kníh po kataster nehnuteľností Slovenskej republiky*. In: Právny obzor. Roč. 83, č. 5 (2000), ISSN 0032-6984, s. 384-394.
13. ŠTEFANOVIČ, M. *Pozemkové právo*. Bratislava: Manz, 1997, 226 s. ISBN 80-85719-12-6.
14. ŠTEVČEK, M. - DULAK, A. - BAJÁNKOVÁ, J. - FEČÍK, M. - SEDLAČKO, F. - TOMAŠOVIČ, M. a kol. *Občiansky zákonník II. Komentár*. Praha: Nakladatelství C.H. Beck, 2019, 3344 s. ISBN 978-80-7400-597-8.
15. TOMAŠ, L. *Skúmanie atribútov vyvlastnenia v územnom konaní a vo vyvlastňovacom konaní*. In: Justičná revue: časopis pre právnu teóriu a prax, Roč. 71, č. 11 (2019), ISSN 1335-6461, s. 1188-1204.
16. TOMAŠ, L. *Vybrané aspekty začatia konania o vyvlastnení*. In: Studia Iuridica Cassoviensia. Roč. 7, č. 2 (2019), ISSN 1339-3995, s. 71-83.
17. VRANA, V. *Law, economic and social terms in Rome and Slovakia after november 1989*. In: The Roman Law tradition in societies in transition, sborník z mezinárodnej konferencie konanej v Praze ve dnech 14.-16. května 2002, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2003, s.112-119. ISBN 80-86391-04-3.

KONTAKT NA AUTORA

doc. JUDr. Milan Sudzina, PhD.

milan.sudzina@upjs.sk

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Katedra občianskeho práva

Kováčska 26

040 75 Košice

Slovenská republika

Mozaikok az 1919-es St. Germain-i Békeszerződésből: Az Anschluss-tilalom

Mosaics from the 1919 Treaty of St. Germain: The Anschluss ban

István SZABÓ

Absztrakt

A 19. század második felében létrejött egységes Németországhoz a Habsburg birodalom területén élő németek is szívesen csatlakoztak volna. Ez azonban csak a Habsburg területek kettéosztásával volt megvalósítható, amit a dinasztia elutasított. A birodalom 1918-as felbomlásával azonban az ott élő németek egy nemzetállamot hoztak létre, amelyben rögtön felmerült a Németországhoz történő csatlakozás terve. Az első világháborút lezáró békeszerződések azonban ezt a Népszövetség Tanácsának egyetértéséhez kötötték, amelyet mind Németország, mind Ausztria kénytelen volt aláírni. A jogtudományt azonban foglalkoztatta a kérdés, hogy milyen államszervezeti megoldásokkal lehetne az Anschlusst megvalósítani. Erre számos elképzelés született. Németország 1933-as radikalizálódása után azonban Ausztriában változott a közhangulat, már inkább a függetlenséghez ragaszkodtak. Az 1938-as Anschluss így nem csatlakozás, hanem annexió volt. Ausztria önállóságának 1955-ös helyreállításakor az Anschluss-tilalom az államszerződésbe is belekerült, így ma is hatályos.

Kulcsszavak:

St. Germain, Anschluss, német egység, szövetségi államszerveződés, Németország, Ausztria

Abstract

The unified Germany of the second half of the 19th century would have been welcomed by the Germans living in the Habsburg Empire. However, this could only be achieved by dividing the Habsburg territories into two parts, which the dynasty rejected. However, with the break-up of the empire in 1918, the Germans living there created a nation-state, in which the idea of joining Germany immediately arose. However, the peace treaties that ended the First World War made this conditional on the agreement of the Council of the League of Nations, which both Germany and Austria were forced to sign. However, legal scholars were concerned with the question of how the Anschluss could be implemented. Several ideas were put forward. After the radicalisation of Germany in 1933, however, the public mood in Austria changed and the country became more inclined towards independence. The Anschluss of 1938 was therefore not

an accession but an annexation. With the restoration of Austria's independence in 1955, the prohibition of the Anschluss was incorporated into the State Treaty and is still in force today.

Keywords:

St. Germain, Anschluss, German unity, federal state organisation, Germany, Austria

BEVEZETÉS

Az első világháborút lezáró békeszerződések unikális elemei voltak az Ausztria függetlenségére vonatkozó rendelkezések. Az felbomló Osztrák Császárság németek lakta területein létrejövő új államban szinte rögtön felvetődött, hogy csatlakozzanak Németországhoz. A német „csatlakozás” szó („Anschluss”) egybeforrott Ausztria Németországhoz történő csatlakozásának tartalmával. A győztes hatalmak azonban ezt kifejezetten elleneztek. Mind a Németországgal aláíratott Versailles-i,¹ mind az Ausztriával aláíratott St. Germain-i Békében² az Anschluss lehetőségét a Népszövetség Tanácsának előzetes jóváhagyásához kötötték. Utóbbi lett a címadó.

A tanulmányban áttekintjük az előzményeket, vajon a Habsburg Birodalom németek lakta területei miért maradtak ki az 1867/71-ben létrejött német egységből. Majd azzal foglalkozunk, hogy az Anschlussnak államszervezeti megoldásai lehettek volna.

1. A NÉMET EGYSÉG LÉTREJÖTTÉNEK SAJÁTOSSÁGAI (AZ „ANSCHLUSS” TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYAI)

Az „Anschluss” történelmi előzményeit a német egység létrejöttének folyamatában, s elsősorban annak monarchikus jellegében kell keresnünk. A történelmi események elemzéséből jól látható, hogy monarchikus formában a „nagy-német” egységet nem lehetett létrehozni. Ennek oka pedig az volt, hogy az egységes Németországba belépő tagállamoknak állami szuverenitásuk nem kis részéről le kellett mondaniuk, hiszen azokat az új központi államhatalom vette át. Ilyen volt például a külügy, a hadügy stb. Ezeket azonban jórészt nem egy minden tagállamtól egyformán elkülönülő új központi hatalom gyakorolta. A Birodalom élére kerülő császár ugyanis valamely tagállam uralkodója lesz. Ennek viszont egyenes következménye, hogy ennek a tagállamnak a többivel szemben előjogai lesznek, sőt bizonyos beleszólást is nyer államhatalmi tevékenységükbe. A két nagy német állam, Ausztria és Poroszország egy ilyen állammechanizmusban nem fért meg egymás mellett. A német császárnak nyilvánvalóan a két uralkodó közül kellett kikerülnie. Ha viszont valamelyik

---

¹ Versailles-i Békeszerződés 80. cikkely

² St. Germain-i Békeszerződés 88. cikkely

megszerzi az egységes állam uralkodói tisztét, a másik biztos nem akar az új államba belépni. Bár voltak elképzelések a konfliktus feloldására, de ezek igazi alternatívát nem jelentettek. Az 1848/1849-es forradalmi hullám hatása alatt született Frankfurter Alkotmányban felvetődött, hogy a központi államszervezet legyen köztársasági típusú.³ A sok monarchikus tagállamot azonban egy egységes köztársaságba szervezni – bár alkotmánytechnikailag nem lehetetlen – erősen utópisztikus elképzelés. Egy életképebb megoldás lett volna, ha a tagállamok uralkodói a Birodalom élén egy államfői testületet alkotnak,⁴ azonban tényleges realitása ennek sem volt.

A XIX. század történelmi keretei tehát csak a kis-német egység előtt álltak nyitva. A folyamat azonban igazából itt sem volt kétesélyes, az egység megteremtéséhez megfelelő háttérrel csak Poroszország rendelkezett. Ez részben abból eredt, hogy az 1815-ben létrehozott – még gyenge központi hatalommal bíró – Német Szövetségben a környező kisebb német államokkal egyre erősödő gazdasági integrációt alakított ki.⁵ Ausztria azonban a német egység megteremtésére, ennél mélyebb okok miatt is alkalmatlan volt, hiszen egy gazdasági integrációra ő is törekedhetett volna. Ez a mélyebb ok a Habsburg Birodalom sajátos szerveződéséből eredt, amelynek összlakosságában a németek részaránya mélyen 50% alatt volt. Így a Habsburgok a német államok különböző szerveződési formáiba csak azon területeiket vitték be, ahol nagyobb számú német lakosság élt. Magyarország, vagy Velence például Német Szövetségen is kívül maradt. Egy nagyon nehezen kezelhető állapotot idézett volna elő, ha a Habsburg Birodalom egyik fele az egységes Németország része lesz, a másik fele pedig ebből kireked. Bár Poroszországnak is voltak kisebb keleti területei, amelyek a Német Szövetségben nem voltak benne, de ezek 1867-ben az egységes Németország részé váltak.

A XIX. század osztrák-porosz küzdelmei tehát nem arról szóltak, hogy melyik vezetésével jön létre a német egység, hanem arról, hogy lesz-e német egység. Poroszországnak megvoltak ez irányú törekvései, amelyet Ausztria igyekezett akadályozni. Az 1866-os katonai vereség után viszont Ausztria kirekesztésével létrejött az egységes Német Birodalom.

---

³ SZABÓ, I. *Német alkotmányfejlődés 1806-1945* Szent István Társulat Bp. 2002. p. 76-77., 79-80.

⁴ HÜBNER, R. Die nationale Einheitsbestrebungen von 1848-1863. *Handbuch des Deutschen Staatsrechts (1. Band)*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1930. p. 46., SZABÓ, I: *Német alkotmányfejlődés 1806-1945* Szent István Társulat Bp. 2002. p. 80.

⁵ HUBER, E. R. *Die Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789 1-8. kötet*. Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz: Kohlhammer, 1957/1990. 1. kötet p. 215., 810-811.; SZABÓ, I. *Német alkotmányfejlődés 1806-1945* Szent István Társulat Bp. 2002. p. 56-57.

2. AZ „ANSCHLUSS” BELSŐ AKADÁLYAINAK MEGSZŰNÉSE

Ausztria 1918 utáni helyzetében három olyan jelentős változás zajlott le, amelyek megszüntették azokat a belső akadályokat, amelyek miatt 1867/1871-ben nem tudott az egységes Németországhoz csatlakozni. Az első, hogy – Németországgal egyetemben – köztársasági államformát vett fel, így a Birodalom trónjának megszerzéséért folyó versengés okafogyottá vált. Ezzel összefügg a második ok, a nagyhatalmi státusz elvesztése, amely miatt már egyébként sem tudott volna speciális jogállásra igényt tartani. A harmadik változás, hogy homogén németlakta állammá vált, így a csatlakozás esetén, az egységes német nemzetállamba nem vitt volna be számos idegen nációt.

Mint a későbbiekben látni fogjuk, az „Anschluss” leglényegesebb jogi problémája az volt, hogy Ausztriának milyen államhatalmi jogosítványokról kell lemondania a Német Birodalom javára, ha annak tagállamává válik. Ebben a Németországban azonban a tagállamok már egyenjogúak, egyik sem avatkozhat bele a másik működésébe. Így Ausztriában a politikai erők nagy többsége úgy gondolta, hogy biztonságosabb jövő elé nézhetnek Németország részeként, mint ha önálló államban maradnak. 1918 után az osztrák alkotmányozási folyamat egyik fő szempontja volt, hogy egy esetleges jövőbeni Németországhoz történő csatlakozásra Ausztria alkotmánya, belső államszervezete alkalmas legyen.⁶

3. A KÜLPOLITIKAI AKADÁLYOK MEGJELENÉSE ÉS AZOK LEHETSÉGES MEGOLDÁSA

Láthattuk, hogy a XIX. században a nagy-német egység létrejöttét belpolitikai ellenétek akadályozták meg. Ezek 1918-ban megszűntek, amelynek következtében az „Anschluss” iránti törekvés már az új Ausztria létrejöttének első napjaiban megjelent. Az állam- és kormányformáról szóló 1918. november 12-i törvény (StGBI 1918/5) 2.§-a kimondta, hogy Német-Ausztria a Német Köztársaság része,⁷ amellyel tehát az összes németlakta területet egy egységes államba óhajtották tömöríteni.⁸ A törekvés egyébként az új utakra lépő Németországban is megvolt. A Weimari Alkotmány első tervezetében Német-Ausztria megtalálható a német tagállamok között.⁹ Sőt az alkotmány hatályba léptetett szövegének 61.

⁶ ERMACORA, F. Adolf Merkl und die Verfassungsreform 1929; *Aus Österreichs Rechtsleben in Geschichte und Gegenwart (Festschrift für Ernst C Hellbling zum 80. Geburtstag)*. Berlin: Duncker & Humboldt, Berlin, 1981. p. 152.

⁷ LEHNER, O. *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte* (3. ergänzte Auflage). Linz: Universitätsverlag Rudolf Trauner, 2002. p. 265.

⁸ BRAUNEDER, W. *Österreichische Verfassungsgeschichte* (8. durchgesehene Auflage). Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2001. p. 188-189.

⁹ Vorentwurf zur Verfassung des Deutschen Reichs. (Entwurf I.) Vom 3. Januar 1919. 15-16. pont (TRIEPEL, H. *Quellensammlung zum Deutschen Reichsstaatsrecht*. Tübingen: Mohr, 1931. p. 6-8.)

cikkely (2) bekezdése kimondta: „*Német-Ausztriát a Német Birodalomhoz történő csatlakozása után a Birodalmi Tanácsban lakosságárányának megfelelő szavazati jog fogja megilletni. Addig Német-Ausztria képviselői tanácsadó szavazattal bírnak.*”

A győztes hatalmak azonban hallani sem akartak Németország megerősítéséről, ezért az első világháborút lezáró békeszerződésekben arra kötelezték, hogy ismerje el Ausztria függetlenségét. Ausztriának is kötelezettséget kellett vállalni, hogy lemond a Németországhoz történő szabad csatlakozásról.¹⁰ A német alkotmány idézett szövegét formálisan ugyan nem helyezték hatályon kívül, de 1922-ben – az antant nyomására, egy nemzetközi szerződésben – Németország kénytelen volt elismerni érvénytelenségét. Ez a rendelkezés azonban magában a német alkotmányban is önellentmondást szült, ugyanis a záró rendelkezések között [WRV 178. cikkely] maga az alaptörvény mondta ki, hogy a versailles-i békeszerződés rendelkezései érintetlenül maradnak.¹¹ Márpedig az Osztrák Köztársaság függetlenségének elismerésével a Birodalmi Tanácsban történő mandátumosztás ellentétben állt.

A békeszerződések azonban nem zárták ki teljesen a csatlakozás lehetőségét. Nem generális tilalmat fogalmaztak meg, hanem azt a Népszövetség jóváhagyásához kötötték, így tulajdonképpen azt az eljárási rendet is meghatározták, amellyel Ausztria Németországhoz történő csatlakozása megvalósítható.¹² Így Ausztriában fontos közjogi kérdéssé vált az „Anschluss” kivitelezhetősége, elsősorban az, hogy az osztrák államszervezetben milyen reformokat kell végrehajtani ahhoz, hogy a csatlakozás megvalósítható legyen. Az 1920-as években mind Németország, mind Ausztria jelentős törekvéseket mutatott külpolitikai viszonyainak konszolidálására, a háború elvesztéséből eredő elszigeteltség megszüntetésére. Így nem tűnt reménytelennek az a várakozás, hogy a külpolitikai konszolidáció keretében a Népszövetség idővel megadja a hozzájárulást Ausztriának a Németországhoz történő csatlakozására.

4. A JOGRENSZER ÉS AZ ÁLLAMMŰKÖDÉS HARMONIZÁLÁSA

Az „Anschluss” kapcsán a jogrendszer harmonizálásának problémája is felvetődött. Németországban például egységes büntető törvénykönyv, egységes polgári törvénykönyv volt, Ausztria csatlakozása esetén elvileg ezeket be kellett vezetni. A jogrendszer harmonizációja

---

¹⁰ HUBER, E. R. *Die Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789 1-8. kötet.* Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz: Kohlhammer, 1957/1990. 7. kötet p. 832-832.

¹¹ KELSEN, H. Die staatsrechtliche Durchführung des Anschlusses Österreichs an das Deutsche Reich. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927).* p. 348-349.

¹² KELSEN, H. Die staatsrechtliche Durchführung des Anschlusses Österreichs an das Deutsche Reich. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927).* p. 329.

azonban lényegesen több mozgásteret kínált, mint az államszervezeté,¹³ amely két okból is levezethető volt. Egyrészt a jogrendszer harmonizációja nem kívánt olyan jelentős változtatásokat az osztrák jogon, mint az államszervezeti kérdések megoldása. Másrészt lehetett átmeneti időt szabni, a csatlakozás pillanatában a jogrendszert nem kellett azonnal harmonizálni. Az első világháborút követő területi változások is ezt a gyakorlatot mutatták. Példaként hozható fel a Magyarországtól Ausztriához csatolt területek, ahol az osztrák alkotmányjog és közigazgatási jog bevezetése azonnal megtörtént. Az osztrák államműködésbe a magyar megyerendszer nem volt betagozható. Ezért a megyéket megszüntették, és az elcsatolt területeket „Burgenland” néven szövetségi tagállammá szervezték. Ugyanakkor például a házassági jog területén, nem vezették be az osztrák ABGB-t, hanem továbbra is a magyar házassági törvény maradt hatályban.

Ebből következően Ausztriának a Németországhoz történő csatlakozása kapcsán az államszervezeti kérdéseket kell vizsgálnunk. Azt kell áttekintenünk, hogy elsősorban Ausztriának, milyen államszervezeti reformokat kell végrehajtani ahhoz, hogy Németországhoz csatlakozni tudjon.

5. CSATLAKOZÁS VAGY EGYESÜLÉS

Németország és Ausztria két azonos nemzetközi jogi státuszú állam volt, mindkettő az állami szuverenitás teljes birtokosa. Ezt a két egymás mellé rendelt jogrendszert kellett valamilyen módon egyesíteni, amelyre jogtechnikailag többfajta lehetőség is volt. A legegyszerűbb nem is a csatlakozás („Anschluss”), hanem az egyesülés („Zusammenschluss”), amikor a két egymás mellé rendelt jogrend felé egy mindkettőtől elkülönülő harmadikat állítunk, amellyel lényegében egy új államot alapítunk.¹⁴ Ebben az esetben Németország és Ausztria egyaránt lemond államhatalmi jogosítványainak egy részéről, amelyet az új államra ruháznak át, s mindketten ennek egyenjogú tagállamai lesznek.

Az azonban Ausztria számára is világos volt, hogy ez a megoldás megmarad az elmélet szintjén, hiszen Németország egy ilyen egyesülésbe nem menne bele. Ebben a konstrukcióban az új állam lakosságának 90%-át, illetőleg 10 %-át kitevő része az államügyek vitelére egyforma befolyást kapna, egy erős szövetség esetén a kis Ausztria jelentősen befolyásolható Németország államműködését.

---

¹³ KELSEN, H. Die staatsrechtliche Durchführung des Anschlusses Österreichs an das Deutsche Reich. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927).* p. 330.

¹⁴ MERKL, A. Der Anschluß Österreichs an das Deutsche Reich als Rechtsproblem. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927).* p. 535-536.

Az egyesülés lehetősége ellen szólt az is, hogy Ausztria történelmileg ugyanúgy a német államok egyike volt, mint a Németországot akkor alkotó tagállamok. Furcsa folyamat lett volna az, hogy a német államok egyikőjük kívülmaradásával létrehoznak egy új államot, majd később ez az egy nem csatlakozik hozzájuk és velük azonos jogállású tagállam lesz, hanem a korábban egyenrangú társainak a közösségével egyesül. Így követhető megoldásként csak a csatlakozás maradt, vagyis Ausztria Németország egy új tagállamává válik. Ez bizonyos államhatalmi jogosítványok átengedését vonja maga után, amelyet a jövőben a német központi (birodalmi) szervek fognak gyakorolni.

Az átadott hatáskörökre vonatkozóan még mindig két alternatíva volt. Az egyik, s nyilvánvalóan kézenfekvőbb, hogy a német alkotmány miként osztja meg a kompetenciákat a Birodalom és a tagállamok között. Amit birodalmi hatáskörbe von, azon kompetenciákról Ausztriának le kell mondania, s azok maradnak meg nála, amelyet a többi tagállam is önállóan gyakorol. A másik lehetőség, hogy megpróbál egy új, speciális tagállami jogállást megszerezni magának.¹⁵ Ez annyit jelent, hogy a Birodalomhoz történő csatlakozáskor a többi tagállamnál több kompetenciát tarthat meg. Így a központi hatalom egyes döntései Ausztriára nem terjedtek volna ki, hanem a csatlakozás után is az osztrák államhatalmi szervek határoztak volna benne. Ezen utóbbi alternatívát azonban megint el kellett vetni, amelynek okait Németország belső fejlődésében kell keresnünk. Említettem [lásd 2. pont], hogy a monarchikus elv szerint létrehozott egység a tagállamok, ezen belül is elsősorban azok uralkodóinak versengésével jött létre. Így a republikánus Németországra több olyan örökség maradt, amely a köztársasági államformában nehezen volt kezelhető. A weimari alkotmányozó nemzetgyűlés ezeket megpróbálta felszámolni, de a történelmi sajátosságok áttörése csak részben sikerült. Ilyen volt például a tagállamok területi beosztása, amelyet részleteiben később érintek [lásd 7. pont]. Az uralkodók versengése azonban más sajátosságot szült, amelyek a tagállamok előjogaiban testesültek meg. Ezek részben éppen szélesebb körű autonómiát jelentettek, egyes központi döntések valamely tagállamra érvényesek voltak, másokra viszont nem. A Birodalmat létrehozó Poroszország bírt a legtöbb előjoggal, de mellette kisebb privilégiumok megillették például Bajorországot, vagy Württemberget is.¹⁶ Ezek a tagállamok nyilvánvalóan szerették volna megtartani jogaikat, a nemzetgyűlés azonban az új alkotmányban mindenféle tagállami előjogot megszüntetett, azok között teljes jogegyenlőséget teremtett.¹⁷ Ebben a helyzetben Ausztria nem

---

¹⁵ MERKL, A. Der Anschluß Österreichs an das Deutsche Reich als Rechtsproblem. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI.* (1927). p. 536.

¹⁶ SZABÓ, I. *Német alkotmányfejlődés 1806-1945.* Budapest: Szent István Társulat, 2002. p. 103-104.

¹⁷ HUBER, E. R. *Die Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789 1-8. kötet.* Stuttgart Berlin Köln Mainz: Kohlhammer, 1957/1990. 6. kötet, p. 76.

léphetett fel azzal az igénnyel, hogy privilegizált jogállású tagállamként szeretne belépni a Német Birodalomba.

Így egyedül az a lehetőség maradt, hogy Ausztria a többi tagállammal azonos jogállást kapva csatlakozik Németországhoz. Ebből következően az előtte álló feladat az, hogy készítsen tervezeteket saját államszervezetének olyan jellegű átalakítására, amely lehetővé teszi a Német Birodalomhoz történő csatlakozást. A problémák azonban ott kezdődtek, hogy mindkét állam szövetségi szerveződésű volt, vagyis egy szövetségi államot kellett egy másik szövetségi állam tagállamává alakítani. Vajon ez kivitelezhető-e?

6. AZ OSZTRÁK ÁLLAMBERENDEZKEDÉS ÁTALAKTÁSÁNAK LEHETSÉGES MÓDOZATAI, A TAGÁLLAMONKÉNTI CSATLAKOZÁS PROBLÉMÁJA

Alkotmánytechnikai szempontból a szövetségi állam a szövetségi államban problémát két módon is el lehetett kerülni. Az egyik, hogy az osztrák tagállamokat a csatlakozás előtt megszüntetik és így Ausztriát unitárius állammá szervezik át.¹⁸ Ez azt jelenti, hogy az eddig a tagállamok által gyakorolt kompetenciák átkerülnek a szövetséghez, amely így igazából nem is lesz már szövetség. Ezt követően a német alkotmány szerint birodalmi kompetenciába tartozó ügyeket továbbadják, a többit pedig a régi szövetségi államszervezet, mint tagállam látja el.

A másik – elvileg – egyszerűbb megoldást a szövetségi államszervezet megszüntetése jelentette. Eszerint Ausztria nem egy tagállamként csatlakozik a Német Birodalomhoz, hanem minden eddigi osztrák tagállam Németország külön-külön tagállama lesz.¹⁹

Ha el akarjuk kerülni a szövetségi állam a szövetségi államban szerveződés komplikációit, akkor is igazából csak az első megoldás, az unitárius állammá alakítás kivitelezhető. A tagállamonkénti csatlakozás megkísérlése súlyos következményekkel járt volna. Az ugyanis rendezett formában csak úgy lett volna megoldható, ha megszűnése előtt a szövetség csatlakoztatja tagállamait. Ha azonban Ausztria tagállamai különálló német tagállamok lesznek, akkor a csatlakozásról is külön célszerű megegyezniük. Ha viszont a szövetség fenntartása mellett az osztrák tagállamok hozzákezdnek ehhez az eljáráshoz, annak igen kicsi az esélye, hogy egyszerre megegyeznek. Mi lesz akkor, ha egy részük hamar megegyezik, egy részük viszont nem. Akkor megengedik, hogy megegyezésre jutottak

---

¹⁸ KELSEN, H. Die staatsrechtliche Durchführung des Anschlusses Österreichs an das Deutsche Reich. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927).* p. 334. o.

¹⁹ MERKL, A. Der Anschluß Österreichs an das Deutsche Reich als Rechtsproblem. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927).* p. 538.; KELSEN, H. Die staatsrechtliche Durchführung des Anschlusses Österreichs an das Deutsche Reich. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927).* p. 334.

kilépjenek az Osztrák Köztársaságból, a maradék pedig még fenntartja a szövetségi államszervezetet. Nem kell hosszasan bizonygatni, hogy ez nem követhető eljárás. De az sem, hogy a csatlakozási tárgyalások megkezdése előtt szüntetik meg a szövetséget, amellyel a tagállamok önálló országokká válnak, és így kezdik meg a csatlakozási tárgyalásokat. Mindezek jól bizonyítják, hogy a tagállamonkénti csatlakozás Ausztria szempontjából nagyon nehezen volt kivitelezhető.

Nem szabad azonban eltekintenuk attól sem, hogy ez Németország számára sem lett volna jó megoldás. Említettem, hogy a német egység monarchikus típusú megteremtése több olyan örökséget hagyott hátra a republikánus Németországra, amely nehezítette annak államműködését. A tagállamok előjogait – amelyeket azonban az alkotmányozó nemzetgyűlésnek sikerült felszámolnia – már korábban érintettük [lásd 5. pont]. A másik terhes örökség a tagállamok területi beosztása volt. 1918 előtt ezt elsősorban dinasztikus szempontok határozták meg. Ez azt jelentette, hogy az egyes tagállamok között óriási méretbeli különbségek voltak, amely viszont a racionális közigazgatási rendszer kiépítését sokszor megnehezítette. A Weimari Alkotmány utalt a tagállamok területi beosztásának ésszerű megvalósítására [WRV 18. cikkely (1) bekezdés], de ebben csak kisebb lépéseket tudtak tenni. A weimari Németország tizenhét tagállamából Poroszország adta a Birodalom lakosságának kb. 60%-át, és mellette tucatnyi olyan törpeállam volt, amelyeket össze kellett volna vonni egymással. A csatlakozás esetén Ausztria egységesen egy sokkal racionálisabb méretű tagállam lett volna, mint az ő tagállamai külön-külön. Mindezekből következik, hogy a tagállamonkénti csatlakozás lehetőségét el kellett vetni.

Az egyszerűbb megoldások közül marad tehát az unitárius állammá történő átszervezés. Ennek alkotmánytechnikai akadályai nem voltak, de annál kockázatosabb politikai kihatásai lehettek. Ausztria tagállami beosztását sem a köztársaság idején találták ki, hanem annak – a koronatarományokban megtestesülve – történelmi hagyományai voltak. Ráadásul a császárság bukása után még megerősítették a tagállamokat.²⁰ Bár Ausztrián belül népszerű volt az „Anschluss” iránti törekvés, azonban az ezért hozandó áldozatokat is reálisan számba kellett venni. Elkerülhetetlen áldozat volt, hogy az államhatalmi jogosítványok egy részét a Német Birodalomra át kellett ruházni. Ha azonban a tagállamok megszüntetését is az „Anschluss” feltételeként szabják, akkor jelentős politikai kockázatot vállalnak. Lehet, hogy így nem lesz meg a kellő támogatottsága. Ezért mindenképpen meg kell vizsgálni annak a lehetőségét, hogy a szövetségi állami struktúra fenntartása mellett megvalósítható-e a Németországhoz történő

---

²⁰ KELSEN, H. Die staatsrechtliche Durchführung des Anschlusses Österreichs an das Deutsche Reich. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927).* p. 336.

csatlakozás. Ehhez kiindulási pontként ismét a Weimari Alkotmányt kell elővennünk. Vajon ez megengedi-e a tagállamok szövetségi jellegű szerveződését, vagy ehhez a csatlakozáskor külön kivételt kell Ausztriának kérnie. A tagállami privilégiumok eltörlése miatt [lásd 5. pont] ez az utóbbi nehézségekbe ütközött volna. A kérdés tehát az: Németországban hol húzódott a tagállamok alkotmányozási autonómiája.

7. A TAGÁLLAMOK ALKOTMÁNYOZÓ JOGAI A WEIMARI KÖZTÁRSASÁGBAN

A tagállamok alkotmányozó jogai az egyes szövetségi államokban nem egyformák. Először is meg kell osztani a hatásköröket a központ és a tagállamok között, az utóbbiaknál maradó hatáskörökre pedig minden tagállamnak saját államszervezetet kell felállítania. A kompetenciák megosztásánál már tisztáztuk, hogy Ausztria nem számíthatott előjogokra, azokat a hatásköröket kaphatta meg, amelyek minden más tagállamot megillettek [lásd 6. pont]. Számunkra viszont most az a kérdés fontos, hogy az ennek gyakorlására kiépített államszervezetre a központi alkotmány milyen megkötéseket tett. Azt, hogy ezt teljesen szabadon hagyják, nagyon ritkán fordul csak elő. A két gyakoribb lehetőség, hogy a tagállamok államszervezetére vonatkozóan alapelveket állapítanak meg, de a konkrét struktúra kiépítését a tagállamra bízják. A másik, ennél szorosabb szabályozás, amikor a tagállamok államszervezeti felépítését is a szövetségi alkotmány rögzíti. A tagállamoknak ezen utóbbi esetben is van saját maguk által elfogadott alkotmányuk, csak lényegesen nagyobb részt tesznek ki benne a kötelezően befogadandó normák. Ezen utóbbi szabályozási rendszerben nehezen képzelhető el, hogy az egyik tagállam unitárius, a másik szövetségi állami struktúrában működik, hiszen a tagállamok államszervezete egyforma. Amennyiben viszont a központi alkotmány csak alapelveket állapít meg, ez már nem elképzelhetetlen. A kérdés nyilvánvalóan az, hogy mik ezek az alapelvek. A Weimari Alkotmány – az alapelvek rögzítésével – a megengedőbb modellt alkalmazta, vagyis elvileg nem zárta ki a tagállamok szövetségi típusú szerveződését. Tehát meg kell néznünk, hogy ezek az alapelvek pontosan mik voltak.

A Weimari Alkotmány [WRV 17. cikkely (1)-(2) bekezdés] megkövetelte az államforma homogenitását, vagyis minden tagállamnak kötelezően köztársasági államformát kellett rögzítenie. A tagállamok törvényhozó szerveit az általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójog alapján kellett felállítani, s a végrehajtó hatalom gyakorlóinak ezen törvényhozás

bizalmát kellett bírnia. Ezen túl az önkormányzatok felállításánál szintén megkövetelte a demokratikus választási rendszert.²¹

Ezek az előírások Ausztriától jelentős megszorításokat nem kívántak, hiszen az 1920-ban elfogadott alkotmány az összes kritériumnak megfelelt. Így a Weimari Alkotmány szinte korlátlan alkotmányozási jogot hagyott Ausztriának.²² Mindössze két államhatalmi szerv volt, amelynek esetleges fenntartását némileg indokolni kellett. Az egyik a szövetségi törvényhozás második kamarája, a Bundesrat (Szövetségi Tanács), a másik az államfő, a Szövetségi Elnök tisztsége volt.

8. A BUNDESRAT (SZÖVETSÉGI TANÁCS) MEGTARTÁSA

Mint a legtöbb szövetségi államban, Ausztriában is a törvényhozás alsóházát a lakosság közvetlenül választotta, a második kamarát viszont a tagállamok delegálták. Ez szó szerinti értelemben nem felelt meg a közvetlen választás kritériumának, de bizonyos értelmezéssel összhangba hozható volt vele. A legegyszerűbb annak áttekintése, vajon Németország tagállamai között találunk-e rá példát. Ha igen, s a Birodalom ezt nem tartotta saját alkotmányára sérelmesnek – mivel tagállami előjogok nincsenek – ezt mások is alkalmazhatják. Ha nem találunk ilyen példát, akkor hosszabb elméleti bizonyításba kell kezdenünk.

Szerencsére járhatjuk az egyszerűbb utat, mivel Poroszország esetében találhatunk hasonló államhatalmi szervet. A Birodalom legnagyobb tagállama ugyanis maga is mutatott a szövetségi államra utaló jellemzőket.²³ Az több mint tíz Provinz (tartomány) elnevezésű területi egységre tagozódott [P-VG. 32. cikkely (1) bekezdés], amelyeknek saját – törvényhozási jogokkal is bíró²⁴ – tartományi gyűléseik (Provinziallandtag) voltak. Ezek a törvényhozási tárgyak nyilvánvalóan a tagállami hatáskörbe hagyott ügyekből kerültek ki, amelyeket a porosz törvényhozás átengedett a tartományoknak. Maga a porosz törvényhozás is két kamarás volt,²⁵

---

²¹ HUBER, E. R. *Die Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789 1-8. kötet*. Stuttgart Berlin Köln Mainz: Kohlhammer, 1957/1990. 6. kötet p. 72-73.; MERKL, A. Bemerkungen des Herrn Universitäts-Professors Dr. Adolf Merkl (Wien) zum Gutachten des Herrn Univ. Prof. Dr. Kelsen. *Wilhelm Brauner: Österreichisch-deutsche Rechtsbeziehungen I. (Rechtsangleihung 1850-1938)* Frankfurt am Main: Peter Lang, p. 353.

²² MERKL, A. Bemerkungen des Herrn Universitäts-Professors Dr. Adolf Merkl (Wien) zum Gutachten des Herrn Univ. Prof. Dr. Kelsen. *Wilhelm Brauner: Österreichisch-deutsche Rechtsbeziehungen I. (Rechtsangleihung 1850-1938)* Frankfurt am Main: Peter Lang, p. 353.

²³ MÖLLER, H. *Preußen von 1918 bis 1947: Weimarer Republik, Preußen und der Nationalsozialismus. Handbuch der preussische Geschichte (Herausgegeben von Wolfgang Neugebauer) Band III*. Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2001. p. 219.

²⁴ HATSCHEK, J. *Das Preussische Verfassungsrecht*. Berlin: Verlag von Georg Stilke, 1924. p. 39-40.

²⁵ Az alkotmány (porosz) alkotmányozó nemzetgyűlési tárgyalása során az Államtanácsot nem tekintették második kamarának, mivel különbséget vontak aszerint is, hogy azt a törvényhozás, vagy a kormány delegálja, a delegálók által utasíthatók, vagy szabad mandátumuk van stb. Ez azonban megint csak belső alkotmányjogi kérdés, ami szabadon határozható meg. A közjogi irodalom emiatt egyértelműen második kamaraként kezelte

a lakosság által közvetlenül választott Landtag (Országgyűlés) mellett volt egy Staatsrat (Államtanács), amelyet a tartományi gyűlések választottak. Az Államtanács jogállása hasonló volt a szövetségi államok második kamarájához,²⁶ például az alsóház által elfogadott törvényekkel szemben gyakorolt egy korlátozott vétójogot [P-VG. 42. cikkely].²⁷ Ez például hasonlított a német központi alkotmány szerint a Birodalmi Tanácsnak a Birodalmi Gyűlés által elfogadott törvényjavaslatokkal szembeni vétójogához [WRV. 74. cikkely (1) bekezdés],²⁸ vagy az osztrák Szövetségi Tanácsnak az osztrák törvényhozásban betöltött szerepéhez.²⁹

Mindez jól mutatja, hogy egy szövetségi államon belül alkotmánytechnikailag kivitelezhető a tagállam szövetségi szerveződése. És ezen belül az Államtanács a példa arra, hogy a tagállamok alkalmazhatják a saját belső területi egységeik által delegált törvényhozási kamarát.³⁰ Ha mélyebben elemezzük a kérdést, minden fenntartás nélkül megállapíthatjuk azt is, hogy a Birodalom ezt nem csak a béketűrés kedvéért ismerte el legnagyobb tagállamánál. A demokratikus népképviselőt ugyanúgy a Birodalom számára is kötelező volt, de a második kamarát alkotó Birodalmi Tanácsot itt is a tagállamok delegálták. A Weimari Alkotmányban ezt a tagállamokra vonatkozó igen pontosan szabályozott választási alapelveket valószínűleg azért rögzítették, mert visszafordíthatatlanul fel akarták számolni az 1918 előtt alkalmazott, sokszor felemás választási rendszereket, s nem azért, hogy eltiltsák a szövetségi szerveződést. A szövetségi államban a belső területi egységek által delegált második kamara – bár a közvetlen választás elvének betű szerint nem felel meg – de a demokratikus népképviselői rendszer iránt támasztott elvárásokat nem sérti.

---

az Államtanácsot. [PREUß, H. Verfassung des Freistaates Preussen vom 30. November 1920. *Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart. Band X. (1921)* p. 268. o.]

²⁶ HATSCHEK, J. *Das Preussische Verfassungsrecht*. Berlin: Verlag von Georg Stilke, 1924. p. 204-205.

²⁷ LYMPIUS, W. *Die Verfassung und Verwaltung in Preußen und im Deutschen Reich*. Berlin: Carl Haymanns, 1925. p.; PILOTY, R. *Die neue preußische Verfassung. Archiv des öffentlichen Rechts. Band 40. (1921)* p. 91.; HATSCHEK, J. *Das Preussische Verfassungsrecht*. Berlin: Verlag von Georg Stilke, 1924. p. 218.; MÖLLER, H. *Preußen von 1918 bis 1947: Weimarer Republik, Preußen und der Nationalsozialismus. Handbuch der preussische Geschichte (Herausgegeben von Wolfgang Neugebauer) Band III*. Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2001. p. 219.

²⁸ HUBER, E. R. *Die Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789 1-8. kötet*. Stuttgart Berlin Köln Mainz: Kohlhammer, 1957/1990. 6. kötet p. 383-384.; SZABÓ, I. *Német alkotmányfejlődés 1806-1945*. Budapest: Szent István Társulat, 2002. p. 183.

²⁹ KELSEN, H. *Die staatsrechtliche Durchführung des Anschlusses Österreichs an das Deutsche Reich. Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927)*. p. 339.

³⁰ LYMPIUS, W. *Die Verfassung und Verwaltung in Preußen und im Deutschen Reich*. Berlin: Carl Haymanns, 1925. p. 21.; KELSEN, H. *Die staatsrechtliche Durchführung des Anschlusses Österreichs an das Deutsche Reich. Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927)*. p. 338-340.

Konklúzióként megállapítható: a Weimari Alkotmány tehát teljesen egészében a tagállamokra bízta, hogy azok a Birodalmon belül unitárius, vagy szövetségi módon szerveződnek.³¹

9. AZ ÁLLAMFŐI TISZTSÉG PROBLÉMÁJA

Kérdésként vetődött még fel az is, hogy a Németországhoz történő csatlakozás után az osztrák államfői tisztség fennmaradhat-e? Egyes álláspontok szerint a Szövetségi Elnök tisztségét az „Anschluss” megvalósulása esetén meg kell szüntetni.³² Más vélemény szerint több tagállamban (pl. Baden vagy Württemberg) létezik a „Staatspräsident” (államelnök) tisztsége, így Ausztriában is megmaradhat az államfői tiszt.³³

Az eltérő vélemények kapcsán azt lehet megállapítani, hogy az igazság valahol a két álláspont között van. A másodiknak is van igazságtartalma, de a valóságot teljes egészében nem fedti le. Mindkét említett tagállamban valóban létezett „Staatspräsident” elnevezésű hivatal, kétség az irányba merülhet fel, hogy ezek tartalmilag is valóban a klasszikus államfőnek megfelelő tisztségek voltak-e. Az európai államok kormányzati modelljeiben ugyanis az államfői és a kormányfői tisztség szétválik, s a miniszterek testületét az utóbbi irányítja. A német tagállamokban azonban ezt a megosztást sehol sem alkalmazták. A kormányt irányító személyt a tagállamok többségében miniszterelnöknek nevezték, néhány helyen viszont államelnöknek. Mivel a központi alkotmány erre vonatkozó előírást nem tartalmazott [lásd 7. pont], a végrehajtó hatalom gyakorlóinak elnevezését a tagállamok szabadon variálhatták. Ha megnézzük Baden alkotmányát, azt láthatjuk, hogy a minisztérium élére az országgyűlés minden évben egy elnököt választ, amely tisztség az államelnök elnevezést viseli.³⁴ Itt még ráadásul évente rotálódik a tisztség betöltése. Württembergben hasonlóan az országgyűlés által a kormány élére választott személy volt az államelnök, akinek megbízási ideje össze volt kötve az országgyűlésével.³⁵ Így mindkét esetben az államelnök tartalmilag inkább miniszterelnököt jelentett, mint köztársasági elnököt.

³¹ MERKL, A. Bemerkungen des Herrn Universitäts-Professors Dr. Adolf Merkl (Wien) zum Gutachten des Herrn Univ. Prof. Dr. Kelsen. *Wilhelm Brauneder: Österreichisch-deutsche Rechtsbeziehungen I. (Rechtsangleihung 1850-1938)* Frankfurt am Main: Peter Lang, p. 353.

³² HUGELMANN, K. G. Bemerkungen des Herrn Universitätsprofessors Dr. Karl Gottfried Hugelmann zum Gutachten des Herrn Univ. Prof. Dr. Kelsen. *Wilhelm Brauneder: Österreichisch-deutsche Rechtsbeziehungen I. (Rechtsangleihung 1850-1938)* Frankfurt am Main, Peter Lang, 1996. p. 346.

³³ KELSEN, H. Die staatsrechtliche Durchführung des Anschlusses Österreichs an das Deutsche Reich. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927).* p. 341.

³⁴ HUBER, E. R. *Die Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789 1-8. kötet.* Stuttgart Berlin Köln Mainz: Kohlhammer, 1957/1990. 6. kötet p. 795.

³⁵ HUBER, E. R. *Die Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789 1-8. kötet.* Stuttgart Berlin Köln Mainz: Kohlhammer, 1957/1990. 6. kötet p. 791.

Az viszont, hogy a német tagállamokban nem találunk rá példát, még nem jelenti automatikusan azt, hogy Ausztriának a Németországhoz történő csatlakozáskor meg kell szüntetni az államfői tisztséget. Ennek megállapítása végett ismét vissza kell térnünk a tagállamok alkotmányozó jogaihoz [lásd 7. pont], s megnéznünk, hogy a Birodalom által az alkotmányaikra megállapított alapelvekkel összeegyeztethető-e, avagy nem. A végrehajtó hatalom gyakorlására egy kötelező alapelvet találunk, ez pedig a népképviselési alapon létrehozott törvényhozó szerv ellenőrzési joga. Vagyis a végrehajtó hatalom gyakorlóinak hivatalviselésükhöz a törvényhozó szerv bizalmát kell bírniuk.³⁶ Az alkotmány szigorú értelmezésénél így – a Szövetségi Tanácshoz hasonlóan – az államfői tisztséget sem lehetett volna megtartani, mert a Szövetségi Elnök nem függött a népképviselési kamara bizalmától. Az államfő mellett álló Szövetségi Kormánynak ugyanis bírnia kellett a népképviselési kamara bizalmát,³⁷ és ez – álláspontom szerint – megvalósítja a végrehajtó hatalom ellenőrzöttségének szükséges szintjét. Így a Szövetségi Elnök tisztsége az „Anschluss” után is fenntartható lett volna.

Jogkörei azonban természetesen csökkennek, hiszen sok olyan hatáskörben jár el, amelyeket a csatlakozás után át kell adni a Birodalomnak. Ilyenek például a külügyek és hadügyek intézésében fennálló jogai. Ellenpéldaként azonban megemlíthetjük, hogy a tisztviselők kinevezésére vonatkozó jogkörét minden további nélkül megtarthatta.³⁸

10. A SZÖVETSÉGI ÁLLAM STRUKTÚRÁJÁNAK FENNTARTÁSA, A BELSŐ ÁLLAMI EGYSÉGEK HATÁSKÖRI MEGOSZTÁSÁNAK ÁTALAKÍTÁSA

Az előzőekben felvázoltakból megállapítható, hogy Ausztriának államszervezetén nem kellett volna jelentős változtatásokat végrehajtani ahhoz, hogy Németországhoz csatlakozhasson. A legfontosabb feladatot a hatásköri megosztás átalakítása jelentette. Az osztrák államszervezet a régi szövetségi és a tagállami szinten változatlanul megmaradhat, csak szűkebb hatásköröket gyakorolhatnak az eddigiéknél, hiszen azok egy részét át kell adni a központi német szervek részére. Ezek körét a Német Birodalom Alkotmánya határozta meg, amely két csoportba osztotta a saját hatáskörébe vont ügyeket. Voltak az ún. kizárólagos [WRV

---

³⁶ HUBER, E. R. *Die Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789 1-8. kötet.* Stuttgart Berlin Köln Mainz: Kohlhammer, 1957/1990. 6. kötet p. 72-73.

³⁷ ADAMOVICH, L. *Grundriss des österreichischen Staatsrechts (Verfassungs- und Verwaltungsrechtes).* Wien: Österr. Staatsdruckerei, 1927. p. 202.

³⁸ KELSEN, H. *Die staatsrechtliche Durchführung des Anschlusses Österreichs an das Deutsche Reich. Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927).* p. 341.

6. cikkely]³⁹ és az ún. konkuráló [WRV 7. cikkely] hatáskörök. Az első körbe tartozó ügyekben a tagállam akkor sem járhatott el, ha a Birodalom az adott kérdést nem szabályozta, a második csoportnál viszont csak akkor állt fenn a tilalom, ha birodalmi szabályozás már megtörtént. A második esetben tehát, ha nem volt központi szabályozás, annak megszületéséig a tagállam is eljárhatott.

A hatáskörök átalakítását két vonalon kell követnünk. Az első a még önálló Ausztrián belüli szövetség-tagállam hatásköri megosztás. Az osztrák modellben a szövetség erősebb volt, vagyis több hatáskört vont magához, mint Németországban. Külön kérdés azonban az ezen hatáskörök alapján hozott törvények végrehajtása. Németországban a birodalmi törvényeket főszabályként a tagállamok hajtották végre. A Birodalom csak akkor, ha ezt a törvényben külön fenntartotta magának. Ausztriában a szövetségi hatáskörben hozott törvényeket részben a szövetség, részben tagállamok hajtották végre. Németországban a Birodalmat felügyeleti jog illette meg tagállamai felett,⁴⁰ amelynek körében ellenőrizhette a birodalmi törvények végrehajtását is. Ha a tagállam ezt nem tette meg, azt a Birodalom akár szankciók alkalmazásával is kikényszeríthette (birodalmi végrehajtás).⁴¹ A felügyeleti jog azonban csak a tagállamok felett állt fenn, az alsóbb közigazgatási egységekre már nem terjedt ki.⁴² Ezért Ausztria a német központi szerveknek átadott hatáskörökben hozott törvények végrehajtását nem hagyhatta a tagállamainál (a csatlakozás után tartomány), mert ezzel elnehezítette volna a Birodalom felügyeleti jogát.⁴³ Az első lépés tehát ezek végrehajtási jogának tagállamtól (tartománytól) való elvonása volt.

Érdemes arra is kitérni, hogy az „Anschluss” megvalósulása esetén a Birodalom részére zömében korábbi szövetségi hatásköröket kellett átadni, a megmaradt kompetenciáknál a volt szövetség, jövőbeni német tagállam szerepe jelentősen beszűkült. Ezért felmerült, hogy az Ausztriánál maradt hatáskörök tagállam-tartomány közötti belső elosztását felül kell vizsgálni. Ez elsősorban a törvényhozási kompetenciák korlátozását jelentette volna. Németországon belül ugyanis a törvények végrehajtása nagyrészt a tagállamok hatáskörébe tartozott, így a végrehajtó hatalom gyakorlásában jelentős súlya maradt volna az egykori osztrák szövetségi

---

³⁹ A kizárólagos hatáskörök voltak: külügy; gyarmatügy; állampolgárság; honvédelem; pénzügyek; vámügy; posta- és táviróügy.

⁴⁰ ANSCHÜTZ, G. Die Reichsaufsicht. *Handbuch des deutschen Staatsrechts. Band I. Mohr Siebeck, Tübingen 1932.* p. 363-367.

⁴¹ SZABÓ, I. *Az államfő jogállása a Weimari Köztársaságban.* Budapest: Osiris, 2000. 137-144.

⁴² ANSCHÜTZ, G. Die Reichsaufsicht. *Handbuch des deutschen Staatsrechts. Band I. Mohr Siebeck, Tübingen 1932.* p. 366.

⁴³ KELSEN, H. Die staatsrechtliche Durchführung des Anschlusses Österreichs an das Deutsche Reich. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927).* p. 333.

szerveknek.⁴⁴ Ez azonban már nem tartozik szorosan az „Anschluss”-hoz, az ugyanis a csatlakozás után is Ausztria belügye maradt.

11. AZ ÖNKÉNTESSÉG

A csatlakozás vagy egyesülés problémakörénél [lásd 5. pont] láthattuk, hogy a két módozat közötti választást leginkább az érintett államok mérete határozta meg. Azért volt a csatlakozás az egyetlen lehetséges alternatíva, mert Ausztria Németországnál lényegesen kisebb volt. Ebben a helyzetben viszont az is felvetődhet, hogy a nagyobb állam a kisebbet presszió alá helyezi a csatlakozás megvalósítása végett. Csatlakozásról azonban csak akkor beszélhetünk, ha az önkéntesen történik és nem külső nyomásra. Ezen utóbbi esetben nem csatlakozás, hanem csatolás (annexió) történik.⁴⁵ Nyilvánvaló, hogy az önkéntességet Ausztria oldaláról kell vizsgálnunk, amely kérdés 1938-ban vált érdekessé. Vajon a megvalósult „Anschluss” valóban csatlakozás volt-e, vagy annexió.

12. AZ „ANSCHLUSS” 1938-AS MEGVALÓSÍTÁSA

A náci németországi hatalomátvétele után az „Anschluss” iránti törekvések osztrák oldalon alábbhagytak. Annak igénye – mégpedig egyre erősebben – Németország oldaláról jelent meg. Így azokat a nemzetközi jogi akadályokat, amelyeket a húszas években Ausztria is szertett volna leküzdeni, most a védekezés eszközeként kezdte használni.

1933/1934-ben Ausztriában is jelentős belpolitikai változások zajlottak le, a parlamenti demokráciát felszámolták. Névleg egy hivatásrendi alkotmányt vezettek be, valójában azonban szükségrendeleti kormányzás folyt. 1934. júliusában szélsőjobboldali lázadók meggyilkolták az „Anschluss”-t ellenző Engelbert Dollfuß szövetségi kancellárt, de a kormánynak sikerült elfojtani a puccsot. A fokozódó német nyomásra 1936. júliusában egyezményt kötöttek Németországgal, amely növelte annak befolyását.⁴⁶ 1938 tavaszán viszont Németország már nyílt követeléssel állt elő, hogy ha Ausztria továbbra is ellenzi az „Anschluss” megvalósítását, azt katonai erővel fogják végrehajtani. Ellenlépésként a kormány, egy Ausztria függetlenségéről szóló népszavazás kiírásáról határozott. Ezt azonban Hitler mindenképpen

---

⁴⁴ HUGELMANN, K. G. Bemerkungen des Herrn Universitätsprofessors Dr. Karl Gottfried Hugelmann zum Gutachten des Herrn Univ. Prof. Dr. Kelsen. *Wilhelm Brauneder: Österreichisch-deutsche Rechtsbeziehungen I. (Rechtsangleihung 1850-1938)* Frankfurt am Main, Peter Lang, 1996. p. 345.

⁴⁵ MERKL, A. Der Anschluß Österreichs an das Deutsche Reich als Rechtsproblem. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927)*. p. 537.

⁴⁶ WALTER, R. – MAYER, H. Grundriss des österreichischen Bundesverfassungsrechts. [9. durchgesehene und ergänzte Auflage]. Wien: Manzschke, 2000. p. 30-31.; ADAMOVICH, L. Grundriss des österreichischen Verfassungsrechts [Virte, neubearbeitete Auflage]. Wien: Springer Verlag, 1947. p. 33.

meg akarta akadályozni, s ezért úgy döntött, hogy a népszavazás tervezett időpontja előtt végrehajtja Ausztria bekebelezését. Kurt Schuschnigg szövetségi kancellár kétségbe esett nemzetközi segélykérésére értékelhető válasz nem érkezett, amely a kormány lemondásához vezetett. Az új szélsőjobboldali kormány asszisztálása mellett pedig 1938. március 13-án a német csapatok ellenállás nélkül bevonultak Ausztriába.

Ez a folyamat veti fel a kérdést, hogy Ausztria oldaláról meg volt-e a csatlakozáshoz szükséges önkéntesség [lásd 12. pont]. A második világháború után egyértelműen úgy foglaltak állást, hogy nem. 1938-ban nem csatlakozás, hanem katonai megszállás történt.⁴⁷ Ezt azonban nem csak a háború utáni esetleges véleményváltozással lehet alátámasztani. Az ugyanis kétséget kizáróan bizonyítható, hogy az Ausztria nemzetközi jogi képviselőire jogosult államhatalmi szervek (Szövetségi Elnök, Szövetségi Kancellár, Szövetségi Kormány) egyértelműen elleneztek a Németországhoz történő csatlakozást. A német bevonulás előtti kormányváltásra a katonai fenyegetés hatására került sor. Ennek törvényesítéséhez a megszállás után végrehajtott népszavazás meglátásom szerint nem volt elegendő. Ebből pedig levonható az a következtetés: bár az 1938. márciusi eseményeket a köznyelvben „Anschluss”-nak nevezzük, az jogi értelemben nem az volt. A nemzetközi jog fogalomrendszerében itt okkupáció, majd annexió történt. Ausztria nem csatlakozott Németországhoz, hanem ezen utóbbi erőszakkal magához csatolta a kisebb államot.

Külön érdekesség az is, hogy Seiß-Inqart, a frissen kinevezett náci barát kancellár az Ausztria és Németország egyesítéséről szóló törvényt⁴⁸ szabálytalanul hirdette ki a hivatalos lapban. Bár a kormánynak volt felhatalmazása akár az alkotmánnyal konkuráló jogforrások kibocsátására is, de ezt a jogszabályt a kormányülésen nem bocsátották szavazásra, így azt nem fogadták el szabályszerűen.⁴⁹ Ennek pedig az volt a következménye, hogy az egyesítésről szóló törvény érvénytelen volt. Ebből akár azt a jogi következtetést is le lehetett vonni, hogy Ausztria mindvégig önálló állam maradt, s 1938 és 1945 között a jogalanyiságát nem, csak a cselekvőképességét veszítette el.⁵⁰

A függetlenség 1945-ös helyreállítása után az „Anschluss” kérdése lekerült a napirendről, amelynek több oka is volt. A Hitler által megvalósított okkupációhoz rossz emlékek fűződtek, az „Anschluss”-t sokan ezzel azonosították. A másik, s talán még nyomósabb érv, hogy a

---

⁴⁷ WALTER, R. – MAYER, H. Grundriss des österreichischen Bundesverfassungsrechts. [9. durchgesehene und ergänzte Auflage]. Wien: Manzsche, 2000. p. 31.

⁴⁸ Bundesverfassungsgesetz über die Wiedervereinigung Österreichs mit dem Deutschen Reich. [BGBl. 75/1938]

⁴⁹ MERKL, A. Der Anschluß Österreichs an das Deutsche Reich – eine Gesichtslegende. *Juristische Blätter* (77. Jahrgang) 1955. p. 440.

⁵⁰ MERKL, A. Der Anschluß Österreichs an das Deutsche Reich – eine Gesichtslegende. *Juristische Blätter* (77. Jahrgang) 1955. p. 440.

második világháború után megszűnt az európai nagyhatalmak vetélkedése, éppen ellentétesen egy integrációs folyamat indult el. Ebben a helyzetben a kis államok létét nem fenyegeti olyan veszély, mint a két világháború között.

ÖSSZEGRÖZÉS

Az első világháború elvesztésével felbomló Osztrák-Magyar Monarchia két kis államot hagyott maga után. A két világháború közötti időszakban azonban az európai nagyhatalmak nehezen kiszámítható politikai játszmáiban az ilyen kis országok helyzete, különösen, ha azok a háborúban a vesztes oldalon álltak, bizonytalan volt. Ausztria a német egység fél évszázaddal korábbi megteremtéséből azért maradt ki, mert a soknemzetiségű birodalom teljes területe egy egységes német államba nem volt integrálható. Így Ausztria nem is tudott az egységteremtő mozgalom élére állni. Az első világháború után létrejött Ausztria azonban már csak német lakta területeket foglalt magába, így a német egységhez való csatlakozásának belső akadályai elhárultak. A két tényező együttes hatásaként egy erős törekvés volt tapasztalható az „Anschluss” megvalósítására. A győztes hatalmak viszont nem akarták, hogy Németország tovább erősödjön, ezért a csatlakozást egyelőre levették a napirendről, s azt a Népszövetség jóváhagyásához kötötték. Alkotmányjogi tervezetek azonban készültek az „Anschluss” kivitelezhetőségéről.

A leglényegesebb problémát a demokratikus államokra jellemző hatalommegosztás jelentette. Két szövetségi államról lévén szó a horizontális mellett egy erős vertikális hatalommegosztás is létezett. A kérdés az volt: lehet-e egy szövetségi államot egy másik szövetségi államba integrálni úgy, hogy a csatlakozó ország államszervezeti felépítését ne kelljen alapvetően megváltoztatni. Ez elsősorban a befogadó állam alkotmányos berendezkedésétől függött, nevesítve attól, hogy az tagállamainak milyen alkotmányozási autonómiát ad. A Weimari Alkotmány erre vonatkozóan csak néhány – a köztársasági államformával és a demokratikus kormányzattal összefüggő – alapvetően állapított meg, egyébként mindent a tagállamokra bízott. Ez lényegében lehetővé tette, hogy Ausztria az állami hatáskörök szükségszerű csökkentésével, de a meglévő államszervezet fenntartásával csatlakozhasson Németországhoz. Erre azonban a Népszövetség nem adott engedélyt, s Németország szélsőjobboldali radikalizálódása után pedig már Ausztria nem akart csatlakozni. Így végül 1938-ban Ausztria nem „Anschluss”, hanem katonai okkupáció útján vált Németország részévé. A függetlenség 1945-ös visszanyerése után a Németországhoz való csatlakozás gondolata már nem éledt újjá.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

1. BGBl. [Bundesgesetzblatt = Szövetségi Törvénytár] = Ausztria hivatalos lapja 1920 és 1938 között.
2. B-VG. 1920 [B-VG = Bundesfervassung]: Az Osztrák Köztársaság 1920. évi Alkotmánya
3. P-VG. (Preußische Verfassung) = A Porosz Szabadállam 1920. november 30-i Alkotmánya.
4. StGBL. [Staatsgesetzblatt = Állami Törvénytár] = Ausztria hivatalos lapja 1918 és 1920 között.
5. WRV (Weimarer Reichsverfassung = Weimari Birodalmi Alkotmány) = A Német Birodalom 1919. augusztus 11-i Alkotmánya

IRODALOMJEGYZÉK

1. ADAMOVICH, L. *Grundriss des österreichischen Staatsrechts (Verfassungs- und Verwaltungsrechtes)*. Wien: Österr. Staatsdruckerei, 1927.
2. ADAMOVICH, L. *Grundriss des österreichischen Verfassungsrechts [Virte, neubearbeitete Auflage]*. Wien: Springer Verlag, 1947.
3. ANSCHÜTZ, G. Die Reichsaufsicht. In. *Handbuch des deutschen Staatsrechts. Band I*. Mohr Siebeck, Tübingen 1932. 363-377. o.
4. BRAUNEDER, W. *Österreichische Verfassungsgeschichte (8. durchgesehene Auflage)*. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2001.
5. ERMACORA, F. Adolf Merkl und die Verfassungsreform 1929; *Aus Österreichs Rechtsleben in Geschichte und Gegenwart (Festschrift für Ernst C Hellbling zum 80. Geburtstag)*. Berlin: Duncker & Humbolt, Berlin. 1981. p. 151-158.
6. HATSCHEK, J. *Das Preussische Verfassungsrecht*. Berlin: Verlag von Georg Stilke, 1924.
7. HUBER, E. R. *Die Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789 1-8. kötet*. Stuttgart Berlin Köln Mainz: Kohlhammer, 1957/1990.
8. HUGELMANN, K. G. Bemerkungen des Herrn Universitätsprofessors Dr. Karl Gottfried Hugelmann zum Gutachten des Herrn Univ. Prof. Dr. Kelsen. *Wilhelm Brauner: Österreichisch-deutsche Rechtsbeziehungen I. (Rechtsangleihung 1850-1938)* Frankfurt am Main, Peter Lang, 1996. p. 341-348.
9. HÜBNER, R. Die nationale Einheitsbestrebungen von 1848-1863. *Handbuch des Deutschen Staatsrechts (I. Band)*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1930. p. 31-49.

10. KELSEN, H. Die staatsrechtliche Durchführung des Anschlusses Österreichs an das Deutsche Reich. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927)* p. 329-352.
11. LEHNER, O. Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte (3. ergänzte Auflage). Linz: Universitätsverlag Rudolf Trauner, 2002.
12. LYMPIUS, W. Die Verfassung und Verwaltung in Preußen und im Deutschen Reich. Berlin: Carl Haymanns, 1925.
13. MERKL, A. Bemerkungen des Herrn Universitäts-Professors Dr. Adolf Merkl (Wien) zum Gutachten des Herrn Univ. Prof. Dr. Kelsen. *Wilhelm Brauneder: Österreichisch-deutsche Rechtsbeziehungen I. (Rechtsangleihung 1850-1938)* Frankfurt am Main: Peter Lang, p. 348-356.
14. MERKL, A. Der Anschluß Österreichs an das Deutsche Reich als Rechtsproblem. *Zeitschrift für öffentliches Recht Band VI. (1927)*. p. 535-544.
15. MERKL, A. Der Anschluß Österreichs an das Deutsche Reich – eine Gesichtslegende. *Juristische Blätter (77. Jahrgang) 1955*. p. 439-440.
16. MÖLLER, H. Preußen von 1918 bis 1947: Weimarer Republik, Preußen und der Nationalsozialismus. *Handbuch der preussische Geschichte (Herausgegeben von Wolfgang Neugebauer) Band III*. Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2001. p. 149-316.
17. PILOTY, R. Die neue preußische Verfassung. *Archiv des öffentlichen Rechts. Band 40. (1921)* p. 87-93.
18. PREUß, H. Verfassung des Freistaates Preussen vom 30. November 1920. *Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart. Band X. (1921)* p. 222-279. o.
19. SZABÓ, I. *Német alkotmányfejlődés 1806-1945*. Budapest: Szent István Társulat, 2002.
20. SZABÓ, I. *Az államfő jogállása a Weimari Köztársaságban*. Budapest: Osiris, 2000.
21. TRIEPEL, H. *Quellensammlung zum Deutschen Reichsstaatsrecht*. Tübingen: Mohr, 1931
22. WALTER, R. – MAYER, H. *Grundriss des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. [9. durchgesehene und ergänzte Auflage]. Wien: Manzsche, 2000.

CONTACT

Prof. Dr. István Szabó

szabo.istvan@jak.ppke.hu

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar

H-1088 Budapest Szentkirályi utca 28.

Magyarország

A versailles-i békeszerződés következményei Németországra

The consequences of the Treaty of Versailles for Germany

Magdolna SZIGETI

Absztrakt

Az első világháborút lezáró békeszerződések a vesztes államok számára olyan mértékben megalázóak voltak, hogy magukban hordozták egy újabb konfliktus lehetőségét. Németország számára leginkább elviselhetetlen kötelezettség a háborús jóvátétel volt. Ennek összegét a győztes hatalmak többször is megállapították, de az mindig sok évtizedes súlyos terhet jelentett. A gazdasági világválság idején már annak jelentős mérséklése sem segített, Németországban politikai radikalizálódás következett be. A jóvátétel néhány kisebb részét a 21. század elejéig törleszteni kellett.

Kulcsszavak:

Németország, Versailles, békeszerződés, jóvátétel, Young-terv

Abstract

The peace treaties that ended the First World War were so humiliating for the losing states that they raised the prospect of another conflict. The most intolerable obligation for Germany was war reparations. The amount of this was repeatedly agreed by the victorious powers, but it was always a heavy burden over many decades. During the Great Depression, even a significant reduction of the burden did not help, and Germany became politically radicalised. Some small parts of the reparations had to be repaid until the beginning of the 21st century.

Keywords:

Germany, Versailles, peace treaty, reparations, Dawes plan, Young plan

"Most - amikor a fáradtságos időszak véget ér - a béke lesz lejáratva, nem a háború."- mondta Max Weber¹, a szociológus, aki 1919 májusában néhány napot Versailles-ban töltött a német küldöttség tanácsadójaként, és úgy tűnik, igaza lett. Nemcsak a versailles-i szerződést, hanem a Saint-Germain-i, a trianoni, a neuilly-i és a sèvres-i dokumentumokat is rossz szerződéseknek tartották már a kortársak, még a győztes államokban is alig akadtak

---

¹ WEBER, M. Politik als Beruf (1919). In. *Gesammelte Politische Schriften*, 5. Auflage. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1988, p. 505–560., p. 551.

védelmeszói. A legkiemelkedőbb kritikusok közé tartozott John Maynard Keynes cambridge-i közgazdász, aki tagja volt a párizsi brit küldöttségnek. A korábbi olasz miniszterelnök, Francesco Nitti, aki 1919-ben saját kezűleg írta alá a versailles-i szerződést, két évvel később már nem látott mást a békeszerződésben, mint "a háború folytatásának eszközét".²

A kortársak negatív megítélése a békeszerződésekkel kapcsolatban a következő évtizedekben alig változott. George F. Kennan amerikai diplomata és történész 1984-ben azt írta a "New York Times"-ban, hogy a "brit és francia békefeltételek bosszúálló volta" előkészítette a terepet a nemzetiszocializmus és egy újabb háború számára. A második világháború a Németországra kényszerített "ostoba és megalázó büntetőbéke" eredménye volt. A brit "Economist" 1999/2000-es millenniumi kiadásában úgy ítélte meg, hogy az első világháború végső bűne a versailles-i szerződés volt, amelynek kemény feltételei elkerülhetetlenné tették egy újabb háborút.³

Az első világháború utáni békeszerződéseknek nevezett diktátumok⁴ megalázták a veszteseket, felelőssé téve őket minden okozott kárért, és olyan ellentmondásos rendszert hoztak létre, amely szinte lehetetlenné tette az újrakezdést.

A versailles-i szerződés okozta nehézségek miatti keserűség meghatározta a két világháború közötti német belpolitikát is, és megmérgezte az európai államokhoz fűződő kapcsolatokat.

A fegyverszünet előtt az amerikai kormánnyal történt jegyzékváltásban újdonságként hatott az amerikaiak azon követelése/kívánása, mint a császár lemondása, vagy a rendszerváltás, – ezek ellentmondtak a szuverenitás és az államok közötti egyenlőség elvének, mégis megvalósultak. A császár még lemondása előtt, 1918. november 10-én Hollandiába távozott, (Max von Baden értesült, de a császár csak november 28-án írta alá a lemondását), és a háború befejezése után köztársaság lett az új államforma Németországban.

A német háborús bűnösöket a versailles-i békeszerződés 228-230. cikkeinek⁵ értelmében ki kellett adni a szövetséges hatalmak részére, hogy az USA katonai bíróságai ítélkezzenek felettük. A háborúk után szokásos kölcsönös amnesztiát, mint a békeszerződések ősidők óta érvényes elemi tanulságát, amely a kölcsönösen elkövetett atrocitások elfelejtését jelentette, valamint lehetővé tette a békés újrakezdést, figyelmen kívül hagyták a győztes hatalmak.⁶

---

² NITTI, F. *Europa am Abgrund*. Frankfurt/M.: Frankfurter Societäts-Druckerei, 1923, p. 150.

³ <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/288790/verhasster-vertrag/>

⁴ KRUMEICH, G. *Die unbewältigte Niederlage. Das Trauma des Ersten Weltkriegs und die Weimarer Republik*. Freiburg/Br: Herder, 2018, p.143.

⁵ *Der Versailler Friedensvertrag*. Artikel 228-230., uni-muenchen.de <https://www.jura.uni-muenchen.de> ›

⁶ FREUND, J. Der unauffindbare Friede. In *Der Staat* 3/1964, p. 159–182.

Wilson amerikai elnök hiába hirdette meg a népek önrendelkezési jogát, az embereket ritkán kérdezték meg, melyik országhoz tartozzon az a terület, ahol a családjuk akár több generáció óta élt. Az új határvonalak kijelölése következtében 10-12 millió német került a Birodalmon kívüli területekre.⁷

A versailles-i szerződés következtében a Német Birodalom elvesztette vasérclelőhelyeinek 80%-át, kőszéntermelésének 28%-át és mezőgazdasági területének 15%-át. Németország gazdasági ereje ennek következtében jelentősen meggyengült, és a franciák megszállták a Rajna vidékét.⁸

A jóvátételek meghatározása a területkiigazítások mellett mindig a békeszerződések részét képezték. A német állam jóvátételének összegét nem rögzítették pontosan a versailles-i szerződésben, a szövetségesek csak 1921. január 29-én határozták meg azt, az 1920-ban, a boulogne-i tanácskozáson javasolt 269 milliárd aranymárkáról⁹ csökkentett, de még mindig csillagászati összeget, 226 milliárd arany márkát, amelyet 1963-ig kellett volna Németországnak megfizetnie. Azonban az első világháború utáni gazdasági válság következtében folyamatosan csökkent az esélye annak, hogy Németország vissza tudja fizetni az adósságát. 1921 április-májusában a második londoni konferencia csupán 132 milliárd aranymárka jóvátételt határozott meg,¹⁰ majd a Young-terv^{11, 12} amely 1930-ben lépett életbe, mégpedig visszamenőlegesen, 1929-es hatállyal, 59 évre szabta meg a jóvátétel határidejét, így 1988-ig kellett volna törlesztenie a németeknek az ekkor meghatározott, összesen 112 milliárd aranymárka összegű követelést. A Young-terv azonban már születésekor halálra volt ítéelve, hiszen az 1929-es világválság újra ellehetetlenítette a törlesztést.

1932. június 16. és július 9. között Németország, Nagy-Britannia és Franciaország politikusai a svájci Lausanne-ban találkoztak, hogy a fizetésekre teljességgel vált Németország jóvátételi kötelezettségeinek teljesítéséről tárgyaljanak. Több mint két hétig tartó kemény tárgyalások után a lausanne-i konferencia eredménye a Young-terv törléséről és Németország

---

⁷ RÖDDER, A. *Wer hat Angst vor Deutschland? Geschichte eines europäischen Problems*, Frankfurt/M.: S. Fischer, 2018, p. 93.

⁸ KRAUS, H-C. *Versailles und die Folgen. Außenpolitik zwischen Revisionismus und Verständigung 1919–1933*. Berlin: Be.bra, 2013, p. 28., p. 41.

⁹ SOUTOU, G. Die deutschen Reparationen und das Seydoux-Projekt 1920/21. In *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 25. Jahrgang 1975, Nr. 5, Heft 3., p. 237-271., s. 249.

¹⁰ KENT, B. *The Spoils of War. The Politics, Economics, and Diplomacy of Reparations 1918–1932*. Oxford: Clarendon, 1989, p. 134.

¹¹ LINK, W. *Die amerikanische Stabilisierungspolitik in Deutschland 1921-32*. Düsseldorf: Droste, 1970, p. 223-502.

¹² HEYDE, P. *Das Ende der Reparationen. Deutschland, Frankreich und der Youngplan 1929-1932*. Paderborn: F. Schöningh, 1998, p. 48.

jóvátételi kötelezettségeinek megszüntetéséről szóló megállapodás volt.¹³ Az immár Franz von Papen vezette német kormány beleegyezett, hogy a jóvátételi kötelezettségek eltörlése feltételeként 3 milliárd birodalmi márka összegű fizetést teljesít, amelyet azonban soha nem fizettek ki. A lausanne-i megállapodás nem érintette a Dawes-terv és a Young-terv szerinti jóvátételi kötelezettségek törlesztésére felvett kölcsönökből eredő német adósságok visszafizetésére vonatkozó kötelezettségeket. A lausanne-i szerződés azonban csak akkor lépett volna hatályba, ha az USA-val megfelelő megállapodás születik a szövetségesek közötti háborús adósságokról. Mivel ilyen megállapodás nem született, a szerződést egyik érintett állam sem ratifikálta, így az soha nem vált hatályossá.¹⁴

A náci Németország természetesen nem fizetett semmit a jóvátétel összegéből, a jóvátétellel kapcsolatos követelések pedig a második világháború után még mindig fennálltak. Adenauer kancellár sikeres tárgyalásai hatására a meglévő követelések összegét felére csökkentették.¹⁵ 1983-ig a Szövetségi Köztársaság kb. 14 milliárd márka adósságot fizetett vissza. Az 1953-ban Londonban született döntés értelmében az 1945 és 1952 közötti időszakra esedékes 251 millió márka összegű kamatokat csak Németország újraegyesítése után kell megfizetni.¹⁶ Talán akkor senki nem gondolt arra, hogy az egyesítés sokáig elmarad, valójában 1990. október 3-án jött létre. A szövetségi kormány ekkor alapítványi kötvényeket bocsátott ki, amelyeket a szövetségi költségvetésből fizettek vissza. Németországnak sikerült végül 92 évvel az első világháború után, 2010. október 3-án, a 69,9 millió EURO összegű utolsó részlet megfizetésével minden jóvátétellel kapcsolatos kötelezettségét – kamat- és tőketörlesztést egyaránt – teljesítenie.¹⁷

Az 1921-ben meghatározott 226 milliárd arany márka jóvátételből Németország végül, saját számításai szerint, 67,7 milliárd arany márkát fizetett meg, a szövetségesek számításai szerint azonban csupán 21,8 milliárd arany márkát. A különbség számos juttatási tétel eltérő értékelésével magyarázható.¹⁸

1921-ben aligha emlegette bárki, hogy két évvel korábban maguk a németek javasoltak 100 milliárd arany márka, bár kamatmentes jóvátételt, és aligha emlékezett bárki arra, hogy a brit fél eredeti teljes követelése 220 milliárd márkára rúgott. Legalábbis ez a szám 1918 végén

---

¹³ JAMES, H. *Deutschland in der Weltwirtschaftskrise, 1924-1936*. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1988, p. 382.

¹⁴ JAMES, H. *Deutschland in der Weltwirtschaftskrise, 1924-1936*. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1988, p. 382.

¹⁵ JELINEK, Y. A. Die Krise der Shilumim/Wiedergutmachungs-Verhandlungen im Sommer 1952. In *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 38. Jahrgang, 1990, Heft 1.*, p. 136-139.

¹⁶ ISMAR, G. Für Deutschland endet 2010 der Erste Weltkrieg. *Nürnberger Nachrichten vom 6. Dezember 2009*.

¹⁷ KOLB, E. *Der Frieden von Versailles*. München: Beck, 2005, p. 100.

¹⁸ KOLB, E. *Der Frieden von Versailles*. München: Beck, 2005, p. 100.

a brit parlamenti választási kampányban közszájon forgott, a kampány során a pártok csillagászati jóvátételi összegekkel próbálták egymást túllicitálni. "Németországnak fizetnie kell" - volt a konszenzus, és Eric Geddes miniszter biztos lehetett a képviselők széleskörű egyetértésében, amikor azt mondta: "addig kell facsarni a német citromot, míg a magok nem nyikorognak."¹⁹

A pénzbeli kifizetéseken kívül Németország át kellett adja exportbevételeinek tizenkét százalékát évente. Ezen túl kiterjedt szénszállításokra is sor került. A birodalom és a tartományok vagyona zálogként szolgált. Kemény katonai korlátozásokra is sor került: betiltották a nehéztüzérséget, a harckocsikat, a tengeralattjárókat és a légierőt. A hadsereg létszámát 100 000 főre korlátozták, amely a 4,5 millió katonával együtt gigantikus leszerelést jelentett, annak minden társadalmi és mentális következményével együtt.²⁰

E rendelkezések legitimációs alapjaként a versailles-i szerződés hírhedt 231. cikkelye szolgált, amely a "Jóvátétel" címet viselő VIII. fejezetben található, és a következőket mondta ki: "A szövetséges és társult kormányok kijelentik, Németország elismeri, hogy Németország és szövetségesei /.../ felelősek minden veszteségért és kárért, amelyet a szövetséges és társult kormányok és állampolgáraik a Németország és szövetségesei agressziója által rájuk kényszerített háború következtében elszenvedtek."²¹ Ugyan fent nevezett cikkelyben nem nevesítették Németország kizárólagos bűnösségét, de a szövetséges és társult hatalmak feljegyzésében, amelyet a német ellenvetésekre válaszul Philip Kerr, Lloyd George brit miniszterelnök magántitkára írt, nyíltan kimondták, hogy Németország egyedül felelős a háborúért, és arra bátorította szövetségeseit, hogy "erőfölényét erőszakkal teremtsen meg".²²

A versailles-i szerződés által kiváltott reakciókat német földön a rémület mellett a felháborodás jellemezte. A győztes hatalmak küldöttségei között széles körben szintén elterjedt – (pl. John Maynard Keynes brit közgazdász, Herbert Hoover későbbi amerikai elnök által), hogy a szerződés "tele volt gyűlölettel és bosszúval". A baloldali-liberális Francesco Nitti olasz miniszterelnök, aki aláírta az elődje, Vittorio Orlando által megtárgyalt szerződést, később szintén élesen bírálta azt. Azt mondta, hogy a szerződés "a háború folytatásának eszköze", amelynek célja "Németország feldarabolása és gazdasági és politikai egységének, sőt,

---

¹⁹ Sir GEDDES, E. *Business and Government in War and Peace*. Manchester: University Press, 1989, p. 72.

²⁰ RÖDDER, A. *Wer hat Angst vor Deutschland? Geschichte eines europäischen Problems*, Frankfurt/M.: S. Fischer, 2018, p. 86.

²¹ *Versailler Vertrag*, Art. 231-247 (28.06.1919)
documentarchiv.de, <http://www.documentarchiv.de>

²² KOLB, E. *Der Frieden von Versailles*. München: Beck, 2005, s. 94.

puszta létének megsemmisítése". Franciaországban nemcsak a szocialisták, hanem Alcide Ebray diplomata is tiltakozott egy olyan békediktátum ellen, amely új háborúra ösztönzött.²³

A versailles-i szerződés kemény feltételeket diktált, de ennél súlyosabb problémát jelentett, hogy egy tartósan diszkriminatív és önkényes rendszert hozott létre, amely a nyugat-németországi francia megszálló erők erőszakkal való fenyegetésének eszközével működött. Az Egyesült Államok, a "béke kikényszerítését szolgáló Liga" leglelkesebb szószólója, távol maradt a genfi Népszövetségtől, és nem ratifikálta a versailles-i szerződést, mindez az egész rendszer kiegyensúlyozatlanságát hangsúlyozta.

A franciák azon aggodalma, hogy Versailles túl engedékeny lehet Németországgal szemben, sokak számára igazolást nyert 1940-ben, amikor a németek ismét lerohanták és háborúval meghódították Belgiumot és Franciaországot. Foch marsall követeléseinek eredetileg sokkal messzebbre mutattak: teljes, állandó, mindenkor ellenőrzött leszerelést, a Birodalom tartományokra való felosztását, vagy legalábbis a Rajna bal partján fekvő, autonóm köztársaságokra osztott területek francia felügyeletét tartotta kívánatosnak.

A németek túlnyomó többsége azonban kitartott a Birodalom egysége mellett. Nemcsak a nemzeti becsület megsértését látták a – különösen Clemenceau által gyakorolt – szándékos és kitartó megaláztatásokban, hanem úgy gondolták, a kölcsönös kompromisszumokat nélkülöző szerződés lehetetlenné teszi a béke megvalósulását. És erről nemcsak a németek gondolkodtak így.

Mivel Németország jóvátételének kifizetései elmaradtak, Franciaország és Belgium 1923-ban megszállta a Ruhr-vidéket, amely önmagában is, de a megszállás alatti gyilkosságok, kivégzések, túszejtések, deportálások, gyárfoglalások és számos zaklatás természetesen nagy felháborodást váltott ki a németek körében. A brit kormány a Ruhr-vidék megszállását törvénytelennek nyilvánította, amely lépés tükrözte a győztes hatalmak közötti döntésképtelenséget. A győztes hatalmak széthúzása azt jelentette, hogy a békeszerződés által előidézett problémák állandósultak.²⁴

A briteknek kevesebb okuk volt arra, hogy kemény politikát folytassanak a legyőzött Németországgal szemben. A háború előtt inkább Oroszország ereje miatt szövetkeztek a cári birodalommal, mint a Németországtól való félelem miatt. Nagy-Britannia részt akart venni a

---

²³ KRAUS, H-C. *Versailles und die Folgen. Außenpolitik zwischen Revisionismus und Verständigung 1919–1933*. Berlin: Be.bra, 2013, p. 32.

²⁴ KRAUS, H-C. *Versailles und die Folgen. Außenpolitik zwischen Revisionismus und Verständigung 1919–1933*. Berlin: Be.bra 2013, p. 28., p. 59.

világ alakításában egy német vereség után, Németországot pedig kereskedelmi partnerként meg akarta tartani.²⁵

A német külpolitika mozgástere nagyon korlátozott volt a jóvátételi rendszer, a bizonytalan gazdasági helyzet, a kibékíthetetlen francia magatartás, a Rajna-vidéken állomásozó francia csapatok, valamint a katonai korlátozások miatt. A locarnói szerződés következtében, amelynek értelmében Németország, Franciaország és Belgium 1925-ben megállapodott abban, hogy kizárják a Versailles-ban meghúzott határaik erőszakos megváltoztatását és felveszik Németországot a Népszövetségbe, továbbá az átmeneti gazdasági fellendülés következtében, korlátozott mértékben és rövid időre, valamelyest tágult Németország mozgástere.

Ugyanakkor ez a közéletben is állandóan felidézett, úgynevezett szégyenbékével kapcsolatos konszenzus nem vezetett az új Német Köztársaság belső megbékéléséhez. Az a kérdés, hogy a szerződést aláírják-e, vagy szükség esetén folytassák-e az ellenségeskedést, a belpolitikában nagy szakadást okozott. Az SPD-ből (Szocialista Párt), a Centrumból és a baloldali-liberális Német Demokrata Pártból álló köztársasághú "weimari koalíció" pártjai, amelyek 1919-ben koalíciós kormányt alkottak, Versailles után soha többé nem kaptak többséget.

A Német Birodalom lakosságának többsége számára a "háborús bűnösség hazugsága" és a jóvátételi kötelezettségek elleni küzdelem, amelyet a "német nép rabszolgasorba taszításának" tekintettek, a nemzeti becsület kérdése volt. A szélsőjobboldal a jóvátétel kérdését újra és újra a gyűlölt köztársaság elleni agitációs eszközként tudta felhasználni.²⁶

A weimari köztársaság végét jelentette a nemzetiszocialisták felemelkedése és hatalomátvétele. A második világháború végleg lejáratotta a versailles-i szerződést és az 1919/20-as Párizs környéki békeszerződéseket, mivel a németekre vonatkozó diktátumot, valamint annak következményeit sokan a nemzetiszocializmussal hozták összefüggésbe.²⁷ A történetírás a közelmúltig elfelejtkezett arról, hogy léteztek politikai erők Németországban, amelyek 1918. november 9-ét a demokrácia reményteljes kezdeteként élték meg. Inkább arról olvashattunk, hogy ez a kezdet a köztársaság megsemmisüléséhez és a nemzetiszocialisták hatalomátvételéhez vezetett. Hasonló módon a versailles-i szerződés is egy determinisztikus történelmi narratíva szerves részévé vált.

---

²⁵ GEPPERT, D. - ROSE, A. Machtpolitik und Flottenbau vor 1914. Zur Neuinterpretation britischer Außenpolitik im Zeitalter des Hochimperialismus. In: *Historische Zeitschrift* 2/2011, p. 401–437.

²⁶ HITLER, A. *Mein Kampf. Eine kritische Edition*. München: Institut für Zeitgeschichte, 2016, p. 1697.

²⁷ MEINECKE, F. Nationalsozialismus und Bürgertum (1930), In *Politische Schriften und Reden*, Bd. 2, Darmstadt 1958, p. 441–445, p. 441.

Versailles-t okolni minden bajért, népszerű magyarázat lett a nemzetiszocializmus támogatottságára. 1945 után a náci rezsim egykori támogatói szintén ezzel argumentáltak, miért csatlakoztak az NSDAP-hoz: nem ideológiai meggyőződésből és antiszemita buzgalomból, hanem azért, mert a nemzetiszocialistákban bíztak, hogy legyőzik a gyűlölt versailles-i szerződés okozta problémákat.

Versailles nem hozott békét, de minden területi veszteség és jóvátétel, minden gazdasági gyengeség és teher ellenére Németország nemcsak mint állam, hanem mint európai hatalom, mint potenciális nagyhatalom is megmaradt.

Sok rossz tapasztalattal rendelkezünk a politikai rendszerek erőszakolt megváltoztatásával és a korábbi ellenség erkölcsi és jogi megkülönböztetésével kapcsolatban. Ha nem ismerjük el nemzetközi szinten az egyenlőség elvét, ha hiányzik a legitimitás érzése, akkor nem lesz megbékülés, és nem jön létre stabilitás. Erre csak egy példa a Párizs környéki békeszerződések tanulsága.

IRODALOMJEGYZÉK

1. FREUND, J. Der unauffindbare Friede. In. *Der Staat* 3/1964.
2. Sir GEDDES, E. *Business and Government in War and Peace*. Manchester: University Press, 1989.
3. GEPPERT, D. / ROSE, A. Machtpolitik und Flottenbau vor 1914. Zur Neuinterpretation britischer Außenpolitik im Zeitalter des Hochimperialismus. In. *Historische Zeitschrift* 2/2011.
4. HEYDE, P. *Das Ende der Reparationen. Deutschland, Frankreich und der Youngplan 1929-1932*. Paderborn, F. Schöningh 1998.
5. HITLER, A. *Mein Kampf. Eine kritische Edition*. München: Institut für Zeitgeschichte 2016.
6. ISMAR, G. Für Deutschland endet 2010 der Erste Weltkrieg. In. *Nürnberger Nachrichten vom 6. Dezember 2009*.
7. JAMES, H. *Deutschland in der Weltwirtschaftskrise, 1924-1936*. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1988.
8. JELINEK, Y. A. Die Krise der Shilumim/Wiedergutmachungs-Verhandlungen im Sommer 1952. In. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 38. Jahrgang 1990, Heft 1.,
9. KENT, B. *The Spoils of War. The Politics, Economics, and Diplomacy of Reparations 1918–1932*. Oxford: Clarendon, 1989.
10. KOLB, E. *Der Frieden von Versailles*. München: Beck, 2005.

11. KRAUS, H-C. *Versailles und die Folgen. Außenpolitik zwischen Revisionismus und Verständigung 1919–1933*. Berlin: Be.bra, 2013.
12. KRUMEICH, G. *Die unbewältigte Niederlage. Das Trauma des Ersten Weltkriegs und die Weimarer Republik*. Freiburg/Br.: Herder, 2018.
13. LINK, W. *Die amerikanische Stabilisierungspolitik in Deutschland 1921-32*. Düsseldorf, Droste 1970.
14. MEINECKE, F. Nationalsozialismus und Bürgertum (1930), In. *Politische Schriften und Reden, Bd. 2*, Darmstadt: 1958.
15. NITTI, F. *Europa am Abgrund*, Frankfurt/M: Frankfurter Societäts-Druckerei, 1923.
16. RÖDDER, A. *Wer hat Angst vor Deutschland? Geschichte eines europäischen Problems*, Frankfurt/M: S. Fischer, 2018.
17. SOUTOU, G. Die deutschen Reparationen und das Seydoux-Projekt 1920/21. In. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 25. Jahrgang 1975, Nr. 5, Heft 3.,
18. WEBER, M. *Politik als Beruf (1919)*. In *Gesammelte Politische Schriften*, 5. Auflage. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1988.

CONTACT

Dr. Szigeti Magdolna

szigeti.magdolna@jak.ppke.hu

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar

H-1088 Budapest Szentkirályi utca 28.

Magyarország

Trianon – nový začiatok, alebo trpký koniec?*

Trianon – a new Beginning or a bitter End?

Erik ŠTENPIEN**

Abstrakt

V predkladanej štúdií sa autor pokúša zodpovedať otázku, čo pre nás dnes znamená Trianonská mierová zmluva. Stavia vedľa seba názory maďarskej i slovenskej dobovej i súčasnej spisby. Snahou je pokúsiť sa o zmierenie slovenských a maďarských náhľadov, čo môže viesť k upokojeniu vášní pri hodnotení tejto pre oba národy prelomovej historickej udalosti.

Kľúčové slová:

Trianonská mierová zmluva, mierové rokovania po prvej svetovej vojne, Versailleská konferencia

Abstract

In the presented Study the Autor tries to Answer the Question of what the Trianon Peace Treaty means for Us today. It juxtaposes the Opinions the hungarian and slovak contemporary Writings. The Effort is to try to reconcile the slovak and hungarian Views, which may lead to the Calming of Passions in the Evaluation of landmark historical Event for booth Nations.

Keywords:

Trianon Peace Treaty, peace Negotiations after the WWI, Versailles Conference

NAMIESTO ÚVODU – STOROČNÁ TRAUMA TRIANONU?

Existujú miesta, ktoré sú opradené históriou. Kde sa písali dejiny, alebo kde sa dejiny stále píšu. Miesta plné legend i reality. Jedným z takých miest je aj zámok Trianon. Legenda, ktorá sa na neho viaže, hovorí o havranovi, ktorý sa objavuje v okne zámku vždy v čase prelomovej historickej udalosti a je predzvesťou závažnej historickej tragédie¹. Povráva sa, že sa objavil aj v čase atentátu na následníka Rakúsko-Uhorského trónu, ako aj v čase podpisu mierovej zmluvy, ktorá sa viaže na Trianon. Že by aj tá bola tragédiou? Ak áno, pre koho?

---

* Tento článok je výstupom riešenia grantového projektu APVV-19-0419: *100 rokov Trianonskej zmluvy*

** doc. JUDr. Erik Štenpien, PhD., vysokoškolský učiteľ - docent, UPJŠ V Košiciach – Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva, e-mail: erik.stenpien@upjs.sk

¹ HOLEC, R. *Trianon triumf a katastrofa*. Bratislava: Marenčin PT 2020, str. 8.

Po sto rokoch od podpisu zmluvy podobného významu, akou bola tá Trianonská, sa obyčajne bilancuje. O to viac, že tých sto rokov od jej prijatia vyvolalo množstvo otáznikov na strane jednej i druhej. Pre koho bola zmluva úspechom a pre koho tragédiou? A bolo vôbec jej prijatie pre niekoho tragickým?

Maďarský predseda vlády Viktor Orbán pri príležitosti storočnej spomienky na podpis Trianonskej mierovej zmluvy povedal nasledovné slová: „*Horizonty maďarskej histórie sú v tisícročných výšinách. Vpravo Košice, tým smerom Satu Mare, za nami Mukačevo. Ak sa nebudeme pozerat' očami, ale srdcom, dovidíme dokonca ešte ďalej. Späť až k počiatku vekov. Vidíme, ako sa náš, na veľké stepi privandrovaný ľud, v stovkách vytráca a mizne v prachu histórie*².

Slová maďarského premiéra sú vyjadrením názoru, ktorý už roky čítame v maďarskej, najmä politickej tlači ako aj niektorých odborných nacionalisticky orientovaných prácach. Predkladaná štúdia sa pokúsi odpovedať na otázku, či je tento pohľad z ich pohľadu oprávnený. Vnímanie tisícročného uhorského štátu, ktoré samo o sebe nie je v poriadku, totiž dáva možnosť na opakované traumatizovanie Trianonskej mierovej zmluvy a v extrémnych prípadoch až k pokusom o jej revíziu. A povedzme si pravdu – väčšina maďarských politikov ako aj „bežných ľudí“ si predovšetkým želá pokojné spolužitie so susednými štátmi, vrátane Slovenska. Ak je to teda tak, môže Trianonská zmluva z roku 1920 poslúžiť ako nový začiatok pokojných vzťahov medzi národmi, alebo je ich trpkým koncom?

1. TRIANONSKÁ MIEROVÁ ZMLUVA A DOBOVÁ TLAČ

Trianonská mierová zmluva je historicky poslednou z radu mierových zmlúv prijatých na mierovej konferencii vo Versailles. Maďarská delegácia dorazila do Paríža dňa 7. januára 1920. V jej čele stáli grófi Albert Apponyi, Pavol Teleki a Štefan Bethlen – predstavitelia konzervatívnych a nacionalistických myšlienok. Vedúcim delegácie sa stal gróf Albert Apponyi, čo vzhľadom na jeho povest' nebolo príliš šťastné riešenie³. Maďarov čakalo ťažké rokovanie.

Maďarská delegácia dostala podmienky mierovej zmluvy do rúk 15. januára 1920. Boli podľa očakávania prísne. Gróf Apponyi proti nim namietal a návrh mierovej zmluvy slovné v úplnom rozsahu napadol. Veľmi problematickou sa ukázala otázka limitácie hraníc. Maďarskí predstavitelia obhajovali územnú integritu „historického“ Uhorska. Gróf Apponyi

² <https://hirtv.hu/kultura/orban-viktor-miniszterelnok-beszede-2502921>.

³ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1908 – 1920)*. Bratislava: VEDA 2011, str. 465n.

nesúhlasil s uplatňovaním národnostného princípu, zároveň požadoval usporiadať na sporných územiach plebiscit miestneho obyvateľstva. Dopustil sa však zásadnej chyby – namiesto požiadavky o ponechanie území s väčšinou maďarského obyvateľstva v rámci Maďarska, sa snažil o spochybnenie zásady povojnového usporiadania Európy, na čo víťazi samozrejme nemohli pristúpiť⁴.

Väčšina maďarskej delegácie odcestovala 18. januára 1920 do Budapešti, v Paríži zostal len gróf Bethlen, aby viedol zákulisné diplomatické prieskumy a vyjednávanía v prospech Maďarska. Apponyi informoval o výsledkoch maďarskú vládu a regenta Horthyho, ktorí následne rozhodli o tom, že sa má ďalej vyjednávať o zmiernení podmienok mierovej zmluvy. Maďarská delegácia následne predložila písomné pripomienky k návrhu mierovej zmluvy. Vyplývala z nich požiadavka zachovania územnej integrity predvojnového Uhorska. Mierová konferencia zvažovala opätovné prerokovanie maďarských požiadaviek, týkajúcich sa hraníc, tento postoj sa však veľmi rýchlo zmenil. Víťazi vyhovelí len niektorým menej významným požiadavkám. Boli stanovené jednoduchšie, veľkorysejšie pravidlá obmedzujúce zbrojársku výrobu, stanovujúce sumu odškodného a k ďalším menej kľúčovým oblastiam. Do textu mierovej zmluvy bola zahrnutá povinnosť susedných krajín chrániť práva národnostných menšín⁵.

Maďarská delegácia sa pod vplyvom hrozacej hospodárskej blokády a vojenskej intervencie rozhodla napokon zmluvu podpísať. Maďarská vláda s jej argumentmi súhlasila a na svojom zasadnutí v dňoch 13. – 17. mája 1920 súhlasila s podpisom mierovej zmluvy. K podpisu došlo dňa 4. 6. 1920 v zámku Veľký Trianon v záhrade zámku Versailles. Mimoriadne prísne (aspoň z maďarského pohľadu) ustanovenia zmluvy sa stali dôvodom na to, aby bezprostredne po jej ratifikácii začala maďarská politická reprezentácia vyvíjať snahy o jej revíziu⁶.

Dobová tlač reagovala na prijatie Trianonskej mierovej zmluvy dvomi spôsobmi. V Maďarsku túto skutočnosť podrobne analyzovali ako národnú katastrofu, v českej i slovenskej tlači iba o nej informovali.

Maďarská tlač sa problematike Trianonskej zmluvy začína venovať už začiatkom roka 1920. Veľmi pozorne si všíma konanie členov maďarskej delegácie vo Versailles, ale prichádza aj so súvisiacimi politickými témami. Pracuje s pojmami ako „biely teror“, či „červená

---

⁴ ROMSICS, I. *Trianonská mierová zmluva*. Bratislava: Kalligram, 2009, str. 154n.

⁵ PROKŠ, P. *Vítězové & poražení. Střední Evropa v politických plánech velmocí za Velké války a na mírové konferenci v Paříži (1914 – 1918/1919 – 1920)*. Praha: Naše Vojsko, str. 228n.

⁶ ZEIDLER, M. *Trpký mier. Trianonská mierová zmluva a Maďarsko* In: Historická revue 6/2020, str. 38 – 43.

hrozba“⁷. Napokon, neobchádza ani samotné uzavretie mierovej zmluvy. Vníma ju vo všeobecnosti ako tragédiu.

Možno povedať, že tzv. Trianonskú traumu priniesol do života bežných Maďarov politický denník *Az Est*. Noviny pravidelne uverejňovali správy z diania v parlamente. V čísle 134 z 5. júna 1920 *Az Est* publikoval v plnom znení vystúpenie predsedu maďarského parlamentu Istvána Rakovszkého, v ktorom zazneli nasledovné slová: „...odtrhnutie určitých území je iba dočasné s časti niekdajšieho Maďarska, ktorých sa zmocnili iné krajiny, zostanú naveky neoddeliteľnou súčasťou jedného veľkého celku“⁸. Periodikum *Az Est* v tomto i v nasledujúcich vydaniach tvrdo napáda uzavretie Trianonskej mierovej zmluvy. Pracuje s pojmom „český nepriateľ“, Slovákov ako národ nespomína, alebo ich označuje pejoratívnymi názvami. Nikdy nehovorí o Československu, len o Čechách.

V čísle 141 zo dňa 13. 6. 1920 sa *Az Est* po dlhšom čase opätovne venuje diani na južnom Slovensku. Denník podrobne informuje o zavádzaní reformy miestnej správy na Slovensku. Stále ho nazýva Felvidékom, delenie na 6 žúp (po prvý raz sa tu stretávame s pojmom „zsupáné“) považuje za chybu, ktorá na Slovensku nikdy nebude fungovať. Slovákov označuje ako Tóto, čo je v tej dobe bežné pejoratívne označenie. Vyskytuje sa tu však aj pojem Szlovenszkó⁹. Tu sa zastavíme. Niektorí autori aj tento pojem označujú za pejoratívny¹⁰. Máme za to, keďže sa s týmto pojmom stretávame aj v slovenskej tlači, vydávanej v medzivojnovom období v maďarskom jazyku, že ide len o označenie krajiny, ktorá v danom momente nemala medzinárodne uznaný názov. Ak si uvedomíme, že tu v období Slovenského štátu existovala a fungovala aj strana označovaná ako „Szlovenszkói Magyar Párt“, vedená grófom Eszterházy, tak asi dojem pejoratívnosti pojmu Szlovenszkó padá.

Podobne ako *Az Est* publikoval politicky orientované články aj denník *Budapesti Hírlap*. Na rozdiel od kritického tónu, ktorý vidíme v denníku *Az Est*, *Budapesti Hírlap* skôr hľadá možnosti ako zo zlej potrianonskej situácie nájsť cestu von. Reakcia periodika na uzavretie zmluvy v Trianone sa v podstate nelíšila od reakcie v *Az Est*. Podpis zmluvy bol aj tu vnímaný ako šok. Deň po jej podpísaní noviny apelovali na Maďarov, ktorí mali žiť za hranicami, aby

⁷ GYARMATI, Gy. – PÜSKI, L. *Magyarország a XX. században I.* Szekszárd: Babits Kiadó, 1996, str. 52.

⁸ *Az Est* 1920, roč. 11, č. 134, str. 1.

⁹ *Az Est* 1920, roč. 11, č. 141, str. 2.

¹⁰ SZEGHY-GAYER, V. *Felvidékből Szlovenszkó: Magyar értelmiségi útkeresések Eperjesen és Kassán a két világháború között.* Bratislava: Kalligram Kiadó, 2016.

nezabúdali, že navždy ostanú synmi jednotného Veľkého Maďarska a ich domovinou bude ríša svätého Štefana¹¹.

Československá tlač vnímala problematiku podpisu Trianonskej mierovej zmluvy odlišne. V českej tlači bol Trianon považovaný za okrajovú tému, ktorá sa občas objavila popri pre Čechov zásadných témach, medzi aké patrila najmä otázka Tešínska a s tým súvisiaceho sporu s Poľskom. Pre Čechov boli nepriateľmi Poliaci. Čo sa týka situácie v Maďarsku tlač v Čechách sa v prvých dňoch po podpise Trianonskej zmluvy obmedzuje na stručné informovanie o tom, že ju v Maďarsku nepovažujú za definitívne riešenie a že sa s ňou nezmierili¹².

Slovenská tlač v období po prijatí Trianonskej mierovej zmluvy je sčasti naopak veľmi radikálna, nacionalistická. Nemožno sa čudovať. V období dualizmu málokteré noviny mali možnosť publikovať slobodne. Po roku 1918 a najmä po podpise Trianonskej zmluvy sa slovenským periodikám otvorila možnosť publikovať protimaďarské myšlienky. Nie všetky to využili. Postoj slovenskej tlače k Trianonu bol spočiatku neutrálny. Slovenská tlač sa snažila zvýšiť národné povedomie poukazmi na maďarizáciu v období pred vojnou, ktorú si každý pamätal. *Národné noviny* po prvý raz razantnejšie vystúpia proti Maďarom v čísle 127 zo dňa 9. júna 1920. V čísle zosmiešňujú mnohokrát deklarované zásady grófa Apponyiho, ktorý napriek nim napokon Trianonskú zmluvu podpísal¹³.

Denník *Slovák* je už výrazne radikálnym periodikom. Je to pochopiteľné, vzhľadom na jeho prepojenie s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou. Myšlienky typu: „Maďari a židia sú rovnako nepriateľmi Slovákov“ sú v denníku v podstate bežnou rétorikou. Denník informuje o podpise Trianonskej mierovej zmluvy až vo svojom čísle zo dňa 8. 6. 1920. Informácia je pomerne vecná a suchá. Následne však už nachádzame pre *Slováka* typickú líniu, ktorá ide až do špekulácií, prečo Maďari vlastne mier podpísali. Špekulovanie, že Maďarsko si podpisom mierovej zmluvy iba uvoľnilo ruky na prípravu novej vojny a nikdy sa nezmieri s daným stavom – to je typická informačná kampaň *Slováka*¹⁴.

Protimaďarská a protižidovská kampaň *Slováka* sa zjednocuje v čísle zo dňa 10. 6. 1920, kde sa na stránkach denníka zjednocujú nenávidení Maďari so židmi. Lebo všetci židia rozprávajú v ľubozvučnej maďarčine“. A svojou činnosťou podryvajú základy nového štátu¹⁵.

---

¹¹ *Budapesti Hírlap* 1920, roč. 40, č. 134, str. 2.

¹² *Lidové noviny*, roč. 28, č. 277, str. 2.

¹³ *Národné noviny*, roč. 51, č. 127, str. 1.

¹⁴ *Slovák*, roč. 2, č. 113, str. 3.

¹⁵ *Slovák*, roč. 2, č. 115, str. 2.

2. VÍŤAZI A PORAZENÍ

Po prijatí Trianonskej mierovej zmluvy sa začal nový vek. Doba starého Uhorska sa skončila, začalo sa obdobie nástupníckych štátov. Tých, ktorí v dôsledku prijatia Trianonskej mierovej zmluvy prehrali, bolo viac ako tých, ktorí sa cítili byť víťazmi. Ak teda vychádzame z predpokladu, že tzv. „bežní“ ľudia nemali záujem na zmene hraníc, Málokto z nich chcel patriť k jednému, či druhému nástupníckemu štátu len preto, lebo sa cítil byť príslušníkom niektorého etnika.

Tých, ktorí v dôsledku prijatia mierovej zmluvy prehrali, bolo veľa, určite viac, ako tých, ktorí sa cítili byť víťazmi. Áno, treba priznať, hlavnými porazenými boli Maďari. Objektívne si povedzme, že sa mali dôvod cítiť ukrivdení. Zo dňa na deň prišli o krajinu, ktorú si storočia budovali a zostalo im z nej iba torzo. Geografické publikácie vydávané v medzivojnovom období nazývajú medzivojnový maďarský štát termínom „*Csonka Magyarország*“, teda Okýptené Maďarsko. Nečudujeme sa, že sa takto snažili vyvolať v občanoch dojem ublíženia. To, čo „bežný“ človek vnímal, boli obmedzenia, vyvolané hospodárskymi ustanoveniami mierovej zmluvy a medzivojnovou krízou. Ťažší život po Veľkej vojne a k tomu ešte „masírovanie mozgov“ politicky orientovanou tlačou, ktorá neraz vyhlasovala ako bolo Uhorsko orabované o jeho historické krajiny. Netreba sa čudovať tomu, že radikáli požadovali revíziu Trianonskej zmluvy. Asi by sa po nej ľuďom nežilo lepšie, ale vedomie, že sa podarilo obnoviť staré Uhorsko v historických hraniciach by možno viedlo k väčšej spokojnosti s vládou, ktorá ho dosiahla. Ale to sme už na úrovni špekulácií...

Pravdou je, že maďarskí utečenci po Trianone začínali takpovediac na holej zemi. Ide o ľudí, ktorí predtým žili v Hornom Uhorsku, ale po Trianone ušli do Maďarska, aby nemuseli žiť v novej, pre nich cudzej krajine. Neuvedomili si, že jediné, čo ich s novým Maďarskom spája, je jazyk a kultúra. A z nich sa nenajedia. Celú svoju minulosť, všetok majetok, známych, „priateľov“ – zanechali za nenávidenou hranicou vybudovanou Trianonom. Oni a ich rodiny sa stali najradikálnejšími zástupcami myšlienky revízie zmluvy.

Ani Maďari, ktorí ostali v nových štátoch, neboli víťazmi. Oni síce zostali na svojich majetkoch, ale zo dňa na deň sa stali menšinou v novom národnom štáte. Museli sa hlavne naučiť nový, často pre nich neznámy a možno nenávidený úradný jazyk. Nová majorita im hriechy minulosti, s ktorými často osobne nemali nič spoločné, dávala tvrdo pocítiť.

Porazenými boli aj Nemci a Židia bez ohľadu na to, či si zvolili život v Maďarsku alebo inde, bez ohľadu na to, ku ktorej národnosti sa hlásili. U Nemcov bola situácia rovnaká ako u Maďarov. Tiež sa z majority odrazu stali menšinou. S rovnakými následkami.

Prípád židovskej menšiny je komplikovanejší. Židia boli menšinou aj predtým. V medzivojnovom období však silneli tendencie obviňovať ich z kadečoho. Od vyprovokovania vojny, až po zodpovednosť za porážku. Je pravda, že v silnejších ekonomikách víťazných štátov (napr. prvá ČSR) sa s týmito javmi stretávame neskôr ako v oslabených ekonomických podmienkach porazených mocností, ktoré boli navyše zdecimované prísnymi reštriktívnymi podmienkami mierových zmlúv. Časť politickej tlače však aj na Slovensku bojovala proti Židom.

Židia boli najpostihnutejšou menšinou práve v Maďarsku. Vyššie spomínaní maďarskí utečenci boli často práve židovského pôvodu bez ohľadu na to, aké náboženstvo vyznávali. Táto skutočnosť bola nie len v Maďarsku verejným tajomstvom. Práve v záujme obmedzenia ich zapojenia do verejného života, aby neblokovali zamestnávanie „skutočných Maďarov“, boli v krajine už v roku 1919 prijímané prvé právne normy namierené proti nim. Tento proces vyvrcholil v septembri 1920 prijatím zák. čl. 25/1920 o úprave zápisu na univerzity, technické univerzity, Ekonomickú fakultu Budapeštianskej univerzity a právnické akadémie (zákon o numerus clausus)¹⁶ – historicky prvý protižidovský zákon medzivojnovkej Európy, ktorý upravoval počty prijatých na vysoké školy a ustanovoval, aké percento z nich mohlo byť židovského pôvodu. Prijatím normy bola porušená rovnosť pred zákonom, opozícia sa však neodvolávala na porušovanie systému mierových zmlúv, lebo „nežiadala o ochranu podľa ustanovení Trianonskej zmluvy, lebo nechcela byť menšinou, ktorá sa dáva do ochrany Ženeve“¹⁷.

Vít'azi, resp. tí, ktorým Trianonská zmluva dala najviac výhod, boli jednoznačne národy, na ktoré sa dovtedy v mnohonárodnostnom Uhorsku hľadelo s pohrdaním. Teda Česi, Slováci¹⁸, Poliaci, Rumuni, Srbi, Chorváti a Slovinci. Nové pomery z nich odrazu urobili štátotvorné národy. Keby sme sa pozreli predovšetkým na Československo ako na nový štát v strede Európy, zistili by sme, že ním vznikol demokratický štát s vyspelou ekonomikou, ktorá napriek hospodárskej kríze dokázala efektívne existovať a v porovnaní s porazenými krajinami poskytovala svojim občanom aspoň minimálne istoty.

Napriek tomu istá časť obyvateľstva Československa, bola Trianonskou zmluvou nepriamo postihnutá. Išlo o šľachtu. Jedným z prvých zákonov ČSR bol zákon č. 61/1918 Zb.

---

¹⁶ HEKSCH, Á. *Adatok a Numerus Clausus történetéhez*. In: Pedagógiai Szemle (r. 1962, č. 12), str. 613 – 617.

¹⁷ *Vázsonyi Vilmos beszédei és írásai.*, 2. zv. Budapest: b. v. 1927, str. 437, 440.

¹⁸ K politickým ideám Slovákov predchádzajúcim uzavretiu Trianonskej zmluvy pozri: GÁBRIŠ, T. *Farewell to the Monarchy: trans-atlantic Views on Slovak political Identity*. In: *Between Trianon and Retribution. Slovak – Hungarian Relation from a legal Point of View*. Conference Proceedings. Trnava University in Trnava, Faculty of Law: VEDA, 2021, str. 109 – 125.

z. a n. o zrušení šľachtických titulov a výsad, prijatý v decembri 1918. Aj keď sa pôvodne uvažovalo o využití lojálnej šľachty najmä pri reprezentácii nového štátu, napokon sa presadila idea, podľa ktorej šľachtici boli považovaní za jedného z najhlavnejších nepriateľov vznikajúceho štátu. V Čechách to bolo pomerne jednoduché – tamojšia šľachta bola považovaná takmer bez výnimky za prohabsburskú. Na Slovensku sa po vojne musela vytiahnuť maďarská karta a apelovať tým, že väčšina šľachty má maďarský pôvod. Veľa zlého narobili aj neúspešné pokusy bývalého cisára Karla I. o návrat na trón.

3. VÝCHODISKÁ, ALEBO AKO ĎALEJ PO 100 ROKOCH

Prešlo 100 rokov od podpisu Trianonskej zmluvy. Očakávali by sme, že sa situácia zmení. Že s odstupom vekov horúce hlavy vychladnú a radikalizovanie témy už nebude na programe dňa. Aká je realita?

Môžeme s veľkou pravdepodobnosťou konštatovať, že v Československu a dnes ani na Slovensku Trianon už nie je témou dňa. Iste je to zmluva, vďaka ktorej samostatný štát Čechov a Slovákov a následne moderná Slovenská republika vznikli. V Maďarsku bola donedávna situácia opačná. Ešte v roku 2000 bola otázka Trianonu vytiahnutá na svetlo v súvislosti s „milenárnymi“ oslavami výročia vzniku Uhorska.

V Maďarsku myšlienku revízie Trianonskej mierovej zmluvy v posledných desaťročiach presadzovala strana Jobbik. Ich masívna kampaň obnovy predošlého Uhorska zanechala stopy dodnes, kedy sa napr. medzinárodných futbalových zápasov oficiálni predstavitelia krajiny zúčastňujú so šáľmi v maďarských národných farbách so zobrazením mapy historického Uhorska. Otázkou je, či ešte aj dnes niekto v Maďarsku presadzuje revíziu Trianonu?

Ako vyplýva z textu predkladaného príspevku, uzavretie Trianonskej zmluvy predstavovalo pre maďarskú politickú reprezentáciu problém hlavne prvé dni, či mesiace po podpise. Je to pochopiteľné. Takmer tisícročné budovanie štátu, ktorý bol považovaný v strednej Európe za veľmoc, bolo náhle prerušené a z bývalého Uhorska ostalo len torzo. Československo získalo od Maďarska nezanedbateľných 61 646 km² územia, čím sa zaradilo na druhé miesto za Rumunsko, ktorého územný zisk predstavoval 102 813 km². Celkové územné straty, ktoré boli spôsobené aplikáciou Trianonskej zmluvy v prospech víťazných mocností predstavovali spolu 189 897 km². Len pre porovnanie uvádzame rozlohu Uhorského kráľovstva v roku 1910 – 282 870 km². Výsledný šok uhorskej, resp. maďarskej politickej reprezentácie z výsledku rokovaní v Trianone možno do istej miery považovať za oprávnený.

Je pochopiteľné, že sa Maďarsko snažilo v medzivojnovom období o revíziu zmluvy. Bohužiaľ zvolilo si zlého spojenca, To, že Hitler bude v konečnom dôsledku neúspešný, však asi nevedel v tom čase nikto. Po druhej svetovej vojne sa Maďarsko stalo členom sovietskeho bloku. Tu sa nedalo príliš diskutovať o čomkoľvek, čo by mohlo narušiť vzťahy medzi členmi bloku.

Po rozpade sovietskeho bloku sa začalo diskutovať o téme. Niekedy aj tendenčne, radikálne kruhy v Maďarsku otvorili ak tému revízie. Tá však dnes už nie je reálna. Ani reálne zmýšľajúce politické kruhy si už v Maďarsku neželajú revíziu. A provokácie vždy boli a budú.

Teraz: ako je to na Slovensku? U nás sa s odvážnymi protimaďarskými vyhláseniami začalo po vzniku samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993. Dodnes sa podobne ako v Maďarsku stretávame so skupinami ľudí, ktorí sú nastavení antimadarsky, ich vplyv v krajine však klesá. Samozrejme, revízia Trianonskej zmluvy je proti záujmom Slovenskej republiky, lebo práve dodržiavanie zmluvy je základným pilierom existencie SR.

Ako teda ďalej po 100 rokoch? V záujme zachovania slobody slova musíme počítať aj s tým, že aj v budúcnosti budú v Maďarsku publikované práce, ktoré budú radikálne protitrianonsky zamerané, ktoré budú požadovať revíziu zmluvy vediac, že táto požiadavka nemá oporu v majoritnej spoločnosti¹⁹. Poďme však o nej diskutovať na serióznej vedeckej úrovni, hľadajúc spoločné závery ako ju akceptovať bez emócií.

Čo povedať na záver? Máme za sebou dva svetové konflikty, ktoré sa vždy skončili revíziou a vzájomným potvrdením predošlých hraníc. Kto chce teraz ďalšiu revíziu, či zmenu hraníc, túži po radikálnej zmene pomerov. Pýtam sa – je to teraz, v čase zjednocujúcej sa Európy, vhodný postoj? Zahodíme spory, odpustíme si vzájomné historické príkoria a krivdy. A žime vedľa seba ako dobrí susedia. To je misia, ktorej naplnenie má dnes jedine zmysel!

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. *Az Est* 1920, roč. 11, č. 134.
2. *Az Est* 1920, roč. 11, č. 141.
3. *Budapesti Hírlap* 1920, roč. 40, č. 134.
4. DRÁBIK, J. *Százéves Trianon. Döntsök meg? Törődjünk bele? Kik Trianon igazi felelősei?* Budapest: Gold Book Kft., 2019, ISBN: 978-963-426-522-1.
5. GÁBRIŠ, T. *Farewell to the Monarchy: trans-atlantic Views on Slovak political Identity.* In: *Between Trianon and Retribution. Slovak – Hungarian Relation from a legal Point of*

---

¹⁹ DRÁBIK, J. *Százéves Trianon. Döntsök meg? Törődjünk bele? Kik Trianon igazi felelősei?* Budapest: Gold Book Kft., 2019.

- View. Conference Proceedings. Trnava University in Trnava, Faculty of Law: VEDA, 2021, ISBN: 978-80-568-0231-1.
6. GYARMATI, Gy. – PÜSKI, L. *Magyarország a XX. században I.* Szekszárd: Babits Kiadó, 1996, ISBN: 963-9015-09-1.
  7. HEKSCH, Á. *Adatok a Numerus Clausus történetéhez.* In: Pedagógiai Szemle (r. 1962, č. 12).
  8. HOLEC, R. *Trianon triumpfa katastrofa.* Bratislava: Marenčin PT 2020, ISBN: 978-80-569-0588-3.
  9. <https://hirtv.hu/kultura/orban-viktor-miniszterelnok-beszede-2502921>.
  10. HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1908 – 1920).* Bratislava: VEDA 2011, ISBN: 978-80-224-1183-7.
  11. *Lidové noviny*, roč. 28, č. 277.
  12. *Národné noviny*, roč. 51, č. 127.
  13. PROKŠ, P. *Vítězové & poražení. Střední Evropa v politických plánech velmocí za Velké války a na mírové konferenci v Paříži (1914 – 1918/1919 – 1920).* Praha: Naše Vojsko 2016, ISBN: 978-80-206-1610-4.
  14. ROMSICS, I. *Trianonská mierová zmluva.* Bratislava: Kalligram, 2009, ISBN: 978-80-8101-237-2.
  15. *Slovák*, roč. 2, č. 113.
  16. *Slovák*, roč. 2, č. 115.
  17. SZEGHY-GAYER, V. *Felvidékből Szlovenszókó: Magyar értelmiségi útkeresések Eperjesen és Kassán a két világháború között.* Bratislava: Kalligram Kiadó, 2016, ISBN: 8081019456.
  18. *Vázsonyi Vilmos beszédei és írásai.*, 2. zv. Budapest: b. v. 1927.
  19. ZEIDLER, M. *Trpký mier. Trianonská mierová zmluva a Maďarsko* In: Historická revue 6/2020, ISSN: 1335-6550.

KONTAKT NA AUTORA

doc. JUDr. Erik Štenpien, PhD.

e-mail: erik.stenpien@upjs.sk

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Katedra dejín štátu a práva

Kováčska 30

040 75 Košice

Slovenská republika

Mierová konferencia a postoje Československej a Poľskej republiky k spornému územiю Spiša a Oravy*

The peace conference and the positions of the Czechoslovak and Polish Republics towards the disputed territory of Spiš and Orava

Ivan VAŇA

Abstrakt

Veľká vojna, ako sa častokrát označuje 1. svetová vojna, zapríčinila pád stredoeurópskej habsburskej monarchie. Na jej území sa sformovali nové a staronové štáty, ktoré sa okrem politických, hospodárskych alebo ekonomických otázok museli vysporiadať aj s otázkou vzájomných hraníc. Hoc sa predpokladalo, že severná hranica Slovenska ostane totožná s hranicou medzi Uhorskom a územím Haliče (rakúska časť monarchie) pred 1. svetovou vojnou, pomerne skoro si začalo obnovené Poľsko nárokovať aj územie severného Spiša a hornej Oravy. V našom príspevku sa venujeme postojom československých a poľských predstaviteľov k spornému územiю Spiša a Oravy v období od začiatku roku 1919 po rozhodnutie o plebiscite. Zameriavame sa najmä na stanoviská prezentované pred predstaviteľmi mierovej konferencie, no nevynechávame ani názory prezentované v československých periodikách.

Kľúčové slová:

Československá republika, Poľsko, mierová konferencia, Spiš, Orava

Abstract

The Great War, as World War I is often referred to, caused the fall of the Central European Habsburg Monarchy. New and restored states were formed on its territory, which, in addition to political or economic issues, also had to deal with the issue of mutual borders. Although it was assumed that the northern border of Slovakia would remain identical to the border between Hungary and the territory of Galicia (the Austrian part of the monarchy) before the First World War, relatively soon the restored Poland began to claim the territory of northern Spiš and upper Orava. In our contribution, we focus on the attitudes of Czechoslovak and Polish representatives towards the disputed territory of Spiš and Orava in the period from the beginning of 1919 to the

---

* Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419.

decision on the plebiscite. We mainly focus on the positions presented before the representatives of the peace conference, but we also do not leave out the opinions presented in Czechoslovak periodicals.

Key words:

Czechoslovak Republic, Poland, peace conference, Spiš, Orava

ÚVOD

Územie Spiša a Oravy bolo dlhé stáročia integrálnou súčasťou Uhorska. Hoc vzťahy medzi územím Spiša a uhorským ale aj poľským kráľovstvom boli v podobe poľského (spišského) zálohu¹ upravené celých 360 rokov netradičným spôsobom, nemenilo to nič na skutočnosti, že si Spiš zachoval príslušnosť k uhorskému kráľovstvu. Tento stav nezmenili ani 3 delenia Poľska z konca 18. storočia, kedy sa územie Haliče stalo súčasťou Rakúska.²

K miernym korektúram hraníc medzi územím Haliče a uhorským kráľovstvom došlo na prelome 19. a 20. storočia. Halič sa dostalo do sporu s Uhorskom ohľadom tzv. Morského oka. Nepriaznivá situácia bola vyriešená 13. septembra 1902 v Štajerskom Hradci, kedy medzinárodný súd rozhodol v prospech Haliče a za štátnu hranicu bol považovaný hrebeň Vysokých Tatier.³ Podľa niektorých autorom predstavovalo rozhodnutie tohto sporu historický precedens, ktorý viedol poľskú stranu k spochybňovaniu historicity celej severnej hranice Uhorska vo všeobecnosti.⁴

Počas Veľkej vojny počítalo Nemecko a Rakúsko so závislosťou Poľska na ústredných mocnostiach. Rakúsko podporovalo tzv. austropolské riešenie – územie Poľska po delení patriace Rusku malo byť spojené s Haličou, čím by vznikol štátny útvar, ktorý by sa stal 3 členom habsburskej ríše. Proti tomuto riešeniu sa však postavilo nielen Nemecko, ale aj Uhorsko. Uhorsko sa nechcelo zmieriť s tým, že by bolo iba jednou z troch súčasti ríše.

---

¹ Bližšie k spišskému(poľskému) zálohu: VAŇA, I. Poľský záloh a jeho vplyv na vývoj územia Spiša In. VAŠKO, A. (ed.) - KUBOŠIOVÁ, D. (ed.) - PACALAJOVÁ, N. (ed.). *PRÁVNE ROZPRÁVY ON-SCREEN II. – Sekcia dejín a teórie štátu a práva. Zborník z online vedeckej konferencie*. Banská Bystrica: Belianum, 2021, 155 s., ISBN 978-80-557-1864-4 , Dostupné na:<https://www.prf.umb.sk/veda-a-vyskum/konferencne-on-line-vystupy/pravne-rozpravy-on-screen-ii/sekcia-dejin-a-teorie-statu-a-prava/zbornik.html> alebo VAŇA, I. Rozbor záložnej zmluvy z 8.11. 1412 o zálohu spišských miest In. KEREKEŠOVÁ, M. (ed.) - MACKO, L. (ed.) - ROMANOVÁ, R. (ed.). *KOŠICKÉ DNI SÚKROMNÉHO PRÁVA III. Recenzovaný zborník vedeckých prác*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021, 466 s., Dostupné na: <https://kdsp.sk/publikacny-vystup/>

² Kol. autorov. *Dejiny novoveku*. Bratislava : SAV, 1955 , s. 331 alebo ŘEZNÍK, M. *Dějiny Polska v datech*. Praha : Libri, 2010, s. 181.

³ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hranic Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 310.

⁴ ANDRÁŠ, M. *Severné hranice Slovenska*. Bratislava: Kubko Goral, 2007, s. 10.

Nemecko sa zase obávalo, že by časom prišlo o územia, ktoré získalo pri delení Poľska,⁵ a preto presadzovalo vznik samostatného Poľského štátu, ktorý by bol závislý na Nemecku – hospodársky, politicky aj vojensky.⁶ Koncom roka 1916 Poľské kráľovstvo skutočne vzniklo, no v spoločnosti jeho vznik nevzbudil väčšiu pozornosť.⁷ Koniec 1. svetovej vojny znamenal porážku Nemecka a rozpad rakúsko-uhorskej monarchie. Na území Poľska sa vytvorilo politické vákuum, ktoré využil poľský národ na vytvorenie samostatného znovuobnoveného štátu.

Vyššie spomenuté skutočnosti nenaznačovali, že by mal vzniknúť problém v otázke určenia hranice medzi ČSR a Poľskom na území hornej Oravy a severného Spiša. Aj medzi českou a slovenskou politickou reprezentáciou panovala presvedčenie, že územie Oravy aj Spiša patrí bezprostredne do územia novovznikajúceho štátu a poľská menšina sa považovala za zanedbateľnú. O prináležaní týchto území do Československa nepochyboval ani minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár. Dňa 20. decembra 1918 adresoval Národnému výboru v Trstenej nasledovné slová: „*Nech obce, ktoré si Poliaci samovoľne privlastňujú, nedajú jordanovskému notárovi žiadne osvedčenia, že by chceli patriť Poľsku, lebo sú to obce naše. Československému štátu patrí celá Orava, až po starú hranicu Uhorska.*“⁸

Toto presvedčenie českých a slovenských posilňovalo aj určenie prvej demarkácie územia Slovenska, ktoré oznámil dňa 19. decembra 1918 francúzsky premiér Clemenceau veliteľovi balkánskeho frontu maršalovi d'Espereyovi, a v ktorom bolo uvedené: „*Historické hranice Slovenska patriace Republike česko-slovenskej sú nasledovné: a) hranice na západe a severe sú totožné s aktuálnou hranicou Uhorska...*“⁹

Poľsko, ktoré už začiatkom 20. storočia počalo na území Spiša tzv. buditeľskú akciu¹⁰ sa však neuspokojili s takto určenou hranicou a na presadenie svojich záujmov neváhalo použiť vojenskú silu. Poľské jednotky v prvej polovici novembra 1918 začali obsadzovať spišské a oravské obce. Obsadzovanie sa nezaobišlo bez strelby a nepokojov.¹¹ Spoločne so

---

⁵ TAYLOR, A. J. P. *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918.* Brno: Barrister & Principal, 1998, s. 319.

⁶ ŽUPANIČ, J. *Rakousko-Uhersko a polská otázka za první světové války.* Praha: Karolinum, 2006, s. 24-25

⁷ Tamtiež, s. 93-98.

⁸ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hranic Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920).* Bratislava: VEDA, 2011, s. 316-317.

⁹ KRAJČOVIČ, M. Hranice Slovenska – plány a spory 1848-1922 In. *Historické štúdie 43.* Bratislava: VEDA, 2004, s. 41.

¹⁰ Bližšie k buditeľskej akcii: MAJERIKOVÁ, M. *Vojna o Spiš. Spiš v politike v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov.* Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, s. 28 alebo MAJERIKOVÁ MOLITORIS, M. Poľský záujem o Spiš v období Veľkej vojny In. CHALUPECKÝ, I.(eds.). *Z minulosti Spiša. XXII 2014.* Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2014, s. 222-229.

¹¹ Bližšie k vojenskému obsadzovaniu Spiša a Oravy: VAŇA, I. Prvá svetová vojna a jej vplyv na severnú hranicu Uhorska In. ŠTENPIEN, E. (eds.) – SVATUŠKA, I. (eds.). *100 rokov Trianonskej zmluvy - diplomacia, štát a*

stupňujúcim sa napätím na území Tešínska sa otázka československo-poľských vzťahov dostala pred mierovú konferenciu. Práve riešeniu spornej otázky pred mierovou konferenciou sa budeme venovať na nasledujúcich stranách.

1 ORAVA A SPIŠ NA MIEROVEJ KONFERENCII

Vojenské kroky, ktoré Poľsko koncom roku 1918 podniklo, nepriniesli požadovaný úspech. Otázka československo-poľskej hranice sa tak preniesla na diplomatické pole. Diplomatický boj o Spiš a Oravu trval omnoho dlhšie ako ten vojenský. Ani diplomatické riešenia však nemuselo znamenať a ani neznamenalo spravodlivé usporiadanie vzťahov v období po 1. svetovej vojne. Ako píše profesor J. Klimko vo svojej knihe - rokovania na mierovej konferencii predstavovali mocenský boj s cieľom kodifikácie vojenských výsledkov, a nie platformu spravodlivého rozdelenia Európy s dostatočným systémom záruk rešpektovania základných princípov medzinárodného práva.¹²

Keďže Československo a Poľsko boli v období 1. svetovej vojny súčasťou krajín, ktoré vo vojne neuspeli, je potrebné si na začiatku vysvetliť ich právne postavenie na mierových konferenciách. Pre oba spomenuté štáty, rovnako ako pre Južosláviu, bol rozpad rakúsko-uhorskej monarchie smerodajnou právnou skutočnosťou, v dôsledku čoho sa nadobudnutie štátneho územia kvalifikovalo ako nadobudnutie cestou originárnou, resp. prvotnou. Československo sa preto z tohto titulu zúčastňovalo na mierovej konferencii v Paríži ako kompetentný štát. V mierových zmluvách vystupovalo Československo ako zmluvná strana.¹³

Pri uplatňovaní československých územných požiadaviek sa spočiatku argumentovalo dvoma odlišnými kritériami. Prvým, ktoré sa zdôrazňovalo na území bývalého Predlitavska, bolo zachovanie kontinuity s dovtedajšími štátnymi hranicami medzi Rakúsko-Uhorskom a jeho susedmi na základe rešpektovania historických hraníc. Druhým kritériom, ktoré malo byť rozhodujúce pri riešení územných požiadaviek na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi, bolo zachovávanie princípu sebaurčenia.¹⁴ Neskôr sa opierala aj argumentáciu ohľadom Slovenska o rešpektovanie historickej uhorskej štátnej hranice – historický princíp. Československí predstavitelia kládli dôraz aj na prirodzenú hranicu, ktorá je určená Karpatami.

---

právo na prelome storočí. Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: 100 rokov Trianonskej zmluvy –diplomacia, štát a právo na prelome storočí, Košice, 2021, 340 s., Dostupné na: <https://unibook.upjs.sk/sk/dejiny-statu-a-prava/1554-100-rokov-trianonskej-zmluvy-diplomacia-stat-a-pravo-na-prelome-storoci>

¹² KLIMKO, J. *Politické a právne dejiny hraníc predmnichovskej republiky (1918-1938)*. Bratislava: VEDA, 1986, s. 71.

¹³ KLIMKO, J. *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 103.

¹⁴ KLIMKO, J. *Aspekty zo štátoprávnej histórie na území Slovenska a českých krajín v aktuálnych súvislostiach*. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2020, s. 14.

Naproti tomu argumentovalo Poľsko zachovávaním etnografického princípu. V tlači sa už koncom vojny začínajú objavovať články o 300 000 Poliakov žijúcich najmä na Orave a Spiši.¹⁵ Na podporu poľskej argumentácie vznikali rôzne spolky, ktoré vypracovávali memorandá, prípadne zasielali poľským úradom rôzne prosby. Jedným z týchto spolkov bol Komitet Narodowy obrony Spiesza, Orawy, Czadcy i Podhala. Spolok zaslal vo februári 1919 Polskiemu Komitetu Narodowemu v Paríži „horúcu prosbu“, v ktorej žiadal podniknutie akcie na záchranu 150 000 čisto poľských obyvateľov na území Oravy a Spiša, ktoré zabralo Česko-Slovensko, aby sa spravilo všetko pre udržanie týchto oblastí v zjednotenej vlasti (Poľsku).¹⁶ Koncom februára 1919 sa začal poľský záujem o časti Oravy, Spiša a okolie Čadce objavovať na mierovej konferencii čoraz častejšie, pričom sa argumentovalo tým, že časti oravskej, spišskej a trenčianskej župy tvoria klin vrazený pomedzi Halič a Sliezske a ležia v prirodzených hraniciach Poľska. Zároveň vraj majú tieto oblasti poľské obyvateľstvo a preto sa žiada o ich navrátenie Poľsku.¹⁷

V polovici marca 1919 zorganizoval Komitet Narodowy obrony Spiesza, Orawy, Czadcy i Podhala stretnutie všetkých spišsko-oravských spolkov, kde sa mal dohodnúť ďalší postup. V marci takisto vznikla aj spišsko-oravská delegácia, ktorá sa mala zasadzovať za pripojenie Oravy a Spiša k Poľsku. Na jej čele stal F. Machay, ktorého dopĺňal Rouppert. Delegácia absolvovala viacero stretnutí – s členom anglickej misie v Poľsku a s poľským ministrom zahraničných vecí. V Paríži sa stali súčasťou poľskej tešínsko-spišsko-oravskej sekcie a dostali sa až k americkému prezidentovi W. Wilsonovi.¹⁸

Záujem Poľska o územie Oravy a Spiša bol prezentovaný aj v petícii reprezentantov poľských obcí Spiša a Oravy podanej mierovej konferencii, v ktorej sa písalo: „*Spoločnou krvou, jazykom a náboženstvom, ako aj hospodárskymi záujmami, sme boli vždy zviazaní s Poľskom. Skutočnosť, že bola poľská armáda vyhnaná zo Spiša a Oravy, pociťujeme ako násilne pretrhnutie uvedených väzieb a súčasne sme odsúdení znášať útlak od Čechov. Do svetovej vojny nás utláčali Maďari. Ich štát sa snažil zničiť náš jazyk a národné cítěnie a v súpisoch obyvateľstva uvádzal Poliakov ako Slovákov. Chceme sa spojiť a našou matkou - vlasťou.....Spiš a Orava sú integrálnou súčasťou veľkej provincie Podhalie a majú byť opäť spojené s pravlasťou. Chceme Tatry s ich kúpeľami, sanatóriami a žulou, ktorá sa nikde v*

---

¹⁵ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 309-310.

¹⁶ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 317.

¹⁷ KAMIŇSKI, M. *Konflikt polsko-česki 1918-1921*. Varšava: Neriton, 2001, s. 94-95.

¹⁸ MAJERIKOVÁ, M. *Vojna o Spiš. Spiš v politike v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, s. 31-32.

Pol'sku nenachádza v takom množstve a kvalite. Chceme v Tatrách urobiť národný park, čo by bez vrátenia týchto obcí Pol'sku nebolo možné..... Chceme oživiť rybolov na Dunajci a Poprade. Chceme ťažiť vápenec na Orave, v Šaflaroch a Pieninách, podobne aj travertín vo Vyšných Ružbachoch. Prosíme misiu, aby nás vzala pod svoju bezprostrednú správu, lebo od 14. januára obyvateľstvo nemá pokoj od českej soldatesky a československej administratívy. Z kostolov a zo škôl sa odstránila poľština, napádajú pokojných obyvateľov, znásilňujú ženy, robia rekvirácie, zatvárajú a deportujú, kolkujú československé koruny, hranicu urobili nepriechodnou, zabíjajú bezbranných..... Žiadame okamžitú evakuáciu českého vojska zo Spiša a Oravy, ktoré nám patria a jeho nahradenie poľským vojskom až do rozhodnutia parížskeho kongresu, ktorý potvrdí našu príslušnosť k Pol'sku.“¹⁹

Domnienky Poľska o veľkom počte Poliakov žijúcich na severnom Slovensku neboli jediné dôvody poľského záujmu o tieto oblasti. Významnú rolu hrali aj hospodárske záujmy, najmä poľsko-maďarský obchod s východohaličskou naftou, ktorý bol pripojením Slovenska a Podkarpatskej Rusi k novému československému štátu ohrozený, kvôli neexistencii spoločnej poľsko-maďarskej hranici. Hospodárske záujmy hrali významnú úlohu aj pri spore o Těšínsko. V spojitosti s týmito spornými územiaми sa v literatúre objavuje téza o výmene oravských a spišských dedín za „těšínske uhlie.“²⁰

Oprávnenosť poľských záujmov o územie Oravy a Spiša nespochybňovali len československí predstavitelia ale aj predstavitelia dohodových mocností. V rozsiahlych teritoriálnych požiadavkách Poľska videli snahu o vytvorenie strategickkej ofenzívnej hranice a pokus o ovládnutie horných tokov Popradu a Oravy, čím by si Poľsko otvorilo cestu do Dunajskej panvy. Hoc Poľsko neskôr od niektorých nárokov upustilo, no nezmierilo sa s ponechaním celého územia Oravy a Spiša Československej republike.²¹

Záujem Poľska o Oravu a Spiš možno vnímať vo viacerých rovinách. Zo strategického hľadiska by pripojenie Oravy a Spiša zabezpečilo utvorenie súvislého celku. Okolie Zakopaného a Nového Targu by tak nebolo vklinené medzi územie ČSR. Pri národohospodárskom hľadisku sa zdôrazňovalo odkázanie Podhalia na územie Spiša a Oravy, pričom Orava a Spiš boli podľa poľských názorov lepšie situované a lepšie sa tu darilo rôznym

---

¹⁹ CHALUPECKÝ, I. Dokumenty k severným hraniciam Slovenska z rokov 1918-1920 v archíve Ministerstva zahraničných vecí v Paríži. In. CHALUPECKÝ, I. (eds.). *Z minulosti Spiša. XVIII/2010*. Levoča: Spišský dejepisný spolok v Levoči, 2010, s. 183.

²⁰ MAJERIKOVÁ, M. *Vojna o Spiš. Spiš v politike v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, s. 22.

²¹ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 318.

obilninám. Pri národohospodárskom hľadisku sa poukazuje aj na lesné bohatstvo a drevársky priemysel. Nakoniec sa v súvislosti s Vysokými Tatrami spomína zdravotnícke hľadisko.²²

Územie Oravy a Spiša nebolo medzi Poľskom a ČSR jediným sporným. Na začiatku diplomatického riešenia pohraničnej otázky stal najmä spor o Tešínsko. Podľa dohody medzi poľskými a českými politikmi zo začiatku novembra 1918 ostala pod správou Poľska veľká časť tešínskeho uhoľného revíru a aj časť košicko-bohumínskej železničnej trate. Začiatkom roku 1919 poľská administratívna komisia pre Halič, Tešínske Sliezsko, Oravu a Spiš pripojila tieto územia štatútom k Poľsku. Poľská vláda sa snažila posilniť vplyv v tejto oblasti aj uskutočnením parlamentných volieb do varšavského národného zhromaždenia, čo by znamenalo výkon štátnej správy na danom území a posilňovalo by to oprávnenosť poľských záujmov. Reakcia Československa mala vojenský charakter, čo vyústilo do tzv. sedemdnovej vojny v dňoch 23. – 31. januára 1919.

V dôsledku vyostrovania československo-poľských pohraničných sporov sa predmetnou otázkou začala zaoberať Rada desiatich. Dňa 29. januára si pozvala zmocencov Československa a Poľska. Bolo dohodnuté prímerie a československé vojska sa museli stiahnuť za určenú demarkačnú čiaru.²³ Československá delegácia (E. Beneš) vôbec prvýkrát vystúpila pred Najvyššou radou zloženou z desiatich členov dňa 29. 1. 1919 práve v súvislosti s požiadavkou o zaujatie stanoviska k československo-poľskej konfrontácii na Tešínsku. O necelý týždeň neskôr Beneš vo svojom vyše trojhodinovom prejave pred Radou hájil československé teritoriálne nároky a o československej otázke hovoril ako o európskom probléme.²⁴

Československú delegáciu síce viedol vtedajší ministerský predseda K. Kramář, no rozhodujúce slovo na seba prevzal minister zahraničných vecí E. Beneš. Okrem nich tvorili československú delegáciu aj dr. Š. Osuský, dr. Slávik, dr. Dušek a ďalší predstavitelia, najmä však odborníci pre vojenské, sociálne a hospodárske otázky.²⁵ Československá delegácia podala na mierovej konferencii svoje požiadavky vo forme písomne vypracovaných memoránd, ktorých bolo dokopy 12. Územia Slovenska sa týkalo najmä memorandum č. 5 s názvom Slovensko. Územné nároky na Slovensku.²⁶ Podľa Memoranda žilo na Slovensku 2 a pol

²² GAREK, M. Plebiscitné obdobie na hornej Orave a severnom Spiši In. CHALUPECKÝ, I.(eds.). *Z minulosti Spiša XXIII/2015*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2015, s. 68-69.

²³ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 315-316.

²⁴ KLIMKO, J. *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 102.

²⁵ KLIMKO, J. *Politické a právne dejiny hraníc predmníchovskej republiky (1918-1938)*. Bratislava: VEDA, 1986, s. 70.

²⁶ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 110.

milióna Slovákov z celkového počtu 3 milióny obyvateľov. Zdôrazňoval sa aj vysoký počet Slovákov žijúcich v Spojených štátoch amerických (okolo 700 000) , ktorí by sa (vraj) po uznaní samostatného Česko-Slovenska vrátili späť.²⁷

Rada na účel stanovenia poľských hraníc ustanovila Výbor (komisia) pre poľské záležitosti. Na Radu boli predvolaní československý minister zahraničných vecí Edvard Beneš a za Poľsko Roman Dmowski.²⁸ Rovnako existovala aj komisia pre česko-slovenské záležitosti.²⁹ Jej členmi boli sir Joseph Cook a Harold Nicolson za Veľkú Britániu, profesor Charles Seymour za USA (neskôr ďalší), Jules Cambon a Laroche za Francúzsko, Marcus Salvago Raggi a Stranieri za Taliansko.

Úlohou Komisie pre československé záležitosti malo byť preskúmanie všetkých územných nárokov československej delegácie a ich predloženie Najvyššej rade na konečné schválenie. Na zasadnutí Komisie koncom februára 1919, ktorému predsedal zástupca Francúzska Jules Cambon, uznali všetci členovia Komisie zásadu rešpektovania historických hraníc ako východiska pre ďalší postup.³⁰

Postupne však aj v samotnej Komisii dochádzalo k výrazným názorovým rozporom medzi predstaviteľmi jednotlivých veľmoci. Francúzsko požadovalo aby, sa pri vymedzovaní územia jednotlivých štátov prihliadalo na strategické faktory. Naproti tomu americká argumentácia sa opierala o prioritizovanie etnického princípu, v čom predseda Komisie Cambon videl nezujem americkej strany o bezpečnosť v Európe. Celý problém sa napokon postúpil na vyriešenie Rade ministrov zahraničných vecí. Cambon prezentoval svoje tvrdenia aj pred Radou ministrov zahraničných vecí a to slovami: „*Veľký význam sa musí klásť aj na ekonomické a strategické faktory, lebo vytvorenie čisto etnickej, resp. rasovej hranice by zanechalo Československo bezmocné a ekonomicky oklieštené.*“³¹

Poľsko predladalo nielen požiadavky týkajúce sa Těšínska ale aj severných oblastí Slovenska. Potrebu uzatvorenia česko-slovensko-poľskej dohody odôvodňovali vytvorením spoločnej bariéry proti Nemecku, pričom požadovali rozhraničenie na etnografickom princípe. Predstavitelia Dohodových mocností zastavali stanovisko, aby sa hranica na Orave nemenila,

---

²⁷ KLIMKO, J. *Politické a právne dejiny hraníc predmnichovskej republiky (1918-1938)*. Bratislava: VEDA, 1986, s. 80.

²⁸ JAKUBEC, P. Spiš na Parížskej mierovej konferencii (1919 – 1920). In CHALUPECKÝ, I.(eds.). *Z minulosti Spiša. XVIII/2010*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2010, s. 51.

²⁹ Komisia bola oficiálne ustanovená dňa 27. 2. 1919 a jej predsedom sa stal zástupca Francúzska Jules Cambon. Francúz stal rovnako aj na čele podvýboru tejto komisie. In. KLIMKO, J. *Politické a právne dejiny hraníc predmnichovskej republiky (1918-1938)*. Bratislava: VEDA, 1986, s. 75.

³⁰ KLIMKO, J. *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 102.

³¹ KLIMKO, J. *Politické a právne dejiny hraníc predmnichovskej republiky (1918-1938)*. Bratislava: VEDA, 1986, s. 75.

na Spiši, aby Poľsku pripadli obce obývané väčšinou poľskej národnosti. Československo vo svojich memorandách zase žiadalo ponechať historickú uhorskú štátnu hranicu, čo odzrkadľovalo historický princíp. Ešte v prvej polovici roku 1919 prevládal u zástupcov Československa na mierovej konferencii optimistický prístup k otázke poľských nárokov na Oravu a Spiš. Predpokladalo sa, že hranica ostane na bývalej severnej uhorskej hranici.³² Vo svojom stanovisku k otázke Spiša a Oravy slovenská politická reprezentácia uvádzala: „Bezákladné ašpirácie poľské na severné kraje župy Trenčianskej, Oravskej a Spišskej, ktoré od vekov sú súčasťou Slovenska, odmietame čo najrozhodnejšie, lebo územie, ktoré žiada poľský imperializmus tvoria so Slovenskom geografický celok a obyvateľstvo po stránke etnografickej, kultúrou a politickým zmysľaním je so slovenským ľudom nerozlučne spojené.“³³

Poľská delegácia predstavila na mierovej konferencii aj závery významného poľského geografa E. Romera, ktorý ich prezentoval už v roku 1916 vo svojej práci "Wojenno-polityczna mapa Polski" vydanéj v Ľvove. V práci vyznačil poľské etnické územie (okresy kde prevažovalo poľské obyvateľstvo) a poľské sféry záujmov. Išlo o orientačné vymedzenie územia, ktoré malo pripadnúť Poľsku,³⁴ pričom istá časť Tešínska ale aj územia Oravy a Spiša bola vyšrafovaná ako sféra záujmu.

2 ČESKOSLOVENKO-POĽSKÉ BILATERÁLNE ROKOVANIA

V prvej polovici roku 1919 prebiehalo v jednotlivých komisiách viacero rokovaní s cieľom vyriešiť spornú hraničnú otázku medzi ČSR a Poľskom. Avšak Najvyššia rada nedospelo k riešeniu československo-poľskej pohraničnej otázky ani na rokovaníach v máji 1919 a preto vyzvala strany hraničného sporu, aby sa pokúsili dohodnúť formou vzájomných jednaní.³⁵

Koncom mája 1919 sa v Prahe uskutočnilo stretnutie československého prezidenta Masaryka a poľského premiéra Paderewského. E. Beneš vo svojich listoch T. G. Masarykovi charakterizoval poľského premiéra Paderewského ako dobrého a poctivého človeka, avšak slabého a politický neskúseného, ktorý neodolá prvému nárazu. Predstavitelia oboch štátov prezentovali na stretnutí svoje odlišné stanoviská. Prezident Masaryk prvýkrát pripustil

---

³² GAREK, M. Plebiscitné obdobie na hornej Orave a severnom Spiši In. CHALUPECKÝ, I.(eds.). *Z minulosti Spiša XXIII/2015*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2015, s. 65.

³³ SULAČEK, J. Z činnosti plebiscitnej komisie v Spišskej Belej (1919-1920) In. CHALUPECKÝ, I.(eds.). *Z minulosti Spiša XIV/2006*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2006, s. 203.

³⁴ IŠTOK, R. Dilemy poľského geopolitického myslenia v rokoch 1850 až 1939 In. *Folia geographica 4*, Ročník XXXV. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2001, s. 139.

³⁵ MAJERIKOVÁ, M. *Vojna o Spiš. Spiš v politike v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, s. 31-32.

rezignáciu Československa na časti Oravy a Spiša. Na základe výziev Mierovej konferencie sa na tomto stretnutí dohodlo vytvorenie československo-poľskej komisie, ktorá by pokračovala v ďalších jednaniach a za miesto jej stretnutia sa stanovil Krakov.

Na čele československej delegácie stal Bedřich Štěpánek, vedúci pracovník Ministerstva zahraničných vecí. V československej delegácii nebol žiadny Slováč, preto sa komisia označovala ako česko-poľská. Poľská delegácia kládla dôraz, aby mali obe komisie vo svojich radoch aj poslanecké zastúpenie. Mierová konferencia požadovala rýchle skončenie jednaní. Po urgencii zo strany mierovej konferencie sa prvé rokovania komisie uskutočnili 21. júla 1919 pod predsedníctvom S. Grabského, predsedu zahraničného výboru poľského snemu. Na rokovaníach komisie sa nemohla zúčastňovať tlač.

Poľská delegácia sa deň pred začiatkom činnosti komisie dohodla o oddelenom riešení otázky Těšínska a otázky Oravy a Spiša. Avšak československá delegácia nemala mandát rokovať aj o Spiši a Orave, a preto sa prešlo v prvom rade k riešeniu otázky Těšínska, kde poľská strana žiadala vykonanie plebiscitu, s čím československá strana nesúhlasila. Poľská delegácia vnímala plebiscit ako dôkladné a zodpovedné potvrdenie vôle obyvateľstva. Podľa československej delegácie by sa zorganizovaním plebiscitu iba rozpútali vášne. František Sís, ako jeden z členov československej delegácie, prezentoval dokonca tvrdenie, že pred etnografickým princípom stoja strategické, geografické a ekonomické elementy.³⁶ Na rokovaníach sa prezentovala aj predstava vzniku silnej poľsko-česko-juhoslovanskej priehrady s antinemeckým zameraním.³⁷

Keďže sa v prvých dňoch rokovaní nepodarilo sporné otázky vyriešiť, požiadali obe strany mierovú komisiu o predĺženie termínu, dokedy majú prísť k spoločným záverom, o 10 dní (pôvodný termín bol 25. júla). Poľsko i naďalej trvalo na svojom stanovisku vyriešenia spornej otázky plebiscitom. K vyriešeniu sporu neprispelo ani vytvorenie Subkomisie, v ktorej boli dvaja zástupcovia oboch delegácií. Poľský delegát prezentoval názor, že subkomisia by sa mala zaoberať aj otázkou Spiša a Oravy.

Posledné rokovanie komisie sa uskutočnilo 29. júla 1919 bez pozitívneho výsledku. Poľská strana vnímala účasť československej delegácie na rokovaníach iba ako demonštráciu dobrej vôle pred dohodovými mocnosťami. Na rokovaníach komisie v Krakove sa však prvýkrát predstavilo riešenie sporných otázok plebiscitom a poľská strana prvýkrát oficiálne oznámila Československu svoju snahu o získanie určitých území na Orave a Spiši.

---

³⁶ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 321-322.

³⁷ KAMIŇSKI, M. *Konflikt polsko-česki 1918-1921*. Varšava: Neriton, 2001, s. 172.

E. Beneš už od začiatku nevidel v krakovských rokovaníach zmysel a neveril, že práve tieto vyriešia spornú otázku. V listoch Masarykovi vyjadril presvedčenie, že v Krakove nedôjde k žiadnej dohode a rokovania môžu iba zhoršiť pozíciu Československej republiky v Paríži.³⁸ Jeho závery boli pravdivé, k dohode nedošlo a riešenie spornej otázky sa tak opäť dostalo pred mierovú konferenciu.

3 POSTOJE ČESKOSLOVENSKÝCH POLITICKÝCH PREDSTAVITEĽOV A MÉDIÍ K SPORNEJ OTÁZKE ORAVY A SPIŠA

Medzi československými politickými predstaviteľmi panoval dlho optimizmus v otázke Spiša a Oravy. Svedčia o tom aj správy F. Houdeka, člena čsl. mierovej delegácie v Paríži. Ešte v priebehu marca 1919 informoval Houdek ministra V. Šrobára o nárokoch Poľska. Zároveň píše, že Poliakom sa sotva prizná právo na toto územie a nedostanú v žiadnom prípade ani územie Spiša a ani Oravy.³⁹ Podobné informácie prichádzali z Paríža v prvej polovici roku 1919 aj od E. Beneša, ktorý Masarykovi adresoval správu: „*O Spiši a Oravě vůbec na konferencii se nemluví a nejedná.*“

Začiatkom augusta E. Beneš vo svojom telegrafe prvýkrát začal pripúšťať ústupky na území Slovenska. Prejavil názor, že je lepšie nechať si vnútiť rozhodnutie mierovej konferencie ako súhlasiť s konaním plebiscitu. Podobný postoj k plebiscitu mal aj prezident Masaryk. Poukazoval najmä na silnú agitáciu ba až teror zo strany Poľska na predmetnom území.⁴⁰ Vo svojom stanovisku k riešeniu otázky Tešínska, Oravy a Spiša Masaryk píše: „*a) vůbec nestojíme na exkluzívním nacionalismu. My od počátku stojíme na stejném programu. Poláci mění podle okolností všechny zásady: zde jsou nacionalisté – tam historikové... b) Plebiscit bez ceny, když obyvatelstvo teď delší dobu pod agitací a přímo terrorem Poláků*“ vo svojom liste Benešovi ďalej píše: „*Polská propaganda sama vytýka Varšavě, že nevěděli o Oravě a Spiši. A tam plebiscit nechtějí! U mně bylo 28 vesnic z pohraničí a jsou proti připojení.*“⁴¹ V priebehu augusta písal Beneš Masarykovi, že časť Spiša je už stratená a žiadajú sa aj malé zmeny na

³⁸ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hranic Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 321-323.

³⁹ HRONSKÝ, M. *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*. Bratislava: NLC - Dom slovenskej literatúry, 1998, s. 209.

⁴⁰ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hranic Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 321-322.

⁴¹ ŠOLLE, Z. *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby Pařížských mírových jednání v roce 1919, část I – II*. Praha: Archív AV ČR, 1993, s. 330-331.

Orave, avšak pokúsi sa tieto územia ešte zachrániť, aj keď s istotou stratí Československá republika 12 000 ľudí.⁴²

Hoc v prvých mesiacoch rokovaní mierovej konferencie vyzerala situácie pre Československo nádejne, v priebehu leta 1919 sa toto postupne začalo meniť. Americká delegácia požadovala uskutočnenie plebiscitu a rešpektovanie etnografického princípu. Beneš informoval Masaryka o pre ČSR zhoršujúcom sa priebehu rokovaní a žiadal o rozhodnutie ako má ďalej postupovať. Prezident mu vo svojej odpovedi zdôraznil význam těšinských uhoľných územi pre ČSR. V otázke Oravy a Spiša pripustil, že Poľsku môžu byť odstúpené iba etnografický poľské územie. Otázka Oravy a Spiša sa na rokovaníach Rady postupne stala poriadenu otázkou Těšínska a venovala sa jej omnoho menšia pozornosť. Jedným z dôvodov čoraz väčšej podpory záujmov Poľska pred mierovou konferenciou mohla byť aj snaha západných mocností o vytvorenie hrádze vo východnej Európe.⁴³

Expanzné snahy poľského štátu, či už vojenské alebo diplomatické, ktorými sa snažili Poliaci získať značné územia na území Slovenska sa dostali aj pod ostrú kritiku slovenských periodík. Spomedzi nich možno spomenúť *Národné noviny*, okolo ktorých sa sústredila slovenská národne orientovaná politická reprezentácia. Autori prispievajúci svojimi článkami do týchto novín kritizovali okrem iného aj blízkosť a sympatie medzi Poľskom a Maďarskom.⁴⁴ V článku z augusta 1919 sa písalo: „*Poľská žurnalistika ako posedlá bije do Čechov vyslovujúc sa otvorene, že s Čechmi možno sa pokonávať iba železom a aby táto úplná výpoveď bola zraniteľnejšia, verejne propaguje sa myšlienka, aby v boji proti bludným požiadavkám českým cez Karpaty podala sa priateľská ruka obrodeneému Maďarsku, ktoré už zmylo svoju vinu.*“⁴⁵

Bolo by chybou konštatovať, že *Národné noviny* sa vyjadrovali k Poľsku a k otázke slovensko-poľskej hranice iba kriticky. Postupný prechod od snahy o vojenské vyriešenie sporu k bilaterálnym rokovaniam a diplomatickým riešeniam sa odrazil aj v niektorých článkoch *Národných novín*. Dôraz sa v článkoch kládol najmä na skutočnosť, že o spornom severnom pohraničí by malo dôjsť k vzájomnej dohode. V podobnom duchu apelovali autori prostredníctvom článkov aj na kompetentných česko-slovenských politikov a požadovali zabezpečenie priateľského pomeru medzi Poľskom a Česko-Slovenskom.

---

⁴² HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 327.

⁴³ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 328-330.

⁴⁴ ROGUĽOVÁ, J. Formovanie severnej hranice Česko-slovenska v rokoch 1919-1920 v *Národných novinách*. In. *Historické štúdie* 43. Bratislava: VEDA, 2004, s. 117.

⁴⁵ *Národné noviny*, 17. 8. 1919, č. 188, s. 1.

Príkladom článku ladeného v pozitívnom duchu je príspevok s názvom „*Za bratstvo polsko-slovenské*“, ktorého autorom bol redaktor Národných novín Andrej Mihal. V článku sa píše: „*Naša Česko-Slovenská republika, ako západný výbežok slaviansky, z troch strán obkolesený morom nepriateľského živlu, Poľskom opiera sa o mohutnú východnú slovanskú rodinu. A teraz po spojení Poliakov s Rumunmi, Poľsko nás spojuje bezprostredne s veľkým bratom Rusom. A preto na sblíženie Poľska a Česko-Slovenska čakajú veľké krásne úlohy. S nekonečnou radosťou môžeme konštatovať z udalostí posledných týždňov a dní, že naše zbratrenie s Poliakom nebude len snom, ale bude ono i skutočnosťou, lebo skutočnosťou musí byť. V tešínskej otázke musíme si navzájom v niečom ustúpiť. Pre niekoľko baní a dedín nesmieme obetovať a na kocku stavať nesmieme výhody, plynúce nám i Poliakom zo vzájomného dobroprajného priateľstva.*“⁴⁶ Iný autor, Ivan Thurzo, zase žiadal, aby sa zabránilo „*rinčaniu zbraní na spornom území.*“⁴⁷ Najmä prvý článok však pôsobí fantazijne a autor pravdepodobne nepredpokladá, že k územným korektúram by došlo v prospech Poľska aj na území Slovenska.

Neúspech vzájomných československo-poľských rokovaní znamenal posunutie slovensko-poľskej hraničnej otázky pred mierovú konferenciu. Úlohou E. Beneša ako československého zástupcu v Paríži a Paderewského ako zástupcu poľského bolo vopred dohodnúť, v akej forme predložia spornú vec pred mierovú konferenciu.⁴⁸

Opäť začala činnosť Komisia pre česko-slovenské záležitosti, rovnako aj Komisia pre poľské záležitosti. Obe komisie si už skôr vytvorili podkomisiu pre záležitosti Tešína a Oravy, ktorá v priebehu augusta vypočula poľských aj československých delegátov prezentujúcich svoje záujmy. Poľskí delegáti si pri vypočutí nárokovali aj časti Oravy a Spiša. Beneš zase argumentoval historicko-právnymi a hospodárskymi dôvodmi.

V správe z polovice augusta Beneš písal o strate malej časti Spiša. Zdôrazňoval však, že všetko závisí od nálad jednotlivých predstaviteľov mocností, pretože zatiaľčo Francúzsko zastáva postoj značne naklonený československým záujmom, americká delegácia zastáva riešenie formou plebiscitu a talianska sa stavia proti aspiráciám ČSR. Spomedzi ďalších dvoch delegácií sa tá anglická prezentuje častokrát váhavými vyjadreniami a japonská sa pridáva k názorom väčšiny. Takéto boli závery Beneša, ktoré sa pomerne skoro ukázali ako nesprávne odhadnuté. V ďalších augustových dňoch sa na mierovej konferencii na zasadnutiach Komisie

---

⁴⁶ Národné noviny 22.6. 1919, č. 141, s. 1.

⁴⁷ Národné noviny 17.8. 1919, č. 188, s. 1.

⁴⁸ ŠOLLE, Z. *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby Pařížských mírových jednání v roce 1919, část I – II.* Praha: Archív AV ČR, 1993, s. 318-319.

pre česko-slovenské záležitosti a Komisie pre poľské záležitosti do popredia dostal návrh pričleniť už aj isté územie severnej Oravy. Začiatkom septembra 1919 sa tento návrh dostal aj na poradu Najvyššej rady. O čoraz viac negatívnych stanoviskách dohodových mocností informoval E. Beneš pravidelne T. G. Masaryka. Masaryk v odpovedi z 26. augusta 1919 píše, že odstúpiť Poľsku možno len nepochybné poľské časti Oravy a Spiša, avšak žiadne územie z okresu Čadca.⁴⁹

ZÁVER

Ani takmer rok po konci 1. svetovej vojny nebola otázka československo-poľskej hranice vyriešená a nič nenaznačovalo, že by čoskoro malo dôjsť ku konečnému verdiktu. Neúspešne dopadli nielen rokovania pred mierovou konferenciou, ale aj vzájomne rokovania v Krakove. Najvyššia rada nakoniec dňa 27. septembra 1919 definitívne nariadila uskutočnenie plebiscitu na spornom území – tešínske Sliezske, časť Oravskej a Spišskej župy, nie však oblasti v Trenčianskej župe.⁵⁰ Takéto ľudové hlasovanie poskytovalo podľa veľmocí všetky nutné záruky lojálnosti a úprimnosti.⁵¹

Nariadením plebiscitu započala ďalšia etapa československo-poľských pohraničných vzťahov. Nastalo obdobie mohutnej agitácie oboch strán sporu ale aj mnohých násilností a nepokojov.

Nevyhovujúci stav a zdĺhavosť riešenie spornej hraničnej otázky vychádzala tak z odlišných postojov Československej republiky a Poľska, ako aj z postoja dohodových mocností. Profesor Klimko píše, že chaotická situácia na spornom území bola do značnej miery výsledkom rezervovaného prístupu dohodových mocností k riešeniu otázky definitívneho určenia hraníc štátov, ktoré vznikli po 1. svetovej vojne. V názoroch zástupcov veľmocí panovala váhavosť a nerozhodnosť.⁵²

Možno povedať, že pre dohodové mocnosti bola charakteristická akási nezaangažovanosť pre hľadanie zodpovedajúceho riešenia v širších súvislostiach, no očakávali skôr ústupky toho ktorého štátu hraničného sporu. Názory a požiadavky obyvateľov dotknutých prihraničných oblastí severného Slovenska sa tak dostali na vedľajšiu koľaj, čo ešte zvýraznilo prioritizovanie

---

⁴⁹ HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011, s. 329-330.

⁵⁰ KLIMKO, J. *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 111-112.

⁵¹ AMZV ČR, fond II. sekcie, 1918-1939, III. řada, krabica č. 420.

⁵² KLIMKO, J. *Politické a právne dejiny hraníc predmnichovskej republiky (1918-1938)*. Bratislava: VEDA, 1986, s. 57.

otázky Tešínska E. Benešom a poukazovanie na potrebu získania Košicko-bohumínskej železnice a karvinských baní pre Česko-Slovensko.⁵³

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. AMZV ČR, fond II. sekce, 1918-1939, III. řada, krabica č. 420
2. ANDRÁŠ, M. *Severné hranice Slovenska*. Bratislava: Kubko Goral, 2007.
3. GAREK, M. Plebiscitné obdobie na hornej Orave a severnom Spiši In. CHALUPECKÝ, I.(eds.). *Z minulosti Spiša XXIII/2015*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2015.
4. HRONSKÝ, M. *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*. Bratislava: NLC - Dom slovenskej literatúry, 1998.
5. HRONSKÝ, M. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*. Bratislava: VEDA, 2011.
6. CHALUPECKÝ, I. Dokumenty k severným hraniciam Slovenska z rokov 1918-1920 v archíve Ministerstva zahraničných vecí v Paríži. In. CHALUPECKÝ, I. (eds.). *Z minulosti Spiša. XVIII/2010*. Levoča: Spišský dejepisný spolok v Levoči, 2010.
7. IŠTOK, R. Dilemy poľského geopolitického myslenia v rokoch 1850 až 1939 In. *Folia geographica 4*, Ročník XXXV. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2001.
8. JAKUBEC, P. Spiš na Parížskej mierovej konferencii (1919 – 1920). In CHALUPECKÝ, I.(eds.). *Z minulosti Spiša. XVIII/2010*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2010
9. KAMIŇSKI, M. *Konflikt polsko-czeski 1918-1921*. Varšava: Neriton, 2001.
10. KLIMKO, J. *Aspekty zo štátoprávnej histórie na území Slovenska a českých krajín v aktuálnych súvislostiach*. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2020.
11. KLIMKO, J. *Politické a právne dejiny hraníc predmníchovskej republiky (1918-1938)*. Bratislava: VEDA, 1986.
12. KLIMKO, J. *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*. Bratislava: Obzor, 1980
13. Kol. autorov. *Dejiny novoveku*. Bratislava : SAV, 1955.
14. KRAJČOVIČ, M. Hranice Slovenska – plány a spory 1848-1922 In. *Historické štúdie 43*. Bratislava: VEDA, 2004.
15. MAJERIKOVÁ MOLITORIS, M. Poľský záujem o Spiš v období Veľkej vojny In. CHALUPECKÝ, I.(eds.). *Z minulosti Spiša. XXII 2014*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2014.

---

⁵³ KLIMKO, J. *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 118.

16. MAJERIKOVÁ, M. *Vojna o Spiš. Spiš v politike v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2007.
17. Národné noviny 22.6. 1919, č. 141, s. 1.
18. Národné noviny 17.8. 1919, č. 188, s. 1.
19. ŘEZNÍK, M. *Dějiny Polska v datech*. Praha : Libri, 2010.
20. ROGULOVÁ, J. Formovanie severnej hranice Česko-slovenska v rokoch 1919-1920 v Národných novinách In. *Historické štúdie 43*. Bratislava: VEDA, 2004.
21. SULAČEK, J. Z činnosti plebiscitnej komisie v Spišskej Belej (1919-1920) In. CHALUPECKÝ, I.(eds.). *Z minulosti Spiša XIV/2006*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2006.
22. ŠOLLE, Z. *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby Pařížských mírových jednání v roce 1919, část I – II*. Praha: Archív AV ČR, 1993.
23. TAYLOR, A. J. P. *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. Brno: Barrister & Principal, 1998.
24. VAŇA, I. Poľský záloh a jeho vplyv na vývoj územia Spiša In. VAŠKO, A. (ed.) - KUBOŠIOVÁ, D. (ed.) - PACALAJOVÁ, N. (ed.) *PRÁVNE ROZPRAVY ON-SCREEN II. – Sekcia dejín a teórie štátu a práva. Zborník z online vedeckej konferencie*. Banská Bystrica: Belianum, 2021, Dostupné na: <https://www.prf.umb.sk/veda-a-vyskum/konferencne-on-line-vystupy/pravne-rozpravy-on-screen-ii/sekcia-dejin-a-teorie-statu-a-prava/zbornik.html>
25. VAŇA, I. Prvá svetová vojna a jej vplyv na severnú hranicu Uhorska In. ŠTENPIEN, E. (eds.) – SVATUŠKA, I. (eds.) *100 rokov Trianonskej zmluvy - diplomacia, štát a právo na prelome storočí. Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: 100 rokov Trianonskej zmluvy –diplomacia, štát a právo na prelome storočí*, Košice, 2021, Dostupné na: <https://unibook.upjs.sk/sk/dejiny-statu-a-prava/1554-100-rokov-trianonskej-zmluvy-diplomacia-stat-a-pravo-na-prelome-storoci>
26. VAŇA, I. Rozbor záložnej zmluvy z 8.11. 1412 o zálohu spišských miest In. KEREKEŠOVÁ, M. (ed.) - MACKO, L. (ed.) - ROMANOVÁ, R. (ed.) *KOŠICKÉ DNI SÚKROMNÉHO PRÁVA III. Recenzovaný zborník vedeckých prác*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021, Dostupné na: <https://kdsp.sk/publikacny-vystup/>
27. ŽUPANIČ, J. *Rakousko-Uhersko a polská otázka za první světové války*. Praha: Karolinum, 2006.

KONTAKT NA AUTORA

JUDr. Ivan Vaňa

ivan.vana@student.upjs.sk

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Kováčska 26

040 75 Košice

Slovenská republika

Malá dohoda*

Little Entente

Vladimír VRANA

Abstrakt

Malá dohoda bola politicko-vojenskou alianciou Československa, Rumunska a Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov (neskôr nazývaného Juhoslávia). Vzniklo predovšetkým z iniciatívy československého ministra zahraničných vecí Edvarda Beneša, ktorý v auguste 1920 uzatvoril zmluvy (priebežne dopĺňané aj medzi rokmi 1922-1923) s Rumunskom a Juhosláviou. Hlavným cieľom a účelom Malej dohody chrániť územnú integritu a nezávislosť jej členov uplatňovaním spoločnej zahraničnej politiky, ktorá mohla relatívne eliminovať nemecký vplyv a reštauráciu habsburskej monarchie na maďarskom tróne. Francúzsko navonok podporovalo Malú dohodu uzavretím medzinárodných zmlúv s jednotlivými jej členmi. Neskôr mala slúžiť ako protipól potencionalnej agresie bolševického Ruska a Maďarska.

Kľúčové slová:

Malá dohoda, revizionizmus, medzinárodná zmluva, Trianon, stredná Európa

Abstract

Little Entente was alliance of Czechoslovakia, Romania, and the new Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (later termed Yugoslavia). It was created by the Czechoslovak Foreign Minister Edvard Beneš, who in August 1920 concluded treaties (extended in 1922 and 1923) with both Romania and Yugoslavia. The principal aim of the Entente was to protect the territorial integrity and independence of its members by means of a common foreign policy, which would prevent both the extension of German influence and the restoration of the Habsburgs to the throne of Hungary. France supported the Entente, concluding treaties with each of its members. In 1929 the Entente pledged itself against both Bolshevik and Hungarian aggression in the Danube basin, while also seeking the promotion of Danube trade.

Key words:

Little Entente, revisionism, international treaty, Trianon, central Europe

---

* „Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419“.

Už Machiavelli vo svojom diele *Vladár*¹ prezieravo skonštatoval radiac (florentskému) panovníkovi: „Je potrebné mať na zreteli, že sú dva druhy boja – jeden je vedený pomocou zákonov, druhý, pomocou sily. Prvý je vlastný ľuďom, druhý - zvieratám; pretože však prvý spôsob je často nepostačujúci, je potrebné uchýľovať sa k druhému spôsobu. Ak je vládár nútený naučiť sa spôsobom zvierat, musí si medzi zvieratami zvoliť líšku a leva, pretože lev sa nemôže ubrániť pred hadom a líška pred vlkami. Je teda potrebné byť líškou, aby bolo možné poznať hadov, ale aj levom, aby bolo možné zúčtovať s vlkami“. Vytvorenie tzv. nástupníckych štátov v oblasti strednej a juhovýchodnej Európy ako dôsledok skončenia prvej svetovej vojny a rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie vytvoril novú politickú situáciu. Ako sa zvykne častokrát konštatovať, rizikom každej vojny, ozbrojeného konfliktu, je v zásade nemožnosť počítať po porážke so spravodlivým mierom. Keby to tak nebolo, tak by sa vojny konali všade a vždy. Zohľadňovanie všetkých vyššie uvedených faktov by určite prispelo k tomu, že by sa Uhorsko nevykresľovalo ako nevinná obeť vojny a Trianon by sa vnímal síce ako krutý, ale predsa len trest pre porazený štát, ktorého ďalekosiahle vojenské ciele nemali po prehratej vojne s toľko deklarovanou národnou spravodlivosťou nič spoločné.

Skončenie prvého celosvetového konfliktu na začiatku 20. storočia v Európe so sebou prinieslo aj to, že definitívnu bodku za svojimi dejinami si museli dať viaceré kľúčové európske a svetové mocnosti, podporujúce jeho vypuknutie a pokračovanie. Na strane porazených sa ocitli pruskí Hohenzollernovci, dynastia ruských Romanovcov, rozpadli sa Rakúsko-Uhorsko a Osmanská ríša. Naopak, na mape Európy našli svoje miesta (staro)nové štáty – Česko-Slovensko, iné sa obnovili (Poľsko) a konečne ďalšie metamorfózovali spojením starších štátov s novými územiaми, čo bolo v prípade Juhoslávie a Rumunska. V zásade môžeme konštatovať, že na konci r.1918, bezprostredne po skončení vojny bol európskymi mocnosťami a USA predbežne dohodnutý, prerokovaný rozsah nových štátov a ich hraníc, ktoré versailleská mierová konferencia už iba spresnila a medzinárodne legitimizovala. Tak sa z roku 1918, ako to trefne poznamenal slovenský historik Holec, „stáva koniec „dlhého“ 19. storočia a súčasne začiatkom „krátkeho“ 20. storočia“². V tejto súvislosti ešte jedna poznámka: rok 1918 sa častokrát pertraktuje ako medzník znamenajúci koniec Veľkej vojny a nastolenie mieru v Európe...

Medzinárodná situácia však tomu úplne nezodpovedala – strednú Európu, predovšetkým Nemecko a Maďarsko, zasiahli násilné revolúcie, povstania a lokálne ozbrojené konflikty, Rumunsko obsadilo Budapešť, na východe Európy traumatizovali obyvateľstvo odveký

---

¹ MACHIAVELLI, N. *Vladár*. Bratislava: Nestor, 2013, s.89 a nasl.

² HOLEC, R. *Trianon. Triumf alebo katastrofa?* Bratislava, 2020, s.62.

poľsko-ruský vojnový konflikt, podobne ako ešte východnejšie grécko-turecká vojna. A do toho všetkého ešte nestabilná hospodárska situácia, inflačné špirály, španielska chrípka, ktorú možno dnes vieme podstatne lepšie pochopiť ako prednedávnom. Navyše, tieto jednotlivé štáty patrili jednak k víťaznej koalícii Trojdohody, ale rovnako tvorili aj súčasť vo vojne porazeného politického zoskupenia tzv. ústredných mocností alebo Trojzopolku. A aby politicko-vojenská situácia bola ešte viacej komplikovanejšia, svoje nezanedbateľné záujmy v tejto časti Európy malo predovšetkým revolučné Rusko, ktoré po boľševickej revolúcii zmenilo politickú orientáciu, Francúzsko a čoraz silnejšie a sebavedomejšie Nemecko.

Pred štátmi strednej a juhovýchodnej Európy, ktoré mali „to šťastie“, že boli súčasťou víťaznej koalície, to znamenalo uvedomenie si bezprostrednej reality – primárne zaistenia, zabezpečenia svojej budúcej existencie z hľadiska politického, ekonomického vojenského. Parížsky mierový systém medzinárodných zmlúv im totiž poskytol dobrú východiskovú základňu pre získanie politických, teritoriálnych, ekonomických a strategických skutočností. Tento fakt však súčasne so sebou priniesol aj nezanedbateľné, neutíchajúce snahy porazených nástupníckych štátov, jednak o revíziu systému parížskych mierových zmlúv a jednak aj možnosti vzniku potencionálnych vojenských lokálnych konfliktov medzi týmito štátmi.

Treba si ale uvedomiť, že celý tzv. versailleský systém bol vytvorený na základe reálneho, nespochybniteľného diktátu víťazných dohodových mocností-predovšetkým Francúzska, ktoré okrem revanšu voči už poníženému Nemecku si chcelo v priestore strednej a juhovýchodnej Európy rozšíriť mieru svojho vplyvu – prostredníctvom uzatvárania bilaterálnych zmlúv s jednotlivými nástupníckymi štátmi. Úsilie o pevnejšiu spoluprácu nových štátov strednej a východnej Európy vychádzalo z koncepcie T. G. Masaryka vyjadrenej už v roku 1918 ustanovením Stredoeurópskej únie (Middle-European Union). Jeho hlavným cieľom bola povojnová reorganizácia menších národov medzi Nemeckom a Ruskom. Počas parížskej mierovej konferencie sa pokúsil spolu s gréckym predsedom vlády Venizelom a rumunským ministrom zahraničných vecí Ionescom zorganizovať Spojené štáty východnej Európy ako federáciu trinástich štátov medzi Nemeckom a Ruskom, ktorá sa mala stať jadrom budúcich spojených štátov európskych. Jeho základom mala byť kooperácia piatich štátov – Československa, Rumunska, Poľska, Juhoslávie a Grécka. Táto federácia mala zaručovať nezávislosť členských štátov a v tesnej spolupráci s demokratickými veľmocami začať obdobie hospodárskej obnovy.

Uvedený projekt napokon stroskotal na vtedajších vypätých nacionalizmoch medzi jednotlivými, potencionálnymi členskými štátmi. Akýmsi torzom Masarykovej geopolitickej iniciatívy sa stala tak Malá Dohoda, ktorá mala tendenciu geopoliticky sa rozširovať na sever a

juh Európy. Koncom roku 1919 a začiatkom roku 1920 navrhol československý minister zahraničných vecí E. Beneš vládam Juhoslávie a potom Rumunska uzavretie obrannej konvencie proti prípadnému útoku Maďarska na niektorú z týchto troch krajín. Nezanedbateľnou súčasťou vytvorenia stabilných nástupníckych štátov v tejto časti Európy bolo schválenie štátnych hraníc dotknutých štátov dohodovými mocnosťami. Problémy sa vyskytli aj v prípade Československa, kde vytvorenie štátnych hraníc sa stretlo s komplikáciami, najmä v súvislosti so spornými územiaми Tešínska, Spišu a Oravy - vo vzťahu k severnému susedovi-Poľsku, ale predovšetkým uznania južných hraníc československého štátu (Slovenska) vo vzťahu k Maďarsku - čo definitívne vyriešila až trianonská mierová zmluva zo 4.6.1920.

Komplikovaná politická situácia sa nevyhla ani Juhoslávii, voči ktorej si uplatňovala územné nároky talianska vláda, ale rovnako taj aj Rumunsku, kde sa stretli spoločné záujmy na nárokovaní si územia s Maďarskom -predovšetkým ohľadom teritória Sedmohradska, ktoré na základe trianonskej mierovej zmluvy získalo Rumunsko³. Výsledkom bolo prelínanie sa rôznorodých medzinárodno-politických záujmov a špecifické „pôrodné“ problémy Československa, Juhoslávie a Rumunska, ktoré sa nevyhnutne museli prejavovať aj pri vytvorení kolektívneho vojensko-politického spojeneckého bloku uvedených krajín, ktoré by zohľadňovali potencionálne nebezpečenstvo narušenia integrity územia týchto štátov zo strany Maďarska a Habsburgovcov. Tu sa záujmy ČSR, Juhoslávie a Rumunska zhodovali, no, bohužiaľ, v ostatných medzinárodno-politických záležitostiach sa nevyhnutne, objektívne rozchádzali. Z týchto skutočností vyplývali pre ďalšiu budúcnosť Malej dohody viacero neriešiteľné problémy.

Začiatočná fáza vzťahov medzi československou a juhoslovanskou vládou sa uskutočňovala už od konca prvej svetovej vojny do otvorenia mierových rokovaní v Paríži. Základy tejto spolupráce položil aj prvý prezident Československej republiky Masaryk, keď skonštatoval, že základom spolupráce s Juhosláviou by mala byť rovnaká kooperácia s Rumunskom, prípadne s Poľskom a Gréckom.⁴ Úlohou tohto medzinárodného politického

---

³ K medzinárodnému postoju Vatikánu voči krajinám strednej Európy, s osobitným zreteľom na Rumunsko, pozri aj podnetnú prácu: BIRHER, N. *Vatikáni politika elemei az I. világháború után: enciklikák és kollégiumok (Elements of Vatican policy after World War I: encyclicals and colleges)*. In: 100 rokov Trianonskej zmluvy - diplomacia, štát a právo na prelome storočí, zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: 100 rokov Trianonskej zmluvy – diplomacia, štát a právo na prelome storočí, Košice 2021, s.22-32, ISBN 978-80-574-0040-0 (e-publikácia).

⁴ Oficiálny názov Juhoslávia sa používal pre tento nástupnícky štát až od 3.októbra 1929, do tohto obdobia niesol názov Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov – presnejšie od 29. októbra 1918, na základe rozhodnutia novokonštituovanej Národnej rady Slovincov, Chorvátov a Srbov so sídlom v Záhrebe. K tomu pozri aj: BENEŠ, E. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika Československa*. Praha, 1924, s.61.

zoskupenia bolo, okrem iného aj paralyzovanie vplyvu Nemecka v Rusku. Odozvu tejto československej iniciatívy privítal aj juhoslovanský princ Alexander. Výsledkom toho boli rokovania medzi zahraničnými delegáciami oboch štátov v Paríži. Obojstranne sa podporovali pri úsilí o uznanie svojich štátov zo strany dohodových mocností a o podmienkach prímeria, ktoré mali byť základom pre vymedzenie štátnych hraníc⁵. V tejto súvislosti navrhol minister zahraničných vecí Beneš Juhoslávii projekt medzinárodného koridoru, ktorý by súčasne mal strategicky prepojiť územie Československa s Juhosláviou a súčasne vytvoriť funkčnú teritoriálnu bariéru medzi Rakúskom a Maďarskom.

Rovnako tak sa začali rozhovory medzi obidvoma stranami v otázke zabezpečenia a rozdelenia majetku rakúsko-uhorskej monarchie medzi uvedené nástupnícke štáty. Nie príliš diplomaticky sa však Beneš zachoval ku požiadavkám Talianska, ktoré si robilo územné nároky na jadranské pobrežie (Istrijský polostrov a Terst), ktoré viac-menej podporoval, pričom narazil na logickú kritiku a odmietavú reakciu zo strany Juhoslávie. Výsledkom tohto jeho nešťastného, nerozumného postupu bolo „vražné“ chovanie sa juhoslovanskej strany k myšlienke vytvorenia koridoru a navyše, keď túto požiadavku Beneš predložil Rade desiatich začiatkom februára 1919, jeho návrh jednoznačným spôsobom odmietol americký prezident W. Wilson a podobne ho neakceptovali ani anglická ani talianska delegácia⁶. Charakter politického diania v krajinách strednej Európy v tom čase skomplikoval a výrazným negatívnym spôsobom poznamenal vznik Maďarskej republiky rád r. 1919.

Pomery v Maďarsku a vyhlásenie Maďarskej republiky rád medzitým podstatne zmenili situáciu aj medzi slovenskými Maďarmi. To malo nepriamy vplyv aj na aprílové voľby roku 1920, kedy si maďarské menšinové politické strany museli vyriešiť dilemu, či účast'ou vo voľbách legitimizujú neželaný štát, jeho politický režim a svoje menšinové postavenie v ňom, alebo vyčkajú medzinárodný rozsudok a podľa toho „sa zariadia“. V účasti na voľbách išlo vlastne o prejav lojality a akceptácie nového štátu.⁷ Prípravy na mierovú konferenciu vo Versailles sa dotýkali aj politicky rozdeleného Ruska, kde počas prvej svetovej vojny, ale aj po jej skončení mali strategické záujmy bývalé Dohodové štáty, ale aj porazené Nemecko. Bolo však nanajvýš jasné, že za vtedajšej mocensky neprehľadnej situácie nedokážu jednotlivé protibolševické frakcie a zoskupenia vyslať na povojnovú medzinárodnú konferenciu svojich nezávislých zástupcov. Ruskej dobrovoľníckej armáde to dávalo jedinečnú príležitosť zvýšiť

---

⁵ Najväčšie problémy sa predpokladali v súvislosti s vytyčovaním slovensko – maďarských hraníc, čo sa aj v neskoršom období potvrdilo.

⁶ Ochotu podporiť ho vyjadrila iba francúzska vláda. Samotná utopistická koncepcia vytvorenia koridoru pochádzala od K. Kramára ešte z r.1914. Tento politik mal „v talóne“ ešte ďalšie nerealizovateľné projekty...

⁷ HOLEC, R. *Trianon triumf a katastrofa*. Bratislava: Marenčin PT, 2020, s.178 a nasl.

svoju (aj medzinárodnú) autoritu, pretože bola bezo sporu najväčšou a najdôležitejšou opozičnou vojensko-politickou organizáciou.

K tomuto postaveniu prispievala aj tá skutočnosť, že nebola poznamenaná spoluprácou s nemeckou okupáciou na juhu Ruska. Vlády ČSR a Juhoslávie do tohto stavu aktívne zasiahli, pretože sa maďarskou revolúciou právom považovali za priamo ohrozené a táto skutočnosť vážne vyvolávala nestabilitu politickej situácie a diania v strednej Európe. Do tohto stavu vecí sa aktívne zapojilo aj Rumunsko, keď okupovalo časti maďarského územia - s nereálnou myšlienkou, ktorá vychádzala z nerealizovateľnej koncepcie francúzskej politiky, pripojiť Maďarsko k Rumunsku. Rumunsko, tak ako aj ČSR a Juhoslávia, malo záujem na vytvorení medzinárodného zoskupenia nástupníckych štátov s cieľom aktívne blokovat' revizionistické nároky Maďarska, avšak jeho zahraničná politika, ktorú uskutočňoval minister zahraničných vecí T. Ionescu mala zákonite iné zahraničné priority ako politika ČSR. Išlo jej predovšetkým o zabezpečenie medzinárodného postavenia Rumunska voči sovietskemu Rusku a z tohto dôvodu uprednostňovala úzku spoluprácu predovšetkým s Poľskom.

Podľa rumunských predstáv, ktoré vychádzali z vplyvu francúzskej zahraničnej politiky mal vzniknúť blok „víťazných štátov“ – Poľska, ČSR, Rumunska, Juhoslávie a Grécka⁸. Výsledkom tejto rumunskej iniciatívy bolo zhoršenie vzťahov ČSR a Juhoslávie k Rumunsku a navyše, v lete r. 1919 všetko naznačovalo tomu, že rumunská vláda zamýšľa územný spor s Juhosláviou o teritóriu Banátu riešiť vojenskou silou koncom roka⁹. Upokojeniu situácie neprispelo ani rumunská okupácia časti československého územia, zabratého predtým Maďarskou republikou rád na území Marmaroška. Následkom týchto skutočností sa prehĺbili a zintenzívnili vzájomné kroky a medzinárodná spolupráca medzi vládami ČSR a Juhoslávie. Naopak, zahranično-politické zámery a ciele rumunskej diplomacie koncom roka 1919 definitívne stroskotali a výsledkom bol nútený odchod rumunských vojsk z okupovaných častí maďarského územia. Po odchode cudzích armád z územia Maďarska sa vlády zmocnil admirál Mikloš Horthy, ktorý v zahraničnej politike výrazne prejavoval nechut' ku prijatiu dôsledkov prehratej vojny Maďarskom. Začiatkom roka 1920 podala maďarská vláda v Paríži oficiálny protest proti zamýšľanej mierovej zmluvy s Maďarskom¹⁰.

Zmenená politická situácia v strednej Európe prinútila rumunskú zahraničnú politiku, aby zrevidovala svoj dovtedajší postup a naopak, prejavila podstatný záujem o zintenzívnenie medzinárodnej spolupráce s Československom a Juhosláviou. V decembri 1919 začali v Paríži

---

⁸ K tomu pozri aj: FERENČUHOVÁ, B. *Sovietske Rusko a Malá Dohoda*. Bratislava: Veda, 1988, s.91 a nasl.

⁹ Čo sa podarilo postupnými diplomatickými krokmi zainteresovaných strán utlmiť.

¹⁰ K tomu bližšie pozri aj: Kol. autorov. *DĚJINY DIPLOMACIE, díl III*. Praha: SNPL, 1961, s.144 a nasl.

intenzívne rokovania medzi diplomatmi týchto štátov, ktoré postupovali relatívne pomaly, avšak príprava blížiacej sa mierovej zmluvy s Maďarskom vyžadovala bezprostrednú a okamžitú kooperáciu jednotného postupu. Argumentácia týchto štátov sa opierala o skutočnosť, že maďarské hranice boli v zásade už schválené na mierovej konferencii v Paríži¹¹. Znepokojivou skutočnosťou pre nástupnícke štáty bola aj určitá miera podpory maďarských snáh – podporovanej predovšetkým zo strany britskej diplomacie a jej predsedu vlády Lloyd Georgea.

Výsledkom bol československý návrh adresovaný juhoslovanskej vláde, aby spojenecká zmluva vstúpila do platnosti okamžite, aj keď jej obsah ešte nebol schválený. Juhoslavia vyslovila s týmto návrhom súhlas a oficiálne oznámila 10. apríla 1920, že spojeneckú zmluvu považuje za záväznú. V tomto čase sa eminentný záujem československej vlády zameriaval na uzavretie mierovej zmluvy s Maďarskom a na zintenzívnení spolupráce s Juhoslaviou a Rumunskom¹². Parciálnym problémom, zamestnávajúcim diplomatov Československa a Juhoslavia bol aj plán francúzskeho ministerstva zahraničných vecí na vytvorenie tzv. podunajskej federácie, v ktorej malo Maďarsko(!) hrať dôležitú úlohu. Medzinárodné napätie vyvolané prípravou a uzavretím trianonskej mierovej zmluvy výrazným spôsobom urýchlilo aj podpis Československo-Juhoslovanskej spojeneckej zmluvy – 14.8.1920. V zápätí bola v Bukurešti dojednaná spojenecká spolupráca medzi ČSR a Rumunskom¹³. O medzinárodnom spojení medzi Juhoslaviou a Rumunskom sa rokovalo už v júli 1920 v Belehrade, ale k podpisu zmluvy zatiaľ nedošlo¹⁴.

Spoločný koordinovaný postup vlád ČSR, Juhoslavia a Rumunska v súvislosti s rokovaniami o uzavretí trianonskej zmluvy, ale rovnako tak s práve prebiehajúcou poľskou krízou finalizovaný spojeneckými zmluvami o vzájomnej spolupráci medzi týmito tromi štátmi definitívne zavŕšil vznik Malej dohody. Na mierových rokovaníach v Paríži rozhodujúca úloha pripadla Dohodovým štátom (veľmociam) s tzv. všeobecnými záujmami, ako aj po ich boku bojujúcim štátom s tzv. obmedzenými záujmami. Tie druhé sa mohli zúčastniť len na rokovaníach, ktoré sa ich bezprostredne týkali. Zvyšné štáty boli prizývané iba k prerokovaniu konkrétnych otázok. Malo ísť o konferenciu úplne nových parametrov, ktorej výsledky budú v mnohom prelomové, spravodlivé a pre 20. storočie určujúce. Aspoň to posledné sa naplnilo – hoci v úplne inom zmysle ako sa očakávalo.

---

¹¹ Porov. Kol. autorov. *DĚJINY DIPLOMACIE, díl III*. Praha: SNPL, 1961, s.147 a nasl.

¹² Prejavilo sa to aj v spoločnom postupe štátov Malej dohody zo dňa 25.2.1920, keď zaslali na sekretariát mierovej konferencie v Paríži svoje jednotné politické stanovisko ako *responsum* na maďarské požiadavky.

¹³ Pozri: FERENČUHOVÁ, B. *Sovietske Rusko a Malá Dohoda*. Bratislava: Veda, 1988, s.59 a nasl.

¹⁴ Z viacerých geopolitických dôvodov, ktoré boli obojstranné.

Ako je všeobecne známe, rozhodujúce slovo na mierovej konferencii mali: Rada desiatich (hlavy veľmocí plus ministri zahraničných vecí); Rada piatich (prezident USA plus premiéri veľmocí). Objektívizácia a otvorenie politiky však zostalo nenaplneným a naivným predsavzatím. Rozhodujúce slovo pripadlo (Dohodovým) veľmociam. Vznik a fungovanie Malej dohody je zaujímavým dôkazom toho, že toto usporiadanie, podľa názoru niektorých vtedajších európskych politických predstaviteľov, nevzniklo na základe predpokladanej politickej objednávky francúzskej vlády, ale naopak, do určitej miery v rozpore s jej geopolitickými záujmami.

Podľa názoru francúzskeho ministerstva zahraničných vecí Malá dohoda nespĺňala predpoklady účelnosti a efektivity.¹⁵ Malá dohoda vznikla ako odpoveď na revizionistické snahy o *statu quo*, ktorú podporovala francúzska vláda a na ktorú vláda ČSR tak isto z hľadiska svojej bezpečnosti spoliehala. Podľa Beneša malo byť poslaním Malej dohody, okrem eliminácie rizika, ktoré vyplývalo z maďarskej revizionistickej politiky, bola stabilizácia pomerov v strednej Európe, ktorá by odstránila pred politickými turbulenciami v tomto aj v budúcom období. Nezanedbateľným dôvodom bolo aj stabilizovanie hospodárskych, politických, sociálnych a právnych¹⁶ pomerov na území Československa a rovnako taj aj na území strednej Európy. Politická predstava popredných predstaviteľov vlády ČSR o nadviazaní a prehĺbení fiktívnej idey všeslovanskej vzájomnosti, sa však ukázal ako úplne chimérické a úplne odtrhnuté od reality.

Predovšetkým Juhoslávia ale aj Rumunsko mali pred sebou svoje vlastné problémy a geopolitické záujmy, ktoré paradoxne, ako už bolo poznamenané vyššie, narážali dokonca na protichodné záujmy ČSR. A aj na základe týchto skutočností sa maďarská politika nemusela až tak veľmi „snažiť“ o rozbitie tohto zoskupenia, prípadne o vnášanie rozporov do spoločného postupu dohodových štátov. Dôsledkom toho bolo aj podpísanie medzinárodnej zmluvy medzi Juhosláviou a Talianskom v Rapalle 12.11.1920, na základe ktorej ČSR dúfala v zmiernenie napätia medzi týmito štátmi, ale opak bol pravdou. Spory medzi Prahou a Belehradom vyvolala dokonca aj samotná návšteva bulharského predsedu vlády v Prahe (ďalší slovanský štát!), čo vyvolalo nepochopiteľnú politickú odozvu v Belehrade. Na druhej strane za jediný pozitívny úspech akej – takej spolupráce a jednoty malodohodových štátov bolo aj definitívne znemožnenie snáh excisára Karla Habsburského a jeho neúspešného reštauračného pokusu na

---

¹⁵ K tomu bližšie pozri aj: Kol. autorov. *DĚJINY DIPLOMACIE, díl III*. Praha: SNPL, 1961, s.152 a nasl

¹⁶ K tomu pozri aj príspevok: SUDZINA, M. *Historické aspekty správneho súdnictva*. In: 100 rokov Trianonskej zmluvy – diplomacia, štát a právo na prelome storočí: zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021. s. 237-250. ISBN 9788057400400.

maďarský trón. Neustále turbulencie medzi politickými záujmami ČSR a Juhoslávie napokon viedli k tomu, že vláda ČSR sa začala upriamovať prednostne predovšetkým na vytváranie spojeneckých vzťahov s Rumunskom.

Výsledkom zintenzívneného dialógu medzi týmito štátmi bol aj podpis československo-rumunskej spojeneckej zmluvy 23.4.1921, ktorá sa dosiahla predovšetkým vďaka ústupkom Československa v hraničných otázkach s Rumunskom. Následkom toho bolo Rumunsku postúpené územie o rozlohe 60 tisíc kilometrov. Výsledkom ústretového postoja ČSR bolo následné podpísanie vojenskej konvencie s Rumunskom 2.7.1921, vojenskej konvencie s Juhosláviou 31.7.1921. Tieto skutočnosti viedli aj ku definitívnemu vyriešeniu sporu o územie Banátu, keď Juhoslávia a Rumunsko uzatvorili spojeneckú zmluvu, ktorá zaručovala spoločný postup týchto krajín proti porušeniu ustanovení trianonskej a neuilleskej zmluvy. Trianonská mierová zmluva tvorila súčasť versaillského mierového systému po 1. svetovej vojne. Medzinárodnoprávne potvrdila zánik starého Uhorska a vznik nového Maďarska ako národného štátu v nových hraniciach. Kodifikovala tiež utvorenie susedných nástupníckych štátov v nových hraniciach.

Aj Česko-Slovensko tvorilo neoddeliteľnú súčasť versaillského systému a len v jeho stabilite a nenarušiteľnosti mohlo hľadať záruky vlastnej bezpečnosti. Preto odpor voči akýmkoľvek územným zmenám bol aj existenčnou otázkou prvej ČSR. Versaillský systém usporiadania sveta mal byť trvalý. Lenže trvalý zďaleka nebol a ani nemohol byť. Situáciu, ktorá sa zdala byť ukludnená v regióne strednej a juhovýchodnej Európy náhle – koncom októbra 1921 – zmenil tzv. druhý pokus excisára Karla Habsburského o reštauráciu, na ktorú československá vláda zareagovala tak, že prítomnosť excisára Karla na maďarskom území je považovaná pre ČSR za *casus belli*.

Výsledkom bol spoločný postup štátov Malej dohody, ktoré sa obrátili na konferenciu veľvyslancov v Paríži a požiadali ju, aby bola čo najenergickejšie riešená otázka nárokov habsburskej dynastie a dodržiavania mierových zmlúv. Na prvý pohľad sa mohlo zdať, že v tejto otázke celá Malá dohoda postupovala jednotne. V skutočnosti sa opätovne prejavili rozpory vo vnútri tohto zoskupenia. Od prvých rokov existencie tejto aliancie však čím ďalej, tým viac prejavovala rozdielnosť zahranično-politických záujmov jej členov. Uvedený trend bol síce spozorovateľný už v začiatkových rokoch vzniku Malej dohody, ale v súvislosti s neutíchajúcimi zmenami medzinárodnopolitickej situácie v strednej Európe zosilnil natoľko, že okrem postoja k Maďarsku, skoro úplne znemožňoval koordinovaný jednotný postup jej členov.

Predmetnú skutočnosť skonštatovali aj viacerí európsky politici, ktorí vyjadrili to známe, že „každý z členov Malej dohody mal najlepšie vzťahy(!) k úhlavnému nepriateľovi svojich zmluvných partnerov“. Jednotliví členovia Malej dohody si nepochybne uvedomovali, že ich politické zoskupenie nebude v európskej politike silou, ktorá by bola schopná úspešne odolávať dôsledkom zmien politiky európskych veľmocí vo vzťahu ku versaillskému mierovému usporiadaniu Európy. Výsledkom bolo hľadanie cesty, na základe ktorej by tento nedostatok vybalansovala, integrácia krajín strednej Európy. Ani v tomto smere sa však zahraničnopolitické záujmy dohodových štátov nezhodovali. Bolo to v dôsledku nielen ich odlišných predstáv o hlavnom zameraní ich zahraničnopolitickej orientácie a stratégie, ale aj v dôsledku hegemoniálnych, skoro až imperiálnych snáh a hrubého nátlaku jednotlivých európskych mocností.

Malá dohoda bez akýchkoľvek pochyb patrila v medzivojnovom období ku bazálnym faktorom bezpečnosti československého štátu. Snaha Československa o reálne naplnenie jednotného postupu štátov Malej dohody, však so sebou vyžadovala aj rešpektovanie požiadaviek, ktoré predovšetkým v hospodárskej oblasti vyvolávali nespokojnosť predovšetkým v agrárnych kruhoch prvorepublikového československého štátu. A práve na často neľahkom riešení uvedených problémov eminentne záviselo udržanie jednoty a akcieschopnosti koordinovaného postupu štátov Malej dohody. Bezcharakterná, bismarckovská, pragmatická politika západných krajín, predovšetkým Veľkej Británie¹⁷ a Francúzska, ktorá viedla k mníchovskému diktátu r. 1938 definitívne pochovala aj zoskupenie štátov nazývané Malá dohoda. Politika a medzinárodné vzťahy Veľkej Británie vo vzťahu k Česko-Slovensku museli najprv prekonávať určitú nedôveru k novému mocenskému usporiadaniu v stredoeurópskom priestore, ktorý pramenil z dovtedajších postojov k habsburskej monarchii. Najneskôr od polovice roku 1920 však britská politika začala pozitívne oceňovať či už postupne sa stabilizujúcu česko-slovenskú demokraciu, tak jej prístup ku nekonzfliktnej „rekonštrukcii“ geopolitického územia strednej Európy.

Veľká Británia bola prvou európskou veľmocou, ktorá na jeseň 1920 z pohľadu medzinárodného práva podporila ministrom zahraničných vecí ČSR E. Benešom inšpirovaný vznik Malej dohody a oceňovala aj podiel Česko-slovenskej republiky na finančnej rekonštrukcii Rakúska v prvej polovici dvadsiatych rokov. Skutočnosť, že Malá dohoda zaujímala vo vzťahu k Maďarsku jednotné stanovisko v súvislosti s národnostnou tematikou, nútila maďarských politických predstaviteľov uprednostniť umiernený prístup v presadzovaní

---

¹⁷ Už prvý kancelár Nemeckej ríše, Otto von Bismarck úsečne skonštatoval: „Politika Anglicka sa vždy zakladala na tom, aby našla v Európe takého hlupáka, ktorý by nasadzoval vlastnú kožu za anglické záujmy.“

menšinových požiadaviek, ktorý však paralelne s nárastom nemeckého tlaku na Československo naberal na intenzite. Motívom založenia Malej dohody – aliancie Československej republiky (ČSR), Rumunska a Juhoslávie bola popri hospodárskej spolupráci tiež potreba poskytnúť spojeneckým štátom vzájomnú vojenskú asistenciu v prípade konfliktu s Maďarskom.

V dejinnom vývoji ľudskej spoločnosti sú trvalé iba základné, bazálne zákonitosti a existencia z toho vyplývajúcich zmien. Každé usporiadanie sveta, ktoré spočíva na rozdelení sfér moci, skrýva v sebe ďalšie konflikty. Tie viedli aj v prípade versailského systému k jeho rozpadu a k vypuknutiu druhej svetovej vojny. Napriek tomu mierové usporiadanie z Versailles chcelo byť spravodlivejšie, demokratickejšie a pokrokovejšie ako predvojnový mierový poriadok. V mnohých smeroch to aj dokázalo, hoci porazené štáty mali, prirodzene, inú mienku. Trianonská mierová zmluva potvrdila vyčlenenie Slovenska zo zaniknutého Uhorska a po prvý raz od základu stanovila hranicu medzi Slovenskom a Maďarskom.

Až do polovice 30. rokov, vzhľadom na stabilitu geopolitickej situácie v strednej Európe, plnila aliancia svoj účel. Radikálna redukcia maďarskej armády, ktorá bola podmienkou podpísania mierovej zmluvy víťazných mocností s Maďarskom, vylúčila možnosť realizovať akékoľvek revizionistické ambície Maďarska násilnou cestou. Vzhľadom na radikálne obmedzenie armády, nebolo ani Nemecko až do víťazstva Národnosocialistickej robotníckej nemeckej strany (nacistickej strany) pre štáty centrálnej Európy hrozbou. Súdržnosť Rumunska, Juhoslávie a ČSR tradične oslabovali protichodné hospodárske záujmy jednotlivých členov aliancie. Slabinou Malej dohody bola okrem iného aj problematika poľnohospodárskych prebytkov, na vývoze ktorých boli Rumunsko a Juhoslávia do značnej miery závislé a ktoré nedokázala československá vláda v dôsledku odporu Republikánskej strany poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu (agrárnej strany) importovať do Česko-Slovenska.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. CRANE, J.O. *The Little Entente*. New York, 1931, 176s.
2. DEÁK, L. *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918-1920*. Martin, 1995, 245s.
3. GÁBOR, J. *Sto rokov Trianonu 1920-2020. Život národa je večný*. Bratislava: Perfect, 2020, 224s. ISBN 978-80-8226-0079
4. GALLAGHER, J. *Nationalism and the Crisis of Empire 1919-1922*. Cambridge 1981, s.329.
5. HOLEC, R. *Trianon triumf a katastrofa*. Bratislava: Marenčin PT, 2020, 349s.

6. HRADEČNÝ, P. *Politické vzťahy Československa a Jugoslávie v letech 1920-1928 v zahraničnom a vnútornom kontextu*. Praha, 1988, 159s.
7. KLIMKO, J.- MICHÁLEK, S. a kol. *Mierové zmluvy v kontexte geopolitiky 20. a 21. storočia*. Bratislava 2013, 126s.
8. Kol. autorov. *DĚJINY DIPLOMACIE, díl III*. Praha: SNPL, 1961, 740s.
9. SLÁDEK, Z. *Malá dohoda 1919-1938*. Praha: Karolinum, 2000, s.297. ISBN 80-7184-820-4.
10. WANDY CZ, P. *France and her Eastern Allies*. Minneapolis, 1962.

KONTAKT NA AUTORA

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

vladimir.vrana@upjs.sk

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach,

Právnická fakulta

Kováčska 26

040 75 Košice

Slovenská republika

Mierové rokovania po roku 1918 a ich vplyv na moderné právo

Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konajúcej sa v dňoch 13.-14.04.2023 organizovanej Katedrou dejín štátu a práva Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Zostavovatelia: doc. JUDr. Erik Štenpien, PhD.
JUDr. Lucia Pištejová, PhD.
Ing. Ivan Svatuška

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2023
Počet strán: 374
Rozsah: 26,68 AH
Vydanie: prvé

ISBN 978-80-574-0237-4 (e-publikácia)